

TARİH KİTABI

ALFA

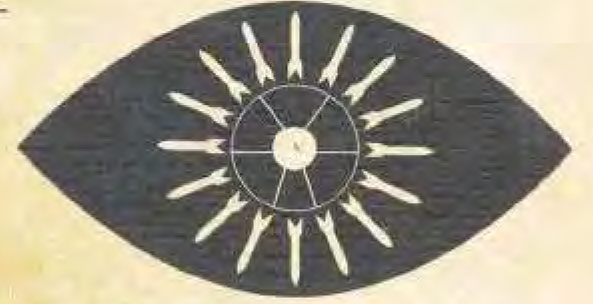
AMERİKA TANRI'NIN İNSANLARI KAYNAŞTIRDIĞI BULUŞMA NOKTASIDIR

DEVRİM GÜL BAHÇESİ DEĞİLDİR

SÖZ DEĞİL EYLEM

GÜNEŞİN IŞIĞININ PEŞİNDEN GİDEREK ESKİ DÜNYADAN AYRILDIK

GÖZ GÖZE GELDİK VE SANIRIM KARŞI TARAF GÖZÜNÜ KIRPTI

TARİH KİTABI

DEVLETİN HAKİMİ OLMAYA YAZGILI BİR ADAM

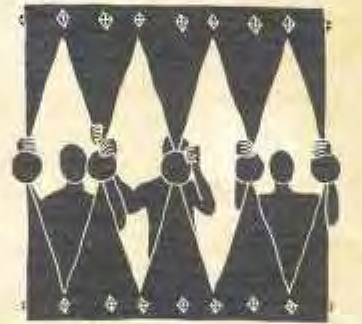
TACINI ÇIKARMADAN BAŞINI KESECEĞİZ

BİZ BU GERÇEKLERİN AÇIK OLDUĞU KANISINDAYIZ; BÜTÜN İNSANLAR EŞİT YARATILMIŞTIR

KRALİYET, İSYAN RUHUNUN ÇARESİDİR

BENİM VİCDANIM TANRI'NIN DÜNYASINA ESİRDİR

BİR HAYALİM VAR

DÜŞMANLARIN KANINI GÜNEŞE SUNUN

BEN DEVLETİN TA KENDİSİYİM

ALFA®

TARİH

KİTABI

ALFA®

Penguin
Random
House

Alfa Yayınları: 3037
Popüler Kültür: 14

TARİH KİTABI

Orijinal Adı The History Book
İngilizce Aslından Çeviren Tufan Göbekçin

1. Basım: 2017
ISBN 978-605-171-364-9

Sertifika No: 10905

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Proje Editörleri Alexandra Beeden, Sam Kennedy
Kıdemli Editör Victoria Heyworth-Dunne
Tasarım Vanessa Hamilton
Tasarım Uygulama Elif Çepikkurt

Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi, Ticarethane Sokak No: 15 34110 Cağaloğlu, İstanbul/Türkiye
Tel: (0212) 511 53 03 - 513 87 51 - 512 30 46
Faks: (0212) 519 33 00
www.alfakitap.com info@alfakitap.com

A WORLD OF IDEAS: SEE ALL THERE IS TO KNOW (www.dk.com)
Çin'de üretilmiştir. Printed and bound in Hong Kong.

KATKIDA BULUNANLAR

REG GRANT, DANIŞMAN EDİTÖR

R. G. Grant askeri tarih, genel tarih, güncel meseleler ve biyografi alanlarında birçok eser kaleme almıştır. DK kitapları *Flight: 100 Years of Aviation, Battle at Sea ve World War I: The Definitive Visual Guide* bunların arasında yer alır.

FIONA COWARD

Dr. Fiona Coward, İngiltere'deki Bournemouth Üniversitesi'nde Arkeoloji ve Antropoloji alanında kıdemli öğretim görevlisidir. Araştırmaları tarih öncesindeki çok küçük sosyal gruplardan günümüzde insanların hayatlarını karakterize eden küresel sosyal ağlara kadar insan toplumundaki değişikliklere odaklanır.

THOMAS CUSSANS

Yazar ve tarihçi Thomas Cussans, sayısız tarihsel esere katkıda bulunmuştur. DK kitapları *Timelines of World History, History Year by Year ve History: The Ultimate Visual Guide* bunların arasında yer alır. Geçmişte *The Times History of the World ve The Times Atlas of European History*'nin yayımcılığını yapmıştır. *The Holocaust* yayımlanan en son kitabıdır.

JOEL LEVY

Joel Levy, tarih ve bilim tarihi konusunda uzmanlaşmış bir yazardır. *Lost Cities, History's Greatest Discoveries ve 50 Weapons that Changed the World*'ün de dahil olduğu yirmiden fazla kitap kaleme almıştır.

PHILIP PARKER

Philip Parker, klasik dünya ve ortaçağ dünyası konusunda uzmanlaşmış bir tarihçidir. *DK Companion Guide to World History, The Empire Stops Here: A Journey Around the Frontiers of the Roman Empire, The Northmen's Fury: A History of the Viking World* kitaplarının yazarı ve *The Great Trade Routes: A History of Cargoes and Commerce Over Land and Sea* kitabının genel editörüdür. *DK History Year by Year ve DK History of the World in 1000 Objects* kitaplarına katkıda bulunmuştur. Geçmişte diplomat olarak görev yapmıştır ve tarih atlaslarının yayımcısıdır.

SALLY REGAN

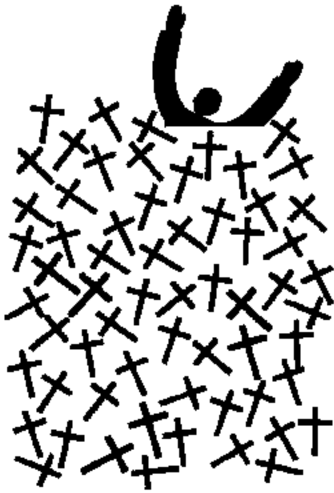
Sally *Regan Tarih, World War II* ve *Bilim* dahil on ikiyi aşkın DK kitabına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda İngiltere'de Channel Four ve BBC'ye belgeseller hazırlayan ödüllü bir belgeselcidir.

PHILIP WILKINSON

Philip Wilkinson tarihsel konular, miras, mimari tarih ve güzel sanatlar konusunda birçok kitap yazmıştır. *What The Romans Did For Us* gibi en çok satan kitaplar ve *The Shock of the Old ve Great Buildings* gibi büyük beğeni toplayan kitapların yanı sıra sayısız ansiklopedi ve popüler referans kitabına katkıda bulunmuştur.

İÇİNDEKİLER

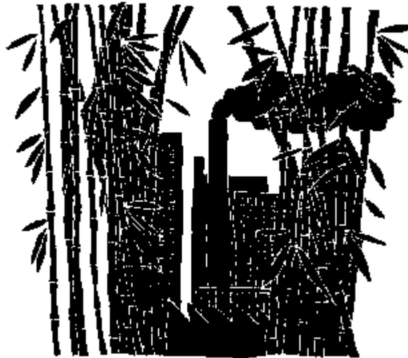

ERKEN MODERN ÇAĞ
1420–1795

DEĞİŞEN TOPLUMLAR
1776–1914

MODERN DÜNYA
1914–GÜNÜMÜZ

GİRİŞ

Tarihin nihai amacı, insanın kendini tanımasıdır. 20. yüzyıl tarihçisi R. G. Collingwood'un sözleriyle, "Tarihin değeri insanın neler yaptığını, dolayısıyla insanın ne olduğunu bize öğretmesidir". Tarih olmadan hayatlarımızı anlamayı umamayız.

Tarihin kendisi de bir tarihe sahiptir. Yazıyı bilen veya bilmeyen tüm toplumlar en başından beri kendi kökenleri veya geçmişleri hakkında genellikle tanrılar ve kahramanların eylemlerini merkez alan hayal gücüne dayalı öyküler anlatmıştır. Yazıyı kullanan ilk uygarlıklar, kil tabletlere veya sarayların ve tapınakların duvarlarına kendi hükümdarlarının eylemlerini yazarak kayıt altına almıştır. Ama bu antik toplumlar ilk başta geçmişin hakikatini sistemli bir biçimde araştırma girişiminde bulunmamıştır; gerçekten olan şeyler, mit ve efsanelerde anlatılan olaylardan ayırt edilmemiştir.

> Geçmişi anımsayamayanlar onu tekrarlamaya mahkûmdur.
>
> **George Santayana**
>
> ***The Life of Reason* (1905)**

Antik Tarihsel Anlatı

Kanıtlar toplayıp yorumlar yaparak geçmiş hakkında soruları ilk araştıran kişiler MÖ 5. yüzyılda yaşayan Antik Yunan yazarlar Herodotos ve Thucydides'tir. İlk olarak Herodotos tarafından kullanılan "tarih" sözcüğü Yunancada "araştırma" anlamına gelir. Herodotos'un çalışması halen önemli miktarda mit karışımı içerse de Thucydides'in Peloponez Savaşı anlatımı modern tarihsel incelemenin çoğu ölçütünü karşılar. Savaşın görgü tanıklarıyla yapılan görüşmeleri temel almıştır ve olayları tanrıların müdahalesi ve eylemlerinden ziyade insanların yaptıklarıyla açıklamıştır.

Thucydides tarihin en kalıcı formlarından birini geliştirmiştir: savaş ve siyasi çatışmanın, diploması ve karar almanın detaylı anlatısı. Daha sonra Roma'nın Akdeniz dünyasına egemen olması, tarihçileri daha geniş ölçekli bir başka janr geliştirmeye teşvik etmiştir: "bugün bulunduğumuz yere nasıl ulaşmış olduğumuzun" anlatısı. Helenik tarihçi Polybius (MÖ 200–118) ve Romalı tarihçi Livy (MÖ 59–MS 17) Roma'nın yükselişinin anlatısını – geniş bir zaman ölçeğinde olaylardan anlam çıkarmaya katkıda bulunacak "büyük resmi"– yaratmaya çalışmıştır. Roma dünyasıyla sınırlı olsa da bu kimi zaman "evrensel tarih" adı verilen şeyin başlangıcıdır. "Evrensel tarih" ilk kökenlerden bugüne kadarki ilerleyişi, geçmişe belli bir amaç ve doğrultu yükleyen bir öykü gibi açıklamaya çalışır.

Aynı dönemde Çin'de tarihçi Sima Qian (MÖ yaklaşık 145–86) benzer bir biçimde efsanevi Sarı İmparator'dan (MÖ yaklaşık 2697) İmparator Wu'nun hükümdarlığındaki Han Hanedanlığına (MÖ yaklaşık 109) kadar binlerce yıllık Çin tarihinin izini sürmüştür.

Ahlaki Dersler

Antik dünyadaki tarihçiler, anlatılar aracılığıyla olaylardan anlam çıkarmanın yanı sıra tarih geleneğini ahlaki ders ve düşüncelerin bir kaynağı olarak kurmuştur. Örneğin Livy veya Tacitus'un (MS 56–117) tarih yazımı kısmen kahramanların ve kötülerin davranışını incelemek, imparator ve komutanların karakterlerinin güçlü ve zayıf yönlerini düşünmek, öykünülmesi gereken erdemler veya kaçınılması gereken şeyler hakkında örnekler sunmak için tasarlanmıştır. Bu, tarihin

işlevlerinden biri olmaya devam eder. Fransız vakanüvis Jean Froissart (1337–1405) Yüz Yıl Savaşlarında dövüşen kahraman şövalyelerin öykülerini "cesur erkeklerin bu tür örneklerden ilham alması için" kaleme aldığını belirtmiştir. Günümüzde Lincoln, Churchill, Gandhi veya Martin Luther King, Jr konulu tarihsel incelemeler de aynı işleve sahiptir.

"Karanlık Çağlar"

Geç dönem Roma İmparatorluğunda Hıristiyanlığın yükselişi, Avrupa'da tarih anlayışını temelden değiştirmiştir. Hıristiyanlar tarihsel olaylara takdiri ilahi veya Tanrı'nın iradesinin tecellisi olarak bakmaya başlamıştır. Gerçekte nelerin olup bittiğine dair septik araştırmalar genellikle ihmal edilmiştir. Mucizeler ve azizler hakkındaki anlatılar çoğu zaman hiç sorgulanmadan doğru kabul edilmiştir. Müslüman dünyası, ortaçağda hem bu alanda hem de diğer bakımlardan Hıristiyan dünyasından çoğunlukla daha gelişmiştir. Arap tarihçi İbn Haldun (1332–1406) doğrulanamayan olayların süslü anlatılarının körü körüne, sorgusuz sualsiz kabul edilmesine karşı çıkmıştır.

Ne Hıristiyan ne de Müslüman tarihçiler, 1805'te Song Hanedanlığı sırasında yayımlanan Çin tarihi ölçeğinde bir eser üretebilmiştir. 294 ciltten oluşan bu eser neredeyse 1400 yıla yayılan Çin tarihini kayıt altına almıştır.

Rönesans Hümanizmi

Diğer uygarlıkların tarih yazım geleneklerinin tartışılmaz değerine rağmen, modern tarih yazımı Batı Avrupa'da gelişmiştir. 15. yüzyılda İtalya'da başlayan, daha sonra tüm Avrupa'ya yayılan ve kimi bölgelerde 16. yüzyılın sonlarına dek devam eden Rönesans, geçmişin yeniden keşfini merkez almıştır. Rönesans düşünürleri mimari, felsefe, siyaset ve askeri taktikler gibi çok çeşitli alanlarda klasik antikitede bereketli ilham kaynakları bulmuştur. Rönesans döneminin hümanist aydınları, tarihin yeni eğitim müfredatında başlıca konulardan biri olduğunu ilan etmiştir. Elit çevrelerde antika düşkünlüğü baş göstermiştir; antik kalıntılar araştırılmış ve eski para ve yazıtların koleksiyonları yapılmıştır. Aynı zamanda matbaanın yaygınlaşması tarihin çok daha geniş bir kitleyle buluşmasını sağlamıştır.

Önceki çağlardan insanlarla yaşamak, yabancı diyarlarda seyahat etmek gibidir.

René Descartes

***Metot Üzerine Konuşma* (1637)**

Aydınlanma

Avrupa'da 18. yüzyıl itibariyle, tarihsel kaynakları eleştirel bir biçimde değerlendirilip karşılaştırarak olguların saptanmasından oluşan tarih metodolojisi oldukça gelişmiş bir seviyeye yükselmiştir. Avrupalı düşünürler, geçmişin üç ana döneme ayrılması noktasında genel bir uzlaşmaya varmıştır: Antik, ortaçağ ve Modern. Dönemlerin bu şekilde belirlenmesi aslında bir değer yargısıdır: Kilise'nin egemen olduğu ortaçağ akıldışılık ve barbarlık dönemi olarak görülmüştür ve antik uygarlıkların saygın dünyasını, modern Avrupa'nın yeni filizlenen, rasyonel evreninden ayıran bir ara dönem olarak düşünülmüştür. Aydınlanma filozofları, geçmişin mantıksızlıklarıyla alay eden tarihler kaleme almıştır.

Romantik Ruh

18. yüzyılın sonlarından itibaren tüm Avrupa'ya hâkim olan Romantik hareket ise geçmiş ve bugünün arasındaki farkta içkin bir değer bulmuştur.

Romantikler, ortaçağdan ilham almıştır ve Romantik tarihçiler, daha önce olduğu gibi geçmişi modern dünya için bir hazırlık olarak görmek yerine hayal gücüne dayanarak geçmiş çağların ruhunu yakalamaya çalışmıştır. Bu büyük ölçüde ulusçulukla ilgilidir. Alman Romantik düşünür Johann Gottfried Herder (1774–1803) ulusal kimliğin köklerini ve gerçek "Alman ruhunu" geçmişte aramıştır. 19. yüzyılda Avrupa'da ulusçuluk ön plana çıktıkça, tarih büyük ölçüde ulusal karakteristiklerin ve ulusal kahramanların kutlanması hüviyetine bürünmüş, genellikle mit yaratmaya yönelmiştir. Her ülke kendi bayrağı ve milli marşı gibi kendi kutsal kahramanlık tarihine sahip olmak istemiştir.

"Büyük Anlatı"

19. yüzyılda tarih gittikçe önem hale gelmiş ve yazgı niteliği kazanmıştır. Avrupa uygarlığı kendini kibirli bir biçimde tüm tarihin ulaştığı hedef olarak görmüş ve geçmişten buna uygun anlamlar çıkaran anlatılar oluşturmuştur. Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) tarihin büyük şemasını Prusya devletinin o gün bulunduğu noktayla son bulan mantıksal bir gelişme olarak ortaya koymuştur.

Filozof ve toplumsal devrimci Karl Marx (1818–83) Hegel'in şemasını kendi kuramına uyarlamıştır. "Tarihsel materyalizm" kuramında, toplumsal sınıflar arasında çatışmaya yol açan ekonomik ilerlemenin kaçınılmaz olarak proletaryanın iktidarı burjuvazinin elinden almasıyla sonuçlanacağını, kapitalist dünya düzeninin kendi iç çelişkileri nedeniyle çökeceğini ileri sürmüştür. Marksizmin tüm tarihsel "büyük anlatıların" en etkilisi ve kalıcısı olduğu söylenebilir.

Tarih insanlığın suçları, delilikleri ve talihsizliklerinden biraz daha fazlasıdır.

Edward Gibbon

***The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (1776)**

19. yüzyılda diğer bilgi alanları gibi tarih de profesyonelleşme sürecinden geçmiş ve akademik disiplin haline gelmiştir. Akademik tarih bilim statüsüne yükselmiş ve "olguların" biriktirilmesini amaç edinmiştir. Genellikle ekonomik istatistiklerle dolu "ciddi" tarihle Jules Michelet (1798–1874) ve Thomas Macaulay (1800–59) gibi popüler tarihçilerin renkli edebi eserleri arasında bir uçurum oluşmuştur.

Toplumsal Tarihin Yükselişi

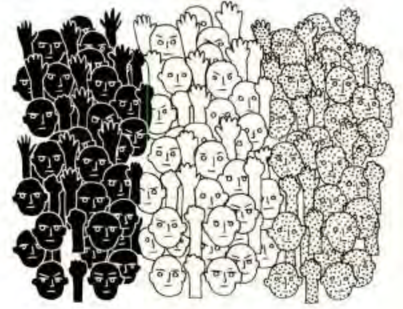
20. yüzyılda tarihin konusu –her zaman krallar, kraliçeler, başbakanlar, başkanlar ve komutanlara odaklanmışken– gittikçe sıradan halkı kucaklayacak şekilde genişlemiştir. Halkın tarihsel olaylarda oynadığı rolü anlamak daha derinlikli araştırmaları gerektirmiştir. Başta Fransa'dakiler olmak üzere kimi tarihçiler "olayların tarihini" tamamen dışlayıp farklı tarihsel dönemlerde sosyal yapıları ve sıradan halkın günlük hayat, inanç ve düşünce biçimlerini ("mantalite") incelemeyi tercih etmiştir.

Avrupa Merkezli Yaklaşım

Genel olarak, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar dünya tarihi büyük ölçüde Batı uygarlığının zaferinin öyküsü şeklinde yazılmıştır. Bu yaklaşım, hem tarihin Marksist ver-

siyonlarında hem de teknoloji, girişim ve liberal demokrasinin ilerleyişini kutlayan tarihlerde dolaylı olarak görülmüştür. Bunun illa iyimserlik ifade etmesi gerekmez; sayısız çöküş ve kıyamet kehaneti vardır. Fakat tarihin esasen Avrupa ve Avrupalıların soyundan gelenler tarafından yapıldığını ve yapılmaya devam ettiğini göstermiştir. Örneğin saygın Avrupalı tarihçilerin siyah Afrika'nın önemli bir tarihe sahip olmadığı, insanlığın ilerleyişine katkıda bulunmadığı görüşü geçerli bulunmuştur.

Post-kolonyal Revizyonizm

20. yüzyılın ikinci yarısında bir tek, anlamlı, tarihsel "büyük anlatı" kavramı çökmüş ve Avrupa merkezliliği de beraberinde götürmüştür. Post-kolonyal, post-modernist dünya birçok farklı sosyal kimliğin bakış açısından anlatılan tarihlerin çoğulluğunu gerekli kılmıştır. Asya, Afrika veya Amerikan yerlisi bakış açısından anlatılan tarihlerin yanı sıra siyahların tarihi, kadınların tarihi ve geylerin tarihinin incelenmesine ilgi artmıştır. Toplumda marjinal ve baskı uygulanan kesimler, pasif kurbanlar yerine yeniden tarihin "özneleri" olarak görülmüştür.

Bu revizyonizm dalgası, Batı'daki eğitimli kişilerin genellikle bildiği şekliyle dünya tarihinin büyük bir kısmını altüst etmiştir ama genellikle eskisinin yerine tatmin edici bir alternatif versiyon sunulamamıştır. Ortaya çıkan karmaşa, örneğin 1992'de Christopher Columbus'un Amerika kıtasına ilk yolculuğunun 500. yıldönümüne verilen tepkilerde görülebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın olarak kutlanması beklenirken, pratikte kutlamalar yapılsa bile buna bir parça mahcubiyet eşlik etmiştir. İnsanlar artık geleneksel tarih, Büyük Kişilikler ve çığır açan olaylar hakkında ne düşüneceğinden emin değildir.

21. Yüzyıl Perspektifi

Tarih Kitabı'nın içeriği, insanlığın ilerleyişine dair "büyük anlatıların" terk edilmesini yansıtır. Genel bir okur kitlesine geçmişin seçilen alanlarına açılan pencereler olabilecek spesifik anlar veya olaylar üzerinden dünya tarihine bir bakış sunmayı amaçlar. Çağdaş kaygılara dikkate alarak insanlık tarihinde nüfus artışı, iklim ve çevre gibi temel faktörlerin uzun erimli önemini de yansıtır. Aynı zamanda Magna Carta, Veba ve Amerikan İç Savaşı gibi geleneksel popüler tarih konularını da anlatır.

Kitap, insanların kökenleri ve "tarih öncesi" dönemle başlar ve farklı tarihsel çağlardan geçerek günümüze kadar ulaşır. Zamanın akışında çağlar arasında bu türden net aralıklar yoktur ve tarihlerde çakışmanın görüldüğü yerlerde konu başlıkları en uygun ideolojik çağa dahil edilmiştir.

Bu kitabın gösterdiği gibi, tarih bağlantısız bir olaylar dizisinden çok bir süreçtir. Bugün deneyimlediğimiz olayların yarının tarihini nasıl şekillendireceği konusunda yalnızca tahminlerde bulunabiliriz. 21. yüzyılın başında hiç kimse tarihten anlam çıkarmayı iddia edemez ama şair Alexander Pope gibi "İnsanlığın temel araştırmasının insanın kendisi olduğuna" inanan herkesin gözde tarih temel disiplin olmayı sürdürür. ■

Bizler tarihi üretmeyiz.
Tarih bizleri üretir.

Martin Luther King, Jr
***Strength to Love* (1963)**

İNSANIN K
200.000 ÖN

ÖKENLERİ

CE MÖ–3500

İlk insanlar *(Homo sapiens)* Doğu Afrika'da ortaya çıkar; **Neanderthaller** *(Homo neanderthalensis)* **Avrupa ve Batı Asya**'da yaşar.

Y. 200.000 YIL ÖNCE

Paleolitik insan, **sanat** (hayvan heykelleri ve mağara resimleri) ve **el yapımı eşyalar** (takı ve dekoratif araçlar ve silahlar) üretmeye başlar.

Y. 40.000 YIL ÖNCE

"Buzul Çağı" olarak bilinen çok soğuk bir dönem gerçekleşir. Kuzeylerdeki insan ve hayvanlar ölür veya güneye göç eder.

Y. 23.000 YIL ÖNCE

Jericho'da (günümüzde West Bank'ta) yerleşim başlar; bugüne kadar dünyada **sürekli olarak yaşanılan en eski kentlerden** biri olarak kalır.

Y. MÖ 9000

Y. 45.000 YIL ÖNCE

İnsanlar **yeryüzüne yayılır** ve **Avrasya**'da ve Güneydoğu Asya'dan teknelerle ulaştıkları **Avustralya**'nın büyük kısmında yerleşim başlar.

Y. 35.000 YIL ÖNCE

Genellikle **kadınları** tasvir eden ilk **insan heykelcikleri** ortaya çıkar. Heykelcikler kemik, fildişi, terakota veya taştan yapılmıştır.

Y. 15.000 YIL ÖNCE

İnsanlar ya Asya ve Kuzey Amerika'yı bağlayan **kara köprüsü üzerinden** (günümüzde Bering Boğazı) ya da **deniz yoluyla Kuzey Amerika**'ya ulaşmaya başlar.

Y. MÖ 7500

Türkiye'nin İç Anadolu bölgesinde bulunan **Çatalhöyük**'te bir yerleşim yeri kurulur; karmaşık **ritüellerin** kanıtları **sosyal uyuma** işaret eder.

Yaygın olarak insanlığın kökenlerinin Afrika'ya dayandığına inanılır. Biyolojik evrim ve doğal seçilimin olağan süreçleri sonucunda *Homo* türü, Doğu Afrika'da milyonlarca yıl yakın akrabası şempanzelerle beraber evrimleşmiştir. Aynı biyolojik süreçler sonucunda *Homo sapiens* –modern insanlar– diğer hominin türleriyle birlikte (40.000 yıl önce soyu tükenmiş olan Neanderthalleri de kapsayan insanların akrabaları) evrimleşmiştir.

Yaklaşık 100.000 yıl önce, avcılık ve arayıcılık yapan dağınık gruplar diğer büyük maymunlardan neredeyse ayırt edilemez durumdaydı. Ama bir noktada (tam olarak söylenmesi güç bir tarihte) insanlar biyolojik değil kültürel evrim sürecinde yeni bir yönde değişmeye başladı: Araçlar, diller, inançlar, sosyal gelenekler ve sanatı yaratarak yaşam biçimlerini farklılaştırabildiler. Mağara duvarlarına mükemmel hayvan resimleri çizip taştan veya kemikten heykelcikler yaparlarken, kendilerini diğer hayvanlardan benzersiz bir biçimde ayırdılar. Dönüşümleri ilk başlarda çok yavaştı ama bin yıllık dönemde görülmemiş bir ivme kazanmaya başladı. İnsanlar tarihe sahip tek canlı haline geldi.

Tarihi Keşfetmek

İnsan kültürleri ve toplumların ilk gelişimi, tarihçiler için özel bir problem teşkil eder. İlk yazı insanlık tarihinin oldukça geç bir döneminde (yaklaşık 5.000 yıl önce) icat edilmiştir. Geleneksel olarak, yazıdan önceki dönem tarihçilerin inceleyebileceği hiçbir belge olmadığından "tarih öncesi" olarak dışta bırakılmıştır. Fakat son yıllarda genetik malzemelerin incelenmesi ve organik kalıntıların radyokarbon yöntemiyle tarihlendirmesini içeren çok çeşitli yeni bilimsel metotlar arkeolojinin yerleşik tekniklerine eklenmiş ve uzmanların yazı öncesi döneme biraz olsun ışık tutabilmesine imkân tanımıştır.

İnsanın uzak geçmişinin anlatısı, yeni keşiflerle sürekli revizyona uğrar ve bulguları sık sık tartışmalara konu olan araştırmalar, perspektifte köklü değişikliklere yol açar. Bir tek mağara, mezarlık bölgesi veya insan kafatasının keşfi, kabul gören bilgilerin geniş alanlarını tartışmaya açabilir. Ancak 21. yüzyılda ilk insanların tarihinin büyük bir kısmı makul derecede güvenle açıklanabilir.

Sırbistan'da **bakır dökümünün** kanıtlarına rastlanır ve Yakındoğu'da büyük olasılıkla ulaşım için değil çömlek üretimi için **tekerlek** icat edilir.

Y. MÖ 5000

Yakındoğu'da Bronz Çağı başlar ve Hint alt kıtasında **İndus Vadisi Uygarlığı** ortaya çıkar.

Y. MÖ 3300

Güney Mezopotamya'da (günümüzde Irak'ta) **Sümerler** dünyanın en eski yazı sistemlerinden biri olan **çiviyazısı** icat eder.

Y. MÖ 3000

Britanya'da **Stonehenge**'de 500 yıl önce çevrilen arazinin ortasına **taşlar dikilir**; taşlar daha sonra yeniden düzenlenir.

Y. MÖ 2500

Y. MÖ 4000

Mezopotamya'da Fırat-Dicle vadisinde (günümüzde Irak, Suriye ve Kuveyt) uygarlıklar gelişir; **sulu tarım** başlar.

Y. MÖ 3100

Narmer, Yukarı ve Aşağı **Mısır'ı birleştirerek** İlk Hanedanlığın kralı olur; **Mısır hiyerogliflerine** yaygın olarak rastlanır.

Y. MÖ 2700

Mısır'da anıt mezarlar olarak ilk taş **piramitler** yapılır; Büyük Giza Piramidi iki yüzyıl sonra inşa edilir.

Y. MÖ 1800

Alfabetik yazı (hiyerogliflere dayalı Proto-Sinaitik yazı) Mısır'da ortaya çıkar; birçok modern alfabenin atasıdır.

Nomadik Avcı-Toplayıcılar

Bütün tarihçiler, yaklaşık 12.000 yıl öncesine kadar insanların taş aletler kullanan ve küçük, hareketli gruplar halinde yaşayan avcı-toplayıcılar olduğunda hemfikirdir. Bu döneme Paleolitik (veya Yontmataş) Çağı denir. İnsanlar sayıları belki de 10 milyona ulaşan ve dünyanın büyük bir kısmına yayılan başarılı bir türdü. Buzul Çağı olarak bilinen en soğuk dönemde Britanya ve İskandinavya gibi kuzey bölgelerini geçici olarak terk etseler de on binlerce yılda gerçekleşen önemli iklim değişikliklerine genellikle iyi uyum sağladılar.

İnsanlar doğal çevreleriyle yakın ilişki içinde yaşamıştır ama bu ilk aşamada bile çevre üzerindeki etkileri her zaman olumlu olmamıştır. İnsan avcıların gezegene yayılmasıyla yünlü mamutlar ve mastodonlar gibi megafaunanın yok olması arasında rahatsız edici bir tesadüf vardır. İnsanların avlanması bu canlılarının soyunun tükenmesinin tek nedeni olmasa da (doğal iklim değişikliği de katkıda bulunan bir faktör olabilir) modern bakış açımızdan o dönemde can sıkıcı bir geleneğin başladığı söylenebilir.

Çiftçilik Devrimi

Makul bir biçimde insanlar için "doğal" olduğu düşünülen avcı-toplayıcı yaşam tarzı, birçok olumlu yöne sahipmiş gibi görünür. İlk avcı-toplayıcı topluluklardan insan kalıntılarının incelenmesi, atalarımızın genellikle çok fazla çaba sarf etmeden bolca gıda elde edebildiğini ve çok az hastalıkla karşılaştığını göstermiştir. Bu doğruysa, dünyanın dört bir yanında çok sayıda insanı kalıcı köylere yerleşmeye ve tarımla uğraşmaya (ekin ekip hayvan beslemeye) neyin motive ettiği belli değildir: Toprağı işlemek çok zor bir iştir ve salgın hastalıklar ilk önce çiftçi köylerinde ortaya çıkmıştır.

İnsanların yaşam kalitesi üzerindeki doğrudan etkisi ne olursa olsun, yerleşim yerleri ve tarımın gelişimi nüfus yoğunluğunda ciddi bir artışa yol açmıştır. Neolitik Devrim (veya Cilalı Taş Devri) insanlığın gelişiminde önemli bir dönüm noktasıdır: İlk kasaba ve kentlerin gelişmesine kapı aralamış ve sonunda yerleşik "uygarlıkları" ortaya çıkarmıştır. ■

EN AZ COLOMBUS'UN AMERİKA YOLCULUĞU VEYA *APOLLO 11* SEFERİ KADAR ÖNEMLİ

İLK İNSANLARIN AVUSTRALYA'YA ULAŞMASI (YAKLAŞIK 60.000-45.T000 YIL ÖNCE)

KISACA

YAKLAŞIM
Göç

ÖNCE
Y. 200.000 yıl önce: *Homo sapiens* (modern insan) Afrika'da evrimleşir.
Y. 125.000–45.000 yıl önce: Homo sapiens grupları Afrika'ya yayılır.

SONRA
Y. 50.000–30.000 yıl önce: Denisovalılar merkez-güney Rusya'da görülür.

45.000 yıl önce: *Homo sapiens* Avrupa'ya varır.

Y. 40.000 yıl önce: Neanderthallerin nesli tükenir. Bilinen son bölgeleri İberya Yarımadasınadır.

Y. 18.000 yıl önce: *Homo floresiensis* fosilleri bu tarihe aittir.

Y. 13.000 yıl önce: İnsanlar Clovis, New Mexico, ABD yakınlarında görülür ama kıtadaki ilk insanlar olmayabilir.

Homo sapiens Afrika'da evrimleşir.

Homo sapiens **Yakın Doğu**'ya yayılır ama Afrika'ya geri döner. **Avrupa** ve **Batı Asya**'ya daha sonra ulaşır.

Güney Asya'ya göç ettikten sonra *Homo sapiens* grupları sahil şeridini izleyerek **Güneydoğu Asya**'ya ulaşır.

Batı Avrasya'da *Homo sapiens* diğer hominin türleri olan **Neanderthaller** ve **Denisovalılar** karşılaşır.

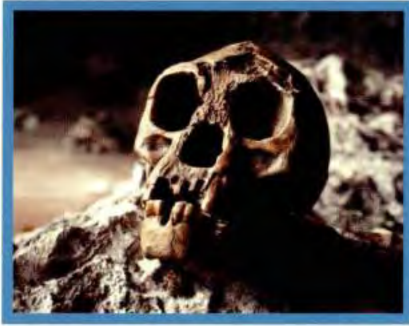
***Homo sapiens* Avustralya'ya ulaşır.**

Homo sapiens haricinde tüm hominin türlerinin **nesli tükenir.**

Modern insanlar gerçek anlamda tek küresel memeli türüdür. 200.000 yık kadar önce Afrika'da evrimleştiği tarihten itibaren *Homo sapiens* hızla dünyaya yayılmıştır. Bu, türümüzün çevreyi keşfetme merakını ve farklı habitatlara uyum sağlamaktaki yaratıcılığını teyit eder. Özellikle birçok araştırmacı, insanların Asya'nın güney sahilleri boyunca hızla yayılmasında deniz kıyısındaki ortamlardan faydalanma yeteneğinin anahtar olduğunu düşünür.

Avustralya'nın tamamen farklı flora ve faunası bile hiçbir engel teşkil etmemiştir; insanlar kıtaya 60.000 yıl kadar önce ulaşmış olabi-

Ayrıca bakınız: Altamira'da Mağara Resimleri 22–27 ▪ Buzul Çağı 28–29 ▪ Çatalhöyük'te Yerleşim 30–31

***Homo floresiensis* kalıntıları,** 2003'te Endonezya'nın Flores adasında bulunmuştur. Bazı uzmanlar, bunun küçük boyutunun yeni bir türe işaret etmek yerine hastalıktan kaynaklandığını ileri sürer.

lir ama ilk tarihler tartışmalıdır. Küçük gruplar burayı çok daha önce ziyaret etmiş olabilir ama çok sayıda kanıt, Avustralya'nın yaklaşık 45.000 yıl önce yaygın bir biçimde kolonileştirildiğini gösterir. *Homo sapiens* Avrupa'ya da aynı tarihlerde ulaşmıştır.

Diğer Hominin Türleri

Homo sapiens Avustralya'ya ulaşan ilk hominin türüydü. Fakat Avrasya'nın çeşitli bölgelerinde insanlar rekabetle karşılaşmıştır. İnsanların Avruya'ya ulaştığı tarihte Neanderthaller yaklaşık 250.000 yıldır oradaydı. Modern insanlarla paylaştıkları bir atadan (Homo heidelbergensis) evrimleşmiş ve bölgedeki hayata iyi uyum sağlamıştı.

Uzak doğuda, Rusya'nın Altay Dağlarındaki Denisova Mağarasında yalnızca DNA'larından bilinen gizemli bir türün (Denisovalılar) kanıtları bulunmuştur. Güneydoğu Asya'daki Flores adasında yaklaşık 18.000 yıl öncesine ait başka bir olası türün fosillerine rastlanmıştır. Ancak bazı araştırmacılar bu kısa ve küçük beyinli *Homo floresiensis* türünün, modern insanların bir tür hastalığa yakalanması sonucu ortaya çıktığına inanır.

Tüm bu türler arasında sadece *Homo sapiens* hayatta kalmış ve Yeni Dünya'yı kolonileştirmiştir. Buzul Çağı'nın sonucunda deniz seviyelerinin düşmesiyle Rusya ve Alaska arasında beliren Beringia kara köprüsü, insanların kuzeydoğu Asya'dan Amerika kıtalarına ulaşmasına imkân tanımıştır. Bunun tam tarihi tartışmalıdır: Yaklaşık 13.000 yıllık "Clovis kültüründen" taş aletlerin Yeni Dünya'daki ilk insanlara ait olduğu düşünülmüşse de günümüzde daha eski yerleşim yerleri bilinmektedir ama özellikle Güney Amerika'da daha önceki tarihlere ait yerler çok tartışmalıdır.

Homo sapiens: Geriye Kalan Tek Hominin

İnsanlar ve diğer türler arasında şiddetin hiçbir kanıtı yoktur. Aslında modern insan DNA'sı Neanderthal ve Denisovan genlerinin küçük izlerini taşır. Bu nadir de olsa türlerin karıştığını gösterir.

Neanderthaller taş aletler üretmekte usta ve avcılıkta mükemmel olsa da, modern insanlar daha hızlı uyum sağlayabilmiş ve Buzul Çağında gerçekleşen hızlı iklim değişiklikleriyle daha iyi başa çıkabilmiştir. Yeni taş aletler ve kemik ve boynuz gibi malzemelerden faydalanan teknikler geliştirmişlerdir. Aynı zamanda çeşitli grupların uzak mesafelerdeki kaynakları toplamasına imkân tanıyan yaygın destek ağları kurmuşlar ve hayatta kalma şanslarını artırmışlardır. İnsanların gittikçe öngörülemez kaynaklara erişimde kuzenlerini geride bırakmasını sağlayan faktör, bu kültürel uyumluluk olabilir.

> İnsanın Amerika kıtasına yayılması, *Homo sapiens*'in mukayese götürmez ustalığını ve emsalsiz uyum yeteneğini gösterir.
>
> **Yuval Noah Harari**
>
> ***Sapiens* (2011)**

Sosyal Ağ

Daha fazla kanıt bulunana kadar Denisovalılar ve *Homo floresiensis*'in yazgıları halen bilinmezken çok yeni bir araştırma Neanderthallerin yaklaşık 40.000 yıl önce neslinin tükendiğini ortaya koyar. Birçok araştırmacı, Son Buzul Maksimum Dönemi dolaylarında gerçekleşen iklim değişikliğinde *Homo sapiens*'in diğer türlerin anayurtlarında başarılı olmasının kaynak bolluğunun önemli rol oynadığına inanır. Özellikle, diğer türlerden daha kapsamlı sosyal ağlardan yararlandıkları düşünülür: Bu nitelikleri hem kıtlık dönemlerinde hayatta kalabilmelerini sağlamış hem de gezegende belki de hayvan sürülerini takip ederek yayılırlarken alışılmadık ortamlarda koloniler kurmalarını kolaylaştırmıştır. ▪

HER ŞEY ÇOK GÜZEL, TAPTAZEYDİ

ALTAMİRA'DAKİ MAĞARA RESİMLERİ (Y. 40.000 YIL ÖNCE)

KISACA

YAKLAŞIM
Paleolitik Kültür

ÖNCE
Y. 45.000 yıl önce: Modern insanlar Avrupa'ya ulaşır.

Y. 40.000 yıl önce: Almanya'da Hohlenstein-Stadel mağarasındaki Aslan Adam heykeli gibi Avrupa'da sanatın bilinen ilk örnekleri üretilir.

SONRA
Y. 26.000 yıl önce: Çek Cumhuriyeti'nde Dolní Věstonice üç kişi defnedilir.

Y. 23.500 yıl önce: İtalya'da Arene Candide mağarasında "prens" deniz kabuklarıyla süslenmiş bir tabutun içinde defnedilir.

Y. 18.000 yıl önce: Son Buzul Çağı zirvesine ulaşır.

İspanya'nın kuzey kıyısında Santander yakınlarındaki Altamira mağarası, Paleolitik (veya Yontmataş) Çağına ait mağara sanatının şimdiye dek keşfedilmiş en iyi örneklerinden bazılarına ev sahipliği yapan bir dizi geçit ve odadan oluşur. Yaklaşık 300 metre uzunluğundaki mağaranın duvarlarındaki resimler öylesine etkileyicidir ki 1880'de keşfedildiklerinde sahte oldukları zannedilmiştir. Tarih öncesi avcı- toplayıcıların gerçek eserleri olduğu ancak 20 yıl kadar sonra kabul edilmiştir. Ünlü resimlerden birçoğu büyük olasılıkla çok daha sonraları, yaklaşık 22.000 yıl önce yapılmış olsa da ilk sanatsal ürünlerden bazıları 35.000 yıl öncesine kadar gerilere uzanır. Ünlü Bizon Odası'ndaki imajlar bunların arasındadır; bu odadaki alçak tavan, renkli hayvan temsilleri ve canlı gibi görünen bizon çizimleriyle kaplanmıştır. Kayanın doğal dalgalanmalarına ustaca resmedilmiş figürler neredeyse üç boyutluymuş gibi görünür.

Sanatsal Dürtü

Mağara sanatının başka şaşırtıcı örnekleri de bilinir. Fransa'nın güneybatısı ve İspanya'nın kuzeyinde yoğunlaşan bu örnekler yalnızca çok detaylı hayvan resimlerinin yanı sıra oyulmuş ve çizilmiş işaret, sembol ve el izlerini içerir. Arkeologlar taş devri sanatının anlamı ve işlevi hakkında farklı görüşlere sahiptir. Kimileri, bu insanların da tıpkı bugünkü sanatçılar gibi sanatın estetik niteliklerini takdir ettiğini düşünür. Kimileri ise resimlerdeki inanılmaz detayların – örneğin bu hayvanın cinsiyetinin ve görüldüğü mevsimin anlaşılabilmesinin – hangi hayvanların avlanacağı ve hangi mevsimlerde ve nasıl bulunup hedef alınabileceği gibi hayati bilgilerin aktarılması için bir araç olduğunu ileri sürer.

Av Ritüelleri

Alternatif olarak, mağara sanatı Paleolitik dönemdeki dünya görüşleri veya dinleriyle bağlantılı olabilir. Günümüzde bile esasen avcılık ve toplayıcılıkla geçinen birçok topluluk animistik inançlar paylaşır; yani hayvanlar, bitkiler ve doğanın parçaları gibi varlıkların ruhları olduğuna ve insanların günlük hayatta onların ruhlarıyla etkileşim kurabileceğine inanırlar. Bu tür toplulukların dini sorumluları veya şamanlar, hasta veya yaralı kişilere yardım

Ayrıca bakınız: İlk insanların Avustralya'ya ulaşması 20–21 ▪ Buzul Çağı 28–29 ▪ Çatalhöyük'te Yerleşim 30–31

Altamira mağarasının dalgalı yapısı, Bizon Odası'ndaki hayvan resimlerine neredeyse üç boyutlu bir nitelik kazandırır.

etmek için bu ruhlarla iletişim kurabildiğine inanır ve tarihsel olarak kaya sanatı şamanlar tarafından üretilmiştir. Şamanlar tarafından farklı bilinç halleri sırasında veya trans halindeyken üretilen kaya sanatı, bu iletişimin bir parçasıdır. Kimi araştırmacılar, Paleolitik toplulukların da benzer inançlara sahip olabileceğini ileri sürer. Şamanların hayvanları avcıya teslim olmaya ikna etmek için kendilerini hayvana dönüştürebildiği de düşünülür. Bu, Almanya'da Hohlenstein-Stadel mağarasındaki Aslan Adam veya Fransa'da Les Trois Frères mağarasındaki çatallı boynuzları olan insan benzeri Büyücü figürü gibi insan ve hayvan karakteristiklerini birleştiren tasvirleri de açıklayabilir.

El izleri: İspanya'nın Cantabria bölgesindeki Fuente del Salín mağarasında bulunan el izler muhtemelen gençlere aittir. Yeraltına girmek, rüştünü ispatlama ritüeli olabilir.

Hayvan resimleri çizmek, av sırasında başarı şansını artırmak için tasarlanmış "büyüsel" ritüellerin parçası da olabilir. Besin kaynaklarının önemli bir kısmı hayvanlardan oluşan topluluklar için bu tür ritüellerin önemi küçümsenemez.

Erginleme Seremonileri

Bazı araştırmacılar, mağara resimlerinin dışındaki el ve ayak izlerinin birçoğunun çok küçük yaştaki bireylere ait olduğuna dikkat çekmiştir. Sadece hayvan yağıyla doldurulmuş lambalarla karanlık, rutubetli ve potansiyel olarak tehlikeli mağaralara girmek gençlerin rüştünü ispat etmesinin bir yolu olabilir. Bu büyük cesaret isteyen bir erginleme sınavıdır.

Definler ve Öbür Dünya

İnsanların dini pratikler veya ritüellere katılımına dair kanıtlar çoğunlukla definlerden gelir. Örneğin Çek Cumhuriyeti'ndeki Dolní Věstonice bölgesinde üç ceset cinsel imalar barındıran bir şekilde gömülmüştür. Erkek iskeletlerden biri, kadın iskelete yandan sarılır ve onun kalçasına doğru uzanır; diğer taraftaki erkek iskeletinin ise yüzü yere dönüktür. Başlarının etrafında ve kadının kalçasında toprak boyası olarak bilinen kırmızı pigment serpiştirilmiştir. İlginç bir biçimde, üçü de ender görülen iskelet bozukluklarını paylaşır ve bu nedenle akraba olabilir. Cesetlerin neden bu şekilde defnedildiğinin nedenleri muhtemelen gizemini her zaman koruyacak

İnsanlar her yerde ve her zaman kendilerini ve dünyalarını imajlar ve semboller aracılığıyla tasvir etme içgüdüsünü paylaşmıştır.

Jill Cook

***Ice Age Art* (2013)**

olsa da, bu definin sadece cesetlerin toprağa gömülmesinden daha fazla anlam taşıdığı açıktır.

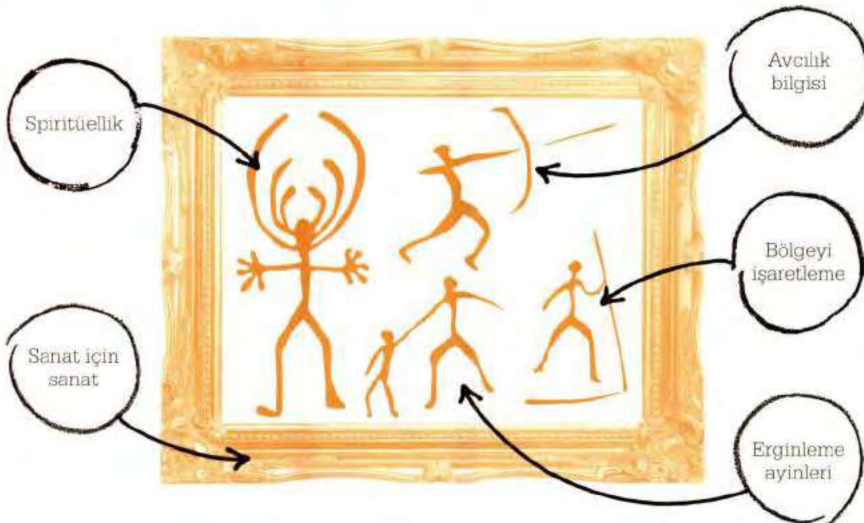
Başka bölgelerde, kimi bireyler birçok "mezar eşyasıyla" defnedilmiştir. İtalya'da Arene Candide mağarasındaki mezarda deniz kabuklarıyla yapılmış detaylı süslemeler ve Rusya'da Sunghir bölgesindeki iki çocuk mezarında mamut dişlerinden yapılmış dikkat çekici mızraklar bunlara örnektir. Bazı araştırmacılar bu kişilerin – özellikle de kısa hayatlarında yeterince zamanı olmayan ve öldükten sonra özel bir muamele görmelerini sağlayacak şöhrete kavuşamayan küçük yaştakilerin – zengin bir biçimde süslenerek defnedilmesi, kimi gruplarda hiyerarşi ve statü ayrımının ortaya çıkmaya başlamasıyla açıklar. Ancak bunlar görünüşe göre uzun süre boyunca yaygınlaşmamıştır. Yine de insanlar ilk kez ölümden sonra nelerin olduğuyla ve ölülerin öteki dünyaya nasıl girmesi gerektiğiyle ilgilenmeye başladığı açıktır.

Bölgeyi İşaretlemek

Başka araştırmacılar, en "klasik" Paleolitik mağara sanatının Fransa'nın güneybatısı ve İspanya'nın kuzeyinde yoğunlaştığına dikkat çeker. Bu bölge, yaşamak için görece elverişli bir bölgedir: Son Buzul Maksimumu gibi en soğuk dönemlerde bile daha güney, daha sıcak iklimler ve dolayısıyla daha üretken habitatlar kalabalık hayvan sürülerini kendine çekmiştir. Sonuç olarak bu bölgedeki insanlar büyük kalabalıklar halinde iç içe yaşamıştır ve dolayısıyla toprak ve kaynaklar için rekabet eden gruplar arasında daha büyük sosyal gerginlikler baş göstermiştir.

Tıpkı günümüzdeki insan gruplarının – ister futbol taraftarları, ister ulus devletler olsun – bayraklar, kostümler ve sınır, bölge ve grup kimliği işaretleri kullanması gibi Avrupalı Paleolitik gruplar da kaynaklar için yoğun rekabetin yaşanmış olabileceği bir dönemde mağaraları benzer nedenlerle dekore etmiş olabilir.

Tarihçiler mağara resimlerinin çoğunun ardında bir anlam yatıp yatmadığından halen emin değildir. En iyi tahminler, bu resimleri bir veya birkaç olasılıkla ilişkilendirebilir: sanat için sanat, spiritüellik, erginleme ayinleri, bölgeyi işaretleme ve avcılık hakkında değerli bilgiler paylaşma yöntemi.

> İnsanlar kendilerini canlı bir dünyanın parçası olarak görmüştür. Bu dünyada hayvanlar, bitkiler ve hatta sınır işaretleri ve cansız objelerin bile kendilerine özgü yaşamlar sürdüğü düşünülmüştür.
>
> **Brian Fagan**
> ***Cro-Magnon* (2010)**

Hayatta Kalmak İçin İşbirliği

Bu tür karmaşık toplumsal etkileşimler, Homo sapiens'in Buz Devri Avrupa'sının zorlu ortamlarında nasıl hayatta kalabildiğini açıklayabilir. Avcı-toplayıcılar, bölgenin görece düşük yoğunluklu yerlerine dağılmış olabilir. Bu döneme ait birçok arkeolojik kazı yeri, karmaşık binalar veya yapıların kanıtlarını sunmaz. Bu insanların hava ve yerel koşullara göre çokça dolaştığını akıllara getirir. Genellikle mevsimlere göre göç eden ren geyiği gibi büyük hayvan sürülerini takip etmiş olabilirler.

Homo sapiens'in yeni ilişkiler kurabilme yeteneği, avcı grupların gerektiğinde birleşmesine imkân tanımıştır. Kaynaklar bol olduğunda birlikte avlanmışlardır; örneğin bölgede ren geyiği sürülerinin göç güzergahı üzerindeki dar vadiler veya nehir geçişleri gibi saldırıya en elverişli noktalarda sürüleri birlikte karşılamış olabilirler. Kıtlık dönemlerinde bu gruplar kendi varlıklarını korumaya yetecek kaynak bulabilmek için tekrar bölünüp uzaklara dağılmıştır.

Bu mızrak fırlatıcı gibi avcılık araçları genellikle öldürülmek istenen hayvanların şeklinde oyulmuştur. Büyük olasılıkla avda başarı şansını artırmaya dönük bir tür "büyü ritüelinin" parçasıdır.

İlk Teknolojiler

Bu avcı-toplayıcılar, ölüm-kalım meselesi olabileceği için avcılık teknolojisi üzerine önemli bir çaba sarf etmiştir. Ucuna ustalıkla işlenmiş taşlar takılan mızrakları daha uzun bir mesafeye fırlatmak ve hedefe daha etkili bir biçimde saplamak için mızrak fırlatıcı kullanmışlardır. Bu araçlar, avda başarı için hayati önem taşır. Mızrak fırlatıcılardan bazılarının güzelce oyulmuş ve genellikle de avlanan hayvanların tasvirleriyle süslenmiş olması şaşırtıcı değildir. Benzer bir biçimde balık avlamak için de kemik ve boynuzdan zahmetlice oyulmuş son derece karmaşık iğneli zıpkınlar kullanılmıştır.

Toplumun İlk Tohumları

İncelikle işlenmiş kemik tığ ve iğneler, Taş Devri insanlarının hayvan derisi ve kürkünden sıcak tutan kıyafetler yaptıklarını ve buna atalarından çok daha fazla özen gösterdiklerini akıllara getirir. Hayvan dişleri ve kabuklardan incelikle işlenmiş süslemelerden, taştan yontulan veya kilden yapılan figürlere kadar daha birçok öğe üretilmiştir. Bunların birçoğu geniş ölçekli sosyal ağların parçası olarak başka gruplardan bireylere satılmış, armağan edilmiş veya başkalarıyla değiş tokuş edilmiş olabilir.

Son Buzul Maksimum döneminde Avrupa'nın önceden bilinmeyen çevre koşullarında, bol olan kaynakları başka gruplarla paylaşmanın daha sonraki kıtlık dönemlerinde önemli bir getirisi olabilir. Bir grup belli bir bölgede kaynak bulmakta zorlanırsa, daha önce cömertçe davrandıkları başka bir grup onlara bu cömertliklerinin karşılığını verebilir. Bu tür takas ilişkileri, büyük olasılıkla çok uzak grupları bile birbirine bağlamıştır; böylesine zorlu çevre koşulları altında insanlar varlıklarını sürdürmek için temel önem taşıyan bireysel ilişkiler ve grup ilişkileri ağındaki yerini almıştır. ■

Venus figürleri

Taş, fildişi veya kilden yapılmış kadın figürleri, Avrupa'da yaygın olarak rastlanan bir Paleolitik sanat türüdür. Bu kadın figürleri birçok çarpıcı benzerlik taşır. Yüz özellikleri ve ayaklar gibi detaylar büyük ölçüde ihmal edilse de göğüs, göbek, kalça, uyluk ve vulva gibi dişi karakteristikler genellikle abartılıdır. Bu özelliklere odaklanılması, cinsellik ve doğurganlıkla ilişkilidir. Buzul Çağında şişmanlık eşsiz bir özelliktir ve tasvir edilen yuvarlak hatlar, kadın figürlerinin çocuk doğurma veya daha genel olarak doğurganlığı çağrıştıran sembolik bir rol oynamış olabileceğini akıllara getirir.

Bazı araştırmacılar, bu figürlerin "ana tanrıçayı" temsil ettiğine inanır ama bu yönde bir yorumu destekleyen kanıtlar mevcut değildir. Bazı araştırmacılar ise kadın figürlerinin yaygın olarak paylaşılan kültürel fikir ve sembolleri yansıttığına odaklanmıştır. Bunlar Buzul Çağı dünyasında sosyal etkileşimler, kaynak ve bilgi alışverişi ve potansiyel eş adayları için önem taşımış olabilir.

GÜNÜMÜZ AVRUPA'SININ TEMELLERİ GEÇ BUZUL ÇAĞINDA ATILDI

BUZUL ÇAĞI (Y. MÖ 21.000)

KISACA

YAKLAŞIM
İklim Değişikliği

ÖNCE
Y. 2.58 milyon yıl önce: Pleistosen veya Buz Çağı başlar.

Y. 200 bin yıl önce: *Homo sapiens* bir tür olarak ortaya çıkar.

SONRA
Y. MÖ 9700: Pleistosen sona erer ve bugünkü görece sıcak ve stabil iklimler (Holosen) başlar.

Y. MÖ 9000–8000: Yakın Doğuda tarım yerleşik hale gelir.

Y. MÖ 5000: Deniz seviyesi modern zamanlardaki seviyelere yaklaşır; deniz seviyesinin altındaki topraklar sulara gömülür.

Y. MÖ 2000: Son mamutların Rusya'da Wrangel Adasında öldüğü düşünülür.

Dünyanın güneşe göre konum ve yönelimindeki farklılaşmalar nedeniyle **iklim değişikliği** yaşanır.

Buzul Çağında buz örtüsü yayılır ve deniz seviyeleri alçalır.

Habitatlar değişir ve bitki ve hayvan türlerinin yaşam aralıkları daralır.

Hayvanlar ve insanlar **yeni ortaya çıkan alçak bölgelere yerleşir** ve daha sonra deniz seviyeleri tekrar yükseldiğinde bu bölgeler izole olur.

İnsan grupları, **yeni fırsatlar** ve sınırlamalarla karşılaşır.

Bilim insanları, insanlar ve çevre koşulları arasındaki iki yönlü ilişkilerin toplumlarımızın gelişimini nasıl etkilediğini yeni yeni takdir etmeye başlamıştır. İnsanlar son Buz Devrinde evrimleşmiş ve çok soğuk iklim koşullarından (buzul) günümüzdekine benzer daha sıcak dönemlere (buzularası) periyodik iklim değişikliklerine göğüs germiştir. Ancak Buz Devrinin sonlarına doğru bu değişimler daha belirgin hale gelmiş ve daha kısa aralıklarla gerçekleşmiştir. Yaklaşık MÖ 21.000'de Son Buzul Maksimum dönemi olarak da bilinen "Büyük Soğuk" sırasında zirveye ulaşmıştır. Kuzey bölgelerde yaşayan insanlar ve hayvanlar ya ölmüş ya da buzullar Kuzey İngiltere'ye doğru uzandıkça güneylere inmiştir. Çok miktarda

Ayrıca bakınız: İlk insanların Avustralya'ya ulaşması 20–21 ▪ Altamira'da Mağara Resimleri 22–27 ▪ Çatalhöyük'te Yerleşim 30–31 ▪ Hammurabi Kanunları 36–37

Rusya'nın Sibirya bölgesinde 1900 yılında bütün bir mamut topraktan çıkarılır. Bu şimdiye dek bulunan tek eksiksiz örnektir. Mamutun iskeleti St. Petersburg'daki Doğa Tarihi Müzesinde sergilenir.

deniz suyu donduğu için deniz seviyeleri alçalmış, Kuzey Amerika ve Asya'yı birbirine bağlayan Bering boğazı gibi alçak rakımlı yerler ortaya çıkmış ve insanlar bu rotayı izleyerek Amerika kıtalarına ulaşmıştır.

Artan Sıcaklıklar

Sıcaklıklar sonunda tekrar yükselmiş ve yaklaşık MÖ 7000'de günümüzün görece sıcak ve stabil iklimi yerleşmiştir. Buzullar eriyince yükselen deniz seviyeleri Avrasya'yı Amerika kıtalarından ayırmış, Güneydoğu Asya'yı takımadalara dönüştürmüş, Japonya ve Britanya gibi yarımadalar adalar haline gelmiş, böylece birçok insan grubu izole olmuştur. İklim değişiminin ekosistemler üzerindeki etkisi, megafauna olarak bilinen büyük hayvanları (örneğin mamutları) çok ciddi etkilemiştir. Büyük hayvanların besin kaynağı olan açık buzul stepleri yerini ormanlara bırakmıştır. Gezegenin dört bir yanında çevre koşullarındaki değişim ve avcılığın birleşimi sonucunda birçok türün soyu tükenmiştir. Yeni buzul sonrası dünyanın ormanları ve sulak arazileri, insanlara birçok yeni fırsat sunmuştur. İnsanlar tavşan gibi daha küçük memelilerden alageyik ve yaban domuzu gibi büyük orman hayvanlarını avlamış ve sulardaki ve kıyılardaki besin kaynaklarını araştırmıştır. Somon gibi göçmen balıklar, fok gibi deniz memelileri, kabuklu deniz hayvanları ve mevsimsel av kuşlarının yanı sıra çok geniş bir meyve, yumru kök, kabuklu yemiş ve tohum yelpazesi önemli besin maddeleri haline gelmiştir.

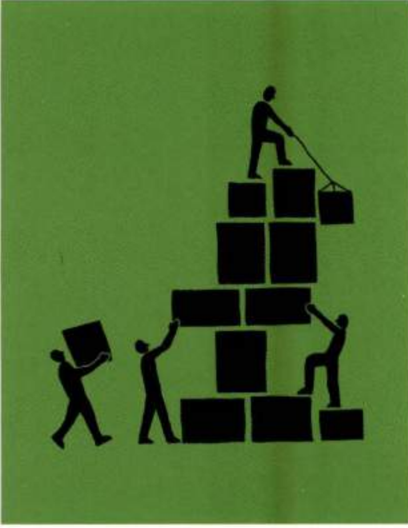
Değişen Yaşam Tarzları

Doğal kaynakların bilhassa zengin olduğu bölgelerde, insan grupları bir tek yere yerleşmek yerine spesifik kaynaklara ulaşmak için küçük gruplar halinde yayılmış olabilir. Örneğin Doğu Akdeniz'deki Natufian toplulukları, Yakın Doğunun doğal tahıllarından bolca faydalanmıştır. Kimi gruplar, tercih ettikleri bitki ve hayvan türlerinin çoğalmasını sağlamak için bitkileri yakarak ve ağaçları keserek çevre koşullarını değiştirmeye başlamıştır. Verimli bitki türleri seçilip yetiştirilmiş ve tercih edilen türlerden tohumlar ekilmiştir. Belirli hayvanlar bakılarak kontrol edilmiştir. Tüm bu müdahaleler söz konusu türlerin insanların bakımına daha da bağımlı hale gelmesine ve tarımın gelişmesine yol açmıştır. Yaşam tarzındaki bu radikal değişim, insanın çevre üzerindeki insan etkisini daha da artırmıştır. ■

> “Bu kadar ekstrem iklim ve çevre değişiminin yaşandığı bir dünyada çok az insan yaşamıştır.”
>
> **Brian Fagan**
>
> **Tarih öncesi insanlık uzmanı**

Buz Çekirdekleri ve Geçmiş Çevre Koşulları

Paleoklimatoloji uzmanları, geçmişte iklimlerin nasıl değiştiğini anlamak için denizlerin zemininde zamanla biriken çökeltilerdeki element bileşimlerini inceler. Foraminifera adı verilen küçük deniz canlıları, deniz suyundan iki farklı oksijen özümser: 16O ve 18O. 16O daha hafif olduğundan daha kolay buharlaşır ama daha sıcak dönemlerde yağmur ve akıntı olarak denize geri gelir. Bu nedenle deniz suyundaki 16O ve 18O foraminifera kabuklarında yaklaşık olarak eşit oranlarda görünür. Ancak soğuk hava koşullarında buharlaşan 16O'nun büyük bir kısmı donar ve denize dönmez; bu nedenle deniz suyunda 16O'dan çok 18O bulunur. Foraminifera adı verilen küçük deniz canlıları öldükten sonra kabukları dibe çöker ve zaman içinde üst üste birikir. Paleoklimatoloji uzmanları, çökelti çekirdeklerini çıkarmak için deniz zemininde sondaj yapar ve iklimin zaman içinde nasıl değiştiğini görmek için farklı katmanlardaki 16O ve 18O oranlarının değişimini inceler.

ANADOLUDA BÜYÜK BİR UYGARLIK DOĞDU

ÇATALHÖYÜK'TE YERLEŞİM (10.000 YIL ÖNCE)

KISACA

YAKLAŞIM
Neolitik Devrim

ÖNCE
MÖ 11000–10000: Yakın Doğuda ekin yetiştiriciliği ve hayvanların evcilleştirilmesinin kanıtları mevcuttur.

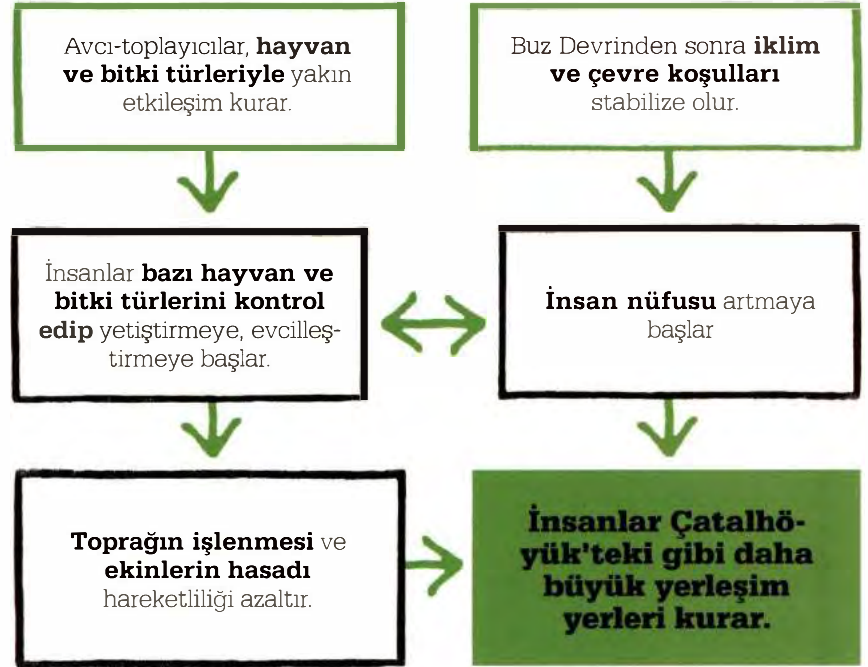
Y. MÖ 9000: Meksika ve Orta Amerika'da mısır yetiştiriciliği başlar.

Y. MÖ 8800: Yakın Doğu genelinde çiftçilik yaşam tarzları yerleşir.

SONRA
MÖ 8000: Doğu Asya'da toprağı işleme ve hayvanları evcilleştirme başlar.

MÖ 7000–6500: Tarım Kıbrıs, Yunanistan ve Balkanlar üzerinden batıya doğru Avrupa'ya yayılır.

MÖ 3500: Mezopotamya'da ilk şehirler kurulur.

Türkiye'de Konya ovasındaki Neolitik Çatalhöyük kenti, 1960'larda James Mellaart tarafından keşfedilmiştir. Büyüklüğü, yerleşim yoğunluğu, göz alıcı duvar resimleri ve gelişmiş dini ve ritüel davranışların kanıtları nedeniyle dünyanın en ünlü arkeolojik alanlarından biri haline gelmiştir. Keşfedildiği tarihten bu yana Yakın Doğu genelinde keşfedilen daha birçok büyük yerleşim yeri, MÖ 10.000 ila 7000 yıllarında gerçekleşen "Neolitik Devrim" veya tarımsal yaşam tarzlarına geçiş sırasında insan topluluklarının genişleyen ölçeğine işaret eder. İster artan nüfus insanları daha istikrarlı geçim yöntemleri bulmaya yönelmiş, ister çiftçilik insanlara

Ayrıca bakınız: İlk insanların Avustralya'ya ulaşması 20–21 ▪ Altamira'da Mağara Resimleri 22–27 ▪ Buzul Çağı 28–29 ▪ Hammurabi Kanunları 36–37

Bu çizim, Çatalhöyük'te insanların nasıl bir arada yaşadığını ve çalıştığını gösterir. Evcilleştirilmiş hayvanlar da yanlarındadır.

daha fazla çocuk sahibi olma imkanı tanımış olsun birçok yerleşim yeri önemli ölçüde büyümüş ve daha kalıcı hale gelmiştir. Komşular arasındaki sorunlar gibi sosyal gerginlikleri çözüme kavuşturmak için de yeni yöntemlerin bulunması gerekmiştir.

İlk köylüler, zaman ve çabasını ekin ekmeye ve yetiştirmeye, daha sonra da hasadı yılın sonuna kadar depolamaya ayırdığı için artık eskisi kadar kolay hareket edememiştir.

Topluluğun Kaynaşması

Daha resmi dini örgütlenme ve grup ritüeli uygulamalarının gelişiminin topluluğun kaynaşmasına katkıda bulunmuş olabileceği düşünülür. Birçok yerde bu amaçlar doğrultusunda binalar ayrılmıştır; ev olarak kullanılan yapılardan daha büyük olan bu binalar, kireç sıva gibi olağandışı özelliklere sahiptir ve bunlarda sembolik, temsili sanat örneklerine daha çok rastlanır.
Çatalhöyük boğa, leopar ve akbaba gibi vahşi hayvanları da kapsayan çok çeşitli figürlere ve duvar resimlerine ev sahipliği yapar. Birçok bölgede kimi yerleşimciler öldüklerinde bile topluluğun içinde kalmıştır; yaşadıkları evlerin altına gömülmüşlerdir. Bazen mezarlar daha sonradan açılmış ve cesetlerin kafatasları bedenlerinden ayrılmıştır; yüzleri alçıyla sıvanarak toprak boyasıyla boyanmış ve sergilenmiştir. Ürdün'deki Ayn Ghazal gibi bölgelerde, kireç sıvasından yapılmış büyük heykellerin yanı sıra kilden yapılmış hayvan ve insan (çoğunlukla kadın) figürlerinin sayısız örneği mevcuttur. Bu süslenmiş kafatası, heykel ve figürlerin belirli bireyleri ya da hane ve sülalelerin önde gelenlerini mi yoksa mitsel atalar veya tanrıları mı temsil ettiği belli değildir. Ancak uzun mesafeli ticaret ve ürünlerin değiş tokuşu için daha resmi bağlar kurmaya başlayan bireyler ve daha genel dini gruplar arasındaki gerilimleri azaltmak için geliştirilen komünal ideoloji, ritüel ve sosyal pratiklerin bir parçası olabilirler. Çatalhöyük'ün başarısı kısmen Hasan Dağındaki obsidyen veya volkan camından yapılan ürünler için geniş ölçekli bir ticaret merkezi olmasından kaynaklanmıştır.
Neolitik devrimin neticesindeki birçok önemli sosyal ve ekonomik değişim, hem insanlık tarihini hem de dünyanın ekosistemlerini şekillendirmiştir. ■

Çiftçilik ve Sağlık

Çiftçilik uygulaması bolca, istikrarlı ve uzun vadeli besin kaynağı sağlamış ve nüfusun artmasına izin vermiştir. Ancak bunun olumsuz sonuçları da olmuştur. Çiftçiler avcı-toplayıcılardan daha ağır koşullarda çalışmak ve sadece birkaç ekin ve hayvan türüne yoğunlaşan daha sınırlı bir diyetle yetinmek zorunda kalmış olabilir. Bu da beslenme bozukluklarına yol açmıştır.

İlk çiftçiler başka şekillerde de sağlık sorunları yaşamıştır. Hayvanlarla yan yana yaşamak, bazı hayvan hastalıklarının insanlara bulaşması anlamına gelmiştir. Çiçek hastalığı, şarbon, verem ve grip bunlardan birkaçıdır. Nüfus yoğunluğunun daha yüksek olduğu kalabalık topluluklar, bu tür hastalıkların kolayca bulaşabilmesine imkan tanımıştır. İnsan ve hayvan dışkılarının atılması da problemlere yol açmıştır. Bu nedenle de kolera ve tifo gibi suyla taşınan hastalıklar ve bağırsak şikayetleri baş göstermiştir. Toprağın sulanması, insanlara sıtma gibi hastalıklar bulaştıran sivrisinekler ve parazitler için beslenme alanları üretmiştir.

ANTİK
UYGARL
MÖ 6000 –

IKLAR

MS 500

Mezopotamya'nın büyük krallarından biri olan **Hammurabi**, tarihteki bilinen **ilk yazılı hukuk sistemi** olan kanunları yazar.

MÖ 1780

Mısır firavunu **II. Ramses** firavunları onurlandırmak ve Nubia'da egemenliğini teyit etmek için **Abu Simbel**'de iki büyük tapınak inşa eder.

MÖ 1264

Atina'da Kleisthenes demokrasiyi yerleştirir. Bütün **Atina vatandaşları** Atina'nın politikasının belirlenmesinde **doğrudan söz sahibi olur.**

MÖ 507

Yunanistan ve Pers İmparatorluğu arasında **Pers Savaşları** başlar; Yunanların askeri başarıları klasik Yunan kimliğinin gelişimini etkiler.

MÖ 490

MÖ 1700

Avrupa'da bir **yazı sistemi üreten ilk medeniyet olan Minos**, Girit Adasında **Knossos sarayını** inşa eder. (Minos Medeniyeti **Linear A** hece tablosunu kullanır.)

MÖ 650

Avusturya'da Halstatt civarında gelişen ve Fransa, Romanya, Bohemya ve Slovakya'ya yayılan Kelt kültürü zirvesine ulaşır.

Y. MÖ 500

Buddha adıyla bilinen Siddartha Gautama, **aydınlanmak** için maddi hayatı reddeder ve Hindistan'da **Budizmi** yayar.

Y. MÖ 334

Makedonya kralı **Büyük İskender** Anadolu'yu ele geçirir ve çok geniş bir imparatorluk kurar; Yunan kültürü doğuya yayılır.

Yaklaşık 5000 yıl önce insanlar görülmemiş karmaşıklıkta toplumlar kurmaya başlamıştır. Bu "uygarlıklar" genellikle devlet yapısı ve sosyal hiyerarşilere sahiptir; kentler ve tapınak, saray ve piramit gibi abideler inşa etmiştir; bir tür yazı sistemi kullanmıştır. Uygarlıkların gelişimi, tarımdaki ilerlemeye dayanır. Nüfusun yalnızca bir bölümü gıda üretmek için tarlalarda çalışırken, geri kalanlar kentler ve saraylarda yaşayabilmiş ve bürokrat, tüccar, katip ve rahip gibi uzmanlık gerektiren çeşitli işlevler yerine getirmiştir. Uygarlığın ortaya çıkışı hiç şüphesiz insan yaşamını birçok bakımdan – teknoloji, sanat, astronomi, zamanın ölçümü, edebiyat ve felsefede – yeni bir seviyeye taşımıştır ama aynı zamanda da eşitsizlik ve sömürüyü toplumun temeline yerleştirmiş ve devletler imparatorluklar haline geldikçe daha geniş ölçekli savaşlara yol açmıştır.

Ortaya Çıkan Uygarlıklar

İlk uygarlıklar, genellikle sulama sistemleri sayesinde tarımın yoğun bir biçimde uygulanabildiği bölgelerde gelişmiştir. Mezopotamya'da (günümüzde Irak) Dicle ve Fırat nehirleri, Mısır'da Nil, kuzey Hindistan ve Pakistan'da Indus nehri, Çin'de Yangtze ve Yellow nehirleri bunun örnekleridir. Avrasya ve Kuzey Afrika'daki bu uygarlıklar birbirinden bağımsız kurulmuş görünse de zamanla birçok kez temas kurmuş ve fikirler, teknoloji ve hatta hastalıkları paylaşmıştır. Tümü aynı seyri izlemiştir: Taş araçların yerini (Taş Devri) bronz araçlar (Bronz Çağı) ve daha sonra da demir araçlar (Demir Çağı) almıştır. Amerika kıtalarında Olmek ve Mayaların geliştirdiği Mezoamerika uygarlıklarında ise taş araçlar varlığını korumuş ve Avrasya'yı etkisi altına alan salgın hastalıkların birçoğu görülmemiştir.

Yazı ve Felsefe

Yaklaşık MÖ 1000 yılından itibaren Avrasya uygarlıkları yenilikçi bir ivme bulmuştur. Yazının kullanımı, pratik kayıt tutma işleminden kutsal kitaplar ve klasik edebi metinlere evrimleşmiştir. Yunanistan'daki Homeros tarzı öykülerden Çin'deki Konfüçyüsçülüğün Beş Klasiği ve Hindistan'daki Hindu Veda'larına kadar bu eserler, farklı toplumların temel mit ve inançlarını cisimleştirir. Doğu Akdeniz bölgesinde alfabeye dayalı yazma türleri gelişmiş

MÖ 221

Qin Shi Huangdi, daha önce birbiriyle savaşan devletlerden oluşan **Çin'i birleştirir** ve **Terracotta ordusu** kurmak gibi önemli projeler başlatır.

MÖ 218

Kartacalı (Kuzey Afrika) komutan **Hannibal**, Alpleri aşarak **İtalya'yı istila** eder. Roma'yı fethedemeyince Afrika'ya geri döner.

MÖ 44

Roma'da senatörler, gittikçe daha çok güce taptığını düşündükleri **Julius Caesar**'a suikast düzenler.

MS 43

Aulus Plautius'un komutasındaki bir **Roma ordusu** güney **İngiltere'yi istila eder**; daha sonra Roma hâkimiyeti **Galler** ve **İskoçya** sınırına dayanır.

MÖ 250

Maya Klasik Dönemi başlar; **Meksika** ve **Guatemala** genelinde birçok kent, tapınak ve anıt inşa edilir.

MS 312

Roma imparatoru **Constantine** Milvian Köprüsü Savaşında zafer elde ettikten sonra **Hıristiyanlığı benimser**; Hıristiyanlık hızla popüler hale gelir.

MÖ 410

Roma, **Vizigotlara** yenilir; Roma İmparatorluğu **Barbar kabilelerin** istilasına uğrar.

MS 486

Salian Franklarının lideri Clovis, Galya'da **Romalıları yenilgiye uğratır** ve kendi hanedanlığının altında Loire'nin kuzeyinde Fransa'yı birleştirir.

ve asıl olarak ticaret ve denizcilikle uğraşan Fenikeliler tarafından yayılmıştır.

Yunan şehir devletleri, demokrasi de dahil olmak üzere yeni siyasi örgütlenme türleri için bir sınama ortamı ve sanat ve felsefede yeni fikirlerin kaynağı haline gelmiştir. Yunan kültürünün etkisi Hindistan'ın kuzeyine kadar yayılmıştır. Hindistan'da ortaya çıkan Budizm, diğer toplumlara yayılarak ilk "dünya dini" olmuştur.

Artan Nüfuslar

Antik dünya yaklaşık 2000 yıl önce klasik döneminin zirvesine ulaşmıştır. Dünyanın nüfusu ilk uygarlıkların zamanında yaklaşık 20 milyonken 200 milyona kadar artmıştır. Han Hanedanının yönetimindeki birleşik Çin'de yaklaşık 50 milyon kişi yaşarken, Atlantik kıyılarından Pers sınırına kadar uzanan Roma İmparatorluğunun egemenliği altında da buna yakın bir nüfus yaşamıştır. İmparatorluklar büyük ölçüde kara ve su yoluyla etkili bir şekilde iletişim kurulabildiği ve askeri güç acımasızca kullanıldığı için başarılı olmuştur. Uzun ticaret yolları Avrupa'yı Hindistan ve Çin'e bağlamış ve şehirler önemli ölçüde büyümüştür – Roma'nın nüfusunun 1 milyonu aştığı tahmin edilir.

Çöken Uygarlıklar

Bu güçlü klasik imparatorlukların MS 3. yüzyıldan sonra gerilemesinin nedenleri, tarihçiler arasında uzun uzun tartışılmıştır. Aşırı kalabalıklaşan şehirlerde ortaya çıkan ve ticaret yolları boyunca yayılan salgın hastalıklar bunda kesinlikle rol oynamıştır. İç iktidar kavgaları da siyasi parçalanmaya ve yönetim niteliğinde düşüşe yol açan önemli bir faktördür. Ama belki de en önemlisi Avrasya'nın uygarlaşmış bölgelerinin coğrafi kısıtlamasıdır. Hem Roma hem de Han imparatorluğu sınırlarını belirlemek ve korumak için surlar inşa etmiştir. Bu surların dışında çoğunlukla göçebe veya yarı göçebe "barbar" kavimler yaşamıştır. Uygarlaşmış toplumlar, gittikçe daha çok akın düzenleyen veya ülkelerini istila eden bu kavimler karşısında neredeyse hiçbir askeri avantaja sahip değildir. Hıristiyanlaşmış Roma İmparatorluğunun doğu parçası 1453 yılına kadar ayakta kalmış ve Çin uygarlığı 618'den itibaren Tang Hanedanı döneminde tekrar tamamen canlanmıştır ama Batı Avrupa'nın Roma yönetimindeki nüfus ve örgütlenme seviyelerine ulaşması yüzyıllar almıştır. ■

ÜLKEDE HAKKANİYETİ SAĞLAMAK

HAMMURABİ KANUNLARI (Y. MÖ 1780)

KISACA

YAKLAŞIM
Uygarlıkların Kökleri

ÖNCE
Y. MÖ 5000: Bakır ve altın dökümü Mezopotamya'da ve dışında yaygın hale gelir.

Y. MÖ 4500: Mezopotamya'da Uruk şehir adı verilebilecek kadar büyük olan ilk yerleşim yeridir.

Y. MÖ 3800: Nil vadisi boyunca Yukarı ve Aşağı Mısır Krallıkları kurulur.

Y. MÖ 3500: İndus vadisindeki uygarlıklar gelişir.

Y. MÖ 3350: Batı ve kuzey Avrupa'da taş çemberler dikilir.

Y. MÖ 2000: Shang Hanedanı Çin'deki ilk şehirleri kurar.

SONRA
Y. MÖ 1500: Mezoamerika'da Olmek uygarlığının yükselişi.

Y. MS 600: Maya uygarlığının ortaya çıkışı.

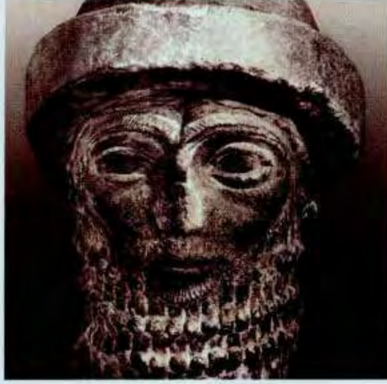
1901'de Susa şehrinin kalıntılarında iki metre yüksekliğinde siyah taştan bir levha bulunmuştur. Levhanın yüzeyine 280 "hüküm" veya kanun kazınmıştır. Tarihte bilinen ilk yazılı kanunname olan bu taş levha, antik Mezopotamya'nın en büyük krallarından biri olan Hammurabi tarafından yaklaşık MÖ 1750'de ilk olarak Babil'de dikilmiştir.

Bronz Çağı Devrimi

"İki nehrin arası" anlamına gelen Mezopotamya, Dicle ve Fırat nehirleri arasında uzanır ve ilk insan uygarlığı olarak kabul edilir. Bilinen ilk yazı sistemi, matematik ve astronomi de buraya aittir. Mezopotamya'nın şehirlerinin dünyadaki ilk gerçek şehir örnekleri olduğu da söylenebilir. Nüfus ve refahtaki artış, toplumda hiyerarşi-

Ayrıca bakınız: Çatalhöyük'te Yerleşim 30–31 ▪ Ebu Simbel'in Tapınakları 38–39 ▪ Knossos'taki Saray 42–43 ▪ Büyük İskender'in Fetihleri 52–53 ▪ Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ Tenochtitlan'ın Kuruluşu 112–17

Kanun Koyucu Hammurabi

Yaklaşık MÖ 2000'de Suriye kökenli yarı göçebe bir halk olan Amoritler (Batılılar) Mezopotamya'ya yayılmış ve birçok şehir devletinde yerel hükümdarları Amorit şeyh hanedanlıklarıyla değiştirmiştir. MÖ 18. yüzyılın başlarında en güçlü üç Amorit kral öne çıkmıştır: kuzeyde seçkin Shamshi-Adad, güneyde Larsa'da Rim-Sin ve merkezde Babil'de Hammurabi. Uzun hükümdarlığı sırasında Hammurabi güney Mezopotamya'nın tamamını kendi krallığına katmış ve sonunda nüfuz bölgesini Dicle nehri kıyısındaki Ninova ve Fırat nehrinin Balikh nehriyle birleştiği noktadaki Tuttul'a kadar genişletmiştir. Hammurabi birçok tapınak ve yapının inşasını bizzat denetleyip yönetmiştir.

Kanunların giriş kısmı Hammurabi'ye övgü ve zaferlerinin uzun bir tarihsel kaydıyla başlar. İnsanların kontrolünü Marduk'a (Babil tanrısına) ve dolayısıyla Babil'in kralına veren tanrıların Hammurabi'nin liderliğini tasdik ettiği belirtilir. Aynı zamanda Hammurabi adil ve düzenli bir toplumun garantörü olarak lanse edilir.

nin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu hiyerarşide yöneticiler, saray mensupları ve rahipler en üstte yer alırken tüccarlar ve zanaatkârlar onlardan sonra gelir ve en altta hizmetkârlar ve emekçiler yer alır. Buna genellikle "uzmanlaşma" adı verilir: Toplumun üyelerinin farklı görevleri vardır. Daha önceki geçim ekonomilerinde olduğu gibi herkes besin üretmez.

Mezopotamya toplulukları, savunma surları ve devasa tapınaklar gibi büyük yapılar inşa etmek ve orduları harekete geçirmek için insan gücünü koordine etmiştir. Nehir yataklarını değiştirmek ve alüvyal taşkın ovalarını sulamak için hidroloji mühendisliğinden yararlanılmıştır. Kayıt tutmak gibi idari gereksinimler, bilinen ilk yazı sistemi olan çivi yazısının ve kesir, denklem ve geometri gibi karmaşık matematik kavramlarının gelişmesine yol açmıştır. Takvimsel amaçlar doğrultusunda astronomi gelişmiştir. Bronz Çağı Devrimi olarak da adlandırılan bu büyük adımlar, Sanayi Devriminden önce insanlık tarihindeki en önemli değişim olarak görülebilir.

Mezopotamya'nın Birleşmesi

MÖ 4. bin yıllık dönemden 2. bin yıllık döneme kadar Mezopotamya uzunca bir süre Uruk, İsin, Lagaş, Ur, Nippur ve Larsa gibi rekabet halindeki krallıklar ve şehir devletlerinden oluşan bir mozaik görünümündedir. Babil'in Amorit kökenli kralı Hammurabi kurnazlık, diplomasi, fırsatçılık, askeri güç ve uzun ömürlülüğün sayesinde bu bölgeyi birleştirmiştir. Fetihler yapan kralların geleneğine uygun olarak, Hammurabi kendi kanunlarını daha önceki fermanlara dayandırmıştır ama bu kanunlar Hammurabi'nin imparatorluğunun nüfuz alanı, taş levhalara yazılmış olmaları ve daimi bir biçimde kayıt altına alınmaları bakımından öncekilerden farklıdır. Hammurabi'nin kanunları ve detaylı giriş kısmı, Eski Babil Dönemi olarak bilinen süreçteki yaşam hakkında birçok bilgi verir. Mülkiyet anlaşmazlıkları ve kişiye karşı şiddetten, kaçan köleler ve büyücülüğe kadar çok çeşitli konulardaki hükümleri içerir.

> Marduk beni insanlara hükmetmeye gönderdiğinde... ezilenlerin iyiliğini gözettim.
> **Hammurabi**

Hammurabi'nin Mirası

Hammurabi'nin kanunları anlaşıldığı kadarıyla o dönemde çok az ağırlık taşımış ve nadiren uygulanmıştır ve kendisinin ölümünün ardından imparatorluğu çok geçmeden dağılmıştır. Yine de Hammurabi'nin hükümdarlığı güney Mezopotamya için bir dönüm noktası olmuştur. Babil merkezli birleşik bir devlet idealini yerleştirmiştir ve kanunları en az MÖ 6. yüzyıla kadar Mezopotamyalı yazıcılar tarafından kopyalanmıştır. Bunlar birçok noktada benzerlikler taşır ve günümüzde birçok toplumun yasaları etkileyen Tevrat'ın yasalarına etkide bulunmuş olabilir. ■

TÜM ÜLKELER SONSUZA DEK ONUN AYAKLARI ALTINA SERİLECEK

EBU SİMBEL'İN TAPINAKLARI (Y. MÖ 1264)

KISACA

YAKLAŞIM
Firavunların Mısır'ı

ÖNCE
Y. MÖ 3050: Narmer, Yukarı ve Aşağı Mısır krallıklarını birleştirir.

Y. MÖ 2680: Keops (Khufu) Giza'da tarihteki en büyük piramit olan Büyük Piramidin inşasını başlatır.

Y. MÖ 1480: III. Thutmose, Suriye'yi fethederek imparatorluğun topraklarını Fırat nehrine kadar genişletir.

SONRA
Y. MÖ 1160: III. Ramses, Mısır'a saldırılar düzenleyen Libyalılar ve Denizci Kavimler olarak bilinen istilacılara karşı savaşır.

Y. MÖ 1085: Yeni Krallığın çöküşü; Mısır kuzeydeki Libyalı hükümdarlar ve güneyde hüküm süren Tebli rahip krallar arasında bölünür.

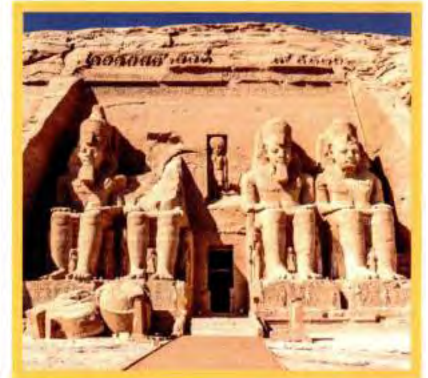
Y. MÖ 7. yüzyıl: Mısır önce Asurlular, daha sonra Persler tarafından istila edilir.

Yaklaşık MÖ 1264'te Mısır firavunu II. Ramses (y. MÖ 1278–1237) güney Mısır'da Nil'in batı kıyısındaki kayalıkları oydurarak iki büyük tapınak inşa ettirmiştir. Tapınakların girişine firavunun görkemli bir biçimde oturan ve ilahi krallığın simgelerini kuşanmış dört büyük heykeli yerleştirilmiştir. Heykellerde firavunun Yukarı ve Aşağı Mısır üzerindeki egemenliğini simgeleyen çifte taç da bunlardan biridir. Tapınaklar antik Mısır firavunlarının benzersiz statü, hırs ve gücünü simgelemek ve cisimleştirmek için tasarlanmıştır.

Firavunların Geleneği

II. Ramses çok kadim bir geleneği miras almıştır: Yaklaşık 1800 yıl önce Kral Narmer (Antik Yunan tarihçi Herodotos tarafından Menes olarak adlandırılır) Yukarı (güney) ve Aşağı (kuzey) Nil krallıklarını ilk olarak birleştirmiştir. Narmer'in yaptıkları, 19. yüzyılda Hierakonpolis'teki bir tapınakta ortaya çıkan ve bilinen ilk Mısır kralı tasvirlerinden biri olan taş palette kaydedilmiştir. Bu palette sonraki üç bin yıl boyunca firavunları simgeleyecek olan birçok simge ve gelenek kazınmıştır. Örneğin Narmer bir düşmanını öldürmek üzereyken saçından tutmuş halde resmedilir. II. Ramses de genellikle aynı şekilde tasvir edilir; askeri kudret ve doğaüstü güç Mısır krallığının ayırıcı özellikleridir. Tanrılar gibi firavun da sık sık sıradan fanilerden çok daha büyük resmedilir.

Kuzeyde Akdeniz'e dökülen Nil nehrinin bereketli vadisi ve deltasıyla etrafındaki uçsuz bucaksız çöller, keskin bir tezat teşkil eder. Mısır'ın coğrafi

Ebu Simbel'deki muhteşem tapınak kompleksi, 1964–68'de Asvan Barajı inşa edilirken Nil'in yükselen sularından kurtarılmak için 200 metre içeri doğru ve 65 metre yukarı taşınmıştır.

Ayrıca bakınız: Hammurabi Kanunları 36–37 ▪ Knossos'taki Saray 42–43 ▪ Büyük İskender'in Fetihleri 52–53 ▪ Julius Caesar Suikasti 58–65

Ben, (yaratıcı), sana (II. Ramses'e) sürekli hasat bahşettim... demetlerin kum gibi, ambarların göğe yükseliyor ve tahıl yığınların dağ gibi.

Ebu Simbel'deki tapınak yazıtı, y. MÖ 1264

konumu, krallığın eşsiz kültür ve uygarlığını ortaya çıkarmıştır. Firavun, toprağı tazelemek için bereketli alüvyonlar taşıyan Nil nehrinin yıllık taşkınları da dahil olmak üzere kozmosun düzenini kontrol edebilen canlı bir tanrı olarak görülmüştür. Firavunlar sık sık ülkenin koruyucusu rolünü temsil edecek şekilde tarımla uğraşan çiftçiler olarak da tasvir edilmiştir.

Eski Krallık

Narmer'den sonraki Eski Krallık, birleşik krallığın bürokratik ve ekonomik kudretini piramitlerin inşası gibi abidevi inşa projelerine kanalize eden güçlü firavunların önderliğindeki hanedanlıklar tarafından yönetilmiştir. Bunlar da Yakındoğu ve Akdeniz'deki diğer krallıklarla ticareti artırarak bilimsel, teknolojik ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmiştir. Eski Krallıkta güneş tanrısı Ra, ölülerin tanrısı Osiris ve yaratıcı Ptah başlıca tanrılardır. Daha sonraki Orta ve Yeni Krallıklarda Tebli ailelerin yönetimi altında Amon baş tanrı haline gelmiştir. En büyük hükümdar olarak firavun, tanrılarla yakından ilişkilendirilmiş ve belirli ilahların vücut bulmuş hali olarak görülmüştür.

Yeni Krallık

MÖ 23. yüzyılda Eski Krallık dağılmıştır. Ara Dönem olarak bilinen dönemin ardından Orta Krallık hanedanları MÖ 2134'ten yaklaşık 1750'ye kadar Mısır'ın birleşik kontrolünü elinde tutmuştur. MÖ 1750'lerde büyük olasılıkla Suriye'den gelen Sami kökenli Hyksos Hanedanlığı Mısır'ı istila etmiştir. Yaklaşık MÖ 1550'ye kadar hüküm süren Hyksos'lar Antik Mısır'ın belki de en büyük ve en önemli hanedanlığı olan 18. hanedanlık tarafından Mısır topraklarından sürülünce, Yeni Krallık kurulmuştur. Bu tarihten itibaren firavunların yanı sıra rahipler, yazıcılar ve sunu, büyü ve mumyalamayı karşılayabilen herkesin ölümsüzlüğe kavuşabileceğine inanılmıştır. Krallar Vadisine birçok mezar kazılmış ve mezarlar olağanüstü zenginlikteki mezar eşyalarıyla donatılmıştır.

III. Thutmose ve II. Ramses gibi yayılmacı firavunların eliyle Mısır'ın egemenliği Asya'da Fırat nehrine ve Nil boyunca Nubia bölgesine kadar genişlemiştir. Ramses'in Nubia'da Ebu Simbel tapınağını inşa etmesi tesadüfi değildir; tapınak genel olarak Mısır firavunlarının ilahi görkemini temsil etmesinin yanı sıra Ramses'in yeni fethettiği bölgeler üzerindeki kontrolünün simgesidir. ■

Nil Vadisinin kenarında yaşanması zor bir çöl vardır ama dünyanın en uzun nehri bu bölgeyi **suladığı** için toprakları **son derece verimlidir.**

↓

Geniş kara şeridinde **gelişmiş, uyumlu ve birleşik bir uygarlık** gelişir.

⇄

Ticaret ve fetihler ekonomi ve nüfus seviyelerini artırır. Büyük, zengin bir krallık ortaya çıkar.

↓

Mısır'ın gücünü, zenginliğini ve inanç sistemlerini yansıtan Ebu Simbel tapınağı gibi büyük yapılar inşa edilir.

BAĞLANMAK ACININ KÖKÜDÜR

SİDDARTHA GAUTAMA'NIN BUDİZMİ YAYMASI (Y. MÖ 500)

KISACA

YAKLAŞIM
Budizmin Yayılması

ÖNCE
MÖ 1200: Vedik kültürü (Aryan) Kuzey ve Orta Hindistan'ın geneline yayılır.

MÖ 1200–800: Sözlü Vedik gelenekleri, Veda'larda Sanskritçe yazılır.

Y. MÖ 600: Vedik Dönemde Hindistan'da birbiriyle rekabet halinde 16 krallık ortaya çıkar.

SONRA
MÖ 322: Chandragupta Maurya, Maurya İmparatorluğunu kurar.

MÖ 3. yüzyıl: Sri Lanka, Budizmi benimser.

MÖ 185: Maurya İmparatorluğu dağılır.

MS 1. yüzyıl: Budizm, Çin ve Japonya'ya ulaşır.

7. yüzyıl: Budist misyonerler, Tibet'te bir manastır kurmaya davet edilir.

Siddartha (Buddha) maddi hayatı reddeder ve kendi felsefesini öğretir.

Büyük Ashoka Hindistan'ı fetheder ve **imparatorluğu birleştirir.**

Ashoka **Budizmi devlet dini yapar** ve Güney ve Doğu Asya'ya yayar.

Maurya İmparatorluğunun çökmesinin ardından **Budizm Hindistan'da geriler.**

Budizm Sri Lanka, Güneydoğu Asya, Çin, Japonya, Tibet ve Orta Asya'da gelişir.

Buddha adıyla bilinen Siddartha Gautama, Vedik Dönemin sonunda (MÖ 1800–600) geçiş sürecindeki Güney Asya'da dünyaya gelmiştir. Ülkenin kast sisteminde Brahmanlar adı verilen ruhban sınıfı ve Kshatriya'lar adı verilen savaşçı elitler en üstte yer alır. Siddartha Gautama bu ikinci grubun bir üyesi olarak doğmuştur.

Hindistan'da o tarihte mezhepler ve yeni ideolojiler mayalanmıştır. Bunlardan bazıları maddi dünyayı reddeden bir felsefe benimsemiştir. Siddartha mistik Hinduizme dayalı benzer bir felsefe geliştirmiştir ama aynı zamanda Vedik ritüelin gittikçe katılaşan sınırlamalarını ve Brahmanların miras aldığı sofuluğu da reddetmiştir. Maddi mal varlıklarından feragat ederek aydınlanmayı aramış ve sonunda aydınlanıp Buddha olmuştur. Kuzeydoğu Hindistan'da öğretisini yaymış ve yaşatmaya devam etmek için Budizmin manastır düzeni Sangha'yı kurmuştur.

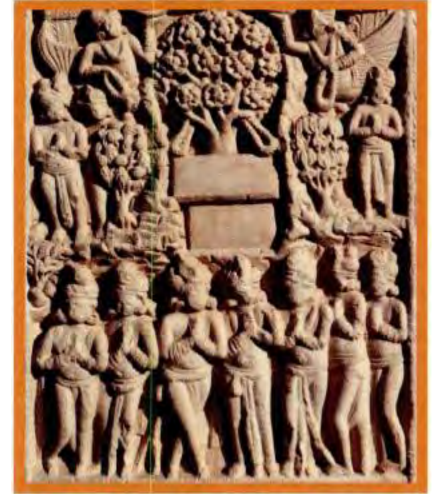
Ayrıca bakınız: Büyük İskender'in Fetihleri 52–53 ▪ İndus Vadisi Uygarlığının Çöküşü 70 ▪ Angkor Wat'ın İnşası 108–09 ▪ Büyük Akbar'ın Fetihleri 170–71

> Bu dünyada ayrılık bariz olduğuna göre, kişinin din uğruna kendini gönüllü olarak ayırması daha iyi değil midir?
>
> **Siddartha Gautama**

Sonraki iki veya üç yüzyıl boyunca Budizm çok sayıdaki küçük mezhepten biri olarak kalmıştır ama Maurya imparatoru Büyük Ashoka'nın döneminde (MÖ 304–232) Hindistan'ın devlet dini haline gelmiştir. Ashoka hükümdarlığının ilk yıllarında kanlı fetihler gerçekleştirse de yaklaşık MÖ 261'de tutum değiştirmiştir. Hoşgörü ve barış öğretisine dayalı yeni bir krallık modeli ve dini felsefeyi benimsemiştir. Maurya İmparatorluğunun egemenlik alanını genişletmiş ve etkili bir birleştirici güç olarak Budizmden yararlanarak en güneydeki 30 milyonluk bir imparatorluk hariç tüm Hindistan'ı birleştirmeyi başarmıştır.

Bir Dünya Dini

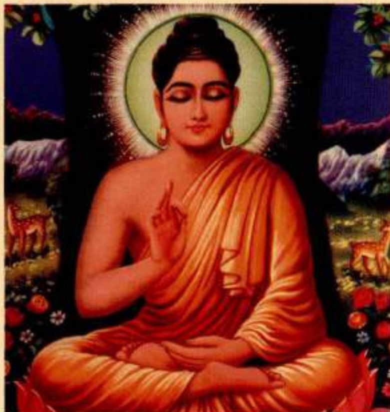
Ashoka, Budizmi devlet dini olarak yerleştirdikten sonra manastırlar kurmuş ve alimleri desteklemiştir. Alt kıtanın her köşesine ve Yunanistan, Suriye ve Mısır kadar uzağa Budist misyonerler göndermiştir. Ashoka'nın görevlileri Budizmi ilk başta elit bir inanç olarak tanıtsa da din toplumun tüm kademelerine yayılmıştır. Sri Lanka, Güneydoğu Asya, İpek Yolu boyunca Hint-Grek krallıkları (günümüzde Pakistan ve Afganistan) ve daha sonra Çin, Japonya ve Tibet'te kök salmıştır. Budizm doğduğu yer olan Hindistan'da Ashoka'nın MÖ 232'teki ölümünün ardından gerilemeye başlamıştır. Hinduizm yeniden canlanırken ve İslam'ın gelişi bunda etkili olmuştur. Ancak Hindistan'ın dışında Budizm geleneğini ve alimliği gelişmiş ve Zen Budizmi, Theravada veya Hinayana Budizmi, Mahayana Budizmi ve Varayana Budizmi gibi birçok kola ayrılmıştır.

Taş rölyefler: MÖ 3. yüzyılda İmparator Ashoka tarafından Sanchi'de yaptırılan Büyük Stupa'nın kapılarını Buddha'nın hayatını tasvir eden rölyefler süsler.

Ortaya çıktığı toplumun dışına yayılan ilk din, bir başka deyişle ilk "dünya dini" olan Budizm aynı zamanda MÖ 6. yüzyıldan itibaren uygulanan en eski dinlerden biridir. ▪

Buddha

Siddartha Gautama'yla ilgili üretilen mit ve efsaneler, yaşam öyküsünü belirsiz hale getirir. Farklı gelenekler, Siddartha'nın doğumu ve ölümüne ilişkin farklı kronolojiler sunar ama birçoğu MÖ 563–483 yıllarında uzlaşır. Anne tarafından mucizevi bir biçimde doğduğu söylenen Siddartha, Shakya klanının lideri olan babası Kral Suddhodana Tharu'nun sarayında lüks içinde büyümüştür.

29 yaşındayken Siddartha bu lüks yaşamı reddetmiş ve çilecilik aracılığıyla aydınlanmayı aramak için maddi şeylerden vazgeçerek karısı ve çocuklarını terk etmiştir. Altı yılını gezerek ve meditasyon yaparak geçirdikten sonra aydınlanmaya ulaşmış ve Buddha olmuştur. Ancak Budizmin hedefi olan aşkınlık hali nirvanaya ulaşmak yerine, yeryüzünde kalmayı ve yeni mesajı dharma'yı yaymaya karar vermiştir.

Takipçilerini bir araya toplayarak Sangha adındaki manastır düzenini kurmuş ve 80 yaşında ölene dek vaizliğe devam etmiştir. Öğrencilerine "Bireysel olan her şey geçicidir. Yorulmak bilmeden çabalayın" diyerek dharma'nın yolunu takip etmeyi öğütlemiştir.

YUNAN TOPRAKLARINDA RESİMLİ YAZI SİSTEMİNİN VARLIĞININ İPUCU

KNOSSOS'TAKİ SARAY (Y. MÖ 1700)

KISACA

YAKLAŞIM
Minos Medeniyeti Döneminde Girit

ÖNCE
Y. MÖ 7000: Girit'in ilk olarak kolonileştirilmesi.

Y. MÖ 3500: Girit'te Bronz Çağının başlangıcı.

SONRA
Y. MÖ 1640: Büyük bir volkanik patlama, Minos kolonilerini ve kıyı şeridini harap eder.

Y. MÖ 1500: Minos kültüründe daha derin sosyal tabakalaşma; yerel idare büyük kır evlerine devredilir.

Y. MÖ 1450: Miken uygarlığı Girit'i ele geçirir.

Y. MÖ 1100: Denizci Kavimler Akdeniz dünyasında terör estirir; sonunda Minos uygarlığı çöker.

1900: Arthur Evans, Knossos kazısına başlar.

1908: İtalyan arkeolog Luigi Pernier, Phaistos diskini keşfeder.

Minos toplumu tarım ve ticaretle zenginleşir.

Ticareti kontrol eden varlıklı elitle birlikte **sosyal tabakalaşma** gelişir.

Yeniden dağıtılacak malları depolamak için özenle tasarlanmış **saray kompleksleri** inşa edilir.

Kayıt tutma ihtiyacı, **hiyerogliflere** dayalı "yazı sistemini" ortaya çıkarır.

Hiyeroglifler, Knossos'ta Linear A hece tablosuna evrimleşir.

1890'larda İngiliz tarihçi Arthur Evans Atina'da satılan antik kil mühürlere rastlamıştır. Mühürler görece keşfedilmemiş bir Akdeniz adası olan Girit'tendir ve Evans'a Avrupa'daki ilk yazı sisteminin varlığına dair heyecan verici bir ipucu sunmuştur.

Mühürlerin izini Girit'e kadar süren Evans, adanın kuzeyindeki Knossos'ta umut verici bir arazi parçasını kazmış ve muazzam bir saray kompleksini gün yüzüne çıkarmıştır. Saraydaki ikonografi boğa kültünü merkez alır; boğanın üstünden atlama sporunu tasvir eden duvar resimleri de bunun bir parçasıdır. Evans mitsel Girit Kralı Minos'tan yola çıkarak bu uygarlığa "Minos" adını vermiştir. (Kral Minos, Yunan efsanesine göre Minotaur adındaki yarı insan yarı boğa canavarı bir labirentin içine yerleşmiştir.) Evans süreç içinde Minos uygarlığının ilkel bir alfabe türünü icat ettiğini keşfetmiş ve buna "Linear A" hece tablosu adını vermiştir.

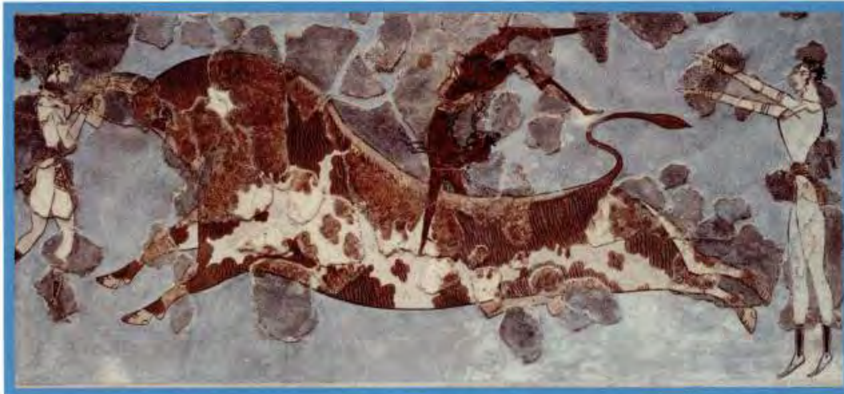
Saray Dönemi

Minoslular, Neolitik Çağda yaklaşık MÖ 7000'de Girit'e (muhtemelen Anadolu'dan) yerleşen kökeni bilinmeyen bir halktır. Ekin ekmişler, çobanlık yapmışlar ve dağların doru-

Ayrıca bakınız: Çatalhöyük'te Yerleşim 30–31 ▪ Hammurabi Kanunları 36–37 ▪ Pers Savaşları 44–45 ▪ Atina Demokrasi 46–51 ▪ Kral Sejong'un Yeni Alfabeyi Tanıtması 130–31 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41

ğundaki mağaralarda ibadet etmişlerdir. MÖ 2400 itibariyle büyük saray kompleksleri inşa etmeye başlamışlardır. MÖ 1900'den sonra Minos uygarlığının Saray Dönemi olarak bilinen süreçte Knossos, Phaistos, Malia ve Chania'da benzer şekillerde saraylar inşa etmişlerdir; Knossos'taki saray bunların en büyüğüdür. MÖ 1700 dolaylarında büyük olasılıkla yangın veya belki de bir tsunami sonucunda harap olan saray çok geçmeden aynı yerde yeniden inşa edilmiştir. Yaklaşık MÖ 1500'de en gelişmiş halini alan Knossos sarayı ve çevresindeki şehir 75 hektara yayılmıştır ve nüfusu 12.000 kişiye ulaşmıştır.

Minos saraylarının ortasında bir avlu ve avlunun etrafında çok odalı binalar yer alır. Bunlar bitki ve hayvanları tasvir eden duvar resimleriyle süslenmiştir. Rahip kral veya rahip-kraliçe olarak ikili bir rol üstlenmiş olabilecek hükümdarlar, yeniden dağıtılacak ürünleri geniş depolarda saklamıştır. Minos hükümdarları, Akdeniz kıyısındaki diğer Bronz Çağ uygarlıklarıyla ticareti de kontrol etmiştir.

Girit'teki Knossos sarayında bulunan ve boğanın üstünden atlayan bir kişiyi tasvir eden bu duvar resmi, en eksiksiz biçimde restore edilen alçı paneldir. Boğalar bu dönemin resminde yaygın bir temadır.

Minoslular Fenike'deki (günümüzde Lübnan) Byblos, Suriye'deki Ugarit, Firavunların Mısır'ı ve Kiklad adalarındaki Miken Grek yerleşimciler ve çok daha uzaklardaki uygarlıklarla ticaret yapmıştır.

Linear A Hece Tablosu

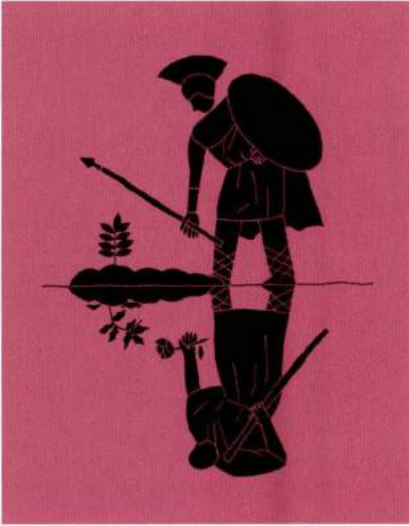
Minos uygarlığı kendi alfabesini geliştirmiştir. Bu alfabe ilk başta büyük olasılıkla kayıt tutmak için ve idari amaçlarla kullanılmıştır. Hiyeroglif tarzındaki bu resim yazı daha sonra *Linear A hece* tablosuna dönüşmüştür. Simgeler, alfabede olduğu gibi harfleri değil heceleri temsil eder. *Linear A hece* tablosuyla kaydedilmiş olan Minos dili bugüne dek çözülememiştir. Minos toprakları yaklaşık MÖ 1450'de Yunanistan'dan gelen Mikenler tarafından ele geçirilmiştir. Mikenlerin Minos alfabesinden uyarladığı Linear B alfabesi, arkaik Yunancayı yazmak için kullanılmıştır.

Mikenlerin Girit'i işgal etmesinden kısa süre sonra Minos uygarlığı tamamen çökmüştür. Ancak Minosluların yazı mirası, günümüzde dünyanın birçok bölgesinde kullanılan Latin alfabesinin temelini teşkil eden Fenikelilerin alfabesiyle bağlantısı üzerinden yaşamaya devam eder. ▪

Phaistos Diski

1908'de Girit'in güneyinde Phaistos'taki Minos sarayının kalıntılarında yukarıda görülen Phaistos Diski bulunmuştur. Fırınlanmış kilden yapılan ve yaklaşık 15 santimetre çapında olan Phaistos Diskin üzerinde bilinmeyen bir alfabeyle simgeler yer alır. MÖ 1700 olarak tarihlendirilse de, Çin'de yaklaşık 2000 yıl sonra icat edildiği düşünülen "tahta basma kalıbı" adı verilen baskı tekniği kullanılarak yapılmış olması bu diski en büyük arkeolojik gizemlerden biri haline getirir. Birçoğu günlük eşyalar olarak ayırt edilebilen simgeler, spiral şeklinde düzenlenmiş ve düşey satırlar halinde sözcüklere bölünmüştür. Bazı uzmanlar Girit hiyerogliflerindeki belirli simgeler ve Linear A arasında paralellikler kurarak bu diskteki yazıların Minos alfabesinin ayrıntılı bir formu olabileceğini ileri sürmüştür. Diskin anlamına dair birçok teori mevcuttur. Bazıları bir tanrıçaya ithaf edilmiş ilahi olduğunu, bazıları bir öykü anlattığını, bazıları da bir takvim veya oyun olduğunu iddia eder. Hatta bazı uzmanlar bunun zekice bir uydurma olduğuna inanır.

BARIŞ ZAMANINDA OĞULLAR BABALARINI, SAVAŞTA BABALAR OĞULLARINI GÖMER

PERS SAVAŞLARI (MÖ 490–449)

KISACA

YAKLAŞIM
Pers İmparatorluğu

ÖNCE
MÖ 7. yüzyıl: Medler günümüzdeki İran topraklarında güçlü bir krallık kurar.

Y. MÖ 550: Büyük Kiros (Cyrus) Med egemenliğine isyan eder ve Ahameniş Hanedanlığının yönetimindeki Pers İmparatorluğunu kurar.

Y. MÖ 499: Yunan şehir devletleri Pers egemenliğine isyan eder ama ayaklanma başarısız olur.

SONRA
MÖ 431: Atinalılar ve Spartalılar, Peloponez Savaşında Yunanistan'ın egemenliği için savaşır.

MÖ 404: II. Artaxerxes, Ahameniş İmparatorluğunun hükümdarı olur.

MÖ 331: Büyük İskender, III. Darius'u yenilgiye uğratır ve Pers İmparatorluğunu fetheder.

MÖ 312: Pers toprakları, Büyük İskender'in bir komutanı tarafından kurulan Selevkos İmparatorluğunun parçası haline gelir.

Spartalı Leonidas, 300 savaşçısıyla dünyanın o zaman dek görmüş olduğu en güçlü ordusunun karşısına çıkmıştır. Leonidas'tan silahlarını bırakarak Perslerin tanrı-kralının önünde diz çökmesi istenmiştir. Leonidas bu talebi ileten elçiye "Silahları kendiniz gelip alın" diye kısa ve öz bir yanıt vermiştir.

Greko-Pers Savaşları olarak da bilinen Pers Savaşları (MÖ 490–449) uçsuz bucaksız kozmopolit bir imparatorlukla Yunanistan'ın güneyindeki şehir devletlerinin küçük birliklerini karşı karşıya getirmiştir. Bu çatışmalar, Klasik Yunan kimliği ve kültürünün gelişmesini önemli ölçüde etkilemiş ve Batı edebiyatı ve mitinde canlı bir iz bırakmıştır. Buna karşın Ahameniş Hanedanlığının yönetimindeki Pers İmparatorluğunun öyküsü, büyük Ortadoğu uygarlığının önemine rağmen görece ihmal edilmiştir.

Ahamenişler

Ahamenişler adıyla bilinen hanedanlığın yönetimindeki ilk Pers İmparatorluğu hızla büyümüştür. En parlak döneminde dünya nüfusunun yarısından fazlasına hükmetmiştir. Yaklaşık MÖ 550'de Pers Kralı Büyük Kiros'un Medleri yenilgiye uğratmasıyla kurulan imparatorluk, Babil ve Lidya'yı (günümüzde Türkiye'nin sınırları içinde) fethetmiş ve İyonyalıları egemenliği altına almıştır. Kiros'un halefleri II. Kambises ve Darius, imparatorluğu Mısır ve Balkanlara doğru genişletmiştir. Trakya ve Makedonya, Perslerin Avrupa'daki tutunma noktası haline gelmiştir.

Antik Yunan piyadesi –veya vatandaş-asker– MÖ 460'a ait bir şarap kasesinin içindeki süslemede Persli rakibinin hakkından gelir. Yunanın kalkanını kanatlı at Pegasus süsler.

Ahamenişler daha sonraki imparatorluklar için bir model teşkil eden Pers egemenliğini yerleştirmiştir. Çok geniş topraklara yayılmasına rağmen Pers devleti bir ölçüde çok kültürlülüğü benimsemiş ve fethettikleri halklara din, dil ve kültür özgürlüğü tanımıştır.

Ayrıca bakınız: Hammurabi Kanunları 36–37 ▪ Atina Demokrasisi 46–51 ▪ Büyük İskender'in Fetihleri 52–53 ▪ Peloponez Savaşları 70 ▪ Muhammed'e Vahiy İnmesi 78–81

Romalılar gibi altyapı yatırımları yapan Persler, imparatorluğu bir arada tutmak için geniş bir yol ağı inşa etmiştir. Ordu güçlendirilmiş ve yerel eyaletlere idari yetkiler verilmiştir. Ahamenişlerin egemenliğinde Ortadoğu ilk kez tek çatı altında toplanmıştır.

Atina ve Eretrea şehir devletleri MÖ 499'da Perslere karşı ayaklanan İyonyalıları desteklemiş ve ayaklanma başarısız olmuştur. Bunun ardından Perslerle bağımsız Yunanlar arasında çatışmalar baş göstermiştir. Darius, Yunanistan anakarasını işgal etmiş ama MÖ 490'daki Maraton Savaşında Atina ve müttefiklerine yenilmiştir. Darius daha da büyük saldırı planlasa da ölümünün ardından oğlu Xerxes bu planı hayata geçirmek için büyük bir ordu toplamaya başlamıştır.

Yalanların Babası

Greko-Pers Savaşları hakkındaki temel kaynak, hem Tarihin Babası hem de Yalanların Babası olarak bilinen Halikarnassoslu [Bodrumlu] Herodotosos adındaki Antik Yunan tarihçidir. Herodotos, Xerxes'in kara ordusunun 1.700.000 askerden oluştuğunu tahmin etmiştir ama modern tarihçiler maksimum sayının 200.000 olabileceğine inanır.

> Bununla karşılaştırıldığında … diğer bütün seferler bir hiçtir. Çünkü Xerxes Yuninastan'a karşı tüm Asya halklarını arkasına almadı mı?
>
> **Herodotos**

480'deki ikinci Pers istilası, Thermopylae'de Leonidas ve 300 Spartalının kahramanca savunmasıyla ve Artemisium'da Yunan gemilerinin direnişiyle geri püskürtülmüştür. Daha sonra Atina gemileri Pers filosunu Salamis'te tuzağa düşürmüştür. Xerxes savaşa devam etmesi için büyük bir kuvveti geri bırakarak Pers Krallığına dönmüştür. MÖ 479'da Spartalıların öncülüğündeki Yunanlar, Platea Savaşında Persleri yenilgiye uğratmıştır. Persler, Mykale'de de Spartalılara yenilmiştir. Herodotosos bu zaferleri savaşma nedenindeki ahlaki üstünlüğe yorsa da, Pers donanması yenilgiye uğradıktan sonra Xerxes'in kalabalık ordusuna gerekli tedarik ve desteği sağlamakta güçlük çekmesi bunda önemli bir rol oynamış olabilir.

Delos Birliği

Yunanlar, Perslere karşı koymak için Delos Birliğini oluşturarak karşı saldırıya geçmiştir. MÖ 449'da Persler sonunda ateşkese razı olmuş ve İyonya devletlerinin bağımsızlığını kabul etmiştir.

Pers Savaşı, Yunan kimliğini pekiştirmiş ve başta Atina'da olmak üzere Yunanlara kültürel ve askeri güven aşılamıştır. Ülkenin artan gücü, Spartalılarla anlaşmazlıkları tetiklemiş ve MÖ 431–404'te Peloponez Savaşına yol açmıştır. Pers İmparatorluğu genişlemesinin sınırlarına ulaşsa da MÖ 331'de Büyük İskender tarafından yenilgiye uğratılana kadar gücünü korumuştur. ■

Büyük Kiros

Ahameniş İmparatorluğunun kurucusu, daha sonra kendisine "Büyük" unvanı verilen II. Kiros'tur. Yaklaşık MÖ 557'de Med kralının vesayeti altındaki Anshan'ın kralı olmuştur.

Söylenceye göre, Pers ordusuna bir gün dikenli çalıları temizletmiş, ertesi gün ziyafet vermiş ve kendisini destekleyip lüks içinde yaşamak varken neden Medlerin kölesi olarak kaldıklarını sormuştur. Böylece tüm Pers ordusunun desteğini kazanmıştır.

On yıl sonra Media krallığını ve Anadolu'daki Sardis ve Lidya'yı fethetmiştir. Yedi yıl sonra Fırat Nehrinin yatağını değiştirerek ve ordusuyla kuruyan nehir yatağı boyunca ilerleyerek Babil'i fethetmiştir. Bu zafer ona Asur, Suriye ve Filistin'i kapsayan yeni Babil İmparatorluğunun topraklarını kazandırmıştır. Musevileri Babil boyunduruğundan kurtarmış ve Kudüs'te tapınağın yeniden inşa edilmesine izin vermiştir. Yunan yazar Xenophon onu ideal hükümdar örneği olarak görmüştür.

Kiros, 530'da Orta Asya seferindeyken ölmüştür. Pers topraklarındaki Pasargadae'de inşa ettirdiği kraliyet sarayının içindeki büyük mezara defnedilmiştir.

YÖNETİM AZINLIĞIN DEĞİL ÇOĞUNLUĞUN ELLERİNDE

ATİNA DEMOKRASİSİ (Y. MÖ 507)

KISACA

YAKLAŞIM
Yunan Politikası ve Felsefesi

ÖNCE
MÖ 14.–13. yüzyıllar: Atina'da Mikenlerin yerleşimi; Akropolis'in güçlendirilmesi.

Y. MÖ 900: Attika'daki küçük kentlerin birleşerek Atina merkezli bir şehir devletinin kurulması.

Y. MÖ 590: Solon'un reformları Atina'nın siyasi mekanizmasını her sınıftan vatandaşa açar.

SONRA
MÖ 86: Atina, General Sulla komutasındaki Romalılar tarafından yağmalanır.

Y. MÖ 50: Roma'da Yunan hayranlığının başlangıcı; Atina imparatorluğun önde gelenlerinin odağı haline gelir.

MS 529: Hıristiyan İmparator I. Justinian, Platon'un okulunu kapatır ve pagan alimleri sürer.

"Demokrasi" terimi, Yunanca *demos* (halk) ve *kratos* (yönetim) sözcüklerinden gelir. Yaklaşık MÖ 507'de Antik Atina'da ortaya çıkan ve çeşitli kesintilere rağmen MÖ 462'den 332'ye kadar en saf haliyle gelişen demokrasi, dünyadaki başlıca yönetim şekli haline gelecek sisteme model teşkil etmiştir; 2015 itibariyle dünyadaki 195 ülkenin 125'i seçime dayalı demokrasiyle yönetilmektedir. Ancak Antik Atina demokrasisi, modern demokrasiden farklıdır ve Atinalıların tarihini ve o dönemdeki savaşan Yunan devletlerini yansıtır.

Oligarşiler ve Hoplitler

Yaklaşık MÖ 1100'de Miken uygarlığının çöküşüyle başlayan ve yaklaşık MÖ 9. yüzyıla kadar süren Antik Yunan Karanlık Çağının kaosu sona erince ortaya çıkan şehir devletlerinin birçoğu oligarşiye dönüşmüştür. Güçlü soylular yönetimi tekellerine almış ve kendi çıkarlarını gözetmiştir. Atina'da aristokratlardan oluşan bir konsey ve mahkeme olan Areopagus devlet mekanizmasını ele geçirmiş, resmi görevlileri atamış ve mahkeme

> Atinalıların gözünde diğer ülkelerin zenginlikleri kendi zenginlikleri kadar tanıdıktır.
> **Perikles**

işlevi üstlenmiştir. Alt sınıflar (*thetes*) resmi görevlerden dışlanmıştır.

Ancak MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda vatandaş-asker "hoplit" modelinin gelişmesi, belli ölçüde eşitliğe yol açtığı için iktidarı elinde bulunduranlar açısından yıkıcı olmuştur. Hoplitler ağır piyadedir, çoğunlukla özgür vatandaşlardır ve falanj taktiğini kullanmıştır. [Falanj, askerlerin birbirlerine çok yakın hareket ettiği ve herkesin kalkanıyla solundaki kişiyi koruduğu bitişik düzende çatışma taktiğidir.] Silah ve zırh alabilen herkes, devleti savunmak için hayatını ortaya koymuştur. Sonuç olarak bir tür orta sınıf doğmuştur ve hoplitler kendilerine tam vatandaşlık ve siyasi temsil hakkı tanınmasını talep etmiştir. Aynı zamanda alt sınıflar da taleplerde bulunmuş ve toprak reformu ve borç köleliği gibi önemli konularda alt ve üst sınıflar arasındaki gerilimler isyana yol açabilecek boyutlara gelmiştir.

Solon ve Cleisthenes

Atina'da devlet adamı Solon'un reformları sayesinde MÖ 594 dolaylarında bu gerilimlerin bir kısmı dinmiştir. Solon, devlet meselelerinde tüm vatandaşların oy kullanabilmesini ve mahke-

Perikles

Perikler (y. MÖ 495–429) Atina'nın en ünlü demokratıdır ve yaklaşık 30 yıl boyunca şehir devletinin en önde gelen kişisi olur. MÖ 426 dolaylarında politikacı Ephialtes'in oligarşinin son kalesi olan Areopagus meclisini dağıtmasına yardımcı olarak ön plana çıkmıştır. Ephialtes'in ölümünün ardından, resmi görevlilere ücret ödenmeye başlanması ve en yoksul vatandaşlara bile söz hakkı tanınması gibi birçok reform gerçekleştirmiştir. Ayrıca Atina'nın Delos Birliğindeki egemenliğinden istifade etmeye çalışırken benimsediği baskıcı dış politikayı yönlendirdiğine de inanılır. MÖ 440'lar ve 430'larda Perikles hırslı bir inşa programı uygulamıştır. Perikles içeride itirazlarla karşılaşmış ve muhalefeti bastırmıştır; dışarıda ise Parthenon Tapınağının inşa masraflarını karşılamak için Delos Birliğinden kaynak talep etmekle suçlanmıştır. Yine de popülerliğini korumuş ve MÖ 443'ten itibaren her yıl lider olarak seçilmiştir.

Ayrıca bakınız: Hammurabi Kanunları 36–37 ▪ Knossos'taki Saray 42–43 ▪ Pers Savaşları 44–45 ▪ Büyük İskender'in Fetihleri 52–53 ▪ Peloponez Savaşları 70 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41

Parthenon Tapınağı, tanrıça Athena'nın onuruna MÖ 447–438 inşa edilmiştir ve genellikle demokrasinin ve Batı uygarlığının sembolü olarak görülür.

meye tüm vatandaşları kabul edilmesini öngören eden bir yasa getirmiştir. Ancak aynı zamanda aşamalı bir oligarşi getirerek üst sınıfları da yatıştırmıştır. Bu oligarşik sistemde güç zenginlikle orantılıdır: Aristokrasi en yüksek makamları, orta sınıflar daha alt makamları kontrol ederken yoksullar ise kura yoluyla kurullarda görev alabilmiştir.

MÖ 6. yüzyılın sonunda Atina tiran Pisistratus ve oğullarının egemenliğine girmiştir. Bunun üzerine Cleisthenes'in öncülüğündeki aristokratlar iktidarı ele geçirmek için toplumun düşük kademelerdeki üyeleriyle ittifak kurmuştur. Atina'da gerçek demokrasinin inşası geleneksel olarak bu gelişmeyle tarihlendirilir: yaklaşık MÖ 507. Cleisthenes, Atina'nın tüm vatandaşlarının Atina politikasında doğrudan söz sahibi olmasına imkân tanıyarak gerçek halk iradesini veya doğrudan demokrasiyi (halkın yasama görevi üstlenecek temsilciler seçtiği çağdaş temsili demokrasiden farklı olarak) getirmiştir. Ayrıca vatandaşları kan bağına göre değil coğrafyaya göre birimlere ayırarak yeniden organize etmiştir. Atina'nın aristokratik toplumunun temelini oluşturan geleneksel bağlar ortadan kalkmıştır. Mevkilerin babadan oğula geçmesi yerine, resmi görevleri üstlenecek kişileri kura yoluyla belirlemiştir. Ayrıca yasamayı düzenleyen ve Eklesia meclisine yasalar öneren 500 kişilik Boule konseyini kurmuştur. MÖ 501'de askeriyenin komutası, halk tarafından seçilen komutanlara (strategoi) devredilmiştir.

MÖ 462'de Ephialtes Atina'daki demokratik hareketin lideri olmuş ve vekili Perikles'le birlikte Areopagus meclisini dağıtarak gücünün büyük bir kısmını Boule, Eklesia ve vatandaş mahkemelerine aktarmıştır. Ephialtes MÖ 461'de suikaste uğrayınca siyasi liderliği üstlenen Perikles Antik Yunan tarihindeki en nüfuzlu hükümdarlardan biri haline gelmiştir.

Kusursuz Bir Demokrasi mi?

Atina sahici bir doğrudan demokrasiye kavuşsa da birçok kişi gerçek vatandaş olarak kabul edilmedikleri için sisteme katılamamıştır. Kadınlar, yabancılar ve köleler hariç tutularak siyasi haklar yetişkin erkek Atinalılarla kısıtlanmıştır.

Atina anayasası özenli bir kuvvetler ayrılığını temel almıştır. Bu, doğrudan demokrasinin pratik işleyişini sağlamak için önemlidir. Aynı zamanda bütün vatandaşların (20 yaş ve üzeri erkeklerin) hizmet verebilmesini sağlamış ve iktidarın kötüye kullanılmasını engellemiştir.

DEMOKRASİ

Askeri yetkililer orduyu komuta etmiştir.

Seçer

Eklesia meclisi yeni yasa, yönetmelik ve anlaşmaları oylamıştır.

Yönetir

Senato değerlendirilmek üzere yeni yasalar önermiştir.

Denetler

Mahkeme hukuk ve ceza davalarına bakmıştır.

Vatandaşlar yer alabilmiştir.

Vatandaşlar oy kullanabilmiştir.

30 yaş üzeri vatandaşlar gönüllü olabilmiştir.

Vatandaşlar kura yoluyla seçilmiştir.

30.000 erkek vatandaş

120.000 Atinalı (yetişkin erkek ve kadınlar)

300.000 Attikalı (Atina bölgesinde yaşayanlar)

MÖ 4. yüzyılda Yunanistan'da Atinalıların kontrolündeki bölge olan Attika'nın genel nüfusu 300.000'ken bunların içinden yalnızca 30.000 erkek oy hakkına sahip olabilmiştir. Teoride erkekler 18 yaşındayken oy kullanabilen vatandaşlar haline gelse de genellikle iki yıllık bir askeri hizmetle yükümlü tutulmuştur. 20 yaşından sonra konseydeki görevlendirme listesine kaydolabilmiş ve 30 yaşından sonra siyasi hakların tamamına kavuşabilmiştir.

Yunanların Pers Savaşını kazanmasından (MÖ 479) Peloponez Savaşının başlamasına kadarki "Pentekontaetia" adı verilen dönemde, Atina en parlak günlerini yaşamıştır. MÖ 447'de Perikles, Atina hegemonyasının aracı haline gelecek olan Pers karşıtı Delos Birliğinin kaynaklarını kullanarak Akropolis adıyla bilinen tepeye muhteşem bir tapınak (Parthenon) inşa etmiştir. Atina vatandaşlığı çok prestij kazanmıştır ve MÖ 451'de Perikles vatandaşlığı yalnızca hem annesi hem de babası Atinalı olan erkeklerle kısıtlayan bir yasa geçirmiştir.

Sıradan vatandaşlar, çalışmakla meşgul olsalar da toplumun sorunlarıyla ilgili adil kararlar verir.

Perikles

Felsefe Merkezi

Atina, Antik Yunan'daki en güçlü şehir devleti olmasının yanı sıra felsefede de devrimci yeniliğe ev sahipliği yapmıştır. Bu büyük ölçüde Sokrates'ten (y MÖ 469–399) kaynaklanır. Topluca ön-Sokratikler olarak bilinen daha önceki Yunan filozoflar MÖ 5. ve 6. yüzyıllarda insan düşüncesinde kendilerine özgü bir devrim yaşatmıştır. Dünyanın doğaüstü açıklamalarını,

mitolojinin açıklayıcı gücünü ve geleneğin otoritesini reddederek doğal dünyanın kökeni ve işleyişini akıl ve gözlem yoluyla keşfetmeye koyulmuşlardır. Ön-Sokratik doğa filozofları elementler, doğanın sınıflandırması, matematiksel ve geometrik kanıtlar hakkında teoriler geliştirmiştir.

Sokrates bu araştırmaları daha insani konulara yöneltmiştir. Cicero'nun ifadesiyle "felsefeyi gökyüzünden yeryüzüne indirmiştir". Sokrates'in metodu sorular sormaktır: Arkadaşlık nedir? Adalet nedir? Bilgi nedir? Sokratik yöntem genellikle mevcut düşüncenin sınırlarını açığa vurmuş ve insanların ahmak veya kendini beğenmiş görünmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Sokrates popüler hale gelmemiş ve nihayetinde düşmanları tarafından iki suçla itham edilmiştir: gençleri yozlaştırarak devlete karşı gelmeye yüreklendirmek ve dinsizlik (veya tanrılara saygısızlık). Sonuç olarak ölümle cezalandırılmıştır.

Sokrates'in Varisleri

Sokrates'in kaderi, onu doğruları söylediği için katledilen bir aziz olarak gören Platon (yaklaşık MÖ 428–348) başta olmak üzere varisleri tarafından demokrasinin bir kusuru olarak kabul edilmiştir. Platon, Akademi adında bir okul kurmuş ve evrensel doğrular ve metafizik hakkında Batı dünyasındaki din ve felsefeyi şekillendiren fikirler geliştirmiştir. Onun öğrencisi Aristoteles (MÖ 384–322) aynı ölçüde etkili olmuştur. Lykeion (Lyceum) adında bir okul kurmuş ve politika, etik, hukuk ve doğa bilimleri gibi çok çeşitli alanlarda yazmıştır.

Halkın yasama görevi üstlenmeye yetecek felsefi yetkinliğe sahip olmadığına ve yönetimin sıradan insanların eline bırakılırsa tiranlığın ortaya çıkacağına inanan Platon demokrasiye karşı çıkmıştır. Platon'un ideal devletinde aydınlanmış filozoflar kral olarak hüküm sürecektir. Platon demokrasinin temel prensibi olan özgürlüğe (eleutheria) de karşı çıkmıştır. Bunun insanları ahlaki arayıştan uzaklaştırabileceğine ve sosyal uyuşmazlığa yol açabileceğine inanmıştır.

Sör William Blake'in **Atina'da izleyiciler tablosu** (1884) yaklaşık MÖ 450'de Aeschylus'un *Agamemnon* adlı tragedyasındaki atmosferi yakalar. Bu dönem, Antik Yunan'da dramanın Altın Çağı olarak kabul edilir.

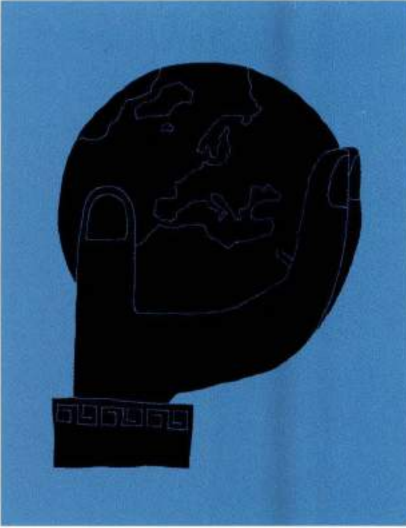
Demokrasinin Düşüşü

Atinalıların en sonunda Spartalılara yenildiği Peloponez Savaşında (MÖ 431–404) Atina demokrasisi MÖ 411 ve 404'te iki kez askıya alınmıştır. Atinalı oligarklar, Atina'nın zayıflığını demokrasiye bağlamış ve demokrasi yerine oligarşi getirmek için karşı devrim yapmıştır. Her iki girişimde de bir yıl içinde demokratik yönetim yeniden tesis edilmiştir.

> Diktatörlük doğal olarak demokrasiden, despotluğun ve köleliğin en ağır şekli de en aşırı özgürlükten doğar.
>
> **Platon**

Demokrasi sonraki seksen yıl gelişmişse de II. Philip ve oğlu Büyük İskender öncülüğündeki Makedonya'nın MÖ 322'de Atina'yı ele geçirmesinin ardından Atina demokrasisi feshedilmiştir. MÖ 1. ve 2. yüzyıllarda Helenistik çağda demokrasi aralıklarla yeniden tesis edilse de MÖ 146'da Roma'nın Yunanistan'ı fethetmesi Atina demokrasisine son darbeyi indirmiştir.

Demokratik yönetim son bulsa da Atina'da bilim ve felsefe varlığını sürdürmüştür. Platon ve Aristoteles'in şöhreti ve etkisi çağlar boyunca sürmüş ve eserlerinin büyük bir kısmı Batı düşüncesini günümüze dek etkilemiştir. ■

DENEYEN KİŞİ İÇİN İMKÂNSIZ DİYE BİR ŞEY YOKTUR

BÜYÜK İSKENDER'İN FETİHLERİ (MÖ 4. YÜZYIL)

KISACA

YAKLAŞIM
Helenistik Dünya

ÖNCE
MÖ 449: Pers Savaşları sonucunda Pers İmparatorluğu Anadolu'daki Yunan krallıklarının kontrolüne geçer.

MÖ 359: Makedonyalı II. Philip iktidara yükselir ve yenilikçi teknoloji ve taktikler geliştirir.

MÖ 338: II. Philip Yunan devletlerini yenilgiye uğratır ve Yunanistan'ın tartışmasız lideri olur.

SONRA
MÖ 321: Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanlarının arasında baş gösteren anlaşmazlıklar iç savaşa yol açar.

MÖ 278: Büyük İskender'in emrindeki komutanlar Yunanistan, Ortadoğu ve Avrupa'da üç Helenistik krallık kurar.

MÖ 30: Roma İmparatoru Octavianus son Helenistik krallık Mısır'ı ilhak eder.

Tarihteki en hızlı ve cesur askeri yayılmaların birinde, Balkanlardaki Makedonya'nın genç kralı Büyük İskender peş peşe fetihler yaparak kendi dönemindeki bilinen dünyanın büyük bir kısmını ele geçirmiş ve yüzyıllarca sürecek Helenleştirme sürecine yani Yunan kültürünün yayılması ve Doğu gelenekleriyle birleşmesine önayak olmuştur.

Büyük İskender'in babası II. Philip Makedonya'yı önemli bir askeri güç haline getirmiş ve komşu devletlere seferler düzenleyerek tüm Yunanistan'a egemen olmuştur. MÖ 336'da öldürülmeden önce o tarihteki süper güç Pers İmparatorluğunun egemenliğindeki eski Yunan şehir devletlerini özgürleştirmek için Batı Asya'ya büyük bir sefer planlamıştır. Büyük İskender rakiplerini ortadan kaldırıp Makedonya tahtına çıktıktan sonra babasının planını hayata geçirmiş ve şanına şan katmak istemiştir.

Geç dönem Roma mozaiğinde, III. Darius MÖ 333'te İssos'ta savaşırken resmedilir. Büyük İskender hiçbir bozgun yaşamadan Pers kralının imparatorluğunu fethetmiş ve Persepolis'teki başkentini harap etmiştir.

Dünyanın Kralı

Büyük İskender diğer Yunan şehir devletlerine otoritesini kabul ettirdikten sonra MÖ 334'te 43.000 piyade ve 5500 süvariden oluşan bir orduyla Anadolu'ya (günümüzde Türkiye) geçmiştir. Ordunun merkezinde 15.000 kişilik falanj birliği yer almıştır. Askerlerin birbirlerine çok yakın hareket ettiği bu birlik, uzunluğu 7 metreye varan sarissa adı verilen mızraklarla donatılmıştır. Kralın kişisel korumaları muhafız birliğinin sağladığı güçlü süvari taarruzuyla birleştiğinde bu askeri düzen karşı konulmaz olmuştur.

Persler karşısında kuzeybatıdaki Granicus nehrinde kazanılan ilk zaferin ardından, Büyük İskender Anadolu'yu bir uçtan bir uca kat etmiştir. Frigya krallığının başkenti Gordion'da bir sürek konaklamıştır. Burada şehir kurucusunun attığı zor bir düğümü çözebilen kişinin tüm kıtayı fethedeceğine dair bir söylence vardır. Büyük İskender bu düğümü çözmeye çalışmak yerine

Ayrıca bakınız: Pers Savaşları 44–45 ▪ Atina Demokrasisi 46–51 ▪ Julius Caesar Suikasti 58–65 ▪ Belisarius'un Roma'yı Ele Geçirmesi 76–77 ▪ Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41

doğrudan kılıcıyla kesmiştir. Pers İmparatoru III. Darius'un topladığı çok daha üstün kuvvetleri MÖ 333'te İssos'ta (Anadolu'nun güney sahilinde) ve MÖ 331'de Gaugamela'da (günümüzde Irak'ta) iki kez yenilgiye uğratmıştır. Arada da Mısır'ı egemenliği altına almıştır.

Perslilere boyun eğdirdikten sonra doğuya doğru ilerlemiştir. Birlikleriyle dağları, çölleri ve nehirleri aşmış ve her türlü direnişi acımasızca ezerek Afganistan ve Orta Asya'ya ve Hindistan'da Pencap'a kadar ulaşmıştır. Hindistan'da daha da ilerlemeye çalışmışsa da MÖ 325'te yorgunluktan tükenen adamları seferi sürdürmeyi reddetmiştir.

Helenistik Miras

Büyük İskender, etnik olarak büyük bir çeşitlilik arz eden uçsuz bucaksız bir imparatorluğun kralı olmuştur. 70 yeni şehrin kurulduğu imparatorluk, ortak Yunan kültürü, gelenekleri ve diliyle birleştirilmiş ve ticaret yollarıyla bağlanmıştır. Helenleştirme süreci seferlerden önce Pers topraklarının batı yarısında zaten başlamış olsa da Büyük İskender bunu tüm Ortadoğu'ya yayılmasını hızlandırmıştır.

MÖ 323'te Büyük İskender büyük olasılıkla hastalıktan ama belki de zehirlenerek ölmüştür. Kendisinin yerine kimin geçeceğini söyleyemeden ölünce, imparatorluk önde gelen komutanlar arasında paylaşılmıştır. Seleukos hanedanının egemenliğindeki Suriye ve Babil ve Ptolemaios hanedanının egemenliğindeki Mısır gibi bazı Helenistik hanedanlıklar Roma dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. ■

Büyük İskender

Antikite boyunca Büyük İskender gelmiş geçmiş en önemli kişi olarak kabul görmüştür. Şöhretinin büyüklüğü ve süresi düşünüldüğünde tarihteki en ünlü kişilerden biridir. Orta Asya'dan Batı Avrupa'ya kadar ulusal yazında önemli bir figür olarak karşımıza çıkar.

MÖ 356'da yarı tanrılar ve kahramanların soyundan geldiği söylenen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Büyük İskender, filozof Aristoteles'ten eğitim almıştır. Yunan efsanelerini öğrenmiş ve kendisinin yenilmez ve hatta ilahi olduğuna inanmıştır. Bir komutan olarak kararlıdır ve hem kendisinin hem de adamlarının hayatını hiç sayacak ölçüde gözüpektir. Aynı zamanda parlak bir taktisyendir. Uzun ve zorlu seferi boyunca kuvvetlerinin sadakatini sağlamıştır ama ateşli ve şiddetli mizacı, çok fazla içki içmesiyle de birleşince bazen arkadaşları da dahil olmak üzere en yakınındakileri ortadan kaldırmasına yol açmıştır. Gücünün zirvesindeyken 32 yaşında ölmüştür. Cenaze korteji, komutanlarından biri olan Ptolemaios (Ptolemaios) tarafından kaçırılıp Mısır'daki İskenderiye'ye götürülmüştür. Daha sonra Julius Caesar tarafından da ziyaret edilen mezarı günümüzde kayıptır.

QIN DÜNYAYA AÇILSAYDI, TÜM DÜNYA ONA MAHKÛM OLURDU

ÇİN'İ BİRLEŞTİREN İLK İMPARATOR (MÖ 221)

KISACA

YAKLAŞIM
Han Çin'i

ÖNCE
MÖ 1600–1046: Shang Hanedanı egemen olur.

Y. MÖ 1046–771: Batı Zhou Hanedanı

MÖ 771–476: İlkbahar ve Sohbahar Dönemi (Doğu Zhou Hanedanının ilk yarısı)

MÖ 551–479: Konfüçyüs adıyla bilinen Kong Fuzi'nnin hayatı

MÖ 476–221: Savaşan Devletler Dönemi (Doğu Zhou Hanedanının ikinci yarısı)

SONRA
MÖ 140–87: İmparator Wudi'nin (Liu Che) hükümdarlık dönemi; imparatorluk için genişleme dönemi

MS 220–581: Üç Krallık ve Altı Hanedanlık Dönemi

581–618: Sui Hanedanı

618–907: Tang Hanedanı

Çin büyük olasılıkla dünya tarihindeki en uzun ömürlü kaynaşmış devlettir. Bu büyük ölçüde bir tek kişinin iradesinden kaynaklanır: kendine verdiği adla İlk İmparator olan Qin Shi Huangdi. Qin antik Çin'i MÖ 221'de birleştirmeden önce bölgede farklı kültür, etnisite ve dile sahip farklı devletler hüküm sürmüştür. Çin tarihçilerinin İlkbahar ve Sonbahar Dönemi adını verdikleri dönemde (MÖ 771–476) bölge Zhou Hanedanından kralların kontrolü altındaymış gibi görünse de kraliyet tahtı yalnızca sembolik bir otoriteye sahip olmuştur. Bu feodal sistemde fiilen özerk olan sayısız devlette asıl güç feodal beylerin

Ayrıca bakınız: İmparator Wu'nun Göğün Emri İddiası 70 ▪ Çin'in Üç Krallığa Bölünmesi 71 ▪ An Luşan İsyanı 84–85 ▪ Kubilay Han'ın Song Hanedanlığını Fethetmesi 102–03 ▪ Hongwu'nun Ming Hanedanlığını Kurması 120–27

> Qin Shi Huangdi zorda olduğunda mütevazı bir tutum sergilemesini bilir ama istediğini elde etmek istediğinde karşısında duranları diri diri yemekten çekinmez.
>
> **Sima Qian**
> **Han tarihçisi**

elinde toplanmıştır. Sayıları 140'ı bulan küçük devletler iktidar ve toprak için rekabet etmiştir.

İlkbahar ve Sonbahar Dönemi, iktidarın yedi krallığın elinde toplandığı Savaşan Devletler Dönemine (MÖ 476–221) yerini bırakmıştır: Qi, Chu, Yan, Han, Zhao, Wei ve Qin. Çin tarihinin bu noktasında kapsayıcı Çin kimliği veya devletinin ortaya çıkacağını gösteren hiçbir emare yoktur. Olsa olsa, çeşitli krallıklar arasındaki önemli coğrafi, iklimsel, kültürel ve etnik farklılıkların yüzyıllar sonra Avrupa'dakine benzer bir biçimde birçok ayrı ve farklı ulusal kimliğe yol açması beklenebilir.

Qin'in Yükselişi

MÖ 247'de 13 yaşındaki Prens Ying Zheng, Qin tahtına çıkmıştır. Etkili bürokrasi, güçlü ordular ve yetenekli komutanlardan oluşan zorlu ve acımasız bir savaş makinesine dönüşmüş askeri bir devlet miras almıştır. Zheng rakiplerini infaz ettirmiş veya sürgüne göndermiş, çok nüfuzlu komutanlar ve danışmanlar atamış ve bölgedeki diğer altı devleti fethetmiştir. MÖ 221itibariyle yedi devlet de onun egemenliği altında birleştirilmiştir. Eski kral unvanıyla (Wang) yetinmeyerek kendini imparator (Huangdi) ilan etmiştir. Qin Hanedanının ilk (Shi) imparatoru olduğundan Qin Shi Huangdi adıyla tanınmıştır.

Qin devletinin egemen felsefesi kanunculuktur: iktidarın merkezileştirilmesi ve kanunların katı bir biçimde uygulanması. İmparator bu anlayışı tüm Çin'de uygulayarak kültür, dil, ekonomi ve teknoloji birliğini acımasızca dayatmıştır. Xiaozhuan adı verilen küçük mühür alfabesi dışındaki tüm yazılar yasaklanmıştır. Ayrıca söylenceye göre imparator 400 Konfüçyüsçü alimin diri diri gömülmesini ve tüm mevcut kitapların yakılmasını emretmiştir. Qin'in hükümdarlığı Çin tarihi ve kültüründe yeni takvimin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Qin aynı zamanda birçok ekonomik reform yapmıştır: Ağırlık ve ölçü birimlerinde ve para sisteminde birlik sağlanmış ve hatta yük arabalarının ölçüleri bile dingil genişlikleri tüm imparatorlukta aynı olsun diye standart hale getirilmiştir.

Yeni Düzen

İmparatorluğun yeni sosyal ve siyasi düzeni, İlkbahar ve Sonbahar Döneminden beri gerçekleşen değişimleri yansıtmıştır. Feodal sistem ortadan kaldırılmış ve köylü kitleler feodal beyler veya klan liderlerinin değil devletin tebaası olmuştur. 100.000'den fazla soylu aile imparatorluğun başkenti Xianyang'a (Shaanxi eyaletinde Xi'an yakınlarında) »

Qin Shi Huangdi

Çin'in İlk İmparatoru Ying Zheng (daha sonraki adıyla Qin Shi Huangdi) (MÖ 260–210) Çin tarihinde ülkeyi birleştiren ve neredeyse 2000 yıl süren imparatorluk dönemini başlatan merkezi bir figürdür. Acımasız bir despot olsa da aynı zamanda yenilikçi, dinamik ve enerjikti. Anlatılanlara göre, her gece sadece bir saat uyumuş ve incelemesi gereken evrakların ağırlığıyla ölçülen günlük iş kotasını doldurmuştur. Halkı gözlemlemek için şehir sokaklarında tebdili kıyafet dolaşmış ve imparatorluğu denetlemek için beş büyük tur gerçekleştirmiştir. Son derece paranoyak olan ve hayatına kast edileceğinden korkan (ki en az bir suikast girişimi atlatmıştır) Qin ölümsüzlük arayışını saplantı haline getirmiştir. Sonsuza dek yaşamasını sağlayacak yaşam iksirine kavuşmak umuduyla heyetler göndererek mistiklere başvurmuş ve büyülü malzemeler aratmıştır. 50 yaşındaki ölümü, ironik bir biçimde hayatını uzakmak için aldığı civa bazlı zehirli iksirle bağlantılı olabilir.

yerleştirilmiştir. Bu kişilere ait silahlara el konulmuş ve silahlar eritilip büyük heykeller yapılmıştır. Savaşan Devletler Döneminde aralıksız askeri rekabetin baskısı genel olarak ilerlemek için liyakata dayalı sistemin gelişmesini sağlamış ve sosyal hareketliliği hızlandırarak soyluluğun öneminin altını oymuştur. Qin hanedanlığında aristokratik düzenin yerini merkezi bürokratik yönetim almış ve ülke 36 kumandanlığa ayrılmıştır. Bu idari bölgelere kalıtım gözetilmeden idareciler tayin edilmiştir. Qin yasalarını uygulamak için ülkenin her yanına denetçiler veya müfettişler gönderilmiştir.

Qin Hanedanlığında yeni bir sosyal katmanlaşma şeması ortaya çıkmıştır. Toplum dört sınıfa ayrılmıştır: soylular *(Shi)*, köylüler *(Nong)*, zanaatkârlar *(Gong)* ve tüccarlar *(Shang)*. Son iki yeni sınıf Zhou Hanedanlığı sırasında ortaya çıkmıştır. Devlet yetkililerinin ana kaynağı, soylular değil eğitimli seçkinler olmuştur. Tüccar sınıfı resmi olarak en alt ve en çok küçümsenen kesimdir ve hukuki ayrımcılığa tabi tutulmuştur. Yine de varlıklı tüccarlar, önemli siyasi oyuncular haline gelmek için mali güçlerini kullanabilmiştir.

> Göğsü bir şahin gibi kabarık ve sesi bir çakal gibi olan Qin bir kurdun kalbine sahip merhametsiz biridir.
>
> **Sima Qian**
>
> **Han tarihçisi**

Büyük Eserler

Qin Shi Huangdi'nin en büyük başarıları, iddialı inşa projeleridir ama bunun insani bedeli büyük olmuştur; inşaatlar sırasında birçok kişi yaşamını yitirmiştir. Geleneksel olarak Qin'in kuzeydeki göçebe toplulukları dışarıda tutmak için Çin Setti'nin ilk kısmını inşa edildiği kabul edilir: Savaşan Devletler tarafından inşa edilen eski surların parçalarını birleştirmiş ve binlerce kilometre yeni sur eklemiştir. Xiang ve Li nehirlerini birleştiren ve askeri teçhizatın kuzeyden güneye aktarılabilmesini sağlayan Lingqu kanalı ve Xianyang'dan Çin Setti'ne kadar uzanan 800 kilometre uzunluğundaki yol gibi askeri yollar Qin'in diğer projeleri arasındadır.

İmparatorun en meşhur girişimi ise kendi anıt mezarının inşasıdır. 700.000'den fazla işçinin çalıştırıldığı inşaat 38 yıl sürmüştür. Büyük piramit, 100 metre yükseklikte ve 500 metre genişlikte büyük bir höyük yaratmak için toprakla çevrelenmiştir. Mezarın içinde, Qin'in imparatorluğunun sıvı cıvadan nehirler ve denizlerle tamamlanmış bir minyatürü yer alır. Anıt mezarın çevresindeki çukurlara gerçek insan boyutunda terakota savaşçılar, bürokratlar ve gösteri sanatçıları doldurulmuştur; hepsinin amacı imparatora ölümden sonra hizmet etmektir. Anıt mezarın inşasında çalışan işçiler görevlerini tamamladıktan sonra öldürülmüştür. Mozolenin konumu ve içindekilerin gizemi de onlarla birlikte gömülmüştür ve anıt mezar 2000 yılı aşkın bir süre keşfedilememiştir.

İlk İmparatorun megalomanca gayretlerine rağmen, Qin Hanedanı kısa ömürlü olmuştur. Acımasızca toplanan haraçlar ve yıllardır süren zorunlu çalıştırma konusundaki kökleşmiş rahatsızlıklar köylüler arasında huzursuzluğa yol açmış ve aşırı hırslı inşa projelerinin sonunda yaşanan iflas da buna eklenince imparatorun ve başta Li

İmparator Qin Shi Huangdi'nin mezarını koruyan gerçek insan boyutunda bu terakota askerler, 1974'te kuyu kazan işçiler tarafından bulunmuştur. Figürler aslen parlak renklere boyanmıştır ve her biri benzersiz yüz ifadesine sahiptir.

Si olmak üzere önde gelen danışmaların dikkatlice düzenlenmiş yönetimi zayıf düşmüştür.

İlk İmparator MÖ 210'da ölünce en küçük oğlu Hu Hai, akıl hocası ve eski öğretmeni Zhao Gao'nun etkisiyle tahtı ele geçirmiş ve Li Si'yi sürgüne göndermiş, daha sonra da infaz ettirmiştir. Hu Hai üç yıl iktidarda kaldıktan sonra öldürülmüş ve yerine geçen Zi Ying çok sınırlı bir otoriteye sahip olduğu için imparator yerine kral unvanını benimsemiştir.

Han Hanedanı

Çin isyan ve iç huzursuzluğa sürüklenmiştir ve Zi Ying'in tahta çıkmasından birkaç gün sonra Han komutanı Liu Bang Xianyang'a yürümüştür. Ertesi yıl, MÖ 206'da Çin'e 400 yıl boyunca hükmedecek olan kendini Han hanedanının imparatoru ilan etmiştir. Bu hanedan tarihi öylesine çok şekillendirmiştir ki Çin'deki başlıca etnik grup günümüzde Han olarak bilinir.

Han, Çin topraklarını dört bir yanda genişletmiştir: batıda Xinjiang ve Orta Asya'ya, kuzeydoğuda Mançurya ve Kore'ye, güneyde Yunnan, Hainan ve Vietnam'a kadar. En önemlisi de kuzeyde güçlü Xiongnu İmparatorluğu egemenlik altına alınmıştır. Konfüçyüsçülük yeniden devletin resmi felsefesi olarak benimsenmiştir: Konfüçyüsçü eğitim ve etik çok geçmeden bürokrasinin yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Tüm önemli resmi makamlar için yapılan sınav sisteminin temelini oluşturmuştur. Bu sayede imparatorluğun kurumlarında liyakata dayalı bir sistem yerleşmiş ve gelecek bin yılda aristokrasinin gücüne karşı konmuştur.

Han Hanedanının birleşik, merkezi bir Çin inşa etme ve sürdürmekteki başarısı, İlk İmparator'un attığı temellere dayanır. Han Hanedanı sonunda MS 220'de çökmüştür. İç huzursuzluk ve doğal felaketlerin sonucunda Çinliler hanedanlarının "göğün emriyle" hüküm sürdüğü kanaatine varmıştır. Üç Krallık ve Altı Hanedan Dönemi adıyla bilinen şiddetli ve kaotik dönemin kapıları aralanmıştır. MS 156'da 54 milyon olan Çin nüfusunun MS 280'de 16 milyona düştüğü bu yıkıcı sürece rağmen, birleşik Çin kavramı 360 yıllık bölünmüşlük tablosuna rağmen varlığını korumuş ve Sui Hanedanının 581'de Çin'i yeniden birleştirmesini sağlamıştır.

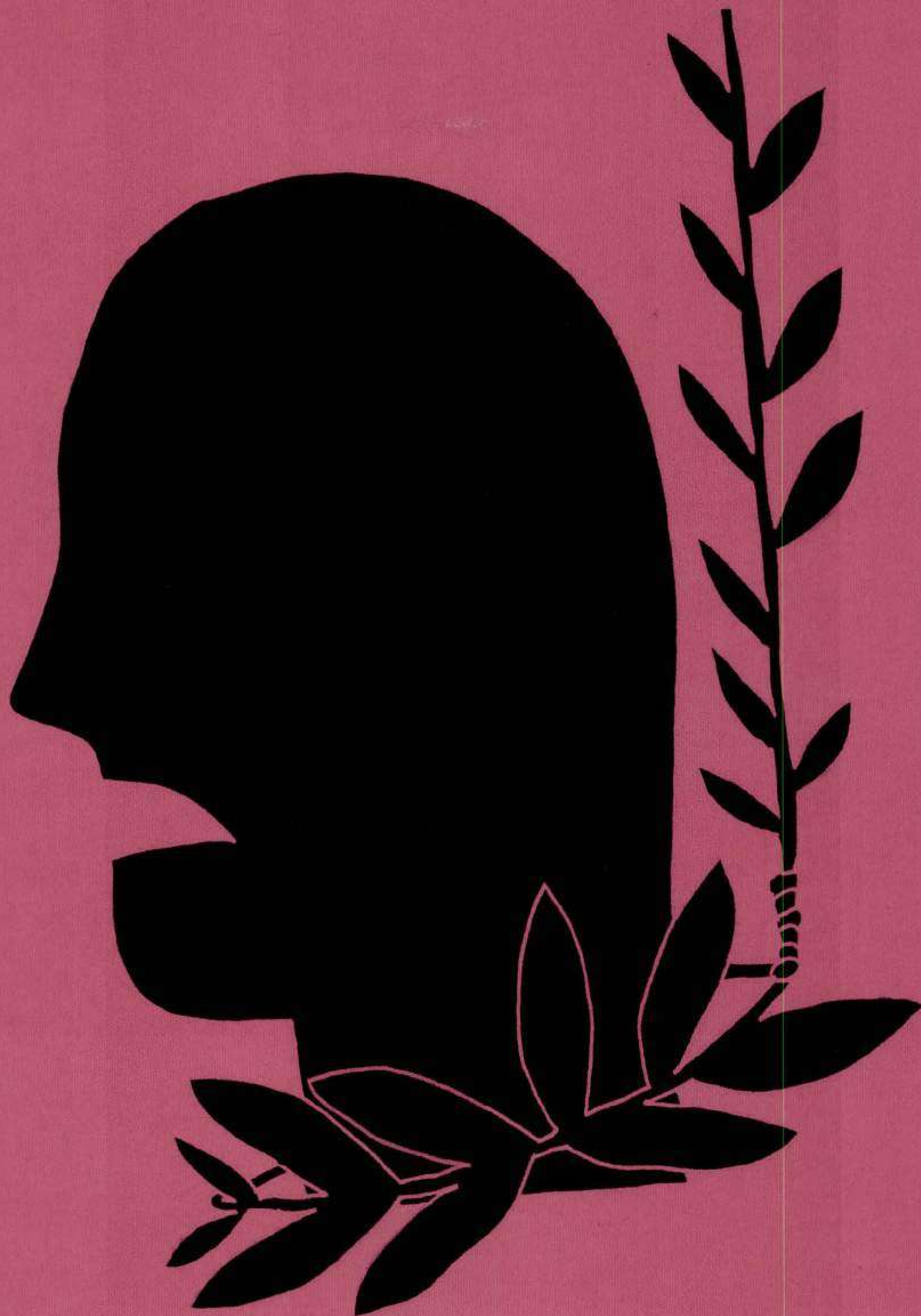
İlk İmparator'un etkisi modern Çin'de halen hissedilir ve Başkan Mao Zedong (1893–1976) ondan ilham aldığını açıkça ifade etmiştir. 1958'de entelektüel eleştirmenlere karşı hitap ederken şu cümleleri kullanmıştır: "Bizi Qin Shi Huangdi gibi hareket etmekle itham ediyorsunuz. Yanılıyorsunuz. Onu yüz kez geride bıraktık. Onun despotluğuna öykündüğümüzü düşünüyorsanız, bunu seve seve kabul ederiz! Tek hatanız, bunu yeterince söylememiş olmak." ■

Konfüçyüs genel olarak Çin tarihindeki en etkili filozof olarak kabul edilir. Öğretileri ahlak, dürüstlük, alçakgönüllülük ve öz-disiplinin önemini vurgulamıştır.

BÜTÜN TİRANLARIN PAYLAŞTIĞI HAZİN SON

JULIUS CAESAR SUİKASTI (MÖ 44)

KISACA

YAKLAŞIM
Roma Cumhuriyetinin Çöküşü

ÖNCE
MÖ 509: Roma, az sayıdaki varlıklı ailenin iktidarı paylaştığı bir cumhuriyet haline gelir.

MÖ 202: Roma, Kuzey Afrika'da Kartaca'yı yenilgiye uğratır ve imparatorluk hızla genişler.

MÖ 88–82: Rakip komutanlar Sulla ve Marius arasındaki iç savaş, cumhuriyeti krize sokar.

SONRA
MÖ 31: Octavianus'un Aktium Savaşındaki zaferi Roma'nın ilk imparatoru olmasını sağlar ve cumhuriyetin sonunu getirir.

MS 79: Vezüv yanardağı patlayarak Pompei'yi yok eder.

2. yüzyıl: Roma İmparatorluğu en geniş sınırlarına ve yaklaşık 60 milyonluk nüfusa ulaşır.

MÖ 44 yılının 15 Martında Roma diktatörü Julius Caesar'ın hayatı, Roma Cumhuriyetini onun tiranlığından kurtarmaya karar veren aristokrat senatörlerin ellerinde kanlı bir biçimde son bulmuştur. Aslında diktatörün ölümü cumhuriyeti kurtarmamıştır; Roma devletinin sonunu getiren bir dizi iç savaşın sonuncusuna yol açmıştır. Caesar'ın erkek kardeşinin torunu Octavianus'un mutlak gücü karşısında cumhuriyeti güçsüz bırakmıştır. Augustus adını alan Octavianus, imparator olarak hüküm sürmesine imkân tanıyan yeni bir siyasi düzenleme yapmış ve 500 yıllık cumhuriyet sadece bir isimden ibaret kalmıştır.

Cumhuriyetçi Kökenler

Roma'da yerleşim antik çağda Tiber nehrinin kenarındaki yedi tepede küçük köyler şeklinde başlamıştır. Daha sonra gelişerek İtalya yarımadasındaki birçok şehir devletinden biri haline gelmiştir. Söylenceye göre, Roma ilk önce krallar tarafından yönetilmişse de MÖ 509'da monarşi devrilmesinin ardından bir cumhuriyete dönüşmüştür. Devleti yönetmek için konsül adıyla bilinen iki üst düzey yöneticinin seçimine imkân tanıyan yeni bir anayasa yapılmıştır ama iktidarın kötüye kullanılmasını engellemek için konsüllerin görev süresi bir yılla sınırlandırılmıştır. Krallık makamı yasaklanmıştır ama kriz dönemlerinde konsüllerin yerine bir diktatör atanabileceğine dair özel bir hüküm getirilmiştir; diktatörün görev süresi ise altı ayla sınırlandırılmıştır.

Ayrıca bakınız: Atina Demokrasi 46–51 ▪ Büyük İskender'in Fetihleri 52–53 ▪ Milvian Köprüsü Savaşı 66–67 ▪ Roma'nın Yağmalanması 68–69 ▪ Belisarius'un Roma'yı Ele Geçirmesi 76–77 ▪ Şarlman'ın Taç Giymesi 82–83 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41

Roma'daki Trajan sütunu Roma ordusu hakkındaki en değerli bilgi kaynaklarından biridir. Sefere çıkmış tam donanımlı lejyonları tasvir eden sarmal bir rölyefle dekore edilmiştir.

Yeni Roma Cumhuriyeti çok başarılı olmuştur: MÖ 500 ve 300 yılları arasında fetihler ve diplomasi yoluyla egemenlik alanını ve gücünü artırmış ve sonunda tüm İtalya'ya yayılmıştır. MÖ 202 ve 120 yılları arasında Kuzey Afrika, İber Yarımadası, Yunanistan ve günümüzdeki Güney Fransa bölgelerini egemenliği altına almıştır. Fethedilen topraklar eyalet olarak organize edilmiş ve düzeni sağlayan ve vergi toplanmasını denetleyen kısa süreliğine görevlendirilmiş valiler tarafından yönetilmiştir.

MÖ 1. yüzyıldan itibaren Roma Akdeniz'de bir süper güç haline gelmiştir ama bireylerin çok fazla kontrole sahip olmasına izin vermeyen uzun bir kolektif yönetim geleneğine rağmen çok güçlü komutanların kişisel hırsları nedeniyle sorunlar yaşamaya başlamıştır. Kanlı iç savaşlar, iç siyasi çekişmeler ve huzursuzluklar, parlak bir komutan ve devlet adamı olan Julius Caesar'ın diktatörlüğüyle sonuçlanmıştır. Caesar'ın siyasi düşmanları tarafından öldürülmesi, cumhuriyetin son bulup Roma İmparatorluğunun doğmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetin Parçalanması

Julius Caesar'ın siyaset sahnesinde ön plana çıktığı dönemde (MÖ 70'ler) Roma çalkantı içindedir: Gittikçe kötüleşen sosyal ve ekonomik problemlerle ve siyasi çatışmalarla boğuşmaktadır. Roma tarihinin başlarında köle olmayan nüfus resmi olarak iki sınıfa ayrılmıştır: soylu ve varlıklı toprak sahiplerinden oluşan patrisyenler ve sıradan halk olan plebler. Cumhuriyet kurulurken Roma'nın yönetim ve danışma konseyi Senato'da yalnızca patrisyenler yer almıştır ama MÖ 368–367'deki anayasal düzenlemeyle daha varlıklı pleblerin de Senato'ya seçilmesine izin verilmiş ve bir ölçüde iktidar paylaşılmıştır.

Ancak gerçekte "Optimates" ("En İyiler") adıyla bilinen birkaç patrisyen aile Senato'ya uzun süre egemen olmuş ve kendi ayrıcalıklarını özenle muhafaza etmiştir. Roma Cumhuriyetinin son döneminde pleblerin haklarını savunan "Populares" ("Halkın Adamları") bunlar karşısında halkın desteğini almaya çalışmıştır. Bu desteği ya halkın çıkarları ya da daha çok kendi kariyer hırsları doğrultusunda kullanmışlardır.

Kendi çıkarlarını gözeten "Optimates" grubu, Roma halkının değişen ihtiyaçlarını karşılamak için derhal yapılması gereken sosyal ve ekonomik reformlara direnmiştir. İtalya'da ve bağlı eyaletlerde eşitlikçi olmayan vergi sistemi ve yozlaşmış yönetim toplumsal huzursuzluğa neden olurken, Roma şehrinin altyapısı artan nüfusla başa çıkamayacak noktaya gelmiştir. »

> Caesar'ın kişiliğinde deha, metot, hafıza, edebiyat, ihtiyatlılık, müzakere ve gayret bir araya gelmiştir.
>
> **Cicero**
> ***2. Philippic*, Kısım 116**

İmparatorluğun hızla yayılması, eyaletlerden köle işgücünün akmasını sağlarken birçok Romalı tarım işçisini ve küçük toprak sahibini yerinden yurdundan etmiş ve şehirde iş aramaya yöneltmiştir.

Julius Caesar'ın Yükselişi

Bu sırada Roma'nın eyaletlerindeki birçok komutan siyasi nüfuz elde etmek için ordularını kullanmaya başlamıştır. Çok zeki ve hırslı bir komutan olan Julius Caesar bunların başında gelmiştir. Patrisyen bir aileden gelen Caesar, Populares grubunun yanında yer almış ve siyaset basamaklarını hızla tırmanmıştır. Cumhuriyetin zorlukları aşabilmesi için gerekli reformları yapmayı amaçlayan Ceaser bu amacına ulaşmasına imkân tanıyan bir mevkiye gelmek için gerekli hamleleri yapmıştır.

Caesar MÖ 60'ta konsül olmuş ve iki yıl sonra Galya eyaletinin valisi olarak atanmıştır. Bu görev sayesinde hem Senato'daki gelişmelerden haberdar olmaya devam etmiş hem de askeri başarılara imza atabilmiştir. Sonraki sekiz yıl boyunca başarılı seferler düzenleyerek Galya'nın tamamını (günümüzde Fransa) ve Almanya'yla Belçika'nın bazı bölgelerini egemenliği altına almıştır. MÖ 55 ve 54'te Britanya'ya iki sefer düzenlemiştir. Askeri başarıları sayesinde muazzam bir servet edinmenin yanı sıra kişisel prestijini artırmıştır. Ordularının sadakatini ve Roma halkının sevgisini kazanmıştır. Onların gönlünü kazanmak için şölenler ve oyunlar düzenlemiş ve bolca para saçabilmiştir.

Bu başarıların verdiği güvenle, Roma politikasına hangi şartlar altında dönebileceğini dikte edebilmiştir. İkinci kez konsüllük görevini üstlenmek için Galya'daki görevini bırakmamayı şart koşmuştur. Roma yasaları askeri liderlerin Roma'ya girmeden önce ordularının komutasını bırakmasını gerektirdiği için Senato'da soylularla ihtilaf yaşamıştır. Ordusunun komutasını bırakmak Roma'da görev üstlenebilmesinin ön koşuludur ama Caesar şehre sivil bir vatandaş gibi girmesi halinde siyasi rakiplerinin onu ilk konsüllük görevi sırasında görevini kötüye kullanmaktan yargılamaya kalkabileceğinin farkındadır.

Roma'ya döndükten sonra Caesar'ın göz kamaştırıcı yükselişi karşısında paniğe kapılan Optimates grubu, onun başlıca siyasi rakiplerinden biri olan meşhur komutan Pompey'le ittifak kurmuştur. Senato, Caesar'ı Galya'daki görevinden azletmeyi amaçlayan yasalar geçirmiştir ve MÖ 49'da onu hostis yani halk düşmanı ilan etmiştir. Caesar bu doğrudan tehdit karşısında hiç akla gelmeyecek bir yanıt vererek ordusuyla Roma'ya yürümüştür. Yol güzergahında Galya eyaletiyle İtalya arasındaki sınırda Rubicon adındaki küçük bir ırmakta konaklamıştır. Caesar Rubicon'u geçmenin Senato'ya savaş ilan etmek anlamına gelece-

> Şu anda geri çekilebiliriz ama bu küçük köprüyü geçtikten sonra her şey kılıçlarımızın ucunda olacak.
>
> **Julius Caesar**
> **Rubicon'u geçmeden önce ordusuna hitap ederken**

Julius Caesar

Gaius Julius Caesar, MÖ 100'de Roma'da seçkin soydan gelen patrisyen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlardan itibaren, umutsuz bir biçimde yozlaşan siyasi sistemde paranın güç demek olduğunu kavramıştır. Ayrıca başarıya giden yolda ittifak ve hamilik ağı oluşturmanın önem taşıdığını hızla öğrenmiştir.

MÖ 72'de Spartaküs öncülüğündeki köle isyanını bastırmak için savaşa katılmış ve kısa bir süreliğine korsanlar tarafından tutsak edilmiştir. MÖ 60'ta Roma'ya döndükten sonra, nüfuz ve mevki elde etmek için bolca para akıtmış ve sonunda Roma'nın diğer iki önemli ismiyle (Crassus ve Pompey) anlaşma yaparak ilk "üçlü yönetimi" kurmuştur. MÖ 58 ve 50 yılları arasında Galya'da bir askeri üs kurmuş ve Senato'nun izni olmadan seferler düzenlemiştir. Büyük bir servete ve güçlü ordulara sahip olmasını sağlayan bu seferler onu Batı Avrupa'nın hâkimi yapmıştır. Ancak yönetici sınıflar arasında onun hem kariyerini hem de hayatını vakitsiz bir biçimde sonlandıran düşmanlar edinmesine de yol açmıştır.

ğinin pekala farkında olsa da Atinalı şair Menander'den bir alıntı yaparak *"alea iacta est"* ("artık zar atıldı") demiş ve ilerlemeye devam etmiştir.

Caesar'ın Yeni Düzeni

Çıkan iç savaşta Caesar sonunda Pompey'in kuvvetlerini MÖ 48'de Yunanistan'ın kuzeyindeki Farsalus Savaşında yenilgiye uğratmıştır. Pompey Mısır'a sığınmış ve daha sonra orada öldürülmüştür. Caesar direnişi tamamen bastırdıktan sonra siyasi konumunu pekiştirmek için MÖ 45'te Roma'ya dönmüştür. MÖ 46'da diktatörlük görevini on yıl boyunca sürdürmeyi kabul etmiştir; iki yıl sonra bu görevi ömür boyunca sürdürmesine karar verilmiştir. Roma devletini yeniden yapılandırmak ve imparatorlukta istikrarı sağlamak görevini üstlenen Caesar çok kapsamlı sosyal ve siyasi reformlar gerçekleştirmiştir. Roma vatandaşlığının kapsamını genişletmiş; eyaletlerdeki aristokrasiden müttefikler getirerek Senato'yu genişletmiş, İtalya'nın dışında koloniler kurarak Roma kültürünün yaymış ve imparatorluğu kenetlemiş; gösterişli kamusal işler ve binalara bolca para akıtmış; vergileri azaltmış; hatta günümüzde de kullanılmaya devam eden artık yıl sistemini getirerek Roma takvimini değiştirmiştir.

Cursus Honorum, Romalı patrisyenlerin en yüksek mevki olan konsülle yükselmek için tırmanmak zorunda olduğu basamaklardır.

Cinayet Planı

Caesar'ın yıllarca süren kaosun ardından imparatorlukta birliği yeniden sağlamaya dönük pragmatik çözümleri, toplumun birçok kesiminin desteğini kazanmıştır ama aynı zamanda Caesar'ın gittikçe artan otokratik tutumu egemen sınıfın üyelerini uzaklaştırmıştır. Caesar'ın Roma devletinin geleneklerini yok etmeye ve soyluların prestijini azaltmaya çalıştığı düşünülmüş ve kendisini kral yapmayı planladığına dair söylentiler çıkarılmıştır. Caesar da bu kuşkuları gidermeyi başaramamıştır. Soyadı olarak "İmparator" ("Muzaffer Komutan") unvanını gibi emsalsiz unvanlar kabul etmiş; kendi onuruna tapınaklar ve heykeller inşa edilmesine izin vermiş; görüntüsünü taşıyan paralar bastırmıştır. Kardeşinin torunu Octavianus'u evlatlık edinince, hanedanlık kurmaya çalıştığından korkulmuştur. Senato'nun bazı üyeleri bu problemin tek çözümünün Caesar'a suikast düzenlemek olduğuna karar vermiş ve bu planı gerçekleştirmek için bir komplo düzenlemiştir.

Diktatörün reformlarına karşı çıkanları temsil eden ve suikast komplosunu organize eden Gaius Cassius Longinus, Pers topraklarındaki büyük ölçüde başarısız olan sefer sırasında siyaset sahnesinde ön plana çıkmış bir komutandır. Antik Roma tarihçileri, Cassius'un komploya dahil olmasının kıskançlık ve hırsın birleşiminden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Aynı zamanda Caesar'ın en çok güvendiği adamı ve sırdaşı olan ama diktatörün monarşi hırsına karşı çıkan en önemli komplocu Marcus Junius Brutus'un da Cassius tarafından görevlendirildiği anlatılır. »

Bir Diktatörün Ölümü

Suikast komplosu hızla yayılmış ve aralarında Caesar'ın yakın çalışma arkadaşları da bulunan 60 senatör tarafından desteklemiştir. Komplocular, 15 Martta ("Martın Ortası") yapılması planlanan Senato toplantısında suikasti gerçekleştirmeye karar vermiştir. Planlanan tarihte Cassius'un evinde bir araya gelen senatörler, kaftanlarının altına bir hançer gizlemiş ve Senato'nun toplanacağı Pompey Tiyatrosuna (Caesar'ın eski rakibinin inşa ettiği büyük yapının bir parçası olan tiyatro) hareket etmiştir. Tiyatroya olası bir kargaşayı bastırmak için bir grup gladyatör yerleştirilmiştir. Ancak komplonun açığa çıkmış olabileceğinden endişelenen birçok senatör gergin ve kaçmaya hazır haldedir.

Caesar gerçekten de uyarılmıştır. Komplocuların listesi iletilmişse de Caesar bunu görmezden gelmiştir. Karısı, Senato toplantısına katılmaması için yalvarmışsa da Caesar'ın evine gelen bir komplocu onun korkularını yatıştırmıştır. Caesar toplantının yapılacağı yere gelince, komploculardan biri Caesar'ın vekili Marcus Antonius'u tiyatronun dışında oyalamıştır. Caesar koltuğuna oturunca komplocular hançerlerini çekip ona 23 kez saplamıştır. Kaderin bir cilvesi olarak Caesar eski rakibi Pompey'in heykelinin kaidesine yığılarak son nefesini vermiştir.

> Roma'yı tuğlalarla örülmüş bir şehir olarak buldum ama mermerden bir şehir olarak bıraktım.
>
> **Augustus**
>
> **Augustus'un biyografisini yazan Suetonius'a göre**

> Caesar, birçok usta hekim gibi Romalılara doğrudan Cennet tarafından gönderilmiştir.
>
> **Plutarkhos**
>
> ***Paralel Hayatlar***

İkinci Üçlü Yönetim

Komplocular taşkın bir coşku haliyle ellerini Caesar'ın kanına bulamış ve despotu öldürdüklerini haber vermek için Forum'a koşmuştur. Oluşan iktidar boşluğunda Marcus Antonius ve Caesar'ın varisi Octavianus, MÖ 43'te Caesar'ın eski müttefiklerinden biri olan Lepidus'la birlikte üçlü bir yönetim oluşturarak derhal devletin kontrolünü ele geçirmiştir.

Otoriteyi sürdürmek ve siyasi muhalefeti bastırmak için yeterli kaynağa ihtiyaç duyan üçlü yönetim, Caesar'ın katillerini destekleyenlerin listesini hazırlamış ve kanun kaçağı ilan etmiştir. Yaklaşık 200 senatör ve 2000'i aşkın süvari ("şövalye" veya önemsiz soylu) öldürülmüş veya bu kişilerin mülklerine el konmuştur. Üçlü yönetim hazineyi doldurduktan sonra Brutus ve Cassius'un peşine düşmüş ve her ikisini de ortadan kaldırmıştır. MÖ 40'ta üçlü yönetim (triumvir) bu kez Roma dünyasını paylaşmak için toplanmıştır. Afrika Lepidus'a, Doğu Marcus Antonius'a ve Batı Octavianus'a bırakılmıştır. Ancak çok geçmeden Octavianus Kuzey Afrika'da Antonius'la savaşmış ve MÖ 31'de Yunanistan'ın batısındaki Aktium'da kazandığı zaferin ardından Roma dünyasının hükümdarı haline gelmiştir.

Roma'nın İlk İmparatoru

Octavianus, MÖ 28'de Roma'ya dönmüş ama Caesar'ın örneğini takip etmek eyerine Antonius'la savaşmak için kendisine sunulan diktatörlük yetkilerinden feragat etmiştir. MÖ 27'de Roma'ya yaptığı hizmetler karşılığında Senato ona Augustus ("saygın kişilik") adını vermiş ve çok kapsamlı yasal güçler bahşetmiştir. Augustus sonunda kıvrak bir siyasi manevrayla Roma devletinin tüm birimlerinin ve ordunun kontrolünü ele geçirerek Roma'nın tek hâkimi haline gelmiştir.

Sonraki 40 yıl boyunca imparatorluk gibi unvanları özenle geri çeviren ve princep veya "birinci vatandaş" sıfatını kullanan Augustus, cumhuriyetçi sistemin yıkıntılarından emperyal bir otokrasi kurmuştur. Tüm bu süreçte otoritesinin halkın iradesine dayandığı izlenimini vermeye devam etmiştir. İmparatorluğun sınırlarını genel hatlarıyla belirlemiş, hem özel hem de kamusal hayatı düzenlemek için reformlar yapmış ve muhalefeti bastırmıştır. Uzunca bir süredir iç savaşla boğuşan imparatorluktaki birçok kişi barışı memnuniyetle karşılamıştır.

Pax Romana

Roma ordusunun kudreti ve uçsuz bucaksız bir bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamayı başarması, Pax Promana ("Roma Barışı") adıyla bilinen dönemde ticaret, ekonomik faaliyet, nüfus ve genel refahın artmasını sağlamıştır. Sanat ve kültür gelişmiş, kamusal ve özel inşaatlar

artmış ve İtalya dışındaki eyaletler Romalılaştırılmıştır. Bu süreçte Roma dili, kültürü, yasaları ve kurumları etnik sınırları aşarak farklı toplumlara yayılmıştır. Eyaletlerde yaşayanlara askerlik hizmetini yerine getirdikten sonra tam Roma vatandaşlığı verilmiştir.

Ancak Augustus'un Pax Romana'sı imparatorluk sınırlarının dışındaki bölgeler için tam tersi anlama gelmiştir. Orduyu 80 lejyondan 28 kalıcı lejyona indirdikten sonra bile Augustus 150.000 askere iş bulmak durumunda kalmıştır. Sınırları genişletmek için bir dizi sefer düzenlemiş, isyanları ve "barbarları" bastırmış, yağmalar yapmış ve fethedilen bölgelerdeki halkı köleleştirmiştir.

> Ben ölürken, Roma'nın gelecek hükümeti için attığım temellerin sağlam ve dayanıklı olacağı umudunu aşılayın.
>
> **Augustus**

İmparatorluk Mirası

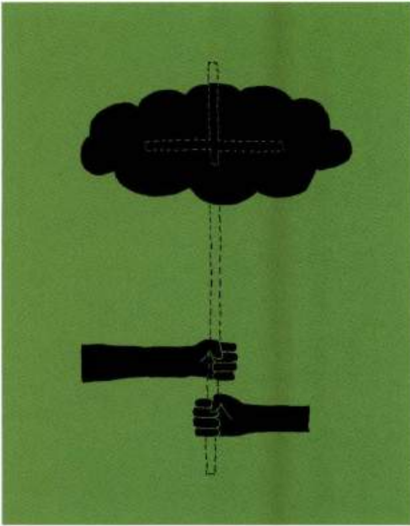
MS 14'te ölen Augustus, yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren yeni bir imparatorluk sistemi kurmuştur. Ölümünden birkaç yıl önce kendisinin yerini alacak bir varis için zemin hazırlamış ve devletin kontrolünü korumuştur. Üvey oğlu Tiberius'un yetkilerini fiilen ortak bir imparator olarak kabul edilene dek aşama aşama artırmıştır. Bu, Augustus'un ölümünden sonra otoritenin el değiştirmesi sürecini yumuşatarak iktidar boşluğunu önlemiş ve devamlılığı sağlamıştır.

Augustus böylece halefini doğrudan belirleme prensibini yerleştirmiş ve imparatorluk görevinin devamlılığını temin etmiştir. Sistem birçok hanedan boyunca sürmüş ve Nerva-Antonine Hanedanı görev başındayken Hadrianus Britanya'nın kuzeyinde bir surun inşa edilmesini emrettiği zaman imparatorluk en geniş topraklara kavuşmuştur.

Cumhuriyetten monarşiye geçiş zorlu olsa da Roma'ya yeni bir istikrar kazandırmıştır. Demokratmış gibi görünen Augustus'un kurduğu yeni otokratik sistem, siyasi katılımı sınırlandırsa da Roma Cumhuriyetini bir kuşak öncesine kadar kasıp kavuran kargaşalar karşısında çok daha fazla direnç gösterebilmiştir. ■

Roma'daki Ara Pacis Augustae sunağı Roma barış tanrıçası Pax'a adanmıştır. Duva süsünde bir din adamıyla birlikte Roma Senatosunun üyeleri görülür.

ZAFERİN İŞARETİ

MİLVİAN KÖPRÜSÜ SAVAŞI (MS 312)

KISACA

YAKLAŞIM
Hıristiyanlığın Yayılması

ÖNCE
MS 33: İsa'nın çarmıha gerilmesi

46–57: Havari Paul'un dini yaymak için yaptığı yolculuklar

64–68: Roma'da yangın çıkınca, İmparator Nero günah keçisi olarak yüzlerce Hıristiyanı öldürür; Aziz Peter ve Paul şehit edilir.

284–305: Diocletian ve Galerius, Hıristiyanlığı imparatorluk genelinde bastırır.

SONRA
325: Birinci İznik Konsili ortodoks Hıristiyan inancının doğasını tanımlar.

Y. 340: "Got'ların Musası" olarak nitelendirilen Ulfilas, Germen kavimlerine Aryan Hıristiyanlığı yaymaya başlar.

380: Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelir.

391: Roma İmparatorluğunda pagan ibadetler yasaklanır.

312 yılının Ekim ayında İmparator I. Constantine, Batı Roma İmparatorluğunun kontrolünü ele geçirmek için rakibi Maxentius'la savaşmayı beklerken Roma yakınlarındaki Milvian Köprüsünde konaklamıştır. (İmparatorluk daha önce 285'de doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüş ve ayrı ayrı imparator ve vekiller tarafından yönetilmiştir.) Geleneğe göre, Constantine bu savaştan günler önce gökyüzünde "in hoc signo vinces" (bu zafer işaretiyle) yazan alevli bir haç vizyonu görmüştür. Hıristiyanların tanrısının desteğini aldığına ikna olmuş ve ordusu Maxentius'un adamlarını yenilgiye uğratınca bu inanç pekişmiştir. Aslında Hıristiyanların tanrısı Constantine'in iletişim kurduğu ilk tanrı değildir; Constantine daha önce Yunan ve Roma tanrısı Apollon'la ilgili bir vizyon da görmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla tek imparator olma tutkusunu meşrulaştırmak için teolojik bir "destek" aramıştır. Tektanrılı bir inanç bu açıdan ona uygun görünmüş olabilir. Kendisinin dünyadaki konumunu, göklerdeki Tanrı'nın bir yansıması olarak gösterebilecektir.

I. Constantine'in Milvian Köprüsünde zafer kazandıktan sonra Hıristiyanlığı benimsemesi bu inancın yayılmasına ivme kazandırmıştır. Hıristiyanlık hızla daha geniş kitlelere yayılmış ve pagan kültlerin sonunu getirmiştir.

Ayrıca bakınız: Roma'nın Yağmalanması 68–69 ▪ Belisarius'un Roma'yı Ele Geçirmesi 76–77 ▪ Şarlman'ın Taç Giymesi 82–83 ▪ Papa-İmparator Arasında Atama Anlaşmazlığı 96–97 ▪ Kudüs'ün Fethi 106–07 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41 ▪ Martin Luther'in 95 tezi 160–63

Bu ilahi vizyon söylencesine rağmen, Constantine'in Hıristiyanlığı benimsemesi birdenbire değil aşama aşama gerçekleşmiş gibi görünür. Uzun yıllar sonra ölüm döşeğindeyken vaftiz edilmiştir. Ancak Milvian Köprüsünde zafere ulaştıktan kısa bir süre sonra Hıristiyanlığın itibarının iade edilmesi ve daha sonra da yüceltilmesi sürecini başlatmıştır. MS 331'de imparatorlukta Hıristiyanlığa dini tolerans gösterilmesini öngören Milano Fermanını yayınlamıştır.

Çok İnançlı İmparatorluk

İsa'nın hayatından sonra onun öğretilerine dayanan din neredeyse 300 yıl boyunca Roma İmparatorluğunda küçük bir inanç grubu olarak kalmış ve hem tektanrılı hem de çoktanrılı birçok inançla beraber uygulanmıştır. Hıristiyanlığın kimi yönleri, örneğin eşitlikçi bir doğaya sahip olması imparatorluk yetkililerin bu inanca şüpheyle yaklaşmasına yol açmış ve Hıristiyanlar periyodik olarak zulme uğramıştır.

Bu dönemde antik dünya genelinde değişen sosyal, siyasi ve ekonomik koşullar, kültürel ve dini değişimlere yansımıştır. Hıristiyanlık, birçok ortak nokta paylaştığı Mitraizm adındaki Pers kültü de dahil olmak üzere Roma İmparatorluğunda popülerleşen birçok tektanrılı inançtan sadece biri olmuştur.

Hıristiyanlığın Yükselişi

324'te Doğu'daki imparatorun ortadan kaldırılmasının ardından Constantine Roma İmparatorluğunun tek hükümdarı haline gelmiş ve birbirinden çok farklı ve anlaşmazlık içindeki bölgelerde Hıristiyanlığı birleştirici bir kuvvet olarak kullanmak istemiştir. Gittikçe daha egemen hale gelen doğu kısmını daha kolay idare edebilmek için kendi adını taşıyan Constantinople (günümüzde İstanbul) şehrini kurmuştur. Şehrin kuruluşu hem Hıristiyan hem de pagan ayinlerle kutsanmıştır ama yalnızca Hıristiyan kiliselerinin inşa edilmesine izin verilmiştir. Bütün Roma vatandaşlarının Hıristiyanlığı benimsemesi zaman alsa da, Constantine'in hükümdarlığında siyasette ilerlemek ve imparatorun gözüne girmek isteyen üst katmandakiler Kiliseye akın etmiştir ve imparator her yerde bazilikalar inşa ettirmiştir.

Ancak Hıristiyanlık bu tarihte bir tek din değildir ve bölünmeler veya ihtilaflar başlamıştır. 325'te Constantine esasen Aryan ihtilafını yani İsa'nın Tanrı'yla aynı özden olup olmadığı hakkındaki teolojik anlaşmazlığı gidermek için Hıristiyan Kilisesinin ilk evrensel konsili olan İznik Konsilini toplamıştır.

Roma'nın Hıristiyanlaştırılması

300'lerin ortasında eski dinin savunucusu olan İmparator Julianus paganlığı yeniden canlandırmayı denemişse de artık çok geçtir: Hıristiyanlar en azından Doğu'da çoğunluk haline gelmiştir. Roma devleti Kiliseyi sosyal ve siyasi kontrol, birlik ve istikrar sağlamaya dönük bir araç haline dönüştürdüğü için Hıristiyanlık inancı imparatorlukla gittikçe daha çok iç içe geçmiştir.

379–395 yılları arasında hüküm süren İmparator I. Theodosius'un döneminde pagan tapınaklar ve kültler bastırılmış, sapkınlık yasadışı ilan edilmiş ve Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun resmi dini haline getirilmiştir. Hıristiyanlık doğudaki Bizans İmparatorluğunun yanı sıra Batı Roma İmparatorluğu parçalandıktan sonra kurulan barbar devletlerin de inancı olmuştur. İlerleyen yüzyıllarda batı (Katolik) ve doğu (Ortodoks) kiliseleri öğreti ve örgütlenme bakımından birbirinden ayrılsa da Hıristiyanlık varlığını sürdürmüştür. ■

Roma imparatorları otorite ve meşruiyetini **pagan dinlerden** alır.

↓

Hıristiyanlığın eşitlikçiliği Roma İmparatorluğunun **katı sosyal düzeni için tehdit teşkil eder.**

↓

Constantine, tektanrılı bir din olan Hıristiyanlığı birliği sağlamanın ve **imparatorluk otoritesini pekiştirmenin bir aracı** olarak görür.

↓

Milvian Köprüsü Savaşından sonra Constantine Hıristiyanlığı benimser. Daha sonra Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun resmi dini haline gelir.

↓

Kilise, **katı hiyerarşisi** ve **merkezi dogmasıyla** Roma devletinin imajında yeniden şekillendirilir.

TÜM DÜNYAYI ELE GEÇİREN ŞEHRİN KENDİSİNİN ELE GEÇMESİ

ROMA'NIN YAĞMALANMASI (MÖ 410)

KISACA

YAKLAŞIM
Göçebe Kavimlerin İstilası

ÖNCE
MS 9: Germen kavimleri Teutoburg Ormanında zafere ulaşarak bağımsızlıklarını kazanır.

285: Roma İmparatorluğu, Doğu ve Batı Roma olarak ikiye bölünür.

372: Hunlar Batı Avrupa'da Ostrogotları yenilgiye uğratır.

378: Vizigotlar Adrianople Savaşında Roma ordusunu yok eder ve imparatoru öldürür.

402: Batı Roma'nın başkenti Ravenna'ya taşınır.

SONRA
451: Roma-Germen ittifakı, Katalon Savaşında Hunları yenilgiye uğratır.

455: Vandal korsanlar Roma'yı yağmalar.

476: Son Batı Roma imparatoru tahttan indirilir.

489: Ostrogotların hükümdarı Theodoric, Bizans'ın rızasını alarak İtalya'yı fetheder.

MS 410'da Roma göçebe Germen halklarından oluşan bir orduya teslim olmuştur. Vizigotlar şehri üç gün boyunca yağmalamıştır. Roma'nın artık Batı Roma İmparatorluğunun başkenti olmamasına ve yıkımın görece sınırlı kalmasına rağmen, bu istila tüm dünyaya şok dalgaları yaymıştır. Tüm Avrasya genelinde Çin'den Britanya'ya kadar halkların büyük göçleriyle birlikte, Kavimler Göçü veya Barbarların İstilası olarak bilinen değişimler gerçekleşmiştir. Barbar halklar, yaklaşık 300'den 650 yılına kadar Roma ve Çin'dekiler gibi yerleşik imparatorlukları istila etmeye başlamıştır. Yeni krallıklar

Ayrıca bakınız: Julius Caesar Suikasti 58–65 ▪ Clovis'in Galya'yı Birleştirmesi 71 ▪ Belisarius'un Roma'yı Ele Geçirmesi 76–77 ▪ Şarlman'ın Taç Giymesi 82–83 ▪ Kubilay Han'ın Song Hanedanlığını Zapt Etmesi 102–03

Barbar "Öteki"

Barbar, Yunanca konuşmayanların anlaşılmaz konuşmalarını kastetmek için kullanılan Yunanca sözcüktür. Dolayısıyla bu nitelemenin kullanıldığı kişiler uygarlaşmış olarak kabul edilmemiştir. Romalılar da bu "biz ve onlar" yaklaşımını benimsemiştir. Ancak 4. yüzyıl itibariyle Roma ve barbar komşuları arasındaki sınırlar hem kültürel hem de jeopolitik açıdan belirsizleşmiştir: Barbarlar gittikçe daha çok Romalılara benzemiştir veya bunun tam tersi gerçekleşmiştir. Roma ordusu çoğunlukla barbarlardan oluşmuştur. Germen kökenli destek birlikleri ve paralı askerler veya aslen Galyalı, Britanyalı, yüzlerce farklı grup ve etnisitenin birinden gelen Romalı vatandaşlar orduda ağırlıktadır. Yine de Roma kültürü büyük ölçüde istilaları atlatmayı başarmıştır. Örneğin İtalya, Galya ve İspanya'nın büyük bir kısmı "Germen" kökenli Gotlar, Sueviler ve Vandalların eline geçse de Roma'da Romalılar tarafından konuşulan Latinceden evrimleşen Roma dilleri Germen etkisine direnmiş ve aslını korumuştur.

kurulmuş ve birçok örnekte modern çağın ulusları doğmuştur. Orta Asya'daki iklim değişiklikleri steplerde yaşayan at sırtındaki göçebe kavimleri daha elverişli çayırlar bulmaya yöneltmiştir. Komşu göçebe kavimler de sözde uygarlaşmış imparatorlukları istila etmiştir. Xiongnu Çin'i, Heftalitler Pers İmparatorluğunu ve Ak Hunlar Hindistan'ı kasıp kavurmuştur.

Şehrin Kapılarına Dayanan Barbarlar

Avrupa'da Hunların Ren Nehrinin doğusu ve Danube nehrinin kuzeyindeki topraklara gelmesi o bölgede uzunca bir süredir Roma İmparatorluğuyla hassas bir denge kurmuş olan Germen kavimlerini yerinden etmiştir. Vizigotlar Roma topraklarına geçmiş ve sonunda 410 yılında Roma'yı istila etmiştir. Vandallar, Sueviler, Alanlar, Franklar, Burgundialılar ve Alemanniler gibi diğer kavimler de Galya, İspanya ve Kuzey Afrika'ya akınlar düzenleyerek yerleşmiştir. 440'larda Attila önderliğindeki Hunlar Doğu Avrupa'yı kasıp kavurmuş ama sonunda Romalılar ve Germenlerin ittifakı tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Batı Roma İmparatorluğu İtalya'ya sıkışmış ve kukla imparatorlar barbar komutanlar tarafından kontrol edilmiştir. 476'da son imparator bu tür komutanlardan biri olan Odoacer tarafından tahttan indirilmiş ve Roma İmparatorluğu batıda son bulmuştur.

Batı Roma İmparatorluğu en azından 3. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlamıştır. Nüfusu ve ekonomisi gerileyince finansal açıdan gittikçe Doğu İmparatorluğuna bağımlı hale gelmiştir. Zayıflayan merkezi otorite, eyaletlere daha fazla özerklik tanımıştır. Barbar kavimlerden asker almak zorunda kalan ordu, asıl gücünü yitirmiştir. Aslında Barbarların İstilaları büyük olasılıkla bir sürecin parçasıdır; çöküşten ziyade bir geçiş evresidir. Roma gelenekleri, kültürü, dili ve özellikle de Hıristiyanlık formundaki dini, eyaletlerde varlığını sürdürmüş ve yeni egemen elitlerin birçoğu kendini Roma geleneğinin takipçisi olarak görmüştür. Roma'nın kendisi Alaric öncülüğündeki Vizigotlar ve Vandalların yağmasını atlatmış ve Ostrogotların hükümdarı Theodoric'in yönetiminde yaralarını sarmıştır (489–526).

Sonraki yüzyıllarda Germen kavimler tarafından kurulan devletler de Magyarlar ve Vikingler gibi halkların istila dalgalarıyla karşı karşıya kalmıştır. ■

***Yıkım* adlı tabloda** (y. 1935, Thomas Cole) istilacılar genellikle Roma'ya benzetilen bir zamanların ihtişamlı şehrini ele geçirir. Artık çöken uygarlığı kutlamak için dikilmiş anıtların arası vatandaşların cesetleriyle dolar.

DİĞER ÖNEMLİ OLAYLAR

İNDUS VADİSİ UYGARLIĞININ ÇÖKÜŞÜ
(Y. MÖ 1900–1700)

İndus Vadisi Uygarlığı (y. MÖ 3300–1700) günümüzde Pakistan ve kuzeybatı Hindistan'da planlı caddelere ve etkileyici drenaj ve su şebekesine sahip büyük şehirler kurmuştur. MÖ 1900 itibariyle gerilemeye başlamış ve meşhur mücevherat ve ince işlemeli mühürlerini artık üretememiştir. Yaklaşık MÖ 1700 itibariyle Harappa ve Mohenjo-Daro gibi büyük İndus şehirleri neredeyse boşalmıştır. Bunun nedeni belli değildir ama en muhtemel açıklama, mahsul kıtlığı ve Mısır ve Mezopotamya'yla ticaretteki düşüşün birleşmesidir. İndus nehrinin yatağındaki değişiklik nedeniyle su taşkını işaretleri de vardır.

İMPARATOR WU'NUN GÖĞÜN EMRİ İDDİASI
(MÖ 1046)

Çin imparatorunun göğün emriyle hükmettiği fikri, Zhou Hanedanına kadar gerilere uzanır. Zhou Hanedanı, Wu ve müttefiki Jiang Ziya MÖ 1046'da Muye Savaşında uzunca bir süredir hüküm süren Shang Hanedanını yenilgiye uğratınca kurulmuştur. Shang Hanedanı uzun bir barış ve bolluk döneminin ardından 1040'lardan itibaren yozlaşmıştır. Zhou Hanedanı döneminde ortaya çıkan "Göğün Emri" kavramı bunun önüne geçmeyi amaçlamıştır; iyi yönetime asillikten daha çok önem vermiş ve bu nitelikleri sergileyemeyen hükümdarların devrilmesini desteklemiştir. Bu anlayış Çinlilerin hükümdarlarına bakışını binlerce yıl etkilemiştir.

YEHUDA KRALLIĞININ ASURLULARI YENİLGİYE UĞRATMASI
(Y. MÖ 700)

MÖ 9. yüzyılda Yehuda Krallığı (Ölü Deniz'in batısında) büyük Asur İmparatorluğunun parçasıdır. 8. yüzyılda Yehuda hükümdarı Hezekiah, Asurlulara haraç ödemeyi reddetmiştir. Asur kralı Sennacherib, Kudüs'ü kuşatmıştır (bu olay İncil'de de anlatılır) ama Yehuda Krallığı güçlü düşmanına karşı direnmiş ve şehri teslim etmemiştir. Bu, Asurlular için görece küçük bir geri adım olsa da Yehuda Krallığı için büyük bir zaferdir. Bu zafer Yahweh'e atfedilmiştir ve İbrani halkların tektanrılı dinli kabul etmesinde önemli bir faktör olmuştur.

HALLSTATT'TA KELT KÜLTÜRÜNÜN GELİŞMESİ
(Y. MÖ 650)

MÖ 8. yüzyılda Hallstatt dolaylarında (günümüzde Avusturya'da Salzburg'un güneydoğusu) ayırt edici bir kültür gelişmiştir. Hallstatt halkı muhtemelen Rusya kökenli Keltlerden oluşmuştur. Yaklaşık MÖ 650'de uygarlıkları en parlak günlerini yaşarken batıda Fransa'nın doğusuna, doğuda Romanya'ya ve kuzeyde Bohemya ve Slovakya'ya kadar yayılmıştır. Keltler bronzdan incelikle işlenmiş araçlar ve süs objeleri üretmiştir ama aynı zamanda kılıç gibi araçlar için demir kullanan Avrupa'daki ilk halklardan biridir. Göz alıcı bronz mücevheratta spiraller, kelt örgüleri ve hayvan tasarımları gibi desenler taşır. Bunlar daha sonraki Kelt sanatı üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır.

PELOPONEZ SAVAŞLARI
(Y. MÖ 431–404)

Peloponez Savaşları, ilk başlarda en güçlü Yunan şehir devleti ve klasik uygarlığın merkezi olan Atina'yla daha askeri Sparta arasında gerçekleşmiştir. Sparta, Atina'ya karadan saldırılar düzenlerken Atinalılar sahil boyunca isyanları bastırmak için üstün deniz gücünü kullanmıştır. Ancak MÖ 413'te Sicilya'da Syracuse'ya düzenlenen saldırı Atina kuvvetlerinin büyük bir kısmını yok etmiştir. Daha sonra Perslerle ittifak yapan Spartalılar, Atina'ya bağlı birçok şehir devletinde isyanları desteklemiş ve sonunda Aegospotam'da Atina donanmasını yok etmiştir (MÖ 405). Bu savaş Atina'ya büyük tahribat vermiş ve Spartalıları egemen güç haline getirirken Yunan kültürünün altın çağına son vermiştir.

HANNİBAL'İN İTALYA İSTİLASI
(MÖ 218)

MÖ 3. yüzyıl itibariyle Tunus'taki Kartaca önemli bir bölgesel güç haline gelmiş ve Kuzey Afrika kıyısı boyunca yayılarak MÖ 230'larda İspanya'yı istila etmiştir. MÖ 218'de

Kartaca'nın İspanya'daki komutanı Hannibal, ordusuyla Alpleri geçerek İtalya'ya saldırmıştır. İkinci Punik Savaşı adıyla bilinen savaşta bir dizi zafer elde etmesine rağmen Roma'yı ele geçirememiş ve MÖ 202'de Afrika'ya dönmüştür. Romalılar gücünü ispatlamış, Kartaca'nın Akdeniz'de yenilmez olduğunu fikrine son vermiş ve kendi yükseliş dönemleri için zemin hazırlamıştır.

VERCINGETORIX'İN ALESİA'DA YENİLGİYE UĞRAMASI
(MÖ 52)

MÖ 52'de Galyalı lider Vercingetorix, Romalıların Galya (günümüzde Fransa) işgaline karşı yerli kavimlerin isyanına öncülük etmiştir. Burgundy'de (doğu Fransa) Alesia Savaşında Julius Caesar komutasındaki Roma kuvvetleri şehrin etrafını çepeçevre sarmış ve Vercingetorix'u içeriye hapsetmiştir. Ayrıca Galyalıların destek kuvvetlerini engellemek için bir kale de inşa edilmiştir. Vercingetorix teslim olmak zorunda kalmış ve beş yıllık esaretten sonra Caesar'ın talimatıyla boğdurulmuştur. Bu savaşın sonucunda Roma İmparatoru Avrupa'nın tümüne yayılmıştır.

ROMALILARIN BRİTANYA'YI İŞGAL ETMESİ
(MS 43)

MS 43'te İmparator Claudius'un komutasındaki Roma kuvvetleri Britanya'ya çıkmıştır. Caratacus gibi yerel liderlerin karşı koymasına ve daha sonra Boudica liderliğindeki Iceni kavminin isyanına rağmen, Roma'nın hâkimiyeti İngiltere'de İskoçya sınırına ve Galler'e kadar yayılmıştır. Romalılar yaklaşık 410 yılına kadar Britanya'ya hâkim olmuştur. Şehirler kurulmuş, yollar yapılmış ve zeminden ısıtma ve inşaatlarda beton kullanma gibi yenilikler getirilmiştir. Birçok Britanyalı Roma egemenliğinden ve Roma'nın metaller ve tahıl gibi ürünlerin ticaretindeki güçlü bağlantılarından faydalanmıştır.

ÇİN'İN ÜÇ KRALLIĞA BÖLÜNMESİ
(MS 220)

Çin'de Han Hanedanının son yıllarına bölünmeler ve çatışmalar damga vurmuştur. MS 220'de ülke Han Hanedanının varisi olduğunu iddia eden üç rakip imparator arasında paylaşılmıştır. Bu Üç Krallık (kuzeyde Wei, güneyde Wu ve batıda Shu) sınırlar konusunda oldukça istikrarlı bir anlaşmaya varmıştır. Ancak 263'te rakip Jin Hanedanı meydan okuyup onları yenilgiye uğratınca yeniden kargaşa hâkim olmuştur. Savaşların Çin nüfusu üzerinde yıkıcı bir etkisi olmuştur.

MAYA KLASİK DÖNEMİNİN BAŞLAMASI
(MS 250)

Maya uygarlığı, MS 3. yüzyılda Klasik Dönemine ulaşmıştır. Meksika ve Guatemala'da birçok şehir kuran Maya uygarlığı basamaklı piramitler şeklinde özgün tapınaklar inşa etmiş, Maya takviminden tarihlerin işlendiği anıtlar dikmiş ve geniş bir ticaret ağı oluşturmuştur. Meksika'nın ortasındaki Teotihuacan en büyük şehir olsa da Tikal gibi daha aşağılardaki şehirler de güçlüdür. Maya uygarlığı Kuzey ve Orta Amerika'da kalıcı bir iz bırakmıştır. Kültürleri daha sonra Aztekler gibi halkları etkilemiştir.

AKSUM KRALLIĞINDA OBELİKSLERİN DİKİLMESİ
(MS 4. yüzyıl)

MS 4. yüzyılda Aksum Krallığının Ethiopian şehrinde bu uygarlığın ayırt edici özelliği haline gelecek uzun taş obelikler dikilmiştir. Aksum Krallığı, Arabistan Boynuzundan [Arap yarımadasının güney burnu ç.n.] Hint Okyanusuna kadarki deniz ticaret yollarına egemen olmuş ve tüccarlara Asya'yla Akdeniz arasında hayati bir bağlantı sunarak önemli bir gelir elde etmiştir. 33 metreye kadar uzanan dikilitaşların önemli kişilerin anısına dikilen anıtlar olduğu düşünülür. Dikilitaşlar bu erken dönem Afrika Krallığının gücüne ve özgün bir uygarlığın gelişimine tanıklık eder. Afrika kültürünün sembolleri haline gelmişlerdir.

CLOVIS'İN GALYA'YI BİRLEŞTİRMESİ
(MS 5. yüzyılın sonları)

Salian Franklarının lideri Clovis MS 486'da Romalı lider Syagrius'u yenilgiye uğratınca Galya'da (günümüzde Fransa) Roma egemenliği sol bulmuştur. Clovis'in babası Childeric'in zaferlerine eklenen bu zafer, Loire'nin kuzeyindeki tüm Fransa topraklarını Merovenj Hanedanının hâkimiyeti altına sokmuştur. Clovis'in büyükbabası Merovech'ten adını alan Merovenj Hanedanı, Fransa'da 300 yıl kadar hüküm sürmüş ve dış hükümdarlardan bağımsız birleşik Fransa fikrini gerçek kılmıştır. ■

ORTAÇA
DÜNYAS
500–1492

Ğ

I

Tarihçiler, 500'den 1500'e kadar uzanan dönemi "Ortaçağ" olarak adlandırır. Ortaçağ, antik dünya ve modern zamanlar arasında ayrı bir dönem gibi görülür. Gerçekte antik dünyanın net bir sonu yoktur. Doğu Akdeniz'de Roma İmparatorluğu, tarihçiler tarafından Bizans İmparatorluğu tarafından adlandırılsa da Roma'nın çöküşünden sonra neredeyse 1000 yıl varlığını sürdürmüştür. İmparatorlar tarafından yönetilen birleşik Çin'in antik geleneği 6. Yüzyılda yeniden canlanır ve kesintilerle de olsa Ming Hanedanına kadar devam eder. Roma İmparatorluğunun dağılmasından sonra çöküşün daha bariz olduğu Batı Avrupa'da bile Hıristiyanlık Roma'da varlığını sürdürmüş ve "uygar" toplumlarla "barbar" toplumlar arasındaki temel ayrım olarak kabul edilmiştir.

İslam'ın Yükselişi

Birbirine düşmanca yaklaşan iki tektanrılı dinin egemenliği (Hıristiyanlık ve Müslümanlık) Avrasya'nın büyük bir kısmında bu dönemin en ayırt edici karakteristiğidir. 7. yüzyılda İslam'ın kurulması, dönüştürücü bir gelişmedir ve inançtan ilham alan Arap orduları siyasi coğrafyayı değiştirmiştir: Müslümanların egemenliği batıda İspanya'ya, doğuda Orta Asya'ya kadar yayılmıştır.

Birleşik İslam halifeliği uzun süre varlığını koruyamasa da, iktidar Arapların elinden Türkler gibi başka halkların eline geçtiği zaman bile din, uygarlığın devamlılığını sağlamıştır. Müslüman dünyasının büyük şehirleri, Hıristiyan dünyasındakileri büyüklük ve gelişmişlik bakımından geride bırakmış ve Müslüman alimler antik Yunanların bilimini koruyup geliştirmiştir. İslam uygarlığı tüm Ortaçağ boyunca dinamik kalmış ve yayılmıştır.

Batı Avrupa'daki Gelişmeler

Batı Avrupa'da uygarlık seviyesi Roma İmparatorluğu egemenliğinde ulaşılan seviyeden önemli ölçüde gerilemiştir. Savaşçı krallar, geçimlik tarımla uğraşan seyrek nüfusları yönetmiştir ve bölge 10. Yüzyıla kadar Vikingler ve Magyarlar gibi Hıristiyan olmayan yağmacı ve istilacıların akınlarına hedef olmuştur.

Antik Roma'ya duyulan özlem, Kral Şarlman'ın 800'de imparator olarak taç giymesine yol açmışsa da Şarlman'ın başlattığı geleneğe dayanan Kutsal Roma İmparatorluğu Batı Avrupa'yı siyasi olarak birleştirmeyi başaramamıştır. Güçlü merkezi devlet sistemleri-

İngiltere kralı John, kral da dahil tüm bireylerin toprak yasasına tabi olmasını öngören **Magna Carta**'yı imzalar.

1215

Mali'nin varlıklı hükümdarı Mansa Musa, **Mekke'ye hacca** gider ve **İslam Batı Afrika**'da yayılır.

1324

Muhtemelen Asya'da ortaya çıkan **bubonik veba** Avrupa'ya yayılır. İki yıl içinde **Avrupa nüfusunun üçte birini** öldürür.

1347

Kore kralı Sejong, okuryazarlığı teşvik etmek için **Kore dilinde yeni ve daha basit bir alfabenin** oluşturulduğunu duyurur.

1443

1275

Venedikli tüccar **Marco Polo, Kubilay Han**'ın sarayına ulaşır. Moğol hükümdar sonraki dört yıl içinde **Güney Çin'i fethedecektir.**

1325

Aztekler orta **Meksika'da** başkentleri Tenochtitlan'ı kurar. **İnkalar Peru'da** bir uygarlık kurar.

1368

Hongwu, Yuan Hanedanına son verdikten sonra **Ming Hanedanının** ilk imparatoru olduğunu ilan eder. Neredeyse 300 yıllık bir **bolluk ve istikrar dönemi** takip eder.

1492

İspanya kralı Ferdinand ve kraliçesi Isabella, İber yarımadasında 800 yıldır **Müslümanların egemenliğinde olan Granada'yı** ele geçirir.

nin yokluğunda, feodal ilişkiler toplumları bir arada tutmuştur. 11. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da kültür, ticaret ve şehir hayatının canlanması hız kazanmıştır. Avrupa'da sıcaklıkların ortalamadan yüksek olduğu "Ortaçağdaki Sıcak Dönem" (950–1250) tarımdan daha bol mahsul alınmasını sağlamıştır; bu dönemde büyük katedraller ve kaleler de inşa edilmiştir. Ama Haçlı Seferleriyle Müslüman dünyasının kalbindeki Kudüs'ün ele geçirildiği tarihte bile, uygarlık akışı doğudan batıya doğrudur; Müslüman alimler tıp, felsefe, astronomi ve coğrafyada çok daha ileridir.

Genişleme ve Daralma

13. yüzyıl itibariyle dünya nüfusunun yaklaşık 400 milyona ulaştığına inanılır. Bu rakam antik imparatorlukların en parlak devrindeki nüfusun iki katıdır. Geniş ağlar Avrupa'yı Çin'e ve Asya'nın gelişen krallıklarına bağlamıştır. Karada İpek Yolu, denizde Hint Okyanusu üzerinden ticaret yapılmıştır. Kahire ve Venedik bu ticaretin batı ucundaki odak noktaları olarak varlıklı şehirler haline gelmiştir.

Ancak uygar yaşam istikrarsız kalmıştır. Asya steplerinden gelen göçebe savaşçılar olan Moğollar, Ortadoğu'dan Çin'e kadar önemli şehirleri istila etmiş ve toplu kıyımlar gerçekleştirmiştir. Bu dönemde ölümcül hastalıklar da çok yaygındır. 14. yüzyılın ortasında ticaret yollarıyla yayılan veba salgını, dünya nüfusunun dörtte birini öldürmüş olabilir.

İcatlar ve İlerleme

Teknolojik ilerleme yavaş olsa da kümülatif olarak azımsanmayacak derecededir. Dünyanın en gelişmiş ülkesi olan Çin, kağıt ve matbaadan pusula ve baruta kadar birçok icadın ana kaynağı olmuştur. Görece geri kalmış Avrupa bile gemicilik ve metal işçiliğindeki ilerlemelerden ve sabanın icadı ve yaygın olarak kullanılmasından faydalanmıştır ve yel değirmenleri tarımı dönüştürmüştür.

Ortaçağın sonu itibariyle Batı Avrupa krallıkları, sadakat yeminlerine dayalı "feodal" devletlerden daha istikrarlı ve merkezi devletlere dönüşmüştür; önemli kaynaklarını keşif ve kolonileştirme projelerinde kullanabilme fırsatı bulmuştur. Bu süreçte Amerika kıtalarında Aztekler ve İnkalar gibi uygarlıklar, 16. yüzyılda İspanyol istilacılar gelene dek bağımsız bir biçimde evrimleşmeye devam etmiş ve Avrasya ve Afrika'daki gelişmelerden etkilenmemiştir. ■

İMPARATORLUĞU GENİŞLETMEK VE DAHA İHTİŞAMLI HALE GETİRMEK

BELISARIUS'UN ROMA'YI GERİ ALMASI (536)

KISACA

YAKLAŞIM
Bizans İmparatorluğu

ÖNCE
476: Barbar komutan Odoacer, Batı Roma İmparatorluğunun son imparatorunu tahttan indirir ve İtalya'da bağımsız kral olarak hüküm sürer.

493: Ostrogot hükümdar Theoderic, Odoacer'i tahttan indirir ve Bizans İmparatorluğunun rızasını alarak kral olur.

534: Bizanslılar, Kuzey Afrika'da Vandalların egemenliğine son verir.

SONRA
549: Bizanslılar Roma'yı Gotların elinden üçüncü ve son kez geri alır.

568: Barbar bir kavim olan Lombardlar İtalya'yı istila eder ve Justinian'ın Bizanslılar adına ele geçirdiği toprakları işgal eder.

751: Lombardlar, Bizanslıların İtalya'nın kuzeyindeki son kalesi Ravenna'yı ele geçirir.

9 Aralık 536'da Doğu Roma (veya Bizans) İmparatorluğu ordusu Belisarius komutasında antik Porta Asinaria kapısından Roma şehrine girmiştir. Bizanslıların şehre girmesiyle, barbar Ostrogotlar Porta Flaminia kapısından şehri hızla terk etmiştir. İtalya'nın imparatorluğun elinden çıkmasından neredeyse 60 yıl sonra, imparatorluğun kurulduğu kadim şehir tekrar Roma egemenliğine girmiştir.

Bizans'ın Varlığını Sürdürmesi

Batı Roma İmparatorluğu yüz yıl süren barbar istilalarının ardından 476'da yıkılırken, imparatorluğun doğu parçası yani başkenti Constantinople (günümüzde İstanbul) olan Bizans İmparatorluğu fırtınayı atlatmış ve Mısır gibi zengin eyaletlerini koruyarak topraklarını başarıyla savunmuştur. Ancak imparatorluğun kurulduğu şehrin kaybedilmesi, bunu kabullenemeyen Bizans imparatorlarının prestijini sarsmıştır. 488'de İmparator Zeno, son Batı Roma imparatorunu tahttan indiren Odoacer liderliğindeki kavmi sürmek için bir diğer Germen kavim olan Ostrogotları kullanmıştır. Bunun karşılığında Ostrogotların, Bizans İmparatorunun tebaası olarak İtalya'yı yönetmesine izin verilmiştir. Ayrıca Gotlar, Bizans topraklarına sızdığı için Zeno onları İtalya'ya yerleştirerek her iki problemi de çözmek istemiştir.

Gotik Savaş

Sonraki 40 yıl boyunca Gotlar İtalya'yı görece sorunsuz bir biçimde yönetmiştir. Ancak 527'de Justinian'ın (y. 482–565) Bizans imparatoru olması tabloyu değiştirmiştir. Justinian, Roma'nın saygınlığını yeniden tesis etmeye kararlıdır ve bunun için Roma eyaletlerini

İtalya büyük ölçüde düşmanın kontrolünde olduğu için savaş için maddi kaynak bulmak imkânsız.
Belisarius, 545

Ayrıca bakınız: Milvian Köprüsü Savaşı 66–67 ▪ Roma'nın Yağmalanması 68–69 ▪ Kudüs'ün Fethi 106–07 ▪ Büyük Bölünme 132 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41

İmparator Justinian, çok enerjik bir hükümdar olarak Roma İmparatorluğu-na eski ihtişamını kazandırmak için iddialı ve kapsamlı bir genişleme ve reform programı uygulamıştır.

yeniden fethetmeye çalışmıştır. 533'te Belisarius komutasındaki bir orduyu Kuzey Afrika'ya göndermiş ve 430'lardan beri o bölgeye hâkim olan Vandalları yenilgiye uğratmıştır.

Justinian bu başarının verdiği cesaretle 535'te İtalya seferini düzenlemiştir. Belisarius'un ordusu hızla ilerlemiş ve 536'da Roma'yı başarıyla geri almıştır. Ancak antik başkenti ele geçirmenin coşkusu uzun sürmemiştir. Gotik Kral Witigis karşı saldırıya geçmiş ve Roma'yı bir yıl boyunca yıpratıcı bir kuşatmaya maruz bırakmıştır.

İtalya'da Açmaz

Belisarius yeni bir sefer düzenlese de onun İtalya'da bağımsız bir kral haline geleceğinden korkmaya başlayan Justinian tarafından geri çağrılmıştır. İtalya neredeyse 20 yıl süren savaş sırasında iki taraf arasında sık sık el değiştirmiştir.

Gotlar Roma'yı iki kez ele geçirmişse de savunmak için yeterli kaynağa sahip olmadıklarından her ikisinde de şehir tekrar Romalıların eline geçmiştir. En nihayetinde Gotların son önemli ordusu 552'de yenilgiye uğramıştır.

Savaşın Etkisi

Bizanslılar savaşı kazansa da bu içi boş bir zaferdir. Italya harap olmuştur: Şehirler nüfuslarının büyük bir kısmını kaybetmiştir ve kırsal ekonomi mahvolmuştur. Geleneksel Latince konuşan egemen sınıflar, bütün önemli mevkilerin Constantinople'dan gelen Yunanca konuşanlara verildiğini görmüştür. Roma'ya Bizans İmparatorluğunun eyaleti gibi davranılmış ve şehrin tekrar imparatorluğun merkezi olabileceği yönündeki umutlar boşa çıkmıştır.

Savaşın etkileri, 542'de imparatorluk nüfusunun üçte birini yok eden salgınla birleşince İtalya'da garnizon kurmak için gerekli birlikleri bulmak zorlaşmıştır. Yeni eyalet çok az vergi geliri sağlamış ve önemli bir mali yük haline gelmiştir. Roma'nın geri alınmasının yaşattığı iyimserlik, yerini büyük bir karamsarlığa bırakmıştır. Bu ruh hali çok geçmeden doğrulanmıştır: 568'de bir başka barbar grup olan Lombardlar İtalya'yı istila etmiş ve Bizanslıların kuzey ve orta İtalya'daki topraklarının büyük bir kısmını ele geçirmiştir.

Bizans İmparatorluğu dokuz yüzyıl boyunca varlığını korumaya devam etse de batıda Roma İmparatorluğunu yeniden kurmaya dönük ciddi bir girişimde bulunamamıştır. Bunun yerine doğudaki Yunanca konuşulan toprakları savunmaya odaklanmış ve İtalya, Fransa ve İspanya'daki Germen krallıklarını serbest bırakarak hiçbir engelle karşılaşmadan gelişebilmelerine zemin hazırlamıştır. ■

Bizans İmparatorluğu ve **istikrarsız** Gotik İtalya Krallığı arasında **gerginlikler artar.**

↓

Bizans İmparatorluğu İtalya'yı istila eder ve Roma'yı ele geçirir.

↓

Savaş İtalya'yı **harap eder. Vergi gelirleri** ülkeyi savunma ihtiyaçlarını karşılamaz.

↓

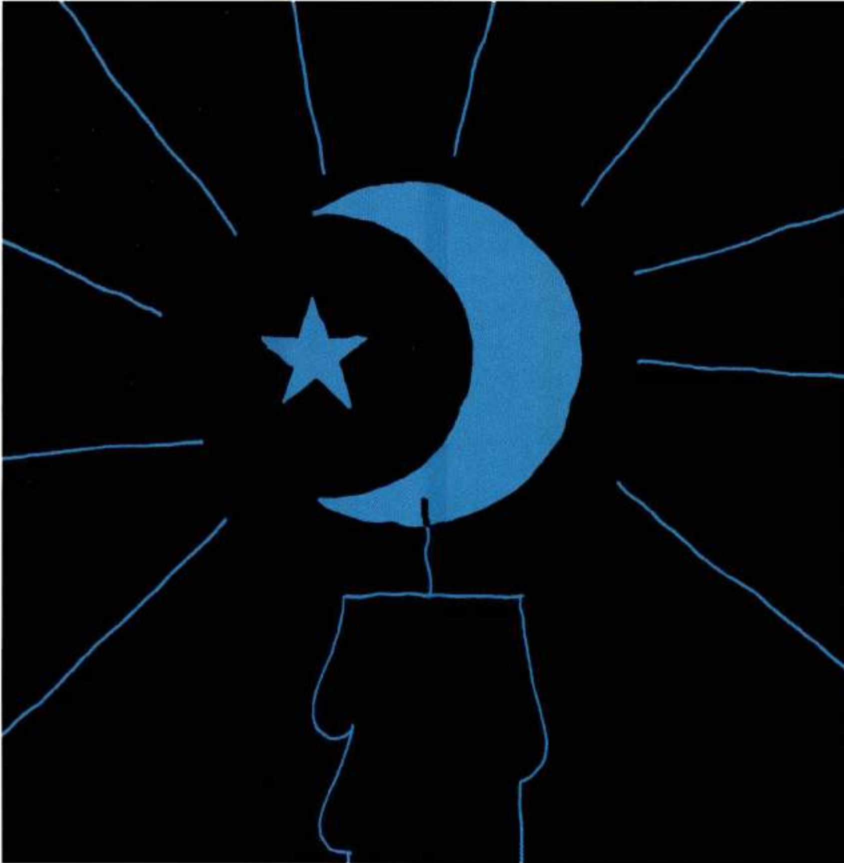
Borçlar ve salgın hastalıklarla boğuşan imparatorluk yeni barbar istilalarına karşı koyamaz.

↓

Bizans'ın batıdaki **genişlemesi sona erer** ve imparatorluk **iç sorunlara odaklanır.**

HAKİKAT BİLDİRİLDİ, ASILSIZ GÖRÜŞLER GEÇERLİLİĞİNİ YİTİRDİ

MUHAMMED'E VAHİY İNMESİ (Y. 610)

KISACA

YAKLAŞIM
İslam'ın Yükselişi

ÖNCE
Y. 550: Güney Arabistan'da Himyar Krallığının yıkılışı

570: Muhammed'in doğuşu

611: Pers Şahı Hüsrev Mısır, Filistin ve Suriye'de Bizanslıları yenilgiye uğratır.

SONRA
622: Muhammed ve takipçileri Mekke'yi terk ederek Medine'ye yerleşir.

637: Müslümanların ordusu Kudüs'ü kuşatıp ele geçirir.

640: Müslüman komutan Amr bin el-As Mısır'ı fetheder.

661: Muaviye Suriye'de Şam'da Emevi Halifeliğini kurar.

711: Müslümanların orduları İspanya'ya geçer ve Hıristiyan Vizigot krallığını fetheder.

Tüccar bir aileden gelen 40 yaşındaki Muhammed, yaklaşık 610 yılında melek Cebrail'den ilahi bir mesaj aldığını açıklamıştır. Arap yarımadasının ortasında Mekke şehrindeki tepelerde bulunan bir mağarada iletilen bu ilahi mesajı, ilerleyen aylar ve yıllarda benzer vahiyler izlemiştir. Bu vahiylerin sonucunda İslamiyet adı verilen yeni bir tektanrılı din kurulmuştur. Bu inanç 20 yıl içinde Arap yarımadasına egemen olmuş ve yüzyıl sonra bu inancın takipçileri Antik Bizans ve Pers İmparatorluklarını yıkarak batıda İspanya'dan doğuda Orta Asya'ya kadar uzanan bir devlet kurmuştur.

Ayrıca bakınız: Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ Kudüs'ün Fethi 106–07 ▪ Mansa Musa'nın Mekke'ye Hacca Gitmesi 110–11 ▪ Arapların İlerleyişinin Tours'ta Durdurulması 132 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41 ▪ Büyük Akbar'ın Fetihleri 170–71

16. yüzyıla ait bu minyatürde Tanrı'nın evi kabul edilen ve İslam'da en kutsal mabet olan Kâbe'nin Muhammed Peygamber'in doğumu sırasında melekler tarafından süslenmesi tasvir edilir.

İslam'dan Önce Arabistan

MÖ birinci binyıldan itibaren Güney Arabistan'da baharat ticaretinden zenginleşen gelişmiş krallıklar var olmuştur. İlk zamanlarda ticaret yolları kuzeybatı kıyısından geçerken, 7 yüzyıl itibariyle tüccarlar Kızıldeniz üzerinden deniz yolculuğunu gittikçe daha fazla tercih ettiği için buradaki ticaret azalmış ve görece müreffeh olan birçok yer gerilemiştir. Tahıl ve zeytinyağı gibi birkaç önemli ürünün yanı sıra yün ve deri ticareti daha yerel ticaret faaliyetlerine bağımlı olan Mekke ve Medine (o tarihte bilenen adıyla Yathrib) gibi birkaç şehir kalmıştır. Arap yarımadasının çöllük belgeleri çok yoksuldur: Bedevi kabileler göçebe yaşam tarzını benimsemiş ve kıt kaynaklara sahip olmak için girişilen rekabet topluma şekil vermiştir; asıl olarak soy veya kabileye bağlılık duyulmuştur.

Muhammed'in zamanında, Arabistan dini ve siyasi bir mayalanma halindedir. Güçlü Yahudi topluluklar güneyde Yemen'e ve kuzeybatıda Medine gibi vaha şehirlerine yerleşmiştir. Hıristiyanlık da Yemen ve Doğu Arabistan'da tutunmaya başlamıştır. Tektanrılı inançlar Bedevi Arapların geleneksel çoktanrılı paganizmine darbe indirse de paganizm halen güçlüdür. Kabileler arasındaki çatışmalar da yaygındır ama Mekke'de Mescid-i Haram adıyla bilinen kutsal yapıda farklı kabilelerden insanların barışçıl bir biçimde ticaret yapabilmesini sağlayan ateşkes uygulanmıştır.

Mekke'deki Gelişmeler

Mekke'deki Mescid-i Haram, o tarihte güçlü Kureyş kabilesinin kontrolündedir. Bu kabilenin bir üyesi olmasına rağmen Muhammed'in paganizmi reddetmesi ve bir tektanrı'nın olduğunu cesurca ilan etmesi, aynı zamanda inananların beş vakit namaz kılmak ve Ramazan ayında oruç tutmak gibi belli dini ibaretleri yerine getirmesi gerektiğini açıklaması ayrılık yaratmıştır. Sosyal sınırları aşan bir tek cemaat öngörmesi, geleneksel liderler tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Geleneksel liderler bunun kendi otoritelerinin kaynağını ortadan kaldıracağını düşünmüştür.

Medine'ye Göç

622 itibariyle Mekke'deki atmosfer öylesine gergin hale gelmiştir ki Muhammed ve az sayıdaki takipçisi Medine'ye göç etmiştir. Hicret (göç) adı verilen bu olay, İslam toplumunun gerçekten kurulmasına işaret eder. Mekke merkezli Kureyş kabilesinin gücünden rahatsızlık duyan Medineliler de Muhammed'in davasına hoşgörüyle yaklaşmış ve yeni dinin özgürce yayılmasına ve daha çok taraftar toplamasına imkân tanımıştır.

Kureyşliler, Muhammed'in Mekke'de gücünün artmasından rahatsızlık duymuştur ve iki yıl içinde Mekke'deki yerleşik güçlerle Muhammed'in destekçileri arasında çatışmalar patlak vermiştir. Muhammed ilk önce »

Muhammed Peygamber

Muhammed Peygamber, yaklaşık 570 yılında nüfuzlu Kureyş kabilesine mensup bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Öksüz ve yetim kaldığı ve ilk evliliğini varlıklı bir dul olan Hatice'yle yaparak ekonomik geleceğini güvenceye aldığı anlatılır. Yaklaşık 610 yılından itibaren 12 yıl boyunca kendisine iletilen ve Kuran'da yazıya dökülen vahiyler, geleneksel Mekke seçkinleriyle ilişkisinin kopmasına yol açmıştır. Pagan çoktanrıcılığa ve yeni doğmuş kız çocuklarının öldürülmesine karşı vaazlar vermeye başlamıştır. 622'de Medine'ye gitmek zorunda kalması, İslam'ın yayılmasında önemli bir dönüm noktasıdır. İslam'ın Mekke dışında kabul görmesi, geleneksel krallık yapılarını aşan bir nitelik taşıdığını göstermiştir. Muhammed Peygamber ilham verici bir lider olarak kendini kanıtlamış ve yeni dinin karşılaştığı zorlukların başarıyla üstesinden gelmiştir. Mekke'ye döndükten iki yıl sonra 632'de öldüğünde, takipçileri tüm Arap yarımadasına yayılmıştır.

Uhud Savaşı (625) Muhammed'in öncülüğündeki Medineli Müslümanlarla Mekke'den gelen daha kalabalık Kureyş ordusu arasındaki kanlı savlardan biridir.

Kureyş Kabilesinin kervanlarını engelleyerek, daha sonra 627'de bir meydan muharebesinde zafer kazanarak ve sonunda 629'da hac yolculuğunda Mekke'ye dönerek üstünlük sağlamıştır. 632 yılında ölmeden önce yeniden Mekke'ye yerleşmiş ve diğer kabileleri kendi davasına çekmekteki diplomatik ve askeri başarıları onu dokunulmaz bir konuma getirmiştir. Muhammed'in otoritesi yayıldıkça, dini mesajının kapsamı genişlemiş ve Müslümanlığı benimseyenlerin sayısı artmıştır.

Muhammed'in ölümünden sonra İslam bir krizle karşılaşmıştır ve yeni din kolayca bastırılabilecek bir hale gelmiştir. Doğudaki kabileler, ümmet adı verilen Müslüman toplumundan ayrılmış ve kendi peygamberlerine bağlılıklarını ilan etmiştir. Medineliler de Mekkelilerin bu harekette ağırlık kazanmasından rahatsızlık duymuştur. Muhammed'in kayınpederi Ebu Bekir'in halife (varis) olarak seçilmesi, liderliğin Peygamber'in ailesinde kalacağının işaretini vermiştir ve hoşnutsuz kesimlere karşı bir dizi başarılı askeri seferle birlikte ümmetin varlığını koruması sağlanmıştır.

Arabistan Dışındaki Fetihler

Muhammed'in varisleri kendi konumlarını güvence altına aldıktan sonra, Ömer (634–44) başta olarak üzere Arabistan dışına fetihler düzenlemeye başlamıştır. Arabistan'ın kuzeyinde önemli değişimler gerçekleşmiş olması bu seferleri kolaylaştırmıştır. 602 ve 628 yılları arasında bu bölgede uzun süredir hüküm süren iki imparatorluk –kuzeybatıda Bizanslılar ve kuzeydoğudaki Sasaniler– her iki tarafa da yıkım getiren uzun ve kanlı bir savaş sürdürmüştür. İki imparatorluğunun da maddi kaynakları tükenmiş ve egemen oldukları bazı bölgeler tamamen yerle bir olmuştur. Her iki taraf da sınırlarını korumak için Araplara bağımlı hale gelmiş ve iki imparatorluğun sınırlarında küçük, yarı bağımsız Arap devletleri kurulmuştur.

Hızlı Yayılma

630'larda kuzeye ilerleyen Arap orduları, yarım yüzyıl öncesindekine göre çok daha az dirençle karşılaşmıştır. Zayıflamış garnizonlar ve vatandaşların şüpheli sadakati direnişi kırınca eyaletler kolayca düşmüştür. Arap orduları sayıca daha az ve hafif silahlı olsa da çok hareketlidir ve sabit konumları savunmak zorunda kalmamıştır. Bu sayede rakipleri karşısında önemli bir avantaja sahip olmuşlardır. 636'da Yermük'te Bizanslıları yenilgiye uğrattıktan sonra, imparatorluğun Filistin ve Suriye'deki egemenliğini yerle bir olmuştur. Pers topraklarında ise Arap komutanların Sasani İmparatorluğunu yıkması sadece dokuz yıl almıştır.

İslam Toplumu

Yeni fethedilen topraklar, İslam halifeliğinin parçası haline gelmiştir. Bu

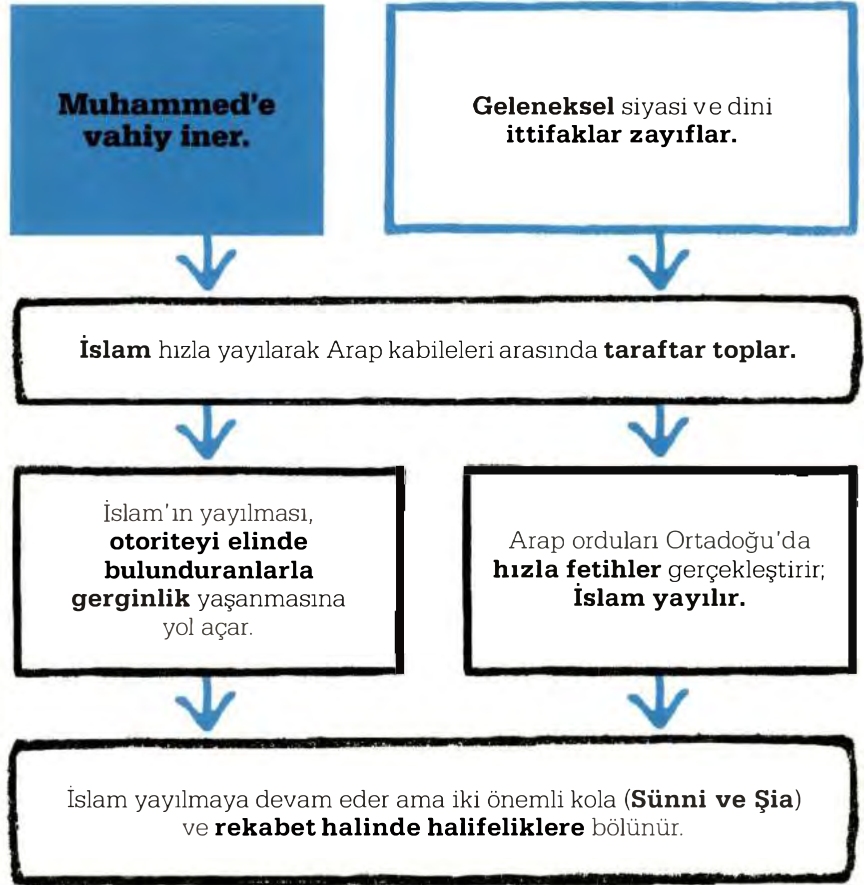
bölgelerdeki birçok kişi Müslüman olurken, Müslüman olmayanlar da Hıristiyan, Musevi veya Zerdüştse özel bir vergi ödemeleri koşuluyla hoşgörüyle karşılanmıştır. İslam egemenlik altına aldığı toprakları birçok bakımdan dönüştürmüştür. Eski imparatorluk yapılarını ortadan kaldırmanın yanı sıra, çoğu zaman fethedenle fethedileni birleştirerek yeni bir cemaat anlayışı geliştirmiştir. İslam alimleri, Yunan filozofların ve bilim insanlarının yüzyıllardır unutulmuş olan eserlerini Arapçaya çevirerek yeniden canlandırmıştır ve şehirleri güzel camiler süslemeye başlamıştır. Bizans veya Sasani İmparatorluklarının egemenliğindeyken marjinalize edilen bölgeler ye ve canlı uygarlığın kalbinde kendine yer bulmuştur.

Ancak başarı, problemleri de beraberinde getirmiştir. Arabistan'dan çok daha şehirleşmiş bölgeleri fethedilmesi halifelerin buna ayak uydurmasını gerektirmiştir. Halifeler birbiriyle kenetlenmiş dar bir grubu komuta eden askeri liderler olmak yerine gelişmiş ekonomiler ve toplumları barındıran uçsuz bucaksız topraklarda hüküm süren hükümdarlara dönüşmüştür. Ayrıca Müslümanlar ilk başta azınlıktadır ve tamamen birleşik değildir.

"Oku! Yaradan Rabbinin adı ile! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı."

Kuran (96. Sure)

Muhammed Peygamber'e inen ilk vahiy (yaklaşık 610)

Artan Bölünmeler

Halifelerin belirlenmesinde yaşanan gerginlikler, önemli bir bölünmeyle sonuçlanmıştır. Muhammed'in damadı Ali'yle Suriye Valisi Muaviye arasındaki mücadele iç savaşa yol açmıştır. Ali öldürülmüş ve Muaviye 661'de halifeliğin kontrolünü ele geçirmiştir. Muaviye'nin soyundan gelenler (Emeviler) halifeliği Suriye'deki Şam'dan yönetirken, Ali'nin takipçileri halifenin Ali'nin çocukları arasından seçilmesi gerektiğini iddia ederek Emevilerin otoritesini tanımamıştır. 680'de Ali'nin oğlu Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinin ardından Şia (halifeliği yönetmenin Ali'nin soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunanlar) ve ana akım Sunniler (buna karşı çıkanlar) arasındaki ayrım daha belirleyici hale gelmiş ve günümüze kadar devam etmiştir.

İslami birlik başka açılardan da bozulmuştur; bu kadar uçsuz bucaksız bir imparatorluğa hükmetmek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Doğu ve batı uçlardan mesajların halifenin sarayına ulaşması aylar alabilmiştir. Çevre bölgelerde bağımsız Müslüman hanedanlıklar kurulmuştur. 10. yüzyılda İspanya, Tunus ve Mısır'da rakip halifeler ortaya çıkmıştır. Yine de siyasi birliğin parçalanmasına ve dini birliğin zedelenmesine rağmen, Muhammed Peygamberin inancı öylesine popüler ve başarılı olmuştur ki 21. yüzyılda dünya çapında 1.5 milyar kadar Müslüman vardır. ■

HIRİSTİYANLARIN GÖLGESİNDE HUZUR BULDUĞU HÜKÜMDAR

ŞARLMAN'IN TAÇ GİYMESİ (800)

KISACA

YAKLAŞIM
Ortaçağ Hıristiyanlığının Temelleri

ÖNCE
496: Frank kralı Clovis, Hıristiyanlığı benimser.

507: Clovis, Vizigotları yenilgiye uğratarak Galya'yı egemenliği altına alır.

754: Papa II. Stephen, III. Pippin'i Frankların Kralı olarak tanır.

768: Pippin ölür ve Frank Krallığı, Şarlman ve kardeşi Karloman arasında paylaştırılır.

771: Karloman'ın ölümü, Şarlman'ı Frank Krallığının tek hükümdarı yapar.

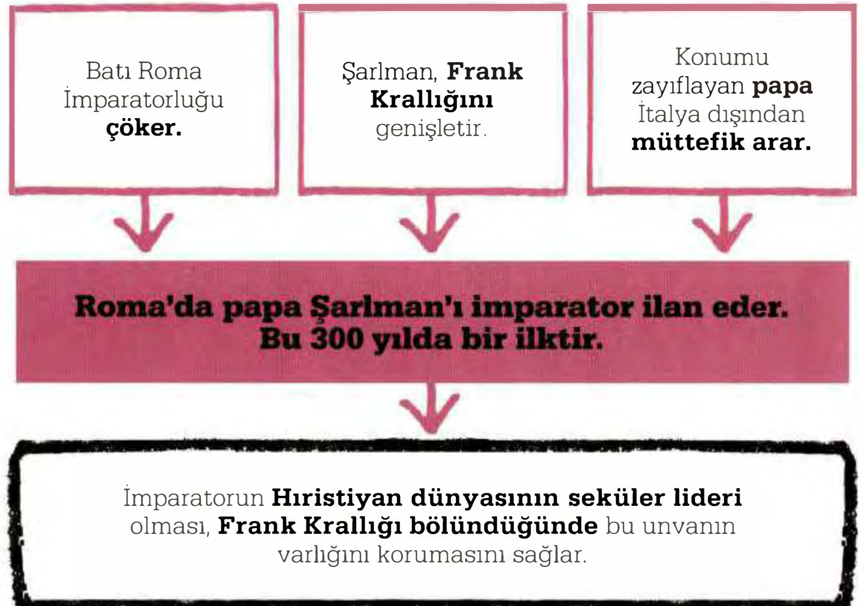
SONRA
843: Frank toprakları Verdun Antlaşmasıyla tekrar bölünür.

962: Saksonya Dükü I. Otto papa tarafından İmparator ilan edilir. Daha sonra Kutsal Roma İmparatorluğu adını alacak devleti kurmak için Almanya ve İtalya'yı birleştirir.

800 yılının Noel gününde Roma'daki Aziz Peter Bazilikasında olağandışı bir olay gerçekleşmiştir. Papa III. Leo, Frank kralı Şarlman'ı imparator ilan etmiştir. Şarlman üç yüzyıldır batıdaki ilk imparator olarak taç takmıştır. İmparatorluk tacı, Şarlman ve varislerini Papalığın (kilisenin ruhani lideri olarak) batılı hükümdarlar üzerinde sahip olduğu otoritenin seküler rakibi haline getirmiştir. Şarlman'ın imparatorluğu (daha sonraki adıyla Kutsal Roma İmparatorluğu) uçsuz bucaksız bir alana yayılmış ve Batı Avrupa'nın gelecekteki ulus devletlerinden bazılarının temellerini atmıştır.

Yeni Hükümdarlar

Batı Roma İmparatorluğunun 476 yılında çökmesinden yarım yüzyıl önce, eyaletlerinin büyük bir kısmı barbar kavimlerin istilasına uğra-

Ayrıca bakınız: Milvian Köprüsü Savaşı 66–67 ▪ Roma'nın Yağmalanması 68–69 ▪ Belisarius'un Roma'yı Ele Geçirmesi 76–77 ▪ Papa-İmparator Arasında Atama Anlaşmazlığı 96–97 ▪ Kudüs'ün Fethi 106–07 ▪ Martin Luther'in 95 tezi 160–63

> Sosyal bilimleri titizlikle geliştirdi ve bu alandaki uzmanlara saygı göstererek büyük onurlar bahşetti.
>
> **Einhard**
> **Frank bilgin ve saray adamı (y. 770–840)**

mış ve bu topraklarda daha küçük krallıklar kurulmuştur. İlk başlarda Doğu Roma imparatorları bu yeni kralların Roma topraklarında hüküm sürmesinin meşru görmese de başta Franklar olmak üzere yeni krallıklar daha güçlü ve birleşik hale geldikçe Doğu Roma'nın onları tanıyıp tanımaması önemini yitirmiştir.

Krallıktan İmparatorluğa

768'de Frank Krallığının tahtına çıkan Şarlman zaman içinde topraklarını büyük ölçüde genişletmiştir: Kuzey İtalya ve Saksonya'yı fethetmiş, kuzey İspanya'da bazı bölgeleri Arapların elinden almış ve Tuna nehrinde Avar topraklarını ele geçirmiştir. Eyaletlerde onun iradesini temsil eden kraliyet temsilcilerden oluşan *missi domenici* ağını kurarak Frank yönetimini güçlendirmiştir. Eski Batı Roma İmparatorluğunun toprakları yüzyıllar sonra ilk kez güçlü bir hükümdar tarafından yönetilmiş ve bir tek siyasi varlık halini almıştır.

Buna karşın, Papalık 8. yüzyılda zor zamanlar yaşamış ve Romalı soylu aileler kilise hiyerarşisinde yükselmeye çalıştıkça küçük iktidar mücadelelerine sahne olmuştur. Leo 799'da Roma'da saldırıya uğradıktan sonra Alpleri geçerek Şarlman'dan yardım istemiştir. Onu İtalya'ya düzen getirmeye ve kilisenin statüsünü geri kazandırmaya çağırmıştır. Bir yıl sonra Şarlman'a imparatorluk tacını takarak Doğu'daki imparatorun yanı sıra Batı'da da bir imparator yaratmıştır.

Karolenj Rönesansı

Şarlman 802'de tebaasının görevlerini belirleyen ve kendisine sadakat yemini edilmesini gerektiren bir ferman yayınlayarak reform programını uygulama koymuştur. Ayrıca seçkin bilginleri saraya davet etmiş ve Roma İmparatorluğunun çöküşünden beri canlılığını yitiren gramer, retorik ve astronomi gibi akademik disiplinleri teşvik etmiştir. Şarlman'ın hükümdarlığı sırasında müzik, edebiyat, resim ve mimari de gelişmiştir.

Şarlman'ın ölümünden sonra, bölünmeler yaşanmıştır. Frankların krallığı varisler arasında paylaştırma geleneği merkezi otoriteyi zayıflatmış ve iç savaşlara yol açmıştır. Kraliyet otoritesine sık sık meydan okuyan güçlü toprak sahiplerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Nihayetinde imparatorluk kabaca günümüzdeki Fransa ve Almanya'ya denk düşecek şekilde iki parçaya ayrılmıştır. İmparatorluk unvanı Şarlman'ın soyundan gelenlere ve 10. yüzyıldan itibaren daha uzak akrabası olan Germen prenslerine geçmiştir. Kutsal Roma İmparatorluğu bu haliyle 19. yüzyılın başına kadar varlığını sürmüştür. ■

Şarlman

Şarlman (y. 747–814) 751 yılında Frankların son Merovenj kralını tahttan indiren ve kendini kral ilan eden III. Pippin'in en büyük oğludur. Enerjik ve öngörülü bir lider olan Şarlman, Frank Krallığını büyük ölçüde genişletmiştir. Aynı zamanda monarşi ve kilisenin otoritesini artıran reformlar uygulayan çok güçlü bir hükümdardır. Yeni bir para sistemi oluşturarak, ağırlık ve ölçü birimlerini standart hale getirerek ve farklı para birimlerini birleştirip alışveriş ve ticareti teşvik ederek krallığın ekonomisini de yeniden düzenlemiştir. 800 yılında imparatorluk unvanını alarak iktidarını daha da pekiştirmiştir ama ilk başlarda bunu devam ettirmek için hiçbir plan yapmamıştır. Varisini belirlemek için 806'da verdiği ilk kararda, topraklarını üç oğlu arasında paylaştırmış ama imparatorluk makamından hiç söz etmemiştir. Ancak oğullarının ikisi ölünce Şarlman topraklarını ve unvanını tek varisi Dindar Louis'e bırakmıştır.

HÜKÜMDAR ZENGİNLEŞİRKEN DEVLETİN YIKIMA UĞRAMASI

AN LUSHAN İSYANI (756)

KISACA

YAKLAŞIM
Tang Hanedanlığı

ÖNCE
618: Li Yuan, Tang Hanedanının ilk imparatoru olur.

632–35: Çin orduları Orta Asya'daki Kaşgar, Kokand ve Yarkand'ı ele geçirir.

751: Tang orduları Talas Savaşında (Kırgızistan) Arap kuvvetlerine yenilir.

SONRA
762: Luoyang, Tang Hanedanı tarafından geri alınır ve 763'te son Yan imparatoru intahar ederek An Lushan isyanını sonlandırır.

874: Hiziplerle bölünen Tang sarayı, aşırı vergi uygulanan köylülerin isyanlarının ilkine karşı koyamaz.

907: Son Tang imparatoru, Geç Liang Hanedanını kuran isyancı lider Zhu Wen tarafından tahttan indirilir.

960: Çin, Song Hanedanı tarafından yeniden birleştirilir.

Çin'in sınırlarını korumak daha **kalabalık bir ordu** gerektirir. Güçlü komutanlar ortaya çıkar ve **vergi artar.**

Memuriyet reformları geleneksel olarak **soylu ailelerin sahip olduğu siyasi gücü** azaltır.

Tang sarayında aristokratlar, bürokratlar ve komutanlar arasındaki gerginlikler ve iktidar mücadeleleri An Lushan İsyanına yol açar.

Tang otoritesi yeniden sağlanır ama **merkezi kontrol zayıflar** ve sonunda Çin parçalanır.

618'de Sui Hanedanının yerini Tang Hanedanı almış ve Çin tarihinin en parlak çağlarından biri başlamıştır. İlk Tang hükümdarları, Çin'in sınırlarını Orta Asya'ya kadar genişleten askeri seferler düzenlemiş ve imparatorluğu idare etmek için çok yetkin bir bürokrasiyle merkezi bir yönetim kurmuştur. Daha sonraları uzun barış dönemleri yaşanmış, görece siyasi istikrar sağlanmış, kültür ve sanatta rönesansı ve teknolojik yeniliği tetikleyen ekonomik gelişme kaydedilmiştir.

Ancak 755'te bu altın çağ, An Lushan İsyanıyla kesintiye uğramıştır. Hoşnutsuz bir komutan olan An Lushan, Tang Hanedanına karşı isyan başlatmış ve kuzey Çin'i yıkıcı bir savaşa sürüklemiştir. Tang Hanedanı bu savaşın ardından ülkenin kontrolünü bir daha asla tam olarak sağlayamamıştır.

Ayrıca bakınız: Çin'i Birleştiren İlk İmparator 54–57 ▪ Kubilay Han'ın Song Hanedanlığını Fethetmesi 102–03 ▪ Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Hongwu'nun Ming Hanedanlığını Kurması 120–27

An Lushan'ın isyancıları başkent Chang'an'ı ele geçirip işgal etmiştir ama bu resimde tasvir edilenin aksine komutan Luoyang'da kalırken imparator Qin dağlarından Sichuan'a kaçmıştır.

İsyanın Tohumları

Tang Hanedanı, Xuanzong'un hüküm sürdüğü dönemde (712–56) güç ve prestij bakımından zirveye ulaşmış olsa da istikrarsızlık riski yaratan birçok önemli ekonomik, sosyal ve siyasi sorun yaşanmıştır.

Öncelikle ordu harcamalarındaki büyük artışa kaynak yaratmak için yeterli verginin toplanması gerekmiştir. Askerlerin ordu görevi için ihtiyaç duyulmadığı zamanlarda toprağı işlemesine dayalı düşük maliyetli ve kendi kendine yeten milli milis sistemi (fu-bing) komşu grupların tekrarlanan istilaları karşısında yetersiz kalmıştır. Xuanzong, Çin'in kuzey sınırları boyunca askeri eyaletler kurmak zorunda kalmıştır. Bu eyaletlere atanan valiler kalabalık orduları komuta etmiş ve ciddi anlamda güç ve özerkliğe sahip olmaya başlamıştır.

Küçük çiftçileri varlıklı arazi sahiplerinin soygunculuğundan korumak için toprağın periyodik olarak yeniden dağıtılmasını öngören arazi dağıtımı ve vergi toplama programı başarısızlığa uğrayınca Tang Hanedanının kasası daha da boşalmıştır. Bu "eşit arazi" sisteminden aşama aşama vazgeçilmesi, soyluların daha fazla araziye sahip olarak güç kazanmasına imkân tanımış ve köylüler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır.

Son olarak, 626–649 yılları arasında hüküm süren Taizong'un memur alımlarında kullanılan sınav sisteminde yaptığı reformlar hiçbir bağlantısı olmayan daha mütevazı kişilere memuriyet kapısını açmış ve aristokrasinin gücünü ve etkisini zayıflatan liyakat esasına dayalı bir bürokrasi yaratmıştır. Xuanzong sarayında rakip hizipleri idare etmek zorunda kalmıştır: potansiyel olarak asi soylular, hırslı profesyonel bürokratlar ve bazıları siyasete bulaşmaya başlayan askeri valiler.

Ancak Tang Hanedanına karşı isyanın tetikleyen şey bir dizi askeri bozgun olmuştur. Abbasilerin 751'de Çin'in Orta Asya'ya yayılmasını engelleyen zaferi bunların başında gelir.

> Kalbine hançer saplanmış
> on bin hane, harabe
> kokusu yayar.
>
> **Wang Wei**
> **Tang şairi (756)**

Tang Hanedanının Sonu

Fetihler çağının sona ermesiyle kendi konumlarını tehlikede gören askerler arasında hoşnutsuzluk patlak vermiştir. Bir zamanlar sarayın gözdesi olan seçkin askeri vali An Lushan, efendilerine karşı ayaklanmıştır. İmparatordan Yang Guozhong'u (An Lushan'ın yoğun bir iktidar mücadelesine giriştiği saraydaki en yüksek rütbeli görevli) etkisiz hale getirmek için emir aldığını iddia ederek ordusuyla birlikte güneye doğru harekete geçmiştir.

İlk başta isyan başarıya ulaşmış gibi görünür: An Lushan 756 yılının başında doğudaki başken Luoyang'u ele geçirmiş ve asıl başkent Chang'an'a saldırmadan önce Yan adında rakip hanedanlığı ilan etmiştir. Xuanzong, An Lushan'ın saldırısından kurtulmak için sarayından kaçmıştır.

Sekiz yıllık savaşın ardından Tang Hanedanı sonunda isyanı bastırmışsa da ölümcül bir biçimde zayıflamıştır. Sonraki yüzyılda ordunun siyasi gücü daha da artmış ve yeni isyanlar patlak vermiştir. 907 yılı itibariyle imparatorluk 50 yıl boyunca iktidar mücadelesi veren yerel hanedanlık ve krallıklara bölünmüştür. ▪

RUHTA YÜKSELİŞ VE AKILDA UYANIŞ

BAĞDAT'IN KURULMASI (762)

KISACA

YAKLAŞIM
İslam Toplumu ve Bilimi

ÖNCE
711: Müslüman Arap ve Berberi ordusu İspanya'da Vizigot Krallığını fetheder.

756: Emevi prensi I. Abdurrahman İspanya'da Cordoba'da saray inşa eder.

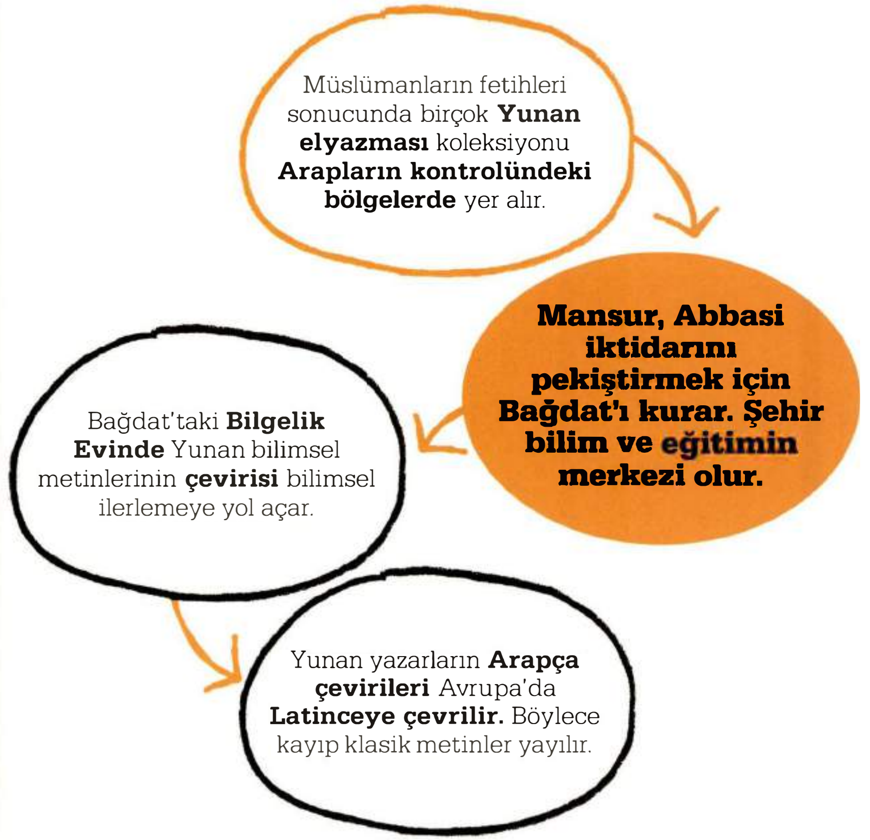
SONRA
800: Bağdat'ta Müslümanların ilk hastanesi kurulur.

825: Hârizmî, ondalık gösterimi (Hindistan'dan) İslam dünyasına tanıtır.

1138–54: İdrisi, Sicilyalı II. Roger için bir dünya haritası hazırlar.

1258: Bağdat'ın yağmalanmasıyla Abbasi Halifeliği sona erer.

1259: Maraga'da astronomik gözlemevi kurulur.

762'de yeni egemen olan Abbasi Hanedanının ikinci hükümdarı, güçlü İslam Halifeliğinin başkentini Şam'dan yeni kurulan Bağdat şehrine taşımıştır. Bu hamle genellikle bilim, sanat ve kültürün geliştiği İslam'ın altın çağının başlangıcı olarak kabul edilir. Müslümanların teknolojik ilerlemesinin boyutları 802'de gözler önüne serilmiştir: Abbasi Halifesi Harun Reşid, Frank kralı Şarlman'a bir elçi göndererek bir çalar saati hediye etmiştir. Suyla işleyen saat, pirinçten topların mekanizmanın altındaki zillere düşmesiyle saat başlarını haber verir. Bu gelişmiş saat, Arapların Avrupa'yı çok gerilerde bırakan ilerlemeler kaydettiğini gösteren örneklerden yalnızca biridir.

Abbasilerin Yükselişi

Muhammed Peygamber'in 632'deki ölümünün ardından halefleri genişleyen bir İslam imparatorluğunu (veya halifeliği) yönetmiştir. 661'den beri Şam'da hüküm süren Emevi ailesinin bir üyesi olan Halife I. Velid 744'te öldürüldükten sonra iç savaş patlak vermiş ve çatışmalar 750'de Abbasi Hanedanı iktidara gelene kadar devam etmiştir. Abbasiler ilk on yılını İran'ın kuzeydoğusundaki Horasan'dan askeri birliklerin yardımıyla imparatorlukta barışı tesis ederek geçirmiştir. Arapça konuşan Persler ve Orta Asyalılardan oluşan bu birlikler Abbasilerin başlıca destekçileri arasında yer almış ve Emevileri destekleyen Kuzey Arabistan, Suriye ve Irak merkezli Arap kabilelerinden bağımsız bir kuvvet üssü sağlamıştır.

İkinci Abbasi halifesi Mansur, kısmen Horasanlı askerlere yer sağlamak için 762'de Bağdat şehrini kurmuştur. Bağdat ılıman iklimi ve Pers, Arabistan ve Akdeniz arasındaki ticaret yollarının üzerindeki konumu nedeniyle seçilmiştir. Çok geçmeden gölgede bırakacağı Tipzon'daki Pers krali-yet merkezinin yalnızca 32 kilometre güneydoğusunda yer alması, yeni hanedanın kendini MÖ 6. yüzyıldaki Büyük Kiros'a kadar uzanan bir kültürün efendisi olarak lanse etmesine imkân tanı-

Ayrıca bakınız: Siddartha Gautama'nın Budizmi Yayması 40–41 ▪ Knossos'taki Saray 42–43 ▪ Büyük İskender'in Fetihleri 52–53 ▪ Muhammed'e Vahiy İnmesi 78–81 ▪ Mansa Musa'nın Mekke'ye Hacca Gitmesi 110–11 ▪ Arapların İlerleyişinin Tours'ta Durdurulması 132 ▪ Büyük Akbar'ın Fetihleri 170–71

mıştır. Yeni başkentin merkezinde halifelik sarayı ve başlıca yönetim birimlerinin bulunduğu bir buçuk kilometre çapında dairesel bir yapıya yer verilmiştir.

Bilgi Arayışı

Abbasiler, öncüllerinin siyasi mirasının dışında kültürel ve bilimsel başarılarına da sahip çıkmıştır. Emevi İmparatorluğu Mısır'daki İskenderiye gibi Yunan ilminin antik merkezlerini elinde bulundursa da bilimsel girişimleri çok az desteklemiştir. Fetihler yerine İslam egemenliğini konsolide etmeye yoğunlaşan Abbasiler zamanında bu tablo değişmiştir. Abbasiler, Kuran ve hadislerdeki (Muhammed Peygamber'in sözlerindeki) rehberliğin yanı sıra yabancı eserlerdeki bilgilerin de alimler tarafından incelenmesini teşvik etmiştir.

İlk ilerlemeler tıp alanında sağlanmıştır. 6. yüzyılın ortasından sonuna kadar İran'ın güneybatısındaki Cündişapur şehrinde yer alan felsefi okul, tıp ilminin merkezi haline gelmiştir. Burada ağırlıklı olarak Bizans İmparatorluğunda zulüm gören Nesturi mezhebinden Hıristiyanlar görev yapmıştır. 765'te Mansur'un mide şikayetiyle ilgili teşhis koyması için Jurjis ibn Bukhtishu'yu Bağdat'a çağırdığı anlatılır. Mansur, tedavisinden hoşnut kaldığı Jurjis'i kişisel hekimi olarak sarayda görevlendirmiştir. Bukhtishu ailesinin üyeleri, 11. yüzyılın ortasına kadar sekiz kuşak boyunca Bağdat sarayında hekimlik yapmıştır. Bukhtishu ailesi Yunanca ve Helenistik metinler ve tıp uygulamaları hakkındaki tüm bilgilerini de beraberinde getirmiştir. 800'de Halife Harun Reşid, Jurjis'in torunu Jibril ibn Bukhtishu'dan Bağdat'taki yeni hastanenin başına geçmesini istemiştir. Bu, İslam dünyasındaki ilk hastanedir.

> “[Mansur] engin mantık ve hukuk bilgisinin yanı sıra felsefe ve gözlemsel astronomiye büyük ilgi duymuştur.”
>
> **Said el-Endelüsi**
> **İslam tarihçisi (y.1068)**

Mansur, Bağdat'ta elyazmaları koleksiyonu için bir kütüphane kurmuştur. Arapların kitaplar için kağıt kullanması ve Bağdat'ta 795'te kağıt fabrikası kurulması bu girişimi kolaylamıştır. Ancak Arapça konuşanlar bu ilme erişemediği için kütüphane Arapların özgün bilim geleneğine çok az katkıda bulunmuştur.

Bilgelik Evi

Bu sorunu çözmek için Harun Reşid (786–809) ve Memun (813–833) genişleyen kütüphanenin yanı sıra alimler için bir akademi ve önemli bilimsel eserlerin Arapçaya çevrilmesi için bir çeviri merkezi olarak faaliyet gösteren Bilgelik Evini (*Beytü'l-Hikmet*) kurmuştur. »

Harun Reşid

Sadece bir yıl hüküm süren ağabeyi Hadi'nin gizemli bir biçimde ölmesinin ardından Harun Reşid (763–809) 783'de halife olmuştur. İlk 20 yıl boyunca güçlü bir merkezi yönetimin oluşturulmasına katkıda bulunan Barmakid ailesi sarayda egemen olmuştur. Harun'un devrinde Bağdat İslam dünyasının en etkili şehri ve bilgi, kültür, icatlar ve ticaretin merkezi haline gelmiştir. Buna rağmen Harun neredeyse 20 yıl Bizans İmparatorluğu sınırına yakın Rakka'da kalmıştır. Kendisinin komuta ettiği kalabalık bir orduyla 806'da Bizanslılara saldırmıştır. Harun'un 802'de Şarlman'a bir fil hediye etmesi, Bizanslılara ek baskı uygulamaya dönük Frank sarayıyla gerçekleştirdiği bir dizi diplomatik alışverişin parçasıdır.

Harun'un imparatorluk genelinden alimler ve entelektüeller için kurduğu Bilgelik Evi adındaki çeviri merkezi, kütüphane ve akademi Reşid (Adil) adıyla anılmasına katkıda bulunmuştur. 809 yılında İran'ın kuzeydoğusundaki Horasan'a giderken ölmüştür.

Buradaki başlıca alimler Irak'taki Hira'dan gelen ve çoğunluğu tıp ve felsefe alanında 100'den fazla eseri çeviren Nesturi kökenli Hüseyin ibn İshak (808–873) ve Öklit'in geometri alanındaki büyük eseri *Öğeler* ve Ptolemaios'un astronomi alanındaki temel eseri *Almagest*'i çeviren Sabii kökenli Sabit ibn Kurra'dır.

Çeviri çok prestijli bir iş haline gelmiştir. Arap bir hami, Yunan hekim Galenus'un eserini Arapçaya çevirtmek için ayda 2000 dinar gibi bir meblağı gözden çıkarmıştır (saf altından yapılan bir dinar, 72 arpa tanesi ağırlığındadır). Yaklaşık 150 yıl içinde keşfedilen önemli Yunanca eserlerin neredeyse tamamı Arapçaya çevrilmiştir. Bunların birçoğu Batı Avrupa'da mevcut değildir ve olsa bile Yunanca bilgisi tamamen kaybolmuştur. Müslüman dünyası yaklaşık 850'de Roma İmparatorluğu döneminde aktarılan ve geliştirilen Klasik ve Helenistik Yunanların bilimsel geleneklerinden yararlanmaya başlamış ve Hıristiyan Batı Avrupalılardan yüzyıllarca ileriye gitmiştir.

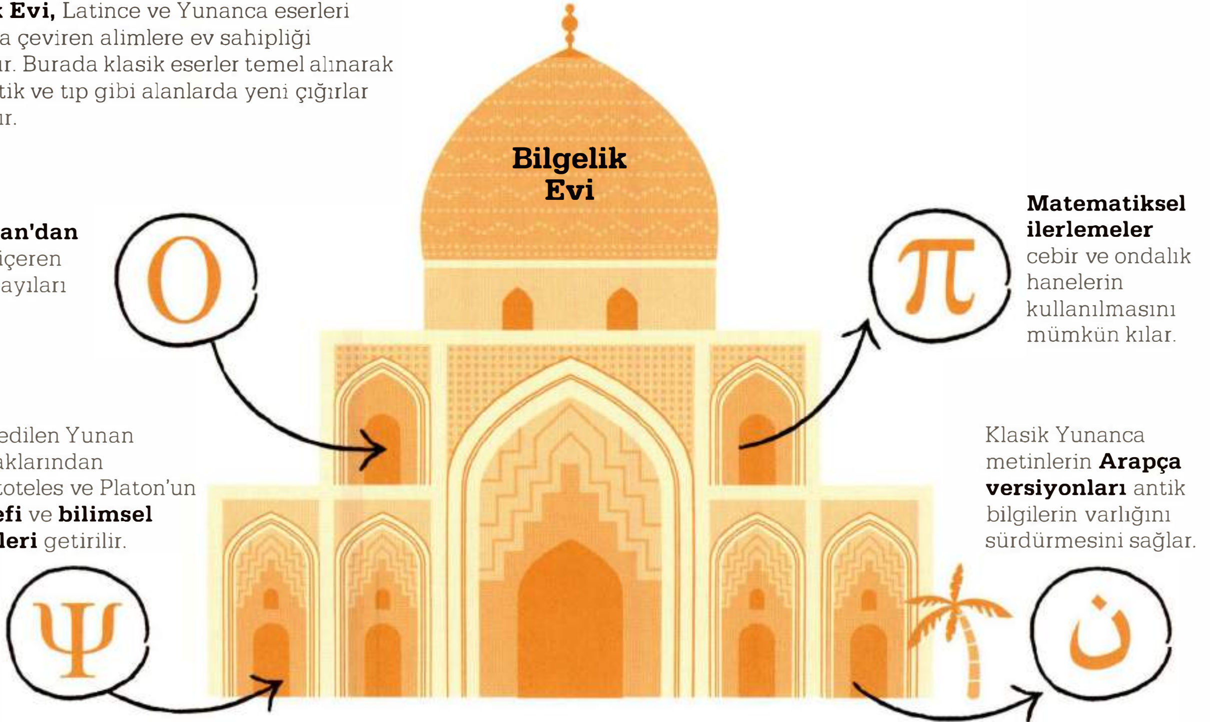
Karmaşık Hesaplamalar

Müslümanların günlük ibadetlerini gerçekleştirmesi gereken saatleri hesaplamak için matematik ve astronomi anlayışı önemlidir. (Günde beş kez gerçekleştirilen namaz ibadetinin vakti uçsuz bucaksız İslam İmparatorluğunda önemli ölçüde değişkenlik gösterir.) Bu nedenle her iki disiplinde de titizlikle çalışmalar yürütülmüştür.

Bu hesaplama tekniklerinin gelişmesine farklı bir entelektüel gelenek katkıda bulunur. 771'de Hindu alimlerden oluşan bir heyet Mansur'un sarayını ziyaret etmiş ve cebirsel denklemleri çözmek için trigonometrinin kullanılması da dahil olmak üzere Hindistan'ın görece gelişmiş matematiğini tanıtmıştır. (Mansur'un sarayı, Abbasi Halifeliğinin ilk dönemle-

> Museviler ve Hıristiyanlar … aslında Müslümanlara ait olmasına rağmen bu bilimsel eserleri çevirip kendilerine mal ettiler.
>
> **Muhammed ibn Ahmed Ibn Abdun**
> **Hukuk alimi (12. yüzyılın başı)**

Bilgelik Evi, Latince ve Yunanca eserleri Arapçaya çeviren alimlere ev sahipliği yapmıştır. Burada klasik eserler temel alınarak matematik ve tıp gibi alanlarda yeni çığırlar açılmıştır.

İbn-i Sina'nın (980–1037) *Tıp Kanunu* adlı eseri, İslam dünyası ve Ortaçağ Avrupası için tıp standardını belirler ve yüzyıllar boyunca başvuru kaynağı olmayı sürdürür.

rindeki açıklık ve hoşgörünün simgesidir.) Hindu matematikçiler ondalık gösterimi de kullanmıştır. Bilgelik Evi'nin üyelerinden biri olan Hârizmî (y. 780–830) bunu benimsemiş ve Hindu Hesaplamasına Göre Toplama ve Çıkarma Kitabı adlı eserinde açıklamıştır.

Hârizmî ayrıca sayıların kareköklerini hesaplama yöntemini açıklamış ve cebirsel denklemler konusundaki çalışmalara öncülük etmiştir. Hârizmî ve çalışma arkadaşları, Öklit ve Arşimet'in küreler ve silindirler konusundaki çalışmalarını başlangıç noktası kabul ederek geometride hızla ilerleme kaydetmişlerdir.

Astronomi ve Tıp

Hârizmî, Bağdat'ta namaz vakitlerine ilişkin bilinen ilk tabloları derlerken hesaplamalarını doğrudan astronomik gözlemlerle desteklemiştir. Erken dönem İslam astronomları, Ptolemaios'un *Almagest* adlı eserini temel alarak sekiz küreden oluşan evren modelinde Dünya'nın güneş sisteminin merkezinde olduğu ve gezegenlerin onun etrafında döndüğü görüşünü benimsemiştir. Ayrıca Hindu astronomların bilgilerinden de faydalanılmıştır. *Zij* adı verilen gezegenlerin konumlarına ilişkin tablolar kusursuz hale getirilmiş ve Ptolemaios'un sisteminde düzeltmeler yapılmıştır. 10. yüzyılda gökbilimci Biruni'nin eserinde olduğu gibi bazen güneşi merkeze yerleştiren Heliosentrik sistemler üzerinde durulmuştur. 8. yüzyılın ortasında gökküreyi enlem ve boylamların işaretlendiği bir düzleme yansıtan usturlap adı aracın kullanılmasıyla bu hesaplamalar kolaylaşmıştır.

13. yüzyıl itibariyle İslam astronomisi kendi zirvesine ulaşmış ve 1259'da İran'ın doğusundaki Maraga'da büyük bir gözlemevi inşa edilmiştir. Burada Nasirüddin Tusi ve halefleri gezegenlerin yörüngesindeki ufak sapmalara açıklık getirmek için ince ayarlamalar yapmış ve gözlemlerini detaylı bir biçimde kaydetmek için mekanik saatler kullanmıştır. Müslüman alimler önce Arapçaya çevrilen Yunanca eserleri temel alarak ve daha sonra kendi keşiflerini yaparak daha birçok alanda ilerlemelere imza atmıştır. Antik çağa ait teoriler hiç eleştirilmeden kabul görmemiştir: 1039'da ölen İbn-i Heysem, *Optik Kitabı* adlı önemli eserinde gözün bir objeyi ona ışınlar göndererek gördüğünü ileri süren Ptolemaios'un tam aksine görme eyleminin objenin yolladığı ışınların göz tarafından algılanmasıyla gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Arap hekimler, kendi gözlemlerini kuramsal analizlerle birleştirerek ilerleme kaydetmeyi sürdürmüştür. 925'te ölen Râzî, çiçek hastalığı ve kızamığın ilk tanımını yapmasının yanı sıra bir tıp külliyatı derlemiştir. Bu tür ansiklopediler hazırlama geleneği, Batı'da Avicenna adıyla bilinen İbn-i Sina'nın *Tıp Kanunu*'nda doruğa ulaşmıştır. Yaklaşık 1015'te derlenen bu eser, vücudun parçalarına özgü hastalıklar hakkında ve bir bütün olarak vücudu etkileyen hastalıklar hakkında ayrı ayrı bölümler içerir.

İslam İlminin Yayılması

7. yüzyılın ortasından itibaren başlayan İslami yayılma, yalnızca İskenderiye gibi antik ilim merkezlerinin ele geçirilmesini sağlamakla kalmamış İspanya (711'den itibaren) ve Sicilya'nın (827'den itibaren) fethiyle birlikte Müslüman dünyasını Batı Avrupa'nın kapılara kadar getirmiştir. İslam ilmi geleneği her iki bölgede de yerleşmiş ve özellikle İber Yarımadası Araplar tarafından Endülüs olarak anılmaya başlamıştır. 756'da Abbasi devriminden »

Arapça bir elyazmasında yer verilen hayali bu sahnede, Antik Yunan düşünür Aristoteles Müslüman öğrencilere Güneş, Ay ve yıldızların konumunu ölçmeyi öğretirken tasvir edilir.

kaçan bir Emevi prensi olan I. Abdurrahman tarafından burada kurulan saray, Doğu'daki alimler için bir çekim merkezi haline gelmiş ve kütüphaneler Arapçaya çevrilmiş eşsiz antik metinlerle dolmuştur.

967'de Fransız din adamı ve alimi Aurillac'lı Gerbert, Katalonya'daki bir manastırda üç yıllık bir eğitim almak için İspanya'ya gelmiştir. 999'da II. Sylvester adıyla papa olan Gerbert buradaki çalışmalarında Müslümanların egemenliğindeki Endülüs'ten getirilen elyazmalarını okuyabilmiştir. Suyla işleyen saat ve usturlap gibi Arap teknolojileri ve ondalık sistemi kullanan bir abaküs türü hakkında edindiği bilgileri Fransa'ya taşımıştır. Bu, Ortaçağ Avrupası'nda ondalık sistemin kullanımının ilk örneğidir. Küçük bir başlangıçtır ve buna paralel olarak güney İtalya'da 9. yüzyılda Salerno'da bir tıp okulu kurulmuştur. İlk başlarda birkaç İslami elyazması bu okula ulaşmıştır ama 11. yüzyılında Müslüman doktor Afrikalı Konstantin Tunus'taki Kayravan'dan birçok elyazması getirmiştir. Konstantin, oraya tıp eğitimi almak için gitmiş ve Batı'da Haly Abbas adıyla bilinen Ali bin Abbas el-Mecusi'nin *Kitab Kamilü-s Sina* [Tıp Sanatı] kitabı gibi eserleri de beraberinde getirmiştir. Konstantin'in daha sonra çeşitli kısımlarını Latinceye çevirdiği bu kitap aracılığıyla Batı'daki doktor ve alimler Müslümanların görece gelişmiş tıp bilgilerine erişebilmiştir.

Doğrudan Bizans İmparatorluğundan Batı'ya (özellikle Constantinople'da bir ticaret merkezine sahip olan Pisa'ya) ulaşan klasik Yunan metinleri arasında filozof Aristoteles'in eserleri de yer alır. Ancak İslam ilminin Avrupa'ya aktarılmasının asıl kanalı İspanya olmuştur. Reconquista [Yeniden Fetih] hareketinin baskısı altında Endülüs gerilerken, materyallerin akışı hızlanmıştır. Kastilyalı VI. Alfonso 1085'te Toledo'yu ele geçirene kadar Hıristiyanların yeniden fetih hareketi Müslüman emirliklerine dalga dalga yayılmıştır. Toledo Arapça eserlerin çevrildiği bir merkez haline gelmiştir. Bu iş için İngiliz kökenli Ketton'lu Herbert, Slav kökenli Carinthia'lı Hermann, Fransız kökenli

Marsilyalı Raymond, Yahudi alim Abraham ibn Ezra ve İtalyan kökenli Cremona'lı Gerhard'ın da yer aldığı uluslararası bir grup görevlendirilmiştir. 12. yüzyılın ortalarında bu grup matematik, tıp ve felsefe alanında birçok Arapça metni Latinceye çevirmiştir. Batı Avrupa bu sayede Ptolemaios'un *Almagest* adlı eseri ve Galenus'un tıp eserlerinin yanı sıra İbn-i Sina'nın *Tıp Kanunu* gibi Arap yazarların antik öncüllerinin çalışmalarını temel alan veya onları özetleyen eserlerine de ulaşmıştır. Bu beş ciltlik ansiklopedi, 16. yüzyıla kadar Avrupa tıp okullarında en çok kullanılan tezlerden biri olmuştur.

Kraliyet Himayesi

Bu bilgilerin Batı'ya aktarılması, İslam dünyasının 9 ve 10. yüzyıllarda eserler Arapçaya çevrilirken Yunan ilmini özümseme sürecine benzerdir. Soylu hamiler ve kraliyet himayesi her iki süreçte de benzer roller oynamıştır. 1091'de Müslümanlardan geri alınan Sicilya'nın kralı II. Roger, 1138'de Arap alim İdrisi'yi sarayına çağırarak Müslümanların coğrafya ve haritacılık çalışmalarına dayalı bir dünya haritası çizmekle görevlendirmiştir. Tamamlanması 15 yılı aşkın bir süre alan bu dünya haritası, Avrupalıların o zamana dek sahip olduğu en doğru haritadır ve doğuda Kore'ye kadarki toprakları gösterir. Haritaya eşlik eden *Uzak Diyarlara Keyifli Seyahatler* adlı kitapta, Borneo'daki yamyamlar ve Gana'daki altın ticareti gibi şaşılacak olayları aktarılır.

İlim Geleneği

1220'den 1250'ye kadar Kutsal Roma İmparatorluğunun hükümdarlığını yapan II. Frederick, dedesi Roger'in Arapça metinlerin çevrilmesine destek olma geleneğini sürdürmüştür. Çok bilgili olan ve en az dört dil bilen II. Frederick çağcıllarını bilgisiyle öylesine etkilemiştir ki Stupor Mundi ("Dünya Harikası") olarak bilinir. Aristoteles'in zooloji konusundaki temel eserlerini çeviren İskoç bilgin Michael Scott ve tüccar ailesi tarafından Müslüman Kuzey Afrika'daki Bougie'ye matematik eğitimi alması için gönderilen Pisa'lı Leonardo Fibonacci, Frederick'in himaye ettiği alimler arasında yer alır. Fibonacci orada ondalık sistemi öğrenmiş ve 1202'de yayımladığı *Book of Calculations* kitabında Arap sayı sistemi hakkında o zamana kadarki en detaylı açıklamayı sunmuştur.

13. yüzyılın başında Abbasi İmparatorluğu neredeyse çökmüştür. Böylesine uçsuz bucaksız bir imparatorluğu yönetmenin zorlukları ve bir dizi iç savaş İspanya, Tunus ve Mısır gibi önemli eyaletlerin ayrılmasına ve kendi halifeleri tarafından idare edilmesine yol açmıştır. Abbasi halifeleri Bağdat'ta bile fiilen egemenliklerini yitirmiştir. Asıl güç Şii Büveyhiler ve 1055'ten itibaren Orta Asya kökenli Türklerden oluşan Selçuklular gibi başka hanedanların eline geçmiştir. Son darbeyi indiren 13. yüzyılın başında İslam dünyasına akın eden Moğollar olmuştur. 1258'de Büyük Moğol Hanı Möngke'nin Irak'a gönderdiği ordu, Bağdat'ı kuşatıp yağma etmiş ve korkunç bir kıyım gerçekleştirmiştir. Son Abbasi halifesi Mustasım infaz edilmiştir. İslam dünyasının siyasi ve kültürel liderliği önce Kahire'deki Memluklere ve daha sonra 1517'de Mısır'ı fetheden Osmanlılara geçmiştir.

II. Roger 1138'de bilinen dünyanın eksiksiz bir haritasını yaptırmak için İdrisi'yi davet etmiştir. İdrisi hazırladığı düzlemküreyi ve açıklayıcı bir kitabı 1154'te prense sunmuştur.

> [Sicilyalı II. Roger] daha önceki hiçbir prensin olmadığı kadar eşsiz yenilik ve harikulade icada imza atmıştır.
>
> **İdrisi, y.1138**

Bu dönemde Avrupalılar, Arapça metinler aracılığıyla neredeyse he alandaki Yunan ve Roma ilmini yeniden keşfetmiştir. Yeni materyallerin özümsenmesi yüzyıllar almıştır ve 15. yüzyılda klasik metinlere yönelik yeni bir ilgi dalgası Avrupa'da Rönesans'ın kıvılcımını çakmıştır. Abbasi halifeleri tarafından kurulan Bilgelik Evi, Yunan ve Roma ilminin İslam dünyasında varlığını sürdürmesinde ve daha sonraki yüzyıllarda Hıristiyan Avrupa'ya aktarılmasında anahtar rol oynamıştır. ■

BRİTANYA'DA BÖYLESİ BİR TERÖR GÖRÜLMEDİ

VİKİNGLERİN LINDISFARNE MANASTIRI BASKINI (793)

KISACA

YAKLAŞIM
Viking Baskınları

550–750: İsveç'te Vendel döneminde refah artar.

737: Danimarka'da Danevirke surlarının inşası, artan kraliyet otoritesini gösterir.

SONRA
841: Vikingler, İrlanda'da kalıcı bir yerleşim kurar; burası daha sonra büyüyerek Dublin şehri olur.

845: Viking istilacılar Sen nehri boyunca ilerler ve Paris'i yağmalar.

867: Danimarka Vikingleri, İngiltere'nin kuzeydoğusundaki Northumbria'nın kontrolünü ele geçirir.

911: Vikingler, Fransa'nın kuzeyinde Normandiya Dükalığını kurar.

10. yüzyıl: İsveçli "Rus" Vikingler, Rusya'da Kiev ve Novgorod'da egemen olur.

793 yılının sakin bir Haziran gününde İngiltere'nin kuzeyindeki kutsal Lindisfarne adasına ayak basan bir grup, manastıra şiddetli bir saldırı düzenlemiştir. İstilacılar bazı keşişleri öldürmüş, bazılarını köle olarak kaçırmış ve kilesinin mal varlığını yağmalayıp kaçmıştır.

Bu acımasız saldırı Vikinglerin kayıtlara geçen ilk baskınıdır. Danimarka, Norveç ve İsveç kökenli bu pagan denizcilerin gerçekleştirdiği saldırının haberleri, Hıristiyan Avrupa'da korku ve dehşet dalgası yaratmıştır. Sonraki 200 yıl boyunca Vikingler kıtada birçok yerleşim yerini basıp yağmalamıştır. Fakat aynı zamanda istila edip yerleştikleri bölgelerde kalıcı bir iz bırakan gelişmiş bir sanat kültürüne sahip kolonici ve tüccarlardır.

Durdurulamaz Bir Güç

Lindisfarne baskısından sonraki altı yıl boyunca Anglo-Sakson İngiltere'de "Danimarkalı" olarak bilinen Vikingler başka Hıristiyan şehirlerinin zenginliğini hedef almıştır. İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Fransa'da gerçekleştirdikleri bu baskınların başarıya ulaşmasının anahtarı, Viking yelkenlileridir. Sığ bir gövdeye sahip bu küçük tekneler, mürettebatın uzak yerlere yelken açıp gizlice karaya çıkabilmesine imkân tanımıştır. Bu gemiler 80 kadar savaşçıyı taşıyabilmiştir. Bu savaşçıları komuta eden savaş beyi, askeri deneyimiyle ve takipçileri için ganimet toplamaktaki başarısıyla otorite sağlamıştır.

Vikingleri denizlerde macera arama yönelten bir tek neden yoktur. İskandinavya'nın çeşitli bölgelerindeki nüfus artışı, gençleri korsan yaşam tarzına zorlamış olabilir; bazı bölgelerde yerel klan liderlerinin artan gücü iktidar mücadelelerine yol açmış ve kaybedenler sürgüne gönderilmiş olabilir. Kuzey Avrupa'daki yeni zenginleşen ticaret şehirleri, cesarete her şeyden

> Barbarlar gerçekleştirdikleri yağma ve kıyımla Tanrı'nın Lindisfarne Manastırını alçakça harap etti.
>
> **Anglo-Sakson Kronolojisi**

Ayrıca bakınız: Roma'nın Yağmalanması 68–69 ▪ Belisarius'un Roma'yı Ele Geçirmesi 76–77 ▪ Şarlman'ın Taç Giymesi 82–83 ▪ Alfred'in Wessex'te Hüküm Sürmesi 132 ▪ Christopher Columbus'un Amerika 'ya Ulaşması 142–47

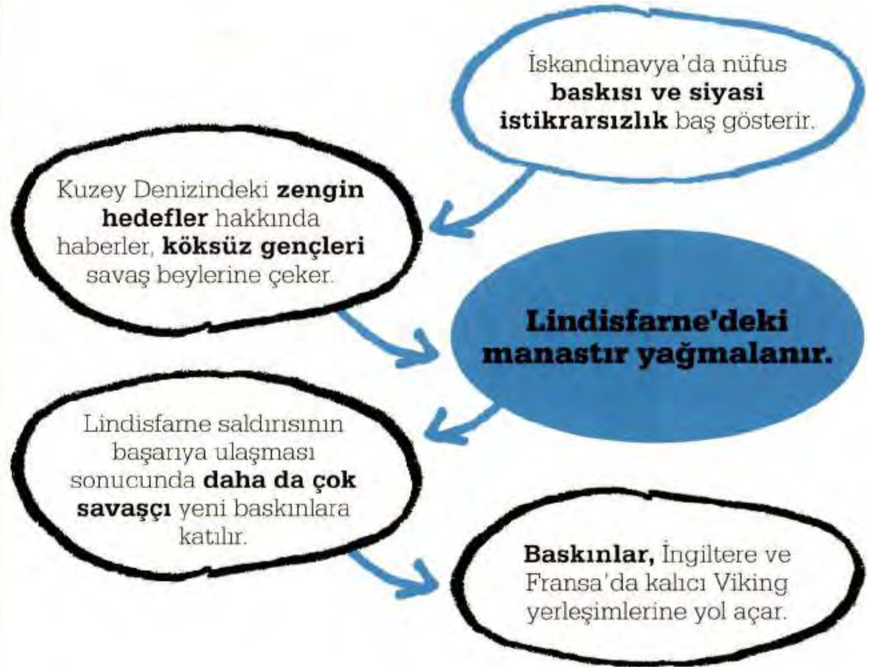
çok değer veren savaşçı bir toplum için karşı konulmaz hedeflerdir.

Fetih ve Yerleşim

Vikinglerin istila kuvvetleri kalabalıklaştıkça, birçokları istila ettikleri bölgelere yerleşmeye başlamıştır. Vikingler, Britanya ve Fransa'daki bazı bölgelere de yerleşmiştir. 9. yüzyılın sonlarında İngiltere'de Vikinglere birleşik bir biçimde karşı koyamayan çok sayıda krallık vardır ve Fransa ise iç savaşın etkisi altındadır.

Bu parçalı yapı, Vikinglerin kuzey ve orta İngiltere'yi ele geçirmesine zemin hazırlamıştır. Vikinglerin burada kurduğu krallık neredeyse 100 yıl varlığını korumuştur. Vikingler Fransa'nın kuzeyini de işgal etmiştir; Fransızca konuşan Normanlar onların soyundan gelir. Vikingler doğuda Rusya'nın nehirleri boyunca ticaret yapmış ve baskınlar düzenlemiştir. İslam dünyasından gümüş almışlar ve Bizans İmparatorluğuyla temas kurmuşlardır.

11. yüzyıl itibariyle İskandinav krallıkların birçoğu Hıristiyanlığı benimsemiş ve baskınlar ve yağmaları bırakarak daha düzenli yerleşim ve fetihlere yönelmiştir. Danimarkalı Knud bir Viking Kuzey Denizi İmparatorluğu kurmuştur. Danimarka, Norveç ve İngiltere'yi kapsayan bu imparatorluk çok uzun ömürlü olmamıştır. 1066'da İngiltere tahtında hak iddia eden Norveç Kralı Harald Hardrada'nın başarısızlığa uğraması Lindisfarne baskınıyla başlayan Viking çağının sonunu getirmiştir. ■

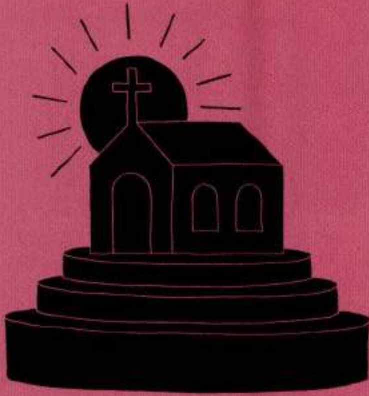
Vikingler, Ortaçağların başlarında Batı dünyasındaki en yetenekli gemi yapımcısı, denizci ve gemiciler arasındadır.

Vikinglerin Kuzey Atlantik'te Yayılması

Vikingler, rüzgarlar ve akıntılar hakkındaki bilgilerini denizlerde seyahat etmek ve yeni toprakları keşfetmek için kullanmıştır. Yaklaşık 800 yılında koloni kurdukları Faroe Adalarını Kuzey Atlantiği keşfetmek için bir üs olarak kullanmışlardır. 870'lerde gemileri İzlanda'ya ulaşmış ve buraya yerleşenler siyasi olarak bağımsız bir koloni kurmuştur.

982'de işlediği cinayet yüzünden İzlanda'dan sürülen Kızıl Erik, Grönland'a gitmiş ve orada yeni bir koloni kurmuştur. Bir İskandinav destanında, 18 yıl sonra Erik'in oğlu Leif Eriksson'un denizde rotasının dışına sürüklendiği ve ormanlar ve yabani asmalarla dolu bir bölgede karaya çıktığı anlatılır. Eriksson, bu bölgeye Vinland (Şarap Diyarı) adını vermiştir.

Günümüzde Kanada'nın doğusundaki Newfoundland'de bulunan bu bölgeye yapılan daha sonraki seferler sonucunda küçük bir Viking kolonisi kurulmuştur ama hasmane tutum sergileyen yerli halkın saldırılarının ardından bu koloni terk edilmiştir. Yine de Leif ve mürettebatı, Kuzey Amerika topraklarına ayak basan ilk Avrupalılardır.

ROMA KİLİSESİ ASLA YANILMAMIŞTIR

PAPA-İMPARATOR ARASINDA ATAMA ANLAŞMAZLIĞI (1078)

KISACA

YAKLAŞIM
Ortaçağ Kilisesi ve Papalık

ÖNCE
1048–1053: Papa IX. Leo reform hareketini başlatarak dinsel görevlerin satılması ve din adamlarının evlenmesine karşı hükümler verir.

1059: Yeni papaları seçmek için kardinaller kurulu oluşturulur.

1075: Lateran Konsili, piskoposların yalnızca papa tarafından atanabileceğini hükme bağlar.

1076: VII. Gregory, IV. Henry'yi aforoz eder ve imparatorluk unvanını elinden alır.

SONRA
1084: IV. Henry Roma'yı ele geçirir ve VII. Gregory güney İtalya'ya kaçmak zorunda kalır.

1095: Papa, Haçlı Seferi çağrısında bulunarak Hıristiyan dünyasında papalığın liderliğini teyit eder.

1122: V. Henry, Worms Antlaşmasında piskoposları yetkilendirmeye dönük neredeyse tüm haklardan feragat eder.

Din adamlarının evlenmesi ve piskoposların atanmasına ilişkin **kilise kurallarının uygulanmasındaki** gevşeklik **reform ihtiyacını doğurur.**

Papa VII. Gregory reformu destekler ve piskoposların **seküler otoriteler** tarafından atanmasını yasaklar.

İmparator ve papa arasında atamalar konusunda anlaşmazlık çıkar; imparator aforoz edilir.

Atama anlaşmazlığında papanın zafer kazanması, **reform hareketini** ve papalık yönetimini **güçlendirir.**

1078 yılında Kutsal Roma İmparatoru IV. Henry, İtalya'daki Canossa kalesinin dışında karlar altında üç gün boyunca yalın ayak bekleyerek Papa VII. Gregory'ye kendisini bağışlaması için yakarmıştır. Bu olay, ikili arasındaki Atama Anlaşmazlığının doruk noktasıdır. Anlaşmazlık, Hıristiyan kilisesi üzerindeki seküler otoritenin boyutu ve piskoposları atama yetkisi üzerinedir.

Hem kral hem de papa kendi özel alanlarının yöneticisidir ama aynı zamanda tüm Hıristiyan dünyasına önderlik etme noktasında sembolik iddialara sahiptir. İmparatorlar ancak papa tarafından taç takıldıktan sonra imparatorluk unvanına sahip olabilmiştir. Papa VII. Gregory papalığın ruhani konularda en yüksek otorite olduğunu ve hatta bu otoritenin seküler konularda da dünyevi prenslerin otoritesinden çok daha üstün olduğunu savunmuştur.

Gregory'nin en sonunda pişmanlık duyan imparatoru bağışlaması, imparatorluk unvanının saygınlığına ciddi bir darbe indirmiştir ve kilisenin bağımsızlığı yönünde büyük bir zaferdir.

Kilise Devleti

11. yüzyılın başlarında papalık çok güçsüz konumdadır. İtalya dışındaki kiliseler üzerinde otorite kuramamış

Ayrıca bakınız: Milvian Köprüsü Savaşı 66–67 ▪ Şarlman'ın Taç Giymesi 82–83 ▪ Kudüs'ün Fethi 106–07 ▪ I. Otto'nun Kutsal Roma İmparatoru Olması 132 ▪ Martin Luther'in 95 tezi 160–63

Alpleri aşarak kalenin kapısına varan Henry'nin içeri girmesine izin verilmez. İmparatorun aforoz kararı ancak üç günlük kefaretin ardından kaldırılır.

veya var olan otoritesini kaybetmiştir. Piskoposluğun genellikle ciddi bir bölgesel egemenlik anlamına geldiği Almanya başta olmak üzere, hükümdarlar kendi piskoposlarını atamıştır. Kilisenin kendi kökenlerinden uzaklaştığı düşüncesi de yaygındır: Manastırlar servet yuvaları haline gelmiştir, piskoposlar arazilerini seküler toprak beyleri gibi yönetmektedir ve dini unvanlar açıkça alınıp satılmaktadır. Gezgin vaizler bu ihanetlere karşı vaazlar vermeye başlamış ve kilise de bu reform çağrılarına kulak vermiştir.

Gregory papalığın otoritesini ciddi bir biçimde artırmıştır. 1075'te kilise konseyi, piskoposların atanması veya görev yerinin değiştirilmesinde yalnızca papanın yetkili olduğunu duyurmuştur. Almanya'nın geniş bölgeleri üzerindeki otoritesini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Henry, piskoposları atamaya devam etmiş ve papanın geri adım atmasını istemiştir. Gregory, kralı aforoz ederek ve imparatorluk unvanını elinden alarak misilleme yapmıştır. Henry'nin iktidarı merkezileştirme çabalarından rahatsızlık duyan Germen soylular bu sayede ona karşı sadakat yeminini bozabileceğini düşünmüş ve birçoğu ayaklanmıştır. Papalık ve soylular arasında sıkışıp kalan Henry sonunda kendini küçük düşürmek pahasına Canossa'nın yolunu tutmuştur.

Worms'taki Nihai Uzlaşı

Ancak Henry'nin teslimiyeti yetmemiştir. Atama anlaşmazlığı açıkça çözüme kavuşturulmadığı için papa ve imparatorun taraftarları arasındaki çatışmalar, Henry'nin oğlu V. Henry'nin Worms Antlaşmasını kabul ettiği 1122'ye kadar aralıklarla devam etmiştir. Papalığın otoritesini kabul etmesi için gittikçe artan baskı ve Germen soyluların artan bağımsızlık talebi arasında sıkışan imparator sonunda neredeyse tüm atama yetkilerinden vazgeçmiştir.

Papalık yönetimi (*curia*) bu başarının verdiği enerjiyle güçlenmiştir. Artan eğitim ihtiyacı, birçok öğrencinin kilise hukuku eğitimi aldığı Bologna'daki üniversite gibi üniversitelerin kurulmasına yol açmıştır. Artan güvenle birlikte papalar dinden sapanlara acımasızca zulmetmiş ve gevşek uygulamalara son vermiştir.

Reformlar, kiliseyi güçlendirmiştir. Herhangi bir hükümdar kadar diplomatik statüye sahip olan kilise,16. yüzyıldaki Reform Hareketine kadar birleşik bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Kutsal Roma İmparatorlarının saygınlığına indirilen darbe de bununla orantılıdır. Toprak beyleri kendi güçlerini artırma fırsatı bulmuş ve imparatorluk parçalanarak beylikler topluluğuna dönüşmüştür. Birbiriyle rekabet halindeki bu otoriteler, imparatora yalnızca sözde bağlılık duymuştur. ■

> Ben Henry, Romalıların yüce imparatoru olarak ... piskoposların ruhani görev sembollerini kutsal Katolik kilisesine bırakıyorum ve tüm kiliselerde serbest seçim ve takdislerin yapılabileceğini ilan ediyorum.
>
> **Henry V, 1122**

Yeni Manastır Sistemi

11. yüzyıl itibariyle birçok kişi, manastırların servet biriktirerek ve ruhaniliği terk ederek asıl misyonundan uzaklaştığını düşünmüştür. Kölnlü Bruno gibiler daha saf bir manastır sistemine geri dönülmesi çağrıları yapmıştır. Bruno 1084'te Grenoble yakınlarındaki bir keşiş grubuna katılmıştır. Yaşam tarzları, başkalarını da benzer gruplar kurmaya çekmiştir. Bunun sonucunda Sisteryen tarikatının temelleri atılmıştır. 1098'de kurulan Carthusian tarikatı manastır sayısı 1153'te 350'ye kadar çıkmıştır. Ancak kendi içine kapalı bu tarikatlar, gittikçe varlıklı, eğitimli ve hareketli hale gelen bir toplumun ruhani ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamıştır. 13. yüzyılda yeni bir dilenci keşişler dalgası ortaya çıkmıştır; yoksul bir hayat süren bu keşişler sürekli seyahat etmiş ve halk arasında vaazlar vermiştir. 1209'da Assisi'li Francis tarafından kurulan Fransiskenler ve 1216'da Dominic de Guzman tarafından kurulan Dominikenler yeni manastır sisteminin en başarılı temsilcileri olmuştur.

DEVLETİN HAKİMİ OLMAYA YAZGILI BİR ADAM

MINAMOTO YORITOMO'NUN ŞOGUN OLMASI (1192)

KISACA

YAKLAŞIM
Şogunlar Döneminde Japonya

ÖNCE
1087: *Insei* sistemi başlar: İmparatorlar saraydan çekilir ama saltanat vekillerinin otoritesine ve yükselen savaşçı sınıfa karşı denge oluşturmak için otoritelerini korur.

1156: Minamoto klanı ilk defa Taira klanına meydan okur ve yenilgiye uğrar.

1180: Minamoto ve Taira arasında Gempei Savaşı patlak verir.

1190'lar: Minamoto Yoritomo eyaletlerde güç kazanır.

SONRA
1221: İmparator Gotoba, Jokyu Kargaşasında imparatorluk iktidarını yeniden tesis etmeyi başaramaz.

1333: Ashikaga ailesi, Kamakura şogunluğunu devirir.

1467: Yüzyıl boyunca Japonya'yı kasıp kavuran savaşların ilki olan Onin Savaşları patlak verir.

Gempei Savaşlarında samuraylar atlı okçular olarak savaşır ama 15 yüzyıl itibariyle kılıç kullanmaya başlar. *Katana* adı verilen uzun kılıçlar samurayların başlıca silahı olur.

1192'de Japon klan lideri Minamoto Yoritomo'nun şogun yani başkomutan olması, Japon asker sınıfının gücündeki artışa işaret eder. Samuraylar sonraki 750 yıl boyunca Japonya'yı yönetecek askeri hükümdar silsilesini başlatır.

Japon imparatorluk sarayı 7. yüzyılın ortalarından itibaren Fujiwara ailesinden saltanat vekillerinin egemenliğine girmiştir. İmparatorluk artık sadece göstermelik bir mevkidir. 794'te başkentin (imparatorla birlikte) Kyoto'ya taşınmasıyla bu durum daha da pekişmiştir. Fujiwara ailesi dışındaki soylular sarayda terfi edemedikleri için eyaletlerde kendilerine mevki edinmeye çalışmıştır. Kyoto merkezli bürokratlar ve eyaletlerdeki soylular yani yerel yönetimde belirleyici rol üstlenen samuraylar arasındaki uçurum derinleşmiştir.

Ayrıca bakınız: An Lushan İsyanı 84–85 ▪ Kubilay Han'ın Song Hanedanlığını Fethetmesi 102–03 ▪ Japonya'da Moğol İstilalarının Püskürtülmesi 133 ▪ Sekigahara Savaşı 184–85 ▪ Meiji Restorasyonu 252–53

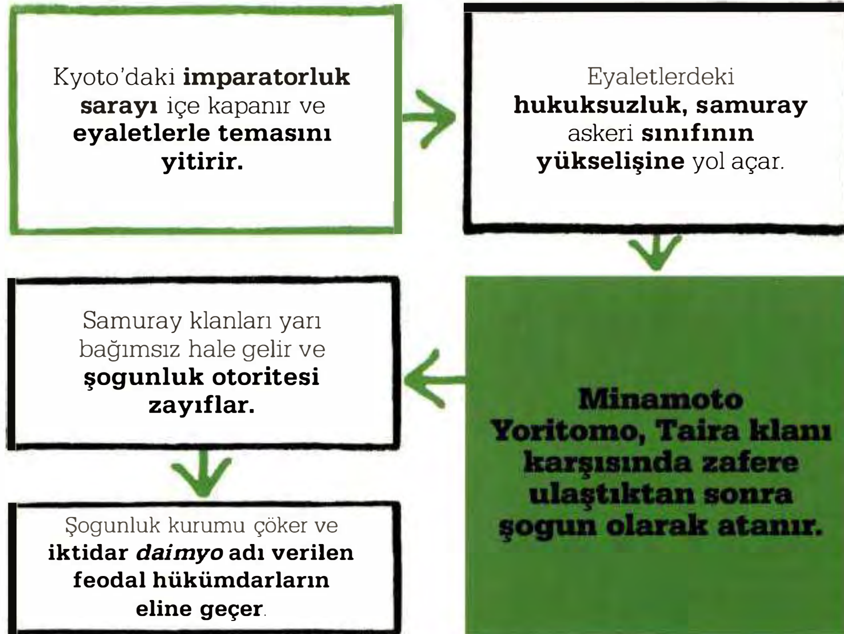
Kyoto sarayı, en yetenekli samurayları hem imparatorluk yönetime bağlamak hem de kendi kuvvet üslerini oluşturmalarını engellemek maksadıyla vali (zuryo) olarak atayabilmiştir. Ancak samuraylar genişleyen aile ve klanlarına ve imparator yerine kendi liderlerine sadakat geliştirmiş ve eyaletlerdeki kuvvet üslerinden birbirleriyle çatışmıştır. Minamoto ve Taira klanları arasındaki çatışmalar sonucunda Gempei Savaşı patlak vermiş ve Taira klanı tamamen ezilmiştir.

Şogunluk

Klan lideri Minamoto Yoritomo, kazandığı zaferin ardından Kyoto'nun yaklaşık 400 kilometre doğusundaki Kamakura'da paralel bir yönetim kurmuştur. Diğer klan liderleri onun uyruğu (gokenin) haline gelmiştir. Yoritomo eyaletler üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak için askeri yetkililer göndermiştir. 1192'de imparatordan şogun unvanını almış ve fiilen Japonya'nın askeri hükümdarı olmuştur.

Sonraki yüzyıllarda imparatorlar zaman zaman şogunlar üzerinde yeniden otorite sağlamaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Şogunlar da kendi bölgelerini kontrol eden ve birbirleriyle savaşan samuraylar ve savaş beylerinin kontrolünü sürdürememiştir. Merkezi iktidar dağılmış ve her biri kendi kuvvet üssüne ve samuray grubuna sahip daimyo adı verilen savaş beyleri gücü ele geçirmiştir.

1192'de kurulan şogunluk makamı ilk başta Japonya'ya istikrar sağlamış görünse de en nihayetinde 150 yıl kadar süren Sengoku iç savaşına yol açmıştır. Bu savaş, 1603'te Tokugawa'nın yeni şogunluğunda Japonya'nın yeniden birleştirilmesiyle sonlanmıştır. ■

Minamoto Yoritomo

İmparator Seiwa'nın soyundan gelen Yoritomo, 1159'daki iç savaşın ardından Taira klanı tarafından yenilgiye uğratılan Minamoto klanının varisidir. Öksüz kalan Yorimoto savaştan sonra İzu eyaletindeki Hirugashima adasına sürgüne gönderilmiştir. Burada yirmi yıl kaldıktan sonra silahlanma çağrısı yapmış ve Taira klanına karşı ayaklanmıştır. Kamakura'da bir karargah kurmuş ve savaş beyleri ve samurayları bağımsız bir yönetim çatısı altında örgütlemeye başlamıştır.

1185'te Taira klanına karşı kazandığı belirleyici zafer, Yoritomo'nun askeri başarısını tescillemiştir ve Yoritomo Japonya'nın tartışmasız lideri olmuştur.

Yoritom, savaş beyleri ve saray aristokratları arasındaki gerilimi azaltmaya dönük politikalar geliştirmiş ve çok geçmeden merkezi yönetim haline gelen bir idari ağ oluşturmuştur. Ancak hayatının geri kalanını büyük ölçüde Minamoto egemenliğini kabul etmeyen klanları bastırmak için harcamıştır.

KRALLIĞIMIZDAKİ BU ADAMLAR TÜM BU ÖZGÜRLÜK, HAK VE İMTİYAZLARA SAHİP OLACAK VE ONLARI KORUYACAK

MAGNA CARTA'NIN İMZALANMASI (1215)

KISACA

YAKLAŞIM
Tebaanın Haklarının Gelişmesi

ÖNCE
1100: I. Henry taç giyerken ilan edilen Özgürlükler Fermanı adil olmayan baskıların kaldırılmasını vaat eder.

1166: Clarendon Tüzüğü baronluk mahkemelerinin karşısında kraliyet yargısının gücünü artırır.

1214: Bouvines savaşında Normandiya kaybedilir; baronlar bu seferin bedelinden rahatsızlık duyar.

SONRA
1216: Magna Carta, III. Henry tahta çıkarken ve 1225'te bir vergi bağışının karşılığında yeniden yayınlanır.

1297: Magna Carta I. Edward tarafından yeniden onaylanır ve yazılı hukukun bir parçası haline gelir.

1970: Eski yazılı yasaları fesheden bir yasa tasarısı Magna Carta'nın 39. Maddesi de dahil dört maddesini değiştirmeden bırakır.

15 Haziran 1215'te İngiltere Kralı John, Thames kenarındaki Runnymede çayırında bir ferman imzalamıştır. Kralla bir grup asi baron arasında barışı sağlamak için tasarlanan Magna Carta belgesi ilk başta etkisiz kalmış görünür. Ancak kraliyetin keyfi eylemleri karşısında tebaanın haklarını –yani hukukun egemenliği prensibini– savunması, sekiz yüzyıl sonra bile İngiltere'de ve başka yerlerde hakların temel garantisi olarak görülmeye devam eden bir şablon sunar.

Feodal Toplum

Kral John 1199'da tahta çıktığında, İngiltere feodal bir toplumdur. Tüm toprakların sahibi olan kralın en tepede yer aldığı toprağa dayalı bir hiyerarşi vardır. Derebeyleri veya baronlar, sadakat ve askeri hizmetleri karşılığında kraldan toprak almış ve bu toprakları kendi silahlı adamlarına kiralamıştır; hiyerarşinin en altında toprak köylüler tarafından işlenmiştir. Ancak özellikle İngiltere'de hükümdarlar vergi oranlarını gittikçe artırmış ve baronlara ek mali yükler getirmiştir. İngiltere kralları I. Henry'den (1100–1135) itibaren kısmen bir dizi kraliyet mahkemesi kurarak yönetimi merkezileştirmeye çalışmıştır. Bu kraliyet mahkemeleri, halihazırda kendi mahkemelerinden kaynak elde eden baronların pahasına, kraliyete para cezaları ve mükellefiyetler aracılığıyla gelir kazandırmıştır.

Magna Carta kraliyet ormanlarına ilişkin hükümler içerir: Baronlar, İngiltere'nin Orman Yasası çerçevesinde kralın haklarını sınırlandırmak, orman sınırlarını düzenlemek ve yetkilileri soruşturmak istemiştir.

Kral John'un Talepleri

Baronların bu artan taleplerden duyduğu hoşnutsuzluk Kral John'un yönetiminde artmıştır. 1200–04 yılları arasında Fransa'ya karşı düzenlenen ve çok pahalıya mal olan askeri seferler, Normandiya'nın kaybedilmesiyle sonuçlanmış ve Kral alaycı bir biçimde "Topraksız" olarak anılmaya başlanmıştır. Birçok baronun tefecilere borçlanmasına yol açan yeni bir verginin

Ayrıca bakınız: Kudüs'ün Fethi 106–07 ▪ İngiltere'nin Normandiya'yı Fethetmesi 132 ▪ Castillon Savaşı 156–57 ▪ I. Charles'ın İdamı 174–75 ▪ Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Bastille Baskını 208–13

konması büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. Kral hem savaşta çok başarısız olmuş hem de kendi seçtikleri arazileri yönetmesine izin verdiği baronlarla arasındaki üstü kapalı anlaşmayı bozmuştur.

1209'da John'u aforoz eden papadan destek alabileceklerini uman asi baronlar, krala karşı koymuştur. Diplomatik girişimler sonuçsuz kalınca baronlar 1215 yılının Mayıs ayında Londra'yı basarak John'u iç savaşı önlemek için kendileriyle bir anlaşma yapmaya zorlamıştır. Canterbury Başpiskoposu Stephen Langton'ın dikkatli bir biçimde yönlendirdiği müzakerelerin ardından, barıştan ziyade bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır.

Büyük Fermanın Hükümleri

Magna Carta veya Büyük Ferman, 1217'de ilan edilen daha sınırlı Orman Fermanından ayırt edilebilmesi için bu adla anılmıştır. Magna Carta'nın büyük bir kısmı baronların sorunlarını çözmeye yöneliktir ama çağlar boyunca en etkili olan kısmı 39. Maddedir. Bu açık uçlu hüküm, bütün "özgür kişileri" kraliyetin tutuklama ve toprağa el koyma gibi keyfi eylemlerine karşı korur. Magna Carta imzalandıktan kısa bir süre sonra iç savaşın patlak vermiş ve 1215 yılının Ağustos ayında papalık Magna Carta'nın hükümlerini tanımadığını açıklamıştır.

Ancak Magna Carta varlığını korumuş ve 1354'te III. Edward'ın çıkardığı yasayla 39. Maddenin kapsamı genişletilmiştir. Birçok insanın teknik olarak serf olduğu İngiltere'de yalnızca küçük bir azınlığı kapsayan "özgür kişi" kavramı yerine, "hangi mevki veya koşulda olursa olsun" her kişiyi kapsayan bir koruma getirilmiştir. Bu madde, kralın bu anlaşma çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde baronların tüm kraliyet arazilerine el koyabilmesine imkân tanıyan güvenlik hükmü de dahil olmak üzere diğer birçok hükümden daha uzun ömürlü olmuştur.

Runnymede çayırında o tarihte küçük bir imtiyazmış gibi görünen hüküm, kraliyetin tiranlığına karşı koyanların değişmez şiarı olmuştur. ■

Magna Carta'nın Etkisi

Magna Carta, tebaanın haklarının anayasal temeli olarak neredeyse mitsel bir statüye kavuşmuştur. 13. yüzyıldan itibaren parlamentonun gelişmesine katkıda bulunmuş ve 17. yüzyılda Stuart hükümdarları I. Charles ve II. James'in savunduğu kralın ilahi hakkına karşı çıkanlar tarafından argüman olarak kullanılmıştır. Birçok Amerikan kolonisindeki bildirgeler bunu model alan hükümler içermiştir. Amerikan Bağımsızlık Savaşının başlangıcında tasarlanan Massachusetts mühründe bir elinde kılıç, diğerinde Magna Carta'yı tutan bir askere yer verilmiştir. Amerikalıların Kraliyetin tüm İngiliz tebaası için geçerli olan temel yasayı ihlal ettiği inancı, devrimci hissiyatı beslemiştir. Hem 1798'deki Amerikan Anayasası hem de ikiyi yıl sonra kabul edilen Haklar Bildirgesi, iktidarın keyfi gücüne sınırlamalar getiren Magna Carta'dan etkilenmiştir.

KUVVET, TOPRAK VE SERVET BAKIMINDAN DÜNYADAKİ EN KUDRETLİ KİŞİ

KUBİLAY HAN'IN SONG HANEDANLIĞINI FETHETMESİ (1279)

KISACA

YAKLAŞIM
Çin'de Moğol Egemenliği

ÖNCE
1206: Cengiz Han, Moğol İmparatorluğunu kurar.

1215: Cengiz Han, kuzey Jin Hanedanlığının başkenti Zhongdu'yu (günümüzde Pekin) yağmalar.

1227: Cengiz Han ölür ve imparatorluk bir tek Büyük Hana sadık hanlıklara bölünür.

1260: Kubilay kendini Büyük Han ilan eder.

1266: Kubilay, Zhongdu'nun yeniden inşa edilmesini emreder ve şehre Hanbalık adını verir.

SONRA
1282: Kubilay yolsuzlukla suçlanan başvekili Ahmed, Çinli suikastçılar tarafından öldürülür.

1289: Büyük Kanalın güney uzantısı tamamlanır.

1368: Moğollar Çin'den çıkarılır. İktidar Ming Hanedanının eline geçer.

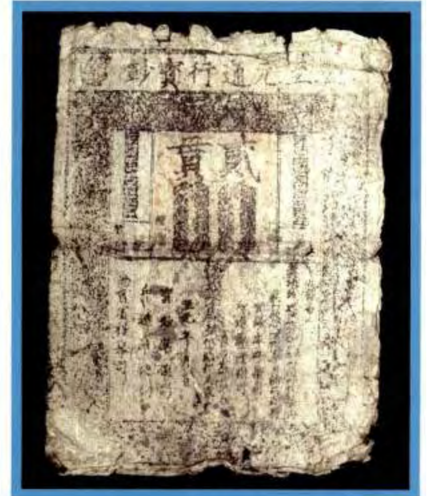
1279 yılının Mart ayında Moğol savaşçılar, Güney Çin'e girerek Song Hanedanın son kalelerini ele geçirmiştir. Yuan Hanedanının başlangıcını haber veren bu yenilgi, Orta Asya steplerindeki göçebe bir topluluk olan Moğolların 70 yıl içinde Çin'den batı Avrupa'ya kadar uzanan uçsuz bucaksız bir imparatorluk haline gelmelerine işaret eder. Moğolların karşılaştıkları en büyük sorunlardan biri, göçebe olmayı bırakıp yerleşik fatihler haline gelmektir.

Moğolların Yükselişi

13. yüzyılın başlarında Moğollar çeşitli savaşçı klanlardan oluşur. Ancak 1206'da Temuçin –daha sonraki adıyla Cengiz Han– kendini birleşik Moğol ulusunun hükümdarı ilan etmiştir. Kurnaz ve acımasız bir hükümdar olan Cengiz Han, klanlar arası çatışmaları önlemiş ve halkının enerjisini daha kazançlı olan istilalara yöneltmiştir. Önce steplerdeki komşu kabileler, daha sonra İran, Rusya ve kuzey Çin (1219–23) gibi daha organize devletleri fethetmiştir. Moğol topluluklarına askeri bir yapı kazandırmış ve göçebe yaşam tarzından edindikleri ustalıklardan faydalanmıştır. Ata binmekte usta olan askerler, hareketli savaşta üstünlük sağlamış ve rakiplerine ani ve yıkıcı baskınlar düzenleyebilmiştir.

Çin'de Moğol Egemenliği

Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han 1260'tan itibaren Çin'i yönetmiştir ama Moğolların göçebe gelenekleriyle Çinlilerin karmaşık kültürü arasında denge sağlamakta güçlükler yaşamıştır.
Steplerin eski gayri resmi hiyerarşileri, büyük şehirlerin yer aldığı bir ülkeyi yönetmek için yeterli değildir.

Kağıt para Çinliler tarafından yaklaşık 800 yılında icat edilmiştir. Yuan Hanedanı döneminde banknotlar basılmıştır (yukarıda görülen banknot 1287 yılına aittir)

Ayrıca bakınız: Çin'i Birleştiren İlk İmparator 54–57 ▪ An Lushan İsyanı 84–85 ▪ Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Hongwu'nun Ming Hanedanlığını Kurması 120–27 ▪ Japonya'da Moğol İstilalarının Püskürtülmesi 133 ▪ Üç Derebeyliğin İsyanı 186–87

Kubilay Han

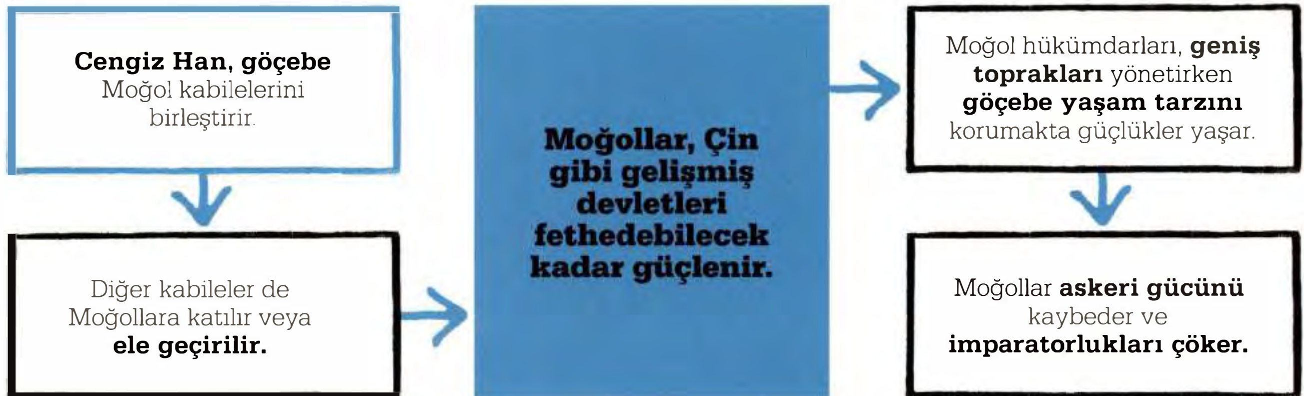

Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han (1215–94) 1251'de Büyük Han (en yüksek Moğol hükümdarı) olan ağabeyi Möngke'nin adına kuzey Çin'i yönetmiştir. Kubilay'ın Çin tarzı yönetimi restore etmesi birçok Moğol'u huzursuz etmiştir. 1258'de neredeyse bu görevden alınacakken Kubilay, Möngke'nin ölümü üzerine 1260'ta Büyük Han olmuştur. Kubilay ağırlıklı olarak Çinli memurlardan oluşan bir bürokrasi kurmuş ama imparatorluğa sadakati sağlamak için önemli şehirlere Moğol memurlar (*darughachi*) yerleştirmiştir. Ekonomiyi iyileştirmek için önlemler almış, ilk başta dini hoşgörüyü teşvik etmiş ve Marco Polo gibi yabancıları Moğol sarayında ağırlayarak onların uzmanlıklarından faydalanmıştır. Kubilay Han, Çin'deki başarılarının ardından Japonya, Annam (Vietnam), Myanmar (Burma) ve Java'ya ordular göndermiştir ama buralarda ya başarısızlığa uğramış ya da kalıcı bir Moğol yönetimi kuramamıştır. Kubilay Han son zamanlarında hüsrana uğramıştır; aşırı içki içmiş, obezite sorunu yaşamış ve son seferlerine sedyeyle taşınmak zorunda kalmıştır.

Eskiden yağmalarla doğrudan ganimet elde edilebilirken, artık iyi yönetim ve vergi tahsilatının faydaları gecikmeli olarak görülebilmiştir. Sonuç olarak birçok Moğol eski yaşam tarzını özlemiştir. Kubilay Han, Moğolları hoşnut etmek için onlara Çinlilerden daha çok hak ve imtiyaz tanımıştır. Bu arada geleneksel Çin elitlerinin desteğini kazanmak için Konfüçyüsçü alimleri desteklemiş, Taoist tapınaklar kurmuş ve oğlunun Budist yazın konusunda eğitim almasını sağlamıştır. Ayrıca köylüler için okullar kurmuş ve imparatorluk toprakları arasında bağlantı kurmak için Moğolların posta sistemini yerleştirmiştir. Atların ve posta istasyonlarının kullanıldığı bu posta sistemi, tüccarlara fayda sağlamıştır.

İmparatorluğun Sonu

Kuzey Çin'de istikrarı sağlama ihtiyacı, Kubilay Han'ın güneyde Song Hanedanını kontrol altına alma çabalarını 1268'e kadar geciktirmiştir. Sonunda başarılı olsa da 11 yıllık seferin maliyeti ağır olmuştur. Savaşçı kimliklerini korumak isteyen Moğollar, kalabalık ordularına kaynak yaratmak için ganimete ihtiyaç duymuştur. Kubilay'ın halefleri, iktidarı tekelinde bulundurmaya devam ederken savaşçı kimlikleri korumakta güçlük çekmiş ve Moğol ordusu aşama aşama zayıflamıştır. On yıllarca süren kıtlık, ölümcül salgınlar ve saraydaki yozlaşmanın ardından 1368'de Kubilay'ın varisleri Ming Hanedanlığının kurucusu Zhu Yuanzhang'ın öncülüğündeki isyanda yenilgiye uğramıştır. Çin yüzyılı aşkın süren işgalin ardından yeniden yerli (Han kökenli) Çinlilerin eline geçmiştir. ■

GÖRDÜKLERİMİN YARISINI BİLE ANLATMADIM, ÇÜNKÜ BANA İNANMAZSINIZ

MARCO POLO'NUN SHANGDU'YA ULAŞMASI (y. 1275)

KISACA

YAKLAŞIM
Uluslararası Ticaretin Yükselişi

ÖNCE
MÖ 106: İpek Yolunu baştan sona kat eden ilk kervan Çin elçilerini Part Krallığına ulaştırır.

MS 751: Çin ordusunun Talas Savaşında yenilgiye uğraması, Çin'in İpek Yolu boyunca batıya doğru yayılmasını önler.

1206: Cengiz Han, Moğol kabilelerini birleştirir. Orta Asya ve Çin'de Moğol istilaları başlar.

AFTER
1340'lar: Veba salgını İpek Yolu üzerinden 1347'de Avrupa'ya ulaşır.

1370–1405: Timur yaptığı fetihlerle Moğol İmparatorluğu ve İpek Yolunu kısa bir süreliğine yeniden canlandırır.

1453: Osmanlıların İstanbul'u fethetmesi Avrupalıların karadan Asya'ya ulaşmasını engeller.

Venedikli tüccar Marco Polo'nun 1275'te Büyük Han Kubilay'ın başkenti Shangdu'ya ulaşması, dört yıllık bir yolculuğun sonuna işaret eder. Marco Polo, yüzyıllar boyunca Çin ve Avrupa arasında eşsiz ürünlerin taşındığı İpek Yolunu uçtan uca kat ederek İtalya'dan Moğol başkenti Shangdu'ya gitmiştir. İpek Yolu ilk olarak MÖ 2. yüzyılın sonlarında Çin Han Hanedanı Ortadoğu'ya ilerlediği zaman bir ticaret yolu haline gelmiştir. Daha sonra ipek ve yeşim taşı gibi ürünler tüccarlar tarafından kervandan kervana aktarılarak batıya taşınmıştır. Bunların karşılığında kürk, altın ve at kervan-

Ayrıca bakınız: Siddartha Gautama'nın Budizm'i Yayması 40–41 ▪ Kubilay Han'ın Song Hanedanlığını Fethetmesi 102–03 ▪ Hongwu'nun Ming Hanedanlığını Kurması 120–27 ▪ Tordesillas Antlaşması 148–51 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35

ları da doğuya taşınmıştır. Barut ve kağıttan pusulaya kadar çok çeşitli Çin icatları da batıya bu yolla ulaşmıştır. Ürünler yolun batı ucundaki İstanbul ve Karadeniz limanlarına getirilmiş ve ağırlıklı olarak Genova ve Venedikliler tarafından alınıp satılmıştır.

Moğolların İpek Yolunu Canlandırması

13. yüzyıl itibariyle İpek Yolunu geçtiği toprakları kontrol eden imparatorluklar parçalanmıştır. Bu nedenle İpek Yolu yolcular için daha az güvenli hale gelmiş ve tüccarların bu yolu kullanması engellenmiştir. Ancak 1205 ve 1269 yılları arasında bölgenin Moğollar tarafından fethedilmesinin ardından İpek Yolu gevşek de olsa bir tek otoritenin –Cengiz Han'ın– kontrolüne girmiştir. Böylece bir tüccar Moğol topraklarından hiç ayrılmadan Hanbalık (Pekin) şehrinden Bağdat'a ulaşabilmiştir. Yeniden sağlanan istikrar, ticaretin canlanmasını teşvik etmiştir.

Bu tarihlerde Avrupalı tüccarları ufku da genişlemiştir. Ortaçağın başlarında tüccarlar yalnızca yerel olarak faaliyet gösterebilmiş ve ürünlerini daha uzak mesafeli ticaret yollarının başlangıç noktalarına kadar götürebilmiştir. 12. Yüzyıldan itibaren Pisa, Genova ve Venedik gibi İtalyan şehir devletleri doğu Akdeniz'de deniz ticaretine öncülük etmiş ve tüccarların Batı Asya ve Mısır'ı Hint Okyanusu üzerinden Çin'e bağlayan deniz yollarıyla bağlantı kurabilmesini sağlamıştır.

Moğol barışından faydalanan tüccarlar büyük kârlar elde edebilmiştir. 13. yüzyılın sonlarında bir kervan yollamanın maliyeti yaklaşık 3500 florindir ama taşınan ürünler Çin'de yedi kat pahalıya satılabilmiştir. 1326 itibariyle Genovalı tüccarlar Çin'in başlıca limanı Zaitun'da sık sık boy göstermiştir.

> Hindistan'dan gelen bütün nadir şeyler, Hanbalık şehrine getirilir – eşsiz taşlar ve inciler ve türlü türlü eşsiz güzellikler... Hanbalık şehrine her gün bin yük arabası ipek gelir.
>
> **Marco Polo, y. 1300**

Kara Ticaretinin Gerilemesi

İpek Yolu yüz yıl daha faal olmuştur ama 1335'te İran'daki Moğol hanlığının çökmesi ve 1368'de Çin'de Moğol egemenliğinin temsilcisi Yuan Hanedanının devrilmesi sonucunda İpek Yolu bir kez daha siyasi olarak zayıf iktidarlar arasında bölünmüştür. Üstelik Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun gelişmesiyle İpek Yolunun batı ucu Avrupalı tüccarlara kapanmıştır.

Lüks ürünlerin uzun mesafeli ticaretinden elde edilen büyük kârlar, Avrupalı güçleri artık işlevsiz hale gelen İpek Yolunun alternatiflerini aramaya yöneltmiştir. Bu kez deniz yolu denenmiştir: Kendilerinden iki buçuk yüz yıl önce Çin'e ulaşan ünlü gezgin Marco Polo'dan ilham alan Portekizli tüccarlar Çin'le doğrudan ticaret bağlantısı kurmak için çabalamış ve 1514'te Guangzhou yakınlarında Çin topraklarına ayak basmıştır. ■

Marco Polo

Marco Polo (1254–1324) henüz 17 yaşındayken Venedik'ten Moğol Hükümdarı Kubilay Han'ın sarayına doğru yola koyulmuştur. Daha önce Çin'i ziyaret eden ve Kubilay'a papadan bir mesaj ileten babası ve amcasıyla birlikte seyahat etmiştir. Polo Moğol sarayında büyük bir misafirperverlikle ağırlanmış ve 17 yıl boyunca Çin'de kalmıştır. Yaklaşık 1291'de yurduna dönene kadar Han'ın hizmetinde Çin'in dört bir yanını gezmiştir.

1298'deki bir deniz savaşında Cenevizliler tarafından ele geçirilmiş ve tutsak edilmiştir. Büyük Han'ın topraklarındaki maceralarını zindandaki arkadaşı Rustichello'ya anlatmıştır. Bu öykülerden çok etkilenen Rustichello, Marco Polo'nun maceralarını biraz da süsleyerek yazıya dökmüştür. Ortaya çıkan kitap birçok dile çevrilmiştir ve 13. yüzyılın sonlarındaki Çin hakkında çok kıymetli bilgiler içerir. Marco Polo serbest kaldıktan sonra Venedik'e dönmüş ve hayatının geri kalanını orada geçirmiştir.

ŞİMDİYE KADAR BİRKAÇ KURUŞ KARŞILIĞINDA TUTULAN PARALI ASKERLER EBEDİ ÖDÜLLERE KAVUŞACAK

KUDÜS'ÜN FETHEDİLMESİ (1099)

KISACA

YAKLAŞIM
Haçlı Seferleri

ÖNCE
639: Müslüman bir ordu Kudüs'ü ele geçirir.

1009: Halife el-Hakim, Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesinin yıkılması emrini verir.

1071: Selçuklu Türkleri, Bizans imparatoru Romen Diyojen'i yenilgiye uğratır ve esir alır.

1095: Bizans imparatoru Alexios papadan yardım ister.

SONRA
1120: Tapınak Şövalyeleri tarikatı kurulur.

1145: İkinci Haçlı Seferi başlar.

1187: Müslüman lider Selahaddin Eyyübi Kudüs'ü geri alır ve Üçüncü Haçlı Seferi başlar.

1198: Baltık Haçlı Seferi başlar.

1291: Müslüman kuvvetler Filistin ve Suriye'nin yeniden fethini tamamlar.

Zafer kazanan haçlılar Kudüs'ü ilerler ve acımasızca bir saldırıyla şehri Fatımi halifeliğinin elinden alır. Yeni bir krallığın temelleri atılır.

15 Temmuz 1099'da yaklaşık 15.000 Hıristiyan şövalye, bir aylık kuşatmanın ardından Kudüs'e girmiş ve şehri savunan Müslümanları ve beraberinde Yahudileri kılıçtan geçirmiştir. Bu kanlı kıyım, kutsal topraklarda 200 yıl boyunca sürecek Müslüman-Hıristiyan savaşının başlangıcına işaret eder.

Hıristiyanlığı Savunmak

Kudüs 639'da Müslümanların eline geçmiştir. Ne Constantinople'daki Bizans imparatorları ne de Batı Avrupa'daki Hıristiyan krallar, kendileri için kutsal olan bu şehri geri almak için gerekli siyasi irade veya kuvvete sahiptir. Ancak 11. yüzyılda Selçuklu Türklerinin ilerleyişi Kudüs'e haç yollarını kapatmış ve Türklerin Malazgirt'te Bizanslıları yenilgiye uğratması Hıristiyanlığın sınırlarının Constantinople'a kadar geri çekilmesi tehdidini doğurmuştur. 1095'te İmparator I. Alexios Komnenos, destek istemek için Papa II. Urban'a elçiler göndermiştir.

Adil Savaş

Papa Urban, papalık prestijini artıra-

Ayrıca bakınız: Muhammed'e Vahiy İnmesi 78–81 ▪ Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ Papa-İmparator Arasında Atama Anlaşmazlığı 96–97 ▪ Granada'nın Fethi 128–29 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41

cak bu ülküye dört elle sarılmıştır. 1095'teki bir vaazında kutsal topraklarda Hıristiyanların gördüğü mezalimi açıklamış ve onları özgür kılmak için bir sefer düzenlenmesi çağrısında bulunmuştur. Tanrı adına gerçekleştirilecek bu sözde Adil Savaşa katılarak hem ilahi kurtuluş hem de ganimetten faydalanmak isteyen Hıristiyan savaşçılar da bu ülküyü benimsemiştir.

1096'da çoğunlukla Fransız ve Normanlardan oluşan 100.000 kadar haçlı şövalyesi sefere çıkmıştır. Kudüs'e doğru ilerlemeleri yavaş olmuştur: Selçuklu Türkleri tarafından birçok kez engellenen ve uzun Antakya kuşatmasında ciddi biçimde moral kaybı yaşayan Haçlılar sonunda Fransız şövalye Bouillon'lu Godfrey liderliğinde Kutsal Şehri ele geçirmeyi başarmıştır.

Haçlılar fethettikleri bölgede dört devlet kurmuştur: Edessa [Urfa], Antakya, Tripoli [Trablus] ve Kudüs Krallığı. Bu haçlı devletleri topluca "Outremer" yani deniz aşırı ülkeler olarak anılmıştır. Müslümanların karşı saldırılarından korunmak isteyen Haçlılar, kutsal topraklara uzanan stratejik yolların üzerinde Beaufort, Margat ve Krak des Chevaliers gibi kalelerden oluşan yoğun bir savunma ağı oluşturmuştur. Ancak ilk başlardaki haçlı hissiyatı zayıfladıkça, haçlı devletlerinde insan gücü eksikliği baş göstermiştir. Kutsal toprakları savunmak için ant içen Tapınak Şövalyeleri ve Hospitalier Şövalyeleri gibi haçlı tarikatları kurularak bu sorun kısmen çözülmüştür.

Sonraki Haçlı Seferleri

Ancak bu da yeterli olmamıştır: Müslüman ordular 1144'te Edessa'yı ele geçirince İkinci Haçlı Seferi düzenlenmiştir. Bu ve 1187'de Kudüs'ün yıkıcı kaybına karşı düzenlenen Üçüncü Haçlı Seferine daha da yüksek seviyede katılım gerçekleşmiştir. Fransa'dan VIII Louis, İngiltere'den I. Richard ve Kutsal Roma İmparatoru Frederick Barbarossa gibi hükümdarlar lider rolü üstlenmiştir.

1270'e kadar sekiz haçlı seferi daha düzenlenmiştir: Kuzey Afrika'daki Müslümanlara saldırılar; İspanya'da İslam emirliklerinin geri alınması için Reconquista hareketinin desteklenmesi; Avrupa'nın doğusundaki pagan gruplara karşı seferler ve hatta Fransa'nın güneyindeki Katharlar gibi Hıristiyan heretiklere saldırılar. Ancak Ortadoğu'da Mısır'daki Memlükler gibi daha güçlü Müslüman devletlerin ortaya çıkması Haçlı baskısına karşı güçlü bir direnç gösterilmesini sağlamış ve seferleri büyük ölçüde etkisiz kılmıştır.

Kudüs sonunda 1244'te Müslümanların eline geçmiştir ve kutsal topraklardaki son haçlı kalesi Akka şehri de 1291'de Memlükler tarafından fethedilmiştir. ■

Tanrıya mutlak bir biçimde yabancı olan bir ırk Hıristiyanların topraklarını işgal etti ve insanları kılıçtan geçirdi, her yeri yağmalayıp ateşe verdi.

Papa II. Urban, 1095

DEVLERİNİŞİ

ANGKOR WAT'IN İNŞA EDİLMESİ (Y. 1120)

KISACA

YAKLAŞIM
Ortaçağda Güneydoğu Asya

ÖNCE
Y. 700: Srivijaya şehir devleti Sumatra'nın büyük bir kısmı, batı Java ve Malay yarımadasına yayılır.

802: II. Jayavarman Khmer devletini kurar.

SONRA
1177: Champa, Angkor'u ele geçirir ve şehri yerle bir eder.

1181–1220: VII. Jayavarman, Champa'yı püskürtür ve Khmer İmparatorluğu eski ihtişamına kavuşturur.

Y. 1250: İlk birleşik Thai devleti kurulur. Başkenti Sukhothai'dır.

1293: Moğollar, Java'daki Singasari hükümdarına yenilir ve Güneydoğu Asya'yı ele geçirme iddiasını terk eder.

Y. 1440: Angkor şehri terk edilir ama Angkor Wat Budist hacıların ibadet yeri olmayı sürdürür.

12. yüzyılın başlarında Kamboçya'yı ve Vietnam, Laos ve Tayland'ın parçalarını kapsayan Güneydoğu Asya'nın büyük bir kısmı Khmer İmparatorluğu tarafından Angkor'daki başkentten yönetilmiştir. Günümüzde Kamboçya'nın kuzeydoğusundaki Angkor yerleşim yerleri, tapınaklar ve su rezervi ağıyla etkileyici bir şehirdir. Hindu tanrısı Şiva'nın dünyadaki temsilcisi olarak hüküm süren tanrı-krallar soyu tarafından inşa edilmiştir.

1120 dolaylarında Khmer kralı II. Suryavarman iddialı bir inşa projesi başlatmıştır: Hindu tanrı Vişnu'ya adanmış ve aynı zamanda kralın başarılarını kaydedecek 200 hektarlık bir tapınak inşa edilmesini emretmiştir. 37 yılda tamamlanan göz alıcı Angkor Wat tapınağı büyük bir hendekle çevrilidir, lotus şeklindeki kulelerle donatılmıştır ve Hindu mitolojisinden sahneleri ve Vişnu'nun vücut bulmuş hali olarak kralı tasvir eden bas-rölyeflerle kaplı 800 metrelik bir galeriyle süslenmiştir.

Angkor Wat, Güneydoğu Asya tarihindeki en büyük güçlerden birinin kayda değer üretkenliği ve yaratıcılığının bir göstergesidir. Ancak tapınağın inşası aynı zamanda imparatorluğun gerileme döneminin başlangıcına işaret eder: Daha sonraki istilalar, ticarette değişimler ve rakip krallıklarla savaşlar eksik olmamıştır. İmparatorluk, Mahyanana Budizmini devlet dini haline getiren VII. Jayavarman yönetiminde yeniden canlanmış ve Angkor'da inşa projeleri başlamıştır ama Jayavarman'ın 1218'deki ölümü ülkeyi ölümcül bir biçimde zayıflatmıştır.

Tüm geniş sütunları ve üst pervazlar Buddha figürleriyle süslü.

Zhou Daguan
Çinli diplomat

Dış Etkiler

Khmer İmparatorluğu günümüzde Kamboçya, Myanmar ve Endonezya'ya ait Java ve Sumatra adalarında MS 1. binyılın sonuna doğru ortaya çıkan güçlü devletler arasında öne çıkar. Devletlerin oluşum aşamasında Bengal

Ayrıca bakınız: Kubilay Han'ın Song Hanedanlığını Fethetmesi 102–03 ▪ Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Hongwu'nun Ming Hanedanlığını Kurması 120–27 ▪ Tonkin Körfezi Olayı 312–313

Körfezinden gelen ve karayoluyla Malay yarımadası üzerinden Tayland Körfezine ve Çin'in güneyine uzanan önemli ticaret yolu aracılığıyla Hindistan ve Çin'le kurulan temaslar bu bölgedeki toplumlar üzerinde çok etkili olmuştur. Bu ağ ender bulunan ağaçlar, fildişi ve altın gibi Güney Asya ürünlerinin ticaretini mümkün kılmanın yanı sıra Hinduizm ve Budizm gibi Hint ve Çinlilere ait fikir, anlayış ve uygulamaları bu bölgedeki uygarlıklara tanıtmıştır. Onlar da bu fikir, anlayış ve uygulamaları kendilerine uyarlayarak başta mimari ve sanat alanında olmak üzere orijinal ve özgün varyasyonlar üretmiştir.

Deniz İmparatorlukları

Khmer İmparatorluğu Güneydoğu Asya anakarasında egemen olurken Endonezya takımadalarında Sumatra'daki Palembang merkezli Srivijaya İmparatorluğu, Hindistan ve Çin arasındaki iki geçidi (Malacca ve Sunda boğazlarını) kontrol ederek ticarete hâkim olmuştur. Srivijaya İmparatorluğu zaman içinde Avrupa, Hindistan ve Çin'de revaçta olan hindistancevizi başta olmak üzere baharat ticaretinden zenginleşse de 12. yüzyılın sonlarında küçük bir krallık haline gelmiş ve daha sonra Java'daki Majapahit İmparatorluğunun gölgesinde kalmıştır.

13. yüzyılın sonlarında Çin imparatoru Kubilay Han önderliğindeki Moğol kuvvetleri Vietnam, Java ve Myanmar'ı istila etmiştir. Bu seferler başarısız olsa da Khmer doğu Tayland'ın kontrolünü yitirmiştir. 1400'lerin başında Champa (günümüzde Vietnam'da) ve Ayutthaya'dan (günümüzde Tayland'da) gelen ordular karşısında topraklarının büyük bir kısmını kaybeden imparatorluk daha da küçülmüştür. Ayutthaya Krallığı 1431'de Angkor'u da ele geçirince, imparatorluğun başkenti kıyıya taşınmış ve Suryavarman'ın ruhani başyapıtı kendi kaderine terk edilmiştir. ■

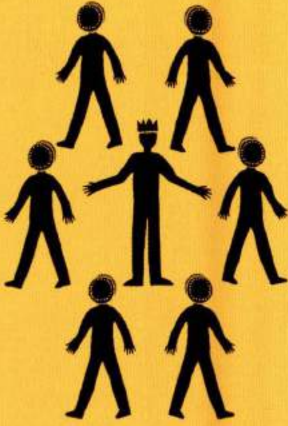
Angkor Wat, 19. yüzyılın sonlarında Avrupalılar tarafından keşfedildikten sonra on yılarca yağmaların ve düzensiz turizmin etkisine maruz kalmıştır; 1992'de UNESCO Dünya Mirası olarak kabul edilmiştir.

II. Suryavarman

Khmer İmparatorluğunun en büyük krallarından biri olan II. Suryavarman, rakiplerini öldürdükten sonra 1113'te tahta çıkmış ve on yıllarca süren kargaşanın ardından Kamboçya'yı yeniden birleştirmiştir. Çin'le diplomatik ilişkileri kaldığı yerden devam ettirmiş ve komşu devletlerin saldırılarına karşı caydırıcı bir önlem olarak 1128'de Çin mandasını kabul etmiştir. Suryavarman savaşçı bir liderdir: 1123 ve 1136 yılları arasında günümüzdeki Vietnam topraklarında Dai-Viet'e ve 1145'te Khmer'in geleneksel düşmanı doğudaki Champa'ya seferler düzenlemiştir. İmparatorluğun sınırlarını Tayland'a kadar genişletmiş ve Pagan Myanmar krallığına karşı ilerlemiştir.

Suryavarman dünyadaki en büyük dini yapı olmayı sürdüren büyüleyici Angkor Wat'ın yanı sıra başkentte aynı tarzda başka tapınaklar inşa ettirmiştir. Ancak siyasi ve askeri başarıları daha kısa ömürlü olmuştur. Champa'ya karşı düzenlediği sefer sırasında 1150'de öldükten sonra, imparatorluk iç savaşa sürüklenmiş ve yıkılmanın eşiğine gelmiştir.

HİÇBİR SARAY EMİRİ VE DEVLET MEMURUNU KIYMETLİ ARMAĞANLARDAN MAHRUM BIRAKMADI

MANSA MUSA'NIN MEKKE'YE HACCA GİTMESİ (1324)

KISACA

YAKLAŞIM
Batı Afrika'da İslam ve Ticaret

ÖNCE
Y. 500: Gana Krallığı ortaya çıkar.

1076: İspanya'dan Sahel'e uzanan bir İslam İmparatorluğu kuran Murabıtlar, Gana'yı fetheder.

1240: Sundjata, Gana'yı ve stratejik tuz, bakır ve altın madenlerini ele geçirerek Müslüman Mali İmparatorluğunu kurar.

SONRA
1433: Mali, Songhay İmparatorluğuna dahil olan Timbuktu'nun kontrolünü kaybeder.

1464: Songhay Kralı Sonni Ali, imparatorluğunun sınırlarını genişletir ve Mali daha da küçülür.

1502: Mali, Songhay İmparatorluğuna yenilir.

Sahra ötesi ticaretin başlamasıyla İslam 9. yüzyıldan itibaren Batı Afrika'ya yayılır.

Mansa Musa'nın hacca gitmesi Müslüman Mali Krallığının servet ve gücünü gösterir.

Mali diğer Müslüman ülkelerden alimler için **çekim merkezi** olur ve **İslam ilminin büyük bir merkezi** haline gelir.

İslam, Mali çöktükten sonra bile Batı Afrika'da **kök salmaya devam eder.**

Batı Afrika'da Müslüman Mali Krallığı, 14. yüzyılın başlarında gösterişli bir biçimde dünya sahnesine çıkmıştır. Sahra ötesi kervan ticaretinin kontrolünü elinde bulunduran Mali büyük kârlar elde etmiştir. Zenginliği dillere destan bir hükümdar olan Mansa Musa, Mekke'ye olağandışı bir müsriflikle hac yolculuğu yapmıştır. İmparatorun bir yıllık yolculuğu Müslüman dünyasında ve hatta Avrupa'da efsaneleşmiştir. Kendi krallığında İslam kültürünü ve ilmini desteklemesi, Batı Afrika'nın ticaretle uğraşan imparatorluklarında inancın aşama aşama yer etmesinin simgesi olmuştur.

Afrika Ticareti ve İslam

Yaklaşık 5. yüzyılda Sahel bölgesinin kenarlarında (Sahra çölünün güneyindeki yarı kurak bölgede) devletler oluşmaya başlamıştır. Büyük doğal

Ayrıca bakınız: Muhammed'e Vahiy İnmesi 78–81 ▪ Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ Büyük Akbar'ın Fetihleri 170–71 ▪ Kraliyet Afrika Şirketi'nin Oluşumu 176–79 ▪ Köle Ticareti Yasası 226–27

> [Mansa Musa] Kahire'yi altına boğdu… Öylesine çok altın alışverişi yapıldı ki Mısır'da altının değeri düştü.
>
> **Şihab el-Umeri**
> **Arap tarihçi (1300–1384)**

zenginliğine referansla "altın ülkesi" olarak bilinen Gana Krallığı bunların ilkidir. 7. yüzyılda Kuzey Afrika'nın Araplar tarafından fethedilmesi Sahra ötesi ticarete yeni bir ivme kazandırmıştır. Müslüman devletler, Batı Afrika'nın altını ve kölelerine büyük ilgi göstermiştir. Bu ticaret geliştikçe Müslüman tüccarlar ve onların beraberinde İslam, Nijer ve Senegal nehirlerinin kaynakları arasındaki bölgeye yönelmiştir.

Ancak barışçıl ticareti çok geçmeden fetih takip etmiştir. Fas kökenli Berberi Hanedanı Murabıtlar, 1076'da güneye ilerlemiş ve Gana'nın başkentini yağmalayarak bölgeye egemen olmuştur.

Gana'nın güç kaybetmesinden doğan boşluk aşama aşama Mali tarafından doldurulmuştur. Yukarı Nijer Nehri çevresinde kurulan Mali devleti 13. yüzyılın ortasında genişlemeye başlamıştır. 1312–37 yılları arasında hüküm süren Mansa Musa liderliğinde Mısır'la ve Kuzey Afrika'daki diğer önemli ticaret merkezleriyle kârlı kervan bağlantıları kurarak en geniş sınırlarına ve gücünün zirvesine ulaşmıştır. Kumaş ve üretilmiş ürünler karşılığında altın, tuz ve köle alınmıştır.

İlim Merkezi

Mansa Musa, Mekke'ye hacca giden ilk Batı Afrikalı hükümdar değildir ama altın külçeleri taşıyan 500 köleyle birlikte 60.000 kişilik maiyetiyle zenginliğini sergilemiş ve tüm görenleri etkilemiştir.

Bu seferin Mali'nin prestijini artırmanın dışında da bir amacı vardır: Kral dönüş yolculuğunda Müslüman alimleri ve Ebu İshak es-Sahili adlı ünlü mimarı da kendisiyle beraber Mali'ye gelmeye davet etmiştir. Ünlü mimar, komşu Songhay İmparatorluğundan ele geçirilen Timbuktu ve Gao ticaret üslerinde Batı Afrika'nın ilk kerpiç camilerini inşa etmiştir. Çöl ticaretiyle Nijer nehrindeki deniz ticareti yollarının kesiştiği noktada yer alan Timbuktu, Mansa Musa'nın önderliğinde Mali'nin başlıca ticaret merkezi haline gelmiş ve bölgenin entelektüel ve ruhani merkezi olarak gelişmiştir. Ebu İshak es-Sahili'nin Sankore camisinin çevresindeki öğretim merkezi, ünlü Sankore Üniversitesi'nin ve diğer medreselerin (İslami okulların) temellerini atmıştır.

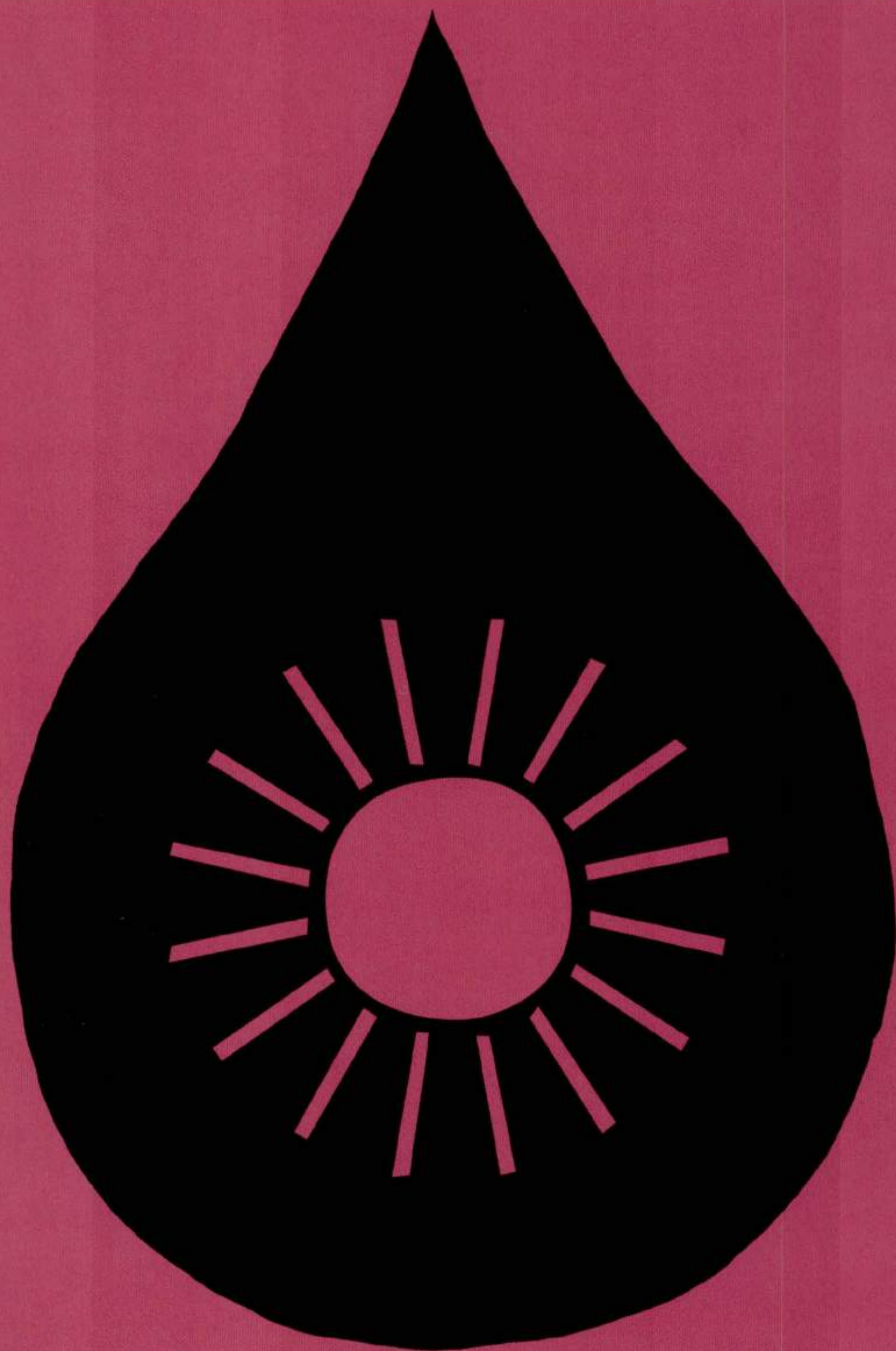
Mansa Musa'nın ölümünün ardından oğlunun tahta çıkmasıyla Mali ilk başlarda gelişmeye devam etse de güçsüz yöneticiler, dışarıdan gelen saldırılar ve asi kabileleri kontrol altında tutma ihtiyacı yüzünden zayıflamış ve sonunda Songhay İmparatorluğunun gölgesinde kalmıştır. 1550 itibariyle artık önemli bir siyasi varlık olmaktan çıkmıştır. 14. yüzyıldaki en müreffeh devletlerden biri olan Mansa Musa'nın büyük imparatorluğu, kısa ömürlü olmuşsa da ünlü hac yolculuğu uzun vadeli etkiler yaratmış ve İslam uygarlığının Batı Afrika'da yayılmasına katkıda bulunmuştur. ■

Mansa Musa'nın hacca gitmesi Avrupalı haritacıların dikkatini çeker: İmparator, 1375 yılına ait bu Katalan Atlasında altın külçesi ve altından bir kral asası taşırken tasvir edilir.

DÜŞMANLARIN KANINI GÜNEŞE SUNUN

TENOCHTITLAN'IN KURULUŞU (1325)

KISACA

YAKLAŞIM
Aztek ve İnka İmparatorlukları

ÖNCE
Y. 1200: Peru'da Cuzco Vadisinde İnkalar ortaya çıkar.

Y. 1250: Aztekler, Meksika Vadisine gelir.

1300: Aztekler, Culhuacán hükümdarının sahip olduğu arazide yerleşim yerleri kurar.

1325: Aztekler, Culhuacán'dan güneye kaçar ve Texcoco gölünün çevresindeki araziye girer.

SONRA
1376: Acampichtli ilk Aztek hükümdarı olur.

1428: İnkalar yayılmaya başlar. Aztek Üçlü İttifakı kurulur.

Y. 1470: İnkalar, Chimú kültürünün merkezi Chimor'u ele geçirir.

1519: İspanyollar Meksika'ya varır.

1532: İspanyollar Peru'ya varır.

Orta Meksika ve Peru'da birbiriyle rekabet halindeki küçük devletler, güç boşluğunu dolduran **Aztek ve İnka göçmenleri kendine çeker.**

↓

Aztekler ve İnkalar sırasıyla Tenochtitlan ve Cuzco başkentlerini kurar.

↓

Aztek İmparatorluğu güç kazanmak için **askeri saldırganlık** ve **misilleme korkusunu** kullanarak topraklarını genişletir.

İnka İmparatorluğu fethedilen halklarla **işbirliği yaparak** ve onları **entegre ederek** topraklarını genişletir.

↓

Her iki imparatorluk modeli de **İspanyol istilasına karşı** koyamaz.

Aztekler adıyla bilinen Orta Amerikalı göçmen savaşçılar, 1325'te koruyucu tanrıları Huitzilopochtli'nin uzun süre önce kehanette bulunduğu işareti görmüştür: Huitzilopochtli, Azteklere kaktüsün üstüne tünemiş bir kartal gördükleri yere yerleşmelerini söylemiştir. Aztekler çok geçmeden başkentleri Tenochtitlan'ın çekirdeği haline gelecek bir tapınak inşa etmiştir. Tenochtitlan, Colombus öncesi kültürü paylaşan ve günümüzde orta Meksika'dan güneyde Belize, Guatemala, El Salvador, Honduras, Nikaragua ve kuzeyde Kosta Rika'ya kadar uzanan geniş bir bölge olan Mezoamerika'nın tarihindeki en gösterişli imparatorluğun merkezi haline gelmiştir. Buna paralel olarak İnkaların başkenti Cuzco da aynı şekilde gelişmiştir. And dağlarından bir halk olan İnkalar, mütevazı başlangıcın ardından birkaç on yıl içinde Güney Amerika'nın gelmiş geçmiş en büyük devletini yaratmıştır.

Aztek Uygarlığının Temelleri

Aztekler yaklaşık 1200'lerde kuzey Meksika'da göçebeliğe başlamış olabilir. Sonraki 100 yıl boyunca, paralı asker veya pek hoş karşılanmayan göçebeler olarak büyük zorluklara göğüs germişlerdir. Acımasız savaşçılar olarak nam salmış olmaları bu durumu daha da kötüleştirmiştir. Bazen insanların kurban edilmesini de içeren şiddet eylemleri gerçekleştirdikten sonra kaçmak zorunda kalmışlardır. Tenochtitlan'a kaçmaları da bu tür bir olayın ardından gerçekleşir. Aztekler onları ağırlayan Culhuacán hükümdarının kızını kendi şeflerine gelin olarak istemiştir. Kızının kraliçe olarak onurlandırılacağına düşünen Culhuacán hükümdarı bu teklifi kabul etmiştir. Ancak genç kız dehşet verici bir biçimde öldürülüp derisi yüzülerek Azteklerin ilahı Xipe Totec'e kurban olarak sunulmuştur. Culhuacán hükümdarı ve askerleri tarafından sürülen Aztekler güneye doğru kaçmış ve Tenochtitlan şehrini kuracakları yere varmıştır.

Tenochtitlan adasının yer aldığı Texcoco gölünün çevresindeki topraklar bataklıktır ve çok az kereste vardır ama başkent kolayca savunulabildiği için Aztekler burayı kendi konumlarını sağlamlaştırmak için kullanmıştır. 1371'den 1426'ya kadar Meksika Vadisine egemen olan Tepanec hükümdarı Tezozomoc'la yaptıkları antlaşmayla kendilerini güvence altına alan Aztekler, 1428'de Texcoco ve Tlacopan şehirleriyle Üçlü İttifak oluşturmuştur. Bu üçlü ittifakın kurulması, emperyal genişleme dönemini başlatmıştır.

Ayrıca bakınız: Maya Klasik Döneminin Başlaması 71 ▪ Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Tordesillas Antlaşması 148–51 ▪ Columbus Değişimi 158–59 ▪ *Mayflower* Yolculuğu 172–73 ▪ Bolívar'ın Gran Colombia'yı Kurması 216–19

Aztek İmparatorluğunun Genişlemesi

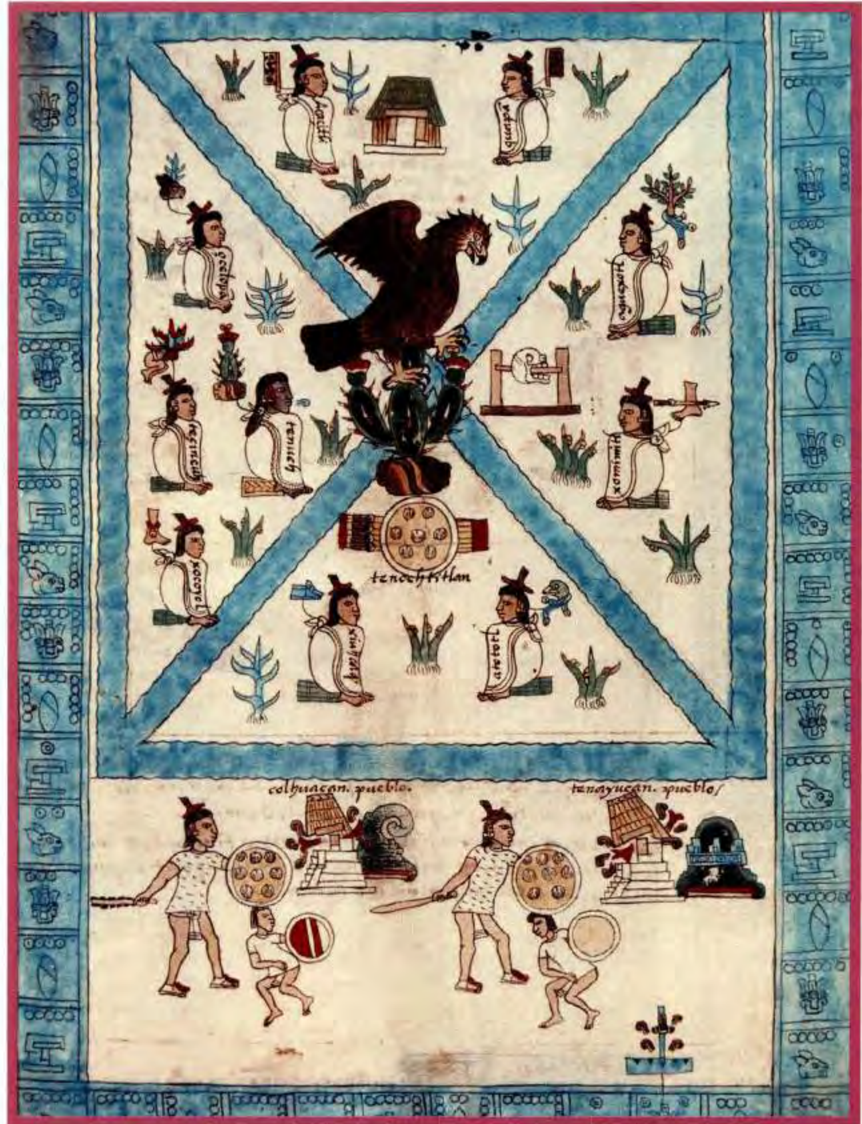
Aztek toplumu ilk başlarda çok az resmi hiyerarşi barındırır. Araziye ortaklaşa sahip olan topluluklardan (*calpulli*) oluşur ve topluluğun liderleri önemli kararları rahiplerle birlikte alır. 1376'da Aztekler ilk kez genel bir lider (*tlatoani*) seçmiştir. Bu lider, gelişen imparatorluğun savaş lideri, hâkimi ve idarecisi vazifesini üstlenmiştir. Itzcoatl (1427–40), Moctezuma I (1440–69), Axayactl (1469–81) ve Ahuitzotl'un (1486–1503) önderliğinde Aztek orduları Meksika Vadisindeki komşularını egemenliği altına almış ve daha sonra dışarı doğru yayılarak Oaxaca, Veracruz ve günümüzde Meksika ve Guatemala'nın doğusunda kalan Maya halkının kontrolündeki bölgesinin sınırlarına kadar ulaşmıştır.

Aztek İmparatorluğu genişledikçe toplum dönüşüme uğramıştır. Savaşçılardan oluşan elit bir sınıf doğmuş ve toprak sahibi olmayan en alt tabaka (*mayeques*) efendilerinin emrinde çalışmakla mükellef tutulmuştur. Tüm erkeklerin askerlik eğitimi aldığı (soylular ve sıradan insanların ayrı ayrı okullara gittiği) eğitim sistemi, Aztek toplumunun askeri doğasını pekiştirmiştir. Bu, savaşçı ruhu güçlendirmiş ve Azteklere Meksika'daki komşu kabileler karşısında büyük bir avantaj sağlamıştır.

İmparatorluk Sistemi

Tenochtitlan, Aztek panteonun tanrılarına adanmış birçok tapınakla süslenmiştir. Her tanrı kendi tapınağına sahiptir. Büyük Tapınağın iki mabedi Huitzilopochtli ve yağmur tanrısı Tlaloc'a adanmıştır. Bu tapınaklarda birçok insan diri diri yakılarak, başı kesilerek veya göğüs kafesi açılıp kalbi çıkarılarak kurban edilmiştir. 1487'de Büyük Tapınağın yeniden kutsanması sırasında 80.000 kadar insanın kurban edildiği anlatılır.

Aztek savaşlarının birçoğu "çiçek savaşı" olarak nitelendirilir. Bu ritüel savaşlarda rakipler tutsak edilmiş ve Aztek tanrılarını yatıştırmak için kurban edilmiştir. Aztek tanrılarının kanla beslendiğine ve gökyüzünde güneşi hareket ettirmek için kana ihtiyaç duyduğuna inanılmıştır. Tenochtitlan şehri sakinlerinden haraç da alınmıştır. Organize bir devlet bürokrasisine nazaran sayıları çok az olsa da vergi tahsildarları görevlendirilmiştir. Tahsildarlar Aztek » İmparatorluğunun 38 eyaletini dolaşmış ve her yıl 7000 ton mısır, 4000

Tenochtitlan'ın kurulması, *Codex Mendoza*'da bu şekilde tasvir edilmiştir. Aztek tarihi ve kültürünü anlatan bu eser yaklaşık 1540'ta Aztek bir sanatçı tarafından İspanya Kralı V. Charles'a sunulmak üzere hazırlanmıştır.

ton fasulye ve yüzbinlerce pamuklu örtü toplamıştır. Toplanan bu haraçlar, Azteklerin egemenliğindeki şehirlerin itaatkar kalmasını sağlayan ve başkaldıranlara çok az merhamet gösteren soyluları ve savaşçıları ödüllendirmek için kullanılmıştır.

Aztekler tebaalarına bir parça güvenlik dışında çok az şey sağlamıştır. Tenochtitlan'da tarıma elverişli toprakları genişletmek için büyük bir maliyet göze alınarak yapay adalar (*chinampas*) oluşturulmuştur ama eyaletlere bu tür hizmetler sunulmamıştır. Yenilgiye uğrayan devletler Aztek ordusuna asker vermemiş ve dolayısıyla gelecekte kazanılan zaferlerin ganimetinden pay alamamıştır. Aztek dilini yaymak için de çok az çaba sarf edilmiştir. Korkuya dayalı bu imparatorluğun çok kırılgan olduğu ortaya çıkmıştır: 1519'da Cortes liderliğindeki küçük bir İspanyol birliği tarafından istila edildiğinde, boyunduruk altındaki halklar Aztekleri savunmak yerine yeni gelenleri desteklemiş ve Aztek İmparatorluğu iki yıl içinde çökmüştür.

> [Peru] savaşlarla bölünmemiş olsaydı ... binden fazla İspanyol aynı anda gelmedikçe oraya giremezdik veya fethi gerçekleştiremezdik.
>
> **Pedro Pizarro**
>
> **İspanyol istilacı (1571)**

İnka Uygarlığının Başlangıcı

Anayurdu And dağlarının orta kısmında, günümüzde Peru'nun sınırları içinde kalan Cuzco dolaylarında bulunan İnkalar da Azteklere benzer bir biçimde mütevazı kökenlere sahiptir ama imparatorluk statüsüne yükselişleri daha da göz kamaştırıcı olmuştur. Küçük ve bir ölçüde önemsiz bir kabileyken, komşu gruplarla işbirliği yapmak için stratejiler geliştirerek başarılı bir imparatorluk kurmuşlardır.

İnkaların ortaya çıkış miti, yüksek dağlardaki bir mağaradan çıkıp ilk liderleri Manco Capac öncülüğünde Cuzco'ya varmalarını anlatır. İnkaların bu bölgeye 1200 dolaylarında ulaştığı düşünülür. İnkalar iki yüzyıl boyunca görece önemsiz bir çiftçi grubu olarak kalmıştır ve toplumları kabaca eşit statüye sahip klanlara (*ayllus*) ayrılmıştır.

İnka İmparatorluğunun Genişlemesi

İnkalar 1438 dolaylarında komşu Chanca halkı tarafından Cuzco vadisinden sürülmek istendiği zaman önemli bir güç olarak varlığını hissettirmeye başlamıştır. O tarihte İnkalar yüce lidere (Sapa İnka) sahiptir ve lider Viracocha bu görev için yetersiz olsa da oğlu Pachacuti istilacıları yenilgiye uğratmıştır. Pachacuti önderliğindeki Inka orduları daha sonra Cuzco vadisinin geri kalanını ve Titikaka Gölü çevresinde güneydeki dağlık bölgeyi fethetmiştir. Pachacuti'nin oğlu Topa Inca Yupanqui ve torunu Huayna Capac'ın önderliğindeki İnkalar yaklaşık 1470'te en büyük kıyı devleti Chimor'u mağlup etmiştir. Kuzeydeki dağlık bölgenin geri kalanını ele geçiren İnkalar günümüzde Ekvador ve Kolombiya'nın bölgelerine ve güneyde Şili'nin çöllerine kadar uzanmıştır.

İnkalar, Azteklerin aksine fethettikleri ülkelerden askeri birlikleri İnka askerlerin emrine vermiş. Böylece onlara sadakatlerinin karşılığında ganimetten pay alabilme imkanı tanımıştır.

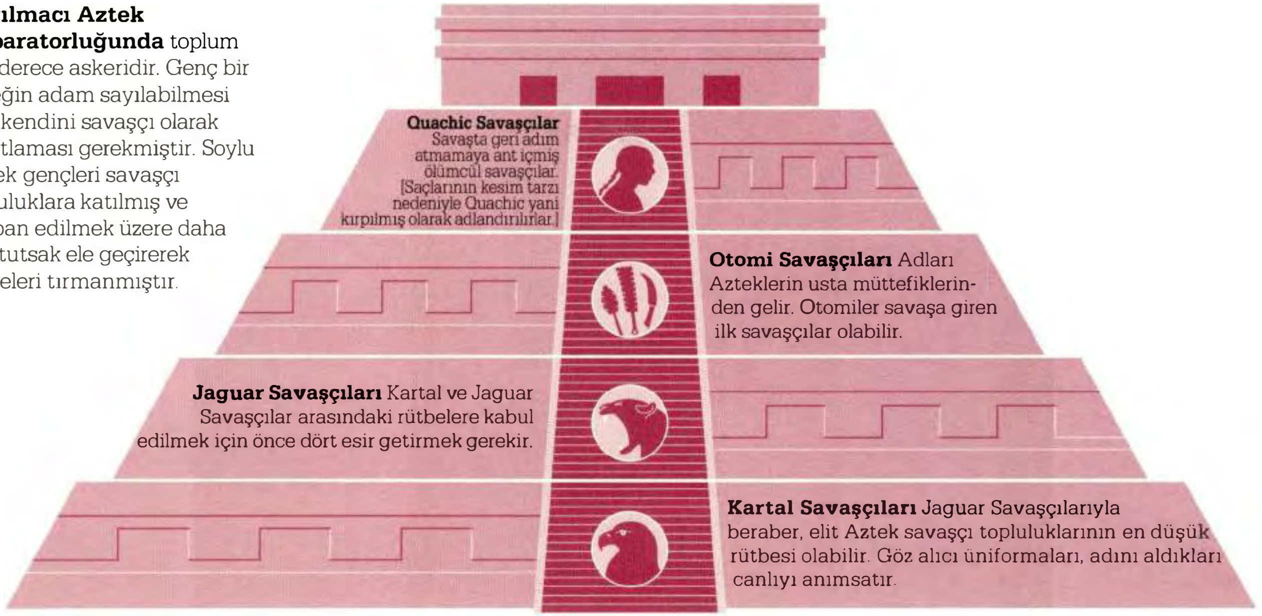
İnka İletişimi

İnka İmparatorluğu çok merkezidir; hepsi Sapa İnka'ya hizmet etmekle yükümlü köylülerin (*mitad*) sayısını belirlemek için nüfus sayımı yapmışlardır. Bu organizasyon seviyesi, büyük ölçekli kamu yapılarının inşa edilmesini mümkün kılmıştır. 40 bin kilometre uzunluğundaki geniş yol ağı bilhassa önemlidir. Bu yollar üzerinde düzenli aralıklarla inşa edilen hanlar, ordunun hızla hareket etmesini kolaylaştırmış ve uçsuz bucaksız İnka topraklarında çok etkili bir iletişim sistemi sağlamıştır. Aynı

Tlacaelel

Aztek İmparatorluğu yeni bölgeleri fethedip genişledikçe, daha karmaşık bir yönetim sistemi oluşturmak gittikçe daha elzem hale gelmiştir. Itzcoatl 1427'de hükümdar (*tlatoani*) olduktan sonra, yeni baş danışmanlık (*cihuacoatl*) görevini getirmiştir. Bu görevi ilk olarak Itzcoatl'ın yeğeni Tlacaelel (1397–1487) üstlenmiştir. Ölene dek bu görevde kalan Tlacaelel birçok hükümdara hizmet etmiş ve paha biçilmez bir devamlılık sağlamıştır. Ayrıca Aztek imparatorluk ideolojisinin temelini oluşturmak için daha eski kayıtların imha edilmesini ve Aztek tarihinin yeniden yazılmasını emrederek çoğunlukla kraliyet ailesi ve soyluların yararına reformlar yapmıştır.

Üçlü İttifakın oluşumuna başkanlık ederek Azteklerin konumunu pekiştirmiş ve aralıksız bir biçimde insan kurban edilmesini sağlamıştır. Tlacaelel hiçbir zaman Aztek hükümdarı olmasa da Tenochtitlan'daki büyük etkisi Aztek yönetim sisteminin ilk bakışta göründüğü kadar monolitik olmadığını gösterir.

Yayılmacı Aztek İmparatorluğunda toplum son derece askeridir. Genç bir erkeğin adam sayılabilmesi için kendini savaşçı olarak ispatlaması gerekmiştir. Soylu Aztek gençleri savaşçı topluluklara katılmış ve kurban edilmek üzere daha çok tutsak ele geçirerek rütbeleri tırmanmıştır.

Göğüs kafesini açarlar, çarpan kalbi söküp alırlar ve idollerine sunarlar.

Bernal Díaz de Castillo

***True History of The Conquest of New Spain* (1568)**

zamanda yük hayvanı olarak lamaların evcilleştirilmesi, imparatorluk topraklarında ağır yüklerin taşınmasını kolaylaştırmıştır.

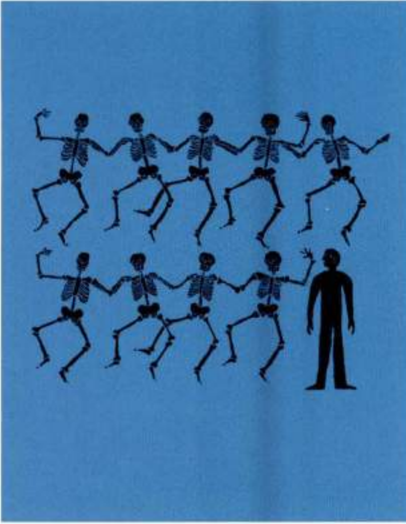
Azteklerin aksine İnkalar kendi dillerini (Quechua) ve dini inanç sistemlerini yaymak için aktif olarak çaba sarf etmiştir. İnkaların inanç sistemi ilk başlarda güneş tanrısı İnti'ye ibadeti temel alırken, daha sonra fetihler gerçekleştiren bir güç için daha uygun bir tanrı olarak görülen yüce yaratılış tanrısı Viracocha ön plana çıkmıştır. İnkalar koloniciler (*miqmaq*) de göndermiştir: Sorun yaratan gruplar dirençlerini kırmak amacıyla asayişin sağlandığı bölgelere yerleştirilmiş ve imparatorluğun sınır bölgelerinde sadık yerleşimcilerden oluşan ağlar oluşturulmuştur. Kesin nüfus istatistikleri bilinmese de 16. yüzyılın başlarında İnkalar tarafından Tawintusuyu ("Dört Çeyreğin Diyarı") adıyla anılan İnka İmparatorluğu, İnka azınlığın ve onların egemenliğindeki tebaanın çıkarına hizmet eden yaklaşık 4–6 milyon kişiden oluşur.

İnka İmparatorluğunun çok merkezi doğası, birçok güçlü yöne sahip olmasına rağmen 1530'ların başında İnkaların ölümcül bir darbe almasına yol açmıştır. Pizarro'nun önderliğindeki İspanyol istilacılar Sapa İnka Atahuallpa'yı ele geçirince, liderlerinden yoksun kalan İnkalar hızla dağılmıştır.

Yeni Koloniciler

Aztekler ve İnkalar, Amerika kıtalarındaki ilk gerçek imparatorlukları inşa etmiştir. Sulama projeleri aracılığıyla üretilen gıda bolluğu sayesinde, nüfusun büyük bir kesimi orduya katılabilmiştir. Böylece imparatorlukların genişlemesini sağlayan seferler gerçekleştirilebilmiştir. Ayrıca geleneksel kabile yapısı yeniden organize edilerek savaşçı ve soylu bir elit oluşturulmuştur. Her iki örnekte de fetihlerin hızı, savaşçı sınıfı ödüllendirmek ya da egemenlik altına alınan halklara sadık kalmaları karşılığında bir teşvik sunmak, onların da yeni seferlere katılarak ganimetlerden pay alabilmeleri sağlamak için yeni savaşları gerektirmiştir.

Ne Aztekler ne İnkalar, genişleme süreci yavaşladıktan sonra uzun süre varlığını koruyabilmiştir. Bunu yapabilmiş olsalardı, imparatorluklarında uzun vadeli istikrar sağlamak için stratejiler geliştirebilirlerdi veya sınırlı kaynakları kontrol etmek için birbiriyle rekabet eden şehir devletlerine bölünebilirlerdi. Bunun yerine, İspanyolların 1521'de Aztekleri ve 1572'de son İnkaları yenilgiye uğratması her iki imparatorluğun emellerine son vermiştir. İspanyollar sonraki 300 yıl boyunca sömürgeci güç olarak bölgede egemenlik kurmuştur. ■

SADECE ON KİŞİDEN BİRİ HAYATTA KALDI

AVRUPA'DA VEBA SALGINI (1347)

KISACA

YAKLAŞIM
Veba Salgını

ÖNCE
1315–1319: Kıtlıklar Batı Avrupa'yı kasıp kavurur: Flemenk kent sakinlerinin yüzde 15'i ölür.

1316: İngiltere Kralı II. Edward, kıtlıktan dolayı yükselişe geçen temel gıda fiyatlarını sabitler.

1330'ların sonu: Bubonik veba Çin'den batıya doğru aşama aşama yayılır.

SONRA
1349: Almanya'da salgını başlatmakla suçlanan binlerce Yahudi öldürülür.

1349: Papa kendini kırbaçlayan "Haç Kardeşliği" tarikatını yasaklar.

1351: İngiltere'de Çalışanlar Kanunu ilan edilir.

1381: Köylü Ayaklanması, İngiltere'nin birçok bölgesinde siyasi isyanları tetikler.

1424: Paris'te Cimetière des Innocents (Masumlar) mezarlığının duvarlarına Ölümün Dansı çizilir.

1347'de Kasım ayının sonlarında Kırım'ın Kaffa şehrindeki Tatar kuşatmasından kaçan bir kalyon İtalya'nın Genova limanına yanaşmıştır. Kalyonda ölümcül bir yük vardır: bubonik veba. Bu ölümcül hastalık sadece iki yıl içinde Avrupa ve Ortadoğu nüfusunun üçte birinden fazlasını öldürmüş ve bölgenin ekonomik, sosyal ve dini yapısını sonsuza dek değiştirmiştir.

Kara Ölümün Yayılması

Büyük olasılıkla Orta Asya veya batı Çin'de 1330'larda ortaya çıkan veba ilk başlarda batıya doğru yavaşça ilerlemiştir ama 1347'de Kırım'a ve Constantinople şehrine ulaştıktan sonra deniz ticaret yoluyla hızla yayılmıştır. Genova'ya ulaştıktan sonra hızla Sicilya ve Marsilya'ya sıçramış ve 1348 itibariyle İspanya, Portekiz ve İngiltere'ye, 1349 itibariyle Almanya ve İskandinavya'ya ulaşmıştır.

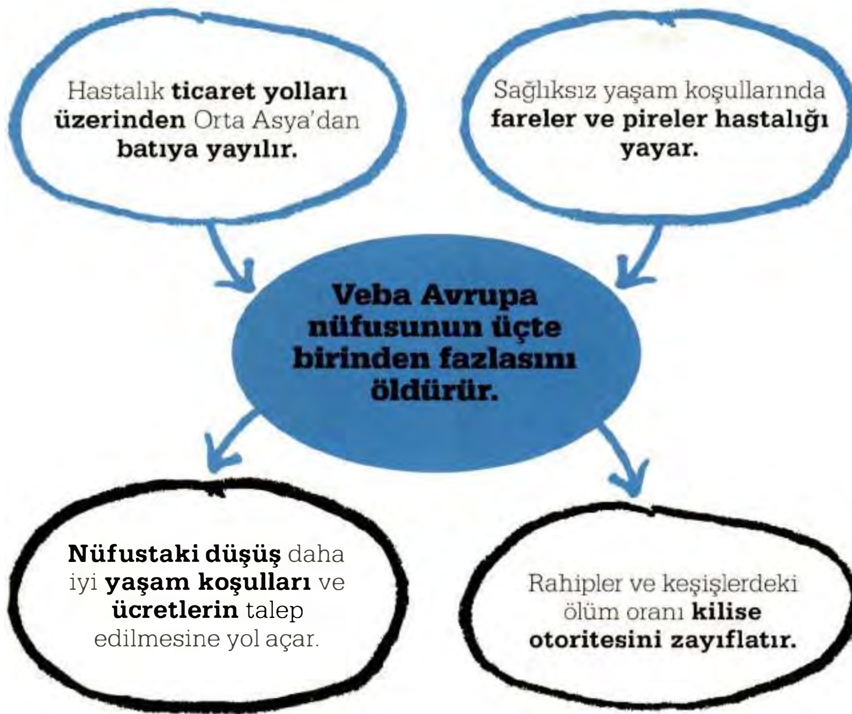
Hastalığın başlıca taşıyıcıları, mikrop bulaşmış sivrisinek ve farelerdir; bunların her ikisinin sayısı da dönemin sağlıksız koşullarında artmıştır. Hastalığın başlıca semptomları kasık, boyun ve koltukaltında çıkan bubon (hıyarcık) adıyla bilinen kabartılardır. Bunları derideki kara lekeler izler (vebanın "kara ölüm" olarak adlandırılması bu nedenledir) ve vakaların dörtte üçü ölümle sonuçlanır.

O dönemde yaşayanlar, ölümcül salgını Tanrı'nın ahlaksızlığı cezalandırması, gezegenlerin elverişsiz bir biçimde çakışması, depremler veya kötü buharlarla açıklamıştır. Hastalığın tedavisi bulunamamıştır ama sindirilmesi güç gıdalardan uzak durmak, havayı temizlemek için aromatik bitkiler kullanmak ve başkalarıyla bir araya gelmekten kaçınmak gibi önleyici tedbirler geliştirilmiştir. Bu önlemlerden yalnızca sonuncusu gerçek anlamda etkili olmuştur.

Bu salgında tahminen yüz milyonu aşkın insan ölmüştür; tahmin-

> Çalışan kesim, aşırı yüksek ücretler ödenmedikçe çalışmayı reddetmektedir.
> **Çalışanlar Kanunu, 1349**

Ayrıca bakınız: Şarlman'ın Taç Giymesi 82–83 ▪ Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Columbus Değişimi 158–59 ▪ Ellis Adasının Açılması 250–51 ▪ Dünya Nüfusunun 7 Milyarı Aşması 334–39

lere göre salgından önce 450 milyon olan dünya nüfusu, salgından sonra 350 milyona düşmüştür. Bazı bölgelerde diğerlerine göre daha ölümcül sonuçlar doğurmuştur. Mısır'da nüfusun yüzde 40 kadarının öldüğü düşünülür. Nüfusların tekrar salgından önceki seviyelere yükselmesi neredeyse üç yüzyıl almıştır.

Salgına Gösterilen Reaksiyonlar

Hayatta kalanlar çeşitli reaksiyonlar göstermiştir. Almanya'da Yahudiler kuyuları zehirleyerek salgına yol açmakla itham edilmiş ve saldırıya uğramıştır. Sadece Strasbourg'da 2000 Yahudi öldürülmüştür.

Nüfus azaldıkça arazi sahipleri vârissiz kalmış, işgücü azalmış ve köylülerin pazarlık gücü artmıştır. 1350 itibariyle İngiliz çalışanlar 1347'deki ücretlerinden beş kat fazla ücret talep edebilmiştir. Arazileri kiralayanlar, zorunlu çalışmayla değil nakit olarak ödeme yapmıştır. Ücretleri 1346'daki oranlarda sabitlemeyi amaçlayan 1351'deki Çalışanlar Kanunu gibi düzenlemelerle ücretler kontrol altına alınmaya çalışmış ama köylüler ayaklanarak karşılık vermiştir. 1358'de Fransa'da Jacquerie Ayaklanması ve 1381'de İngiltere'de Köylü Ayaklanması yaşanmıştır.

Veba sona erdiğinde sıradan halk kadar din adamlarını da öldürmüş ve bazı din adamları görevlerinden ayrılmıştır. Soyluların otoritesi kadar kilisenin otoritesi de çok zayıflamıştır. Salgın, ortaçağ toplumunu bir arada tutan bağları gevşetmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan daha özgür ve daha değişken nüfus Rönesans, Reform ve 16. ve 17. yüzyıldaki ekonomik genişlemenin etkilerine açık hale gelmiştir. ▪

Parçalanmış Toplum

Vebanın getirdiği yıkım, çağın sosyal tutumları üzerinde uzun süreli bir etki bırakmıştır. Toplu mezarlar, terk edilmiş köyler ve her yere nüfuz eden ölüm korkusu Tanrı'nın insanları terk ettiği kanısını derinleştirmiş ve geleneksel ahlak iddialarını zayıflatmıştır. Suç artmıştır: İngiltere'de cinayet oranı 1349'dan itibaren yirmi yılda ikiye katlamıştır. Düğümlenmiş urganlarla kendini kırbaçlayan kişiler, Papalık bu uygulamayı 1349'da yasaklayana kadar kırsal bölgelerde dolaşmıştır. Hayatta kalan zenginler şükranlarını sunmak için bağışlar yaptığından, başta hastaneler olmak üzere hayır kuruluşlarına yapılan bağışlar artmıştır. Sanatsal üretim ölüme odaklanmıştır: Ölümün canlılar arasında dolaşmasını gösteren Ölüm Dansının tasvirleri ortaya çıkmıştır ve *Decameron*'da veba konusunu işleyen Boccaccio gibi yazarlar, hayatın kısalığı ve kırılganlığını vurgulamıştır.

Ölüm, alegorik *Danse Macabre* (Ölümün Dansı) adlı eserde sosyal katmanlar arasında hiçbir ayrım gözetmeksizin kurbanlarını seçer.

GÖĞÜN İRADESİNİ YERİNE GETİRMEYE ÇALIŞTIM

HONGWU'NUN MİNG HANEDANLIĞINI KURMASI (1368)

KISACA

YAKLAŞIM
Ming Çin'i

ÖNCE
1279: Kubilay Han, Song Hanedanını devirir ve Moğol Yuan Hanedanını kurar.

1344: Orta Çin'de Sarı Nehrin yatağının değişmeye başlaması, kıtlığa yol açar ve köylü ayaklanmaları artar.

1351: Yuan Hanedanına karşı Kırmızı Türban İsyanı patlak verir.

SONRA
1380: Hongwu baş yönetici rolünü üstlenerek otoriter siyasi kültürün temelini atar.

1415: Yongle, Büyük Kanalı canlandırır ve uzatır. Ürünler Güney Çin'den Pekin'e kadar taşınabilir.

1520: İlk Portekiz ticaret heyetleri Çin'e ulaşır.

y. 1592: Çin klasik yazınının başyapıtlarından biri olan *Batıya Yolculuk* yayınlanır.

1644: Chongzhen'in intihar etmesiyle Ming Çağı sonar erer.

Geç Yuan Hanedanı döneminde askeri ve ekonomik gerileme **yaygın köylü isyanlarına yol açar.**

Hongwu, Ming Hanedanını kurar ve istikrarı sağlayan ve imparatora mutlak otorite sunan reformlar yapar.

Otokratik ve çok merkezi sistem yüzyıllarca istikrarlı yönetim ve ekonomik refah sağlar.

Bir dizi **zayıf hükümdar**, merkezi sistemin verimli bir biçimde işleyememesi anlamına gelir.

Ming hanedanı Manchu istilası ve köylü ayaklanmaları karşısında çöker.

Yoksul köylülerin oğlu Zhu Yuzhuang, Nanjing'deki imparatorluk sarayında tüm saray mensuplarının katılımıyla Çin'in Ming ("parlak") hanedanının ilk imparatoru ilan edilmiş ve bu uğurda Göğe ve Yere kurbanlar sunulmuştur.

Asi bir komutana dönüşen keşiş Zue, Çin'i fetheden Kubilay Han tarafından kurulan ve 1279'dan itibaren ülkeyi yöneten Yuan Hanedanını devirerek adım adım iktidara yükselmiştir. İmparator Hongwu adını alarak (askeri kahramanlığına referansla "Büyük Savaşçı") 1368'den 1398'deki ölümüne dek hüküm sürmüş ve Çin'in en etkili ama aynı zamanda en otoriter hanedanlarından birini kurmuştur. Ming Hanedanı, sağlam bir yönetim ve bürokrasi oluşturarak ve ekonomik tabanı genişleterek ülkeye üç yüzyıl boyunca bolluk ve istikrar getirmiştir. Bu yapı 1911'de imparatorluk sistemi ortadan kalkana dek ufak tefek değişikliklerle varlığını sürdürmüştür.

Moğolların Ülkeden Çıkarılması

Zhu'nun yeni hanedanlığı, Yuan'ın çöküşüne eşlik eden kaostan doğmuştur. 1340'lar ve 50'lerde Moğol sarayındaki hizipçilik, yaygın yozlaşma, veba ve diğer salgınları da içeren bir dizi doğal felaket hukuk ve düzenin topyekun çökmesiyle sonuçlanmıştır. Köylü gruplar, bocalayan yabancı derebeylerine karşı ayaklanmıştır. Zhu'nun kendisi de 1344'teki salgında ailesinin

Ayrıca bakınız: Çin'i Birleştiren İlk İmparator 54–57 ▪ Kubilay Han'ın Song Hanedanlığını Fethetmesi 102–03 ▪ Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Üç Derebeyliğin İsyanı 186–87

büyük bir kısmını kaybetmiştir. Birkaç yılını dilenci keşiş olarak geçirdikten sonra Yuan Hanedanına isyan eden Han Çinlisi köylülerin oluşturduğu gizli örgütleri çatısı altında toplayan Kırmızı Türbanlılara katılmıştır. Azimli, acımasız ve yetenekli bir komutan olan genç asi Kırmızı Türbanlılar hareketinin liderliğine kadar yükselmiş ve rakiplerini etkisiz hale getirerek Yuan'a karşı ulusal lider haline gelmiştir.

Zhu Güney ve Kuzey Çin'in büyük bir kısmını kontrol altına aldıktan sona kendini imparator ilan etmiş ve 1368'de Moğolları başkentleri Dadu (Pekin) şehrinden sürmüştür. Moğollar kuzeyde 1370'lerin başına kadar dirense de ülkenin geri kalanı Zhu'nun egemenliğini kabul etmiştir. Çin'in birleşmesi ise 1382'de güneydeki son Moğol kuvvetleri yenilgiye uğratıldıktan sonra gerçekleşmiştir.

Reform ve Despotizm

Zhu'nun İmparator Hongwu olarak birinci önceliği, düzeni sağlamaktır: On yıllardır süren çatışmalar Çin'i kasıp kavurmuş ve köylü nüfusu yoksul düşürmüştür. Hayatının başlarında yaşadığı sıkıntılar, Zhu'nun bazı politikalarını etkilemiş olabilir: Vergi tutarlarının hesaplanması köylü topluluklara emanet edilmiş ve yoksul bölgeleri soyup soğana çeviren açgözlü vergi tahsildarları problemi çözülmüştür; kölelik kaldırılmıştır; birçok büyük araziye el konulmuştur; ülkenin kuzeyinde nüfusun düşük olduğu bölgelerde devletin sahip olduğu topraklar köylülere verilmiş ve halkın o bölgelere yerleşmesi teşvik edilmiştir.

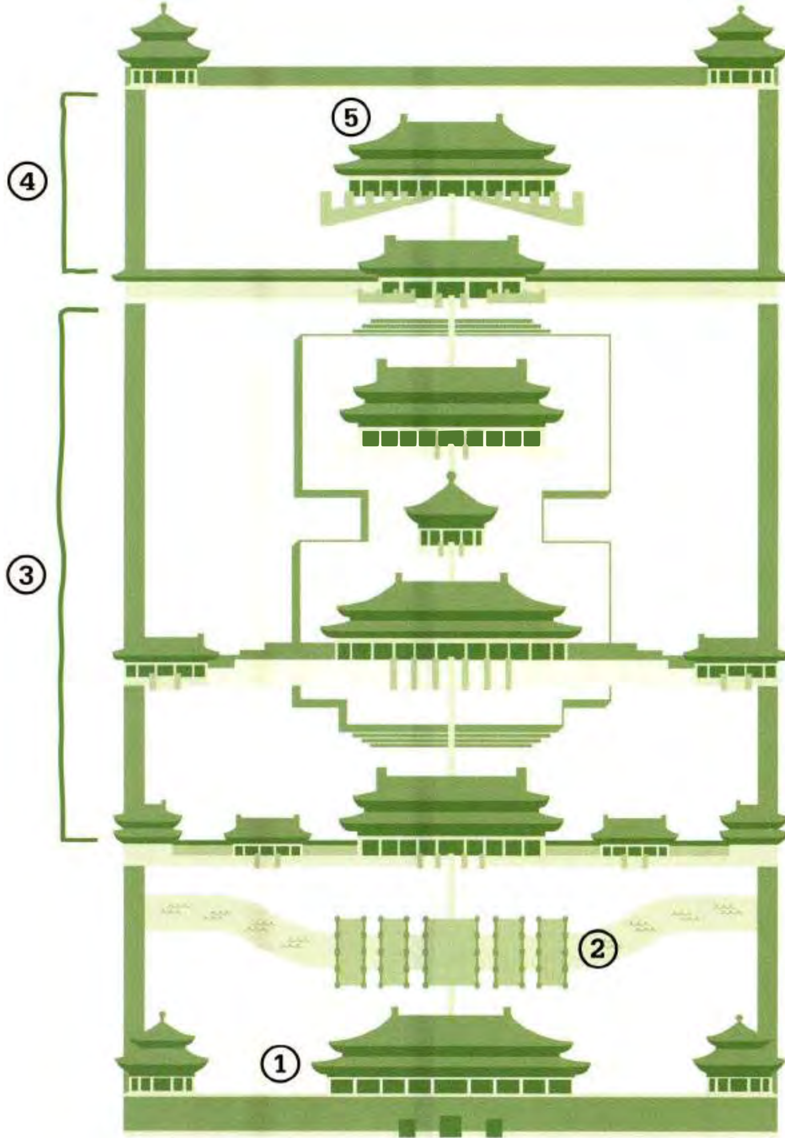
1380'den itibaren Hongwu tüm devlet meselelerinde kişisel olarak kontrolü ele almıştır. Kendisini devirmeyi yönelik bir kumpasa adı karışan baş vekilini idam ettirdikten sonra, baş vekillik ve genel sekreterliği kaldırmıştır. Yönetimin bir sonraki katmanı olan altı vekilin doğrudan doğruya kendisine rapor vermesini sağlamış ve böylece en küçük kararları bile denetleyebilmiştir.

Tüm bu reformların ardından Hongwu başvekilinin de görevini üstlenmiş ve neredeyse altından kalkılması imkânsız bir iş yüküyle boğuşmuştur. Her hafta 1600 kadar belgeyi inceleyip onaylamıştır. Sonuç olarak devlet, krizlere hızlı yanıt verememiştir. »

Hongwu'nun gençliğinde yaşadığı sıkıntılar, onu Çin'deki yoksul köylülerin yaşam koşullarını iyileştirmeye yöneltir ama aynı zamanda sadakatsizliğinden şüphelendiği herkesi öldüren acımasız ve irrasyonel bir adam olmasına da yol açar.

Yasak Şehir–Pekin'deki imparatorluk sarayı–hiyerarşik Konfüçyüsçü ideolojisine bağlı kalır: Kişinin sosyal statüsü ne kadar yüksekse, şehrin içine o kadar girebilmesine izin verilir.

1 Meridyen Kapısı Büyük girişte beş kapı yer alır. Ortadaki kapı her zaman imparatora ayrılır.
2 Altın Su Köprüsü Köprüler gibi geçişler tek sayılar olarak düzenlenir. Ortadaki geçişi yalnızca imparator kullanabilir. Onun kenarındaki yolları en yüksek rütbeli yetkililer kullanır.

3 Dış Saray Bu alan devlet işleri ve seremoniler için kullanılmıştır.

4 İç Saray Buraya sadece imparator ve ailesi girebilir.

5 Cennetsel Saflık Sarayı Suikastçıları aldatmak için sarayın dokuz yatak odası vardır. İmparator her gece farklı bir yatak odasında uyumuştur.

Zamanla yeni bir genel sekreterlik ortaya çıkmış ve imparator bu danışman kurulunda altı vekil ve diğer resmi yetkililerle bir araya gelmiştir ama Ming Hanedanı daha önceki Çin hanedanlarından çok daha otokratik ve merkezi bir yapıya sahip olmayı sürdürmüştür. Bu, Ming sarayının protokolüne de yansımıştır: Song Hanedanı döneminde (960–1279) danışmanlar devlet meselelerini konuşmak için imparatorun huzurunda ayakta durmuştur ama Ming Hanedanı döneminde danışmanlar imparatorun huzurunda diz çöküp secdeye varmıştır; bu selamlama şekli imparatorun mutlak gücü ve üstünlüğünün kabulüdür.

Orduyu Kontrol Altına Almak

Yuan Hanedanının son yıllarında devlet, sarayın dışındaki rekabet halindeki güç üsleri tarafından paramparça edilmiştir. Hongwu bu senaryoyu önlemek için ordunun gücünü azaltmıştır. Yuan ordu sistemini benimseyerek önemli şehirlerde garnizonlar kurmuştur. Göçebe kavimlerin istila tehdidinin her zaman hissedildiği kuzey sınır bölgelerine ağırlık vermiştir. Babadan oğula geçen bir askeri sınıf oluşturmuş ve kendi geçimini sağlamaları için askerlere arazi tahsis etmiştir. Ancak askeri birliklerin periyodik olarak eğitim için başkente getirilmiş ve merkezi olarak seçilmiş bir grup komutan, ordudaki yetkiyi garnizon komutanlarıyla paylaşmıştır. Böylece güçlü yerel üslere sahip etkili savaş beylerinin ortaya çıkmasının önüne geçilmiştir.

Kamu Hizmetlerini Kusursuzlaştırmak

Hongwu yüzyıllardır yönetimin merkezinde yer alan alimler sınıfına da derin bir güvensizlik beslemiş-

tir. Ancak bu elit sınıfın devletin verimli işleyişinde önemli rol oynadığının farkında olduğu için eğitimi desteklemiş ve özel olarak bürokraside görevlendirilecek kadrolar yetiştirmiştir. 1373'te devlet memurlarını almak için yapılan geleneksel sınavları askıya alarak şehir ve kasabalarda yerel okulların kurulmasının emrini vermiştir. Bu okullardaki en iyi adaylar başkentteki ulusal üniversiteye çağrılmış ve ilk başta 10.000 öğrencinin kaydı yapılmıştır. Üniversitenin iyi eğitim almış mezunları da sınava girmeye hazır hale gelince memurluk sınavları 1385'te tekrar başlatılmıştır. Sınavlar öylesine büyük rekabete sahne olmuştur ki her türlü işbirliğini veya kopya çekilmesini önlemek için sınava girenlerin oturduğu kabinlerin dışına askerler yerleştirilmiştir.

Memur alımındaki potansiyel aday havuzu genişletilmişse de adaylar Konfüçyüsçülüğün Dört Kitap ve Beş Klasiğine dayalı çok muhafazakar bir eğitim almaya devam etmiştir. Bu temel kaynakların dışında imparatora sadakat ve Çin geleneklerine bağlılık erdemlerini aşılayan neo-Konfüçyüsçü eserlerden oluşan bir seçkiden yararlanılmıştır. Yenilikçilik teşvik edilmemiş ve bürokratlar kendi çizgilerinin dışına çıkmamıştır. Biraz olsun alışılagelmiş çizginin dışına çıktığı düşünülenler, aleni bir biçimde kamçılanmış ve bazen de öldürülmüştür.

> “Bazı kişiler [İmparator Hongwu tarafından] sabah saygı görüp akşama infaz edilir.”
>
> **Hsieh Chin, 1388**

Kamu görevlilerine karşı bu kötü muamele, Hongwu'nun kişiliğinin acımasız tarafının işaretidir. Hongwu aynı zamanda çok paranoyaktır ve muhaliflerini acımasızca bastırmıştır. 1382'de her türlü direnişin kökünü kazımak için 16.000 kişilik bir gizli polis teşkilatı (Jinyiwei; Sırmalı Muhafızlar) kurmuştur. Bu muhafızların görev ve etki alanı çok geniştir ve Ming Hanedanı son yıllarına kadar ordu veya aristokrasiden önemli bir ayaklanmayla karşılaşmamıştır.

Uluslararası Diplomasi

Hanedanın kendine güveni Hongwu'nun halefi Yongle'yle daha da yükselmiş görünür. Yongle'nin hüküm sürdüğü 1402–24 dönemde başkent Nanjing'den Pekin'e taşınmış ve Büyük Kanal'da ulaşımı geliştirmek için alınan önlemler de dahil olmak üzere iddialı bir yeniden inşa ve imar programı başlatılmıştır. Yongle, 9000'den fazla odası olan imparatorluk sarayına ev sahipliği yapan gösterişli Yasak Şehir'i de inşa etmiştir.

Yongle ilk başta saldırgan bir dış politika izlemiştir: Moğolistan'a dört sefer düzenlemiş ve 1417'de Annam'a (Vietnam) saldırarak bu bölgeyi Ming İmparatorluğunun sınırlarına dahil etmiştir. Çok uzaklardaki devletlerin hükümdarlarına da kendisini tanıtmıştır: 1405 ve 1433 yılları arasında Güneydoğu Asya, Batı Afrika ve Arabistan'a geniş kapsamlı altı deniz seferi düzenlemiştir. »

Bu ipek parşömen, Zheng He'nin seyahatlerinde alınan en meşhur hediyelerden birini gösterir: 1414'te Afrika'dan bir zürafa getirilmiştir.

Zheng He'nin Seyahatleri

Moğol soyundan gelen bir Müslüman olan Zheng He, çocukken Ming Hanedanı tarafından esir alınmış, hadım edilmiş ve orduya gönderilmiştir. Orduda askeri ve diplomatik yetenekler kazanmış ve genç bir komutan olarak sivrilmiştir. Zamanla imparatorluk sarayında nüfuzlu bir hadım haline gelmiştir ve 1405'te Hint Okyanusu kıyısında düzenlenen büyük bir deniz seferinde Yongle tarafından hem filo amirali hem de diplomatik yetkili olarak seçilmiştir. Sonraki 28 yıl boyunca tarihteki en büyük deniz kuvvetlerinden birini komuta etmiştir: İlk seferinde 27.000'den fazla mürettebat taşıyan 1340 metrelik "hazine gemilerini" de içeren 63 gemi yer almıştır.

Bu yolculuklar, kapsam ve yürütme bakımından etkileyici olsa da – son üç yolculukta Afrika'nın doğu kıyısındaki Mombasa'ya kadar gidilmiştir – gerçek anlamda ticari veya keşif amaçlı yolculuklar değildir. Bu diplomatik yolculuklar, Çin'in yurt dışındaki prestijini artırmak ve Yongle'ye sadakat beyanları ve egzotik armağanlar temin etmek için tasarlanmıştır.

Büyük filo amirali Zheng He'nin önderliğindeki bu seferler Çin'in bölgedeki gücünü teyit etmek için tasarlanmıştır. Sefer yapılan yerlerden imparator için haraç ve başka hediyeler alınmıştır.

Geç Ming Dönemi

Ancak Zheng He'nin iddialı girişimlerinin büyük maliyeti hazineyi boşaltmıştır ve bunların bir daha asla tekrarlanmaması için girişimlerle ilgili tüm kayıtlar imha edilmiştir. Resmi ideoloji Çin'i dünyanın merkezi olarak kabul etmiş ve geç Ming döneminde deniz yoluyla temaslar kurmak için ortada hiçbir neden görülmemiştir. Çinliler yabancı güçlerle eşitlik temelinde ilişkiler kurmayı kabul etmemiştir; Diplomatik ilişkiler kurulduğunda yabancılar (en azından Ming tarafından) bağlı devletler olarak düşünülmüştür. Ming bürokrasisinin güven ve istikrarı, dış etkilere kapalı bir biçimde kendi kendine yetme anlayışına yol açmıştır.

Okyanusa açılan gemiler, taşıdıkları tüm yükü rapor etmek zorunda bırakılmış ve özel deniz ticareti periyodik olarak yasaklanmıştır; 1567'de Japonya hariç diğer ülkelerle deniz ticareti yeniden yasal hale getirilmiştir. Pekin'de yabancılarla izinsiz sözleşme yapan esnafların mal varlığına el konmuştur. Askeri belirsizlik diplomatik izolasyonu pekiştirmiştir: Moğolların teşkil ettiği tehdit karşısında kaynaklar büyük ölçüde ülkenin kuzeyine kaydırılırken, Annam 1428'de yeniden bağımsız hale gelmiştir. 1499'da İmparator Zhengtong'un Moğol lideri Esen Han'a karşı düzenlediği sefer tam bir yıkımla sonuçlanmıştır: 500.000 Çin askerinin büyük bir kısmı açlıktan ölmüş, düşmana esir düşmüş veya son muharebede geri çekilirken yok edilmiştir

Çin Seddi'nin Uzatılması

MÖ 3. yüzyılda Qin Hanedanı tarafından inşasına başlanan Çin Seddi'nin son kısımları 1470'lerde yalnızca benzer bir tehlikeyi önlemek için değil aynı zamanda Ming Hanedanının azalan enerjisini telafi etmek için inşa edilmiştir. Ming Hanedanı da göçebe grupların kuzey sınırını ihlal etmesini önleyememiş veya onları bu istilalardan vazgeçirmek için kalıcı bir etki yaratan seferler düzenleyememiştir. Bu nedenle güçlü bir garnizon kurarak sabit sınır savunması yapmak tek seçenek olarak kalmıştır.

Hongwu, tahta çıktığında kendi geleneksel bronz sikkesini bastırmıştır. Ancak metal eksikliği, dut kabuğundan yapılan kağıt paraların yeniden tedavüle girmesine yol açmıştır.

16. yüzyılda eşleri, anneleri veya hadım danışmanlarının etkisi altında kalın bir dizi kısa ömürlü imparatorun ardından kamusal hayattan tamamen elini ayağını çeken Wanli uzun süre hüküm sürmüş (1573–1620) ve son yıllarında vekilleriyle görüşmeyi bile reddetmiştir. Hanedanlık gerilemeye başlamış, yönetim mekanizması zayıflamış ve ordu Mançurya'daki (günümüzde kuzeydoğu Çin'de) Jurchen halkının teşkil ettiği ciddi tehdide karşı koyamamıştır. Daha sonradan Mançu adını alan bu kabile, 1619'da Çin'in kuzey sınırlarından sızmaya başlamıştır.

Küresel Ticaret

Ancak ekonomik açıdan çok üretken olan Ming Çin'i denizcilikle uğraşan ve Doğu Asya'da yeni ticari bağlantılar arayan Avrupalı devletler için çekim merkezi olmuştur ve 16. yüzyılın başlarında

Hongwu'nun ebedi istirahatgahı olan Xiaoling Mozolesi, Nanjing'deki Mor Dağın eteklerindedir. Resimde görülen develer gibi, çifter çifter sıralanmış hayvan heykellerinin sıralandığı bir yoldan geçilerek mozoleye ulaşılır.

Avrupalı tüccarlar sonunda Çin kıyılarına ulaşmıştır. 1514'te güneyde Canton (günümüzde Guangzhou) açıklarında bir Portekiz filosu belirmiştir ve 1557 itibariyle Portekiz Macao'da kalıcı bir üs kurmuştur. Portekizli tüccarlarla birlikte Japonya'da Nagazaki ve Filipinler'de Manila'da faaliyet gösteren İspanyol tüccarlar ve 1601'den itibaren Flemenk tüccarlar, Çin'le ticarette önemli bir paya sahip olmuştur.

Ming politikası yabancı deniz ticaretini zorlaştırsa da Çinli tüccarlar canlanan ekonomide aktif olarak rol üstlenmiştir. Çok geçmeden Manila'da ve Endonezya'daki Java adasında Flemenklerin kontrolündeki Batavia adlı ticaret şehrinin yakınlarında Çin kolonileri gelişmiştir. Çinli tüccarlar Güneydoğu Asya'daki bölgesel ticarette söz sahibi olmuştur. Ming Hanedanı döneminde Çin porselen endüstrisinin teknik gelişmişliği, Avrupa piyasalarına ihraç edilmek üzere ilk defa seri seramik üretimini mümkün kılmıştır.

Ticarette bu büyümenin etkisi tamamen pozitif olmamıştır: Avrupalılar ipek, vernikli eşyalar ve porselen gibi Çin ürünlerini satın alırken Amerika kıtaları ve Japonya'dan getirilmiş gümüşler kullanmış ve Çin piyasasına yoğun gümüş girişi enflasyona neden olmuştur.

Teknolojik Değişim

Ming Çin'i, ülkeyi denizcilik ve askeri uygulamalar gibi birçok alanda öne çıkaran Song Hanedanından bilimsel ve teknolojik yenilik mirası devralmıştır. Tang döneminde bulunan barutun kullanımı 13. yüzyılda Çin'den Avrupa'ya yayılmıştır. Ming Hanedanı döneminde ilerleme yavaşlamış ve son zamanlarda fikirler Avrupa'dan Çin'e akmaya başlamıştır.

Bugün en önde gelen sivil ve askeri yetkililer, sayısız memur ve kitleler tahta çıkmamız için bizi destekliyor.

İmparator Hongwu'nun Bildirgesi, 1368

Çin ordusu, Avrupa yapımı toplar kullanmaya başlamıştır. Avrupalıların matematik ve astronomi bilgileri, 1601'den 1610'a kadar Pekin'de yaşayan Matteo Ricci'nin de aralarında bulunduğu Cizvit misyonerleri aracılığıyla Çin'e tanıtılmıştır. Ricci, Antik Yunan matematikçi Öklid'in Geometri kitabını ve usturlap (güneş veya yıldızların yüksekliğini ölçmek için kullanılan bir araç) konusundaki bilimsel bir incelemeyi Çinceye çevirmiştir. 1626'da Germen Cizvit Johann Adam Schall von Bell teleskop hakkındaki ilk Çince incelemeyi yazarak Heliosentrik yaklaşımı (güneşin evrenin merkezinde yer aldığı astronomik modeli) Çinlilere tanıtmıştır.

Ming Hanedanının Çöküşü

Geç Ming döneminde Yuan Hanedanının çöküşüne yol açan sorunların birçoğu nüksetmeye başlamıştır. Mahsul kıtlığı, Çin'in uçsuz bucaksız tarım üretkenliğini düşürmüş ve kıtlık ve su baskınları kırsal bölgelerde yaygın ayaklanmalara yol açmıştır. Askerlere yapılan ödemelerin gecikmesi yüzünden disiplin problemleri ve firarlar yaşanmıştır. Bölgesel köylü ayaklanmaları daha genel isyanlara dönüşmüştür. Bu esnada kuzeydoğuda Mançular, Mançurya'daki Mukden şehrinde Çin sınırı boyunca uzanan bir devlet kurmuştur. 1636'da rejimlerine Qing Hanedanı ismini veren Mançular, Ming Hanedanlığının yaklaşan çöküşünden faydalanmak için hazırlıklarını yapmıştır. Li Zicheng öncülüğündeki isyan bunu kolaylaştırmıştır. İsyancı Li Zicheng'in kuvvetleri 1644'te hiçbir direnişle karşılaşmadan Pekin'e girince imparator intihar etmiştir. Ming ordusu çaresizlik içinde Mançulardan yardım talep etmiştir. Başkente giren Mançular, isyancıları püskürttükten sonra tahtı ele geçirmiş ve Qing Hanedanlığını ilan etmiştir.

Kalıcı Miras

Ming Hanedanı sınırındaki yeni göçebe etkinliğiyle aynı zamana denk düşen bir köylü ayaklanmasına kurban gitmiştir. Daha önceki hanedanlıkların sonunu getiren şey de bu iki faktörün birleşimidir. Yüzyıllarca istikrar getiren ve iç kargaşa olasılığını veya hatta zeminini ortadan kaldıran bürokrasi, ani krizlere zamanında yanıt verememiştir.

Her şeye rağmen Ming dönemi Çin'e büyük bir refah ve başarı getirmiştir. Ming döneminin başındaki 60 milyonluk nüfus, 1600 yılına kadar yaklaşık üç kat artmıştır. Büyük şehirlerden ziyade çoğunlukla orta büyüklükteki pazar kasabaları gelişmiştir. Tarımsal üretimdeki artış, eyaletlerde varlıklı bir tüccar sınıfının doğmasına yol açmıştır. Hongwu'nun yerleştirdiği düzenli yönetimin birçok öğesi, Qing Hanedanına devredilmiş ve Çin'e o dönemin Avrupa devletlerini kıskandıracak ve takdir uyandıracak ölçüde birlik, istikrar ve refah sağlamıştır. ■

HIRİSTİYAN HALKIMIN DÜŞMANLARINA AMAN VERME

GRANADA'NIN FETHİ (1492)

KISACA

YAKLAŞIM
Reconquista Hareketi

ÖNCE
722: Pelagius, kuzey İspanya'daki Asturias'ta Müslümanları yenilgiye uğratır.

1031: Córdoba'daki merkezi Emevi Halifeliği son bulur. Müslüman Endülüs birçok küçük emirliğe bölünür.

1212: Hıristiyanlar, Las Navas de Tolosa savaşında Muvahhid Halifeliğini yenilgiye uğratır.

1248: Kastilyalı III. Ferdinand, Sevilla'da Müslümanları mağlup eder.

SONRA
1492: Ferdinand ve Isabella tüm Yahudileri Kastilya ve Aragón'dan sürer.

1497: İspanyollar, Kuzey Afrika kıyısındaki Melilla'yı ele geçirir.

1502: Geriye kalan tüm Müslümanlar İspanya'dan sürülür.

1568–71: Hıristiyanlığı benimseyen Müslümanlar, Alpujarras İsyanında baskıcı Hıristiyan yönetimine karşı ayaklanır.

2 Ocak 1492'de gece yarısında Müslüman Granada Emiri Ebu Abdullah şehrin anahtarlarını Kral Ferdinand ve Kraliçe Isabella'ya teslim etmiştir. Ferdinand ve Isabella, Hıristiyan İspanyol Aragón ve Kastilya devletlerinin ortak hükümdarlarıdır. Böylelikle İber yarımadasındaki yaklaşık 800 yıllık Müslüman egemenliği son bulmuş ve mimari ihtişamıyla ve zengin ilim geleneğiyle tanınan büyük bir uygarlığın yıldızı sönmüştür. Bu aynı zamanda birleşik İspanya'nın doğuşuna işaret eder. İspanya bu özgüvenle tüm enerjisini Müslüman komşularına karşı haçlı seferleri düzenlemek yerine Yeni Dünya'da denizaşırı bir imparatorluk kurmaya yöneltmiştir.

Bu kadar çok kente ve kasabaya, bu kadar geniş topraklara sahip bir krallık. Tanrı isteği bu yönde olmasaydı nasıl mümkün olabilir?

Andrés Bernáldez

Seville Başpiskoposu (1450)

Hıristiyanların Fetihleri

Müslüman İspanya (veya Endülüs) 711'de Müslümanların Vizigot krallığını fethetmesiyle doğmuştur. Hıristiyanlar en kuzeyde Asturias'ta direnmeye devam etmiştir ama Kastilya, Aragón, León ve Navarra krallıklarının tekrar güç toplayıp güneye doğru Müslüman topraklarına ilerlemesi yüzyıllar almıştır. Reconquista adıyla bilinen bu aşamalı yeniden fetih, 11. yüzyılda Müslüman rekabet halindeki küçük emirliklere ("*taifas*") bölününce ve 1085'te orta İspanya'da stratejik öneme sahip Toledo şehrini kaybedince hız kazanmıştır.

Batı Avrupa'da haçlı ruhunun uyanması da Reconquista hareketinin ilerleyişini hızlandırmıştır. 14. yüzyılın ortasından itibaren İspanya'daki Müslümanlara (veya Mağribilere) karşı birçok kez haçlı seferi ilan edilmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan askeri kültürde, Endülüs'e yapılan baskınlar haklı birer sefer olarak görülmüştür. 12. yüzyılda Santiago ve Alcántara gibi askeri tarikatlar kurulmuştur. Bunlar

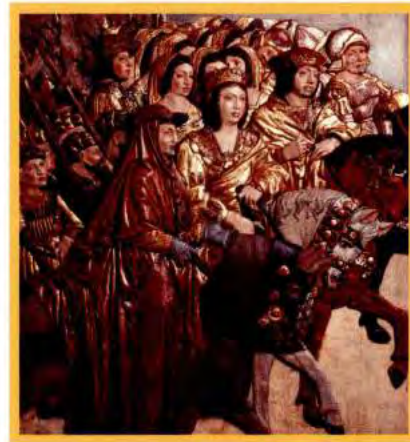
Ayrıca bakınız: Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ Kudüs'ün Fethi 106–07 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41 ▪ Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Tordesillas Antlaşması 148–51

Müslümanların bölgelerine düzenlenen baskınlara sık sık öncülük etmiş ve bu süreçte büyük servet edinmiştir. Bu sayede uzun seferler için kaynak oluşturulabilmiş ve savaşlarda tutsak edilen Hıristiyanlar fidye karşılığı kurtarılabilmiştir. Bunlar Müslümanlardan kazanılan topraklara yeniden Hıristiyanların yerleştirilmesini de sağlamıştır.

Müslüman İspanya'nın Sonu

Portekiz'de Reconquista hareketi 1249'da Algarve'nin fethedilmesiyle tamamlanırken, İspanya'nın güneyinde Müslümanlar egemenliklerini korumuştur. 1474'te Kraliçe Isabella kuzey İspanya'da Kastilya tahtına çıktığında kocası Ferdinand halihazırda komşu Aragón devletinin kralıdır. Ferdinand ve Isabella, Müslümanları güneyden kalıcı olarak sürmeye karar kılmıştır. İki devletin güç birliği yapması, Reconquista hareketini tamamlamak için daha fazla kaynaktan yararlanabilmelerini sağlamıştır. Bu aynı zamanda Hıristiyanlar arasında yüzyıllardır süren iç çatışmaları sonlandırmıştır. Bu birlik, Müslümanların bölünme dönemine denk düşer. 1482'den itibaren hükümdarlar, İber yarımadasındaki son Müslüman emirlik olan Granada'yı fethetmek için bir dizi sefer düzenlemiştir. Şehirler kuşatma altına alınmış ve birer birer fethedilmiştir. Sonunda 1492'de önemli Granada şehri de teslim olmuştur.

Katolik hükümdarlar Ferdinand ve Isabella, İspanya'da Hıristiyanlığı yeniden egemen kılmak, diğer dinleri bastırmak ve Amerika kıtalarını sömürgeleştirmek için güç birliği yapar ve askeri güç kullanır.

Granada'nın şartlı olarak teslim olduğu sırada yapılan ve inanç özgürlüğünü garanti altına alan antlaşmaya rağmen, 1502'de 14 yaşından büyük olup Hıristiyanlığı benimsemeyi reddeden her Müslümanın 11 hafta içinde İspanya'yı terk etmesi istenmiştir. 10 yıl önce Granada'daki kalabalık Yahudi cemaati de sürülmüş olduğu için bu fermanla birlikte İspanya daha homojen ve daha az hoşgörülü bir yer haline gelmiştir. Açık hedeflerinden mahrum kalan haçlı anlayışının artık kendine başka kanallar bulması gerekmiştir.

1492'de Granada'nın fethiyle aynı yılda Christopher Columbus'un çıktığı Yeni Dünya seferi, İspanyollara tam da bu türden bir başlangıç imkânı sunmuştur. Amerika kıtalarının sömürgeleştirilmesi İspanya'yı ilk küresel süper güç haline getirmiştir. ■

28 HARFTEN OLUŞAN YENİ BİR ALFABE GELİŞTİRDİM

KRAL SEJONG'UN YENİ ALFABEYİ TANITMASI (1443)

KISACA

YAKLAŞIM
Kore'de Choson Hanedanı

Önce
918: Goryeo Hanedanlğı kurulur.

1270: Goryeo, Moğol Yuan Hanedanlığının yapısal, askeri ve idari etkisi altına girer.

1392: Yi Songyye, Choson Hanedanlığını kurar.

1420: Kral Sejong, Chiphyon-jon araştırma kurumunu kurar.

SONRA
1445: 365 ciltlik bir tıp ansiklopedisi yayımlanır.

1447: Han'gul alfabesiyle basılan ilk eser yayımlanır.

1542: İlk sowon özel akademisi açılır. Akademiler neo-Konfüçyüsçü metinleri barındırır ve tartışma merkezleri haline gelir.

1910: Japan, Kore'yi ilhak eder ve son Choson hükümdarını tahttan indirir.

1443'te Kore Kralı Sejong, Kore dili için Han'gul milli alfabesinin oluşturulduğu ilan etmiş ve yeni alfabede bir yayın programı başlatmıştır. Bu, Sejong'un teşvikiyle Kore'ye istikrar kazandırmak ve refahı artırmak için tasarlanan ve Choson (veya Yi) Hanedanının 450 yıl daha varlığını sürdürmesini sağlayan çok sayıdaki stratejisinden biridir.

Yi Hanedanının Yükselişi

Moğol Yuan Hanedanı 12. yüzyılın sonlarından Ming Hanedanı tarafından devrildiği 1368 yılına kadar Kore yarımadasının kontrolü elinde bulundurmuştur. Koryo kralları yüzyıllık otoriter egemenliğin etkilerini tersine çevirmeye çalışınca Kore kaosa sürüklenmiştir. Toprağın yeniden dağıtılması ve Moğol yanlısı vekillerin kovulması neredeyse iç savaşa yol açmıştır ama 1392'de Sejong'un büyükbabası olan eski komutan Yi Songyye öne çıkmış ve son Koryo kralını tahttan indirerek Kral T'aejo adıyla tahta çıkmıştır.

Kral T'aejo'nun birinci önceliği istikrarı sağlamak olmuştur. Neo-Konfüçyüsçülüğe dayalı resmi bir ideolojinin yerleştirilmesi bunda anahtar rol oynamıştır. Bu ideoloji, hükümdar ve halkı arasında uygun ilişkileri yeniden tesis etmeyi amaçlamış ve sosyal hiyerarşinin koruyucusu vazifesini üstlenen bürokratik sınıfa ayrıcalıklı statü kazandırmıştır. Koryo Hanenadında Budizm egemen ideolojiyken, T'aejo Budist tapınakların kontrolündeki geniş arazileri parçalayarak ve arazileri yeniden dağıtırken bunların bir kısmını Konfüçyüsçü tapınaklara tahsis ederek Budizm'in bölgedeki nüfuzunu zayıflatmıştır.

Büyük Sejong olarak da bilinen Kral Sejong, sosyal elitin dışındaki insanların da memur olabilmesine imkan tanıyarak devrim yapar.

Ayrıca bakınız: An Lushan İsyanı 84–85 ▪ Kubilay Han'ın Song Hanedanlığını Fethetmesi 102–03 ▪ Hongwu'nun Ming Hanedanlığını Kurması 120–27 ▪ Meiji Restorasyonu 252–53

Kore genelinde kurulan **Hyanggyo** adındaki Konfüçyüsçü okullar hem eğitim amaçlı hem de seremonilerde kullanılmıştır.

Neo-Konfüçyüsçülük

Choson Hanedanı döneminde Kore'de egemen hale gelen neo-Konfüçyüsçülük, 11. ve 12. yüzyılda Çin'de Tang ve erken Song döneminde Taoizm ve Budizm karşısında gerileyen Konfüçyüsçülüğü canlandırmak için geliştirilmiştir. Konfüçyüsçülüğün daha rasyonalist ve seküler bir şekli olan bu yeni felsefe, Han Hanedanı sırasında ve sonrasında Konfüçyüsçülüğü etkileyen hurafeleri ve mistik unsurları reddetmiştir. Konfüçyüsçü alim Zhu Xi gibi yazarlar evrenin temel prensibini (*taiji*) anlamanın bir yolu olarak eğitimin, ahlakın ve sosyal uyuma saygının önemini vurgulamıştır. Ancak pratikte sadakat, kararlılık ve hükümdarın evrenin temel prensibine uygun olarak yönetim sergilemesi gerektiği inancı gibi neo-Konfüçyüsçü erdemler, statükoyu gözü gibi koruyan alimlerin görev aldığı hiyerarşik, bürokratik bir devlet yapısı ortaya çıkarmıştır.

Neo-Konfüçyüsçülük devletin uyumlu biçimde işlemesini sağlayabilecek okumuş bir sınıf yaratmak için eğitimin önemini vurgulamıştır. 1418–1450 yılları arasında hüküm süren T'aejo'nin torunu Kral Sejong, 1420'de Chiphyon-jon adında seçkin bir grup oluşturarak bu prensibi daha da ileri noktaya taşımıştır. 20 alimden oluşan bu grup, krallığın daha iyi işlemesini destekleyecek araştırmalar yürütmekle görevlendirilmiştir.

Okuryazarlığın artmasını teşvik etmek önemli bir neo-Konfüçyüsçü idealdir ve T'aejo daha en başından devlet destekli okulların kurulması emrini vermiştir. Ancak o dönemde Kore dilinin yazımında bu dilin seslerini ifade etmeye uygun değil olmayan Çince harfler kullanılmıştır. Sejong'un bizzat daha sade bir alfabe geliştirdiği anlatılır. Han'gul adındaki bu alfabenin prensipleri, 1445'te yayımlanan *Halkın Eğitimi İçin Uygun Harfler* adlı kitapta açıklanmıştır. Yalnızca 28 harften oluşan ve daha sonra harf sayısı 24'e inen bu alfabe, Çin alfabesinden çok daha kolay öğrenilebilmiştir ama bu alfabenin kullanılması gelenekçi soyluların büyük direnciyle karşılaşmıştır. Soylular memur sınavlarının diğer sosyal sınıflardan insanlara da açılmasından, dolayısıyla kendi güçlerini kaybetmekten korkmuştur. Bunun sonucunda Han'gul "bayağı alfabe" olarak küçümsenmiş ve yavaş yavaş gözden kaybolmuştur. Ancak 19. yüzyılda yeniden keşfedilerek Kore milliyetçiliğinin bir aracı olmuştur.

T'aejo ve Sejong'un reformları, devletin bekasına adanmış seçkin memurlardan oluşan yangban sınıfını yaratarak büyük ölçüde de varlığını sürdürmüştür. Yangban sınıfı Yi hükümdarları arasındaki otokrasi eğilimlerini de frenlemiştir ve hanedanın beş yüzyıldan daha uzun süre varlığını koruyabilmesine katkıda bulunmuştur. ■

DİĞER ÖNEMLİ OLAYLAR

ARAPLARIN İLERLEYİŞİNİN TOURS'TA DURDURULMASI (732)

8. yüzyıl itibariyle Arap yarımadasının Müslüman halkı Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmını fethetmiş ve Avrupa'ya geçerek İspanya'yı işgal etmiş ve güney Fransa'ya ilerlemiştir. Kuzeye doğru yayılmaları durdurulamaz gibi görünürken 732'de Tours'ta Frank ve Burgonyalı birliklerle karşı karşıya gelmişlerdir. Franklar ve Burgonyalılar savaşı kazanmış ve Arap lider Abdülrahman el-Gafiki ölmüştür. 735–39 arasında yeni seferler düzenleseler de Araplar Tours'tan öteye geçememiştir. Franklar Batı Avrupa'daki güçlerini korumuş, Hıristiyanlık kıtanın egemen inancı olmayı sürdürmüş ve Müslüman egemenliği yalnızca İspanyayla sınırlı kalmıştır.

KRAL ALFRED'İN WESSEX'TE HÜKÜM SÜRMESİ (871–899)

Alfred, krallığını Danimarkalı istilacılara karşı başarıyla savunan yetenekli ve askeri bir liderdir. İngiltere'nin orta bölgesinde güneydeki Wessex şehrini merkez alarak topraklarını genişletmiştir. Güney İngiltere'nin büyük bir kısmına egemen olmuştur. Surlar inşa ettirmiş, bir donanma kurmuş, eğitimi teşvik etmiş ve Latince kitapların çevrileri aracılığıyla edebi dil olarak Eski İngilizceyi desteklemiştir. Alfred , "İngilizlerin Kralı" olarak tanınır ve kuzeydoğu halen Danimarkalıların elinde olsa da Hıristiyanlığa ve İngiliz diline dayalı özgün bir kültüre sahip birleşik İngiltere idealini ilk kucaklayan hükümdar olarak kabul edilir.

MISSISSIPPI KÜLTÜRÜNÜN YAYILMASI (Y. 900)

Kuzey Amerikalı grupların birkaç bin yıl süren köklü bir geleneği vardır. Bu gelenek, ritüeller için kullanılmak üzere inşa edilmiş veya egemen sınıfın yaşam alanı olan büyük toprak höyükleri merkez alır. Bu topluluklar çoğunlukla Ohio'dan Mississippi'ye kadar kendi bölgeleriyle sınırlı kalmıştır ama Mississippi kültürü Kuzey Amerika'nın doğusuna yayılmıştır. Mısır yetiştiren, bakır işleyen ve hiyerarşik toplumlar geliştiren bu karmaşık kültürün anlaşılması, Kuzey Amerika yerlilerinin ilkel olduğu fikrini çürütülmesi ve bu uygarlık hakkında daha net bir anlayış oluşmasında önemli bir unsur olmuştur.

I. OTTO'NUN KUTSAL ROMA İMPARATORU OLMASI (962)

Germen hükümdar I. Otto isyanları bastırmış, Germen kavimleri birleştirmiş ve Magyarlar gibi dış istilacılara karşı koymuştur. Ayrıca din adamları üzerinde sıkı bir kontrol sağlayarak ve kraliyet gücünü artırmak için kiliseyle yakın bağlarından faydalanarak hükümdar ve Katolik Kilisesi arasındaki ilişkiyi değiştirmiştir. Kuzey İtalya'yı egemenliği altında alarak Kutsal Roma İmparatorluğunu yaratmıştır. Kendilerini Hıristiyan Avrupa'nın seküler liderleri olarak gören ve papalarla rekabete giren hükümdarların yönettiği bu önemli siyasi güç, 900 yılı aşkın bir süre Avrupa'nın büyük bir kısmına egemen olmuştur.

BÜYÜK BÖLÜNME (1054)

MS ilk binyılın sonlarına doğru Hıristiyan Kilisesinin Doğu ve Batı parçaları otorite (papanın Doğulu patriklerden üstün olduğunu iddia etmesi ve patriklerin buna karşı çıkması), Öğretinin ifade tarzı ve ayinlerle ilgili meseleler hakkında çeşitli anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu anlaşmazlıklar, 1054 yılında Papa IX. Leo ve Patrik I. Michael birbirlerini aforoz edince zirveye ulaşmış ve Büyük Bölünme adı verilen ayrışma gerçekleşmiştir. Katolik ve Ortodoks kiliseleri ortaya çıkaran bu ayrışma hiçbir zaman giderilememiştir.

İNGİLTERE'NİN NORMANDİYA'YI FETHETMESİ (1066)

1066'da İngiliz kral Günah Çıkartıcı Edward çocuk sahibi olmadan ölmüş ve varisinin kim olacağı hakkında tartışmalar başlamıştır. Tahtın taliplerinden biri olan

Normandiya Dükü William İngiltere'yi işgal etmiş, Hastings Savaşında İngilizleri mağlup etmiş ve taç giymiştir. Bu olay, İngiltere ve kıta Avrupası arasında uzun ömürlü bir bağ kurmuştur. İngiltere'nin hükümdarları Fransız topraklarına egemen olmuş ve Fransızca konuşmuştur. Normanlar yeni bir egemen sınıf oluşturmuş, kaleler ve katedraller inşa etmiş ve Fransızca kökenli birçok yeni sözcükle İngilizceyi dönüştürmüştür; tüm bunlar halen varlığını koruyan miraslardır.

YÜZ YIL SAVAŞLARI (1337–1453)

Yüz Yıl Savaşları, III. Edward'ın Fransız tahtında hak iddia etmesi ve Fransız Valois Hanedanının buna karşı çıkmasıyla başlayan İngiltere ve Fransa arasındaki bir dizi çatışmadır. Savaşların sonunda İngilizlerin Fransa'daki egemenliği Calais adlı sahil kasabası ve çevresiyle sınırlı kalmıştır. İngiltere daha geniş bir Avrupa imparatorluğunun parçası olmayı hedefleyen bir güç olmaktan çıkarıp Avrupa'dan ayrı bir adaya dönüşmüştür. Özellikle Jean D'arc'ın liderliğinden ilham alan Fransa daha güçlü bir milli kimlik anlayışı edinmiştir.

GRUNWALD SAVAŞI (1410)

Grunwald Savaşında Polonya ve Litvanya kuvvetleri Töton Şövalyelerinin ordusunu yenilgiye uğratmıştır. Haçlı seferlerine ve hacılara yardım etmek için kurulan bu askeri tarikat, Doğu Avrupa'da Prusya ve Estonya'yı içine alan geniş topraklara egemen olmuş ve Baltık'ta Slavlar ve paganlara karşı seferler düzenlemiştir. Bu savaşın sonucunda Şövalyelerin askeri gücüne son verilmiş, Almanya'nın doğuya genişlemesi engellenmiş ve Polonya-Litvanya ittifakı Doğu Avrupa'daki en büyük güç olmuştur.

JAPONYA'DA MOĞOL İSTİLALARININ PÜSKÜRTÜLMESİ (1274, 1281)

13. yüzyılın sonlarında Moğollar, Kubilay Han öncülüğünde gücünün zirvesine ulaşmıştır. Orta Asyadan doğuya ilerleyerek Çin'i kontrol altına alan Moğollar 1271'de Japonya'yı fethetmek için birlikler göndermiştir. Moğol gemileri, Japonların kamikaze (ilahi rüzgar) dediği tayfuna yakalanınca, çıkarma başarısızlığa uğramıştır. Bu yenilgi Moğolların ilerleyişini engellemiş ve dış müdahale veya etkilerden uzak güçlü, bağımsız bir Japonya fikrini şekillendirmiştir. Bu Japon ulusu anlayışı yüzyıllarca sürmüştür.

BANNOCKBURN'DA İSKOÇYA'NIN BAĞIMSIZLIĞINI KAZANMASI (1314)

İskoçya'daki Bannockburn Muharebesi, İngiltere ve İskoçya arasında süregelen savaştaki önemli bir çatışmadır. Kral Robert Bruce önderliğindeki İskoçlar, sayıca çok daha az olmalarına rağmen İngilizlere ve hükümdarları II. Edward'a ağır bir darbe indirmiştir. İskoçya'nın kontrolünü tamamen ele geçiren Kral Bruce, kuzey İngiltere'ye saldırılar düzenlemeye devam etmiştir. Savaş on yıllarca sürmüş ve İskoçya 1707'ye kadar bağımsız kalmıştır. İskoç tarihinde halen önemli bir olay olarak hatırlanan bu büyük zafer, birçok İskoç'a ilham veren Britanya'nın geri kalanından bağımsızlık fikrini simgeler.

TİMUR'UN FETİHLERİ (1370–1405)

Timurlenk olarak da bilinen Timur, göçebe Moğol fatihlerinin sonuncusudur. Kubilay Han'ın büyük imparatorluğunu yeniden canlandırmaya çalışan Timur, Avrupa ve Asya'da kuzey Hindistan'dan Anadolu ve Rusya'ya kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada askeri seferler düzenlemiştir. 14. yüzyılın sonları itibariyle İran, Suriye, Afganistan ve doğu Rusya'yı fethetmiş; 1398'de Delhi'yi yerle bir etmiş ve 1405'te Çin'e doğru ilerlemiş ama yoldayken ölmüştür. İmparatorluğu kalıcı olmamış ve Moğolların atlara dayalı savaş teknikleri, 15. yüzyılda savaşlarda gittikçe ağırlık kazanan ateşli silahlarla boy ölçüşememiştir.

HUSSİT İSYANI (1415–1434)

Dini reformcu Jan Hus'un takipçileri Hussitler, Bohemya'da (o tarihte Avusturya-Habsburg İmparatorluğunun parçası olan günümüzdeki Çek Cumhuriyeti) yaşayan Protestanların öncüleridir ve ibadet özgürlüğü için Katolik hükümdarlarla mücadele etmiştir. Hus'un 1415'te sapkınlık gerekçesiyle infaz edilmesi bir dizi savaşa yol açmış ve sonunda Hussitler yenilgiye uğramıştır. Katolik Habsburg egemenliği sürse de Bohemya halkının büyük bir kısmı Protestan inancına sadık kalmıştır. 1618'de Katolik hükümdara karşı çıkan isyan Otuz Yıl Savaşını tetiklemiş ve Bohemyalı Protestanlar tekrar yenilgiye uğramıştır.

ERKEN MODER
1420–1795

N ÇAĞ

1420
Brunelleschi, Floransa Katedralinin çığır açıcı kubbesini tasarlar ve **Rönesans'ın başlangıcına** işaret eder.

1453
Osmanlı Türkleri İstanbul'u fethederek Doğu Roma İmparatorluğunun sonunu getirir ve yeni bir **Müslüman başkent** yaratır.

1492
Christopher Columbus, Amerika kıtasına ulaşarak **Avrupa'nın ticaret ve kolonileşme çağını** başlatır ve Amerika kıtalarının **ekolojisini** değiştirir.

1494
İspanya ve Portekiz, **Amerika kıtalarında** yeni fethedilen toprakları kendi aralarında bölüştüren **Tordesillas Antlaşmasını** imzalar.

1517
Martin Luther, Katolik Kilisesine karşı 95 tez yazarak **Reform'a** ve **Protestanlığın doğuşuna** yol açar.

1556
Büyük Akbar **Hindistan'da Moğul İmparatorluğunun** hükümdarı olur; Pers ve Hint sanatı birleşerek eşsiz bir tarz yaratır.

1603
Sekigahara Savaşı Japonya'da **birlik, istikrar ve sanatsal** başarıların sağlandığı **Edo Dönemini** başlatır.

1618
Protestanlar ve Katolikler arasındaki **dini gerginlikler** Prag'da pencereden atma olayında tırmanır ve **Otuz Yıl Savaşı** çıkar.

Dünyadaki olayların seyri, geçmişe dönüp bakıldığında o tarihtekinden her zaman farklı görülür ama bakış açılarındaki bu tezat nadiren 15, 16 ve 17. yüzyıla yayılan Erken Modern Çağdaki kadar uç boyutlara ulaşır. Günümüzde bu dönem genellikle Avrupa'nın dünya egemenliğine tırmandığı çağ olarak görülür ama o tarihte yaşayan Avrupalılar aynı dönemi beklenmedik felaketlerle dolu görmüştür. Reform sonucunda Hıristiyanlık bölünmüştür: Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışma, rekabet halindeki hanedanlar arasındaki iktidar kavgasıyla birleşince Avrupa sık sık savaşlara sahne olmuş ve kendi kendini sarsmıştır. Bu arada Osmanlı İmparatorluğunun Müslüman orduları İstanbul'u fethederek ve iki defa Viyana'ya kadar ilerleyerek Avrupa'nın kalbinin attığı yeri tehdit etmiştir.

Ancak tarihsel geçmişe bakış, bu dönemde yaşayan değişimlerin Avrupalı ulusları modern dünyanın kurucusu haline getirdiğini görebilir. Rönesans'ta gelişen sanat ve görüşler, Avrupa'nın kültürel durgunluğundan sıyrıldığı anlamına gelir. Çin'de icat edilen baskı ve kağıt, Avrupalılar tarafından kitapların seri üretimi için kullanılmış ve bilginin yayılmasında bir devrim gerçekleşmiştir. Yine Çinlilerin icat ettiği barutu en verimli kullanan da Avrupa ordu ve donanmaları olmuştur. Her şeyden önemlisi Avrupa'nın batı kıyılarından açılan kaşifler ve denizciler, ilk küresel ekonominin temellerini atan deniz ticareti yollarını saptamıştır.

Sömürgeciliğin Başlangıcı

Christopher Columbus'un 1492'deki Atlantik ötesi yolculuğu çok önemlidir. Neredeyse 10.000 yıldır birbirinde izole şekilde evrimleşen iki ekosistem arasında kalıcı bir bağ kurmuştur. Amerika kıtalarının yerlileri üzerindeki ilk etkisi yıkıcı olmuştur. Avrasya hastalıkları ve İspanyol istilacıların kötü şöhretli acımasızlığı yerli nüfusun büyük bir kısmını yok etmiştir. Dikkat çekecek derecede az sayıda Avrupalı istilacı, en gelişmiş Amerika devletlerini şaşırtıcı bir kolaylıkla fethetmiş ve potansiyel olarak tüm Yeni Dünya'yı Avrupalıların sömürü ve suistimaline açık hale getirmiştir.

Ancak Avrupalı denizcilerin Asya'ya ulaşması aynı hazin etkiyi doğurmamıştır. Hindistan, Çin İmparatorluğu, Moğol

İngiliz **dini ayrılıkçılar** (*Pilgrimler*) *Mayflower* gemisiyle yelken açarak yeni bir hayat arar; **Kuzey Amerika'da** bir koloni kurar.

1620

Kraliyet Afrika Şirketi, İngiltere'de kurulur; **Batı Afrika kıyılarından alınan köleler** Amerika kıtalarında satılır.

1660

Büyük Çar Petro, **ticareti teşvik etmek** ve Rusya'yı Avrupa çizgisinde modernleştirmek için Baltık kıyısında **St. Petersburg'u** kurar.

1703

Birçok önemli Avrupalı ulusun dahil olduğu Yedi Yıl Savaşının parçası olan Quebec Savaşı, **Kanada'da Fransız egemenliğine son verir.**

1759

1649

İngiliz İç Savaşı, Kral I. Charles'ın **infaz edilmesiyle** son bulur; İngiltere sonraki 11 yıl boyunca **cumhuriyet** olur.

1687

Isaac Newton, **matematik ve mantığa dayalı çekim** teorilerini yayınlayarak Aydınlanma'ya zemin hazırlar.

1751

Diderot'un Ansiklopedi adlı üç ciltlik eserinin ilk cildi yayımlanarak **Aydınlanma'nın rasyonel fikirlerini** sunar.

1768

Kaptan Cook ilk yolculuğuna çıkar; **Yeni Zelanda** kıyısının haritasını çıkarır ve İngiltere adına güneydoğu **Avustralya'da** hak iddia eder.

İmparatorluğu ve Japonya şogunluğu gibi güçlü ülkeler ilk başlarda Avrupalılara tüccar gözüyle bakıp hoşgörüyle yaklaşmıştır. Avrupalıların müdahaleci olmamaları ve çok fazla sorun çıkarmamaları koşuluyla birkaç adayı veya bazı kıyı bölgelerini kontrol etmesine izin verilmiştir.

Ekonomik Büyüme

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da ekonomik büyümenin işaretleri ivme kazanmıştır. Esnaflık ve tarımda emeğin üretkenliği, Hollanda gibi bölgelerde belirgin biçimde artmıştır. Merkez bankaları ve anonim ortaklıklar gibi yeni mali kurumlar, modern kapitalizmin temellerini atmıştır. Karmaşık deniz ticareti ağları, Amerika kıtalarındaki Avrupa kolonilerini Avrupa, Afrika ve Asya'ya bağlamıştır. Çoğunlukla Batı Afrika'daki Avrupalı tüccarlar tarafından satın alınan köleler, kalabalık gruplar halinde kolonilerdeki çiftliklere aktarılmış ve Yeni Dünya'nın bazı bölgelerinde Afrika kökenlilerin sayısı hem Avrupalıları hem de yerli nüfusu geride bırakmıştır. Avrupalılar kendi kıtalarında Çin ve Hindistan'dan lüks eşyaları ve Karayipler ve Brezilya'daki çiftliklerden şeker ve kahve gibi ürünleri tüketmiştir. Kuzey Amerika, Batı Hint Adaları ve Hindistan sömürgeciler arasında rekabete sahne olmuştur; Moğul İmparatorluğunun ani çöküşü, Hindistan'ın çeşitli bölgelerini Avrupalıların fetihlerine açmıştır.

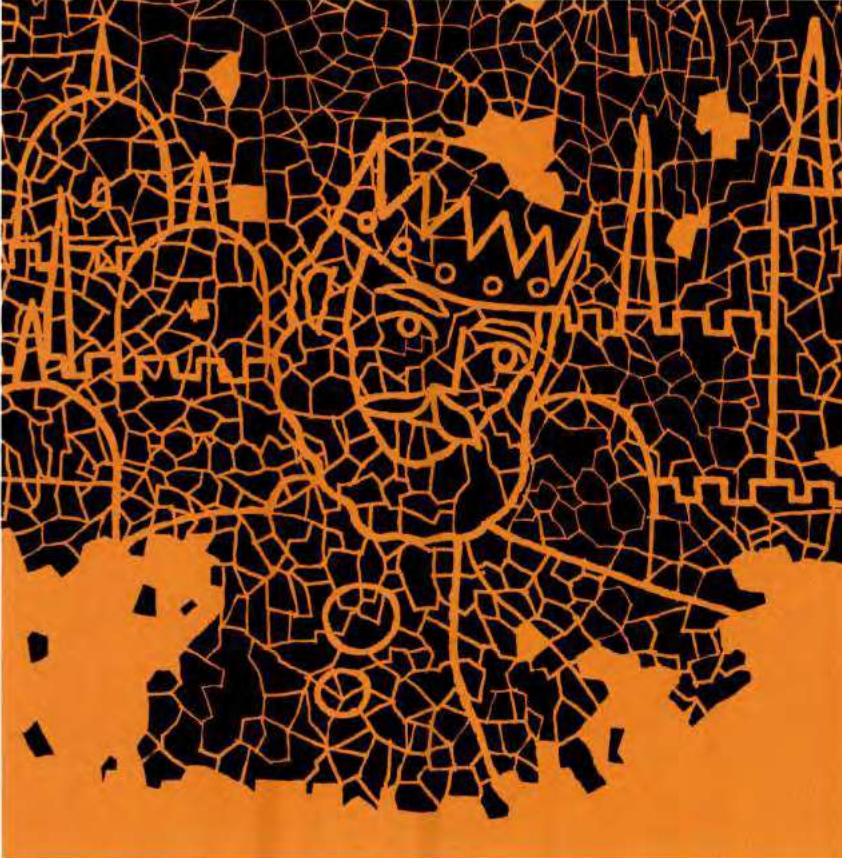
Entelektüel Hareketler

Bu aşamada bile Avrupa nüfuzu abartılmamalıdır. Çin, 17. yüzyılın ortalarında Ming Hanedanından Qing Hanedanına geçiş sırasında zor zamanlar geçirse de 18. yüzyılda Çin İmparatorluğu güç ve refah bakımından altın çağını yaşamıştır. Artan gıda üretimi ve azalan salgın hastalıklar sayesinde Avrupa'nın nüfusu eşi görülmemiş seviyelere hızla yükselmeye başlamıştır ama Çin de hızlı nüfus artışına sahip olmuştur.

Bu dönemde Avrupa'yı gerçekten benzersiz kılan, bilgi ve düşünce alanındaki gelişmedir. 17. yüzyıldaki bilimsel devrim, evren anlayışımızı dönüştürmeye başlamıştır. Aydınlanma olarak bilinen rasyonalist hareket, bütün önyargı, gelenek ve göreneklere meydan okumuştur. Modern dünya, Avrupa zihninde inşa edilmiştir. ■

ŞEHRİM DÜŞERKEN, BEN DE ONUNLA BİRLİKTE SON NEFESİMİ VERECEĞİM

İSTANBUL'UN FETHİ (1453)

KISACA

YAKLAŞIM
Osmanlı İmparatorluğu

ÖNCE
1071: Türk kuvvetleri Malazgirt Savaşında Bizans İmparatorluğu karşısında önemli bir zafer kazanır.

1389: Osmanlılar, Kosova'da Sırpları yenilgiye uğratır. Bu zafer Osmanlıların Avrupa'ya ilerlemesini mümkün kılar.

1421: II. Murat Osmanlı tahtına çıkar ve kapsamlı fetihler planlar.

SONRA
1517: Osmanlılar, Memluklerin egemenliğindeki Mısır'ı fetheder.

1571: Osmanlı ordusu İnebahtı'da ezici bir darbe alır.

1922: Modern Türkiye'nin kurulmasıyla imparatorluk son bulur.

1453'te Osmanlı Türkleri, Bizans İmparatorluğunun başkenti İstanbul'u kuşatmış ve fethetmiştir. Bir zamanlar neredeyse tüm Akdeniz'e yayılan bin yıllık Hıristiyan imparatorluğun çökmesi, Hıristiyan dünyasında büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Hıristiyanlığın en büyük katedrallerinden biri olan Ayasofya, Müslümanların zaferini simgelemek için camiye dönüştürülmüştür.

Osmanlı Türkleri şehrin etrafındaki bölgelerin birçoğunu fethettikten sonra Sultan II. Mehmet (1432–1481) şehri kuşatıp topa tutmuştur. Ağır toplarla şehrin surlarında gedikler açıldıktan sonra 80.000'den fazla askerden oluşan Osmanlı ordusu surların içindeki küçük Bizans kuvvetini ağır bir yenilgiye

Ayrıca bakınız: Belisarius'un Roma'yı Ele Geçirmesi 76–77 ▪ Muhammed'e Vahiy İnmesi 78–81 ▪ Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ Kudüs'ün Fethi 106–07 ▪ Jön Türk Devrimi 260–61

uğratmıştır. Son Bizans İmparatoru XI. Constantine öldürülmüş ve şehrin düşmesiyle birlikte imparatorluğu son bulmuştur. İstanbul, 1922 yılına kadar varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olmuştur.

Zayıflayan Bir İmparatorluk

Bizans İmparatorluğu, İstanbul'un fethedildiği tarihte halihazırda kendi sonuna yaklaşmıştır. Elinde sadece başkent, başkentin batısındaki bir arazi ve Yunanistan'ın güney kısmı kalmıştır. Gerileme süreci, Selçuklu ordusunun Bizanslıları Anadolu'daki önemli bir bölgeden sürdüğü Malazgirt Savaşında (1071) başlamıştır. Bu noktadan itibaren Bizans tahtı için yaşanan rekabet, vergiler konusundaki anlaşmazlıklar, ticaret yolunun kaybedilmesi ve zayıf askeri liderlik gibi etkenler de imparatorluğun daralmasına katkıda bulunmuştur.

1203'te Dördüncü Haçlı Seferi –Batı Avrupalıların aslında Kudüs'ü fethetmek için tasarladığı sefer– imparatorluğun politikasına müdahalede bulunmuştur. Haçlı liderlerinden bazıları, tahttan indirilen Bizans imparatoru II. Isaac Angelos'u bu sefere destek sunması karşılığında yeniden tahta çıkarma sözü vermiştir. İlk başta başarılı olmuşlardır: Angelos'un oğlu eş imparator olarak taç giymiştir ama 1204'teki bir halk ayaklanması sonucunda tahttan indirilmiştir. Bizans senatosu genç bir soylu olan Nicolas Canabus'u imparator seçmiş ve yeni imparator Haçlılara söz verilen ödemeyi yapmayı reddetmiştir. Haçlılar ve müttefikleri Venedikliler şehre acımasız bir saldırı düzenleyerek karşılık vermiştir. Siviller tecavüze uğrayıp öldürülmüştür ve kiliseler ve paha biçilmez sanat eserleri yıkılmıştır. Constantinople yerle bir edilmiştir.

> Ani bir fırtınadan sonra oluklardan akan yağmur suları gibi oluk oluk kan aktı.
>
> **Nicolò Barbaro**
> **İstanbul'un fethinin görgü tanığı (1453)**

Şehrin surlarının 6.5 kilometrelik kısmı boyunca sıralanan sayısız top ateşlenince, dünyanın ilk yoğun yaylım ateşi gerçekleşmiştir.

Osmanlıların Yükselişi

Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'u fethetmeden önce Anadolu'dan Balkanlara kadar uzanan geniş topraklara sahiptir. Sonrasında 16. yüzyılda doğu Akdeniz, Kızıldeniz kıyıları ve Kuzey Afrika'ya yayılmıştır. 1536'da Mısır'da Memlukler karşısında elde edilen zafer ve İran'ın en önemli hanedanlarından biri olan Safevilere karşı savaşlar sonucunda Osmanlılar Ortadoğu'daki Arap kuşağı üzerinde tam kontrol sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, bir İslam devletidir ve padişahlar İslam'ı yaymayı kendine görev edinmiştir. Yine de Hıristiyanlar ve Musevileri ikincil statüde hoş göstermiş ve kölelerden yaygın olarak istifade etmiştir. Osmanlı topraklarında birçok dil konuşulmuş ve birçok inanç tatbik edilmiştir ama bazı bölgelerde potansiyel olarak çatışan dini ve siyasi farklılıkları aşmak için bağlı devletler kurulmuştur. Transilvanya ve Kırım gibi bölgeler, imparatora düzenli olarak ödeme yapmıştır ama doğrudan onun tarafından »

yönetilmemiştir ve Müslüman ve Hıristiyan toprakları arasında tampon vazifesi görmüştür. Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna gibi bazı bağlı devletler sonunda imparatorluğa dahil edilirken bazıları ise bağlı devlet statüsünü korumuştur.

Yönetim ve Ordu

Osmanlılar yerel yönetimi merkezi kontrolle birleştiren güçlü bir yönetim sistemi geliştirmiştir. Geleneksel olarak tahta çıktığında erkek kardeşleri öldürülen padişahlar devletin başıdır. Devlet işlerini padişahın adına bir divan kurulu, daha sonra sadrazamlar yönetmiştir. Yerel bölgeler, imparatorun gözetiminde askeri valiler (sancak beyleri) tarafından yönetilmiştir ama sancak beylerinin otoritesi de yerel kurullar tarafından kontrol altında tutulmuştur.

İmparatorlukta gayrimüslimlerin ayrı bir mahkeme sistemiyle kendi kendini yönetmesine belli ölçüde izin verilmiştir. Millet adı verilen Ermeni, Yahudi ve Ortodoks gruplar, Müslümanları ilgilendirmeyen konularda kendi yasalarını uygulayabilmiştir. Merkezi ve yerel kontrolün bu dengeli birleşimi, Osmanlıların uçsuz bucaksız ve büyük bir çeşitlilik arz eden imparatorluğu daha merkezi bir sistemdekine oranla çok daha uzun süre bir arada tutmasını sağlamıştır.

Yeniçeriler ayırt edici üniformalar giymiştir ve diğer askeri birliklerin aksine maaş almış ve kışlalarda yaşamıştır. Ateşli silahları yaygın olarak kullanan ilk askeri birliktir.

Osmanlı ordusu da imparatorluğun başarısında önemli rol oynamıştır. Teknik ve taktik olarak gelişmiş bir ordudur. İstanbul kuşatmasından itibaren ağır toplar kullanmıştır. Hızlı süvari birlikleri, hilal taktiğiyle geri çekilmeymiş gibi görünen bir manevrayı yıkıcı saldırılara dönüştürebilmiştir; böylece yanlardan kuşatılan düşman birlikleri pusuya düşürülmüştür.

Padişahın muhafızları olarak kurulan ve daha sonra sayıları arttırılarak dönemin en korkutucu seçkin piyade birliği haline gelen Yeniçeriler ordunun temelini oluşturmuştur. Yeniçeri birliği ilk başlarda Balkanlardaki Hıristiyan ailelerin alıkonan çocuklarından oluşturulmuştur. "Kan vergisi" veya "kan haracı" olarak da bilinen bu devşirme sisteminde 8–18 yaş arası çocuklar Osmanlı ordusu tarafından alıkonmuş, zorla Müslümanlaştırılmış ve Türk dili ve geleneklerini öğrenmeleri için Türk ailelerin yanına verilmiştir. Daha sonra sıkı bir askeri eğitimden geçirilen bu çocuklar arasından özel yetenekleri olanlar, okçuluktan mühendisliğe kadar özel görevler için seçilmiştir. Aktif görevi bırakana kadar evlenmelerine izin veril-

II. Mehmet

Osmanlı İmparatoru II. Murat'ın oğlu Mehmet (1432–1481) Edirne şehrinde (günümüzde Türkiye sınırları içinde) doğmuştur. Osmanlı tahtının bir varisi olarak İslami eğitim almış ve 11 yaşındayken liderlik deneyimi edinmesi için Amasya şehrine vali olarak atanmıştır. Bir yıl sonra Murat tahtı oğluna bıraksa da kısa bir süre sonra askeri destek sunması için Anadolu'dan geri çağrılmıştır. II. Mehmet babasına "Eğer padişah sensen, gelip ordularının başına geç. Eğer padişah bensem, gelip ordularımın başına geçmeni emrediyorum" diye yazmıştır. II. Mehmet asıl olarak 1451'den 1481'e kadar hüküm sürmüştür. İstanbul'daki zaferinin ardından bir dizi fetih gerçekleştirmiştir: Mora yarımadası (güney Yunanistan), Sırbistan, Karadeniz kıyıları, Eflak, Bosna ve Kırım'ın bir kısmı. İstanbul'u başkenti olarak yeniden inşa etmiştir. Camiler inşa ettirmiş ama aynı zamanda Hıristiyanların ve Musevilerin özgürce ibadet etmesine izin vermiştir. Amansız bir askeri lider olarak tanınsa da İstanbul'da hümanistleri ağırlamış, kültürü teşvik etmiş ve bir üniversite kurmuştur.

Türk sanatının klasik çağında Topkapı Sarayı için yaptırılan bu İznik duvar döşemelerinde İslami hat sanatına çini mavisi ve krom yeşiliyle işlenmiş natüralist motifler eşlik eder.

meyen yeniçeriler, hükümdara bağlılıklarını sağlamayı amaçlayan özel menfaat ve ayrıcalıklara sahip olmuştur. Osmanlı ordusunun küçük bir kısmını teşkil etmelerine rağmen yeniçeriler öncü role sahiptir ve Mısırlılar, Macarlar ve Bizanslılar karşısındaki zaferler gibi dahil birçok zaferde önemli rol oynamıştır.

Osmanlının Altın Çağı

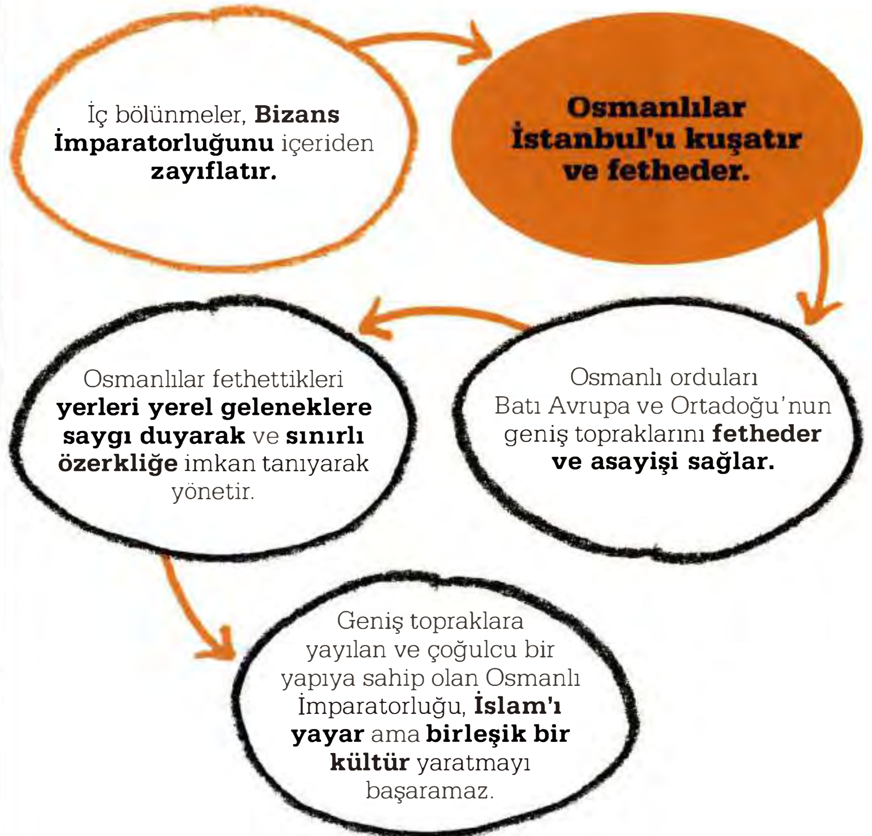
İmparatorluk, Muhteşem Süleyman döneminde en parlak günlerini yaşamıştır. Süleyman, Kutsal Roma İmparatorluğunun Habsburg hükümdarlarına karşı Fransızlarla ittifak kurmuş ve İran'ın Safevi hükümdarlarıyla antlaşma imzalamıştır. Ermenistan ve Gürcistan'ı Osmanlılar ve Safeviler arasında bölüştüren bu antlaşmayla, Irak'ın büyük kısmını da Osmanlı egemenliğine girmiştir. Süleyman, Macaristan'ın büyük bir kısmını fethetmiş ve hatta başarıya ulaşamasa da Viyana'yı kuşatmıştır.

Osmanlılar fethettikleri bölgelere İslam inancı taşımıştır. Her yere camiler inşa edilmiş ve camilerle birlikte ilim ve eğitim de gelmiştir. Osmanlı şehirleri etkileyicidir. İstanbul neredeyse yeni baştan inşa edilmiştir: Osmanlılar surları güçlendirmenin yanı sıra birçok cami, çarşı ve çeşme yapmıştır. Şehrin gözbebeği, Sultan II. Mehmet tarafından 1460'larda yaptırılması emri verilen büyüleyici Topkapı Sarayıdır. Sarayın kalıcı bir abide olmasını sağlamak için dünyanın dört yanından duvarcı, taş kesici ve marangozlar getirilmiştir. Sarayın içinde camiler, hastane, fırınlar, darphane ve daha birçok şey bulunur. Sarayın yanında imparatorluğun en güzel eserlerinden bazılarını üreten sanatçı ve zanaatkârların loncaları yer alır.

Adım Adım Gerileme

Bu kültürel gelişme, Süleyman'ın ölümünden sonra da devam etmiştir ama imparatorluk başka alanlarda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Artan nüfus, kullanılabilir araziler hususunda bir baskı oluşturmuştur; askeri tehditler ve iç isyanlar yaşanmıştır; 1571'de İnebahtı Deniz Savaşında Katoliklerin donanması karşısında alınan yenilgi, imparatorluğun Akdeniz'in Avrupa kıyısı boyunca yayılmasını engellemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, sürekli itibar ve nüfuz kaybetmiş ve sonunda "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelendirilmiştir. 19. yüzyılın çalkantılarına yanıt veremeyen imparatorluk toprak kaybetmiş ve fethedilen topraklardaki yükselen milliyetçilik dalgasına karşı koyamamıştır. Osmanlıların uzun tarihi, I. Dünya Savaşındaki yenilgi ve Kemal Atatürk'ün modern Türk devletini kurmasıyla son bulmuştur. ■

GÜNEŞİN IŞIĞININ

PEŞİNDEN GİDEREK ESKİ DÜNYADAN AYRILDIK

CHRISTOPHER COLUMBUS'UN AMERİKA'YA ULAŞMASI (1492)

KISACA

YAKLAŞIM
Keşif Yolculukları

Önce

1431: Portekizli denizci Gonçalo Velho, Azor Adalarına keşif yolculuğu yapar.

1488: Bartolomeu Dias, Güney Afrika'daki Ümit Burnunu dolaşarak Asya'ya yeni bir deniz yolu keşfeder.

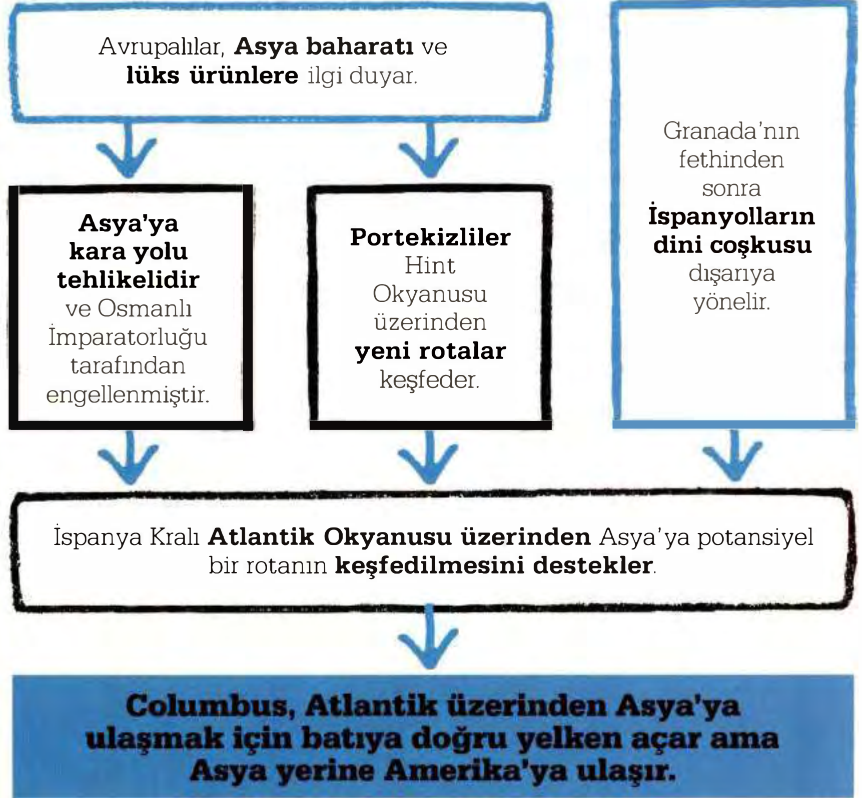
1492: Kral Ferdinand ve Kraliçe İsabella, Columbus'un yolculuğuna destek verir.

Sonra

1498: Vasco da Gama'nın filosu Hindistan'da Kalküta'ya ulaşır.

y. 1499: İtalyan kaşif Amerigo Vespucci, Amazon nehrinin denize döküldüğü yeri keşfeder.

1522: Portekizli Ferdinand Macellan, 1519–1522 yılları arasında İspanyollar adına gerçekleştirdiği Doğu Hint Adaları seferinde dünyanın çevresini ilk kez gemiyle dolaşır.

İtalya doğumlu Cenovalı denizci ve tüccar Christopher Columbus (y. 1451–1506) 1492 yılında Amerika ve Avrupa arasında kalıcı bir bağlantı kuran ve dünyayı değiştiren keşif yolculuğuna çıkmıştır.

Columbus denize açılırken Asya'ya ulaşmayı amaçlamıştır. Zira o tarihte hiçbir Avrupalı bu rotanın üzerinde koca bir kıta olduğunu bilmemektedir. Columbus beş haftalık yolculuğun ardından Bahama Adalarına ulaşınca, Endonezya'nın açıklarına ulaştığını sanmıştır. Columbus oradan Küba, Haiti ve daha birçok adayı ziyaret ederek Karayipleri keşfetmeye devam etmiştir. Yerli halk tarafından çoğunlukla barışçıl biçimde karşılanmış ve onların iyi hizmetkarlar veya köleler olabileceğini düşünmüştür. Ayrıca yerli halkın altın takılarına dikkat etmiş ve bölgenin altınından bir numune almıştır. Avrupa'ya dönerken bir grup yerli tutsağı da beraberinde götürmüştür.

Columbus, Karayiplere üç yolculuk daha gerçekleştirmiş ve sayısız Avrupalı ziyaretçi ve yerleşimciyi de peşinden sürüklemiştir.

Keşfetme Motivasyonu

Batı Avrupa'nın hükümdarları ve tüccarları, Atlantiği esasen ekonomik nedenlerle keşfetmek istemiştir. Tarçın, karanfil, zencefil, hindistancevizi ve biber gibi Avrupa ikliminde yetiştirilemeyen baharatlara yalnızca tatları nedeniyle değil, gıdaların korunmasına katkıda bulunabildikleri için de değer verilmiştir. İpek ve değerli taşlar gibi lüks ürünler için hareketli bir pazar oluşmuştur. Bu ürünler ağırlıklı olarak Avrupa tarafından Baharat Adaları adıyla bilinen Molük Adaları gibi Endonezya adalarından getirilmiştir.

Bu tür ürünleri Asya'dan karayoluyla getirmek, güzergah boyunca bölgesel savaşlar ve istikrarsızlık hüküm sürdüğü için zor ve tehlikelidir. Ayrıca ürünler birçok farklı tüccarın elinden geçtiği için çok maliyetlidir. Deniz yollarını keşfetmek için mükemmel ekonomik nedenlerin varlığı tartışma götürmez: Bu ürünleri Batı Avrupa'ya getirmenin daha doğrudan bir yolunu keşfedenler çok zengin olacaktır.

Avrupalıların geç ortaçağda deniz yollarını keşfetmeye başlamasının bir diğer nedeni, Asya'da

Ayrıca bakınız: Vikinglerin Lindisfarne Manastırı Baskını 94–95 ▪ Tordesillas Antlaşması 148–51 ▪ Columbus Değişimi 158–59 ▪ *Mayflower* Yolculuğu 172–73 ▪ Kraliyet Afrika Şirketinin Oluşumu 176–79

Avrupa kolonileri kurma olasılığını araştırmaktır. Bu kolonilerin hem ticaret üssü hem de yerli halkı Hıristiyanlığa döndürmek için misyonerlik üssü olarak kullanılabileceği ve bu suretle algılanan İslam tehdidinin azaltılabileceği düşünülmüştür.

14. ve 15. yüzyıllarda İspanyollar, Portekizliler, İngilizler ve Flemenkler okyanus yolculuğuna elverişli gemiler tasarlamış ve denizde uzun mesafeler kat edebilecek denizciler eğitmiştir. Kaşifler çeşitli türlerden gemiler kullanmıştır; bunların arasında en başarılısı karavela gemileridir. Karavelalar genellikle kare ve üçgen şeklinde yelkenlerin bir birleşimiyle donatılmış hızlı, hafif ve manevra kabiliyeti çok yüksek gemilerdir. Rüzgârın estiği yöne doğru ilerlemeyi mümkün kılan üçgen yelkenler, kaşiflerin değişken rüzgâr koşularında bile ilerleyebilmesini sağlamıştır. Kaşifler karak veya nau adı verilen benzer biçimde donatılmış daha büyük gemiler de kullanmıştır. Columbus'un ilk Atlantik ötesi yolculuğuna her biri muhtemelen 50–70 ton arası iki karavel ve yük taşımak için faydalı olabilecek yaklaşık 100 tonluk bir karak katılmıştır.

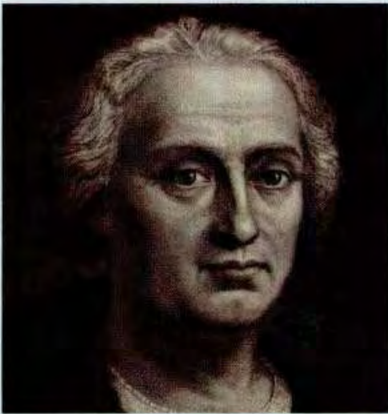
Hem gemi inşası hem de yön bulmada teknoloji ve ustalıklar hızla gelişmiştir. Denizciler geminin enlemini hesaplamak için önceleri "cross staff" adlı basit düzeneği, daha sonra denizci usturlabı kullanmıştır. Hesaplamalar güneşin ufuk çizgisine açısı gibi açılar ölçülerek gerçekleştirilmiştir. Yönü bulmak için pusula kullanılmıştır. Hâkim rüzgârlar ve akıntılara ilişkin bilgiler ve krokiler de her bir yolculukla birlikte iyileşmiştir.

> Japonya adasını bulup bulamayacağımı gidip görmek istedim.
>
> **Christopher Columbus 1492**

Portekizli Denizciler

Avrupalı denizciler, Atlantiğe on yıllarca yelken açmıştır. Örneğin 1470'lerde İngiltere'nin Bristol limanından yola çıkan denizciler, İrlanda'nın batısında olduğu düşünülen "Brazil" adındaki efsanevi adayı aramıştır. Portekizliler, Madeira Adasında ticaret kolonileri kurmuştur ve Portekiz kralı I. John'un oğlu Denizci Prens Henry 15. yüzyılda Azor Adalarına sayısız keşif seferi düzenletmiştir. Henry yaklaşık 1418'de Portekiz'deki Sagres'te astronomik gözlemeviyle birlikte okyanus yolculuğu alanındaki ilk okulu kurmuştur. Bu okulda deniz yolculuğu, harita çıkarma ve bilim incelemelerini desteklemiştir. Afrika'nın batı sahillerine gemiler göndermiş ve özellikle köle ve altın ticareti potansiyeline ilgi duymuştur. Henry'nin gemileri güneye doğru ilerlemiş ve kıyı boyunca ticaret üsleri kurmuştur. Kendisinden sonraki hükümdarlar da yolculukları desteklemeyi sürdürmüştür. »

Christopher Columbus

Cenovalı Christopher Columbus, birçok seçkin Cenovalı ailenin ticari temsilcisi haline gelmiş ve Avrupa'da ve Afrika kıyısı boyunca ticari yolculuklar gerçekleştirmiştir. Amerika'ya ilk yolculuğunun ardından 1493'te ikinci yolculuğunu gerçekleştirmiş ve Küçük ve Büyük Antilleri keşfedip günümüzde Dominik Cumhuriyeti'nin olduğu yerde La Isabela Kolonisini kurmuştur. Üçüncü yolculuğunda Haiti Adasına ve daha sonra Trinidad'a giderek Güney Amerika kıyısına çıkmış ve Orinoco nehrinin büyüklüğüne bakıp büyük bir kara parçası bulduğunu tahmin etmiştir. Bu dönemde, Karayip kolonisindeki yerleşimciler Columbus'un yönetim şeklini İspanya Kralına şikayet etmiş ve Columbus valilik görevinden azledilmiştir.

Columbus son yolculuğunda (1502–04) Hint Okyanusuna bir geçit bulmak ümidiyle Orta Amerika kıyısı boyunca yelken açmıştır. Sağlıksız ve gittikçe dengesizleşen bir ruh haliyle İspanya'ya dönmüştür. Kendisine vaat edilen onur ve ödüllere kavuşamadığını düşünmüştür. 1506'da ölmüştür.

1488'de Portekizli kaptan Bartolomeu Dias Afrika'nın güney ucunu dolaşmıştır. Çok geçmeden Portekizli denizci Vasco da Gama Ümit Burnunu dolaşıp Hint Okyanusuna yelken açmıştır. Avrupa'yla Asya ilk kez deniz yoluyla birbirine bağlanmıştır.

Portekiz, Afrika kıyısı boyunca uzanan rotaya egemen olduğu için Avrupalı komşusu ve rakibi İspanya Doğu'nun zenginliklerine ulaşmak için alternatif bir rota bulmak zorunda kalmıştır. Bu dönemin eğitimli insanları Dünya'nın yuvarlak olduğunu bilse de Amerika kıtalarının varlığından habersizdir. Bu nedenle Doğu'ya ulaşmanın alternatif yolunun, Atlantik Okyanusunda batıya doğru yelken açmak olduğu düşünülmüştür. Bu rota, Christopher Columbus da dahil birçok denizci gezegenin çapını gerçekte olduğundan çok daha küçük zannettiği için çok cazip görünmüştür.

Mali Destek Arayışı

1485'te Columbus, Portekiz kralı II. John'a Atlantik Okyanusunu aşıp Baharat Adalarına ulaşma planını açıklamıştır. Ancak hem Portekiz zaten Batı Afrika kıyısını belli ölçüde başarıyla keşfetmiş olduğu hem de danışmanlar bu yolculuğun mesafesine şüpheci yaklaştığı için John böyle bir yatırım yapmayı reddetmiştir.

Columbus ağını daha geniş tutmuştur. Güçlü denizcilik şehirleri Cenova ve Venedik'ten destek almak istemiş ve kardeşini de aynı amaçla İngiltere'ye yollamıştır ama yine de hiç teşvik alamamıştır. En sonunda İspanya'yı ortaklaşa yöneten Katolik hükümdarlar Aragonlu Ferdinand ve Kastilyalı Isabella'ya yönelmiştir. Ferdinand ve Isabella'nın denizcilik danışmanları da Columbus'un önerdiği rotanın uzunluğuna şüpheci yaklaşmıştır. Columbus ilk başta geri çevrilse de uzun bir pazarlığın ardından yolculuk için aradığı maddi desteğe kavuşmuştur. Yeni bir tica-

> Öylesine insanlık dışı ve barbarcaydı ki ... insan doğasına öylesine yabancı şeyler yapıldı ki bunları kaleme alırken ürperiyorum.
>
> **Bartolome De Las Casas**
>
> **İspanyol tarihçi (y. 1527)**

Columbus'un yolculuğu cesur bir girişimdir. Dünyanın küre şeklinde olduğuna dair genel kanıya rağmen, birçokları batıya doğru yolculuğun başarısızlıkla sonuçlanacağını düşünmüştür. Karaya ulaşmadan bütün mürettebatın susuzluktan öleceğinden korkulmuştur.

Columbus 1492'de Haiti Adasına çıkmıştır. 1496'da Haiti'de kurulan Nueva Isabela, Amerika kıtalarındaki Avrupa'nın kalıcı olarak yerleştiği ilk kolonidir.

ret yolu bulmak, şüphesiz büyük bir maddi servet getirecektir. Ancak Isabella bu yolculuğu Hıristiyanlığın ışığını Doğu'ya taşıyabilecek dini bir misyon olarak da görmüştür.

Columbus Batıya Yelken Açıyor

Keşfedilecek tüm toprakların genel valiliğini ve yöneticiliğini ve keşiflerden elde edilen tüm gelirlerin yüzde 10'unu talep eden Columbus, bu şartları kabul edildikten sonra 1492'de batıya yelken açmıştır. Gran Canaria Adasına uğradıktan tam beş hafta sonra karayı görmüştür. Gemilerden biri günümüzdeki Haiti kıyısında karaya oturduğu için iki gemiyle birlikte 1493 yılının başında Avrupa'ya dönmüş ve beklendiği gibi Hint Adalarının Valisi olarak atanmıştır.

Columbus'un ikinci seferi, sadece birkaç ay sonra organize edilmiştir. Karayiplerdeki İspanyol kolonilerini kuracak olan 1200 kişiyi taşıyan 17 gemi yelken almıştır. Koloniciler arasında çiftçiler ve askerlerin yanı sıra özel olarak yerli halkı Hıristiyanlığa döndürmekle görevli rahipler de yer almıştır. Sömürgecilerin kendi kültürünü empoze etme ve yeni sömürgeleştirilen halkları kontrol etme arzusunu ifade eden din değiştirtme, Avrupa'nın sömürgeleştirme politikasının önemli bir parçası haline gelmiştir.

Columbus'un 1492'deki başarısı genellikle Avrupa'nın Amerika'yı "keşfi" olarak nitelendirilir. Ancak bu niteleme hem Columbus'un kendisi Asya'ya ulaştığını düşündüğü için, hem de İskandinavya'dan Vikingler Kuzey Amerika'ya 500 yıl önce ulaştığı için sorunludur. Newfoundland bölgesinde L'Anse aux Meadows'taki arkeolojik kalıntılar, Vikinglerin buraya yerleşmiş olduğunu gösterir. Bununla birlikte Vikinglerin yerleşimi uzun ömürlü olmadığı için Columbus ve çağcılları bundan haberdar değildir.

Columbus'un 1492 yolculuğu her şeye rağmen Amerika kıtaları ve Avrupa arasında kalıcı bir bağlantı kurmuştur. Bu aynı zamanda Amerikan Yerlilerinin yüz yıl boyunca maruz kalacağı katliamların da başlangıcıdır: Columbus ve beraberindekiler, Amerika kıtalarına ilk ulaştıkları zaman karşılaştıkları Batı Hint Adalarının yerli halklarına büyük bir yıkım yaşatmıştır. ■

> Doğuya alışılageldiği gibi kara yoluyla değil, Batıya doğru ilerleyerek deniz yoluyla gitmeliydim.
>
> **Christopher Columbus**
> **1492**

BU MERİDYEN BUNDAN BÖYLE SINIR HATTI OLARAK KABUL EDİLECEK

TORDESILLAS ANTLAŞMASI (1494)

KISACA

YAKLAŞIM
İspanyol ve Portekizlilerin Amerika'daki Fetihleri

ÖNCE
1492: Columbus Yeni Dünya'ya ilk yolculuğunu yaparak İspanyolların bu bölgeye duyduğu ilgi duymaya başladığının işaretini verir.

SONRA
1500: Pedro Álvares Cabral, Portekiz adına Brezilya üzerinde hak iddia eder.

1521: Hernán Cortés, Aztek İmparatorluğunun fethini tamamlar.

1525: Kolombiya'daki ilk İspanyol yerleşim yeri Santa Marta kurulur.

1532: Francisco Pizarro, İspanyolların İnka İmparatorluğuna karşı seferini başlatır.

1598: Juan de Orñate, California'daki ilk İspanyol yerleşimini kurar.

İspanya ve Portekiz, 7 Haziran 1494'te İspanya'nın Tordesillas şehrinde yeni keşfedilen toprakların egemenliğine dair anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan bir sözleşme imzalamıştır. Hükümdarlar, Cape Verde [Yeşil Burun] Adalarının 1550 kilometre batısındaki meridyeni sınır hattı olarak belirlemiştir. Bu meridyenin batısındaki tüm topraklar İspanya'ya, doğusundaki tüm topraklar ise Portekiz'e ait olacaktır. Sınır hattı, konumu nedeniyle seçilmiştir: Portekiz'e ait olan Cape Verde Adalarıyla 1492'de Christopher Columbus'un İspanyolların adına hak iddia ettiği Karayip Adalarının kabaca tam ortasından geçer.

Ayrıca bakınız: Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Tenochtitlan'ın Kuruluşu 112–17 ▪ Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Columbus Değişimi 158–59 ▪ Kraliyet Afrika Şirketi'nin Oluşumu 176–79

1490'lar itibariyle her iki ülke de Yeni Dünya'da önemli kara parçaları ve adalar keşfetmiştir ama Avrupalılar bu noktada Amerika kıtalarının büyüklüğü ve genişliği hakkında fikir sahibi değildir. İspanya Kralı, Columbus'un yolculuklarını finanse etse de İspanya'nın keşfedilen topraklar üzerindeki hak talebi muğlaktır. İspanya'nın Katolik hükümdarlarıyla Portekiz hükümdarı arasında yapılan 1479 tarihli Alcaçovas Antlaşması, Kanarya Adalarının güneyinde yeni keşfedilen tüm toprakları Portekiz'e bırakmıştır. Columbus ilk yolculuğundan sonra Lizbon'da Portekiz Kralı II. John'un huzuruna çıkarak İspanyol destekçileri adına Haiti ve Küba üzerinde hak iddia etmiştir. II. John vakit kaybetmeden İspanya'nın hükümdarlarına bir mektup yazarak Karayip Adalarına kendi gemilerini göndermeye hazırlandığını bildirmiştir.

Egemenliğin Meşrulaştırılması

Her yeni keşifte gündeme gelen bu tür anlaşmazlıkların önüne geçmek için iki ülkenin liderleri Alcaçovas Antlaşmasının koşullarını gözden geçirmeye karar vermiştir. 1479'daki antlaşma da olduğu gibi papalık yine devreye girmiştir. İspanyol kökenli Papa VI. Alexander müşterek bir kuzey-güney ve doğu-batı hattı çizilmesini önermiştir: Azor ve Cape Verde adalarının 555 kilometre batısı ve güneyinin sınır hattı olarak belirlenecek ve bu sınır hattının batısı ve güneyindeki topraklar İspanyollara bırakılacaktır. II. John rakiplerinin lehine olduğunu düşündüğü bu öneriyi reddetmiştir. Sonunda tüm taraflar, Cape Verde ve Karayip adaları arasından geçen meridyen üzerinde anlaşmaya varmıştır. İmzalanan antlaşma, gelecekteki sömürgeleştirme gündemini belirlemiş ve dünyanın geniş bölgelerinin kaderini etkilemiştir.

Ben ve beraberimdekiler, yalnızca altının tedavi edebileceği bir kalp hastalığının pençesindeydik.

Hernán Cortés, 1519

Portekiz Kolonileri

Tordesillas antlaşmasının imzalandığı tarihte Portekiz, Afrika ve güney Asya'yı keşfetmekte epey mesafe katetmiştir. Kuzey Afrika'daki Ceuta üssünden güneye yelken açan kaşifler, Batı Afrika kıyılarında bir dizi ticaret üssü kurmuştur. Aşama aşama güneye inildikten sonra Vasco da Gama 1498'de Ümit Burnunu dolaşarak Hint Okyanusuna açılmıştır. Portekiz 16. yüzyılda Hindistan, Sumatra, Burma ve Tayland'da yerleşim alanlarına sahip olmuş ve 1557'de birçok Asya topluluğuyla yapılan ticaret için bir üs haline gelen Makoa'da uzun ömürlü bir sömürge kurmuştur.

Antlaşmada belirlenen sınır hattı Güney Amerika'dan geçer. 1500'de kaşif Pedro Álvares Cabral, antlaşmaya göre Portekizlilere bırakılan kesimde Brezilya kıyılarına çıkmış ve Portekiz adına hak iddia etmiştir. İstilacılar yerli halkları şeker kamışı yetiştirmeye ve daha sonra kahve üretimi ve altın çıkarmaya zorlayarak yeni koloniden »

faydalanmıştır. Sömürgecilerin getirdiği hastalıklar ve sergilediği acımasızca muamele yüzünden çok sayıda yerli ölmüştür ve onların yerini almak üzere Afrika'dan köleler getirilmiştir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Portekiz genel valileri tarafından yönetilen Brezilya 19. yüzyılın başlarına kadar sömürge olarak kalmıştır.

İspanyollar Amerika'da

Columbus'un Atlantik ötesi yolculları ve Tordesillas Antlaşmasının yürürlüğe girmesinin ardından İspanya, Amerika'ya gittikçe daha çok yönelmiş ve keşifleri fetih ve sömürgeleştirmeyle birleştiren seferleri desteklemiştir. Bunların ilki Hernán Cortés'in o tarihlerde küçük ama zengin Aztek İmparatorluğunun hüküm sürdüğü Meksika'ya düzenlediği seferdir. İmparatorluğun büyük, merkezi başkenti Tenochtitlan'dadır (günümüzde Mexico City). Yaklaşık 600 kişiden oluşan küçük bir kuvvetle karaya çıkan Cortés sonunda hükümdar Moctezuma'yı öldürerek katbekat daha güçlü olan imparatorluğu yıkmıştır. Bir diğer İspanyol lider Francisco Pizarro, Peru'yu merkez alan ama aynı zamanda Şili, Ekvador, Bolivya'nın büyük bir kısmı ve kuzeybatı Arjantin'i de kapsayan İnka İmparatorluğunu fethetmiştir. Pizarro da 180 kişiden oluşan küçük bir kuvvetle İspanyollara güçlü bir kale ve zengin maden yatakları kazandırmıştır. Peru gümüşü İspanya'nın kolonilerden elde ettiği gelirin büyük bir kısmını oluşturur.

Cortés ve Pizarro'nun bu şaşırtıcı fetihlerine zemin hazırlayan birçok faktör vardır. Aztekler hiç tanık olmadıkları türden bir savaşla karşılaşmıştır. Ateşli silahların kullanıldığı bu savaşın tek gayesi kıyımdır. Aztekler ise savaşta düşmanlarını tutsak almış ve daha sonra kurban ayinleri düzenleyerek öldürmüştür. Azteklere düşmanlık besleyen yerli halklarla kurulan ittifaklar da İspanyolların işini kolaylaştırmıştır. Bunların sonucunda İspanya'ya Atlantik'ten büyük bir servet akmış ve İspanyollar Amerika kıtalarında egemenlik kurmak için güvenli bir üsse kavuşmuştur.

İspanyollar keşfettikleri yerleri sömürgeleştirmeye devam etmiştir. İspanyollar tarafından Yeni Granada olarak bilinen Kolombiya'da bunların arasındadır. 17. yüzyılın sonu itibariyle batı ve orta Güney Amerika'nın büyük bir kısmı İspanyol egemenli-

Tenochtitlan Kuşatması, İspanyolların Meksika'yı fethetmesinde belirleyici olmuş ve Amerika kıtalarını sömürgeleştirme hedeflerine bir adım daha yaklaşmasını sağlamıştır

> Filoyla bulduğumuz ve keşfettiğimiz bu bölgelere. . . Yeni Dünya diyebiliriz.
> **Amerigo Vespucci, 1503**

ğine girmiştir. Fethedilen topraklar ve o topraklarda yaşayan halk, yerlileri Hıristiyanlaştırmayı görev edinen İspanyol istilacılar arasında paylaştırılmıştır. Yerli halklar hem Hıristiyanlaştırılmış hem de başta gümüş madenlerinde olmak üzere zorla çalıştırılmıştır. Daha küçük ölçekte olsa da Brezilya'dakiler gibi hastalık ve sömürü koşulları nedeniyle hayatlarını kaybedenler olmuştur ve bunların yerini Afrika'dan getirilen köleler doldurmuştur.

İspanyol tahtı, kolonicileri ve yerli Amerikan halklarını yönetmesini için sömürge valileri atayarak ve gümüş madenciliğinden elde edilen kârın beşte birini alarak bu büyük imparatorluğu kontrol etmeye çalışmıştır. Ancak koloniciler bu dış müdahalelere gittikçe daha çok direnmiştir.19. yüzyılda Kolombiya'dan Şili'ye kadar uzanan bölgeler bağımsızlıklarını kazanınca imparatorluk küçülmüştür.

Gemiyle Dünyanın Çevresini Dolaşmak

Tordesillas Antlaşması, İspanya'nın Amerika'daki etkinliğini tasdik etmiştir. Ancak ne İspanya ne de Portekiz baharat ve lüks ürünlerin potansiyel kaynağı olan ve Avrupalı tüccarlara büyük servet kazandıran Doğu Asya'ya ulaşmanın yollarını aramaktan vazgeçmiştir. Portekiz Krallığı adına çalışan İtalyan denizci Amerigo Vespucci bu keşfi daha da ileri taşıyan ilk kişilerden biri olmuştur. Güney Amerika kıyılarını keşfetmiş ve Amerika'ya onun adı verilmiştir. Portekizli denizci Ferdinand Macellan aynı rotayı bu kez İspanya adına izlemiştir. Macellan, antlaşmada belirlenen sınır hattından batıya doğru ilerlendiğinde Baharat Adalarının dünyanın yarıçapından daha kısa mesafede olabileceğine inanmıştır. Bu durumda İspanya bu topraklar üzerinde hak iddia edebilecektir. 1519'da dünyanın çevresini ilk kez dolaşmak için beş gemiyle yelken açmıştır. Macellan yolculuk sırasında hayatını kaybetse de seferi tamamlamayı başaranlar, İspanya'nın Güneydoğu Asya'da hak iddia etmesi için dayanak sunmuştur.

1529'da rakip krallıklar Zaragoza'da yeni bir antlaşma imzalamış ve bu antlaşmaya göre Filipinler İspanyollar'ın, Molük Adaları Portekiz'in olmuştur.

Antlaşmanın Mirası

Tordesillas Antlaşmasına taraf olmayan Avrupalı ülkeler bu antlaşmayı tanımamış ve çok geçmeden kendi imparatorluklarını geliştirmek için harekete geçmiştir. Örneğin Britanya Kuzey Amerika'yı sömürgeleştirmiş, Hollanda Baharat Adalarına yerleşmiş ve çeşitli Avrupalı devletler Karayiplerde koloniler kurmuştur. Yine de antlaşma dünyanın önemli bir kısmını etkilemiştir. Avrupa'da zenginlik ve nüfuzun eski Orta Avrupalı güçlerden, yeni bölgelerde imparatorluk kuran donanma sahibi güçlerin eline geçmeye başladığını vurgulamıştır. Bu deniz aşırı imparatorluklar İspanya ve Portekiz'e muazzam zenginlikler kazandırmış ve önemli bir kültürel miras bırakmıştır: Güney ve Orta Amerika'nın büyük bir kısmı İspanyolca konuşur ve Brezilya başta olmak üzere Afrika ve Asya'nın çeşitli bölgelerinde ciddi bir Portekiz mirası vardır. ■

Ferdinand Macellan

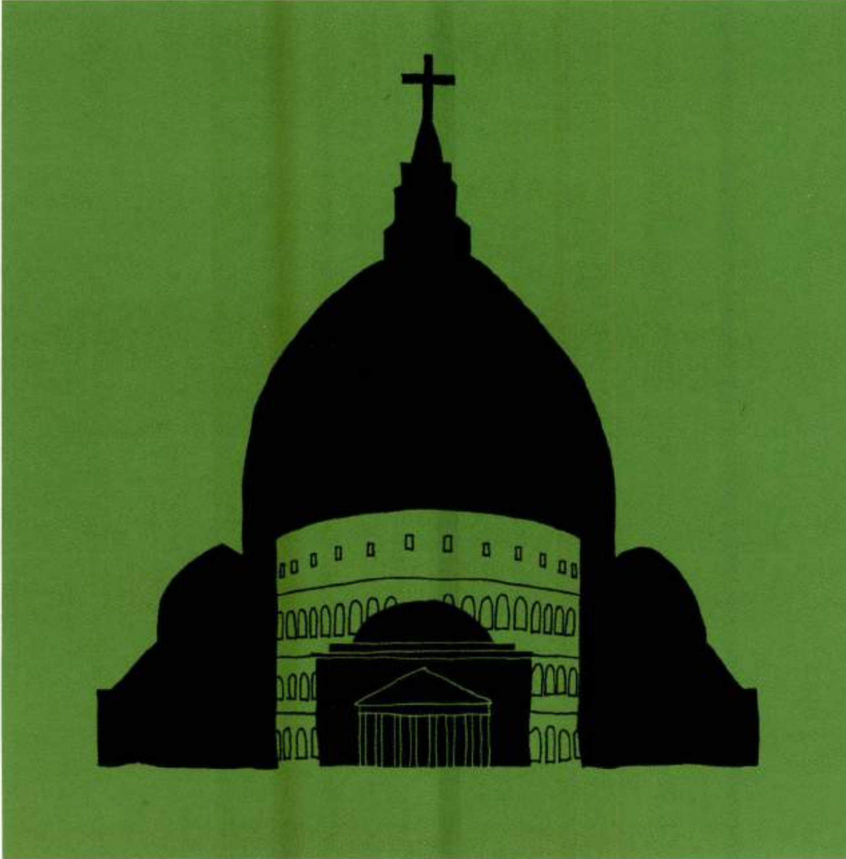
Soylu bir Portekizli ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Macellan (1480–1521) küçük yaşta öksüz kalmış ve hizmetkar olarak Portekiz sarayına gönderilmiştir.

Gençliğinde deniz subayı olmuş ve Portekiz'in Hindistan'daki kolonilerinde hizmet vermiş, Molük Adalarının fethine katılmıştır. Ancak Portekiz Kralıyla anlaşmazlığa düştükten sonra batıya düzenleyeceği seferlere destek aramak için İspanya'ya gitmiştir. 1518 itibariyle İspanya Kralı I. Charles'ın desteğini almış ve ertesi yıl beş gemiyle yelken açmıştır.

Bir gemisini hava koşulları nedeniyle, bir gemisini de kaçırıldığı için kaybettikten sonra Macellan günümüzde Güney Amerika ve Tierra del Fuego arasındaki sığ deniz rotasını takip etmiştir. (Bu boğaza daha sonra onun adı verilmiştir.) Çok sakin olduğu için Pasifik adını verdiği okyanusa ulaşmıştır. Açık denizi geçtikten sonra Guam Adası ve daha sonra Filipinler'de durmuştur. Filipinler'de öldürülmüştür. Beş gemiden yalnızca biri Juan Sebastien del Cano kaptanlığında 1522 yılında Avrupa'ya dönmüş ve dünyanın çevresi deniz yoluyla ilk kez dolaşılmıştır.

HİÇBİR ZAMAN BU KADAR YÜKSEK YAPILAR İNŞA EDİLMEDİ

İTALYAN RÖNESANSININ BAŞLANGICI (1420)

KISACA

YAKLAŞIM
Rönesans

ÖNCE
1296: Floransa'da Santa Maria del Fiore (Il Duomo) Katedralinin inşasına başlanır.

1305: Giotto, Padua'daki Arena (Scrovegni) Şapelindeki fresklerini tamamlar.

1397: Floransa'da Medici bankası kurulur; Avrupa'nın en büyük bankası haline gelir.

SONRA
1434: Cosimo de' Medici, Floransa'nın fiili yöneticisi haline gelir ve sanatı destekler.

1447: Francesco Sforza, Milano'da iktidara gelir. Sarayı bir kültür merkezi haline gelir.

1503: Leonardo da Vinci, *Mona Lisa* tablosu üzerinde çalışmaya başlar.

1508: Michelangelo, Vatikan'daki Sistine Şapelinin tavanını resimlendirmeye başlar.

1418'de varlıklı Floransa Yün Tüccarları Loncası inşası yarıda kalmış Santa Maria del Fiore (daha çok bilinen adıyla Il Duomo) Katedralinin kubbe tasarımı için bir yarışma düzenlemiştir. Bankacılık ve ticaret merkezi olan Floransa, İtalya'daki en zengin şehirlerden biridir. Bu zenginliği sayesinde görülmemiş büyüklükte bir katedral kubbesi yaptırabilmiştir.

Sanat ve mimariye ayrılan bu büyük bütçe, çok geçmeden İtalya genelinde yankı bulacaktır. Bölgenin artan zenginliği, yöneticiler ve zengin vatandaşların şehirlerini güzelleştirmek ve prestijlerini artırmak için kaynak ayırabilmesini sağlamıştır. İtalya'daki güçlü eko-

Ayrıca bakınız: Atina Demokrasi 46–51 ▪ Julius Caesar Suikasti 58–65 ▪ Roma'nın Yağmalanması 68–69 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41 ▪ Christopher Columbus'un Amerika 'ya Ulaşması 142–47 ▪ Martin Luther'in 95 tezi 160–63

> Göğe kadar yükselen bu muhteşem yapı, gölgesine tüm Toskana halkının sığabileceği kadar büyüktür.
>
> **Leon Battista Alberti**
>
> ***On Painting and Sculpture***
>
> **(1435)**

nomi ve derin aidiyet duygusu, tarihteki en önemli entelektüel hareketlerden biri olan Rönesans'ın temellerini atmıştır.

Il Duomo

Tasarım yarışmasının yapıldığı sırada Floransa Katedralinin batı ucunda geniş bir sekizgen boşluk vardır. 1296'da katedralin inşasının başladığı tarihten beri hiç kimse bu boşluğu kapatacak bir kubbenin nasıl yapılabileceğine dair çözüm üretememiştir. Kubbe, geç Roma döneminden sonra inşa edilecek en büyük kubbe olacaktır. Yün Tüccarları Loncası kubbenin dış payanda kullanılmadan inşa edilmesine karar kılmıştır. Fransa, Almanya ve Milano'daki siyasi rakipler tarafından tercih edilen ama artık eski moda bulunan dış payandalar olmaksızın bu kadar büyük bir kubbeyi inşa etmek imkânsız gibi görünürmüştür. Kuyumculuk ve saatçilik de yapmış olan genç mimar Filippo Brunelleschi, sekiz köşeli kubbeyi tuğlalar döşeyerek inşa etme planıyla yarışmayı kazanmıştır ama birçok kişi bu tasarıma şüpheyle yaklaşmıştır.

Temel sorun, yapıyı kendi ağırlığı altında dağılıp çökmeyecek şekilde destekleyebilmektir. Brunelleschi usta işi çözümü, eşmerkezli iki kubbe inşa etmektir: destekleyici iç kubbe ve daha büyük dış kubbe. Bu kubbeler daha sonra tuğlayla örülmüş büyük kemerlerle birleştirilmiştir. Demir mengenelerle sıkıştırılmış taş ve ahşap kirişlerden oluşturulan iç içe geçmeli "zincir" sistemi, kubbenin dışarı doğru genişlemesini önlemiştir.

1436 yılında tamamlanan kubbe, dünyadaki en büyük yığma kubbe olmayı sürdürür. Antikite tarzını yeni mühendislik teknikleriyle birleştiren bu çalışma, Rönesans'ın simgesi olan antik bilgelik ve modern bilgi karışımını sergiler.

İtalya'da Rönesans

"Yeniden doğuş" anlamına gelen Rönesans, İtalya'da başlayan ve 14. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa geneline yayılan bir harekettir. Kökleri Antik Yunan ve Roma kültürünün yeniden keşfedilmesine dayanır. Tüm sanat dallarının yanı sıra bilim ve ilmi de etkilemiştir. Ressamlar, heykeltıraşlar ve mimarlar ortaçağ sanatı geleneklerinden sıyrılmıştır. Antik Roma abidelerini ziyaret edip klasik heykelleri ve Roma yapılarındaki oymacılığı inceleyen sanatçılar klasik tarzda sanat eserleri üretmiştir. Bu yeni hareket Leon Battista Alberti ve Brunelleschi gibi mimarlara ve Michelangelo ve Leonardo da Vinci gibi büyük ressamlar kuşağına ilham vermiştir. Bu figürlerin çoğu, birçok alanda etkindir: Brunelleschi mimar olmanın yanı sıra heykeltıraş ve mühendistir; Michelangelo resim çizmiş, heykel yapmış ve şiir yazmıştır; da Vinci'nin başarıları ise hem sanat hem bilim alanlarına yayılmıştır. »

Floransa'nın siluetine hakim olan Brunelleschi'nin çığır açıcı kubbesi, şehrin en yüksek yapısı olmayı sürdürür. Katedralin kiremitle kaplı kubbesinin yerden yüksekliği 114 metredir.

Michelangelo'nun Vatikan'daki Sistine Şapelinin tavanına çizdiği resim, Rönesans döneminde fiziksel güzellik ve realizme duyulan ilgiyi dini temayla birleştirir.

Rönesans ressam ve heykeltıraşları, dünyayı ortaçağdaki öncüllerinden daha gerçekçi biçimde tasvir etmek istemiştir. Anatomik doğruluğa değer verilmiş ve perspektifi sergilemenin bilimsel yöntemleri geliştirilmiştir. Klasik sanatta olduğu gibi insani güzellik ve çıplaklığa daha çok odaklanılmıştır.

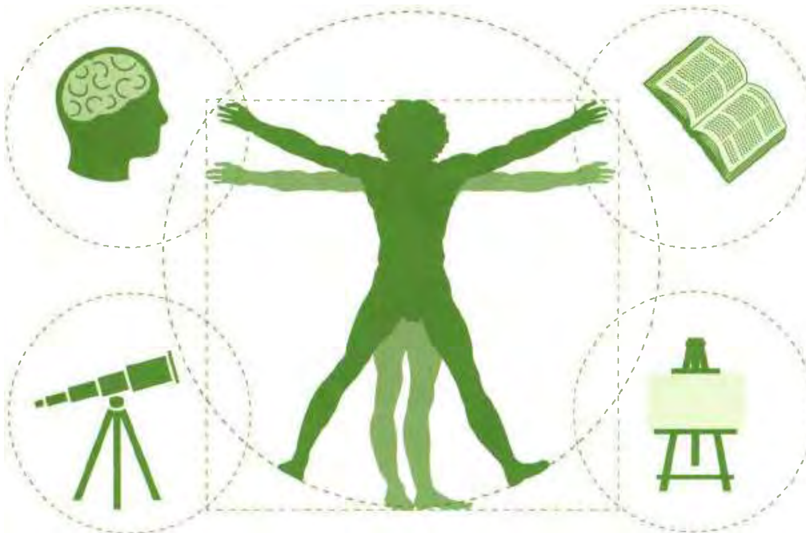
1453'te İstanbul'un fethinden sonra Bizans İmparatorluğundan İtalya'ya göçen Yunan alimlerin etkisiyle klasik eserlere duyulan ilgi de canlanmıştır. *Göçmenler*, Batı'da kaybolmuş olan Antik Yunan edebi, tarihi ve felsefi metinlerini getirmiş ve İtalyanlara bu eserleri okuyup çevirebilmeleri için Yunanca öğretmiştir. Antik Yunan ilmi, İtalya'da dilbilgisi, retorik, tarih, felsefe ve şiir alanlarında çalışmalar yapmayı ve daha genel olarak insanlığın saygınlığı ve potansiyelini takdir etmeyi esas alan Rönesans Hümanizminin doğmasına yol açmıştır.

Rönesans döneminde İtalya'da hayat, ticaret ve siyasete birçok güçlü şehir devleti egemen olmuştur. Papanın Katolik Kilisesinin ruhani lideri olmanın dışında büyük bir seküler ("dünyevi") güç kullanabildiği Roma'nın yanı sıra Floransa, Milano, Ferrara ve Venedik en güçlü şehir devletleridir. Şehir devletleri ticaret ve bankacılıktan (Floransa örneğinde olduğu gibi) büyük servet edinmiştir. Mantua'da Gonzaga Ailesi, Ferrara'da d'Este Ailesi,

Rönesans İnsanı fikri dönemin büyük düşünürlerini yansıtır. Uzmanlığı ve merakı çok geniş bir yelpazeye yayılır. Örneğin Leonardo da Vinci gibi bilgeler sanattan bilime birçok disiplinde ustadır.

Hümanizm insanlığı evrenin merkezine yerleştirmiştir. İnsani başarıları Tanrı yerine insanla açıklar.

Bilim ve dünyanın nasıl işlediğine dair artan bilgiler, mimari ve tıp gibi çok farklı alanlara katkıda bulunmuştur.

Klasik metinlerin yeniden keşfi, düşünürlere Aristoteles gibi filozofların eserlerine öykünmek ve hatta onları aşmak için ilham vermiştir.

Rönesans sanatçıları birçok büyük başarıya imza atmıştır. Bu başarılara canlı gibi duran Yunan ve Roma heykellerinin keşfi ilham vermiş ve yeni perspektif anlayışı katkıda bulunmuştur.

Milano'da Sforza Ailesi ve Floransa'da Medici Ailesi gibi önde gelen aileler saraylar, kiliseler ve sanat eserlerine bolca kaynak ayırmış ve birçok önemli Rönesans sanatçısının hamiliğini yapmıştır. Bu zengin aileler, alimleri çocukları için özel öğretmen olarak tutarak klasik ilmin canlanmasını da teşvik etmiştir. Ayrıca Medici Ailesinin birçok üyesi papa olmuştur.

Rönesans'ın Yayılması

15. yüzyılın sonundan itibaren Rönesans, İtalya'dan Avrupa'nın diğer kısımlarına yayılmış ve Kuzey Rönesansı ortaya çıkmıştır. Hollanda ve Almanya başta olmak üzere kuzey ülkeler, her ikisi de yetenekli realistler olan Albrecht Dürer (1471–1528) ve Genç Hans Holbein (1497–1543) gibi kendi büyük ressamlarını çıkarmıştır. Rönesans Hümanizmi de kuzeye yayılmıştır ama Rotterdamlı Erasmus (1466–1536) başta olmak üzere kuzeyli yazar ve felsefeciler genellikle Hıristiyanlık, eğitim ve reforma İtalyanlara oranla daha çok vurgu yapmıştır.

Johannes Gutenberg tarafından 1430'larda Almanya'da icat edilen hareketli harfleri kullanan baskı makinesi, Rönesans fikirlerinin daha da hızlı yayılmasına imkân tanımıştır. Gutenberg'den önce bir metni basmanın tek yolu, her sayfanın ahşap bir bloğa elle oyulmasıydı ve bu çok zahmetli bir işlem olduğundan kitaplar her zaman elle yazılıyordu. Gutenberg'in yöntemi, metal harf ve noktalama işaretlerinin satırlar ve sayfalarda düzenlenmesini esas alır: Bir sayfanın kopyaları basıldıktan sonra, dökme harfler alınıp tekrar kullanılabilir. Gutenberg bu yeni fikri mevcut kağıt üretimi teknolojisiyle ve şarap üretiminde kullanılan baskı türüyle birleştirmiştir. Bu sayede tarihte ilk kez kitapların birden çok kopyası basılabilmiştir.

Gutenberg'in icadı önemli bir etki yaratmıştır. Geçmişte pahalı olan ve üretilmesi aylar alan kitaplar, çok daha ucuz ve kolayca ulaşılabilir hale gelmiştir. Böylece fikirler ve bilgiler hızla yayılabilmiş ve daha çok kişiye ulaşabilmiştir. Kilise evrensel dil olarak çoğunlukla Latinceyi kullansa da, yazarlar ana dillerinde yazmaya başlamış ve bunun sonucunda Fransızca, İngilizce, Almanca ve diğer dillerdeki edebiyat gelişmiştir. Ayrıca antik klasiklerin kopyaları çokça üretilmiş ve hem Rönesans hem de Hümanizmde önem taşıyan fikirlerin yayılmasına zemin hazırlanmıştır.

> Bilge biri kişinin göremeyeceği hiçbir şey yoktur.
>
> **Filippo Brunelleschi**

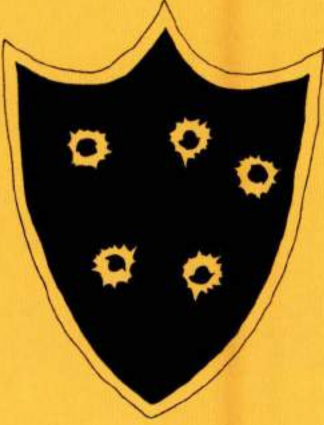
Rönesans'ın Etkisi

16. yüzyılın ortalarında Rönesans'ın etkisi güney Avrupa'da azalsa da kuzeyde biraz daha uzun ömürlü olmuştur. Ancak birçok önemli Rönesans eseri varlığını korur ve daha sonraki ressam ve mimar kuşaklarına ilham vermeye devam eder. 15. yüzyılda Floransa'da Brunelleschi'yle başlayan hareket olmasaydı, yağlıboya tabloların ve klasik mimari tarzın popülaritesi ve Hümanizmin yükselişi de imkânsız olurdu. ■

Filippo Brunelleschi

Floransa'da dünyaya gelen Filippo Brunelleschi (1377–1446) devlet memuru bir babanın oğludur. Babası tarafından devlet memuru olması umuduyla eğitilmiştir. Ancak sanatsal yetenekleri ağır bastığı için kuyumcu ve saatçi olarak eğitilmiş ve daha sonra mimarlığa yönelmiştir. Yaklaşık 25 yaşındayken heykeltıraş arkadaşı Donatello'yla birlikte Roma'ya gitmiş ve Antik Roma yapılarının kalıntılarını inceleyip Romalı yazar Vitruvius'un Mimarlık Üzerine eserini okumuştur. 1419'da ilk büyük işini almıştır: Floransa'daki Ospedale degli Innocenti yetimhanesini tasarlamıştır. Yetimhane kemerli avlusuyla ilk büyük Rönesans yapılarından biridir. Floransa'da şapel, kilise ve şehir surları gibi birçok esere imza atarak ün yapmıştır. Il Duomo'nun göz alıcı kubbesi, Brunelleschi'nin başyapıtıdır. Brunelleschi ayrıca doğrusal perspektif konusunda önemli bir çalışma yapmış ve tiyatro oyunlarında özel efektler için bir mekanizma tasarlamıştır.

SAVAŞLARIN ÇOK FARKLI HALE GELMESİ

CASTILLON SAVAŞI (1453)

KISACA

YAKLAŞIM
Orduda Devrim

ÖNCE
1044: Günümüze ulaşan en eski barut formülü bir Çin askeri belgesinde yer alır.

1346: II. Edward, Crécy Savaşında top kullanır.

1439: Jean Bureau, Fransız topçu birliğinde baş topçu olur.

1445: VII. Charles ilk Fransız daimi ordusunu kurar.

1453: Osmanlı ordusu ağır toplar kullanarak İstanbul'u fetheder.

SONRA
1520'ler: İtalyan Savaşları ateşli silahlar kullanan piyadelerin ne kadar etkili olduğunu gösterir.

1529: Michelangelo, Floransa'da bir yıldız kale tasarlar.

y. 1540: Bazı Alman süvarileri ana silah olarak çarklı tüfek kullanmaya başlar.

Avrupa'da kralların gücü arttıkça **feodal sistem** zayıflar.

Daha **etkili silahlar** icat edilir.

Castillon Savaşında topçuların oynadığı rol, soylulardan birlikler kurmak yerine profesyonel kuvvetler kullanmanın avantajlarını ortaya koyar.

Soylular askeri ve siyasi gücünü kaybettikçe kraliyet gücü daha merkezi hale gelir.

Zırhlı **şövalyeler ve okçuların** yerini mızrak ve ateşli silahlarla donatılmış piyadeler almaya başlar.

1453 yılının Temmuz ayında Shrewsbury Kontu John Talbot yaklaşık 6000 kişilik ordusuyla Bordeaux'tan Castillon'a doğru harekete geçmiştir. İngilizlerin kontrolündeki Castillon'u kuşatmaya hazırlanan Fransızlar, 10.000 askerin kalabileceği kadar büyük bir ordugah kurmuş ve top ustası Jean Bureau'nun emrinde 300 kadar top getirmiştir. Talbot takviye beklemeden saldırı emri verince İngilizler karşılarında kendilerinden daha kalabalık ve çok hazırlıklı bir ordu bulmuştur. Fransızlar önce topçu ateşi, daha

Ayrıca bakınız: Magna Carta'nın İmzalanması 100–01 ▪ Avrupa'da Veba Salgını 118–19 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41 ▪ Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Prag'da Pencereden Atma Olayı 164–69

sonra okçuların saldırısıyla İngilizlere ağır kayıplar verdirmiştir. Bu, Avrupa tarihinde barutun belirleyici olduğu ilk meydan muharebesidir.

Yüz Yıl Savaşlarının Sona Ermesi

Castillon Savaşı, egemen hanedanlar üzerinden uzunca süredir yakın bağlar içinde olan İngiltere ve Fransa arasında 1337'den itibaren devam eden Yüz Yıl Savaşlarının doruk noktasıdır. Castillon Savaşına kadar Avrupa hayatının dokusunda büyük değişiklikler gerçekleşmiştir ve Fransız ve İngiliz hükümdarlarının orduları önemli ölçüde farklılaşmıştır.

15. yüzyıl Avrupası esasen para ekonomisine dayalıdır ve askerler de dahil herkes ücretlidir. Bu nedenle krallar, paralı askerlere gittikçe daha bağımlı hale gelmiştir. Bu, geçmişte soyluların toprak karşılığında asker tedarik ettikleri feodal sisteme tam bir tezat teşkil eder. Sonunda hükümdarlar paralı askerleri kalıcı olarak görevlendirmeye başlamış ve daimi ordular kurulmuştur. Bu model, 17. yüzyılın sonlarında norm haline gelmiştir.

> Kalınlığı ne olursa olsun, topların birkaç gün için de yıkamayacağı hiçbir sur yoktur.
>
> **Machiavelli, 1519**

15. yüzyıla ait bu çizim Castillon Savaşında Fransız birliklerinin (solda) ağaç siperlerin ardından İngilizlere saldırmasını tasvir eder. (Kral VII. Charles'ın hayatını anlatan Fransızca vakayinameden)

Toplar ve Ateşli Silahlar

Fransa'nın kontrolünü ele geçirmek için savaş krallar, kalabalık ordulara ve pahalı topçu birliklerine gittikçe daha çok ihtiyaç duymuştur. Castillon'da Fransızlara zafer kazandıran türden toplar savaşı dönüştürmüştür. Ortaçağ kalelerinin dayanıklı surları, bu toplara çok az karşı koyabilmiştir. 16. yüzyıldan itibaren top atışlarına daha dirençli yıldız kaleler inşa edilmeye başlanmıştır. Surları hendeğin içine gömülen bu kaleler, doğrudan top atışları karşı güçlendirilmiştir ve aktif savunma için toplarla donatılmıştır.

Aynı zamanda, okların yerini şövalyelerin zırhını delebilen kurşunlar atan ve çok az ustalık gerektiren ateşli silahlar almaya başlamıştır. Mızrak ve ateşli silahlar kullanan piyadeler, okçu birliklerinin yerini almış ve yeni savaş hattının nüvesini oluşturmuştur.

Hükümdarlar yeni ordularına kaynak oluşturmak için topraklarını merkezileştirmeye başlamıştır. Daha etkili vergilendirme sistemleri ve bürokrasiler kurulmuştur. Feodal sistemin zayıflamasıyla birlikte nüfuzu zaten azalmış olan aristokrasi tamamen zaptedilmiştir.

Barut sayesinde kazanılan Castillon zaferi, feodal bir ülke görünümünden çıkıp merkezi bir devlet haline gelen bağımsız Fransa'nın varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Fransa kendi kontrolü altındaki bölgeyi emniyete almış ve Batı Avrupa'nın bu kısmının haritası modern şeklini almaya başlamıştır. Avrupa'daki topraklarından yoksun kalan İngiltere de daha merkezi hale gelmiştir. İngiliz hükümdarlar kıta Avrupa'sına yüz çevirmiş ve ülkenin kaynaklarını Atlantik ve Kuzey Amerika'nın keşfine ayırmıştır. ■

GECEYLE GÜNDÜZ KADAR FARKLI

COLUMBUS DEĞİŞİMİ (1492 SONRASI)

KISACA

YAKLAŞIM
Ekolojik Değişim

ÖNCE
1492 öncesi: Amerika ve Avrasya ekosistemleri tamamen izole şekilde var olur.

SONRA
1518: İspanya kralı V. Charles, Amerika'daki İspanyol kolonilerinde Afrikalı kölelerin satılmasına izin verir.

1519: İspanyol istilacılar Meksika'ya atlar getirir.

y. 1520: İspanyol koloniciler Meksika'yı buğdayla tanıştırır.

y. 1528: İspanyol tüccarlar Eski Dünya'ya tütünü tanıtır.

y. 1570: İspanyol gemiler Avrupa'ya ilk patatesleri getirir.

1619: Hollandalı tüccarlar, ele geçirilen bir İspanyol köle gemisinden Afrikalı köleleri Jamestown, Virginia'ya getirir.

1620: Pilgrimler, Massachusetts'e tavuk ve domuz gibi besi hayvanları getirir.

1490'larda ilk Avrupalıların Kuzey ve Orta Amerika'ya ulaşması, binlerce yıldır izole halde gelişen ekosistemleri yeniden birbirine bağlamıştır. Columbus Değişimi adı verilen bu süreçte yüzyıllardın aşama aşama farklılaşan hayatlar ve ekonomiler yeni mahsuller, hayvanlar, teknoloji ve patojenlerin akışıyla birdenbire dönüşmüştür. O dönemde hem Avrupalılar hem de Amerikan Yerlileri bu etkilerin birçoğunu öngörememiş ve yanlış anlamıştır ama karaya ilk ayak basıldıktan sonra bu sürecin geri dönüşü olmamıştır.

Besin ve Çiftçilik

Avrupalılar Amerika kıtalarına yerleşmeye başladığında kendi gıdalarını ve evcilleştirilmiş hayvanlarını da getirmiştir. Turunçgiller, üzümler ve muzlar; kahve, şeker kamışı, pirinç, yulaf ve buğday; sığırlar, koyunlar, domuzlar ve atlar bunların arasındadır. Koloniciler mahsullerini yetiştirmek ve hayvanlarını beslemek için geniş ormanlık bölgeleri yok etmiştir. Bu bölgelere özgü bazı doğal türler doğal yaşam ortamlarını kaybetmiştir. İstenmeyerek de olsa karahindiba ve boğa dikeni gibi yabani otların tohumları, Amerika arazilerine bulaştırılmıştır. Değişimin diğer yönünde ise patates, domates, tatlı mısır, fasulye, balkabağı, kabak ve tütünün yanı sıra hindiler ve hint domuzları Eski Dünya'ya götürülmüştür.

> [Topraklar] ekip biçmek ve her türlü besi hayvanını yetiştirmek için çok elverişli.
>
> **Christopher Columbus**

Yeni temel gıda ürünleri, Atlantiğin her iki yakasındaki insanların hayatını dönüştürmüştür. Karbonhidrat yönünden zengin ve kolayca yetiştirilebilen patates ve mısır, Avrupa'daki kronik gıda kıtlığının aşılmasına katkıda bulunmuştur. Bu ürünler, manyok ve tatlı patatesle birlikte Afrika ve Asya'ya yayılmıştır. Yeni Dünya'da buğday, Kuzey ve Güney Amerika'nın ılıman

Ayrıca bakınız: Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Tordesillas Antlaşması 148–51 ▪ *Mayflower* Yolculuğu 172–73 ▪ Köle Ticareti Yasası 226–27

bölgelerinde ve Meksika'nın dağlık bölgelerinde yetiştirilmiş ve on milyonlarca yerleşimcinin temel besin kaynağı olmuştur. Yeni Dünya'ya atların getirilmesi, seyahati ve nakliyeyi kolaylaştırmanın yanı sıra daha etkili ve seçici avlanmaya imkân tanıyarak devrim etkisi yaratmıştır.

Biyolojik Afet

Columbus Değişiminin doğrudan görülen en yıkıcı etkisi, Amerika kıtalarına yeni hastalıkların taşınması neticesinde yaşanmıştır. Koloniciler ve beraberinde getirdikleri tavuklar, sığırlar, sıçanlar ve sivrisinekler hiçbir biyolojik savunma mekanizmasına sahip olmayan yerli halka hastalıklar bulaştırmıştır. Amerikan Yerlilerinin bağışıklık sistemleri çiçek hastalığı, kızamık, suçiçeği, grip, sıtma ve sarıhumma gibi yabancı hastalıklarla başa çıkamamıştır. Bu hastalıklara maruz kaldıklarında yüz binlercesi ölmeye başlamıştır. 1738'deki çiçek hastalığı salgınında Çeroki halkının yarısı ölmüştür ve bazı kabileler tamamen yok olmuştur. Avrupalı kaşifler de chagas hastalığı gibi Amerika kıtalarına özgü hastalıklara yakalanmış ve bunları Eski Dünya'ya taşımıştır. Ancak bu hastalıkların etkisi, Eski Dünya patojenlerinin Yeni Dünya'daki etkilerinin yanında hiç kalır.

Kültürel Değişim

Ateşli silahlar ve alfabe kullanan, küçük ve büyükbaş hayvanlar yetiştiren, arıcılık yapan Eski Dünya toplumlarıyla karşı karşıya geldiklerinde Yeni Dünya halkları halen taş devri araçları kullanmaktadır, tekerlekli araçlara sahip değildir ve çok az evcil hayvana sahiptir. İki taraf doğaya "sahip olma" ve mülkiyete karşı çok farklı tutumlara sahip olduğu için özellikle Amerika kıtalarında kültürel değişimler daha da karmaşık hale gelmiştir; bu tutum farklılığı, Amerikan Yerlilerinin Avrupalılarla ilişkisinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Yeni Dünya'ya atların getirilmesi, Büyük Düzlükler bölgesinin güneyine egemen olan yeni bir göçebe Kızılderili kabilesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hıristiyanlık Yeni Dünya'ya yayılmaya başlamış ve bazı unsurları eski İnka ve Aztek bölgelerindeki Columbus öncesi inançlarla birleşmiştir. Batı Afrika dini de Yeni Dünya'ya ulaşmıştır. Öte yandan okuryazarlık ve metal araçlar ve makineler gibi yenilikler eğitim ve tarımda ilerlemelere ve savaşların evrilmesine yol açmıştır.

Değişim Ekonomisi

Columbus Değişimi en başından itibaren güçlü bir ekonomik etmen içerir. Altın ve gümüşten kahve, tütün ve şeker kamışına kadar çok çeşitli ürünler geniş ölçekte nakledilmiş ve çoğunlukla Avrupalı tüccarlar ve çiftlik sahipleri kâr etmiştir.

Çok geçmeden köle ticareti de bu ağın önemli bir parçası haline gelmiştir. Çok sayıda insanın kıtadan kıtaya taşınması, tarifi imkânsız baskı, sefalet ve birçok kuşağın erken ölümü pahasına yeni ekonomilere sürekli işgücü sağlamıştır. Columbus Değişiminin Atlantiğin her iki yakasındaki dramatik ve geri çevrilemez etkileri, hayatları yüzyıllarca şekillendirmeye devam etmiştir. ■

VİCDANIM SADECE TANRI'NIN SÖZÜNE BAĞLI

MARTIN LUTHER'İN 95 TEZİ (1517)

KISACA

YAKLAŞIM
Reform ve Karşı Reform

ÖNCE
1379: İngiliz reformcu John Wycliffe, De Ecclesia adlı eserinde kilise uygulamalarını eleştirir.

1415: Çek reformcu Jan Hus kazığa bağlanarak yakılır.

1512: Martin Luther, Roma'da kaldığı sırada kilisenin yozlaşmasına tanıklık eder.

SONRA
1520: Lutherci ibadetler Kopenhag'da düzenli olarak gerçekleştirilir.

1534: İngiltere kralı VIII. Henry, Roma kilisesinden ayrılır ve İngiltere'deki kilisenin başına geçer.

1536: John Calvin, İsviçre'de kilise reformlarını başlatır.

1545–63: Trent Konsili, Katolik doktrinleri teyit ederek Karşı Reformu başlatır.

Almanya'daki Wittenberg Üniversitesinde ilahiyat dersleri veren keşiş Martin Luther, 1517 sonbaharında Avrupa'yı dönüştürecek zincirleme bir tepkime başlatmıştır. Katolik Kilisesindeki yozlaşmış uygulamalardan derin bir kaygı duyan Luther bunlara karşı 95 tez –argüman– yazıp üniversite içinde dağıtmıştır. Bazı anlatımlara göre, bunları Wittenberg'deki Kale Kilisesinin kapısına da çivilemiştir. Çok geçmeden tezler daha geniş bir biçimde yayımlanınca Papa X. Leo Luther'i sapkınlıkla itham etmiştir. Luther, Katolik inancını terk edip Reform hareketini başlatarak karşılık vermiştir. Yeniden düzenlenen uygu-

Ayrıca bakınız: Papa-İmparator Arasında Atama Anlaşmazlığı 96–97 ▪ İtalyan Rönesansının Başlangıcı 152–55 ▪ Prag'da Pencereden Atma Olayı 164–69 ▪ I. Charles'ın İdamı 174–75 ▪ VIII. Henry'nin Roma'yla İlişkisini Kesmesi 198

> Aynı ayinde günahların bağışlanmasına Söz'le eşit ölçüde veya daha fazla zaman ayrılıyorsa Tanrı'nın Sözüne halel gelir.
>
> **Martin Luther, 1517**

lamaları esas alan ve rahiplerin otoritesinden ziyade kutsal metinlere odaklanan kiliseler ortaya çıkmıştır. Bu kiliseler, köken itibariyle Katolik uygulamalar ve inançlara karşı protestolara dayandığı için Protestan kiliseler olarak adlandırılmıştır.

Reform Hareketinin Yayılması

Luther dini reform arayışında yalnız değildir. İsveçli Vaiz Ulrich Zwingli (1484–1531) Zürih merkezli bir Protestan kilisesi kurmuş ve Fransız John Calvin 1530'larda Katolik Kilisesinden kopmuştur. Fransa'dan sürülen Calvin, İsviçre'nin Cenevre şehrine yerleşmiş ve reform hareketini desteklemiştir. Calvin sonunda Protestan öğretisinin şekillenmesine de katkıda bulunmuştur.

Reformcuların inançları her zaman uyuşmamıştır. Kalvinciler, Luthercilerden belirgin bir biçimde farklıdır ve Anabaptistler radikal görüşleri nedeniyle hem Katoliklerin hem de Protestanların zulmüne uğramıştır. Luther, 1520'lerde Anabaptistlerin öncülüğündeki Köylü Ayaklanmasının acımasızca bastırılmasını desteklemiştir. Protestanların ortak paydası, görüşlerinin onları Katolik Kilisesiyle temel teolojik çatışmaya sürüklemiş olmasıdır.

Reformcuların fikirleri görece yeni baskı teknolojisi sayesinde yayılmıştır. 1450'lerde hareketli harfleri kullanan baskı makineleri kitapların birden çok kopyasının basılabilmesini sağlamadan önce, tüm kitaplar kilisenin evrensel dili Latincede elle yazılmıştır. Baskı tekniği bilgilerin ucuz ve hızlı biçimde kopyalanmasına imkân tanımış ve ana dillerde yazılan kitaplara talep hızla artmıştır. Luther tezlerini Latince yazsa da 95 tez çok geçmeden Almanca, Fransızca, İngilizce ve diğer dillere çevrilerek basılmıştır. Bunu kilisenin yaptığı suistimalleri açıklayan ve Protestan teolojisini anlatan kitaplar ve kitapçıklar izlemiş ve bunlar da çok sayıda basılmıştır.

Söz'ün Önemi

Otoritenin kaynağının rahiplik değil kutsal metinler olduğu fikri, Protestan teolojisinin merkezinde yer alır. Bu nedenle İncil'e ulaşmak hem reformcular hem de takipçileri için elzemdir. 16. yüzyıl itibariyle Avrupa anadillerinde basılan İnciller ortaya çıkmıştır: Luther'in Almancaya çevirdiği Yeni Ahit 1522'de yayımlanmış ve bunu 1534'te Apokrif İnciller de dahil olmak üzere tüm kutsal metinlerin çevrilmiş versiyonu izlemiştir. Bir yıl sonra keşiş, vaiz ve Exeter Piskoposu Miles Coverdale (1488–1569) ilk İngilizce İncili hazırlamıştır. Teolog Jacques Lefèvre d'Étaples'in (y. 1450–1536) Fransızca İncili 1528 ve 1532 yılları arasında çıkmıştır.

16. yüzyılın ortalarında Reform fikirleri geniş kitlelere yayılmıştır. Luthercilik Almanya ve İskandinavya'ya yayılırken Kalvincilik İsviçre'nin büyük bir kısmında egemen olmuş ve »

Luther 1521'de Worms'ta sözünü geri almayı reddeder: "Kutsal metinlerle aksi ispat edilmedikçe... sözümü geri alamam, almayacağım... İşte buradayım. Tanrı yardımcım olsun!"

İskoçya'da önemli bir güç kazanmıştır. Fransa'da da Huguenotlar adı verilen Kalvinistler vardır ama ülke 16. yüzyılın ikinci yarısındaki Din Savaşlarında çatışan Katolik ve Protestanlar arasında bölünmüştür. İspanya, Portekiz ve İtalya Katolik kalmıştır.

İngiltere'de reform tohumları erkenden atılmıştır. Kilise kaynaklarının Papa ve yabancı piskoposları da kapsayan din adamlarının lüks bir yaşam sürmesi için tahsis edilmesi gibi suistimaller, birçok kişinin tepkisini çekmiştir. Ancak Protestan fikirler henüz bu inancın kök salabilmesi için yeterince taraftar toplayamamıştır. İngiltere kralı VIII. Henry 1534'te Roma'yla ilişkisini keserek papalık otoritesini reddetmesi ve İngiltere'de kilisenin başına geçmesiyle her şey değişmiştir. VIII. Henry dini lider yetkisini kullanarak İngilizce İncili yayımlatmıştır ama İngiliz dini uygulamaları ve öğretisi Katolik olarak kalmıştır. Daha sonra Henry'nin kızı I. Elizabeth döneminde İngiltere'de Protestanlığın ılımlı bir şekli yerleşmiştir.

Papayı hilkat garibesi olarak tasvir eden çizimler, okuryazar olan ve olmayan uluslararası kitleye papalığın şeytani bir kurum olduğu fikrini iletir.

Reformcular, sapkınlığın idamla cezalandırıldığı bir dönemde seslerini yükselterek hayatlarını riske atmıştır. Çek reformcu Jan Hus 1415'te yakılarak öldürülmüştür; Zwingli 1531'de Protestan ve Katolik kuvvetler arasındaki savaşta ölmüştür; İngilizce İncili çeviren William Tyndale 1536'da idam edilmiştir. 1520'de Papa X. Leo tarafından sözlerini geri almaya zorlanan Luther, kendisine yapılan yazılı çağrıyı şenlik ateşine fırlatınca kilise yetkilileri tarafından cezalandırılmak üzere Bilge Frederick'e götürülmüştür. Saksonya Elektörü ve Wittenberg Üniversitesi'nin kurucusu Bilge Frederick, Worms'ta İmparator V. Charles'ın başkanlık ettiği resmi bir tahkikat veya "Diyet" düzenlemiştir. İmparator Luther'in argümanlarını reddetmiş ve imparatorluk sınırlarında Luther'in görüşlerini yasaklamıştır. Sözlerini geri almayan Luther yasal haklarından mahrum bırakılmış ve aforoz edilmiştir. Frederick, Luther'i kendi güvenliği için kaçırarak Wartburg Kalesinde saklamıştır. Bu sayede idam edilmekten kurtulan Luther yazmaya ve örgütlenmeye devam etmiş ve gittikçe daha çok destek bulmuştur.

Güçlü Müttefikler

Güçlü mevkilere sahip kişilerin desteği Reform'un yayılmasına yardımcı olmuştur. İngiltere'deki VIII. Henry gibi Almanya prensleri de kilisenin edindiği servetten, uyguladığı vergilerden ve kurduğu bağımsız mahkemelerden rahatsızlık duymuş ve kendi konumlarını güçlendirmek istemiştir. Ortaçağ boyunca papalar kral ve imparatorlarla ittifaklar yapmış ve seküler işlere müdahalede bulunmuştur. Birçok Alman prensi, Roma'yla ilişkilerini keserek ve kendi bölgelerindeki piskoposlukları kaldırarak bu tür ittifakların önüne geçmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla reformculara sundukları desteğin arkasında kişisel inançların yanı sıra siyasi çıkarlar da vardır.

> Birbiriyle çeliştikleri için papaların ve konsillerin otoritesini kabul etmiyorum.
> **Martin Luther, 1517**

Katolikler ve Protestanlar arasındaki dini motivasyonlu çatışmaların tarihçesi, Kutsal Roma İmparatorluğu V. Charles'ın Reform hareketini bastırmak için Luthercilerin bölgesine saldırmasıyla başlar. Lutherciler, V. Charles'a karşı birleşmiştir. V. Charles 1547'de Mühlberg Savaşında zafer kazanmasına rağmen Luthercileri bastırmayı başaramamıştır. 1555'te Augsburg'ta imparator her prense kendi egemenlik alanında ibadet özgürlüğü tanıyınca geçici bir anlaşmaya varılmıştır. Ancak barış uzun ömürlü olmamıştır; Reform hareketinin yol açtığı daha acı bölünmelerde insanlar Avrupa genelinde tekrar silaha sarılmış ve yüzyılı aşkın süren dini motivasyonlu çatışmalar kıtayı kasıp kavurmuştur.

İçeriden Reform

Daha Luther 95 tezini yazmadan önce, kilisenin içinde bir reform hareketi başlamıştır. Kısmen Rönesans Hümanizminden etkilenen bu hareket, ilim ve felsefenin yeniden canlanmasını sağlamış ve

> Katolik Kilisesi bin yıldır Martin tarafından canlandırılmayı mı beklemiş?
> **Kardinal Girolamo Aleandro, 1521**

İbranice, Yunanca, Latince ve Aramice metinlerle zenginleştirilmiş bir İncil hazırlayan İspanyol Francisco Ximenes gibi kilise adamlarını motive etmiştir.

Ancak Luther'in net teolojik argümanları, papalığı daha kapsamlı düşünülmüş bir yanıt hazırlamaya itmiştir. 1545'te III. Paul'ün topladığı Trent Konsilinde piskopos ve kardinaller rahipliğin ve ayinlerin öneminden günah çıkarmanın meşruluğuna kadar tüm Katolik öğretileri tekrar teyit etmiştir. Fakat Konsil reformlar da yapmıştır: Rahiplerin birden fazla görev üstlenmesi gibi suistimaller yasaklanmış, rahipler için eğitim seminerleri düzenlenmiş ve Protestan öğretisinin yayılmasını yavaşlatmak için hangi kitapların yasaklanacağını belirleyen bir komisyon kurulmuştur. Ayrıca III. Paul'den itibaren birçok papa sade bir biçimde yaşamış, kendisiyle aynı zihniyete sahip piskoposlar atamış ve papalık kaynaklarını gözden geçirmiştir.

Karşı Reform

Konsil 18 yıl boyunca periyodik olarak toplanmış ve Katolikliğin kilisenin içinden yenilenmesi ve canlanmasını teşvik etmiştir. Buna genellikle Karşı Reform adı verilir. 1534'te İspanyol şövalye Ignatius Loyola tarafından kurulan Cizvit tarikatı, papa tarafından 1540'ta Reform hareketine bir yanıt olarak onaylanmış ve Avrupa geneline güçlü bir Karşı Reform mesajı yaymıştır. İtalya'da barok tarzın ortaya çıkışıyla aynı döneme denk düşen Hıristiyan sanatının canlanması da güçlü bir vurgu katmıştır.

Etkileyici heykeller, resimler ve İncil'den çarpı sahnelerle dolu olan Barok kiliseler gösterişli ve süslüdür. Bu güçlü propaganda, Katolik kiliselerle genellikle sade ve süssüz olan Protestan kiliseler arasındaki farkı belirginleştirmiştir. Reformcu papalar ve Cizvit rahiplerinin coşkusuyla birlikte Barok sanat, Protestan hareket diğer her yerde güç kazanırken bile İtalya ve İspanya gibi ülkelerde Katolik kilisenin varlığını koruyup gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bir zamanlar Roma Katolik Kilisesinde papanın önderliğinde birleşen Avrupa, geri döndürülemez bir biçimde Katolik ve Protestan devletlere bölünmüştür. Yüz yılı aşkın sürecek çatışmaların tohumları atılmıştır: Halk hükümdarlara ayaklanmış, krallar ve prensler birbiriyle mücadele etmiş, ülkeler din uğruna birbirine saldırmıştır. ■

Dönemin önde gelen heykeltıraşlarından Gian Lorenzo Bernini'nin eseri *Azize Teresa'nın Vecdi*, Yüksek Roma Barokunun başyapıtlarından biridir.

Katolik Kilisesinde **yozlaşma yaygındır.**

Martin Luther, 95 teze dayalı reform kampanyasını başlatır.

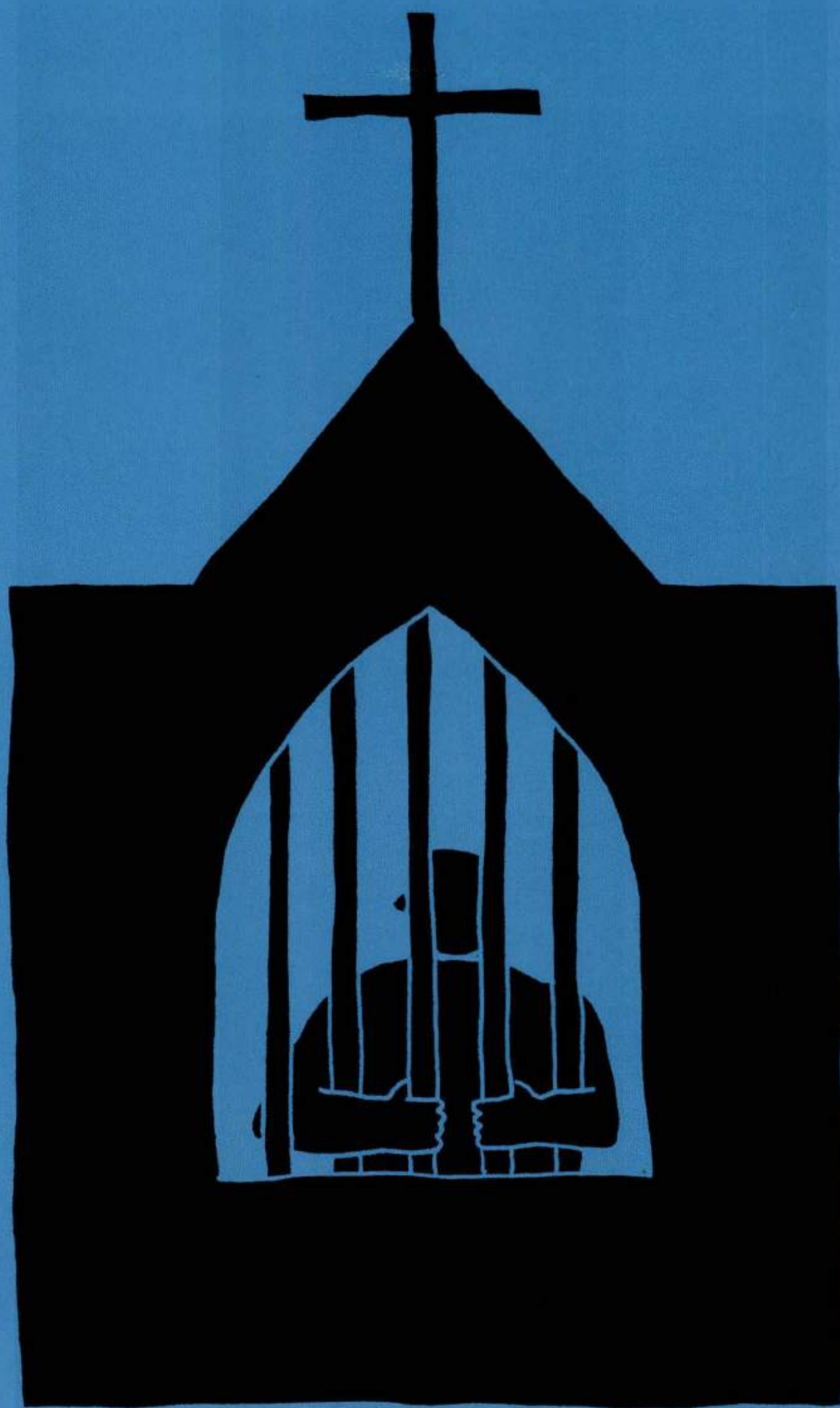
Luther'in **reformlarının etkisi** Avrupa geneline yayılır ve **Katolik kilisesini böler.**

İçeriden reformlar için bazı girişimler yapılır.

Katolik Kilisesi **Karşı Reformu başlatır.**

BOHEMYA'DA KATOLİKLİĞİ EGEMEN KILMAK İÇİN PROTESTANLARA KARŞI BAŞLATILAN SAVAŞ

PRAG'DA PENCEREDEN ATMA OLAYI (1618)

KISACA

YAKLAŞIM
Din Savaşları

ÖNCE
1562: Fransız Din Savaşları Fransa'da 36 yıllık bir çatışma dönemi başlatır.

1566: Steenvoorde, Flanders'daki manastırın yağmalanması Flemenk Ayaklanmasına yol açar.

SONRA
1631: Gustavus Adolphus'un Breitenfeld'deki zaferi, Germen devletlerinin zorla Katolikliğe döndürülmesini önler.

1648: Bir dizi ateşkes anlaşmasından oluşan Westphalia Barışı, Kutsal Roma İmparatorluğundaki Otuz Yıl Savaşlarını (1618–1648) ve İspanyayla Hollanda arasındaki Seksen Yıl Savaşlarını (1568–1648) sona erdirir.

1685: Nantes Fermanının yürürlükten kaldırılması, Fransız Protestanlarının yeniden zulüm görmesine yol açar.

1618 yılının Mayıs ayında Prag'daki Protestan liderler, Prag Sarayının üst katlarındaki bir salonda Bohemya'nın (günümüzde Çek Cumhuriyetinin parçası) yeni kralı Ferdinand'ın Katolik vekilleriyle bir araya gelmiştir. Amaçları yeni kral ve vekillerinin daha önceki hükümdarların bahşettiği dini özgürlükleri kaldırmayacağından emin olmaktır. Vekiller bu garantiyi vermeyi reddedince, Protestanlar içlerinden ikisini katipleriyle birlikte sarayın penceresinden atmıştır. Üç kişi yaklaşık 20 metre aşağıda kale surlarının dibine yığılmış gübrelerin içine düşmüştür. Prag'da pencereden atma olayı olarak bilinen bu olay, Avrupa'nın geniş bölgelerini kasıp kavuran Otuz Yıl Savaşları adlı çatışmaları başlatmıştır.

Protestan soyluların imparator vekillerini toplantı salonunun penceresinden atması, Habsburg imparatoruna karşı ayaklanmanın başlangıcına işaret eder ve Otuz Yıl Savaşlarının ilk evrelerinden biridir.

Dini Farklılıklar

Pencereden atma olayı, Katolikler ve Protestanlar arasında ibadet özgürlüğü konusunda uzunca bir süredir devam eden tartışmaların ardından gerçekleşmiştir. Dini farklılıklar Avrupa'nın büyük bir kısmını etkilemiş ve Bohemya'daki olaydan önce de kıtanın birçok bölgesi şiddetli çatışmalara sahne olmuştur.

Kraliyet aileleri ve aristokrat aileler arasında rekabetler de bu çatışmaya yansımıştır; bunlar farklı tarafları desteklemiş ve çatışmaları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Örneğin nüfusunun büyük bir kısmı Protestan olan Hollanda, Protestanlığı yok etmek isteyen II. Philip tarafından yönetilen Katolik İspanya'nın egemenliği altındadır. Kuzey Hollanda'da Protestanların çoğunlukta olduğu yedi eyalet, II. Philip'e karşı ayaklanmıştır. Dini çatışmalar tırmanarak Habsburg Tahtının baskısına karşı isyana dönüşmüş ve bölgenin kuzeyinde bağımsız Flemenk [Birleşik Eyaletler] Cumhuriyetinin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

II. Philip ayrıca ılımlı Protestan olan İngiltere'yi fethetmeyi planlamış ve İngiliz tahtına I. Elizabeth yerine Katolik bir hükümdar yerleştirmek istemiştir. 1588'de ülkeyi istila etmek için meşhur donanmasını göndermiştir ama İngiliz denizcilik taktikleri ve fırtınalı hava bu girişimi boşa çıkarmış ve İngiltere bağımsız kalmıştır.

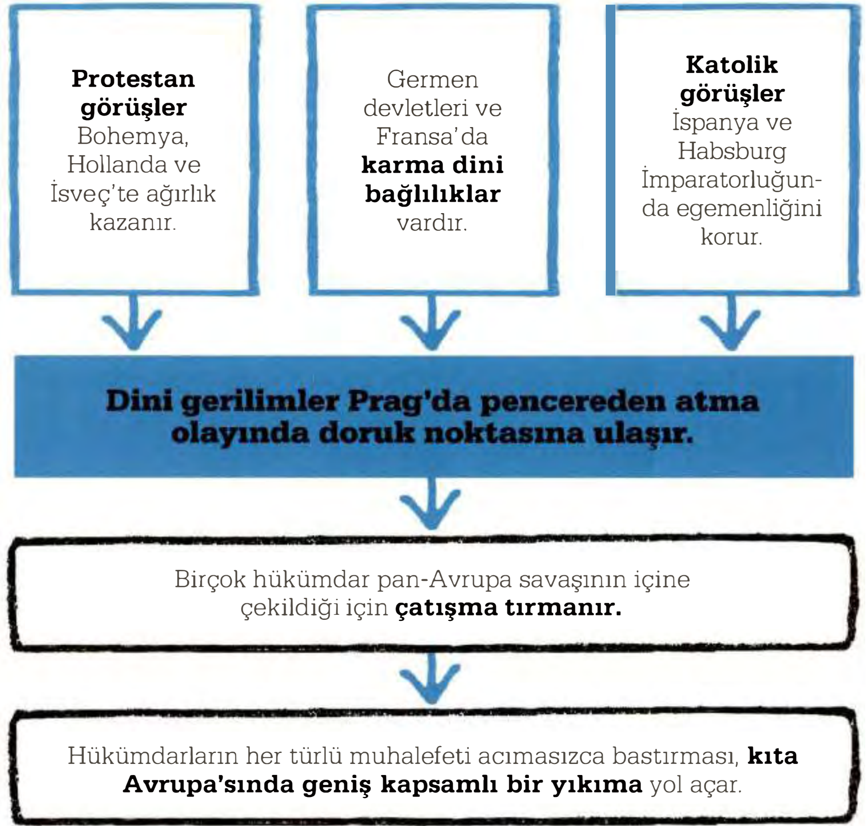
Huguenotlar adı verilen Protestan

> Sapkınların kralı olacağıma tüm topraklarımı ve yüzlerce hayatı gözden çıkarabilirim.
>
> **İs panya Kralı II. Philip, 1566**

Ayrıca bakınız: Granada'nın Fethi 128–29 ▪ Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Martin Luther'in 95 tezi 160–63 ▪ Amsterdam Borsasının Açılması 180–83

azınlığın yaygın bir şekilde zulme uğradığı 16. yüzyıl Fransa'sında bu dini farklılıklar bilhassa yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Kalvinist papazlar başta olmak üzere birçok Protestan, dilleri kesilerek cezalandırılmış veya yakılarak öldürülmüştür. 1572'de Aziz Bartholomeus Günü Katliamı gerçekleşmiştir: Önce planlı suikastler gerçekleştirilmiş, daha sonra bunları kitlesel şiddet dalgası izlemiştir. Birkaç hafta süren saldırılarda binlerce Huguenot öldürülmüştür.

Fransa'da Din Savaşları adı verilen çatışmalar 36 yıl kadar devam etmiştir. Kırılgan ateşkesler ve bozulan antlaşmaların araya girdiği sekiz çatışma döneminin ardından, tahta çıkmadan önce Protestan bir lider olan Fransa kralı IV. Henry 1598'de Nantes Fermanını yayınlayınca savaşlar son bulmuştur. Bu antlaşma Huguenotlara belli coğrafi bölgelerde ibadet özgürlüğünü de kapsayan çeşitli haklar tanımıştır. Öte yandan Katolikliğin Fransa'da yerleşik din olarak kalmasını sağlamış ve Protestanlara Katoliklerin yortularına riayet etme ve kilise vergilerini ödeme yükümlülüğü getirmiştir. Yine de iki taraf arasındaki anlaşmazlıklar zaman zaman alevlenmiş ve birçok Huguenot Fransa'yı terk ederek İngiltere ve Hollanda gibi ülkelere sığınmıştır.

Otuz Yıl Savaşları

Fransa, Hollanda ve İngiltere'deki din savaşları ve anlaşmazlıklar, Avrupa'daki Otuz Yıl Savaşlarına sıkıntılı bir zemin hazırlamıştır. Çoğunluğu Protestan olan Bohemya o tarihte Almanya, Avusturya ve Macaristan'ı da kapsayan büyük Kutsal Roma İmparatorluğunun parçasıdır ve Katolik Habsburg imparatorlar tarafından yönetilmiştir. İmparatorlar yerel kral, prens ve düklerin üzerinde bir hükümdar olarak hareket etmiştir. Pencereden atma olayı gerçekleştiği dönemde tahtta olan Matthias gibi bazı hükümdarlar, Protestanlara istedikleri gibi ibadet etme özgürlüğü tanımıştır. Matthias, daha önceki imparator II. Rudolf tarafından imzalanan ve Protestanlara dini özgürlük ve belirli temel haklar tanıyan bildirgeyi onaylayarak bunu yapmıştır. Ancak Matthias'ın halefi koyu Katolik Ferdinand bu bildirgeye uyma gereği duymamıştır. II. Ferdinand, Protestan kiliselerini baskı altına almış ve yüksek mevkilere Katolikleri atamıştır. Bu gelişmeler 15. yüzyılda Protestan Reformunun ilk kıvılcımlarından bu yana Bohemya'da yaşanan anlaşmazlıkları alevlendirmiştir.

Pencereden atma olayı gerçekleştikten sonra her iki taraf da savaşa hazırlanmıştır ama 1619'da Matthias'ın ölümü bu süreci hızlandırmıştır. Halihazırda Bohemya Kralı olan II. Ferdinand, Kutsal Roma İmparatorluğunun tahtına çıkmıştır. Bohemya'daki Protestan liderler, II. Ferdinand'ı Bohemya Kralı olarak tanımayıp onun yerine kendi destekledikleri Protestan aday olan Palatin Elektörü V. Frederick'i tahta çıkararak Katolik imparatorun nüfuzunu azaltmaya çalışmıştır.

Frederick'in bir Protestan olarak sicili kusursuzdur. Bunu sadece »

kendi inancıyla değil evliliği yoluyla da ispatlamıştır: İngiltere'nin Protestan kralı I. James'in kızı Elizabeth Stuart'la evlenmiştir. Ancak Frederick'i tahta çıkarmak isteyen Bohemyalıların öncelikle yasal olarak taç giymiş olan bir hükümdarı tahttan indirmeleri gerekmiştir. Bu hamle onları birçok potansiyel müttefikin desteğinden mahrum bırakmıştır.

1620'de Bohemya kuvvetleri, Prag'ın dışındaki Beyaz Dağda Kutsal Roma İmparatorluğunun kuvvetleriyle karşı karşıya gelmiştir. Bu görünüşte eşit bir karşılaşmadır: Frederick ve Anhalt'lı Christian'ın önderliğindeki Protestanlar sayıca daha kalabalıktır ama imparatorun askerleri daha deneyimlidir ve İspanyol-Flaman soylu Mareşal Tilly ve ünlü general Albrecht von Wallenstein tarafından iyi komuta edilmiştir. Bohemya kuvvetleri sadece bir saat içinde dağıtılmıştır: İmparatorluk kuvvetleri 700 kayıp verirken, 4000 Protestan öldürülmüş veya esir alınmıştır ve Tilly Prag'a girmiştir. Frederick kaçmış, birçok Protestan lider idam edilmiş, sıradan Protestanlar ya şehri terk etmeye ya da Katolikliğe dönmeye zorlanmıştır. Yıkıma uğrayan, nüfusu yoğunluğu düşen ve güç kaybeden Bohemya, 20. yüzyıla kadar ezici bir çoğunlukla Katolik olarak kalmıştır.

İstikrar Bozucu Bir Reform

Bohemya'da gerçekleşenler, Kutsal Roma İmparatorluğu genelindeki istikrarsızlığın bir göstergesidir. İmparatorluk kendi tarihi boyunca imparatorlar ve yerel hükümdarlar arasında sık sık iktidar mücadelelerine sahne olsa da sonunda imparatorların bağlı devletlerin haklarına saygı gösterdiği genel bir güç dengesi ortaya çıkmıştır. Ancak reform hareketinin getirdiği değişiklikler bu dengeyi bozmuştur. Protestan inançlar Saksonya gibi belirli yerlerde güçlenirken, Bavyera gibi diğer yerlerde Katoliklik egemenliğini sürdürmüştür. Anlaşmazlıklar silahlı çatışma boyutlarına varmıştır.

Savaşların büyük bir kısmı Almanya ve Orta Avrupa topraklarında gerçekleşmiştir. II. Ferdinand adına kurulan ve usta askeri lider Albrecht Wallenstein tarafından komuta edilen Habsburg imparatorluk ordusu, birkaç yıl içinde Almanya'daki rakiplerini yenilgiye uğratmış ve Danimarka'ya yönelmiştir. 1629 itibariyle II. Ferdinand, Protestanların eline geçen topraklar üzerinde yeniden hak iddia edecek konuma gelmiştir.

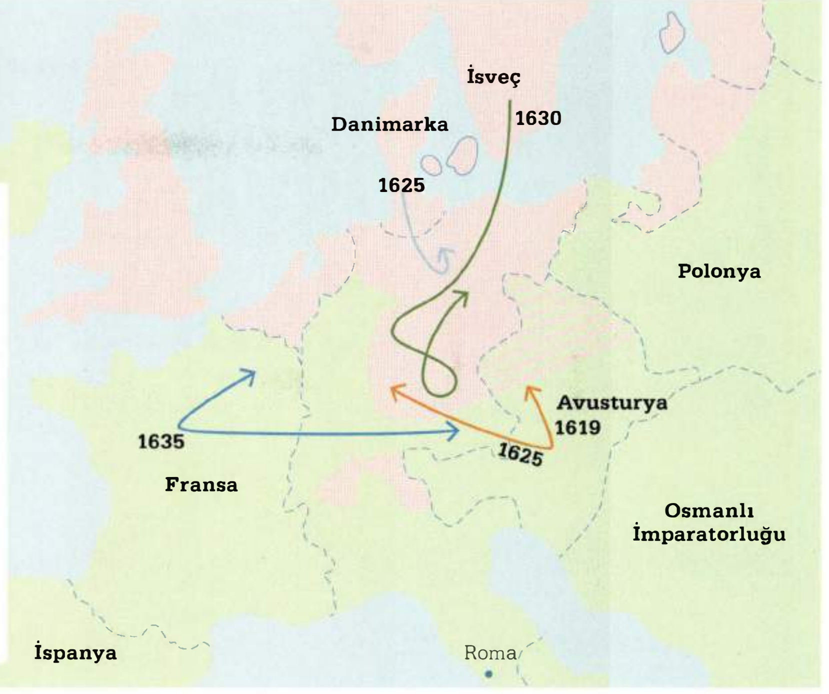
Ancak Protestanlar halen iki güçlü müttefike sahiptir: yetenekli bir askeri lider olan Kral Gustavus Adolphus yönetimindeki İsveç ve Katolik olmasına rağmen Kutsal Roma İmparatorluğunun gücünü zayıflatmak isteyen Fransa. 1630'da Gustavus, Fransa'nın da mali desteğini alarak büyük bir orduyla Almanya'ya girmiş ve bir yıl sonra Breitenfeld'de önemli bir zafer kazanmıştır.

1630'ların ortasında Habsburglar İspanyolların yardımıyla karşı saldırıya geçmiştir. Çatışmalar, Avrupa'nın önemli ülkelerinin hemen hepsi içine çeken çok kapsamlı bir savaşa dönüşmüştür. İmparator

> [Protestan] yara artık kangrene dönüşüyor; ateş ve kılıç kullanmayı gerektiriyor.
>
> **Fernando Álvarez, y. 1560'lar**

Gustavus piyade, topçu ve süvari birliklerinin birlikte görev yaptığı yeni birleşik ordusuyla Breitenfeld'de belirleyici bir zafere ulaşmıştır.

Otuz Yıl Savaşlarında farklı güçler çatışmaya dahil olmuştur. Din çatışması, Fransa ve Habsburglar arasındaki egemenlik mücadelesine dönüşmüştür.

Önemli Askeri Seferler

- **Avusturya** Bohemya'yı ve V. Frederick'in Almanya'daki topraklarını istila eder.
- **Danimarka** kuzey Almanya'daki Luthercilere yardım etmek için müdahale eder.
- **İsveç** Almanya'daki Katolik kuvvetlere karşı sefer başlatır.
- **Fransa,** İspanyası ve Kutsal Roma İmparatorluğuna savaş ilan eder.

Dini bölünmeler

- Protestan çoğunluk
- Katolik çoğunluk

Almanya'daki topraklarını geri almak isterken, İspanyollar müttefikleri Habsburgların iktidarda kalması sayesinde Avrupa'da ilerleyerek Hollanda'ya kolayca saldırabilmeyi planlamıştır. Habsburglar ve müttefikleri tarafından kuşatılmaktan endişe duyan Fransa da Kutsal Roma İmparatorluğunun gücünü zayıflatma girişimlerini sürdürmüştür.

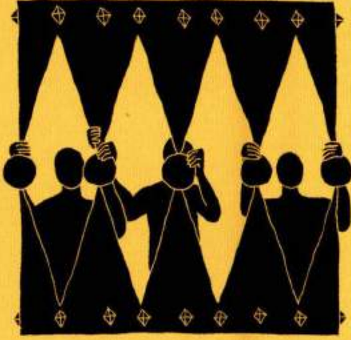
Son ve Sonuç

1640'lar itibariyle imparatorluk karşıtı kuvvetler yeniden üstünlük sağlamıştır. Fransa, 1643'te Oise Vadisindeki Rocroi Savaşında İspanya'yı yenilgiye uğratmış; İsveç de Prag'ın güneydoğusundaki Junkau'da imparatorluk ordusunun karşısına çıkmıştır. Bu kanlı savaşta 16.000 kişilik imparatorluk ordusunun yaklaşık yarısı öldürülmüştür. İsveç, Prag veya Viyana'ya doğru ilerleyecekmiş gibi görünse de bu noktada her iki taraf da tükenmiş ve bu şehirlere askeri sefer düzenlenmemiştir.

Otuz Yıl Savaşlarındaki muharebeler geniş ölçeklidir. Binlerce kişilik kuvvetler, ateşli silahlarla desteklenmiş süvari hücumlarıyla birbirine saldırmış ve çok sayıda paralı asker kullanılmıştır. Profesyonel hızda ve acımasızca gerçekleştiren muharebeleri bazen daha da kötü gelişmeler izlemiştir. Kalabalık ordular, yiyecek bulmak için geniş bölgeleri talan ederek ve düşmanlar için faydalı olabilecek her şeyi yakıp yıkarak korkunç mezalimler yapmıştır. Kırsal bölgeler, yağmacı birliklerden bilhassa zarar görmüştür. Almanya nüfusunun yüzde 20 kadarını kaybetmiştir. Ticaret ve üretim de savaşların getirdiği hasar ve yıkımlardan olumsuz etkilenmiştir. Orta Avrupa'nın savaşın izlerini silebilmesi on yıllar almıştır ama güçlü ticaret ağlarına ve deniz gücüne sahip İngiltere ve Hollanda gibi ülkeler daha kolay toparlanabilmiştir.

Ağır silahların kullanıldığı muharebeler her iki tarafı da yıpratmıştır. Güçleri tükenen taraflar sonunda ateşkes için bir araya gelmiştir. Kutsal Roma İmparatorluğu, İspanya, Fransa, İsveç ve Flemenk Cumhuriyetinin temsilcilerinin yanı sıra Alman prenslik ve şehirlerinin yöneticileri ve diğer ilgili taraflar 1648'de Almanya'nın kuzeyindeki Osnabrück ve Münster şehirlerinde toplanarak Westphalia Barışına imza atmıştır. Barış görüşmeleri siyasi ve dini konularda temel görüş ayrılıklarını çözüme kavuşturmasa da savaşı sonlandırmak için ateşkesi sağlamış ve birçok bağımsız ülke arasında genel bir güç dengesi tesis etmiştir.

Avrupa kalıcı olarak Katolik ya da Protestan ağırlıklı devletlere bölünse de bu devletler bir arada yaşamayı öğrenmek noktasında uzlaşmıştır. Westphalia Barışı, ülkeler arasında üst düzey diplomatik görüşmeler yoluyla antlaşmalar yapmak için emsal teşkil eder; bu tür görüşmeler, uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamaya başlar. ■

KRALİYET, İSYAN RUHUNUN ÇARESİDİR

BÜYÜK AKBAR'IN FETİHLERİ (1556)

KISACA

YAKLAŞIM
İslam İmparatorlukları

ÖNCE
1501: Safevi Hanedanı İran'ı birleştirir; Şii İslam'ı resmi din yapar ve diğer tüm dinleri ve İslam'ın diğer mezheplerini bastırır.
1526: Moğol hükümdarlar Timur ve Cengiz Han'ın soyundan gelen Babür Şah, Birinci Panipat Savaşında Delhi'yi fetheder ve Babür İmparatorluğunu kurar.
1540: Babür Şah'ın halefi Hümayun imparatorluğun büyük bir kısmını hızla kaybeder ve sürgüne gönderilir.

SONRA
1632: Babür mimarisinin en önemli eseri Taç Mahal'in inşası başlar.
1658–1707: Babür İmparatorluğu, Evrengzib'in yönetiminde en geniş sınırlarına ulaşır ama hükümdarın katı yönetimi ayaklanmaya yol açar.
1858: Son Babür imparatoru İngilizler tarafından tahttan indirilir.

İran'a sürgüne gönderilen Akbar'ın babası Hümayun **Safevi sarayıyla** yakın bağlar geliştirir ve **Hindistan'daki topraklarının** bir kısmını geri almak için destek bulur.

Akbar, İkinci Panipat Savaşını kazanır ve Babür Hanedanı Hint alt kıtasında egemen güç haline gelir.

Akbar, İran ve Hindistan arasındaki kültürel, ticari ve siyasi **bağları güçlendirir.**

Babür sarayı ihtişamıyla İranlı sanatçılar ve alimler için çekim merkezi olur.

İran kültürü Kuzey Hindistan'ın edebi, mimari ve sanatsal geleneklerini etkiler ve ortaya çıkar.

1556 yılının Şubat ayında Akbar, Kuzey Hindistan'da 30 yıl önce Orta Asya'dan gelen Türk-Moğol istilacıların kurduğu Müslüman Babür Hanedanlığının yeni hükümdarı olmuştur. İmparatorun kuvvetleri vakit kaybetmeden İkinci Panipat Savaşında Dehli tahtının talibi olan Hemu'nun ordusunun karşısına çıkarmıştır. Babürler, Hemu'ya ağır bir darbe indirmiş ve Akbar'ın babası Hümayun'un kaybettiği toprakları geri kazanmıştır. Akbar gittikçe güç kazanmış ve Kuzey Hindistan'ın tamamını ve orta Hindistan'ın bir kısmını topraklarına katarak otoritesini genişletmiştir. Bir zamanlar bağımsız olan krallıklar Babür İmparatorluğunun eyaletleri haline gelirken hükümdarlar tahttan

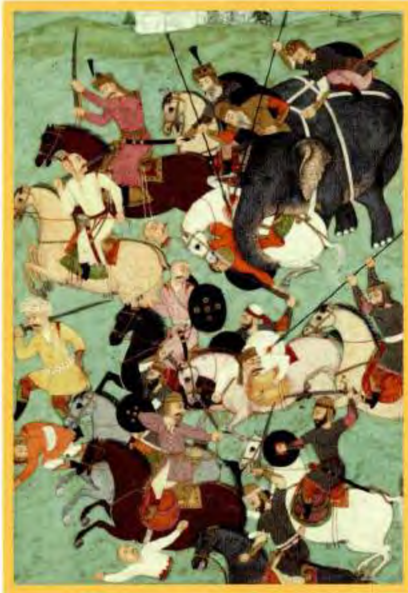
Ayrıca bakınız: Muhammed'e Vahiy İnmesi 78–81 ▪ Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ Granada'nın Fethi 128–29 ▪ İstanbul'un Fethi 138–41 ▪ İran'da Safevi Hanedanlığının Kurulması 198

indirilip öldürülmüş ve katliamlar yapılmıştır.

Destek ve Devamlılık

Akbar, yeni topraklar kazandıkça bu genişlemeye uygun bir yönetim inşa ederek siyasi birliğinin devamlılığını sağlamıştır. Vali olarak hizmet veren ya da sahra ordularının komutanı olarak veya merkezi ordunun çeşitli kademelerinde görevlendirilen yüksek ücretli soylular, imparatorluğun omurgasını teşkil etmiştir. Akbar, Hindistan (ve İran) genelinden Müslüman ve Hindu kökenli yetenekli kişileri de yönetimde görevlendirerek para ve araziyle ödüllendirmiştir.

Bu sistem bireysel liyakat ve sadakati ödüllendirmiş, aynı zamanda yönetimin aşırı merkezi hale gelmesini önlemiştir. Bu bir tek merkezden kontrol edilmesi zor olan imparatorluğa özel bir avantaj sağlamıştır.

Bu minyatürde, Babürler Panipat'ta Hindu düşmanlarıyla savaşırken resmedilir. Daha sonraki fetihler para, asker ve silah kazandırdıkça imparatorluk ordusu daha da güçlenmiştir.

İmparator sık sık saray adamları ve haremiyle birlikte seyahatlere çıkmış ve mükemmel donanımlı çadırlarda kalmıştır.

Bir diğer birleştirici faktör, İslam dininin ve beraberinde sanat ve kültürünün yayılmasıdır; ancak Akbar dini özgürlüğü benimsemiş ve başta Hindu çoğunluk olmak üzere imparatorluğun gayrimüslim kesimlerinin kendi inanç, yasa ve geleneklerine göre yaşamasına izin vermiştir.

İran'la İlişkiler

Babür Hanedanının kurucusu Babür Şah ve Akbar'ın babası Hümayun, bölgedeki diğer İslami imparatorluk Safeviler'le diplomatik, kültürel ve siyasi bağlar geliştirmiştir. Bu bağlar Babürleri minyatür ve "sanat kitabı" gibi İran güzel sanatlarına ilgi duymaya yöneltmiştir. Akbar, günümüzde Pakistan sınırları içinde yer alan Fatehpur Sikri ve Lahore şehirlerinde resimlendirilmiş kitaplar üretilmesi için stüdyolar kurdurmuştur. Saraylar, kaleler, camiler ve kamu binalarının tasarlanması ve inşa edilmesi için İranlı mimarlar ve ustalar Hindistan'a çağrılmıştır. Hümayun'un Delhi'deki türbesi de bunlardan biridir. Bu kubbeli yapı, önemli mimari yeniliklere ilham vermiş ve İran'ın etkisiyle Hint alt kıtası boyunca benzersiz bir mimari tarz ortaya çıkmıştır.

Babür İmparatorluğu, Akbar'ın oğlu Cihangir'in döneminde gelişmeye devam etse de 17. yüzyılın sonlarında dini çatışma ve ekonomik sorunlardan dolayı gerilemiştir. İmparatorlar Afgan istilacılara yenik düşmüş, daha sonra da Maratha savaşçılarının kontrolü altına girmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Maratha Konfederasyonunun hâkim olduğu Hindistan sonunda 1818 yılında Marathaları yenilgiye uğratan İngilizlerin eline geçmiştir. ■

Büyük Akbar

Akbar, Babür tahtına çıktığında henüz 13 yaşındadır ve ilk başta saltanat naibi Bayram Hanla birlikte ülkeyi yönlendirmiştir. Bayram Han, Akbar'ın Hindistan'ı zor kullanarak birleştirmesine yardımcı olmuştur. Daha önce yerel krallıklardan oluşan Hindistan, imparatorun en yüksek otorite kaynağı olduğu merkezi siyasi sistemin çatısı altında birleşmiştir.

Akbar'ın döneminde hanedanlık hem askeri hem de sanatsal bir güç haline gelmiştir. İmparatorun himayesi altında resim ve edebiyat gelişmiştir; Akbar okuma yazma bilmese de 24.000 kitaplık bir kütüphaneye sahiptir. Fatehpur Sikri'deki başkenti dini tartışmaların merkezi haline gelmiş ve sarayı kültür ve ilim yuvası olmuştur. Akbar İslam'dan asla vazgeçmese de başka inançların fikirlerine de açıktır: Müslüman alimlerle tartışmaları için Hindu, Hıristiyan ve Budist felsefecileri sarayına çağırmıştır. Kendisinin liderliğinde bütün bu inançların unsurlarını birleştiren yeni bir din bile tasavvur etmiştir.

BÜYÜK BİR UMUT VE COŞKUYLA YOLA ÇIKTILAR

MAYFLOWER GEMİSİ (1620)

KISACA

YAKLAŞIM
Kuzey Amerika'nın Sömürgeleştirilmesi

ÖNCE
1585: İngiliz yerleşimler, North Carolina'da Roanoke Adası Kolonisini kurar ama koloni beş yıl içinde terk edilmiştir.

1607: Kuzey Amerika'daki ilk kalıcı İngiliz kolonisi Jamestown, Virginia'da kurulur.

1608: Fransız yerleşimciler Kanada'da Quebec'i kurar.

SONRA
1629: İngiliz yerleşimciler, Kuzey Amerika'nın doğu sahilinde Massachusetts Körfez Kolonisini kurar.

1681: English Quaker William Penn, Quaker tarikatının üyelerinin yerleşebilmesi için Pennsylvania'yı kurar.

1732: İngiliz yerleşimciler kuzeydoğu sahilindeki ilk 13 koloniden sonuncusu olan Georgia'yı kurar.

1620'de, İngiltere'de yasal olarak diledikleri gibi ibadet edemeyen bir grup İngiliz dini özgürlük arayışı içinde Atlantiğe yelken açmıştır. Daha sonra Pilgrim adıyla anılacak olan bu grup iki gemiyle yola çıkmayı planlamıştır ama gemilerden birinin deniz seferine elverişsiz olduğu anlaşılınca yalnızca *Mayflower* gemisiyle yola devam etmek zorunda kalmıştır. Kış fırtınaları 66 günlük deniz yolculuğunu zorlu hale getirmiş ve geminin ana kirişi çatlamıştır. Pilgrimler henüz güvertedeyken İngiliz Kraliyetine bağlılıklarını ortaya koyan ama aynı zamanda İngiliz hukuku çerçevesinde kendi yasalarını uygulama haklarını ileri süren *Mayflower Sözleşmesi*'ni hazırlamıştır. Plymouth'ta yerleştikten sonra birçoğu ilk kışı çıkaramasa da tarikat varlığını korumuştur.

Sömürgeleştirmenin İlk Evresi

İngiltere'nin Kuzey Amerika'da koloniler kurmak için diğer ülkelerle yarıştığı dönemde, Pilgrimler Plymouth'a ayak basmadan 13 yıl önce Jamestown kurulmuştur ama bu koloniyi kuranlar dini bir topluluk değildir. İngiliz koloniciler tarafından

Dini özgürlük arayan İngiliz Protestanlar *Mayflower* gemisiyle Kuzey Amerika'ya yelken açar. Karaya ulaştıktan sonra kendilerine bir yerleşim yeri kurarlar.

Birçok **dini ayrılıkçı** aynı yolculuğu yaparak **koloninin nüfusunu artırır.**

Kraliyetten imtiyaz alan şirketler tarafından başka İngiliz kolonileri kurulur.

Koloniciler İngiliz **parlamenter sistemini** model alarak dini özgürlük anlayışına dayalı **bir tür hükümet** oluşturur.

Ayrıca bakınız: Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Amsterdam Borsasının Açılması 180–83 ▪ Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Ellis Adasının Açılması 250–51

Mayflower İngiltere'den üç kez ayrılmaya çalışmıştır: Southampton'dan, daha sonra Ağustos ayında Dartmouth'tan ve son olarak 6 Eylül 1620'de Plymouth'tan.

1607'de Kraliyetten alınan imtiyazla kurulan Jamestown merkezli Virginia Kolonisi, Amerika kıtalarındaki ilk kalıcı İngiliz yerleşim bölgesidir. Fransız kaşifler, Kanada nehirleri boyunca kürk ticareti üsleri kurmuştur; Hollandalı ve İsveçli koloniciler Kuzey Amerika'ya 17. yüzyılın başlarında varmıştır; Hollanda 1613'te Manhattan Adasının batı kıyısında bir ticaret üssü kurmuştur.

Yönetim ve Ticaret

Hem Plymouth hem de Jamestown'da koloniciler kendi iç işlerini yönetmek için yetkililer seçerek idari kurumlar oluşturulmuştur. İngiliz parlamenter sisteminden ilham alan ve *Mayflower Sözleşmesi*'nde ileri sürülen haklardan doğan bu kurumlar, Kuzey Amerika'da İngiliz sömürgelerini karakterize edecek öz-yönetim modelini yerleştirmiştir.

Her koloninin İngiliz hükümdarı tarafından atanan bir valisi ve koloniciler tarafından seçilen parlamentosu vardır. Parlamento mevcut İngiliz hukuku çerçevesinde hareket etmek zorunda kaldığı için valilerle sık sık gerginlik yaşanmıştır. Öte yandan valilerle işbirliği içinde hareket eden Londra'daki kral ve hükümet, kolonileri kendi çıkarları doğrultusunda istifade edebilecekleri zengin bir hammadde kaynağı olarak görmüştür.

Amerika'nın İngilizler için hazır bir pazar olarak kalmasını sağlamak için koloni ticareti kısıtlanmıştır. Denizcilik Yasasıyla tüm ticaretin İngiliz denizcilerin görev yaptığı İngiliz gemilerinde gerçekleşmesi şart koşulmuştur. Koloniciler bu kısıtlamaları ticaret ve üretimin kasten dizginlenmesi olarak algılamıştır. İngiliz ve kolonici tüccarlar kendi çıkarlarını korumak isteyince Atlantiğin her iki yakasında gerginlikler çıkmıştır.

Sömürgeciliğin Yayılması

Doğu Kıyısında kolonicilerle yerli halklar arasındaki ilişkiler de gerginleşmeye başlamıştır. Kolonicilerin artan nüfusu, toprak ve kaynak sıkıntısı yaratmış ve koloniciler Kızılderililere ait arazilere yayılmaya başlamıştır.

Gruplar uyum içinde bir arada yaşamaya çalışmıştır. Ancak kolonicilerle Kızılderililer arasındaki ilişkileri uzun yıllar boyunca şiddet olaylarıyla kesintiye uğrayan kırılgan bir barış karakterize etmiştir. ■

Dini Zulüm

17. yüzyılın başlarında İngilizler yasal olarak İngiltere Kilisesinin öngördüğü biçimde ibadet etmekle yükümlüdür. İngiliz kilisesi Katolik Kilisesinden ayrılmış olsa da birçok kişi halen hiyerarşik rahipliğin ve belirlenen ayin, ilahi ve duaların tamamen ortadan kaldırılması gereken Katolik unsurlar olduğunu düşünür.

Dini saflık arzuları nedeniyle Püritenler olarak adlandırılan grup, kiliseye içeriden reform uygulamayı umut etmiştir. Ayrılıkçılar olarak bilinen diğer gruplar kendi "ayrı" cemaatlerini kurmuştur ama liderleri hapse atılınca ve hatta idam edilince daha hoşgörülü olan Hollanda'ya göç etmiştir. Burada kendi tercih ettikleri gibi daha yalın biçimde ibadet edebilmelerine rağmen, ülkenin meslek loncaları onlara kapalı olduğu için geçimlerini sağlamakta güçlük çekmişlerdir. Pilgrimlerin ve daha sonra diğer grupların Kuzey Amerika'da yeni bir hayat aramaya iten nedenlerden biri budur.

TACINI ÇIKARMADAN BAŞINI KESECEĞİZ

I. CHARLES'IN İDAMI (1649)

KISACA

YAKLAŞIM
İngiliz İç Savaşı

ÖNCE
1639: İngiliz ve İskoç kuvvetler ilk "Piskopos Savaşında" çarpışır.

1642: Edgehill, Warwickshire'da iç savaş başlar.

1645: Oliver Cromwell'in "Yeni Ordusu" Naseby ve Langport'ta zafer kazanır.

1646: Charles muhaliflerine boyun eğmek zorunda kalır.

SONRA
1649: Bir cumhuriyet olan İngiliz Milletler Topluluğu kurulur.

1653: Cromwell, "Koruyucu Lord" unvanını alır ve parlamentoyu toplayıp tasfiye etme yetkisine kavuşur.

1658: Cromwell ölür ve onun yerine oğlu Richard geçer.

1660: Monarşi yeniden kurulur: II. Charles İngiltere Kralı olur.

Kral I. Charles **ülkeye yönetmek için ilahi hakka** sahip olduğunu ileri sürer.

Kral savaşları finanse etmek için **vergileri artırmak** zorunda kalır.

Parlamento **kralın otoritesini sınırlandırmaya** çalışır. Kraliyet ve parlamento arasında **yönetme hakkı** için **iç savaş** patlak verir.

Cromwell öncülüğündeki **parlamento kuvvetleri** savaşı kazanır.

Kral idam edilir ve İngiliz cumhuriyeti kurulur.

1640'larda İngiltere bir dizi savaşa sahne olmuştur. İngiliz İç Savaşı genel başlığı altında toplanan bu savaşlar, ülkenin geleceğini belirlemeye dönüktür. Bir tarafta Kral I. Charles'ı ve onun ülkeyi parlamentodan bağımsız biçimde yönetme hakkını destekleyen toprak sahipleri ve aristokratların ağırlıkta olduğu Kraliyet yanlıları; diğer tarafta birçoğu Püriten inançlar besleyen ve Charles'ın otokratik duruşundan hoşnut olmayan daha küçük toprak sahipleri ve tüccarların ağırlıkta olduğu Parlamento yanlıları vardır. 1648 itibariyle Parlamento yanlıları savaş meydanında Charles'ı yenilgiye uğratmış ve liderleri Oliver Cromwell, kralla pazarlık yapmaya hazırlanan tüm parlamento üyelerini tasfiye ederek geri kalanlarla oluşturulan Rump Parlamentosunda monarşinin sona erdirilmesi kararını çıkartmıştır.

Ayrıca bakınız: Magna Carta'nın İmzalanması 100–01 ▪ Martin Luther'in 95 tezi 160–63 ▪ Prag'da Pencereden Atma Olayı 164–69 ▪ Amsterdam Borsasının Açılması 180–83

Charles İngiltere'ye ihanet suçlamasıyla yargılanmış ve 1649'da başı kesilerek idam edilmiştir. İngiltere'de 11 yıllık cumhuriyet dönemi başlamıştır.

Savaşın Nedenleri

Kral I. Charles ve parlamento doğal hasımlardır. Charles Katolikliğe sempati duyarken, parlamento Protestandır. Ayrıca Charles krallığın ilahi bir hak olduğu, yani hükümdarın Tanrı tarafından onaylandığı ve dolayısıyla mutlak güce sahip olduğu fikrini benimsemiştir.

Çatışma ilk olarak Charles'ın Fransa'daki bir savaş için tekrar tekrar para toplamaya çalışması üzerine gün yüzüne çıkmıştır. Parlamento 1628'de vergilerin parlamento üyeleri tarafından onaylanması şartını getiren bir anayasal belgeyle kralın gücünü kısıtlamayı denemiştir. Ancak Charles köhnemiş ortaçağ yasalarına atıfta bulunup vergiler toplayarak, nakit para karşılığında ticaret tekellerini satarak ve ülkeyi parlamento olmaksızın yöneterek bu girişimi bertaraf etmiştir. Ancak 1640'ta İskoç ayaklanmasını bastırmak için paraya ihtiyaç duyunca parlamentoyu 11 yıl sonra ilk kez toplantıya çağırmak zorunda kalmıştır. Parlamento toplandıktan sonra kralın gücünü sınırlandırmak için ek önlemler almaya, örneğin kralın parlamentoyu dağıtmasını yasadışı kılmaya çalışmıştır. Ne var ki Charles beş parlamento üyesini tutuklatarak buna karşılık vermiştir. Anlaşmazlıkların tırmanması sonucu 1642'deki Birinci İç Savaş patlak vermiştir.

Savaş ve Sonuçları

İlk başta Kraliyet yanlıları üstünlük sağlamıştır ama 1644'te Parlamento yanlıları Oliver Cromwell önderliğinde birliklerini yeniden düzenlemiştir. Disiplinli ve profesyonel yaklaşıma sahip bu "Yeni Ordu" 1646'da Charles'a boyun eğdirmiştir. Ancak kral iki yıl sonra savaşı yeniden başlatmış ve 1648'deki Preston Muharebesinde Kraliyet yanlılarının yenilgisiyle sona eren İkinci İç Savaş, 1649'da kralın idam edilmesine ve Cromwell'in öncülüğünde İngiliz Milletler Topluluğu adlı cumhuriyetin kurulmasına yol açan olaylar zincirini başlatmıştır.

Charles gibi Cromwell de parlamentoyla ilişkilerde güçlükler yaşamış ama reformlar yapmaya çalışmıştır. Ülkeyi katı bir Püriten anlayışla yönetmiş ve otoritesini İskoçlar ve İrlandalılara acımasızca dayatmıştır. Ölümünden kısa bir süre sonra, belki de Püriten katılıktan yılmış olan ülke I. Charles'ın sürgündeki oğlunu çağırarak tahta çıkarmıştır. II. Charles kraliyet gücüne sınırlamalar getirilmesini ve Protestan inancına sadık kalmayı kabul etmiştir ama halefi olan kardeşi II. James Anglikan piskoposlarla anlaşmazlığa düşmüş ve önemli mevkilere Katolikleri atayarak Protestanları gücendirmiştir.

Katolik bir kral tarafından yönetilme korkusu tırmanmış ve sonunda 1688'de James'in tahttan indirildiği "Muhteşem Devrim" gerçekleşmiştir. James sürgüne gönderilmiş ve onun yerini Protestan kızı Mary almıştır. Mary ülkeyi Flemenk eşi William of Orange'la (Orange'lı Willam) birlikte yönetmiştir. 1689'da William ve Mary, halka jüri tarafından yargılanmak gibi temel vatandaşlık haklarını tanıyan Haklar Bildirgesini kabul etmiş ve monarşiyi ülkenin kanunlarına tabi kılmıştır. Britanya, hiçbir kral veya kraliçenin I. Charles'ın yaptığı gibi parlamentoya meydan okuyamayacağı anayasal bir monarşi olarak kalmıştır. ■

İngiltere Kralı I. Charles

Stuart Hanedanının üyesi İngiltere kralı I. James (İskoçya için VI. James) ve Danimarkalı Anne'in oğlu olarak 1600'de dünyaya gelen Charles, 1625'te kral olmuştur. En başından itibaren ülkeye hükmetmek için ilahi hakka sahip olduğunu ileri sürerek ve çoğunlukla Fransa'daki savaşları finanse etmek için yüksek vergiler uygulayarak hem halktan hem de parlamentodan uzaklaşmıştır. Katolikliğe sempati duyduğu için kiliseyle de çatışma yaşamıştır; Katolik Fransa prensesi Henrietta Maria'yla evlenmiştir. Ayrıca İskoçya'da da popüler değildir. Piskoposlara yer vermeyen presbiteryan kilise yönetimi sistemini, Anglikan modeline göre piskoposlara yer veren daha hiyerarşik episkopal sistemle değiştirmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda 1639 ve 1640'ta Piskoposlar Savaşı adıyla bilinen siyasi ve askeri çatışmalar yaşanmıştır. I. Charles İngiliz İç Savaşı sırasında tutsak düşene kadar Kraliyetçi ordularda aktif olarak görev üstlenmiştir. İlk başta ev hapsinde tutulmuş, daha sonra zindana atılmış ve 1649'da idam edilmiştir. Mahkeme sırasında ülkeye hükmetmenin kendisinin ilahi hakkı olduğunu savunmaya devam etmiştir.

ÇİFTLİKLERİN VARLIĞI AFRİKALI KÖLELERİN TEDARİK EDİLMESİNE BAĞLIDIR

KRALİYET AFRİKA ŞİRKETİNİN OLUŞUMU (1660)

KISACA

YAKLAŞIM
Köleler ve Koloniler

ÖNCE
1532: Portekizliler Brezilya'da ilk kolonilerini kurar.

1562: John Hawkins'in yolculuğuyla İngilizlerin Afrika'daki köle ticareti başlar.

1625: İngilizler I. James adına Barbados üzerinde hak iddia eder.

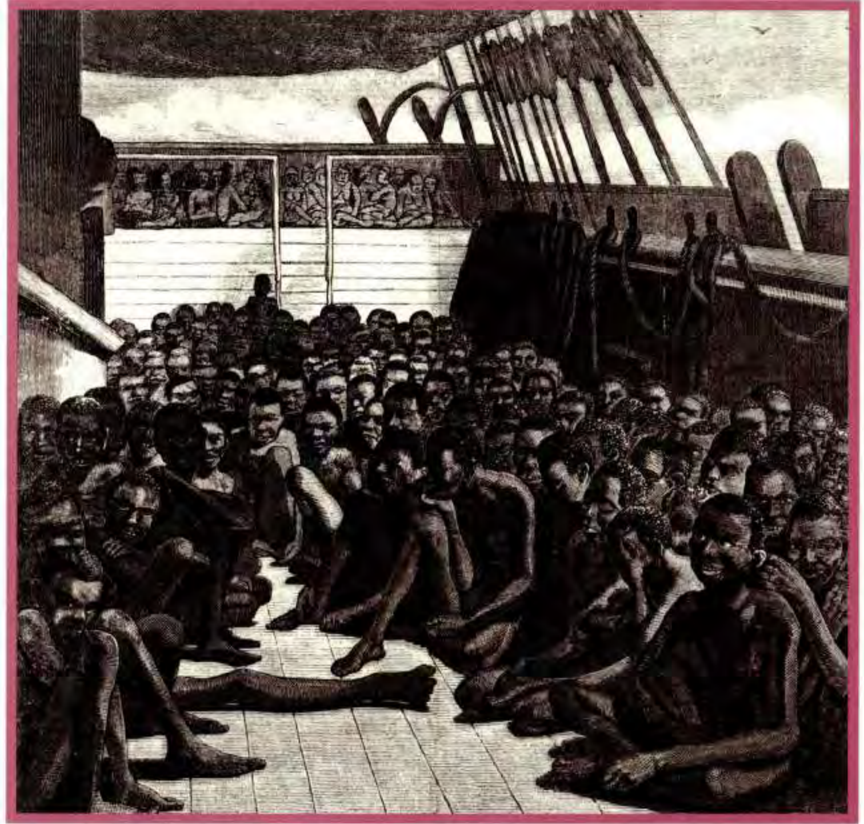
1655: İngilizler, Jamaika'yı İspanyol kolonicilerin elinden alır.

SONRA
1672: Şirket Kraliyet Afrika Şirketi adıyla yeniden yapılandırılır.

1698: Afrika'dan ihraç edilen her şey karşılığında şirkete yüzde on pay ödemeleri koşuluyla Afrika ticareti tüm İngiliz tüccarlara yasal olarak açılır.

1660'ta İngiltere'de Kraliyet Afrika Ticaret Maceracıları Şirketi kurulmuştur. Kral tarafından imzalanan tüzüğü, şirkete bağlı gemilere Batı Afrika kıyısında ticaret yapma imtiyazı verir ve üyelerinin orada elde edilen kârın yarısının İngiliz Kraliyetine verilmesi karşılığında üsler kurmasına izin verir. 12 yıl sonra şirket Kraliyet Afrika Şirketi adıyla yeniden yapılandırılmış ve üyelerine üsler ve "fabrikalar" (kölelerin gemilere bindirilmeden önce tutulduğu yerler) kurma ve kendi askeri birliklerini oluşturma gibi daha da büyük güçler tanımıştır. Bu şirketin önemi, köle ticaretini hızlandırmak ve geliştirmek için oynadığı rolden gelir.

Ayrıca bakınız: Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Tordesillas Antlaşması 148–51 ▪ Columbus Değişimi 158–59 ▪ Köle Ticareti Yasası 226–27

Atlantik köle ticareti 1807'den itibaren yasaklansa da on yıllarca devam etmiştir. Bu gravür yaklaşık 1860'ta Küba'ya giden *Wildfire* adlı Amerikan gemisinin güvertesindeki tutsakları resmeder.

Şirket, köle ticaretinin geliştirmek için Batı Afrikalı liderlerle işbirliği yaparak binlerce Afrikalıyı kölelik hayatına göndermiştir. 1752'de şirket dağıtıldıktan sonra bile devam eden köle ticaretiyle milyonlarca Afrikalı Amerika kıtalarında çok zorlu koşullara mahkûm edilmiştir.

Şirketin Kurulması

Şirket kurulduktan kısa bir süre sonra İkinci Anglo-Flemenk Savaşı'na katılmıştır. Hollanda ve İngiltere arasındaki ticari anlaşmazlıklardan kaynaklanan savaş sırasında Hollandalılar birçok İngiliz üssünü ele geçirmiş ve bu üslerden yapılan köle ticaretini durdurmuştur. Savaşa müdahil olan Kraliyet Şirketi neredeyse iflas edecek duruma gelmiştir ama 1672'de kraldan alınan yeni imtiyazla şirket yeni bir adla yeniden ortaya çıkmış ve yeniden yapılandırılmıştır. Amerika kıtalarına köle taşıma hakkı tanınan şirket, 1672'den 1698'e kadar 100.000 kadar köle taşımıştır. Kraliyetin gücünü kısıtlayan Haklar Bildirgesiyle birlikte şirket köle ticaretindeki tekelini kaybetmiştir. 1698'den sonra diğer tüccarlar da köle ticaretine katılabilmiştir ama bunun karşılığında Afrika'daki tüm ticari faaliyetlerinden elde ettikleri kârın yüzde 10'unu şirkete ödemeleri şart koşulmuştur. Diğer tüccarların da devreye girmesiyle köle ticareti İngiliz ticari hayatının dokusuna işlemiş ve 18. yüzyıl boyunca devam etmiştir.

Köle ticareti Kraliyet Afrika Şirketi'nden çok daha eskilere dayanır. 14. yüzyılın sonlarında »

İngiliz Kraliyeti gelire ihtiyaç duyar.

İngiliz tüccarlar köle ticaretindeki kârı görür.

Afrika potansiyel köle kaynağıdır.

→ **Tüccarlar ve Kraliyeti zenginleştirmek için köle ticaretini organize eden Kraliyet Afrika Şirketi kurulur.**

→ **Atlantik ötesi köle ticaretinin** gelişmesiyle milyonlarca **Afrikalı** yerinden yurdundan edilir ve köleleştirilir.

> Onları gemilere doğru sanki bir sürü gibi güttüm.
>
> **Diogo Gomes**
> **Portekizli kaşif (1458)**

Portekizli tüccarlar, Batı Afrika'dan gemilerle köle sevk eden ilk Avrupalılar olmuştur. Portekizliler 16. yüzyıla kadar çok sayıda köleyi şeker kamışı çiftliklerinde çalıştırmak için Brezilya'ya getirmiştir. Köle ticareti yasadışı ilan edilene kadar Brezilya Afrikalı kölelerin aktarıldığı en büyük merkez olarak kalmıştır. İngilizlerin ilk kölecilik seferleri 1560'larda gerçekleşmiştir; köle tüccarları Afrikalı liderlerden tutsak edilmiş köleleri satın almıştır.17. yüzyıl boyunca İngiliz sömürgeleri arttıkça Afrika köle piyasası büyümüş ve Kraliyet Afrika Şirketi bu fırsattan yararlanmıştır.

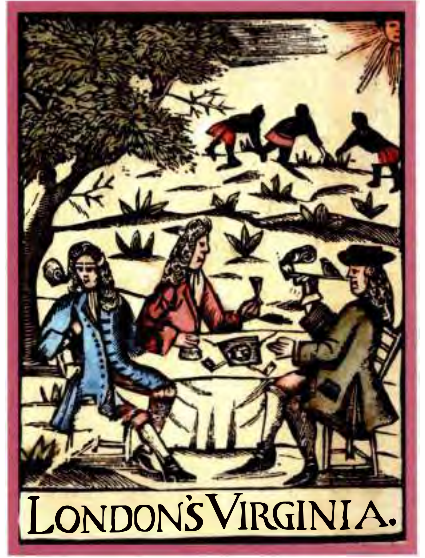
Üç Taraflı Ticaret

Atlantik ötesi köle ticareti çok geçmeden üç ayaklı bir ticaret ağının parçası haline gelmiştir: Gemiler köleleri Afrika'dan alıp Amerika kıtalarına getirir, ürünlerle doldurulup Avrupa'ya gönderilir, Avrupa'da imal edilen ürünleri satmak üzere Afrika'ya götürerek üçgeni tamamlar. Karayiplerden şeker, şeker kamışı ve kahve gibi ürünleri İngiltere'ye taşınırken, Kuzey Amerika'nın güneyindeki kolonilerden pirinç, çivit, pamuk ve tütün ve kuzeydoğudan da kürk, kereste ve rom getirilmiştir. Üçgenin İngiltere-Afrika ayağında giysi, silah, demir ve bira gibi çeşitli ürünler taşınmıştır. Bu ticaret üçgenin bir parçası olmasa da sistemi daha da güçlendirecek şekilde fildişi ve altın gibi ürünler de Afrika'dan doğrudan doğruya Avrupa'ya götürülmüştür.

Ticaret ağı, Amerika kıtalarındaki çiftlik sahipleri ve İngiliz üreticilerin yanı sıra köleler ve diğer ürünlerle ilgilenen tüccarlara da büyük kârlar kazandırmıştır. Liman görevlileri, köleleri satan Batı Afrikalı liderler, seferler için ödünç para veren bankerler ve hatta yurtdışından getirilen hammaddelere dayalı işlerde çalışan İngiliz fabrika işçileri de bunun faydasını görmüştür.

Bu ticaret ağının önemli bir parçası olarak, köle ticareti 18. yüzyılda Batı kapitalizminin hızlı yükselişini mümkün kılmıştır. İngiltere'nin ticaret limanlarından uzaktaki fabrikalar bile bu sürece dahil olmuştur. İngiltere'nin iç kesimlerinde demir kaynaklarına yakın olan Birmingham gibi yerleşim merkezlerinde yoğunlaşan silah üretimi işi, bunun belirgin bir örneğidir. Çoğunlukla bu bölgelerdeki fabrikalarda üretilen yaklaşık 150.000 silah her yıl Batı Afrika'ya ihraç edilmiştir; bunların hemen hepsi kölelerle takas edilmiştir.

> Kadınların çığlıkları ve can çekişenlerin iniltileri, bu dehşet verici sahneyi neredeyse akıl almak kılıyordu.
>
> **Olaudah Equiano**
> **Afrikalı yazar ve özgürlüğüne kavuşmuş köle (1789)**

Virginia tütünü Avrupa'da büyük talep görmüştür. Yetiştiriciler ürünlerini doğrudan anavatanlarına göndermiş ve elde ettikleri kârla Afrika'dan işgücü ve Avrupa'dan ürünler satın almıştır.

Birmingham ve Sheffield'den kesici aletler de aynı şekilde satılmıştır. Bu ticaret üçgenine o kadar çok kişi yatırım yapmıştır ki Avrupalı siyasetçilerin sistemi kaldırmak şöyle dursun eleştirmesi bile güç hale gelmiştir.

Köleleştirilip satılan insanların sayısı çok fazladır. 1807'de Britanya'da köle ticaretinin yasadışı ilan edilene kadar İngiliz tüccarların yaklaşık 3 milyon Afrikalıyı Amerika kıtalarında köleliğe zorladığı tahmin edilmektedir. Köle gemilerindeki korkunç koşullar sebebiyle yolculuk sırasında ölerek Amerika'ya ulaşmayı bile başaramayan kişilerin sayısı ise bilinmemektedir. Portekizli tüccarların Brezilya'ya taşıdığı köle sayısı büyük olasılıkla daha da fazladır; daha az sayıda olsa da başka uluslara ait gemiler de köle taşımıştır. Bazı tarihçilere göre toplam köle sayısı 10 milyon kadardır; daha yüksek tahminlerde bulunan tarihçiler de vardır.

Köle ticareti üçgeni bazılarına servet kazandırırken bazılarını sefalete sürüklemiştir. Elde edilen kârlar Avrupa ekonomilerinin gelişimini hızlandırsa da milyonlarca Afrikalıyı yerinden yurdundan etmiştir.

① **İmal edilen ürünler** ve tekstil ürünleri Afrika'ya götürülerek kölelerle takas edilmiştir.

② **Erkek ve kadın köleler,** köle tüccarlarına satılmıştır. Erkek köleler kadın kölelerden iki kat fazladır.

③ **Köle tüccarları** köleleri sattıktan sonra Avrupa'ya pamuk, şeker ve tütün götürür, elde ettiği kârla yeniden yatırım yapar ve döngü sürer.

Köle Yolu

Avrupa Kolonileri

İspanyol, Flemenk ve Fransız yerleşimciler plantasyon adı verilen büyük çiftliklerde şeker ve kahve gibi ürünler yetiştirerek Karayiplerdeki plantasyon sisteminin öncülüğünü yapmıştır. İspanya'nın kolonisi Küba, Fransa'nın kolonisi Haiti ve Hollanda'ya ait Antiller başlıca Karayip kolonileri arasındadır. Bu çiftliklerde köle işgücünün kullanılması, büyük kârlar üretmiştir. 17. yüzyılda bölgedeki İngiliz varlığı artmıştır. Britanya'nın en başarılı kolonisi, 1680'lere kadar 46.000 kölenin çalıştırıldığı Barbados'tur. Ayrıca 18. yüzyılda Jamaika'da şeker üretiminde bir patlama yaşanmıştır.

Yerli nüfusun büyük bir kısmı Avrupalıların fetihleri sırasında öldüğü ve Avrupalı işçiler yerel koşullara ayak uyduramadığı için büyük çiftlik sahipleri köleleri acımasızca sömürmeye gittikçe daha bağımlı hale gelmiştir. Büyük çiftliklerde tütün gibi ürünlerin yetiştirildiği güney bölgeler başta olmak üzere Kuzey Amerika kolonilerinde de kölelik yaygındır. Köleler genellikle insan dışı objeler gibi muamele görmüş, çalışmaya zorlanmış ve dayak, damgalama ve daha da kötü acımasızlıklara maruz kalmıştır.

Üçgenin Dışındaki Kölelik

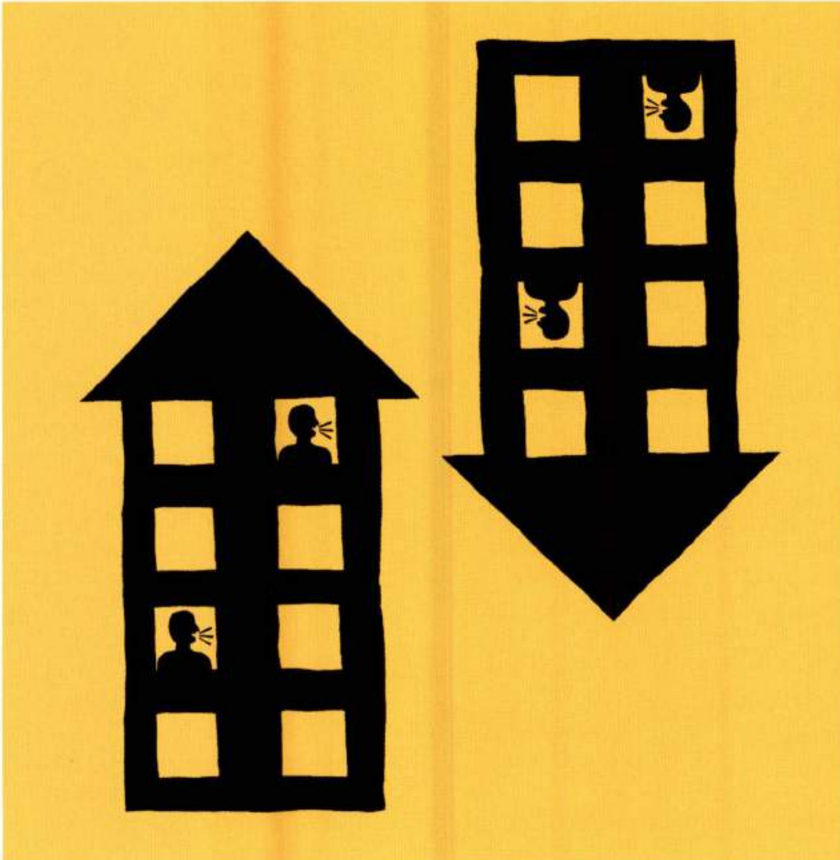
Avrupalı koloniciler, Atlantik ticaret üçgeninin dışında da köleliği uygulamıştır. Hollanda, Güneydoğu Asya'da köle ticaretinin başını çekmiş ve Hint Okyanusu üzerinden Madagaskar ve Morityus gibi bölgelerle köle ticareti yapmıştır. Bu köle ticaretinin büyük bir kısmı, Hollandalıların Batavia adını verdiği Jakarta adasında ve Srilanka'da merkezleri bulunan Hollanda Doğu Hindistan Şirketi himayesinde gerçekleştirilmiştir. Doğu Endonezya'dan güney Afrika'ya kadar Hint Okyanusunun çevresindeki birçok yere bu üslerden köleler gönderilmiştir. Portekizliler ve İngilizler de üstler kurduktan sonra, Hint Okyanusu kıyılarındaki köle ticareti daha da artmıştır.

Köle ticareti sadece Avrupalılar eliyle gerçekleşmemiştir. Müslüman tüccarlar da Doğu Afrika'dan köleler getirip Müslüman dünyasında satmıştır.

Ticaret üçgeni Avrupalıların ve kolonicilerin kendi çıkarları doğrultusunda işlettiği küresel ekonominin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Ticareti elinde bulunduran ülkelerin refahında görülmemiş bir artış yaşanmıştır. Örneğin Britanya'da dış ticaret hacmi 18. yüzyılın başında 10 milyon sterlinken, yüzyılın sonunda 40 milyon sterline çıkmıştır. Ancak insanların düşünce ve davranış modellerini yüzyıllar boyunca etkileyen köle ticaretinin bugün bile hesaplanamayacak kadar ağır bir bedeli olmuştur. ■

HER KÖŞE BAŞINDA HİSSE SENETLERİ HAKKINDA KONUŞAN BİRİNE RASTLAYABİLİRSİNİZ

AMSTERDAM BORSASININ AÇILMASI (1602)

KISACA

YAKLAŞIM
Hollanda'nın Altın Çağı

ÖNCE
1585: Flemenk Cumhuriyeti kurulur; güneydeki Protestanlar kuzeye göç eder.

1595: Cornelis de Houtman, Asya'ya bir sefer düzenleyerek Hollanda baharat ticaretini başlatır.

SONRA
1609: Amsterdam Bankası kurulur.

1610–1630: Topraklar kazanılır; Flemenk Cumhuriyeti üçte bir oranında genişler ve mahsul artar.

1637: Bir tek lale soğanı vasıflı bir çalışanın yıllık gelirinden 10 kat fazlasına satılır.

1650: Cumhuriyetin nüfusunun yarısı şehirlerde yaşar; Hollanda Avrupa'nın en çok şehirleşmiş bölgesidir.

Dünyanın ilk kalıcı menkul kıymetler borsası olan Amsterdam Borsası 1602'de Hollanda Doğu Hindistan Şirketi himayesinde kurulmuştur. Hollandalılar tarafından VOC adı verilen şirket, büyük bir girişimdir, fiilen ilk uluslararası şirkettir ve Asya'ya ticari seferleri kolaylaştırmayı amaçlar. Flemenk Cumhuriyeti alışılmadık biçimde bu şirkete sadece ticaret yapma yetkisi değil kaleler inşa etme, yerleşim yerleri kurma, ordular toplama ve yabancı hükümdarlarla antlaşmalar imzalama yetkisi tanımıştır. Şirket çok sayıda gemi, liman ve personele sahip olduğundan ciddi miktarda kaynak ve birçok yatırımcıya ihtiyaç duymuştur. Amsterdam Borsası ilk başta yatırımcıların Hollanda Doğu Hindistan

Ayrıca bakınız: Christopher Columbus'un Amerika'ya Ulaşması 142–47 ▪ Tordesillas Antlaşması 148–51 ▪ Prag'da Pencereden Atma Olayı 164–69 ▪ Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi kendi tersanelerini işletmiştir. Burada görülen Amsterdam tersanesi en büyüğüdür. 17. yüzyılda çok güçlü olan şirket 1800'de iflas etmiş ve dağıtılmıştır.

Şirketinin hisselerini alıp satabilmesi için kurulduysa da çok geçmeden tüm mali varlıklar için canlı bir pazar haline gelmiş ve Flemenk Cumhuriyetinde gelişmekte olan kapitalist ekonomiyi güçlendirmiştir.

Genişleyen Ekonomi

17. yüzyılda Hollanda, İspanya'yla uzun bir savaşa girişmesine rağmen ekonomik olarak gelişmiştir. 16. yüzyılın sonlarında bölgenin kuzey yarısı (Protestan olan Flemenk Cumhuriyeti) güney yarısından (Katolik olan Flanders) ayrılmıştır. Cumhuriyet büyük ölçüde bağımsız olan ama Genel Meclis adı verilen federal bir yönetim çatısı altında birleşen yedi ayrı kuzey eyaletinden oluşur. Antwerp gibi Katolik şehirlerde yaşayan Protestan tüccarlar, zulümden kaçmak için kuzeye göç etmiş ve beraberinde sermaye ve ticari bağlarını da getirmiştir. Ayrıca tekstil alanında (ağırlıklı olarak yün, ipek ve keten dokuma) birçok Flemenk zanaatkâr da kuzeydeki Haarlem, Leiden ve Amsterdam şehirlerine göç ederek Flemenk Cumhuriyeti'nin ekonomisini daha da canlandırmıştır.

17. yüzyılda Cumhuriyet gerçekten zenginleşmeye başlamıştır. Bu küçük bölgeyi başarılı kılan birçok faktör bir araya gelmiştir. Bunların en önemlisi, onu diğer birçok ülke karşısında avantajlı konuma getiren köklü bir denizcilik geleneğine sahip olmasıdır. Ayrıca vatandaşları güçlü bir çalışma etiğine sahiptir ve dolayısıyla üretkenlik yüksektir; bu büyük ölçüde dünyevi çalışmayı bir vazife ve kurtuluşa giden yol olarak gören Protestan inancından kaynaklanır. Ayrıca şehirli orta sınıflar başta olmak üzere nüfus artmıştır ve genişleyen Amsterdam şehri ideal bir ticaret merkezi olduğunu ispatlamıştır. Bütün bu destekleyici faktörler, Flemenk ekonomisinin denizcilik, ticaret ve finans alanlarına yönelmesiyle sonuçlanmıştır.

Keşif ve Ticaret

Bir kıyı ülkesi olarak Flemenk Cumhuriyeti önemli denizciler ve kaşifler çıkarmıştır; uzun mesafeli ticaret ülkenin denizcilik tarihinin doğal bir sonucudur. Ayrıca gemicilik teknolojisindeki ilerlemeler Flemenk ticaret filolarının hızla genişlemesine imkan tanımıştır; 1670 itibariyle Flemenk Cumhuriyeti Avrupa'nın geri kalanının toplamından daha fazla ticaret gemisine sahiptir.

Genişleyen tüccar sınıfı, Asya'yla baharat ticaretinde büyük kâr potan-

Tarım Devrimi

17. yüzyılda Flemenk Cumhuriyeti'nin artan nüfusu, çiftçileri tarımı çok daha üretken hale getirmeye teşvik etmiştir. Geç ortaçağda zaten başlamış olan toprak kazanma süreci buna zemin hazırlamıştır. Flemenkler araziyi kullanma şeklini de değiştirmiştir. Çiftçiler araziyi bir yıl işleyip ertesi yıl nadasa bırakmak yerine, toprağı bir sonraki ekime hazırlamak için azot üreten mahsuller (bezelye, turp ve hayvan yemi olarak kullanılan yonca gibi) yetiştirmeye başlamıştır. Daha fazla hayvan yemi üretilince çiftçiler daha büyük sürülere bakabilmiştir. Et ve süt üretimi artmış ve daha fazla hayvan gübresi arazileri gübrelemek için kullanılabilmiştir. Eksikleri gidermek için bir miktar buğday ithal etmek durumunda kalınsa da bu üretkenlik artan nüfusun sürdürülebilmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca nüfusun daha büyük kesimlerinin tarım yerine ticaret veya finans sektöründe çalışmasına imkan tanımıştır.

siyelini görmüştür. İspanya ve Portekiz gibi denizcilik kültürün geliştiği ülkelerde olduğu gibi Hollandalılar da doğuya yeni rotalar aramıştır. Dünyanın dört bir yerine yelken açarak koloniler kurmuşlardır. Bunlardan biri de Kuzey Amerika'daki New Amsterdam'dır. Resmi olarak 1624'te kurulan şehir, İngilizlerin kontrolüne geçtikten sonra New York adını almıştır. 1596'da Hollandalı kaşif Willem Barentsz, Asya'ya kuzeyden ulaşmak için bir geçit bulmaya çalışmış ve bu süreçte daha sonradan Hollandalı balina avcılarının merkezi haline gelecek Svalbard (Spitsbergen) takımadasını keşfetmiştir.

Hepsinden önemlisi, Hollandalılar 1595'ten itibaren biler, hindistancevizi, karanfil ve tarçın başta olmak üzere baharat ticareti yapmak için Güneydoğu Asya'ya düzenli yolculuklar yapmaya başlamıştır. Bölgede Hollanda kolonileri kurulmuştur; daha sonradan Jakarta adını alacak olan Batavia şehri bunlardan biridir.

Batavia Hollanda Doğu Hindistan Şirketinin Asya'daki merkezidir. Liman şehri 1619'da mevcut Jayakarta şehri yerle bir edildikten sonra kurulmuştur.

Bu kalıcı üs Hollandalılara uzun vadeli ticaret yapabilme imkanı tanımış ve ekonomi için önemli bir itici güç olmuştur.

Yatırım İhtiyacı

Keşif ve ticaretin ürettiği servet Hollanda ekonomine güçlendirirken, deniz aşırı seferlerin önemli maliyetini karşılamak için yeni yatırımlar da yapmak gerekmiştir. 17. yüzyılda Asya'ya yapılan ticari yolculuklar çok riskli bir girişimdir: Kâr potansiyeli yüksektir ama denizdeki fırtınalar, korsanlar, savaş ve kaza bir geminin, mürettebatın veya yükün kaybına yol açabilir ve tüm kârı yok edebilir. Bu nedenle tüm masrafları ve sorumlulukları bir tek kişinin üstlenmesi yerine yolculuklara çok sayıda kişinin yatırım yapması ve riski paylaşması makul görülmüştür. Kurulan özel ticari şirketler bu girişimlere belli miktarlarda yatırım yapmış ve buna uygun olarak kârdan pay almıştır.

Borsanın Doğuşu

1602'de bu ticari şirketler birleşerek Hollanda Doğu Hindistan Şirketini kurmuş ve bu şirketin hisseleri Amsterdam'daki yeni borsada

> Bir yabancıyı Amsterdam sokaklarında dolaştırıp nerede olduğunu sorsaydım, "spekülatörlerin arasındayım" diye cevap verirdi.
>
> **Joseph Peso de la Vega**
>
> ***Confusion of Confusions* (1688)**

işleme konmuştur. İlk başta sadece bu şirketin hisseleri alınıp satılırken çok geçmeden başka şirketler de kaynak toplamak için kendi hisselerini borsada işleme açmıştır. Hisse senetlerini alıp satmanın kolaylığı sayesinde Amsterdam Borsası çok hareketlenmiş ve Avrupa'nın bu bölgesinde kapitalizmin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Artan yatırımlarla birlikte endüstriler gelişmiş ve bu da daha fazla yatırım yapılıp daha büyük bir servetin üretilmesini sağlamıştır.

Ticaret Tarihi

Amsterdam Borsası dış dünyadan kopuk bir biçimde gelişmemiştir. Tahvillerin alınıp satılması –hisse senedi gibi ticareti yapılabilir mali varlıklar– Avrupa'da uzun bir geçmişe sahiptir. 14. yüzyıl ve muhtemelen daha öncesinde Venedik ve Genova gibi zengin İtalyan ticaret şehirlerindeki tüccarlar tahvil alıp satmıştır. Ancak 17. yüzyılda Hollanda'daki egemen koşullar, piyasanın bilhassa hareketli olduğunu gösterir. Balina yağından lalelere kadar çok çeşitli ürünlerde köklü bir ticaret ve spekülasyon geleneğine sahip olan Amsterdam'da 16.

yüzyıldan itibaren güçlü bir finans piyasası vardır. Dolayısıyla bu girişimci toplum, hisselerin alınıp satılması fikrine özellikle Asya ticaretinden risksiz kârlar elde etme beklentisiyle sıcak bakmıştır. Ayrıca borsanın benzersiz çalışma şekli –sadece sınırlı saatlerde açık kalması– hızlı alım satımları teşvik etmiş ve çok akışkan bir piyasa üretmiştir.

Ekonomiye Teşvikler

Amsterdam Borsası'nın açılmasını 1609'da Amsterdam Bankasının kurulması izlemiştir. Modern ulusal bankaların öncüsü olan Amsterdam Bankası, para ve altın külçelerini saklamak için güvenli bir yer temin etmiş ve yerel para biriminin değerini korumasını sağlamıştır. Böylece bu yeni gelişen piyasadaki dinç ve çoğu zaman riskli ticari etkinlikleri destekleyerek Flemenk Cumhuriyetinin mali açıdan daha güvenli olmasına katkıda bulunmuştur.

1623'te Hollanda Doğu Hindistan Şirketi yatırımcılara düzenli kâr payı ödenmesini öngören ve şirketten ayrılmak isteyenlerin hisselerini borsada satmasına izin veren yeni bir tüzük hazırlayınca piyasa daha da hareketlenmiştir. Bu hamle, vadeli işlemler gibi daha kazançlı etkinliklere de öncelik eden Amsterdam Borsasında işlem hacmini artırmıştır.

Amsterdam'da bu dönemde sigortacılık da gelişmiştir; özellikle 16. yüzyılda ortaya çıkan denizcilik sigortaları, gemi sahiplerini ve yatırımcıları uzun yolculukların risklerine karşı korumuştur. Borsa açıldıktan sonra, sigorta poliçelerinin alınıp satılması için özel bir alan ayrılmıştır.

Gelişen Kültür

17. yüzyılda Amsterdam'daki çok yüksek mali etkinlik, genişleyen orta sınıfları ince işlemeli eşyalar ve yağlıboya tablolar gibi tüketim ürünlerini satın almaya teşvik etmiştir. Bu halihazırda başarılı olan bölgenin ekonomisini daha da beslemiştir. Çok güçlenen sanat piyasası, Vermeer ve Rembrandt gibi önemli ressamların ve onların izinden giden sayısız ressamın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Birçok ressam bu dönemde artan portre, manzara, deniz manzarası ve natürmort talebini karşılamaya yönelerek uzmanlaşmıştır ama Rembrandt gibi büyük ressamlar tüm janrlarda ve yağlıboya, çizim ve baskı resim gibi tüm sanat formlarında kendini geliştirmiştir.

Artan refah, kentlerin genişlemesine de yol açmıştır; yeni kamu binaları, ambarlar ve ticaret merkezleri inşa edilmiştir. Orta sınıflara ait sayısız tuğla ev Amsterdam ve Delft gibi şehirlerde varlığını korur ve bunların birçoğu yine aynı dönemde inşa edilen kanalların kıyılarına inşa edilmiştir. Ekonomide patlama yaşanan bu dönem, ticaretteki başarıyı zarafet ve sanatsal yetenekle birleştirmiştir.■

ZAFERDEN SONRA MİĞFERİNİ SIKILAŞTIR

SEKIGAHARA SAVAŞI (1600)

KISACA

YAKLAŞIM
Edo Dönemi

ÖNCE
1467 İmparator şogunlar ve feodal hükümdarlar öncülüğündeki çatışan hizipler karşısında güç kaybedince Savaşan Devletler Dönemi başlar.

1585 Toyotomi Hideyoshi'ya imparator tarafından İmparator Naibi unvanı verilir.

SONRA
1603 Tokugawa Ieyasu ölür.

1610–1614 Misyonerler Japonya'dan sürülür ve Hıristiyan etkinlikleri yasaklanır.

1616 Tokugawa Ieyasu dies.

1854 Japonya yıllarca Batı'ya kapalı kaldıktan sonra limanlarını Amerikan gemilerine açarak ticareti başlatır.

1868 İmparator Meiji'nin döneminde imparatorluk iktidarı restore edilince Tokugawa şogunluğu sona erer.

21 Ekim 1600'de Japonya'nın ortasında yer alan Sekigahara'da iki savaşan hizip arasında önemli bir muharebe gerçekleşmiştir. Doğu ve Batı ordularının ülkenin kontrolünü ele geçirmek için karşı karşıya geldiği bu savaşta Tokugawa Ieyasu liderliğindeki Doğu Ordusu nihai zafer kazanmıştır. Üç yıl sonra Japonya imparatoru tarafından şogun unvanıyla ödüllendirilen Ieyasu, ülkeyi imparatorun adına yönetme yetkisine kavuşmuştur. Ieyasu ülkeye istikrar ve barış getirmiş ve başkenti Edo'ya (günümüzde Tokyo) taşıyarak hem merkezi bir kuvvet üssü hem de Japonya kültürü için yeni bir odak yaratmıştır.

Hizipler Arası Mücadele

1192'den itibaren Japonya imparatoru sembolik bir hükümdar olmaktan öteye çok fazla geçememiştir. İktidarı üst düzey askeri komutan şoguna teslim etmiştir. Babadan

Ayrıca bakınız: Minamoto Yoritomo'nun Şogun Olması 98–99 ▪ Amsterdam Borsasının Açılması 180–83 ▪ Meiji Restorasyonu 252–53 ▪ İkinci Afyon Savaşı 254–55

Tokugawa Ieyasu

Samuray lider Tokugawa Ieyasu (1542–1616) Japonya'nın ortasında yer alan Mikawa şehrinden önemsiz bir Japon savaş beyinin oğludur. Gençliğinde askeri eğitim aldıktan sonra Japonya'da çalkantılı Savaşan Devletler Döneminin en acımasız liderlerinden biri olan Oda Nobunaga (1534–82) ve halefi Toyotomi Hideyoshi (1536–98) gibi daha güçlü savaş beylerinin müttefiki haline gelmiştir. Nobunaga ve Hideyoshi'yle işbirliği yaparak hem kendi arazilerini genişletmiş hem de Hideyoshi'nin Japonya'da kısa da olsa birliği sağlamasına imkan tanıyan sadakat ve askeri güç gibi önemli değerleri öğrenmiştir. Hideyoshi öldükten sonra, Ieyasu ön plana çıkmıştır. Şogun olarak ülkesine istikrar getirmeyi başarmışsa da sadece iki yıl sonra resmi olarak görevini oğlu Hidetada'ya bırakmıştır. Böylece halefinin kim olacağını önceden belirleyerek, Tokugawa şogunluğunun uzun ömürlü olmasını sağlayan bir gelenek başlatmıştır. Hidetada resmi olarak şogun olsa da Ieyasu ölümüne dek Japonya'yı fiilen yönetmiştir.

oğula geçen şogunluk makamındaki kişi, ülkeyi mutlak otoriteyle yönetmiştir. Ancak 1460'lar itibariyle yerel feodal beyler (daimyo) öylesine güçlü hale gelmiştir ki çok az şogun onların üzerinde kontrol sağlayabilmiştir. Feodal beyler ve samuray orduları, şogunun halefini belirleme hakkını elde etmeye çalışmıştır. Sekigahara Savaşından önce Japonya yüzyılı aşkın bir süre egemen sınıflar arasındaki hizip çatışmalarına sahne olmuştur.

Ieyasu'nun zaferi, Savaşan Devletler Dönemine son vermiştir. Ieyasu ve kendisinden sonra gelen Tokugawa şogunlarının güçlü yönetimi, 250 yıllık bir istikrar dönemi yaşatmıştır.

Tokugawa Şogunları

Tokugawa şogunları birçok bakımdan Toyotomi Hideyoshi gibi eski hükümdarları model almıştır. İmparator Naibi unvanıyla ülkeyi yöneten Hideyoshi, şogun olmak için yeterince soylu bir geçmişe sahip olmasa da 1580'lerde askeri, feodal bir yönetim tarzı empoze ederek Japonya'ya birliği getirmiştir; feodal beyler ve onların samuray savaşçıları eliyle büyük bir nüfuza sahip olmuştur. Tokugawa şogunları da ülkeyi aynı şekilde yöneterek yerel bölgelerde feodal beyler aracılığıyla düzeni korumak istemiştir. Ieyasu ekstra bir önlem olarak yerel kuvvet üslerinin oluşmasını engellemek amacıyla feodal beyleri dönüşümlü olarak Edo'ya çağırmıştır; ayrıca rakiplerini acımasızca bastırmıştır.

Şogunlar sadakat ahlakını teşvik etmiş ve seçkin bir bürokrasi oluşturmuştur. Bu dönemde Japonya'nın yol ağı geliştirilmiş, eğitim desteklenmiş ve para birimi standart hale getirilmiştir. Şogunluk yabancıları sınır dışı ederek ve dış dünyayla temas sınırlandırarak Japonya üzerindeki dış etkiler azaltmaya çalışmıştır. Ticaret sıkı bir biçimde kontrol edilirken Çinliler, Koreliler ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketi bu kısıtlamalardan muaf tutulmuştur; Japonları Hıristiyanlığa döndürmeyi ve siyasi güç kazanmayı planladıkları gerekçesiyle diğer Avrupalılara güven duyulmamıştır. Ayrıca Japon halkının seyahat etmesi ve açık deniz seferi yapabilen gemiler inşa edilmesi yasaklanmıştır. Bu izolasyon politikası Japonya'yı 19. yüzyılın ortalarına kadar Batı etkisinden neredeyse tamamen korumuştur.

"Değişken Dünya"

Başkent Edo, Tokugawa şogunluğu döneminde gelişen şehir kültürünün merkezi haline gelmiştir. Üç dize ve 17 heceden oluşan kısa şiir formu haiku gibi edebi formların yanı sıra tiyatro ve dansı birleştiren kabuki ve kukla tiyatrosu bunraku gibi özgün teatral formlar gelişmiştir. Bu dönemde manzara resmi ve tahta baskı gibi görsel sanatlarda da önemli başarılara imza atılmıştır.

Başkentin seçkinleri, genellikle "yüzen dünya" (ukiyo) adı verilen yaşam tarzlarıyla gittikçe hedonist hale gelmiştir. Aslen Budistlerin "hüzünlü dünya" anlamında kullandıkları ukiyo terimi, dünyadaki hayatın geçici olduğu fikrini yansıtır ve tüm dünyevi arzulardan ve ıstıraptan uzakta daha kalıcı bir yere ulaşma arzusunu ifade eder. Ancak Edo Döneminde ukiyo ("değişken") terimi gelip geçici maddi dünyanın eğlenceli yönünü açıklamak için kullanılmıştır ve bu dönemdeki zevk düşkünlüğünü yansıtır. ■

BARBARLARI KONTROL ETMEK İÇİN BARBARLARI KULLAN

ÜÇ DEREBEYLİĞİN İSYANI (1673–1681)

KISACA

YAKLAŞIM
Çin'in Üç İmparatoru

ÖNCE
1636 Mançular, anavatanları Mançurya'da Qing Hanedanlığını kurar.

1644 Qing Hanedanlığı kuzey Çin'i fetheder.

SONRA
1683 Qing Hanedanlığı tüm Ming direnişini bastırır ve Çin'in geneline hâkim olur.

1689 İmparator Kangxi'nin Rusya'yla imzaladığı Nerchinsk Barış Antlaşması Rusların doğuya genişlemesini kontrol altına alır.

1750 Çin peyzaj tasarımının başyapıtı olan Yaz Sarayı inşa edilir.

1751 Tibet, Çin'in sömürgesi haline gelir.

1755–60 İmparatorr Qianlong kuzeydoğu Çin'e yönelik Türk ve Moğol tehditlerini ortadan kaldırır.

1792 Qing Hanedanlığı Nepal'i istila eder.

Qianlong, Qianlong, İtalyan Cizvit Giuseppe Castiglione'yi saray ressamı olarak görevlendirmiştir. İmparatorun portreleri Çin'in parşömen resmi öğelerini Batı realizmi ve perspektifiyle harmanlar. .

1644'te Çin Seddinin kuzeydoğusunda büyük bir devlet kuran yarı göçebe Mançu halkı, parçalanan Ming rejiminden Pekin'i almış ve kuzey Çin'in hükümdarları olarak Qing Hanedanını kurmuştur. 17 yıl sonra, Qing Hanedanı destansı boyutlarda bir mücadelenin ardından Ming Hanedanına sadık olanların kararlı direnişini bastırmış ve tüm Çin'e egemen olmuştur. Ancak Qing Hanedanı halen güvende değildir: 1673'te ikinci imparator Kangxi, Üç Derebeyliğin İsyanı olarak bilinen önemli bir kalkışmayla karşılaşmıştır.

Üç Derebeylik, Qing Hanedanının Çin'i fethetmesine yardımcı olan taraf değiştirmiş üç Ming komutanına yarı bağımsız olarak tahsis edilen geniş topraklardır. Güney Çin'deki bu bölgeler zamanla gittikçe özerk hale gelmiştir ama Kangxi bölgelerin egemenliğinin babadan oğula miras bırakılamayacağını ilan edince komutanlar isyan etmiştir. Yaşanan çatışmalar çok fazla can kaybına ve ekonomik çöküşe yol açmıştır. Komutanlardan biri olan Wu Sangui bir süreliğine Qing Hanedanını devirecekmiş gibi görünse de sonunda Kangxi'nin destekçileri tarafından mağlup edilmiştir. 1683'te Qing Hanedanı o tarihte işgal altındaki Tayvan'da Ming desteğinin son kalesini ele geçirmiştir.

Qing Hanedanı Çin'in tartışmasız hükümdarları olduktan sonra Kangxi, Sibirya ve Moğolistan'ın parçalarını Çin imparatorluğuna katan askeri seferler düzenlemiş ve Tibet üzerindeki kontrolünü geniş-

Ayrıca bakınız: Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Hongwu'nun Ming Hanedanlığını Kurması 120–27 ▪ İkinci Afyon Savaşı 254–55 ▪ Uzun Yürüyüş 304–05

letmiştir. Kangxi'nin ve kendisinden sonraki iki halefinin istisnai liderliği altında Çin 18. yüzyılın sonlarına kadar barış, ekonomik refah ve siyasi istikranın hâkim olduğu altın bir çağ yaşamıştır.

Küresel Süper Güç

Kangxi, 61 yıllık hükümdarlığı sırasında Çin'in kültürel mirasını koruyup onurlandırarak eskiden Mançulara barbar gözüyle bakan Han Çinlilerinin işbirliği ve bağlılığını kazanmıştır. Ayrıca önceki hanedanın yönetim şeklini devam ettirmiş ve işlerin büyük bir kısmına nezaret eden Mançu denetçilerle birlikte Ming yetkilerinin eyaletlerdeki görevlerini sürdürmesine imkan tanımıştır.

Qing Çin'i sonraki iki imparatorun döneminde çok güç kazanmıştır: Yongzheng (1722–35) yönetim ve bürokrasiye sıkı bir kontrol getirmiş ve vergi sistemini yeniden düzenleyerek gelirleri artırmıştır. Qianlong'un döneminde (1735–96) imparatorluk en geniş sınırlarına ulaşmış ve nüfus patlaması yaşanmıştır. Qianlong aynı zamanda coşkulu bir sanat hamisidir: Kendisi şiirler yazmış ve halkının itibarını artıran edebi projeleri desteklemiştir ama Qing Hanedanı karşıtı kitapları da yasaklayıp imha ettirmiştir.

Qing Toplumu

Üç İmparator dönemi birçok açıdan muhafazakardır: Han Çinlilerinin saçlarını Mançular gibi önden ve yanlardan tıraşlaması ve geri kalan saçlarını örmesi şart koşulmuştur; toplumda katı bir hiyerarşi vardır ve kadınların davranışlarıyla ilgili ciddi kısıtlamalar, eşcinsellik karşıtı yasalar ve sansür uygulanmıştır. Ancak ülkenin ekonomisi Qing döneminin ilk kısmında Batıda büyük rağbet gören ipek, porselen ve çay gibi lüks ürünler sayesinde önemli ölçüde gelişmiştir.

Ancak 19. yüzyılın başlarında rejimin Han Çinlileri karşısındaki baskıcı tutumu, kıtlık ve Avrupa tüccarların Çin'e getirdiği afyonun yaygın kullanımı ülkeyi geriletmiştir. Bu faktörler 19. yüzyılın ortalarında isyanların, ticari anlaşmazlıkların ve Avrupalı ticari ortaklarla savaşların tohumlarını ekmiştir. ■

Çin'deki Cizvitler

1540'ta İspanya'da Katolik ilahiyatçı Loyola'lı Ignatius, İsa'nın öğretileri aracılığıyla inancı yaymayı amaçlayan "İsa Tarikatı" (Cizvitler) tarikatını kurmuştur. Katolik Kilisesi, Ming ve erken Qing dönemlerinde Çin'e Cizvit misyonerler göndermiş ve bu kişiler ilk başta hoş karşılanmıştır. Kangxi, matematik ve astronomi alanları başta olmak üzere Cizvitlerin bilimsel bilgilerine ve teknolojisine (silah üretimi ve pompalar gibi) ilgi duymuştur. Cizvitleri imparatorluğun astronomi kuruluna yerleştirmiştir ve Pekin'in ilk doğru haritasını çıkaran kişi de bir Cizvit olmuştur.

Kangxi, Çin'de Katoliklere ibadet özgürlüğü tanımış ve Cizvitler de Hıristiyanlığı benimseyen Çinlilerin ata ayinlerini sürdürmesine müsamaha göstermiştir; bu ayinler ölünün yüceltilmesinden ziyade anılması olarak görülmüştür. Ancak ülkeyi ziyaret eden bir Vatikan elçisi bu ayinlere aykırı görüş belirtip papa tarafından da desteklenince, Kangxi bu ayinlere karşı çıkan Cizvit misyonerleri ülkeden sürmüştür.

BU İNCELEMEDE MATEMATİĞİ FELSEFEYLE OLAN İLİŞKİSİ DAHİLİNDE GELİŞTİRDİM

NEWTON'IN *İLKELER* KİTABINI YAYIMLAMASI (1687)

KISACA

YAKLAŞIM
Bilimsel Devrim

ÖNCE
1543 Copernicus [Kopernik] güneş merkezli evren modelini açıklar.

1609 Alman Johannes Kepler gezegenlerin eliptik yörüngelerini ve hızlarını açıklar.

1620 Francis Bacon *Novum Organum* adlı kitabını yayımlar.

1638 İtalyan Galileo Galilei'nin *Söylevler* kitabı mekanik biliminin temellerini atar.

1660 İngiltere'de Kraliyet Cemiyeti kurulur.

SONRA
1690 Hollandalı Christiaan Huygens ışığın dalgalı hareketi kuramını *(Traité de la lumière)* açıklar.

1905 Albert Einstein'ın Özel Görelilik Kuramı, Newton'ın Hareket Yasalarının yalnızca yaklaşık olarak doğru olduğunu gösterir..

İngiliz bilim insanı Isaac Newton'ın *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri* kitabının ilk baskısı 1687'de yayımlanmıştır. Kitap objelerin hareket şeklini inceler, yerçekimini açıklar ve gezegenlerle uydularının hareketlerini izah eder. Galileo, Huygens ve Kepler gibi daha önceki bilim insanlarının çalışmalarını temel alsa da bir devrim etkisi yaratmıştır. Hem dünya hem de gökyüzündeki hareketlerin arkasında aynı kuvvetin yani yerçekiminin bulunduğunu göstererek, daha önce ayrı olduğu düşünülen iki bilimsel alanı birleştirmiştir..

[Newton] varsayım ve hipotezlerin karanlığında kalan bir bilime matematiğin ışığını tutmuştur.

Alexis Clairaut

Fransız matematikçi ve astronom (1747)

Kalıcı Bir Etki

Newton'ın fenomenleri matematiğe dayalı bir kuram kullanarak açıklaması daha kapsamlı bir bilimsel devrimin parçasıdır. İngiliz denemeci Francis Bacon bilim insanlarının gözlemlerini iyi düşünülmüş argümanlar kullanarak sınaması gerektiğini ileri sürerken, Fransız filozof René Descartes bilimsel sorunlarda matematik ve mantığın kullanılmasını savunmuştur. Bu filozoflar insan aklının önemini vurgulayarak fiziksel dünya hakkındaki açıklamaların Hıristiyan inanç ve kilise öğretisine dayanması gerektiği anlayışından sıyrılmıştır. Bu, Aydınlanma adı verilen entelektüel harekete zemin hazırlamış ve hatta Newton'ın kuramlarını değiştiren düzelten Albert Einstein gibi daha sonraki bilim insanlarının çalışmalarına kapı aralamıştır. ■

Ayrıca bakınız: Bağdat'ın Kuruluşu 86–93 ▪ İtalyan Rönesansının Başlangıcı 152–55 ▪ Diderot'nun *Ansiklopedi*'yi Yayımlaması 192–95 ▪ Darwin'in *Türlerin Kökeni*'ni Yayımlaması 236–37

İNSANIN GİDEBİLECEĞİNİ DÜŞÜNDÜĞÜM EN SON NOKTAYA KADAR

KAPTAN COOK'UN YOLCULUKLARI (1768–1779)

KISACA

YAKLAŞIM
Pasifik ve Avustralasya Keşifleri

ÖNCE
1642-1644 Hollandalı Abel Tasman, Yeni Zelanda ve Tazmanya'ya ulaşan ilk Avrupalı olur.

1768-1771 James Cook, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya ilk yolculuğunu yapar.

1772-1775 Cook, Antartika'ya ve güney Pasifiğe yelken açar.

1776-1779 Cook üçüncü yolculuğunda Hawaii'ye gider ve yerlilerle çatışma sırasında öldürülür.

SONRA
1788 Britanya'dan ilk mahkumlar Port Jackson (Sydney Limanı) sürgün kolonisine ulaşır.

1802 İngiliz denizci Matthew Flinders gemiyle Avustralya'nın etrafını dolaşır.

1768'de İngiliz denizci James Cook, yalnızca güney yarımküreden görülebilen ender bir olay olan Venüs'ün dünyayla güneşin arasından geçişini gözlemlemek için Tahiti'ye yelken açmıştır. Cook gözlemlerini kaydettikten sonra rivayet edilen "Güneyin bilinmeyen topraklarını" aramaya koyulmuştur. Yeni Zelanda kıyılarının haritasını çıkarmış ve daha sonra kuzeybatıya giderek Avustralya'nın doğu kıyısını keşfetmiştir. Britanya adına hak iddia ettiği bu topraklara New South Wales adını vermiştir. Botanikçi Joseph Banks ve Daniel Solander'le yakın bir çalışma yürüterek yerli halklar, flora ve fauna hakkında benzersiz kayıtlar yapmıştır.

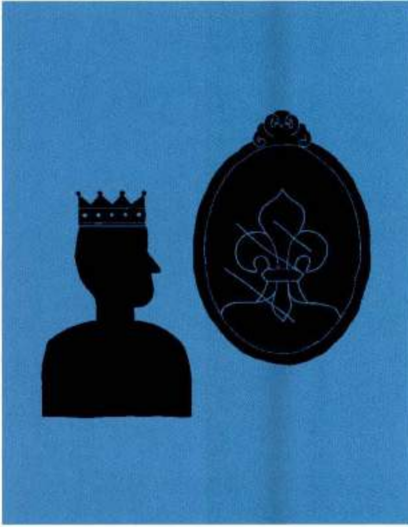
> Karadan 17 hafta 3 gün ayrı kaldıktan sonra Yeni Zelanda'nın dağlarının hoş görüntüsüyle karşılaştık... manzara nasıl da değişmişti!
>
> **Richard Pickersgill,**
> **Resolution Gemisinde Asteğmen (1773)**

Kalıcı Bir Bağlantı

Cook'un yolculukları, Tazmanya'ya adı verilen Hollandalı Abel Tasman gibi denizcilerin yürüttüğü kapsamlı Pasifiği keşfetme geleneğinin bir parçasıdır. Cook, Avustralasya ve Avrupa arasında kalıcı bir bağlantı kurmuş ve kolonileşme, İngiliz hükümlülerin sürgüne gönderilmesi ve Sydney ve Melbourne gibi şehirlerin kurulmasıyla devam eden süreci başlatmıştır.

Cook daha sonraki yolculuklarında İngiliz John Harrison tarafından yeni geliştirilen kronometreyi kullanmıştır. Bu sayede denizde zaman daha doğru ölçülebilmiş ve boylamlar daha kesin olarak hesaplanabilmiştir. Kronometre Cook'un haritalar hazırlamasına büyük katkıda bulunmuştur. ■

Ayrıca bakınız: Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Christopher Columbus'un Amerika 'ya Ulaşması 142–47 ▪ Tordesillas Antlaşması 148–51 ▪ *Mayflower* Yolculuğu 172–73

BEN DEVLETİN TA KENDİSİYİM

FRANSA'DA XIV. LOUIS'NİN KİŞİSEL HÜKÜMDARLIĞININ BAŞLAMASI (1661)

KISACA

YAKLAŞIM
Mutlakiyetçi Fransa

ÖNCE
1624-1642 XIII. Louis'nin baş danışmanı Kardinal Richelieu, reformlar yapar ve merkezi yönetimi güçlendirir.

1643-1661 Louis'nin annesi, oğlunun adına ülkeyi yönetirken kraliyetin güçlenmesine katkıda bulunur.

1648-1653 Soylular Fronde adı verilen çatışmada kraliyet otoritesine karşı ayaklanır

SONRA
1685 XIV. Louis, Huguenotlara özgürce ibadet edebilme hakkı tanıyan Nantes Fermanını yürürlükten kaldırır.

1701-1714 İspanyol Veraset Savaşı, Fransa'nın kaynaklarına ciddi bir yük getirir.

1789 Fransız Devrimi, XVI. Louis'yi tahttan indirir ve Fransa'da mutlakiyetçi kraliyet iktidarına son verir.

Baş danışman Kardinal Mazzarin'in ölümü üzerine, 23 yaşındaki XIV. Louis'nin Fransa'yı mutlak hükümdar olarak tek başına yöneteceği ilan edilmiştir. Louis 72 yıllık hükümdarlığı sırasında (1643–1715) tüm ülkenin onun ekseni etrafında döndüğü düşüncesiyle "Güneş Kral" imajına uygun bir yönetim sergilemiştir. Kendi gücünün Tanrı'dan geldiğine inanmış ve kendini devletin vücut bulmuş hali olarak görmüştür; soyluların, orta sınıfların ve köylülerin adalet ve koruma için ona bağımlı olduğunu düşünmüştür.

Louis bu konumunu sürdürmek için tarihsel olarak idaresi zor olan aristokrasiyi kontrol altında tutmuştur. Aristokrasinin üyelerini saray maiyetine katılmaya zorlamış ve bir görgü kuralları [etiquette] sistemi aracılığıyla onlara ayrıcalıklar ve konumlar vermiştir. Üst orta sınıfın üyelerini eyaletlerde vergi toplamakla görevlendirerek boşalan hazineyi doldurmuştur. Bu dönemdeki vergiler çok kapsamlıdır ve yük çoğunlukla köylülerin sırtındadır. Louis'nin maliye sorumlusu Jean-Baptiste Colbert gelir sisteminin verimliliğini artırmış ve ticaret ve endüstriyi yeniden yapılandırarak Fransa'yı Avrupa'nın öncü gücü haline getirmiştir.

Genişleyen Fransa

Louis'nin vergi gelirleri, göz kamaştırıcı Versailles [Versay] Sarayındaki hayatın masraflarını karşılamak için kullanılmıştır. Eski bir av köşküyken kraliyet sarayına dönüştürülen Versailles Sarayı abartılı eğlencelere ev sahipliği yapmıştır. 1682'den itibaren kral ve maiyetinin kalıcı olarak yerleştiği Versailles yönetim merkezi haline gelmiştir. Louis, Fransa'nın sınırlarını genişletmek için yüksek maliyetli hanedanlık savaşlarına da girişmiş ve diğer Avrupa ülkelerinin kendisine karşı ittifak yapmasına yol açmıştır.

1713'teki Utrecht Antlaşmasıyla barış sağlansa da Fransa bu süreçten çok az kazançlı çıkmıştır. Ülke borç batağına saplanmış ve kral hakkındaki görüşler tersine dönmüştür. Louis tüm bunlara rağmen mutlakiyetçi bir yönetim modeli yerleştirmiş ve monarşi daha yumuşatılmış şekilde de olsa 18. yüzyılın büyük bir kısmında varlığını sürdürmüştür. Nihayetinde reform girişimleri, Fransız Devrimi sırasında monarşinin 1792'de yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. ■

Ayrıca bakınız: I. Charles'ın İdamı 174–75 ▪ Diderot'un *Ansiklopedi*'yi Yayımlaması 192–95 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ Waterloo Savaşı 214–15

KRALLARIN HAKLARININ EN BÜYÜK DESTEKÇİSİ OLAN SİLAHLARI ASLA UNUTMA

QUEBEC SAVAŞI (1759)

KISACA

YAKLAŞIM
Yedi Yıl Savaşları

ÖNCE
1754 Kuzey Amerika'da Fransa ve Britanya arasında Fransız-Yerli Savaşı adı verilen savaş başlar

1756 Prusyalı II. Frederick, Rusya'nın bir üs kurmasını engellemek için Saksonya'yı işgal ederek Yedi Yıl Savaşları-nı başlatır.

1757 Prusya, Rossbach'ta daha üstün olan Fransız ve Avusturya kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratır.

1759 Rusya, Kunersdorf'ta Prusya ordusunun üçte ikisini yok eder.

SONRA
1760 Montreal'de Fransız kuvvetlere İngilizlere teslim olur.

1763 Yedi Yıl Savaşları, Paris ve Hubertusburg Antlaşmalarıyla sona erer.

13 Eylül 1759'da 24 kişilik öncü İngiliz birliği Quebec'te falezleri tırmanarak [ve Fransız nöbetçileri etkisiz hale getirerek ç.n.] General James Wolfe'nin komutasındaki İngiliz kuvvetlerinin şehri ele geçirmesinin yolunu açmıştır. Bu önemli savaş, Fransa'nın Kanada'daki egemenliğine son vermiştir ve Yedi Yıl Savaşlarındaki (1756–1763) önemli bir gelişmedir.

Bu savaşta belli başlı Avrupa ülkelerinin birçoğu arazi ve güç uğruna karşı karşıya gelmiştir. Çatışmaların iki ana merkezi vardır: Bunlardan biri Britanya'yla Bourbon Hanedanı tarafından yönetilen Fransa arasındaki deniz savaşları ve Kuzey Amerika ve Hindistan'daki kolonyel kara savaşlarıdır. Diğeri ise Fransa, Avusturya ve Rusya'yı Prusya'yla karşı karşıya getiren Avrupa'daki kara savaşıdır. Deniz aşırı kolonilerin de savaşa katılmasıyla gerçek anlamdaki ilk küresel çatışmadır.

Rakip Güçler

Britanya, Fransa karşısında önemli zaferler kazanmış. Fransa'nın Britanya'yı işgal girişimi Britanya'nın üstün donanması tarafından engellenmiştir. Britanya Batı Afrika, Karayipler ve Kuzey Amerika'da Fransa karşısında kolonyel zaferler elde etmiştir. Özellikle Kanada'da önemli başarılara ulaşan Britanya, Fransa'yı Mississippi Nehrinin doğusundaki tüm bölgelerden çekilmeye zorlamış ve Kuzey Amerika'daki kolonilerindeki Fransız tehdidini fiilen sona erdirmiştir.

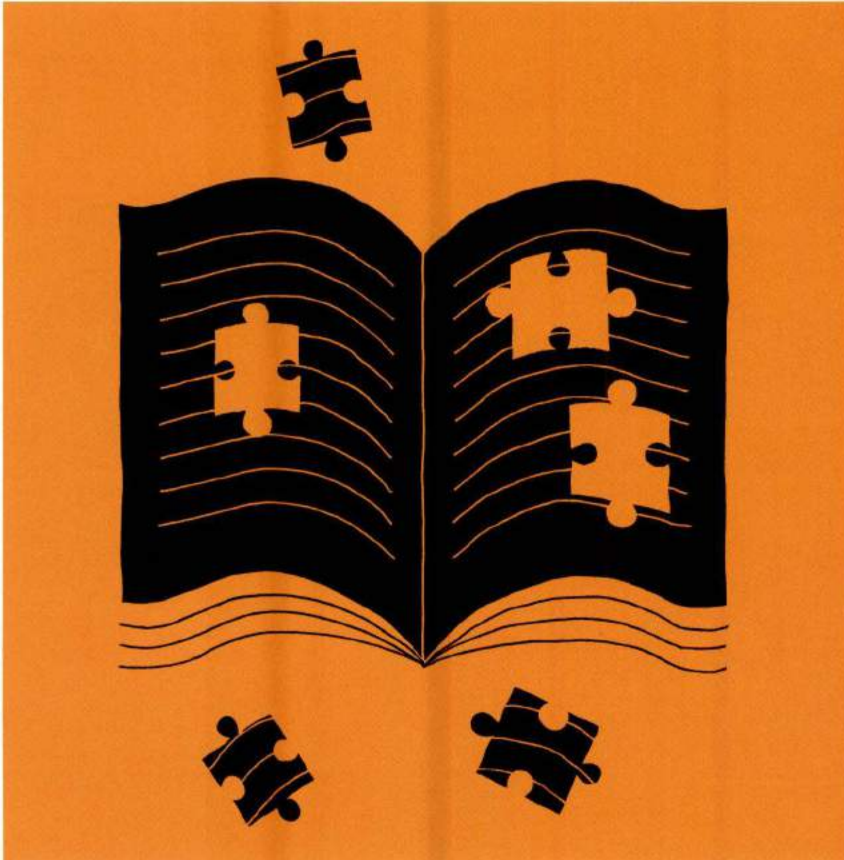
> Levazım olmadıkça hiçbir ordu cesur değildir.
> **Büyük Frederick, 1747**

Hindistan'da benzer zaferler kazanılmıştır. İngiliz general Robert Clive, 1757'de Plassey muharebesinde Bengal Eyaletinin İdarecisini yenilgiye uğratarak Fransızları hazırlıksız yakalamış ve bölgenin kontrolünü ele geçirerek Hindistan'daki İngiliz egemenliğine zemin hatırlamıştır. Yedi Yıl Savaşlarının sonunda Britanya en önemli sömürgeci güç haline gelmiştir. ■

Ayrıca bakınız: Christopher Columbus'un Amerika 'ya Ulaşması 142–47 ▪ Prag'da Pencereden Atma Olayı 164–69 ▪ Mayflower Yolculuğu 172–73 ▪ Waterloo Savaşı 214–15 ▪ Passchendaele Savaşı 270–75

DÜNYA ÜZERİNDEKİ BÜTÜN BİLGİLERİ BİRLEŞTİRMEK

DIDEROT'NUN ANSİKLOPEDİ'Yİ *YAYIMLAMASI* (1751)

KISACA

YAKLAŞIM
Aydınlanma

ÖNCE
1517 Katolik Kilisesinin otoritesine meydan okuyan Reform hareketi başlar.

1610 Galileo Galilei gökyüzü gözlemlerini içeren *Sidereus Nuncius (Yıldızların Habercisi)* kitabını yayımlar.

1687 Newton, *İlkeler* adlı kitabında doğal, rasyonel olarak anlaşılabilir yasalara dayalı bir evren anlayışını ortaya koyar.

SONRA
1767 Amerikalı düşünür ve diplomat Benjamin Franklin, Paris'i ziyaret eder ve Aydınlanma hareketinin fikirlerini ABD'ye aktarır.

1791 İngiliz yazar Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* adındaki çığır açıcı kitabında Aydınlanma fikirlerine feminizmi ekler..

18. yüzyılın ortalarında Fransız filozof Denis Diderot, kendisinin hem baş editörlük yaptığı hem de katkıda bulunduğu "Bilimler, Sanatlar ve Zanaatlar Açıklamalı Sözlüğü" projesini başlatmış ve edebiyatçı, bilim insanı, bilgin ve filozoflardan oluşan ülkesinin önde gelen entelektüellerini bu proje kapsamında makaleler yazmaya çağırmıştır. *Ansiklopedi*'nin *[Encyclopédie]* ilk ciltleri 1751'de ortaya çıkmış ve 17 cilt metin, 11 cilt çizimden oluşan eser tam 21 yıl sonra tamamlanmıştır.

Diderot'un bu eseri yayımlanan ilk geniş kapsamlı *ansiklopedi* olmasa da içeriği ünlü yazarlar

Ayrıca bakınız: Newton'un *İlkeler* Kitabını Yayımlaması 188 ▪ Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25 ▪ Köle Ticareti Yasası 226–27

tarafından kaleme alınan ve mesleklerle zanaatlara yakın ilgi gösteren ilk *ansiklopedi*dir. En çarpıcı özelliği ise çağdaş görüşlere ve kurumlara eleştirel bir yaklaşım sergilemesidir: *Ansiklopedi*'nin yazarları bilimsel düşünce ve seküler değerlerin savunucusudur. Yazarlar doğal dünyanın olgularını ve insanın varoluşunu dini veya siyasi dogmalar yerine akıl ve mantığı kullanarak açıklamaya çalışmıştır. *Ansiklopedi* bu yaklaşımıyla otoritesini ilahi emirler, değişmeyen düzen gibi geleneksel görüşlerden alan Katolik Kilisesi ve Fransız monarşisine karşı bir meydan okumadır.

Düşünce Devrimi

Ansiklopedi'nin misyonu Batı dünyasının kolektif bilgilerini Aydınlanma ruhuyla listelemektir. Bir önceki yüzyıldaki modern bilimsel ve felsefi düşüncenin öncüleri tarafından yürütülen çalışmaları temel alan Aydınlanma 1715'te kök salan çok yönlü bir entelektüel harekettir. *Ansiklopedi*'nin birçok akademik disiplini kapsayan yaklaşık 72.000 maddesi, yazar ve filozof Voltaire, Jean-Jacques Rousseau ve Montesquieu'nün de aralarında bulunduğu Fransa'nın önemli Aydınlanmacı düşünürlerinin fikir ve teorilerini özünü alır.

Maddeler son derece geniş kapsamlı olsa da üç temel alana odaklanır: toplumun inanç ve Katolik Kilisesinin doktrinlerini değil rasyonel düşünceyi temel alması ihtiyacı; bilimde gözlem ve deneylerin önemi; devletleri ve yönetimleri doğal hukuk ve adalet ekseninde organize etme arayışı. Diderot *Ansiklopedi*'nin maddelerini üç ana kategoriye ayırmıştır: bellek (tarihle bağlantılı konular); akıl (felsefe) ve imgelem (şiir). Tanrı'ya veya ilahi alana tartışmalı bir şekilde özel bir kategori ayrılmamıştır; din de büyü ve hurafe gibi felsefenin bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım çığır açıcı ve tartışmalıdır. Din yüzyıllardır Avrupa'da hayatın ve düşüncenin tam merkezinde olmuştur: *Ansiklopedi* ve Aydınlanma hareketi bu temel konumu yadsımıştır.

Yetkililerin bazı maddeleri sansürleme ve editörleri yıldırma ve tehdit etme girişimlerine rağmen *Ansiklopedi* bu dönemin en etkili ve en çok başvurulan eseri haline gelmiştir. Bu eserde aktarılan fikirler, 18. yüzyılın sonlarında Fransa ve ABD'de devrimlere ilham vermiştir.

Bilim ve Akıl

Aydınlanma hareketinin ayırt edici özellikleri, insan aklının gücüne odaklanmak ve kabul edilen bilgilere şüpheyle yaklaşmaktır. Bu, dünya hakkındaki düşüncelerini dini öğretiler ve kilise doktrinlerinden türeten daha önceki kuşaklardan kopuş anlamına gelir. Evlilik yasalarından gezegenlerin hareketi ve evrenin yaratılışına dair anlayışlara kadar her şey buna göre şekillenmiştir. Ancak Aydınlanma düşünürlerinin gözünde kişinin duyularının kanıtı ve aklını kullanması, körü körüne inanca bağlı kalmaktan çok daha önemlidir. Aydınlanmacılara göre antikitede Aristoteles ve diğerleri tarafından ortaya konan ve kilise tarafından da tasdik edilen maddi dünya hakkındaki "doğrular"

> Bilmeye cüret et! Kendi aklını kullanma cesaretini göster!
>
> **Immanuel Kant**
> ***"Aydınlanma Nedir?"* (1784)**

Voltaire

Kendini Voltaire adıyla tanıtmayı tercih eden François-Marie Arouet, Aydınlanma'nın en büyük yazar ve eylem adamlarından biridir. Zekâsı ve aklıyla ün yapan Voltaire, 1694 yılında Paris'te dünyaya gelmiş ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiştir; ancak çokça seyahat etmiş ve birçok dil öğrenmiştir. Hemen her edebiyat janrında eserler yazan çok üretken bir yazardır: Roman, oyun, şiir, makale, tarihsel inceleme ve felsefe kitaplarının yanı sıra sayısız kitapçık yazmıştır.

Voltaire, insan hakları ve din ve ifade özgürlüğünün savunuculuğunu yaparak toplumsal reformların açık bir destekçisi olmuştur; ayrıca siyasi ve dini kurumların ikiyüzlülüğünü de teşhir etmiş. Bu nedenle bazı eserleri sansüre uğrayan Voltaire kısa süreli hapis cezaları almış ve İngiltere, Cenevre ve İsviçre'ye sürgüne gönderilmiştir. İngiltere'den döndükten sonra sürgün deneyimlerini *İngilizler Hakkında Felsefi Mektuplar* adındaki etkili kitabında aktarmıştır. En ünlü eseri olan *Candide* [İyimserlik] adlı felsefi kısa romanını İsviçre'deyken kaleme almıştır.

Dünyanın tüm çağlarında din adamları özgürlüğün düşmanı olmuştur.
David Hume

deney ve gözlem yoluyla sınanmalı, kontrol edilmeli ve rasyonel biçimde tartışılmalıdır.

Bu radikal düşünce tarzının kökleri 17. yüzyıldaki bilimsel devrime dayanır. Francis Bacon, Johannes Kepler, Isaac Newton ve Galileo Galilei gibi bilim insanları ve filozoflar doğa ve fiziksel evren hakkındaki incelemeleri daha çok gözleme dayalı hale getirerek dönüştürmüştür. Dikkatli deneyler gerçekleştirilmiş ve deney sonuçları matematiksel tahlile konu edilmiştir; bu süreçte fizik, kimya, biyoloji ve astronomi alanları önemli ölçüde güncellenmiş ve genişletilmiştir.

Aydınlanmacı bilim insanları bu araştırmaları daha da ileri götürmüştür. Örneğin İsveçli botanikçi Carl Linnaeus 18. yüzyılın başlarında uygun, rasyonel bir biyolojik sınıflandırma yapmıştır. Aydınlanma'nın sorgulayıcı, akla dayalı yaklaşımı önemli teknolojik ilerlemeleri tetiklemiştir. 1760'larda İskoç fizikçi Joseph Black karbondioksiti keşfederken, 1769'da İskoçyalı James Watt buhar makinesinde iyileştirmeler yaparak verimliliği artırmış ve fabrikaların gelişmesini sağlamıştır. *Ansiklopedi* 18. yüzyıl bilim insanları ve öncüllerinin bütün bu başarılarının halka tanıtılmasına katkıda bulunmuştur.

Diderot'un eseri Aydınlanma döneminde gelişen eğitimli topluluklar, akademiler ve üniversitelerde de karşılık bulmuştur. Avrupa'nın daha eski, Kilise egemenliğindeki üniversitelerinde birçok akademisyen ve bilgin yeni bilimsel düşünme tarzına kulaklarını tıkasa da daha ilerici olanlar bunu öğretip desteklemiştir.

Eşitlik ve Özgürlük

Bilimsel devrim ve Aydınlanma, aklın insan ilişkilerindeki doğal yasaları da ortaya çıkarılabileceği inancını teşvik etmiştir. Aydınlanmacı düşünürler, inancı esas almak yerine siyasetin dinden ayrılmasını ve bireysel hakların ne siyaset ne de din tarafından kısıtlanmamasını savunmuştur. Aydınlanmacılara göre insanlar görüşlerini ifade etme, kendi inançlarına göre ibadet etme ve istedikleri kitapları okuyabilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Genellikle liberalizm [özgürlükçülük] adı verilen bu siyasi doktrinin kökleri, liberalizmin babası İngiliz John Locke gibi filozofların 17. yüzyıldaki çalışmalarına dayanır. Locke doğuştan gelen insan haklarının yasa veya geleneklere bağlı olmadığını, bir başka deyişle kilise ve hükümdarın hükümlerinden

Şüphecilik doğruya ulaşmak için ilk adımdır.
Denis Diderot
***Felsefi Düşünceler* (1746)**

> Özgürlükten vazgeçmek, insan olmaktan vazgeçmektir..
> **Jean-Jacques Rousseau**
> ***Toplum Sözleşmesi* (1762)**

bağımsız olarak var olduğunu ileri sürmüştür. Bu haklar farklı şekillerde ifade edilebilse de yaşam hakkı, özgürlük hakkı ve ürettiği şeye sahip olma hakkını içerir. Locke'un izinden giderek doğuştan gelen hakların her yönetim sisteminin temelini teşkil etmesi gerektiğine inanan Aydınlanmacı düşünürler için bu görüşler merkezidir.

Liberal görüşler, Aydınlanmacı yazarların eserlerinde de ifadesini bulmuştur. Örneğin Voltaire *Felsefe Sözlüğü* gibi eserlerinde Katolik Kilisesinin adaletsizlik ve suistimallerini vurgulamış ve hoşgörü, basın özgürlüğü ve aklın dini doktrin ve esinler karşısında üstünlüğü gibi değerleri savunmuştur. Montesquieu, *Kanunların Ruhu* adlı eserinde kuvvetler ayrılığı (yasama, yürütme ve yargı) prensibini savunmuş ve köleliğe son verilmesini istemiştir. Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* eserinde hükümdarın halk üzerindeki egemenliğini reddederek haklar ve görevlerin dengelenmesini ve insanların kendi hayatlarını şekillendiren yasaları belirleyebilmesini savunmuştur. *Ansiklopedi*'ye katkıda bulunan yazarlar da ekonomide liberal değerleri desteklemiştir. Yazarlar yabancı satıcılara imtiyaz tanınan fuarları bu esnada yerel tüccarlar genellikle satış yapamadığı için eleştirilmiş ve yerel tüccarların yerel nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabileceği pazarlardan yana tutum takınılmıştır.

Bu gibi görüşler tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Felsefi, siyasi ve bilimsel konulardaki sohbetler ve tartışmalar, yüzyıl önce İngiliz, Fransız, Alman ve Hollanda şehirlerinde ortaya çıkan kahvehanelerde gerçekleşmiştir. Bu kahvehaneler yazar, siyasetçi, felsefeci ve bilim insanlarını da kapsayan her kesimden insanın bir araya gelip fikir alışverişinde bulunabileceği bilgi paylaşma merkezlerine dönüşmüştür.

Işığa Doğru

Avrupa'da Aydınlanma hareketi ve onun ideallerinin tanınmasına katkıda bulunan *Ansiklopedi* sosyal, siyasi ve entelektüel hayat üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. Aydınlanma'nın savunucuları, ortaçağa özgü baskıcı dünya görüşünü ortadan kaldırıp yeni bir çağ başlattıklarına inanmış ve bu yeni çağa düşünce özgürlüğü, açık fikirlilik ve hoşgörünün damga vurmasını umut etmiştir.

Aydınlanma'nın sorgulayıcı, rasyonel yaklaşımı ve acil özgürlük talebi, yeni vatandaşlık haklarına zemin hazırlamıştır. Aydınlanma, hükümdarların politikalarını da etkilemiştir: 1780'lerde Kutsal Roma İmparatorluğunda serflerin özgür bırakılması bunun bir örneğidir. Aydınlanma değerlerini kabul eden hükümdarlar, bu hareketin adını benimseyerek kendilerine Aydınlanmış Despotlar adını vermiştir. Aydınlanma düşüncesi, bireysel özgürlük ve eşitlik gibi Aydınlanma kavramlarından ilham alan vatandaşlar tarafından başlatılan 1787–99 Fransız Devrimini ve 19. yüzyılda Atlantik köle ticaretinin yasaklanmasına dönük kampanyayı entelektüel olarak beslemiştir.

Liberalizm ve Aydınlanma'nın siyaset felsefesinin diğer yönleri, hukuk sistemleri düzenlenirken ve vatandaşlık hakları belirlenirken dünyanın birçok yerinde etkisini hissettirmiştir. Bunun en belirgin örneği yeni bir devlet olan Amerika Birleşik Devletlerinin 1789 yılında kabul edilen anayasasının Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı prensibini benimsemiş olmasıdır.

Daha genel olarak, Aydınlanma hareketi bilgiye ulaşmak için bilgi arayışını desteklemiş ve bir kişinin anlayış arayışının tüm insanlığın yararına olabileceğini kabul etmiştir. ■

1783'te Fransa'da Montgolfier kardeşler, yeni icatları sıcak hava balonunun ilk gösterisini gerçekleştirerek bilimi gösterişli bir biçimde kamuoyunun gündemine sokmuştur.

ST. PETERSBURG'U AVRUPA'YA AÇILAN BİR PENCERE OLSUN DİYE KURDUM

ST. PETERSBURG'UN KURULMASI (1703)

KISACA

YAKLAŞIM
Rusya'nın Yükselişi

ÖNCE
1584 Korkunç Ivan ölür. Kendinsen sonra gelen hükümdarlar Rusya'ya daha büyük birlik getirir.

1696 Büyük Petro, Rusya'nın tek hâkimi olur.

SONRA
1709 Rusya, Poltava Savaşında İsveç karşısında kesin bir zafere ulaşır.

1718 Petro'nun oğlu Alexis, babasının reformlarına karşı çıkınca işkence edilerek öldürülür.

1721 Rusya ve İsveç karşılıklı savunma taahhüdü vererek Nystad Antlaşmasını imzalar.

1725 Büyük Petro ölünce daha az yetkin çarlar devri başlar.

1762 Büyük Katerina çariçe olur ve Petro'nun reform ve genişleme politikasını devam ettirir.

Rus Çarı Büyük Petro, 27 Mayıs 1703'te Neva Nehrinin ağzında St. Petersburg'u kurmuştur. Baltic kıyısındaki bu yeni şehir, kale ve liman Ruslara deniz yoluyla Avrupa'ya doğrudan ulaşım imkânı vererek hem ticaret hem de askeri fetihler için yeni fırsatlar doğurmuştur. 1712'de Petro yeni şehrini Rusya'nın başkenti yaparak Moskova'yı idari merkezi olmaktan çıkarmıştır.

Batı saraylarına hayranlık besleyen Petro, Avrupalı mimarları modaya uygun barok tarzda idari binalar, saraylar, üniversite ve konutlar tasarlamakla görevlendirmiştir. Ayrıca Rus mahkümlar ve İsveçli savaş eserleriyle birlikte her yıl 30.000 köylüyü bu şehrin inşasında çalıştırmıştır. Uygulanan katı rejim ve zorlu yaşam koşulları nedeniyle 100.000'den fazla çalışan ölmüştür ama hayatta kalanlar özgürlüklerini kazanabilmiştir.

St Petersburg ülkeye yeni bir vizyon kazandırmıştır. Stratejik konumu ticareti kolaylaştırmış, ortamı eğitimi teşvik etmiş ve mimarisi Rusların başarılarını sergilemek için vitrin olmuştur.

Şehrin mimarisinin gösterişli tasarımı ve geniş ölçeği, Petro'nun Avrupa kültürüne hayranlığının yanı sıra XIV. Louis gibi Batılı despotlar tarzında yüce, mutlak bir hükümdar olma kararlılığı gösterir. Petro gücünü Rusya'da önemli değişiklikler yapmak için kullanmıştır. Rus donanmasını kurmuş ve o zamana kadar eğitimsiz köylü birlik-

Ayrıca bakınız: Fransa'da XIV. Louis'nin Kişisel Hükümdarlığının Başlaması 190 ▪ Diderot'nun *Ansiklopedi*'yi Yayımlaması 192–95 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ Rusya'da Serflerin Özgürlüğüne Kavuşması 243 ▪ Ekim Devrimi 276–79

lerinden oluşan orduda reform yapmıştır. Avrupa çizgisinde yeniden düzenlediği ordusunu donatmak için yeni demir ve harp malzemesi endüstrisini geliştirmiştir. 1725 itibariyle Rusya 130.000 kişilik bir profesyonel orduya sahip olmuştur.

Yeni ve Modern Bir Kültür

Petro, saray mensuplarının geleneksel kıyafetler yerine Fransız tarzı kıyafetler giymesini ve uzun sakallarını kesmesini emrederek sarayını dönüştürmüştür. Kolejler kurmuş, soyluları çocuklarını eğitmeye zorlamış ve üst düzey makamlara eskiden olduğu gibi soya göre değil liyakate göre atamalar yapmıştır.

Çar, isyanları acımasızca bastırması, saldırgan bir dış politika benimsemesi ve özellikle de İsveç'e karşı elde ettiği zaferin sonucunda Baltık Denizinin kontrolünü ele geçirmesiyle de tanınır. Bu yönetim tarzı başta II. Katerina olmak üzere daha sonraki çarlar tarafından da devam ettirilmiştir. Petro gibi "Büyük" unvanıyla anılan Katerina, Petro'nun başlattığı modernleşme eğilimini genişletmiştir. Avrupa'daki Aydınlanma hareketinin fikirlerinden etkilenen Çariçe,

I. Petro, **Batı Avrupa'yı** ziyaret ederek **fikirler edinir ve etkilenir.**

Çağdaş yönetim teorileri, **aydınlanmış despotluk modeli** sunar.

Batıdaki barok tarzda saray ve şehirler **hükümdarların gücünü** sergiler.

Petro, Batılaşmış Rus İmparatorluğunun başkenti olarak St. Petersburg'u kurar.

eğitim ve güzel sanatları desteklemiş, yabancı edebi eserlerin çevrilmesini finanse etmiş ve kendisi de kitaplar yazmıştır. Osmanlı İmparatorluğuna karşı askeri zaferler elde ederek Rusya'nın imparatorluk gücünü artırmıştır.

Etkili bir bürokrasi, güçlü bir ordu ve II. Frederick gibi kralların liderliği sayesinde 18. yüzyılda genişleyen kuzey Germen devleti Prusya'nın teşkil ettiği örnek de çarların üzerinde etkili olmuştur. Prusya ve Rusya arasında yer alan Polonya'nın toprakları birçok kez bölünerek bu iki güç ve Avusturya arasında paylaşılmıştır. Rusya bu sayede Doğu Avrupa'dan Sibirya'ya kadar uzanan geniş bir alanın kontrolünü ele geçirmiştir ve bu nüfuz alanı günümüzde de büyük ölçüde varlığını korur. ■

Peter the Great

Peter (1672–1725) 1682'de tahta çıkmıştır. İlk başta ülkeyi üvey kardeşi Ivan'la birlikte yönetmiş ve annesi de Naiplik görevini üstlenmiştir. Daha sonra Rusya'nın tek hükümdarı haline gelmiştir. İyi eğitimli ve meraklı biri olan Petro, Batı'daki hayatı, yönetimi ve mimariyi öğrenmek için Hollanda ve İngiltere'ye gitmiştir. Ayrıca gemicilik ve doğramacılık gibi meslekleri öğrenmiş ve birçoğu ustaca uygulamıştır. Petro'nun hükümdarlığı Avrupa'ya yaptığı seyahatlerden ve onu askeri reformlar gerçekleştirmeye ve dikta yönetimini benimsemeye yönlendiren Batılı danışmanlarından çok etkilenmiştir. Yeni şehrinin konumu ve gösterişli mimarisi, Petro'nun Batı Avrupa kültürüne ve güce nasıl odaklandığını gösterir.

Petro Batı Avrupa'yla uzun ömürlü diplomatik bağlar kursa da Osmanlılara karşı Avrupa ittifakı oluşturmayı başaramamıştır. İsveç'e karşı savaşında ve reformlarında daha başarılıdır. 1917 yılındaki devrime kadar varlığını sürdüren uçsuz bucaksız bir imparatorluk ve monarşinin temellerini atmıştır.

DİĞER ÖNEMLİ OLAYLAR

İRAN'DA SAFEVİ HANEDANLIĞININ KURULMASI (1501)

Safevi Hanedanı, 12 imamın Muhammed Peygamberin halefi olduğuna inanan Şiiliğin On İki İmamcılık kolunun lideri Şah İsmail'le birlikte iktidara gelmiştir. Şah İsmail, 1509'a kadar bir dizi sefer düzenleyerek İran'ı ve Irak'ın çeşitli bölgelerini fethetmiştir. 1524–76 yılları arasında hüküm süren oğlu Şah Tahmasp bu toprakları İslam'ın Sünnilik kolunu benimseyen Osmanlı İmparatorluğuna karşı savunmuştur. Safevi Hanedanı, İran'da güçlü bir Şii egemenliği kurmuş ve 1736 yılına kadar varlığını koruyan etkili bir yönetim ve bürokrasi yaratmıştır.

V. CHARLES'IN KUTSAL ROMA İMPARATORU OLMASI (1519)

İspanya'nın Habsburg kralı ve Burgonya'yla Hollanda'nın hükümdarı olan V. Charles, en güçlü Avrupalı hükümdarlardan biri olarak 1519'da Kutsal Roma İmparatoru seçilmiş ve Orta Avrupa'nın büyük bir kısmıyla Kuzey İtalya'yı da egemenliğine katmıştır. Kutsal Roma İmparatoru unvanı emsalsiz bir güç sunsa da V. Charles komşu devletlerin –bir tarafta Fransa, diğer tarafta Osmanlılar– ve kendi topraklarındaki Protestanların meydan okumalarıyla karşılaşmıştır. Charles tahttan çekildikten sonra İspanya Krallığının tacı oğlu Philip'e, imparator unvanı ise oğlu Ferdinand'a geçmiştir.

VIII. HENRY ROMA'YLA İLİŞKİSİNİ KESMESİ (1534)

İngiltere kralı VIII. Henry bir hanedanlık kriziyle karşı karşıya kalmıştır: Yerine geçecek erkek veliaht ihyacı varken, eşi Aragonlu Catherine'yle erkek çocuk sahibi olamamıştır. Catherine'den boşanmak isteyince papa gerekli izni vermeyi reddetmiştir. Henry Roma'yla bağlarını koparark ve kendini İngiltere'de kilisenin başı ilan ederek karşılık vermiştir. Henry döneminde İngiliz kilisesi öğreti ve uygulama bakımından büyük ölçüde Katolik olarak kalsa da, kralın bu hamlesi İngiltere'nin daha sonra Protestanlığı benimsemesine zemin hazırlamıştır. Henry ayrıca manastırları tasfiye ederek yeni bir arazi ve zenginlik kaynağına kavuşmuş ve Roma'daki Katolik Kilisesiyle önemli bir bağlantıyı ortadan kaldırmıştır.

CARTIER'İN KANADA'YI KEŞFETMESİ (1534–1542)

Fransız denizci Jacques Cartier, Newfoundland ve Kanada'nın kuzey kıyılarını keşfetmiştir. St. Lawrance nehri boyunca ilerleyerek daha sonra Montreal'in kurulacağı yere varmıştır. Kendisi bir koloni kurmamış olsa da Fransızların Kanada'ya ilgisini uyandırmıştır. 17. yüzyılda Fransız gezginlerin koloniler kurup bu topraklar üzerinde hak iddia etmesinde Cartier'in keşifleri önemli rol oynamıştır. Kanada o tarihlerden itibaren önemli bir Fransız mirasına sahiptir.

FLEMENK DEVRİMİNİN BAŞLAMASI (1568)

1568'de Hollanda'nın Protestan kuzey eyaletleri, Katolik İspanya Kralı II. Philip'e karşı ayaklanmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine 80 yıllık bir savaş dönemi başlamış ve sonunda Flemenk Cumhuriyeti resmi olarak tanınmıştır. II. Philip Katolik inançlarını Flemenklere ödünsüz bir biçimde dayatmış ve kraliyete sadık kalan güney Hollanda'daki birçok Protestan kuzeye göç etmiştir. Bu göç dalgasının rüzgarını arkasına alan Flemenk Cumhuriyeti çok geçmeden deniz ticareti, bilimsel ilerleme ve etkileyici sanatsal başarılar sayesinde mali ve kültürel açıdan güçlü bir ülke haline gelmiştir.

AZİZ BARTHOLOMEUS GÜNÜ KATLİAMI (1572)

16. yüzyıl Fransa'sında Katolikler ve Protestanlar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve 1562'de iç savaş patlak vermiştir. En kanlı olaylardan biri, 1572'de Fransa tahtının Protestan talibi Navarreli Henry, Paris'te evlendiği sırada gerçekleşmiş ve binlerce Protestan katledilmiştir. Henry Fransa kralı olduktan sonra 1598'de dini hoşgörüyü emreden Nantes Fermanını yayınlamıştır. Ancak Fransa'nın Protestan nüfusunu acımasızca bastıran XIV. Louis 1568'de bu fermanı yürürlükten kaldırmıştır. XIV. Louis döne-

minde birçok Protestan zindana atılmış ve birçoğu da ülkeden kaçmıştır.

İSPANYOL DONANMASI (1588)

1588'de Katolik İspanya Kralı II. Philip, 130 gemilik bir filo göndererek Protestan İngiltere'yi fethetmeye çalışmıştır. İngilizler ateşe verdikleri gemileri Philip'in donanmasının üzerine göndererek İspanyol gemilerin büyük bir kısmını imha etmeyi başardıktan sonra, Gravelines Savaşında zafer kazanmıştır. İspanyol donanmasının geri kalanı kuzeyde İskoçya'ya doğru çekilmek zorunda kalmış ve orada da fırtına yüzünden birçok gemi batmıştır. 130 gemiden yalnızca 86'sı İspanya'ya geri dönebilmiştir. Bu yenilgi İspanya'ya ağır bir darbe indirmiştir: Katoliklik adına İngiltere'yi ele geçirme planları suya düşmüş ve I. Elizabeth yönetiminde güvenli bir Protestan ülke olarak İngiltere'nin statüsü güçlenmiştir.

JAPONLARIN KORE'Yİ İSTİLA GİRİŞİMLERİNİN BAŞARISIZ OLMASI (1592–1598)

Japon samuray lider Toyotomi Hideyoshi, Çin'i işgal etmeye dönük daha kapsamlı bir planın parçası olarak 1592 ve 1597'de Kore'yi fethetmeye çalışmıştır. Her ikisinde de Japonya önemli ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen Çin kuvvetlerinin desteğini arkasına alan Koreliler direnmiştir. Koreli Amiral Yi, Japonya'yı deniz savaşlarında birçok kez yenilgiye uğratsa da karada Japonlar tamamen püskürtülememiş ve bir yenişememe durumu ortaya çıkmıştır. Denizde yenilgiye uğrayan ve karada birkaç kaleye hapsolan Japonya, Kore'yi istila etme girişimlerine son vermiştir. Kore uzun süre bağımsızlığını korusa da 1910'da 35 yıllığına Japon egemenliğine girmiştir.

DROGHEDA KUŞATMASI (1649)

1641'de İrlandalı Katolikler ülkenin kontrolünü İngiliz idarecilerin elinden alınca İngiltere'nin parlamenter lideri Oliver Cromwell 1649'da İrlanda'ya sefer düzenlemiştir. Cromwell Dublin'i aldıktan sonra Drogheda İrlandalı Katolik liderlerin üssü haline gelmiştir. Cromwell bu şehri de kuşatmış ve surların içindeki halk teslim olmayı reddedince katledilmiştir. Yaklaşık 2500 kişilik garnizonun büyük bir kısmı ve birçok sivil öldürülmüştür. Uygulanan tedbirler dönemin askeri kanununa aykırı olmasa da hem sergilenen acımasızlık hem kurbanları sayısı bakımından eşi benzeri görülmemiş bir katliamdır ve İngiltere'yle İrlandalı Katolikler arasındaki ilişkilerin geleceğini etkilemiştir.

HOLLANDA'NIN CAPE TOWN'DA KOLONİ KURMASI (1650)

Ümit Burnu ilk olarak 15. yüzyılda Portekizliler tarafından keşfedilmiş olsa da Cape Town Hollandalılar tarafından kurulmuştur. 1652'de Jan van Riebeeck önderliğindeki Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nden bir grup burada koloni kurarak Asya'ya gidip gelen Hollanda gemileri için bir durak noktası oluşturmuştur. Bu yerleşim yeri daha sonra kalabalık Hollandalı nüfus için merkez haline gelmiştir. Hollandalılar bölgedeki ticaret ve tarıma egemen olmuş, Afrikaans adı verilen kendi dillerini geliştirmiş ve Güney Afrika'nın tarihinde merkezi bir rol oynamıştır.

OSMANLILARIN VİYANA KUŞATMASI (1683)

1683 itibariyle Osmanlı İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmış ve Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Doğu Avrupa'da geniş topraklara hükmetmiştir. İmparatorluğun batı sınırında Avusturya vardır ve Türkler daha önce de Viyana'yı fethetmeye çalışmıştır. 1683'te şehri son kez kuşattıklarında Habsburg Hanedanı tarafından yönetilen Kutsal Roma İmparatorluğu ve Polonya'nın kuvvetleri Viyana'yı savunmaya gelmiş ve Osmanlılar yenilgiye uğramıştır. Osmanlılar bu noktadan itibaren gerilemeye başlamış ve Avrupa'daki topraklarını birer birer kaybederek Hıristiyan Avrupa için tehdit olmaktan çıkmıştır.

CULLODEN SAVAŞI (1746)

İskoçya'daki Culloden'da Hannoverli Kral II. George'un oğlu Cumberland Dükü'nün ordusu, daha az sayıdaki Jakobitleri yenilgiye uğratmıştır. Prens Charles Edward Stuart'ın komutasındaki Jakobit birlikler çoğunlukla İskoçya'nın dağlık bölgelerindeki klanlardan oluşmuştur. Stuart'ın kendi soyunu tekrar İngiliz tahtına çıkarma umutları Culloden'da fiilen sona erdirmiştir. Ayrıca Jakobitlere desteğin en güçlü olduğu İskoçya'nın dağlık bölgeleri silahsızlandırılmış, buradaki klan sistemi dağıtılmış ve bu bölgeye özgü kıyafetler ve Galce yasaklanarak İskoç kültürü acımasızca bastırılmıştır.

DEĞİŞEN TOPLUM 1776–1914

N

ILAR

1776
Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi imzalanır. **Temel insan haklarını** savunur ve yeni bir ülke kurar.

1789
Bastille Baskını, **monarşinin devrilmesi** ve **cumhuriyetin kurulmasıyla** sonuçlanan Fransız Devriminin başlangıcına işaret eder.

1807
İngiltere'de köle ticaretini yasadışı ilan eden Köle Ticareti Yasası kabul edilir; ama köleliğin kendisi 1833'te yasaklanır.

1815
Napoléon, Waterloo Savaşında İngiliz, Hollanda ve Prusya kuvvetleri karşısında **yenilgiye uğrar** ve Avrupa'daki 23 yıllık savaş dönemi sona erer.

1819
Simon Bolivar, İspanyol egemenliğinden **bağımsız** yeni bir **Güney Amerika Cumhuriyeti** kurar; Gran Colombia 1830'a kadar varlığını sürdürür.

1830
George Stephenson'ın *Rocket* adlı **lokomotifi**, dünyanın ilk **ticari tren seferini** gerçekleştirerek Liverpool'la Manchester'ı birbirine bağlar.

1848
Avrupa'da **liberalizm, sosyalizm** ve ulusların **kendi kaderini tayin etme** hakkı talepleriyle **ayaklanmalar** gerçekleşir; tümü bastırılır.

1856
Batılı güçler Çin'i limanlarını ticarete açmaya zorlamak için **İkinci Afyon Savaşını** başlatır.

18. yüzyılın sonlarından itibaren tarih belki de aldatıcı bir "ilerleme" atmosferine girmiştir. Değişim hızlanmış ve net bir doğrultuya sahipmiş gibi görünmüştür. Dünya nüfusu 1804'te 1 milyarı aşmış ve 1914 itibariyle 2 milyara yaklaşmıştır. Bu büyümeyi ekonomik çıktıdaki büyük artış mümkün kılmıştır. Tarım daha verimli hale gelmiş ve yeni ülkelerin geniş arazileri tarıma açılmıştır. Başta buhar gücü olmak üzere yeni enerji kaynaklarının kullanılması, yeni teknolojilerin uygulanması ve fabrikalarda endüstriyel üretimin organize edilmesi mal üretiminde devrim aratmıştır. Demiryolları insanların ilk defa at sürmekten daha hızlı bir şekilde seyahat edebilmesini sağlamıştır. Şehirler genişlemiştir; örneğin Londra'nın nüfusu 1800'de 1 milyonken 1910'da 7 milyona çıkmıştır. Kamu sağlığı ve tıptaki ilerlemeler en gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresini artırmıştır.

İnsan Hakları ve Eşitlik

Tüm bu gelişmelere rağmen, yaşam kalitesinde bir iyileşmenin olup olmadığı tartışmalıdır. Bu dönemin başında Amerika ve Fransa'da gerçekleşen devrimler, mevcut toplumsal düzeni kökten değiştiren insan hakları ve eşit vatandaşlık prensiplerini ilan etmiştir. 20. yüzyılın başlarında Avrupa ve Kuzey Amerika'daki liberaller ve demokratlar oy kullanma hakkının yaygınlaşması, köleliğin kaldırılması ve ifade özgürlüğü gibi başarılara bakıp memnuniyet duymuş olabilir. Ancak kadınlar çoğunlukla oy kullanma hakkından mahrum bırakılmıştır ve hiçbir ekonomik eşitlik yoktur. Aşırı zenginlik ve yoksulluk, dünyanın en varlıklı ve en ileri toplumlarını kutuplaştırmıştır ve sanayi işçilerinin yaşam koşulları genellikle çok kötüdür. Romantik hareketin sanatçı ve entelektüelleri, makineleşmiş sanayinin insan ve çevre üzerindeki etkisini eleştirirken sosyal hareketler insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek ve eşitlikçi toplumlar kurmak için devrimler yapmayı amaçlamıştır.

Batı Emperyalizmi

Endüstriyel kapitalizmin yarattığı yeni dünya düzeninin en açık kaybedeni, küresel ekonominin çevresindeki ülkelerin sakinleridir. Batı'nın sanayileşen ülkeleri artık sermayeleriyle yatırım yapacak yer, fabrikalarına hammadde ve yeni ürünlerine pazar bulmak için Asya,

Charles Darwin, *Türlerin Kökeni* kitabını yayımlayarak tartışmalar yaratan **evrim teorisini** açıklar.

1859

Amerikan İç Savaşı sırasında Başkan Abraham Lincoln tarihteki en önemli hitabetlerden biri olan **Gettysburg Konuşmasını** yapar.

1863

Kızıl Denizle Akdeniz'i bağlayan ve **Avrupa'yla Doğu arasındaki deniz yolculuklarını** ciddi ölçüde kısaltan **Süveyş Kanalı** açılır.

1869

Jön Türkler adı verilen reform yanlısı gruplar, otoriter Osmanlı sultanını devirir ve ülkeyi yönetmeye soyunur.

1908

1860

Giuseppe Garibaldi, 1000 kişilik gönüllü birliğiyle Fransız Bourbon Hanedanının **Güney İtalya ve Sicilya'daki** egemenliğine son verir; bir yıl sonra İtalya birleşir.

1868

Japonya'da Tokugawa şogunluğu devrilir ve **İmparator Meiji başa geçer.** Ülke önemli bir emperyal güç haline gelir.

1892

New York Limanında **göçmenlerin ABD'ye giriş işlemlerini** gerçekleştirmek için **Ellis Adası** açılır; birçoğu Amerikan vatandaşı olur. Ada 1954'te kapatılır.

1913

Emily Davison, Derby'de kendini Kral V. Charles'ın atının altına atar ve ölür. Dünya çapında **kadınların oy kullanma hakkı mücadelesinin** simgesi olur.

Afrika ve Latin Amerika'ya yönelmiştir. Kuzey Amerika'nın düzlükleri ve Avustralya gibi nüfus yoğunluğunun düşük olduğu bölgelerde, artan Avrupalı nüfusu yerleştirmek için bölgeler aranmıştır. Bunun önünde engel olan halklar sürülmüştür. Avrupalılar doğrudan egemen oldukları veya kontrol altında tuttukları bölgeleri genişletmeye başlatmıştır. 19. yüzyılın ortalarında az çok tamamlanan İngilizlerin Hint alt kıtasındaki egemenliği, emperyalizmin en dikkat çekici örneğidir. Sahra altı Afrika da sanki yerel nüfus hiç yokmuş gibi Avrupalı güçler arasında paylaşılmıştır.

Dünyanın Batı emperyalizmine verdiği yanıt karışıktır. Avrupa egemenliğine karşı savaş ve ayaklanma şeklindeki direniş yaygındır. Öte yandan Batı'nın teknoloji, bilim, askeri güç ve toplumsal organizasyon alanlarındaki artan üstünlüğü, Avrupa dışındaki yönetimleri Batı modeline dayalı modernleşme çabasına itmiştir. Müslüman dünyasında Mısır, Türkiye ve İran modernleşme gündemini takip etmeye çalışmış ama sadece kısmen başarıya ulaşmıştır. Doğu Asya'da Japonya kendini etkili bir modern devlete dönüştürmeyi başarmış ve emperyalist bir güç haline gelmiştir. Çin ise karmaşa ve işgale sürüklenmiş ve 20. yüzyılın başlarında imparatorluk yönetimi çökmüştür.

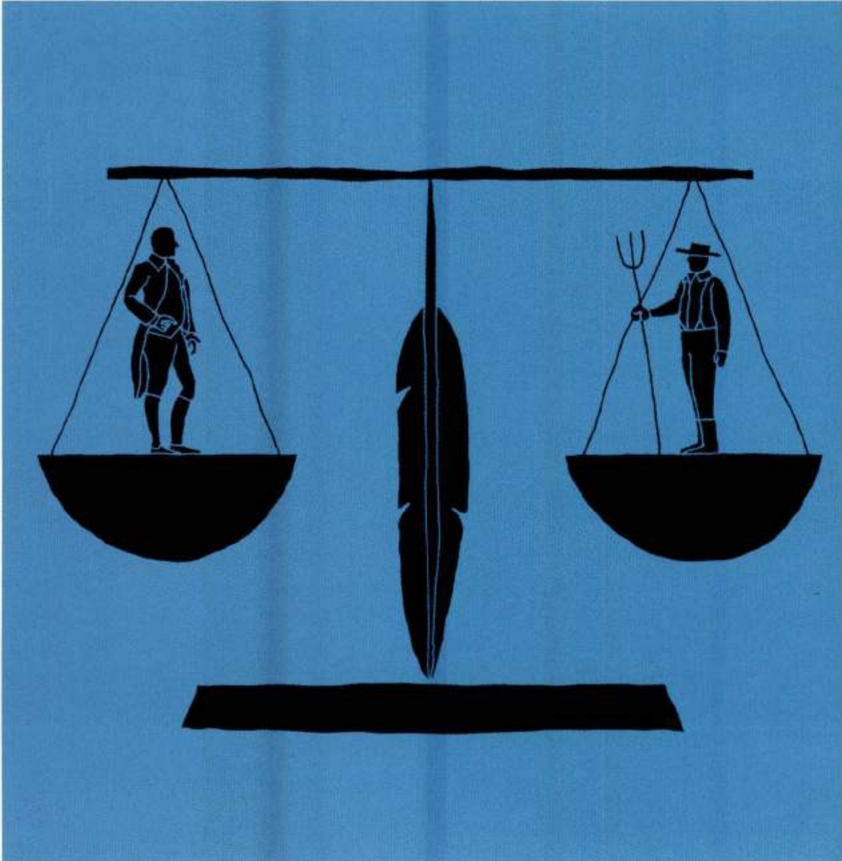
Milliyetçiliğin Yükselişi

Birçok Avrupalı ve Avrupa kökenli kişi, ırksal ve kültürel açıdan dünyanın geri kalanından üstün olduğunu düşünmüştür ama Avrupa bölünmüş bir kıta olarak kalmıştır. Fransız Devriminin başlattığı militan milliyetçilik, istikrara yönelik bir tehdittir. 1815 itibariyle Napoléon Savaşları görülmemiş ölçekte muharebelere sahne olmuştur. 19. yüzyılın ortalarında birleşik İtalya ve Almanya'yı yaratan savaşların ardından, büyük güçler zorunlu askerliğe dayalı kalabalık ordular ve karşılıklı olarak düşmanlık besleyen ittifak sistemleri oluşturmuştur. Bu ordular, tahrip gücü yüksek toplar ve seri ateşli silahlarla donatılmıştır.

Avrupa'nın iyi örgütlenmiş yönetim sistemi ve ekonomiyle desteklenen askeri gücü, dünya üzerindeki Avrupa egemenliğinin önemli unsurlarından biridir. Avrupalı devletlerin bu gücü birbirine karşı çevirmesi bir felaketle sonuçlanacaktır. ■

BİZ BU GERÇEKLERİN AÇIK OLDUĞU KANISINDAYIZ; BÜTÜN İNSANLAR EŞİT YARATILMIŞTIR

BAĞIMSIZLIK BİLDİRGESİNİN İMZALANMASI (1176)

KISACA

YAKLAŞIM
Amerikan Devrimi

ÖNCE
1773 Boston Çay Partisi olayında çay ithaline uygulanan yüksek vergi protesto edilir.

1775 Vatansever milisler ve İngiliz kuvvetleri arasında çatışmalar yaşanır.

SONRA
1777 İngiltere'nin Saratoga'taki yenilgisi, Fransa'yı Amerikalı asileri desteklemeye teşvik eder.

1781 İngilizler Yorktown, Virginia'da teslim olur.

1783 Britanya Amerikan bağımsızlığını kabul eder.

1787 Anayasa taslak çalışmaları başları.

1789 George Washington ABD'nin ilk başkanı olarak seçilir.

1790 ABD Anayasası onaylanır.

4 Temmuz 1776'da İkinci Kıta Kongresi tarafından benimsenen ve oturuma katılan 56 delegenin tümü tarafından imzalanan Bağımsızlık Bildirgesi, devlet olma iddiasının en gözüpek ifadesidir. Birleşik Devletler ilk başta Kuzey Amerika'nın doğu kıyısı boyunca 17. yüzyıldan itibaren kurulan 13 İngiliz kolonisinden oluşur. Bu koloniler coğrafi olarak anavatanlarından uzak olduğu gibi birbirlerine de uzaktır. Ekonomileri kırılgandır ve Britanya tahtıyla gittikçe gerginleşen bir ilişki içinde olmaları dışında tutarlı bir siyasi kimlikleri de yoktur; örneğin Virginia vatandaşları kendilerini Amerikan değil Virginialı olarak tanımlar.

Ayrıca bakınız: Quebec Savaşı 191 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ Köle Ticareti Yasası 226–27 ▪ 1848 Devrimleri 228–29 ▪ Gettysburg Konuşması 244–47 ▪ California Altına Hücum 248–49

Ancak koloniciler dikkat çekici bir biçimde kendini bilen ve Aydınlanma'nın siyasi özgürlük kavramlarından haberdar kişilerdir; aynı zamanda Britanya'nın egemenliği nedeniyle kendi özgürlüklerinin tehdit altına gireceğinden kaygı duymuşlardır. Kendi doğal haklarını kullanamayan ve yüksek vergilere maruz kaldığını düşünen koloniciler, uzaktaki bir parlamento ve kralın tahakkümü altında olmayı sorgulamıştır. Koloniler 1776'da bir grup istisnai liderin önderliğinde eyleme geçerek yalnızca İngiliz otoritesini reddetmekle kalmamış, "yönetilenlerin rızası" esasına dayalı yepyeni bir devlet türü inşa etmeye girişmiştir. Bu yenilikçi görüş, yeni ve kalıcı bir cumhuriyet yönetiminin oluşmasına yol açmıştır.

Ancak Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinin ilanı tüm kolonilerden destek bulmamıştır. Özellikle beş eyalet (New York, New Jersey, Maryland, Delaware ve Pennsylvania) bunun ticarete zarar vermesinden ve başarısız olması halinde Britanya'nın ağır misillemelerine maruz kalmaktan çekinmiştir. Keza 2,5 milyonluk nüfusun 500.000 kadarı çatışmaların sonuna kadar Britanya tahtına sadakatini korumuş ve birçoğu daha sonra Kanada'ya yerleşmiştir.

Çatışmanın Şekillenmesi

Bağımsızlık ancak uzun ve çok acı bir savaşın ardından gerçekliğe dönüşmüştür. Britanya meşru olarak gördüğü egemenliğini korumakta kararlıyken, Birleşik Devletler'in acilen toplanan kuvvetleri de bağımsızlık haklarını korumak için aynı ölçüde kararlılık sergilemiştir. Britanya kuvvetlerini topluca Amerika'ya gönderemediği ve koloniciler de önemli bir askeri kuvvet oluşturup gerekli donanımı sağlamakta zorlandığı için taraflar altı yıl boyunca küçük birlikle bir dizi çatışmanın içine girmiştir.

Amerikan kuvvetlerinin sayısı en çok 40.000'e ulaşmıştır ama Birleşik Devletler neredeyse hiç donanma gücüne sahip değildir. Britanya da yaklaşık olarak aynı sayıda asker konuşlandırmıştır ama aynı zamanda çok sayıda gemiye sahiptir. 1778'de Fransa'nın kolonicilere desteğini ilan etmesiyle bu tablo değişmiştir. Fransa 5000 kişilik bir askeri birlik ve azımsanmayacak bir filo göndermiştir. 1781 yılının Ekim ayında yenilgiye uğrayan İngilizler Yorktown, Virginia'da teslim olmuştur. Savaş resmi olarak bir yıl sonra sona erse de koloniciler ve

> “Bu Birleşik Koloniler meşru olarak Özgür ve Bağımsız Devletlerdir.”
>
> **Richard Henry Lee**
> **İkinci Kıta Kongresine sunulan tasarı metninden (Haziran 1776)**

Fransız müttefikleri İngilizlere her açıdan ciddi bir darbe indirmiştir.

Fransızların bu yeni ülkenin kurulmasına katkıda bulunması, Yedi Yıl Savaşları bozgununu tersine çevirme arzusundan kaynaklanmıştır. Ancak ironik bir biçimde bu müdahalenin mali bedeli, Fransız tahtını iflasa sürükleyen nedenlerden biridir ve sonucunda 1789 Fransız Devriminin önünü açmıştır. Ayrıca mutlakiyetçi Fransa'nın Amerikalıların özgürlüğünü kazanmasına destek olurken kendi vatandaşlarının taleplerine kulak tıkaması da açık bir ironidir.

Devrimci İdealler

Amerikan Devriminin merkezinde Bağımsızlık Bildirgesinde açıklanan yeni siyasi felsefe yer alır. Bağımsızlık Bildirgesi, Virginialı bir asilzadenin eseridir. Mağrur ve varlıklı bir köle sahibi olan Thomas Jefferson, Bildirge'yi yazmakla görevlendirilen beş kişilik komitenin üyesidir ama 1776 yılının haziran ayında sunulan iki taslak neredeyse tamamen onun kaleminden çıkmıştır. Bağımsızlık Bildirgesi'nin önemi büyüktür ve "bütün insanlar eşit yaratılmıştır" ifadesi o tarihte şaşırtıcı bir savdır. Üstelik "yönetimlerin hak ve yetkilerini yönetilenin rızasından alması gerektiğini" savunmuştur.

Ne İngiltere Kralı III. George ne de Fransa Kralı XVI Louis'in sıcak karşılayabileceği bu kışkırtıcı fikirler Birleşik Devletler ve Batı dünyası genelindeki liberal siyasi sistemlerin temelini oluşturmuştur. İngiliz ve Fransız Aydınlanma düşünürlerinin eserlerinden türetilen bu siyasi öğreti, ilk modern devletin kurulmasına zemin hazırlamış ve bunu yaparak dünyayı değiştirmiştir.

Amerika'nın Geleceği

Jefferson esrarını halen korur. Monarşiden nefret etmesine karşın

John Trumbull'un *Bağımsızlık Bildirgesi* tablosu anayasa taslağının komite tarafından Kongreye sunulmasını resmeder. Thomas Jefferson ayakta duran kırmızı yelekli kişidir.

Devrim öncesi Fransa'ya hayranlık duymuştur. Birleşik Devletlerin ilk büyükelçisi olarak görev yaptığı Fransa'nın uygarlaşmış zarafetinden hoşlanmıştır. Yüksek makamlara sıcak bakmadığını söylese de iki dönem Birleşik Devletler Başkanlığı yapmıştır. 1803'te başkanlık yaptığı sırada Louisiana Satın Alımını gerçekleştirmiştir: Sıkı pazarlıklar sonucunda Mississippi'nin batısındaki geniş toprakların Fransa'nın sembolik egemenliğinden çıkıp Birleşik Devletlere geçmesini sağlamıştır. Jefferson, ABD'nin geleceğinin batıya doğru uzanan geniş arazilerin kolonileştirilmesinden geçtiğini anlamıştır. Yerli nüfusun sürülmesi

> Bize hayat veren tanrı aynı zamanda özgürlük de verir.
> **Thomas Jefferson**

gerektiği fikrini benimsemiştir ve kendisi de köle sahibidir. "Siyahların, hem beden hem zihin yönünden beyazlardan aşağı olduğunu" ileri sürmüştür. Kendisi gibi Virginialı olan George Washington kölelerini serbest bırakırken, Jefferson bundan imtina etmiştir.

Yine de bunların hiçbiri Jefferson'ın bugüne uzanan özgürlük anlayışının ortaya konmasında üstlendiği rolün önemini azaltmaz. Jefferson köleliğin yanlış olduğuna inansa da, siyahlar Afrika'ya geri götürülmedikçe köleliğin kaldırılmasının hem köleler hem de beyaz Amerikalıların zararına olacağını düşünmüştür.

Yeni Bir Anayasa

Jefferson, Bağımsızlık Bildirgesi'nin esin kaynağı olsa da ülkeyi şekillendirecek olan Anayasa taslağının oluşturulmasında resmi bir rol üstlenmemiştir. Birleşik Devletler yasal olarak 1783'te Britanya'dan bağımsızlığını ilan etse de sonraki dört yıl boyunca gittikçe istikrarsızlaşan bir siyasi boşluğun içine düşmüştür. Ülkenin geleceğini gittikçe daha bölünmüş bir yapı haline gelen ve farklı olarak Pennsylvania, New York ve New Jersey'de toplanan Konfederasyon Kongresi belirlemiştir.

Yeni ülkenin merkezi yönetim yerine bağımsız eyaletlerin haklarına öncelik verenler ve güçlü bir merkezi yönetim ve hatta Amerikan monarşisinin kurulmasını savunanlar tarafından parçalanıp akamete uğrayabileceğine inanmak için güçlü nedenler vardır. 1787 yılının ilkbaharında Philadelphia'da bir Anayasa Kongresi toplanmıştır. Önerilen resmi Anayasa taslağı, ertesi yılın haziran ayına kadar onaylanmamış ve uzun tartışmalara konu olmuştur. Bu sürecin neticesinde yeni bir yönetim türü ortaya çıkmıştır. Haklar Bildirgesi maiyetinde olan Anayasa aynı zamanda yasama, yürütme ve yargının birbirlerini kontrol altında tutacağı ideal bir yönetim modeli sunmuştur. 1791'deki ilk yazılı Fransız Anayasası üzerinde önemli bir etkisi vardır ve bir model olmayı sürdürür.

"Tamamlanmamış Bir İş"

Kurucu babalar, Birleşik Devletler'in potansiyeli hakkında iyimser olsa da önemli bir sorunu çözüme kavuşturamamıştır. Jefferson'ın ilk Bağımsızlık Bildirgesi taslağında kölelik "alçakça bir ticaret" ve "insan doğasına karşı acımasız bir savaş" olarak nitelendirilir. Ancak köleliğin yasal olduğu güney eyaletlerini ve kuzeydeki köle tüccarlarını yatıştırmak için bu radikal ifadeler daha sonra çıkarılmıştır. Abraham Lincoln'un Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasada "tamamlanmamış" olarak nitelendirdiği iş, neredeyse 90 yıl sonra 620.000 kişinin hayatına mal olan bir iç savaşın ardından tamamlanabilmiş ve kölelik son bulmuştur. ■

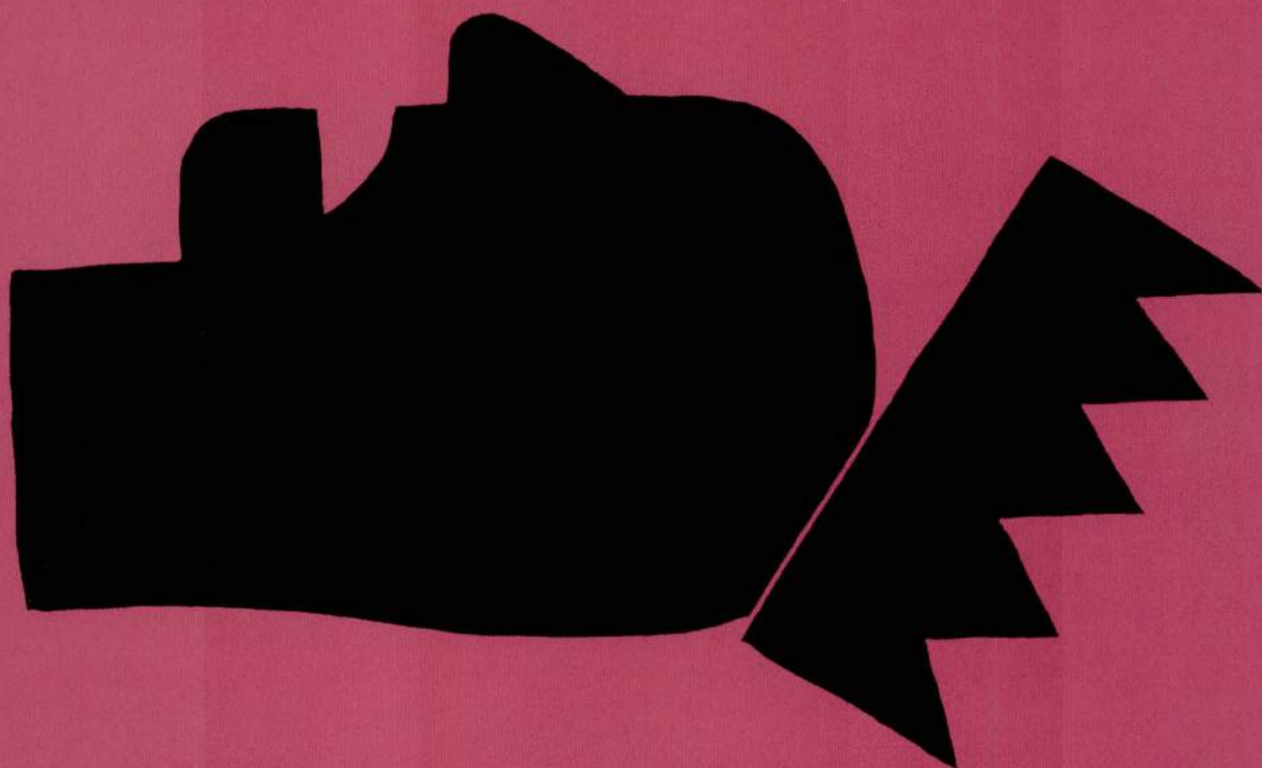
George Washington

1732'de doğan George Washington, Yedi Yıl Savaşlarında (1754–61) Fransa karşısında İngiliz tahtına başarıyla hizmet vermiştir. Virginia Eyalet Meclisinde görev almış ve 1774 ve 1775'teki Kıta Kongrelerinde Virginia'yı temsil etmiştir. Amerikan Bağımsızlık Savaşının patlak vermesiyle oybirliğiyle Amerikan ordusunun başına getirilmiştir. Özellikle çatışmaların çok zorlu olduğu ilk yıllarda orduyu büyük bir cesaret ve hayal gücüyle yönetmiştir. Yeterince donanımlı olmayan ve açlıktan ölmek üzere olan "ordusunun iskeletini" çok zorlu kış koşullarına rağmen daha güvenli olduğu için Pennsylvania'daki Valley Forge askeri kampına çekmiştir. 1783'ten itibaren yeni ülke için anayasal bir yönetim oluşturmaya çalışmıştır. Ülkenin ilk başkanı olmuş ve Jefferson'ın öncülüğündeki Demokratik Cumhuriyetçilerle asabi Alexander Hamilton'ın öncülüğündeki Federalistler arasındaki artan tartışmalar arasında iki dönem görev yaptıktan sonra 1797'de emekliye ayrılmıştır. 1799'da öldükten sonra Virginia'da Potomac nehrine bakan Mount Vernon malikanesine gömülmüştür.

“EFENDİM, BU BİR DEVRİM”

BASTILLE BASKINI (1789)

KISACA

YAKLAŞIM
Fransız Devrimi

ÖNCE
Mayıs 1789 XVI. Louis Genel Meclis'i toplar. Haziran ayında halkın adına etkili bir güce sahip olan Millet Meclisi kurulur.

SONRA
Nisan 1792 Yasama meclisi, Avusturya ve Prusya'ya savaş ilan eder. Birinci Fransa Cumhuriyeti kurulur.

Ocak 1793 XVI. Louis idam edilir.

Mart 1794 Terör zirveye tırmanır. Temmuz ayında başlıca savunucusu Robespierre idam edilir.

Ekim 1795 Napoléon kargaşanın hâkim olduğu Paris'e zor yoluyla düzen getirir.

Kasım 1799 Napoléon fiilen Fransa'nın hükümdarı olur.

14 Temmuz 1789'da öfkeli Paris halkı, rivayet edilen kraliyet saldırısına karşı şehirlerini korumak için silahlanmak istemiş ve Bastille adıyla bilinen eski hisarı basıp zindan müdürüyle muhafızları öldürmüştür. Kraliyetin gücüne bu şiddetli karşı koyuş, yalnızca Fransa'yı sarmakla kalmayıp tüm dünyada ya nkı uyandıran Fransız Devrimi hareketinin simgesi olmuştur. Devrimde dillendirilen fikirler, daha demokratik yönetimlerin kurulmasına ilham vererek Avrupa'daki mutlak monarşiler için sonun başlangıcı olmuştur.

Fransız Devrimi aslen aristokratik ayrıcalıkları ortadan kaldırıp Aydınlanma hareketinin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik prensiplerine dayalı yeni bir devlet kurmayı amaçlamıştır. Ancak devrim ilk başta büyük bir iyimserlik dalgası yaratsa da çok geçmeden yozlaşmıştır. Fransa'ya yıllar boyunca şiddet hâkim olmuş ve bu süreç Napoléon Bonaparte'ın diktatörlüğüyle son bulmuştur. Ayrıcalıklı eski düzenle [ancien régime] çoğunlukla şiddet yoluyla uyumlu bir yeni düzen yaratmaya çalışan yeni dünya arasındaki çatışmanın, karmaşa ve kaosun öyküsü yadigar kalmıştır.

> Fransız Devrimi, İsa'nın gelişinden beri insanlık tarihinde ileriye doğru atılmış en büyük adımdı.
> **Victor Hugo**
> ***Sefiller* (1862)**

Kargaşa İçinde Bir Ülke

İyi niyetli ama kararsız biri olan Fransa kralı XVI. Louis, 1789'da Fransa'nın karşı karşıya kaldığı kadar ağır bir kriz şöyle dursun herhangi bir krizi başarıyla çözebilecek yeterlikte değildir. Önceki yüzyılda büyük büyükbabası Güneş Kral XIV. Louis, Fransa'da mutlak monarşiyi yerleştirerek tüm gücü elinde toplamış ve Versailles'teki sarayını Avrupa'daki en gelişmiş saray ve aristokratik ayrıcalığın

Aydınlanma düşüncesi özgürlüğe dayalı **yeni bir siyasi düzen** inancını yeşertir.

→ Fransa'da **siyasi kriz** patlak verir ve **eski düzenin yıkılması** mümkün görünür.

→ **Bastille Zindanı ayaklanan halk tarafından basılır.**

↓ Temeldeki **özgürlük, eşitlik, kardeşlik** inancı sadece Fransa'yı değil tüm dünyayı değiştirir.

← Bunu istikrarsızlık, **ayaklanmalar, iç savaş** ve devlet eliyle **idamlar** izler.

← **Yeni bir toplum** inşa etme çabaları başlar: Monarşi devrilir ve **cumhuriyet ilan edilir.**

Ayrıca bakınız: Fransa'da XIV. Louis'nin Kişisel Hükümdarlığının Başlaması 190 ▪ Quebec Savaşı 191 ▪ Diderot'nun *Ansiklopedi*'yi Yayımlaması 192–95 ▪ Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Waterloo Savaşı 214–15 ▪ 1848 Devrimleri 228–29

Bastille Baskını, Fransız Devriminin başlangıcını simgeler. 1789 yılının Temmuz ayında içinde yalnızca mahkûm olsa da Bastille Zindanının yıkılması büyük önem taşır.

kalesi haline getirmiştir.

XVI. Louis, soyluların hiçbir ayrıcalıktan feragat etmek istemediği bir ülkede hüküm sürmüştür. Vergiler neredeyse sadece baskı altındaki köylülerden toplanabilirken, Fransa fiilen iflas etmiş durumdadır. 18. yüzyılın sonlarında Fransa'nın nüfusu hızla artmıştır ama İngiltere'nin aksine Fransa'da bir tarım devrimi yaşanmadığı için 1787 ve 1788'deki gibi kötü hasatlar ülkeyi bilhassa zayıf düşürmüştür. Bu umutsuz yazları, çok ağır geçen 1788–89 kışı izlemiş ve geniş kitleler açlığa mahkûm olmuştur.

Kralın Yanıtı

Mali kriz tırmanınca, Louis bir yandan otoritesini korumaya çalışırken bir yandan da ek kaynak arayışına girmiş ve en son 1614 yılında toplanan Genel Meclisi toplantıya çağırmıştır. Yarı-parlamenter bir yapı olan Genel Meclis'te birinci zümre din adamları, ikinci zümre soylular ve üçüncü zümre ise burjuvalar ve hukukçuların ağırlıkta olduğu avam tabakasıdır. Genel Meclis 5 Mayıs 1789'da Versailles'da toplanmıştır. Soylular ve din adamları daha en başından kendi oylarının avam üyelerinin oylarından daha değerli olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine 17 Haziranda avam meclisi kendini Millet Meclisi olarak ilan ederek tüm yetkiyi elinde toplamıştır. Ağustos ayında Fransa'nın kırsal kesimindeki köylü ayaklanmalarının ardından Millet Meclisi feodal vergileri ve aristokratik ayrıcalıkları ortadan kaldırıp temel özgürlükleri savunan İnsan Hakları Beyannamesini yayımlamıştır.

1789 yılının Ekim ayında gelişmeler birdenbire hız kazanmıştır: Paris'teki ekmek yokluğunu protesto eden büyük bir kalabalık Versailles'a hücum etmiş, kraliyet ailesini Paris'e gelmeye zorlamış ve üstüne üstlük sarayı yağmalamıştır. Louis ve ailesi başkente getirilirken Versailles'daki muhafızların kesilen başlarının kazıklara geçirilerek teşhir edilmesi, ileride yaşanacakların tüyler ürpertici bir habercisidir.

Mevcut kraliyet yönetimini devirmek görece kolay olsa da yeni bir yönetim kurmanın çok daha zor olduğu ortaya çıkmıştır. Anayasal monarşinin en kesin çözüm olacağı öngörülmüştür. Ancak Fransa az çok ılımlı olan bu seçeneği savunanlarla çok daha radikal cumhuriyetçi alternatifi savunanlar arasındaki mücadeleye sahne olmuştur.

Birinci Cumhuriyet

Louis'in hükümdarlığı bugünden bakıldığında birçok önemli açıdan yıkılmaya mahkûm gibi görünse de, kral yeniden otoritesini sağlama umudunu bütünüyle yitirmemiştir. Çok sayıda Fransız aristokrat devrimin ülkeyi güvensiz hale getireceği korkusuyla Fransa'yı terk etmiştir. Fransız kraliçesi Marie-

> Terör hızlı, sert ve kararlı adaletten başka bir şey değildir; bu nedenle de erdemden doğar.
>
> **Maximilien Robespierre, Şubat 1794**

Antoinette'nin erkek kardeşi tarafından yönetilen Avusturya başta olmak üzere diğer Avrupa rejimlerini ikna etmeye çalışan bu muhacirler, dışarıda devrim karşıtı bir hava yaratmışsa da asıl olarak Fransa'da devrimin başarıya ulaştığı görmek isteyenlerin kararlılığını pekiştirmiştir.

1791 yılının Haziran ayında yurtdışına kaçmaya çalışan Louis, Fransa'nın kuzeydoğu sınırı yakınlarında yakalanmış ve gittikçe daha çok şiddete başvuran ve politikleşen halkın yuhalamaları arasında Paris'e geri getirilmiştir. Çizgili ve bol pantolonlarına referansla "baldırı çıplaklar" denen halk kesiminin ve Fransız hükümetinin desteğini arkasına alan radikal Jakobenler ve [daha ılımlı ç.n.] Jirondenler gibi siyasi hizipler arasındaki düşmanlık tırmanmıştır.

Dış Tehdit

Tüm istikrarsızlığa rağmen, yeni bir toplumsal düzen kurmaya dönük adımlar atılmıştır. 1791 yılının Eylül ayında anayasal monarşi ilan edilmiş ve aynı şekilde kilisenin ayrıcalıklı konumu ortadan kaldırılmıştır ama bu adım ayaklanmaları ve şiddeti tetiklemiştir. Bir diğer önemli adım ise basın özgürlüğünün getirilmiş olmasıdır.

Devrimci Fransa, babadan oğula geçen hükümdarlığı yeniden tesis etmek ve kendi ülkelerindeki devrimci eğilimlerin önüne geçmek isteyen Avusturya ve Prusya'nın dış tehdidiyle de karşılaşmıştır. 1792 yılının Nisan ayında Fransa her iki ülkeye de savaş ilan etmiş ve çatışmalar farklı kisveler altında 23 yıl devam etmiştir. Birleşik Avusturya ve Prusya kuvvetleri 1792 Ağustosunda Paris'e 160 kilometre kadar yaklaşmıştır.

Paris'i bir tür histeri dalgası kaplamış ve halk kraliyet ailesinin tutulduğu Tuileries'e hücum ederek İsveçli muhafızları katletmiştir. Ertesi ay Eylül Katliamları olarak bilinen olaylarda kraliyete sempati beslediğinden şüphelenilen herkes hedef alınmıştır. 1792 Eylülü aynı zamanda doğrudan seçilen Milli Kongre toplandığı ve Birinci Fransa Cumhuriyetinin kurulduğu tarihtir. Neredeyse ilk iş olarak vatana ihanet suçlamasıyla mahkeme karşısına çıkarılan XVI. Louis 1793 yılının Ocak ayında insani ve eşitlikçi bir idam şekli olarak savunulan giyotinin ilk kurbanlarından biri olmuştur.

> Öyleyse, sayın vekiller, gündem maddemiz Terör! ... Kanunun kılıcı tüm suçlularının başının üzerinde sallanmalı.
> **Genel Güvenlik Komitesi**
> **Eylül 1793**

Kriz algısı büyümeye devam etmiştir. 1793 yılının Nisan ayında devrimi savunmak amacıyla Kamu Güvenliği Komitesi oluşturulmuştur. Ülkeye egemen olan Jakobenlerin en etkili ismi olan taşralı hukukçu Maximilien Robespierre'in liderliğinde Kamu Güvenliği Komitesi yaklaşık bir yıl boyunca fiilen Fransa'nın hükümeti rolünü üstlenmiştir. Çok kısa ömürlü olsa da yıkıcı bir etki yaratmıştır. Terör Döneminde ülke genelindeki karşı devrimci hareketler acımasızca bastırılmıştır: bunun en açık örneği Fransa'nın batısındaki Vendée bölgesinde 300.000'e yakın kişinin hayatını kaybetmesidir. Kiliseler de bilhassa zengin hedefler olmuştur. Terör Döneminin kurbanları ülkede kalan aristokratlardan çok Robespierre'in devrimci saflığından şüphe ettiği kişilerdir ve neredeyse tüm siyasi muhalifleri bu kategoriye girer.

Robespierre'in devrimci saflık

XVI. Louis 1793'te idam edilir. Giyotinin tek infaz yöntemi olarak hem soylular hem yoksullar için kullanılması, devrimin eşitlik prensibini pekiştirmeyi amaçlamıştır.

Fransız Devrimi, Aydınlanma hareketinin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik prensiplerini temel alan yeni bir devlet inşa etme fikrini yola çıkmıştır.

arayışı, 1794'te Yüce Varlık Kültü adında yeni bir din kurmasıyla beklenmedik bir noktaya ulaşmıştır. Yüce Varlık Kültü, vatansever ve devrimci erdemlerin odağı olarak ve bu erdemleri teşvik etmek için tasarlanmıştır ve Katolik Kilisesinin hurafelerinin yerine evrenin doğa yasalarını yücelten akla adanmış bir inanç getirmeyi amaçlar. Bu girişimin ortaya çıkardığı megalomani, Robespierre'in ani düşüşünde önemli rol oynamış ve 1794 Temmuzu sonlarında Robespierre giyotinle idam edilmiştir.

Düzenin Sağlanması

İdamların sona ermesi ve özellikle 1795'in sonunda Direktuvar adı verilen yeni bir yönetimin kurulmasıyla birlikte bir tür düzen sağlanabilmiştir. Yeni yönetimin o tarihte Fransız Devrim Ordusunda genç bir general olan Napoléon Bonaparte eliyle Paris halkına karşı kuvvet kullanmak çekinmemesi de bunda rol oynamıştır.

Seferberlik ilanıyla kuvvetini artıran Fransız orduları ilk başta uğradığı yenilgileri tersine çevrilebilmiş ve görünüşte devrimi yeni topraklara taşımaya hazır hale gelmiştir. Cesaret toplayan Fransa "doğal sınırların" Ren nehri olduğu yönündeki iddiasını daha güçlü biçimde dillendirmiştir. Bu fiilen Fransız egemenliğinin Almanya'ya uzanması anlamına gelir. 1797'ye kadar Çukur Ülkelerde ve kuzey İtalya'da Avusturya'yı ağır yenilgilere uğratan Fransa artık Avrupa'daki doğal üstünlüğünü yeniden sergilemeye hazır hale gelmiştir.

Tarihsel Önem

Fransız Devrimi, önemi her ne olursa olsun, halen yoğun bir tartışma konusudur. Soyut hedefleri gayet açıktır: baskıcı monarşiye ve yerleşik ayrıcalıklara son vermek; temsile dayalı bir yönetim kurmak ve evrensel hakları savunmak. Ancak somut gerçeklikte karmaşık ve çoğu zaman şiddet yüklüdür.

Ayrıca 1804 itibariyle Napoléon Fransa'da XIV. Louis'ten beri görülen en etkili yönetimi oluştursa da kendisi için fiilen bir tür mutlakıyet kurmuştur. Yine de devrimin sonuçları 20. yüzyıla kadar aksetmiştir. Özgürlüğün uygar dünyanın temelini oluşturması gerektiği inancında kritik bir dönemeç olarak yerini korur. ■

Maximilien Robespierre

1789'da avam meclisinin üyesi olan hukukçu Maximilien Robespierre (1758–94) 1793 yılının Eylül ayından 1794 yılının Temmuz ayına kadar Fransa'ya hâkim olan Terör döneminin baş mimarıdır. Mülksüzlerin sesi olmasının yanı sıra hem destekçilerini hem muhaliflerini heyecanlandıran çok ateşli konuşmalar yapabilen usta bir hatiptir. Aynı zamanda güçlü bir ordunun karşı devrimci bir harekete kaynaklık edebileceği düşüncesiyle Fransız Devrim Savaşlarının ateşli bir karşıtıdır. En azından ilk başlarda idam cezasına karşı çıksa da daha sonra bu konudaki fikrini şaşırtıcı biçimde değiştirmiştir. Terörün devrimi korumak için en etkili yöntem olduğuna kanaat getirdikten sonra en amansız terör savunucusu olmuştur. Terörün erdemin doğal ürünü olduğunu ve devrime yön vermesi gerektiğini ileri sürmüştür. O tarihten sonra sözde çoğunluğun iyiliği adına devlet şiddetini savunanlar için özgün, etkili bir model olmayı sürdürür.

BÜTÜN AVRUPA HALKLARINI BİRLEŞTİRMELİYİM VE PARİS'İ DÜNYANIN BAŞKENTİ YAPMALIYIM

WATERLOO SAVAŞI (1815)

KISACA

YAKLAŞIM
Devrim ve Napoléon Savaşları

ÖNCE
1792 Cumhuriyetçi Fransa'ya karşı Devrim Savaşları başlar.

1799 Napoléon askeri darbeyle yönetimi ele geçirir.

1804 Napoléon, Fransa'nın İmparatoru unvanını kullanır.

1805 Britanya, Trafalgar deniz savaşında Fransa ve İspanya'ya karşı zafer kazanır.

1807 Fransa Portekiz'i işgal eder.

1809 Napoléon'un son askeri zaferinde Avusturya yenilgiye uğrar.

1814 Napoléon bir dizi yenilginin ardından iktidardan çekilir.

SONRA
1815 Napoléon son kez sürgüne gönderilir ve Bourbon monarşisi kurulur.

1830 Bourbon monarşisi devrilir.

Fransa seferberlik ilan ederek görülmemiş büyüklükte bir ordu kurar.

→

Napoléon imparator olur ve **Fransa'nın Avrupa'daki egemen rolünü** geri getirmeye ant içer.

↓

Rusya'nın işgaliyle birlikte **Fransız egemenliği aşırı genişler** ve insan gücü tükenir.

←

Büyük zaferler, Şarlman döneminden beri **en büyük Avrupa imparatorluğunu** yaratır.

↓

Napoléon zaferlerinin hızı **sürdürülemez** hale gelir.

→

Napoléon sonunda Waterloo'da yenilgiye uğrar.

Napoléon'un 18 Haziran 1815'te Brüksel'in güneyindeki Waterloo Savaşında yenilgiye uğraması Fransız İmparatoru olarak iktidardan devrilmesine ve Avrupa'daki 23 yıllık savaş halinin son bulmasına işaret eder. Yağmurla sırılsıklam olmuş bir savaş meydanında 118.000 kişilik İngiltere, Hollanda ve Prusya kuvvetlerinin Napoléon tarafından acilen oluşturulmuş 73.000 kişilik Fransız ordusunu yenilgiye uğrattığı destansı bir savaştır.

Fransız Devrim Savaşları, 1792'de devrimci prensipleri komşu ülkelere yaymak ve Fransa'yı düşmanlarına karşı korumak için başlatılmıştır. Napoléon döneminde bu savaşlar

Ayrıca bakınız: Fransa'da XIV. Louis'nin Kişisel Hükümdarlığının Başlaması 190 ▪ Quebec Savaşı 191 ▪ Diderot'nun *Ansiklopedi*'yi Yayımlaması 192–95 ▪ Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ 1848 Devrimleri 228–29

Napoleon Bonaparte

Korsika adasındaki Ajaccio'da İtalyan soylusu olduğunu iddia eden bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Napoléon Bonaparte (1769–1821) 1785 yılında Fransız ordusunda görevlendirilmiştir ve Fransız Devriminin ateşli bir savunucusudur. 1796'da 26 yaşındayken İtalya ordusunu komuta etmiş ve bir dizi etkileyici zafer kazanmıştır. İki yıl sonra Mısır'a başarısız bir sefer düzenlemiştir.

1800 yılına kadar yazgısının bu olduğuna gittikçe daha çok kanaat getirdikten sonra askeri bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş ve önce Fransa, ardında da Avrupa'ya egemen olmuştur. Askerlikte olduğu kadar hükümdarlıkta da parlak ve yorulmak bilmez bir kişidir. Fransız hukukunun temelini oluşturan 1804 tarihli Napoléon Kanunu, Napoléon'un gerçekleştirdiği en kalıcı reformu olmuştur. Napoléon 1814'te istifaya zorlandıktan sonra Akdeniz'deki Elba adasına sürgüne gönderilmiş ve buradan kaçarak kurduğu orduyla Waterloo'da yenilgiye uğramıştır. 1815'te Güney Atlantik'teki St. Helena Adasına sürgün edilmiş ve altı yıl sonra ölmüştür.

Devrim adına yapılsa da fiilen fetih savaşlarına dönüşmüştür.

Kıtanın Yeniden Şekillenmesi

Devrim Savaşları sırasında Fransa Kuzey İtalya ve Çukur Ülkelerde kardeş cumhuriyetler kurmuştur. Napoléon döneminde krallıklara dönüştürülen bu ülkelerin başına İmparator'un aile üyeleri getirilmiştir. Prusya'nın dışında tüm Alman prenslikleri Fransa'nın kukla devletleri haline gelirken, 800 yıllık Kutsal Roma İmparatorluğu yıkılmıştır. 1807 yılından itibaren Polonya'nın büyük bir kısmı Varşova Grandüklüğü adı altında Fransa'nın kontrolüne geçmiştir. Bu devletler Fransa çizgisinde yeniden yapılandırılmıştır: Kilisenin gücü azaltılmış, serflik kaldırılmış ve aristokratik ayrıcalığa son verilmiştir. Ancak bu tür reformlar kaçınılmaz bir biçimde hoşnutsuzlukları da tetiklemiştir.

Napoléon'un fetihleri sadece askeri zeka ürünü değildir; çok kalabalık Fransız orduları da bunda rol oynamıştır. 1793'teki seferberlik çağrısıyla Fransız ordusu 160.000 kişiden 1.5 milyon kişiye çıkmıştır. Yalnızca İngiliz Kanalı tarafından korunan Britanya yenilmeden kalmıştır: 1805'te güney İspanya açıklarındaki Trafalgar zaferi, dünyanın birinci deniz gücü olarak Britanya'nın konumunu pekiştirmiştir. Ancak deniz kuvvetleri Napoléon'u yenilgiye uğratmak için tek başına yeterli değildir. Britanya'nın en önemli rolü Fransa'ya karşı sürekli değişen ittifakları finanse etmek olmuştur.

Napoléon buna yanıt olarak Kıta Avrupası'yla Britanya arasında ticareti yasaklayan Kıta Ablukasını devreye sokmuştur. Ancak Portekiz ve Rusya, Britanya'yla ticareti sürdürmüş ve sırasıyla 1807 ve 1812'de Napoléon'un istilalarına hedef olmuştur.

Napoléon'un egemenliğine direniş tırmanmıştır; İspanya, Fransız kaynaklarını boşaltan acımasız bir gerilla savaşı başlatmış ve Napoléon tarafından "İspanya ülseri" olarak nitelendirilmiştir.

Son Yenilgi

Napoléon, Fransa'nın yenilmezliği inancını beslediği için yenilginin etkileri daha da sarsıcı olmuştur. 1812'de Rusya'ya sefer düzenliği 450.000 kişilik ordudan geriye yalnızca 40.000 kişi kalmıştır.

Napoléon altından kalkamayacağı kadar büyük bir işe girişmiş ve 1813'te Leipzig'de kendi birliklerinden üç kat kalabalık olan Avusturya, Prusya, Rusya ve İsveç kuvvetleri karşısında ilk önemli yenilgisini almıştır. Waterloo Savaşına kadar Fransız birlikleri biraz toparlanmıştır ve yalnızca iki kat kalabalık olan bir düşmanın karşısına çıkmıştır. Ancak Napoléon'un askeri dehası bunu telafi etmeye yetmemiş ve imparatorluk tutkusu Waterloo'nun çamurlarına gömülmüştür. ▪

> Bütün Fransız erkekler kalıcı olarak askerlik hizmetini yerine getirmekle yükümlüdür.
> **Seferberlik İlanı, 1793**

HİÇ KORKMADAN AMERİKA'NIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TEMELİNİ ATALIM; TEREDDÜT ETMEK SONUMUZ OLUR

BOLÍVAR'IN GRAN COLOMBIA'YI KURMASI (1819)

KISACA

YAKLAŞIM
Latin Amerika'nın Bağımsızlığı

ÖNCE
1807–08 Napoléon'un İberya işgali, Güney Amerika'daki İberya kolonilerinde yönetim krizine yol açar.

1819 İspanya, New Granada eyaletinden sürülür ve Büyük Kolombiya Cumhuriyeti kurulur.

SONRA
1822 Portekiz, Brezilya'da I. Pedro önderliğinde anayasal monarşi kurulmasını onaylar.

1824 İspanyollar Peru'da teslim olur ve Yeni Dünya'daki imparatorlukları son bulur.

1830 Büyük Kolombiya Cumhuriyeti dağılır ve bağımsız Ekvador, Kolombiya ve Venezuela ülkeleri kurulur.

1819'da *Kurtarıcı* [Libertador] adıyla bilinen Simón Bolívar'ın Gran Colombia veya Büyük Kolombiya Cumhuriyetini kurması, bağımsız Latin Amerika'nın ortaya çıkmasında bir dönüm noktası olmuştur..

1825'e kadar kıtadaki yaklaşık 300 yıllık İspanyol ve Portekiz egemenliğine son verilmiştir. 1822'de bağımsızlığını kazanan Brezilya'da bu süreç görece kolay ve büyük ölçüde kansız olmuştur. Diğer yerlerde ise karmaşık, uzun ve şiddetli bir süreç yaşanmıştır. Bu egemen Avrupalılar, Amerikan yerlileri, siyahlar ve melezler gibi çok çeşitli sınıf ve ırklardan oluşan toplumların uyumlu siyasi bütünler oluşturması-

Ayrıca bakınız: Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ Köle Ticareti Yasası 226–27 ▪ Meksika Devrimi 265

Güney Amerika'da İspanyol ve Portekiz sömürgelerinde **siyasi özgürlük** görüşleri yaygınlaşır.

↓

Bu görüşler kıtadaki **İspanyol yönetimini istikrarsızlaştırır.**

↓

Güney Amerika'daki sömürgeci güçlere karşı savaşlar yeni bağımsız Gran Colombia cumhuriyetinin kurulmasına yol açar.

↓

Yeni devlet **bölünme ve istikrarsızlıkla** boğuşur. Siyasi anlaşmazlıklar birlik ümitlerini yok eder.

↓

Irksal ve sosyal olarak **altüst edilen** Güney Amerika ekonomik ve siyasi olarak **kendini kabul ettirmeye** çalışır.

nın ne kadar zor olduğunun bir yansımasıdır. Kısa ömürlü Gran Colombia cumhuriyeti keskin anlaşmazlıklara sahne olmuş ve 1830'da dağılmıştır.

Brezilya'nın Bağımsızlığı

Kısmen Amerikan ve Fransız devrimlerinin liberal öğretilerinden etkilenen Güney Amerika'daki bağımsızlık hareketinde toplumsal adalet veya temsili yönetim arzusu nadiren rol oynamıştır. 1810 ve 1813'teki iki başarısız Meksika devrimi dışında, bağımsızlık hareketi egemen seçkinler arasındaki iktidar mücadelesinden öteye geçmemiştir. Tarafların hiçbiri Fransız Devriminin temelini oluşturan, toplumu liberal prensiplere göre yeniden yapılandırmayı amaçlayan bir toplumsal değişime çok fazla ilgi göstermemiştir. Bununla birlikte Napoléon Savaşlarının da bu süreçte önemli etkisi olmuştur. Napoléon'un 1807'de Portekiz'i işgal etmesi üzerine Portekiz kralı VI. João ve saray maiyeti Brezilya'daki koloniye sığınmak zorunda kalmıştır. João 1815'te Napoléon'un devrilmesinden sonra da Brezilya'da kalmıştır. Portekiz'e 1821'de geri dönen kral, oğlu ve varisi Pedro'yu Brezilya'da bırakmıştır.

İspanya'nın Latin Amerika'daki kolonilerinin hepsinde olduğu gibi Brezilya'da da toprak sahibi seçkinler egemendir ve bunların çoğu

Simón Bolívar

1793'te Caracas, Venezuela'da dünyaya gelen Simón Bolívar, şehirdeki en eski ve en varlıklı soylu ailelerinin birinden gelir. Avrupa'da aldığı eğitim sırasında Amerikan ve Fransız devrimlerinin cumhuriyetçi ideallerini özümsemiştir. Hispanik Amerika'nın bağımsızlığı fikri hayal gücüne işlemiştir.

Bolívar'ın devrimci kariyeri 1810'da Caracas'taki başarısız ayaklanmayla başlamıştır. 1814'te karizmatik lider Bolívar kendini yeni Venezuela cumhuriyetinin "kurtarıcısı" ve devlet başkanı ilan etmiştir. 1817'de korkusuzca Kolombiya'yı istila etmiş ve 1824'te Ekvador ve Peru'nun fetihlerini tamamlamıştır. Bolívar'ın rüyası Arajantin, Brezilya ve Şili dışındaki tüm Güney Amerika'yı bir tek büyük cumhuriyet çatısı altında birleştirmektir. Ancak diktatöryel eğilimleri ve ordusunun acımasızlığı sonunda huzursuzluğa yol açmış ve Gran Colombia kurucusunun öldüğü 1830 yılında parçalanmıştır.

Jean-Baptiste Debret'in bu tablosunda taç giymesi resmedilen Brezilya İmparatoru I. Pedro, Portekiz kralının oğludur. Ülkeyi vekil olarak yönetmek için Brezilya'da bırakılmıştır.

birçok kuşaktır Güney Amerika'da doğmuştur. Bu seçkinler, uzaktaki monarşinin mutlak bir otoriteye sahip olmasından rahatsızlık duymaya başlamış ve bu otoriteye boyun eğmek için ortada hiçbir neden görememiştir.

Amerikan Devrimiyle net paralellikler mevcuttur. Ancak Kuzey Amerika'da özgür doğan kişilerin temel özgürlükleri tartışma konusu olurken, Brezilya'da anlaşmazlık daha dar bir ölçekte ülkeyi kimin yöneteceği üzerinedir.

1822'de Pedro yerli seçkinlerin çıkarlarını korumak için Brezilya'yı bağımsız bir anayasal monarşi, kendisini de imparator ilan etmiştir. Bu sadece Brezilya'ya zaten egemen olanların çıkarına bağımsızlık getiren bir devrimdir: Daha açık sonuçlarından biri, sosyal veya ekonomik düzende hiçbir değişikliğin yapılmaması ve köleliğin 1888 yılına kadar, yani Batı dünyasındaki her ülkeden daha uzun süre yasal kalmasıdır.

İspanya'nın Kolonilerinin Yönetimi

İspanya'nın kolonilerinde bağımsızlık hareketi kısmen kreole adı verilen yerli egemen sınıfın kendi çıkarlarını koruma isteğinden kaynaklanmıştır. İspanya'nın Güney Amerika ticareti üzerindeki sıkı kontrolü ve cezalandırıcı vergi politikaları, kolonilerin dezavantajınadır. Ancak bağımsızlık hareketi kısa vadede Napoléon'un 1808'de İspanya'yı istila edip İspanyol kralı VII. Ferdinand'ın yerine kendi kardeşi Joseph'i getirmesine verilen bir reaksiyondur. İspanyol kolonileri fiilen meşru bir hükümdara sahip olmadığı için en azından monarşi yeniden tesis edilene kadar kendi kendilerini yönetmeyi görev edinmiştir.

Güney Amerikalı liberaller Joseph'i VII. Ferdinand'ın mutlak monarşisinin yerini alacak yeni ve daha adil bir toplumsal düzenin müjdecisi olarak görse de, kolonilerdeki monarşi yanlıları bu tür liberal eğilimlerin istikrarı bozduğunu düşünmüştür. Böylece iç çatışmanın tohumları ekilmiştir.

Meksika'da Toplumsal Devrim

O tarihte Yeni İspanya Genel Valiliği adıyla bilinen Meksika, neredeyse günümüzdeki Wyoming'den Panama'ya kadar uzanan ve Texas'ın büyük bir kısmını kapsayan geniş bir bölgedir. Buradaki olaylar farklı bir yön almıştır. 1810'da rahip Miguel Hidalgo, Meksika'daki bariz eşitsizliklere isyan etmiş ve bir halk devrimi başlatmıştır. Ertesi yıl ayaklanma acımasızca bastırılmış ve Hidalgo idam edilmiştir. 1813 ve 1815 arasında yine Katolik bir rahip olan José Morelos'un öncülüğündeki halk ayaklanması aynı şekilde bastırılmıştır. 1821'de Meksika az çok sembolik İspanyol direnişine karşı güç kullanılarak bağımsızlığını kazanmıştır. Bu hareketin liderliğini yürüten Meksikalı general Augustín de Iturbide ertesi yıl kendini Meksika imparatoru ilan etmiş ama hükümdarlığı bir yıldan daha kısa sürmüştür. Meksika 1838'e kadar Orta Amerika'daki tüm topraklarını, 1848'e kadar da tüm Kuzey Amerika topraklarını kaybetmiştir.

Gran Colombia

New Granada, Peru ve Rio de la Plata Genel Valiliklerini kapsayan İspanyol Güney Amerikasında gelişen olaylar çok farklı bir seyir izlemiştir. Buradaki temel figür Simón

> Kanım, onurum, Tanrım adına Brezilya'ya özgürlük getireceğime ant içiyorum.
>
> **Prince Pedro**
> **Brezilya İmparatoru I. Pedro (1822)**

> Kölelik, sınıflar arasındaki ayrımla birlikte sonsuza kadar yasaklansın.
> **José Morelos**
> **Başarısızlığa uğrayan 1813–15 Meksika Devriminin Lideri**

Bolívar'dır. Günümüzde Venezuela toprakları içinde kalan bölgede dünyaya gelen Bolívar kreole, aristokrat ve iyi eğitim bir kişidir. Avrupa'yı birçok kez ziyaret etmiş ve Fransız Devrimi'ni model olan modern bir ülkenin inşa edilmesinin ateşli bir destekçisi olmuştur. Özellikle de ortak bir Güney Amerika kimliğinin oluşturulması ve büyük bir Güney Amerika devletinin kurulmasıyla Güney Amerika'nın farklı halkları ve çıkarlarının bir araya getirilebileceğine inanmıştır. Kurulacak yeni ülke, Güney Amerika'nın kuzeyindeki geniş toprakları, esasen günümüzdeki Ekvador, Kolombiya, Venezuela ve Panama'yı kapsayan Gran Colombia'dır.

Bolívar'ın bağımsız Güney Amerika vizyonu birçok siyasi gerçekliğe ters düşmüştür. Birçok askeri başarıya ulaşmıştır (örneğin 1828 yılında Orta Andlarda kuzeyden ve güneyden çift taraflı bir kuşatma harekatı gerçekleştirerek Peru'daki geriye kalan İspanyol kalelerini ele geçirmiştir) ama bu başarıları kalıcı ve istikrarlı devletlere dönüştürebilmenin olanaksız olduğu görülmüştür.

Bolívar bir idealisttir ve tutkulu bir kölelik karşıtıdır. Bu kadar çok farklılık barındıran bir ülke ve halkın yalnızca güçlü bir merkezi yönetimle idare edilebileceğini düşünmüştür. Kendini doğal bir lider olarak gördüğü için Gran Colombia'nın ömür boyu başkanı olmak istemiştir. Ancak tahmin edilebileceği gibi şiddetli bir muhalefetle karşılaşmıştır.

Gran Colombia Cumhuriyetinin Parçalanması

Bolívar'ın 47 yaşındayken tüberkülozdan öldüğü 1830 yılına kadar Gran Colombia zaten parçalanmıştır. Bunun Avrupa'da yayılan milliyetçilik türünün sonucu olduğu ileri sürülebilir: Yunanistan ve ertesi yıl Belçika bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak özellikle Gran Colombia'nın geleceği üzerine uzlaşmaya varılamaması etkili olmuştur. Yönetimin liberal mi, muhafazakar mı, yoksa otoriter mi olacağı konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle Venezuela 19. yüzyıl boyunca tahminen 1 milyon kişinin hayatına mal olan şiddetli çatışmalara sahne olmuştur.

Bu istikamet belirsizliği, yüz yılı aşkın bir süre istikrarsızlık ve toplumsal eşitsizlik yaşanmasına yol açmıştır. Toprak sahiplerinin çıkarları doğrultusunda hareket eden otoriter askeri liderler ortaya çıkmıştır. Kaçınılmaz olarak şehirli ve köylü, siyah ve beyaz alt sınıflar sürekli bastırılmıştır. Hacienda adı verilen büyük çiftlik sisteminde geniş araziler acımasız toprak sahiplerinin emrindeki köylüler tarafından verimsiz biçimde işlenmiştir.

1910'da Meksika yeni bir devrime sahne olmuştur. Bu kısmen yoksulların kötü yaşam koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan ama temel ekonomik zayıflığı gidermek için çok az adım atabilen etkisiz liberal rejimlerle gerçek anlamda reform yerine süslü sözleri yeğleyen ve sadece kendi çıkarlarını gözeten otoriter rejimler arasında sıkışmanın bir sonucudur.

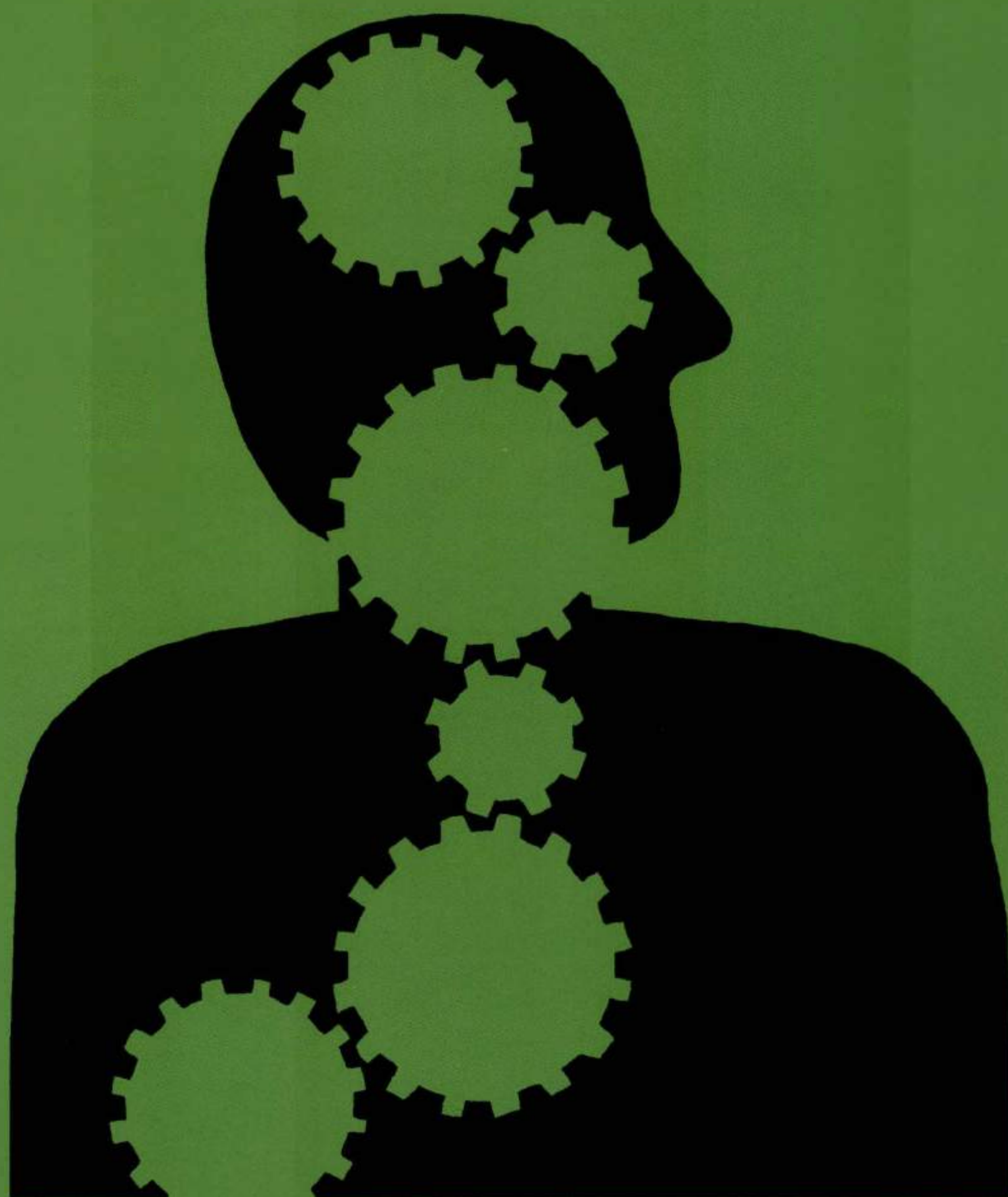
Bolívar'ın yeniden yapılanmış bağımsız bir Güney Amerika vizyonu, kendi kaderi hakkında ortak bir görüş paylaşmayan ve çoğunlukla şiddet boyutuna varan özel çıkar çatışmalarından kurtulamayan eşitsiz toplumun gerçekliğiyle asla başa çıkamamıştır. ■

Ayacucho Savaşında (1824) İspanyollar Güney Amerika'nın özgürlüğü için savaşan birlikler karşısında yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgi, Peru ve Güney Amerika'daki İspanyol egemenliğinin sonuna işaret eder.

SANAYİSİZ BİR HAYAT DÜŞÜNÜLEMEZ

STEPHENSON'IN LOKOMOTİFİNİN HİZMET VERMEYE BAŞLAMASI (1830)

KISACA

YAKLAŞIM
Sanayi Devrimi

ÖNCE
1776 Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* kitabı yayımlanır.

1781 Watt dönüş hareketi üreten ilk buhar makinesini icat eder ve İngiltere'de Coalbrookdale'de dünyanın ilk demir köprüsü inşa edilir.

1805 Birmingham ve Londra arasındaki Grand Junction Kanalı tamamlanır.

1825 Stockton ve Darlington'ı birbirine bağlayan dünyanın ilk ticari buharlı tren hattı açılır.

SONRA
1855 Bessemer fırını tanıtılır.

1869 İlk transkontinental demiryolu ABD'de tamamlanır

1885 Petrolle çalışan ilk içten yanmalı motor Almanya'da bir motorlu araca monte edilir.

Batıdaki **bilimsel devrim**, dünyanın daha iyi anlaşılabileceği ve **olanaklarından daha iyi faydalanılabileceği** hissini yaratır.

↓

Buharlı makinelerin geliştirilmesi **fabrikalarda seri üretimin** artmasını teşvik eder.

↓

Stephenson'ın Rocket adlı lokomotifi daha hızlı ve güvenilir bir ulaşım şeklini müjdeler.

↓

Batı **iç içe geçmiş küresel pazarlar** yaratarak dünyanın geri kalanına kendini empoze eder.

↓

Sanayi toplumlarının **fosil yakıtlara bağımlılığı** doğal çevreye yük getirir.

15 Eylül 1830'da George Stephenson'ın *Rocket* adındaki buharlı lokomotifinin çektiği dünyanın ilk ticari yolcu treni hizmete başlamıştır. 53 kilometre uzunluğundaki Liverpool ve Manchester Demiryolunda yine George Stephenson tarafından tasarlanan ve yaklaşık 48 kilometre hıza ulaşılabilen lokomotifler kullanılmıştır.

Stephenson'ın lokomotifi, son 250 yılda dünya tarihindeki en önemli gelişmenin simgesi olmuştur: Rüzgar değirmenleri, su değirmenleri, atlar ve diğer yük hayvanlarına bağımlı olan tarım toplumundan daha önce hayal bile edilemeyecek ölçekte güvenilir enerji üretebilen buhar makinelerinin kullanıldığı sanayi toplumuna geçişi simgeler.

Arka Plan

18. yüzyılın ortalarından sonlarına doğru İngiltere'de başlayan sanayileşmeyi, 17. yüzyılda Avrupa'daki bilimsel devrim tetiklemiştir. Hollanda'da başlayan ve Britanya'ya aktarılan mali değişimler de bunda rol oynamıştır. Krediye daha kolay ulaşabilme imkânı, ticari faaliyetlerin artmasını sağlamıştır. Gittikçe zenginleşen orta sınıfın üyeleri için yatırım imkânı bulmak ve yeni icatlarla teknolojileri desteklemek hiçbir zaman olmadığı kadar kolaydır.

Hollanda ve Britanya'da başlayan tarım devrimi de üçüncü bir faktördür. Çiftçiler mahsul rotasyonu sayesinde üç yılda bir toprağı nadasa bırakmanın gereksiz hale geldiğini fark etmiştir. Bu iki ülkedeki arazi ıslahı, işlenebilir toprakları genişletmiştir. Tarımsal verimin artmasının yanı sıra seçici yetiştirme sayesinde daha büyük

Ayrıca bakınız: Amsterdam Borsasının Açılması 180–83 ▪ Newton'un *İlkeler* Kitabını Yayımlaması 188 ▪ Diderot'nun *Ansiklopedi*'yi Yayımlaması 192–95 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ Darwin'in *Türlerin Kökeni*'ni Yayımlaması 236–37 ▪ Eyfel Kulesinin Açılması 256–57

ve daha kârlı evcil hayvanlar yetiştirilebilmiş ve gıda ve yün kaynakları artmıştır. Kıtlık olasılığının artık geride kalmasıyla, Britanya'nın nüfusu 1750'den 1800'e 6.5 milyondan 9 milyona çıkmıştır. Bu da yeni pazarlar ve daha geniş bir işgücü anlamına gelir.

Son olarak Britanya'da gelişen ulaşım şebekesi daha geniş ölçekte üretilen ürünlerin daha hızlı ve güvenilir biçimde taşınmasa olanak vermiştir. 1760 ve 1800 arasında 6840 kilometre uzunluğunda kanal inşa edilmiştir.

Düşünürler bu toplumsal değişimlerin gerisindeki itkileri anlamaya çalışmıştır. 1776'da Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* kitabının yayımlanması, politik ekonominin temelini oluşturmuş ve verimliliğin artması ve fiyatların düşmesinde kâr amacı ve rekabetin merkezini rolünü vurgulamıştır.

Bu ekonomik dönüşüm, küresel pazarların ortaya çıkışına katkıda bulunmuş ve aynı zamanda bu pazarlardan beslenmiştir. Avrupalı sömürge imparatorluklarının ortaya çıkışı, hammaddelere erişimi kolaylaştırdığı gibi mamuller için yeni pazarlar açmıştır. Daha iyi haritaların çıkarılması, yeni gemi türlerinin geliştirilmesi ve denizde konum belirleme teknolojisindeki ilerlemeler de küresel ticareti kolaylaştırmıştır.

Buhar Gücü

Ancak ekonomik dönüşümün arkasındaki temel güç, buhar makinesinin geliştirilmesidir. Buhar makineleri şaşırtıcı derecede kısa bir sürede devrim etkisi yaratarak Britanya'yı dünyanın bir numaralı sanayi gücü haline getirmiş ve nihayetinde dünyayı dönüştürmüştür. Yine de Britanya zengin kömür yataklarına sahip olmasaydı buhar makineleri böylesine küresel bir etki yaratmayabilirdi. Buhar makinelerini çalıştırmak için ihtiyaç duyulan kömürün başlıca yakıt kaynağı olarak odunun yerini alması endüstriyel gelişim açısından kritiktir. Aynı şekilde 18. yüzyılın başlarında kömürden çok daha yüksek sıcaklarda yanan işlenmiş kok kömürünün geliştirilmesi de yeni teknolojilerin vazgeçilmez temel materyali olan demirin üretimini hızlandırıp kolaylaştırmıştır.

Güvenilirlik dereceleri değişen buhar motorları, Thomas Newcomen'in "atmosferik motoru" icat ettiği 1712'den beri mevcuttur. Ancak makine gücünün olağanüstü potansiyeli, James Watt'ın 1781'de dönüş hareketi üreten ilk buhar makinesini icat etmesiyle açığa çıkmıştır. İlk buhar motorları esa-

> Yüzyıl önce ticari faaliyetler sınırlı bir alanda gerçekleştiriliyordu, şimdi ise dünya çapında.
>
> **Frank McVey**
> ***Modern Industrialism* (1903)**

Stephenson'ın lokomotifi Liverpool ve Manchester'ı birbirine bağlayan dünyanın ilk yolcu treni seferlerinde kullanılmıştır. Bu fotoğraf Londra'daki Patent Ofisinin dışında çekilmiştir.

sen pompa olarak kullanılmıştır. Watt'ın dönen motoru ise mekanizmayı çalıştırabilmiştir. Watt'ın 1775 yılında Matthew Boulton'la birlikte Birmingham'da kurduğu mühendislik şirketi beş yüzden fazla buhar makinesi üretmiştir.

1800'de Watt'ın patent hakları sona erdikten sonra başkaları da kendi buhar makinelerini üretmeye başlamıştır. Kuzeybatıdaki tekstil sanayi buhar gücünün yaygın kullanımından bilhassa faydalanmış ve çok geçmeden ev eksenli küçük üretimin yerini neredeyse tamamen makineleşmiş geniş ölçekli fabrika üretimi almıştır. 1835'e kadar tekstil imalathanelerindeki mekanik dokuma tezgâhlarının sayısı 120.000'i aşmıştır. Güç kaynağı olarak nehirlere artık ihtiyaç duyulmadığı için fabrikalar her yerde inşa edilebilmiştir. Fabrikaların yoğunlaştığı Kuzey ve Orta İngiltere'deki kentler bu yüzyılda önemli sanayi merkezleri haline gelmiştir.

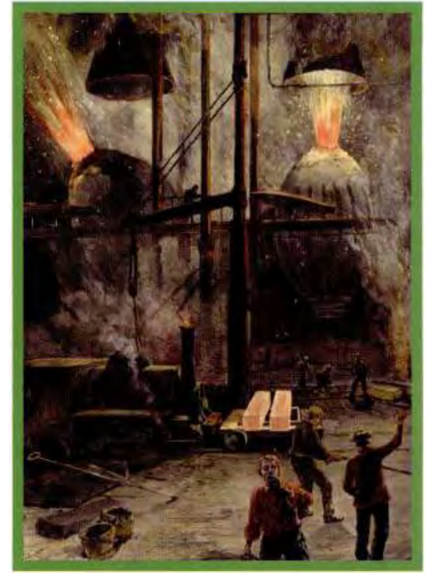
Toplumsal Değişimler

Çok sayıda işçinin göç ettiği bu yeni şehirler, çoğunluğu çocuklardan oluşan çalışan kesim için yoksulluk ve ağır çalışma koşullarıyla birlikte anılmıştır. Göçlerin sonucunda şehirli bir alt sınıf oluşmuştur. İşçilerin yaşam koşullarının iyileşmesi uzun zaman almıştır. Kölelik koşullarında çalışmaya mahkûm edilen işçiler, bu sosyal ve ekonomik dönüşümün getirilerinden pay almaları gerektiği bilincine çok yavaş ulaşmıştır. Gittikçe zenginleşen fabrika sahipleri ise önemli bir siyasi ağırlığa kavuşmuştur.

Daha Geniş Bir Dünya

1860'ların sonlarına kadar Britinya dünyanın önde gelen sanayi ve ticaret gücü olmayı bir şekilde sürdürmüştür ama diğer Batı ülkeleri de bundan faydalanmakta gecikmemiştir. 1848 devrimleri gibi Britanya'nın uzak durabildiği siyasi istikrarsızlık süreçleri, Kıta Avrupası'nda sanayileşmeyi ilk başlarda belirsizliğe itmiş ve engellemiştir. Daha sonrasında gelişim hızı Britanya'yla rekabet edebilecek boyutlara gelmiştir. 1840'ta Almanya ve Fransa yaklaşık 480 kilometre demiryolu hattına sahipken 1870'te her iki ülkede de demiryolu hatları 16.000 kilometreye kadar çıkmıştır. Benzer bir şekilde her iki ülkenin dökme demir üretimi 1840'ta 125.000 ton kadarken 1870'te 1 milyon tona yükselmiştir.

Ancak en şaşırtıcı gelişmeler Birleşik Devletler'de yaşanmıştır. 1840'ta demiryolu hattı uzunluğu neredeyse tamamı kuzeydoğuda olmak üzere 5.300 kilometreyken 1860'a kadar 51.500 kilometreye ve

İngiliz mühendis Bessemer'in demiri çeliğe dönüştürme işlemi, ulaşımdan askeriyeye tüm sanayilerin verimliliğini artırmıştır.

Isambard Kingdom Brunel

Britanya'daki Sanayi Devrimine yön veren kararlılık, hırs ve vizyonunu çalışkanlığıyla ün yapmış Isambard Kingdom Brunel'den (1806–59) daha iyi temsil eden bir figür yoktur. Dünyadaki birçok ilke imza atmıştır: dünyanın en uzun köprüsü (Clifton Suspension Köprüsü), dünyanın en uzun tüneli (Wiltshire'daki Box Tüneli) ve dünyanın en büyük gemisi *(Great Eastern)*. 1827'de henüz 21 yaşındayken Thames Tünelinin baş mühendisi olmuştur. 1833'te kurulan Great Western Demiryolu Şirketi tarafından mühendis olarak görevlendirilmiş ve inşa edilen demir yolu hattı 1841 itibariyle Londra'yı doğrudan Bristol'a bağlamıştır. Bristol rıhtımını 1832'den itibaren yeniden inşa eden kişi de Brunel'dir. Londra'dan New York'a doğrudan seyahat etmenin mümkün olabileceğine inanan Brunel okyanus yolculuğuna elverişli dünyanın ilk buhar gemisini tasarlamıştır: *Great Western*. Bunu demirden yapılmış ve pervaneyle donatılmış *Great Britain* gemisi izlemiştir. Büyük vizyonuna rağmen Brunel'in projelerinin birçoğunda gecikmeler ve bütçenin aşılmasından kaynaklanan sorunlar yaşanmıştır ama yine de Brunel dünyanın gelmiş geçmiş en büyük mühendislik eserlerinden bazılarına imza atmayı başarmıştır.

1900'de 310.600 kilometreye çıkmıştır. Dökme demir üretimi de benzer biçimde artmıştır: 1810'da yılda 100.000 tondan daha az üretilirken 1850'de 700.000 tona yaklaşmış ve 1900'de 13 milyon tonu aşmıştır.

Çeliğin Rolü

Yaklaşık 1870'te hem Avrupa'da hem Birleşik Devletler'de ikinci bir sanayileşme dalgası başlamış ve akaryakıt, kimyasallar, elektrik ve çelik gittikçe önem kazanmıştır. Çelik üretimi 1855'ten sonra dönüşüme uğramıştır: İngiliz mühendis Henry Bessemer'in metali daha yumuşak, güçlü ve kullanışlı hale getirmenin bir yolunu bulmasıyla birlikte çelik sanayinin temel taşı haline gelmiştir. 1870'te dünyadaki toplam çelik üretimi 540.000 tonken 25 yıl içinde 14 milyon tona çıkmış ve demiryolları, silah üretimi ve gemi yapımı gibi sanayiler bu imkândan faydalanmıştır.

Almanya 1870 ve 1914 yılları arasında sanayi üretimini dört katına çıkararak Britanya'nın Avrupa'daki sanayi üstünlüğünü tehdit etmeye başlarken Birleşik Devletler hızla dünyanın en büyük sanayi gücü haline gelmiştir. 1880'de Britanya halen ABD'den daha çok çelik üretse de ABD 1900 yılı itibariyle Britanya ve Almanya'nın toplamından daha fazla çelik üretir hale gelmiştir.

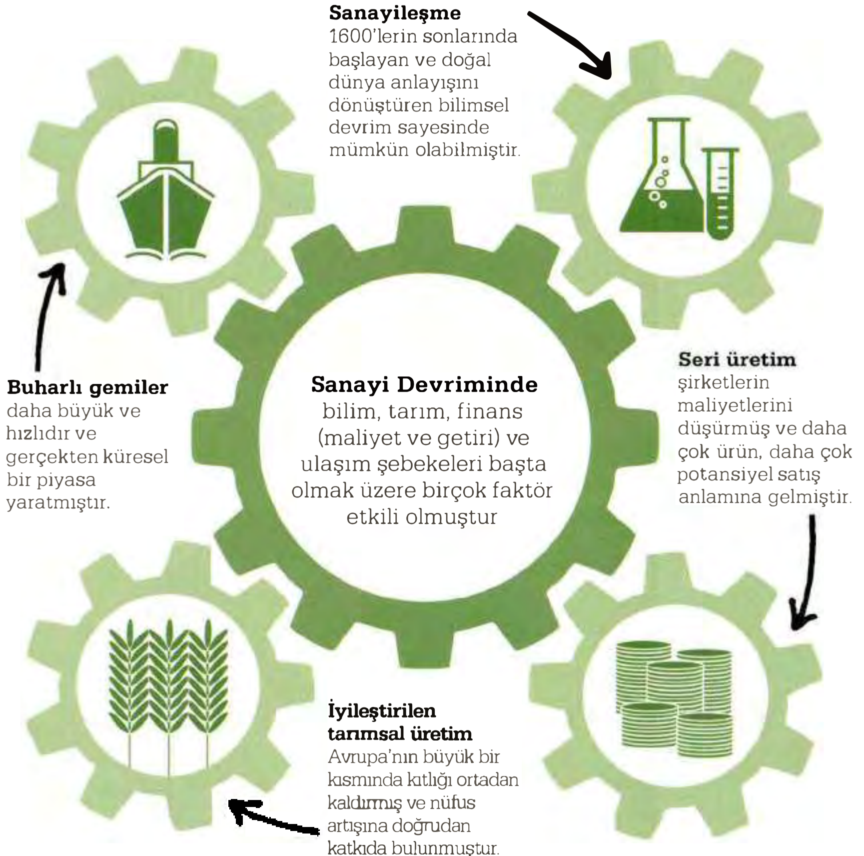
Aynı zamanda buharlı gemiler de üretilmiştir. Artık rüzgarların değişkenliğine bağımlı olmayan deniz seyahatlerinin süresi daha kontrol edilebilir hale gelmiş ve kısalmıştır. Bu dönemde üretilen gemiler de eskisine oranla çok daha büyüktür: En büyük ahşap gemilerin uzunluğu 60 metreyi nadiren geçerken, 1858 yılında ilk seferini yapan *Great Eastern* 210 metre uzunluğundadır. Dünyadaki toplam buharlı gemi tonajı 1870'te 1.4 milyonken 1910'a kadar 19 milyona çıkmıştır.

Kazananlar ve Kaybedenler

Sanayileşmenin faydaları eşitsiz bir biçimde yayılmıştır. Güney Avrupa sanayileşmeye yavaş yanıt verirken Rusya da sürecin gerisinde kalmamanın mücadelesini vermiştir. Çin ve Hint imparatorlukları sanayileşme hususunda isteksiz veya yetersiz kalmıştır; Latin Amerika sadece ara ara atılımlar yapabilmiştir; Afrika ise teknolojik olarak üstün güçlerin egemenliğindedir. Buna karşın 1868'den sonra Japonya sanayileşmeye odaklanarak bir dünya gücü haline gelmiştir.

Sanayileşme hiç görülmemiş ölçekte ölüme yola açabilen yeni bir savaş türüne de zemin hazırlamıştır. Sanayileşmenin kalıcı bir ironisi, ondan en çok yararlanan ülkelerin iki dünya savaşında olağanüstü yıkıcı silahları birbirine karşı çevirmesidir.

Sanayi Devrimi, modern dünyanın temellerini atmıştır. Muazzam yeni olanaklar barındıran sanayileşme, bazı yerlerde toplumun tüm kesimlerinin yaşam standartlarını daha önceki çağlarda hayal bile edilemeyecek kadar iyileştirmiştir. Bununla birlikte zengin Batıda maddi üstünlüğün bir tür ahlaki üstünlüğe eşit olduğu anlayışı ağırlık kazanmış ve bu üstünlüğün sadece Batı'nın dünyaya egemen olmasını mümkün kılmakla kalmayıp bunu gerekli kıldığı düşünülmüştür. ■

GÖRMEZDEN GELMEYİ TERCİH EDEBİLİRSİNİZ AMA BUNU BİLMEDİĞİNİZİ BİR DAHA ASLA SÖYLEMEZSİNİZ

KÖLE TİCARETİ YASASI (1807)

KISACA

YAKLAŞIM
Kölelik Karşıtlığı

ÖNCE
1787 Londra'da Köle Ticaretinin Kaldırılması Derneği kurulur.

1791 Fransa'nın egemenliğindeki Karayipler adası Haiti'de köleler ayaklanır. Haiti 1804'te bağımsızlığını ilan eder

SONRA
1823 Kölelik Karşıtı Dernek kurulur. İngiliz İmparatorluğu genelinde köleliğin kaldırılması için kampanyalar düzenlenir.

1833 Kölelik İngiliz İmparatorluğunda yasadışı ilan edilir.

1848 Fransa'nın kolonilerinde kölelik kaldırılır.

1865 13. Yasa Değişikliği, Birleşik Devletler'de köleliği yasaklar.

1888 Brezilya, Amerika kıtalarında köleliği kaldıran son ülke olur.

Britanya'da **radikal özgürlük anlayışı**, köleliğin kabul edilemez olduğu yönündeki **dini inanışla birleşir.**

Tüccarlar ve **plantasyon sahipleri,** köleliğe son verilmesi çağrılarına direnir.

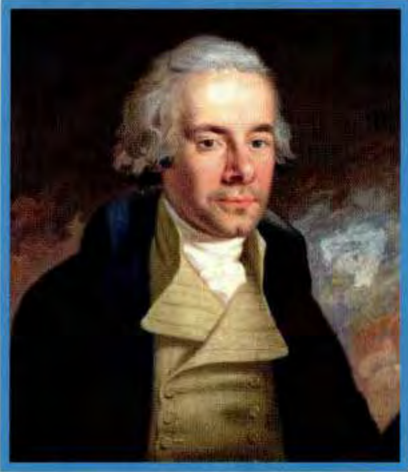
Köle Ticareti Yasası parlamentoda birkaç kez geri çevrildikten sonra ezici bir çoğunlukla kabul edilir.

Britanya diğer ülkeleri de **köle ticaretine karşı çıkmaya** çağırır.

Kölelik İngiliz İmparatorluğunda 1833'te **kaldırılır**. ABD'de ise 1865'e kadar devam eder.

1807'de Birleşik Devletler'de köle ithalinin yasaklanması ve Britanya'da köle ticaretinin kaldırılması, Batı'da köklü bir zihniyet değişimine işaret eder. 1780'lere kadar köle ticareti "doğal" ekonomik faaliyet olarak görülmüştür. Hem "özgürlük esasına dayalı" yeni kurulan Birleşik Devletler hem de Karayiplerdeki Avrupa kolonileri, Batı Afrika'dan görece kolaylıkla temin edilen köle işgücüne bağımlıdır. Portekiz egemenliğindeki Brezilya'nın kölelere bağımlılığı daha da yüksektir. Ancak özellikle Britanya bu konuda çelişkili bir konumdadır. Kölelik Britanya'da hiçbir zaman yasal olmamıştır ve

Ayrıca bakınız: Kraliyet Afrika Şirketinin Oluşumu 176–79 ▪ Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ Lucknow Kuşatması 242 ▪ Rusya'da Serflerin Özgürlüğüne Kavuşması 243 ▪ Gettysburg Konuşması 244–47 ▪ İkinci Afyon Savaşı 254–55

William Wilberforce, köle ticaretine karşı yoğun mücadele veren dindar İngiliz politikacıdır. Wilberforce'un buradaki portresi Karl Anton Hickel'e aittir.

1772'de her kölenin Britanya topraklarına ayak bastıktan sonra özgür olduğuna hükmedilen Somersett vakası bu durumu pekiştirmiştir. Britanyalılar bu tür temel özgürlüklerin savunucusu olmakla övünseler de aynı zamanda köle ticaretinde bir ölçüde diğer tüm Batılıları geri bırakmıştır. Bu çelişki hem dini hem de Aydınlanmacı siyasi duyarlılıkları harekete geçirmiştir.

Küresel Değişimler

William Wilberforce ve Thomas Clarkson gibi aktif mücadele yürüten asil ruhlu eylemcilerin gözünde köleliğin kaldırılması bir zorunluluk haline gelmiştir. İlk başta muhalefetle karşılaşsa da kamuoyu ve parlamento desteğini hızla arkasına alan çok etkili bir kampanya yürütülmüştür. 19. yüzyılın büyük bir kısmında Kraliyet Donanması halen köle ticareti yapanları engellemek için mücadelenin en ön safında yer almıştır.

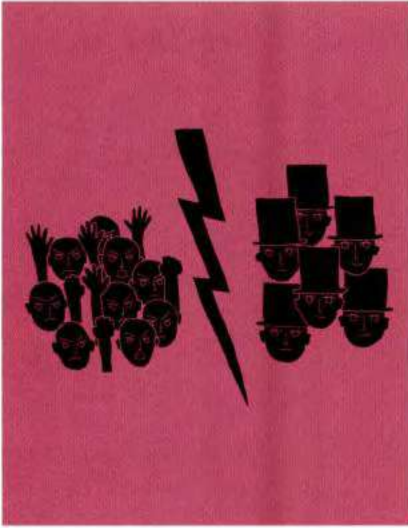
Britanya başı çekerken, kölelik karşıtı hareket başka yerlerde de önemli destekçiler bulmuştur. Devrimci Fransa Milli Kongresi 1794'te köleliği yasaklamıştır (ama bu yasa 1802'de Napoléon tarafından kısmen yürürlükten kaldırılmıştır). Köleliğin 1888'e kadar yasaklanmadığı Brezilya dışında Latin Amerika'da kurulan tüm yeni bağımsız ülkeler de 1810'dan sonra köleliği yasaklamıştır.

İngiliz İmparatorluğunda köle ticaretinin aksine köleliğin kendisi 1833'e kadar sürmüştür. Elizabeth Heyrick başta olmak üzere kölelik karşıtı yeni kuşağın tüm çabalarına rağmen bu konuda tamamen insancıl kaygılarla hareket edilmemiştir. 1791'de başlayan ve 1804'te bağımsız Haiti'nin kurulmasıyla sonuçlanan köle isyanı, Batılıları bu tür ayaklanmaları bastırmanın zor olabileceği korkusuyla baş başa bırakmıştır. 1831'de Britanya'nın egemenliğindeki Jamaika'da çıkan köle isyanı, uzun vadede köleleri özgür bırakmanın onları köleleştirmekten daha az sorun yaratabileceğini göstermiştir. Birleşik Devletler'de kölelik kanayan bir yara olmaya devam etmiştir. Sanayileşen kuzey eyaletlerde kölelik karşıtlığı ağırlık kazandıkça, ekonomisi tarıma dayalı güney eyaletler köleliği korumak için direnmiştir. Sorunun çözüme kavuşturulması 4 yıllık bir iç savaş ve 670.000 hayata mal olmuştur. ■

> Kölelik hali, İngiliz anayasasının ve Hıristiyanlık dininin prensiplerine aykırıdır.
>
> **Thomas Fowell Buxton**
> **İngiliz olitikacı (1823)**

Haiti İsyanı

18. yüzyılın sonlarında Batı dünyasına yayılan devrimlerin çelişkilerini Haiti'deki isyan (1791–1804) kadar iyi yansıtan çok az örnek mevcuttur. St. Domingue adıyla bilinen bu Fransız kolonisi muazzam refahını köle işgücüne borçludur. Özgürlüğüne kavuşmuş bir köle olan Toussaint L'Ouverture öncülüğündeki ayaklanma, Amerikan ve Fransız devrimlerinden ilham almıştır. Ancak her iki ülkeden de destek görmemiştir. ABD köleliğin yaygın olduğu eyaletlerde benzer ayaklanmalara yol açabileceğinden endişe duyarken, Fransa da köleliği kaldırma taahhüdüne rağmen ticari çıkarlarını gözetmiştir. Adanın doğu yarısında egemen olan İspanya ve ayaklanmanın kendi kolonilerine sıçramasından korkan Britanya da buna karşı çıkmıştır. Bağımsızlık talebinde bulunan Güney Amerika kolonileri bile kendi köle nüfusları üzerindeki etkisinden çekinerek Haiti devrimine destek olmayı reddetmiştir. Ancak bütün bu devletlerin zaman zaman güç birliği yapması bile ayaklanmayı bastırmaya yetmemiştir. Haiti Devrimi bağımsız bir ülkenin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan tek köle isyanıdır.

TOPLUMUN İKİYE BÖLÜNMESİ

1848 DEVRİMLERİ

KISACA

YAKLAŞIM
İşçi Hareketleri, Sosyalizm ve Devrim

ÖNCE
1814–15 Viyana Kongresi Fransız monarşisini yeniden kurar.

1830 Fransa'da X. Charles devrilir. Yunanistan Osmanlı İmparatorluğundan bağımsızlığını kazanır.

1834 Fransız ipek dokumacılarının ayaklanması bastırılır.

SONRA
1852 1848'de kurulan İkinci Fransa Cumhuriyeti yıkılır. III. Napoléon tahta çıkar.

1861 II. Victor Emmanuel birleşik İtalya'nın kralı ilan edilir.

1870–71 Fransa-Prusya Savaşı, Almanya'nın Prusya egemenliğinde birleşmesiyle sonuçlanır. Paris Komünü yıkılır ve Üçüncü Cumhuriyet ilan edilir..

24 Şubat 1848'de orta sınıf ve çalışan sınıfların siyasi özgürlüğün sağlanması ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına dönük reform talepleri hükümet tarafından geri çevrildiği için Paris protestolarla çalkalanırken "Vatandaş Kral" Louis-Philippe tahttan çekilmiştir. Bunun üzerine İkinci Cumhuriyet ilan edilmiştir. Haziran ayında bir otoriter rejimin yerini bir başkasının almasından endişe duyan Parisli işçiler tekrar ayaklanmış ama ayaklanma vahşice bastırılmıştır. 1821 yılında ölen Napoléon'un yeğeni Louis, Aralık ayında başkan seçilmiştir. 1851'de askeri bir darbe gerçekleştiren

1848 Haziranında liberal cumhuriyetçi hükümetle toplumsal reform talep eden Parisli işçiler arasında çatışmalar patlak vermiştir. Horace Vernet'in bu tablosu Paris'teki Rue Soufflot barikatlarını resmeder.

Louis ertesi yıl kendini İmparator III. Napoléon ilan etmiştir.

Fransa 19. yüzyıl boyunca siyasi istikrarsızlıktan çıkamamıştır. 1830'daki ayaklanmanın ardından 1848 devrimi gerçekleşmiş ve 23 yıl sonra 1871'de daha da şiddetli bir ayaklanma bunu izlemiştir.

1848 devrimini iki kış üst üste yaşanan kıtlık tetiklemiştir. Şehirlerdeki mülksüz yoksullar arasında huzursuzluk yayılırken, yeni gelişmekte olan burjuvazi de liberal siyasi reformlar talep etmiştir. Devrim heyecanı Almanya Konfederasyonu, çok etnisiteli bir ülke olan Avusturya ve İtalya başta olmak üzere Kıta Avrupası'na yayılmıştır. Her devrim çoğunlukla şiddet yoluyla bastırılmıştır.

Sosyalizmin Yükselişi

Napoléon'un 1815'teki son yenilgisinden önce ve sonra, başka yerlerdeki halk ayaklanmalarından endişe duyan Avrupalı devlet adamları bu tür olayların önüne geçmek için siyasi bir düzen kurmak amacıyla Viyana'da toplanmıştır. Aristokratik yönetici elitleri korumak için eski düzenin devam ettirilmesi ve sınırların muhafaza

Ayrıca bakınız: Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ Binler Seferi 238–41 ▪ Rusya'da Serflerin Özgürlüğüne Kavuşması 243 ▪ Gettysburg Konuşması 244–47 ▪ Fransa'nın Cumhuriyet Yönetimine Dönmesi 265

> Dünyanın bütün işçileri birleşir! Zincirlerinizden başka kaybedecek bir şeyiniz yok!
> ***Komünist Manifesto***

edilmesine karar verilmiştir.

Ancak Fransız Devriminin öncülük ettiği özgürlükleri koruma isteğini de kapsayan birçok faktör, yepyeni bir siyasi gerçekliğin habercisidir. Bu yeni gerçekliği doğuran faktörlerden biri de daha sonradan milliyetçilik adı verilecek olan akımdır; yani nasıl tanımlanırsa tanımlansın halkların bağımsız olarak kendi kaderini tayin etme hakkı. Sanayi Devrimi tarafından hızlandırılan eşitsizliklere ve yoksul işçilerin fabrika sahipleri tarafından sömürülmesine son vermeyi amaçlayan sosyalizmin de yeni bir siyasi öğreti olarak ortaya çıkışı aynı ölçüde önemlidir.

Eski Düzenin Tesis Edilmesi

Ancak 1848'in sıcak atmosferinde, bu amaçların uzlaşmaz olduğu ortaya çıkmıştır. Kaos tehdidi artınca liberal anlayışa sahip orta sınıflar, düzeni tesis etmek için doğal olarak toplumları yeniden inşa etmeyi ve yeni ülkeler kurmayı amaçlayan radikaller yerine mevcut siyasi elitlerin yanında yer almıştır.

Devrimlerden en çok kazançlı çıkanlar, kendi ülkelerini birleştirmek için bir tür milliyetçilikten faydalanan İtalya ve Almanya'daki monarşilerdir. Ama ekonomik değişimler sosyal değişimi de beraberinde getirdiği için en azından Batı Avrupalı liberal demokrasilerde sendikaların aşama aşama ortaya çıkışı geçmişte mülksüz olan kesimlerin yaşam standartlarının iyileşmesine yol açmıştır. ■

Komünist Manifesto

Komünist Manifesto, Avrupa'yı saran 1848 devrimleriyle aynı yıl Londra'da yayınlanmıştır. Bu ayaklanmalar üzerindeki etkisi önemsiz olsa da, sonraki yıllarda neredeyse tüm dünyada sosyal düşüncede büyük yankı bulmuştur. İki Alman'ın kaleminden çıkmıştır: tekstil üreticisi bir babanın oğlu Friedrich Engels ve aynı şekilde ayrıcalıklı bir Yahudi akademisyen olan Karl Marx. 1847'de her ikisi de Fransa'daki yarı devrimci Adalet İçin Birlik grubuna katılmıştır. Bu grup daha sonra Londra'da Komünist Birlik adıyla yeniden kurulmuştur. Engels, Marx'ın yeni çığırlar açan *Das Kapital* eserini finanse etmiştir. İlk cildi 1867 yılında yine Londra'da yayınlanan *Das Kapital*, kapitalizmin kendi kendini yok edeceğini ve sömürü veya yokluktan uzak sınıfsız bir toplum yaratacak proleter devrimin kaçınılmaz olduğunu göstermeyi amaçlayan detaylı bir çalışmadır.

Viyana Kongresi milliyetçiliği ve **ayaklanma tehdidini** bastırmayı amaçlar.

↓

Liberalizm umudunu söndürmenin olanaksız olduğu anlaşılır. **Ulusların kendi kaderini tayin hakkı** talepleri artar.

↓

Özellikle Fransa monarşinin yeniden kurulmasının ardından **şiddetli ayaklanmalar** yaşanır.

↓

1848 Fransız Devrimi Almanya, Avusturya ve İtalya'da da isyanlar doğurur. Hepsi zor yoluyla bastırılır.

↓

Muhafazâkar elitler İtalya ve Almanya'da birleşmeyi sağlamak için **milliyetçilikten** faydalanır.

BU GİRİŞİMİN BÜYÜK GETİRİLERİ OLACAK

SÜVEYŞ KANALININ İNŞA EDİLMESİ (1859–1869)

KISACA

YAKLAŞIM
Emperyal Ekonomiler

ÖNCE
1838 Atlantik ilk defa sadece buhar gücü kullanılarak geçilir.

1858 İlk transatlantik telgraf kablosu döşenir.

SONRA
1869 Süveyş Kanalı açılır ve Avrupa'yla Doğu arasındaki deniz seferleri kısalır.

1878 Avrupa'da Altın Ayarı benimsenir; 1900'de ABD de buna uyar.

1891 Sibirya ötesine uzanan demiryolu inşa edilmeye başlanır. Hat 1905'te tamamlanır.

1899–1902 Britanya İkinci Boer Savaşında Güney Afrika'nın kontrolünü ele geçirmeyi amaçlar.

1914 Atlantik ve Pasifik okyanuslarını bağlayan Panama Kanalı açılır.

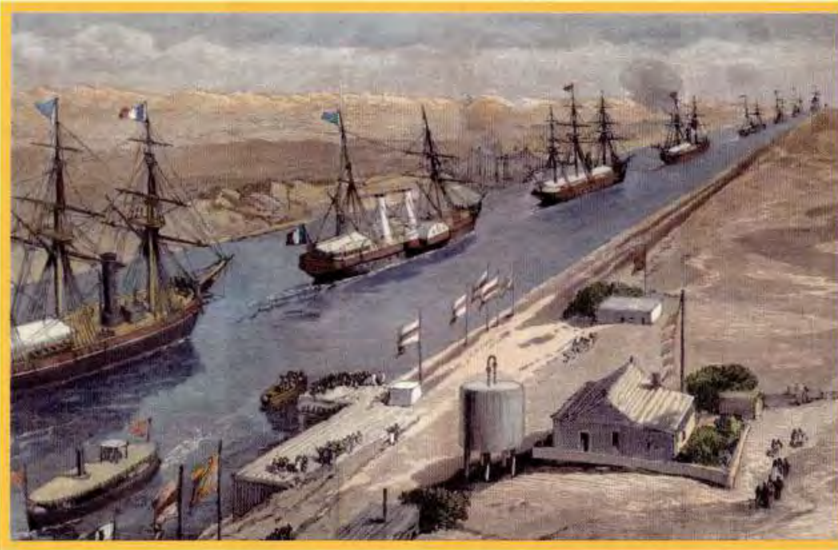
17 Kasım 1869'da Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bağlayan Süveyş Kanalının törenle açılması, Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın teknolojik ve mali imkânlarının gösterişli bir ifadesidir. Hızla gelişen ve karşılıklı bağımlılığı gittikçe artıran küresel ekonomi açısından da önemlidir. Dünyanın dört bir yanından ürünler gittikçe daha büyük ölçeklerde alınıp satılmıştır. Avrupa'nın sömürgeci güçleri ve Birleşik Devletler bu sürece yön vermiş ve en çok kazançlı çıkan ülkeler olmuştur. Buna paralel olarak Avrupa'nın sömürgeci hırsları da artmıştır.

Süveyş Kanalı Londra–Bombay rotasını yüzde 41, Londra–Hong Kong rotasını yüzde 26 kısaltmıştır. Bunun ticaret üzerindeki etkisi kolayca görülebilir. Ancak kısalan rotalar İngiliz İmparatorluğunun sömürgeci hedefleri doğrultusunda Hindistan'ın ve önemli pazarlarını savunmasını da önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. 19. yüzyılın sonlarına kadar Hint Okyanusunda en az 21 Kraliyet donanma üssü tarafından korunan ticaret neredeyse tamamen İngiliz tekelindedir. Britanya'nın Mısır'ı işgal ettikten altı yıl sonra 1888'de Süveyş Kanalının kontrolünü ele geçirmesi bunu daha da pekiştirmiştir. Britanya kendi çıkarlarını korumak için bu "güç diplomasisini" çok etkili biçimde kullanılmıştır.

Panama Kanalı

Süveyş Kanalı, emperyal ticari çıkarlar doğrultusunda hayata geçirilen birçok kapsamlı mühendislik projesinden sadece biridir. 1881'de Atlantik ve Pasifik okyanuslarını birbirine bağlamak için Orta Amerika'da inşa edilmeye

Ayrıca bakınız: Marco Polo'nun Shangdu'ya Ulaşması 104–05 ▪ Amsterdam Borsasının Açılması 180–83 ▪ Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25 ▪ California Altına Hücum 248–49 ▪ Meiji Restorasyonu 252–53 ▪ Eyfel Kulesinin Açılması 256–57

Süveyş Kanalı 1869'da açılmış ve Avrupa'yla Asya arasındaki deniz yolculuğunu önemli ölçüde kısaltmıştır. Ticarette büyük bir atılım yaşanmasını sağlamış ve üstelik teknolojik ilerlemeleri teşvik etmiştir.

başlanan Panama Kanalı daha da büyük bir projedir. Bu proje de Fransa'nın inisiyatifinde başlamış ama ihtilaflara konu olmuş ve 22.000 işçinin hayatına mal olan zorlu iklim şartlarında yürütülmüştür. Fransa'nın yenilgiyi kabul etmesinin ardından devreye giren Birleşik Devletler sonunda Panama Kanalını 1914 Ağustosunda tamamlamıştır. O tarihte dünyadaki en büyük ve en pahalı mühendislik projesi olan Panama Kanalı da Liverpol-San Francisco rotasını yüzde 42, New York-San Francisco rotasını yüzde 60 kısaltarak deniz yolculuklarının süresini önemli ölçüde azaltmıştır.

> Tanrının inayetiyle, Atlantik telgraf hattı kardeş ülkeler arasında kalıcı bir barış ve dostluk bağı oluştursun.
>
> **President Buchanan**
> **Kraliçe Victoria'ya Telgraf (1858)**

ABD'nin Devreye Girmesi

Birleşik Devletler'in Panama Kanalının inşasını üstlenmesi önemli bir tutum değişikliğinin altını çizer: Bu hamleler yalnızca ticareti yaygınlaştırmayı amaçlamakla kalmaz, Amerika'nın denizaşırı çıkarlarını da gözetir. 1898'de ABD de Filipinler'i İspanya'nın elinden alarak sömürgeci bir güç haline gelmiştir.

Bu süreç Theodore Roosevelt'in başkanlığında (1901–09) hızlanmaya başlamıştır. Roosevelt, Amerikan çıkarları doğrultusunda istikrarı sağlamak için başta Latin Amerika'da olmak üzere askeri müdahaleleri aktif biçimde savunmuştur. Bunun bir sonucu olarak Büyük Beyaz Filo adındaki Amerikan Donanmasını güçlendirmiştir.

Roosevelt'in halefi William Taft bu politikanın kanunlara daha uygun bir versiyonunu benimsemiştir. Dolar Diplomasisi adı verilen bu strateji çerçevesinde Latin Amerika ve Uzak Doğu başta olmak üzere Amerika'nın ticari çıkarları ABD hükümetinin tam desteğiyle güvence altına alınmış ve büyük denizaşırı yatırımlar teşvik edilmiştir.

Trenler ve Telgraflar

Avrupa ve ABD'de önemli demir yolları da inşa edilmiştir. 1869'da 3070 kilometrelik Merkez Pasifik Demiryolunun açılmasıyla ABD'nin doğu ve batı kıyıları ilk olarak demiryoluyla bağlanmıştır. 1905'e kadar Birleşik Devletler'de kıtayı uçtan uca kat eden sekiz yeni demiryolu hattı eklenmiştir; Kanada'da kıtayı kat eden bir demiryolu hattı hizmet vermeye başlamıştır.

> Gündemdeki proje Süveyş Kıstağı boyunca bir kanal inşa etmek.
>
> **Ferdinand de Lesseps**
> **Fransız diplomat, Süveyş Kanalı projesi hakkında (1852)**

1891–1905 yılları arasında Rusya'da Sibirya ötesine uzanan demiryolu hattının inşası da aynı ruhla gerçekleştirilmiştir. Yedi saat dilimine yayılan 7400 kilometrelik demiryolu hattı dünyadaki en uzun kesintisiz hat olmayı sürdürür. Rusya'nın hem geniş Sibirya topraklarına yerleşmesinde hem de kuzey Çin topraklarına geçmesinde önemli rol oynamıştır.

Telgraf da elektrik hatları üzerinden mesajların iletilmesine imkân tanıyarak önemli bir etki yaratmıştır. Samuel Morse bu iletişim sistemini 1830'larda Birleşik Devletler'de icat etmiş ve ilk telgraf hattı 1844 Mayısında kullanıma açılmıştır. On yıl içinde ABD'de 32.200 kilometrelik telgraf hattı döşenmiştir.

1858 yılında ilk transatlantik telgraf kablosu yalnızca iki hafta çalışmıştır. Ancak 1866 itibariyle dakikada 120 kelime aktarabilen yeni bir kablo döşenmiştir. 1870 itibariyle Londra'yla Bombay arasında bir telgraf bağlantısı kurulmuştur; bu hat 1872'de Avustralya'ya, 1876'da Yeni Zelanda'ya uzatılmıştır. Birleşik Devletler 1902 itibariyle Hawaii'yle telgraf bağlantısı kurmuştur. Bu neredeyse anlık ilk uluslararası iletişim sistemidir.

Britanya'da Wallsend, Tyne & Wear bölgesinde inşa edilen *RMS Mauretania*, dönemin en büyük ve en hızlı gemisidir. 1909'da Atlantiği beş günden kısa sürede geçerek rekor kırmıştır.

Great Eastern Gemisi

1866'da transatlantik telgraf kablosunu döşeyen gemi, Sanayi Devriminin ilk aşamasının en ileri görüşlü mühendisi Isambard Kingdom Brunel tarafından tasarlanmış olan *Great Eastern*'dır. İngiltere'den Avustralya'ya hiç mola vermeden gidip yeniden yakıt almadan İngiltere'ye dönebilen 4000 yolcu kapasiteli *Great Eastern* aşırı iddialı bir tasarımdır ve ticari açıdan başarısız olmuştur.

Yine de daha büyük, daha hızlı ve daha güvenli gemilerin inşa edilmesi trendini gösterir. Demirden inşa edilen *Great Eastern*'ın aksine çelikten inşa edilen ve pervaneyle donatılan gemiler daha kullanışlı olmuştur. Bu gemilerin tasarlanması, daha güçlü ve verimli buhar makinelerinin geliştirilmesiyle aynı tarihe denk düşer.

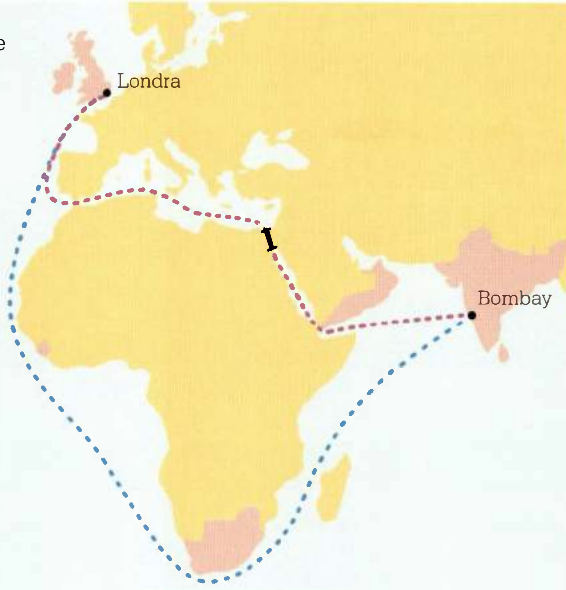
Buharlı Gemiler ve Ticaret

Yelkenli gemiler yerine buharlı gemilerin kullanılması da emperyal ticareti dönüştürmüştür. Gittikçe daha büyük yolcu gemileri yapılmaya başlanmıştır. En bariz gelişmeler Atlantik ötesi rotalarda görülmüştür. 1874'te 5500 beygirgücüne sahip İngiliz buharlı gemisi Britannic, doğu-batı Atlantik rekorunu sekiz günün altına indirmiştir. 1909'da 70.000 beygirgücüne sahip 2000 yolcu kapasiteli Mauretania, saatte ortalama 48 kilometre kat ederek 4 gün 10 saatlik yeni bir rekora imza atmıştır.

Soğutmalı gemiler başta olmak üzere yeni ticaret gemisi türleri de inşa edilmiştir. Bu tür gelişmeler, teknolojinin küresel pazarlara ulaşma imkânı tanıyarak ticareti nasıl yönlendirdiğini gösterir. Güney Amerika (başta Arjantin), Avustralya ve Yeni Zelanda'daki sığır ve koyun çiftlikleri, bu bölgelerdeki nüfusun artışına paralel olarak büyümüştür. Aynı zamanda Avrupa'daki nüfus da artmıştır: örneğin Britanya'nın nüfusu 1850–1880 yılları arasında 28 milyondan 35 milyona ulaşmıştır. Nüfusları beslemek ve giydirmek önemli önceliklerdir. Pamuk kolayca nakledilebilse de koyun ve sığır etinin nakli yolculuk sırasında bozulacağı için kolay değildir ama 1877'de 80 ton dondurulmuş sığır eti, dünyanın ilk soğutmalı gemisiyle Arjantin'den Fransa'ya götürülebilmiştir. 1881 itibariyle Avustralya ve Britanya arasında düzenli olarak dondurulmuş et taşınmaya başlanmıştır. Ertesi yıl Yeni Zelanda'dan ilk kez dondurulmuş koyun eti taşınmıştır. Bu üç ülkenin et ihracatında büyük artış yaşanmıştır: örneğin Yeni Zelanda 1895'te 2.3 milyon, 1900'de 3.3 milyon ve 1910'da 5.8 milyon dondurulmuş koyun ihraç etmiştir.

> Gümüş ve altın doğası gereği para olmasa da para doğası gereği altın ve gümüştür.
> **Karl Marx**
> ***Kapital***

1850'ye kadar dünyadaki giysilerin yüzde 50 kadarını üreten İngiltere'nin kuzeybatısındaki büyük tekstil imalathaneleri başta olmak üzere pamuğa duyulan talep, pamuk üretiminde muazzam bir artışa yol açmıştır. ABD'nin Güney eyaletlerinde ham pamuk üretimi 1800'de 100.000 balyayken 1860'ta

Süveyş Kanalı, İngiltere ve Hindistan gibi İngiliz İmparatorluğunun parçaları arasındaki yolculuğu önemli ölçüde kısaltmış ve kolaylaştırmıştır. 10.800 deniz mili olan yolculuk yüzde 40'tan fazla kısalarak sadece 6200 deniz miline inmiştir.

4 milyon balyaya çıkmıştır. Amerikan İç Savaşı sırasında Güneyli Konfederasyon Eyaletleri, Avrupa'yı savaşa müdahale etmeye zorlamak için pamuk ihracatına sınırlama getirmiştir. Ancak Britanya Hindistan'dan ham pamuk ithalini artırınca bu plan suya düşmüştür. Pamuklar dokunduktan sonra önemli kâr marjlarıyla Hindistan'a ihraç edilmiştir.

Küresel Finans

Bu karmaşık ticaret ağının oluşmasında bankacılık ve finans sektöründeki gelişmeler önemli rol oynamıştır. 19. yüzyılın sonlarında yeni bankalar kurulmuş ve bu bankaların sermayeleri dünya çapında girişimleri desteklemek için kullanılmıştır. Aynı zamanda Londra dünyanın finans başkenti haline gelmiştir. Değeri 7,3 gram altına sabitlenen İngiliz sterlini, 19. yüzyılın sonları itibariyle diğer tüm para birimlerinin ölçülmesinde kullanılmıştır.

Batılıların denizaşırı yatırımları ciddi biçimde artmıştır. 1914 yılı itibariyle ABD'nin denizaşırı varlıklarının değeri 3.5 milyar dolar; Almanya'nınki 6 milyar dolar; Fransa'nınki 8 milyar dolar ve Britanya'nınki neredeyse 20 milyar dolardır. 1860'ta Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa'nın yıllık geliri yaklaşık yıllık 4.3 milyar dolardır ve toplam dünya gelirinin yüzde 35'ine karşılık gelir. 1914'te yıllık gelir 18,5 milyar dolara çıkmıştır ve toplam dünya gelirinin yüzde 60'ına karşılık gelir.

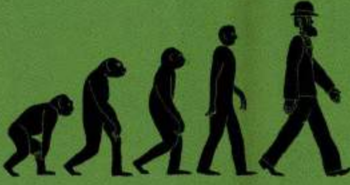
19. yüzyılda emperyalizm modelleri değişkenlik göstermiştir. Örneğin İngiliz İmparatorluğunda yerli nüfusların Avrupalılar tarafından yönetildiği Afrika ve Asya kolonileriyle kendi kendini yönetebileceği kabul edilen Kanada, Güney Afrika, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi diğer koloniler arasında net çizgiler çizilmiş ve bu ayrımlar artmıştır. 1907'ye kadar bu dört ülkeye sömürge statüsü verilmiştir. Afrika'daki İngiliz kolonileri veya Hindistan bu ayrıcalıklı statünün kapsamına alınmamıştır. ■

Güney Afrika'daki altın madenlerinde çalışma koşulları çok ağırdır ve çoğunlukla genç siyah erkeklerden oluşan işgücü düşük ücret karşılığında sömürülmüştür.

Madene Hücum

Hem kıymetli madenler hem sanayide kullanılan madenler için yeni kaynak arayışları 19. yüzyılın sonlarına doğru yeni zirvelere ulaşmıştır. ABD, Kanada, Avustralya ve en önemlisi de Güney Afrika'da elmas ve altın madenlerinin keşfedilmesi baş döndürücü bir gelişmenin fitilini ateşlemiştir. 1867'de Güney Afrika'daki Özgür Orange Devletinde elmas, 1866'da Transvaal'da altın keşfedilmiştir. Her iki devlet de daha sonra İngilizlerin kontrolüne geçen Cape Kolonisinin ilk Flemenk yerleşimcilerinin soyundan gelenler tarafından kurulmuştur. Bağımsız Boer cumhuriyetlerinin artan ekonomik önemi, Britanya'nın bu ülkeleri ilhak etme kararlılığını artırmıştır. Bunu ancak tüm askeri kaynaklarını sonuna kadar kullandığı kanlı Boer Savaşı (1899–1902) sonucunda başarabilmiştir. 1910'da Güney Afrika Birliği adını alacak ülkenin madenlerinde (savaşın hem öncesi hem sonrasında) düşük ücretli siyah işçilerin çalıştırılması, ırk ayrımının kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır.

EN GÜZEL VE EN HARİKA FORMLARIN EVRİMLEŞMESİ

DARWİN'İN *TÜRLERİN KÖKENİNİ* YAYIMLAMASI (1859)

KISACA

YAKLAŞIM
Bilimsel İlerleme

ÖNCE
1831–36 Genç doğa bilimci Charles Darwin İngiliz Kraliyet Gemisi *Beagle*'la dünyayı dolaşır.

SONRA
1860 Thomas Huxley, Darwin'i yerleşik Anglikan kilisesinin saldırılarına karşı korur.

1863 Gregor Mendel genetiğin tüm bitkisel hayatı etkilediğini gösterir.

1871 Darwin'in *İnsanın Türeyişi* kitabı cinsel seçilim görüşünü açıklar. Bu görüşe göre bir türün en başarılı üyeleri türün devamını sağlamak için doğal olarak seçilir.

1953 DNA'nın keşfi özelliklerin genetik olarak geçtiğini gösterir.

Jeologlar **dünyanın** daha önce hayal bile edilemeyecek kadar **uzun süredir var olduğunu** anlamaya başlar.

→ Bilim insanları dünyanın **büyük değişimlere uğradığını** ve çeşitli türlerin **neslinin tükendiğini** anlar.

→ **Charles Darwin *Türlerin Kökeni*'ni yayımlar.**

→ Darwin'in kitabı **hayvan türlerinin çeşitliliğini** açıklar ve dünyadaki tüm yaşamın **ortak bir atadan** geldiğini ileri sürer.

→ **Modern bilim** Darwin'in çığır açan kitabındaki sunulan **kanıt ve sonuçları** kesin olarak **destekler.**

19. yüzyılın belki de en önemli bilim insanı Charles Darwin ilk başta tıp alanında babasının izinden gitmek istemiş ve daha sonra Anglikan bir rahip olarak eğitilmek üzere Cambridge'e gönderilmiştir. Sonsuz bir merakı olan Darwin hemen her bilimsel soruna ilgi duymuştur.

Türlerin Kökeni (1859) kitabının yayımlanması, zamanla evrim adıyla bilinecek yeni bir bilimsel anlayışı tanıtmıştır. Darwin bu kitapta temel bir soru sorar: Dünya bitki ve hayvan türleriyle doludur: Bu çeşitlilik nereden ve neyden kaynaklanır? Nasıl yaratılmıştır? Darwin bu çeşitliliği çok uzun

Ayrıca bakınız: Kaptan Cook'un Yolculukları 189 ▪ Diderot'nun *Ansiklopedi*'yi Yayımlaması 192–95 ▪ Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25

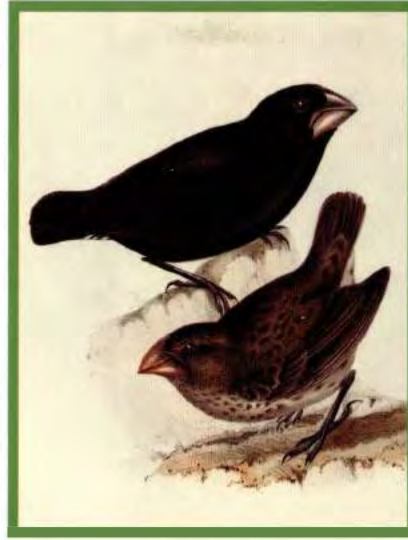
süredir yaşanan değişim sürecinin ürettiği görüşünü ileri süren ilk kişi olmaktan çok uzaktır ama "doğal seçilim" adını verdiği açıklayıcı bir tema sunan ilk kişidir.

Doğal Seçilim

Darwin'in görüşünün özünde tüm hayvanların bir tek ortak atadan türemesi yer alır. Buna göre insanlar da dahil tüm memelerin ortak ataları balıklardır. Şiddetin hiçbir zaman eksik olmadığı doğal dünyada yalnızca en uyumlu olanlar varlığını sürdürür ve bu süreçte yeni türlere evrimleşir.

Bu görüşler büyük ölçüde Darwin'in doğa bilimci olarak görev yaptığı İngiliz Kraliyet Gemisi Beagle'ın 1831–1836 yılları arasındaki yolculuğu sırasında şekillenmiştir. *Beagle*'ın dünyayı dolaştığı bu yolculuk ağırlıklı olarak Güney Amerika'da geçer. Darwin'in yolculuk sırasında tuttuğu notları temize çekmesi ve topladığı örnekleri incelemesi 10 yılını almıştır.

Darwin'in kitabı kaçınılmaz olarak ihtilaflar doğurmuştur. Dünyanın iyicil bir tanrı tarafından

Galapagos Adalarındaki ispinozlar Darwin'in çalışmasında önemli rol oynar. Darwin'in burada bulduğu 13 türün hepsi, kuşların yiyebileceği besinlere uygun olarak evrimleşmiş farklı türden gagalara sahiptir.

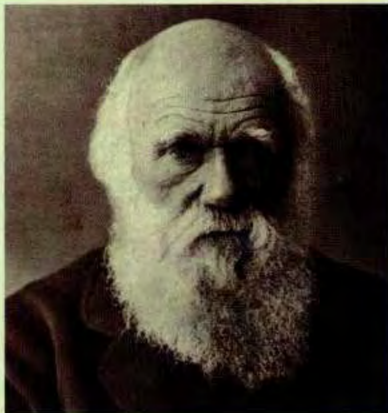
eksiksiz ve değişmez bir şekilde yaratıldığını öngören Hıristiyanlık bakış açısına ters düşmüştür. Ancak ilk başlardaki hararetli tartışmaların ardından Darwin'in görüşleri hızla yaygın bir kabul görmüştür. Darwin'in dünyayı anlamaya önemli bir katkıda bulunduğu fark edilmiştir. Bu süreçte bilimin statüsü genel olarak yükselmiştir.

Bilimin Önceliği

Her şeye rağmen Darwinizm de çarpıtılabilmiştir. "En iyi uyumlu olanın varlığını sürdürmesi" prensibi daha sonradan emperyalizm, ırkçılık ve ırk ıslahını meşru göstermek için kullanılmıştır.

Türlerin Kökeni doğal dünya hakkındaki anlayışın geliştiği ve teknolojik ilerlemenin hızlandığı bir dönemde yayımlanmıştır. Bu dönemde bilimsel araştırmalar her zamankinden fazla pratik değere sahiptir. Darwin, toplum bilime daha çok değer verdikçe profesyonel hale gelen bir disiplindeki son amatör bilim adamlarından biridir. Kısmen Darwin'in çalışmalarının bir sonucu olarak ama aynı zamanda bu değişen tutumlar nedeniyle bilim sosyal hayatta daha merkezi bir yere sahip olmaya başlamıştır. Darwin'in hayatının sonlarına doğru, bilimsel bilgideki sürekli ilerleme neredeyse standart bir beklenti haline gelmiştir. ■

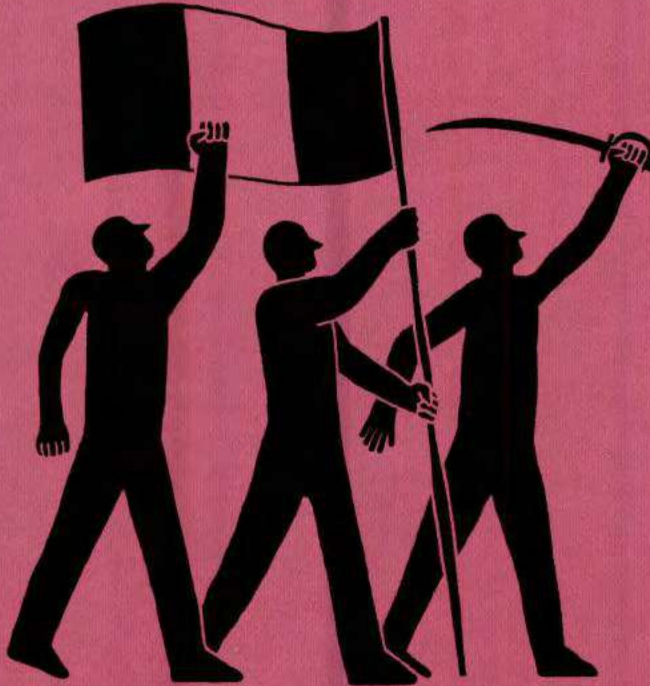
Charles Darwin

Charles Darwin (1809–82) İngiliz Kraliyet Gemisi *Beagle*'ın 1831'deki yolculuğunda doğa bilimci görevine sadece beşinci tercih olarak seçilmiştir. Ancak bu şanslı seçim Darwin'in hayatını değiştirmiştir. Geminin güvertesindeyken sürekli deniz tutmasıyla boğuşsa da Darwin çevresindeki dünyanın titiz bir gözlemcisi olduğunu ispatlamıştır. Brezilya'nın ormanları kadar Arjantin'in bozkırları veya Galapagos Adalarının ıssız arazilerine de hayranlık duymuştur. İngiltere'ye döndükten sonra yoğun bir çalışma hayatına başlamıştır. Kayda değer özel kaynaklara ve on çocuğundan üçü ölse de mutlu bir aile hayatına sahip olmanın desteğiyle Yüksek Victoria Döneminin örnek bilim insanı olmuştur. *Beagle*'da geçirdiği yıllar sağlığını ciddi şekilde olumsuz etkilese de, doğal dünyadaki hemen her konuyla ilgilenmiş ve önemli eserler vermeye devam etmiştir. Egzotik hayvanların yokluğunda güvercin ve yaban kazlarından parazit ve yer solucanlarına kadar çok çeşitli hayvanlara ilgi göstermiştir.

SİLAHLARIMIZI KUŞANALIM VE KARDEŞLERİMİZ İÇİN SAVAŞALIM

BİNLER SEFERİ (1860)

KISACA

YAKLAŞIM
Milliyetçilik

ÖNCE
1830 Yunanistan Osmanlılardan bağımsızlığını kazanır.

1848 Orta Avrupa ve İtalya'yı kasıp kavuran ulusal devrimler bastırılır.

1859 Avusturya'nın çekildiği Lombardiya, Piyemonte tarafından ilhak edilir.

SONRA
1861 İtalyan krallığı kurulur.

1866 Avusturya kuzey İtalya'daki Venedik'i yeni İtalyan krallığına bırakmak zorunda kalır.

1870 İtalya sınırları içinde Papalık Devletleri birleştirilir.

1871 Almanya, Prusya'nın egemenliğinde birleştirilir. Roma, İtalya'nın başkenti ilan edilir.

11 Mayıs 1860'ta İtalyan yurtsever ve gerilla lideri Giuseppe Garibaldi o tarihte Bourbon Hanedanının hüküm sürdüğü güney İtalya'daki İki Sicilya Krallığının parçası olan Sicilya adasına ayak basmıştır. Garibaldi'nin birliği 1000 kadar İtalyan gönüllüden oluştuğu için *I Mille* (Binler) olarak anılır. Amaçları Bourbon egemenliğine son vermektir ama Bourbon Hanedanının yerine nasıl yönetim kuracakları konusunda hiçbir netlik yoktur.

19. yüzyılda İtalya'nın özgürlüğünü savunan diğer büyük lider Giuseppe Mazzini 1849'da kısa bir süreliğine bir Roma cumhuriyeti kurmuştur. Mazzini gibi Garibaldi de kendini kraliyetin, rahiplerin ve

Ayrıca bakınız: Bastille Baskını 208–13 ▪ 1848 Devrimleri 228–29 ▪ Rusya'da Serflerin Özgürlüğüne Kavuşması 243 ▪ Eyfel Kulesinin Açılması 256–57 ▪ Jön Türk Devrimi 260–61 ▪ Fransa'nın Cumhuriyet Yönetimine Dönmesi 265 ▪ Ekim Devrimi 276–79 ▪ Versailles Antlaşması 280

aristokratların ayrıcalığına son vermeye adamıştır. Garibaldi ülkenin kuzeyindeki Avusturya egemenliğine de son vermeyi ve birleşik bir İtalya kurmayı da amaçlamıştır. Coğrafya ve tarih gibi ortak ulusal öğelere dayalı yeni siyasi yapılar kurma arzusu milliyetçilik adıyla bilinmeye başlamıştır.

Bir Uzlaşmaya Varılması

1859'da İtalya'nın büyük bir kısmı kuzeydeki Piyemonte-Sardinya devleti egemenliğinde birleştirilmiştir. Bu süreci kurnaz ve pragmatik başvekil Camillo Cavour yönetmiştir. Fransızlar da Avusturyalıların bölgeden sürülmesi için askeri destek sunmuştur.

Cavour'un gözünde bu birleşme, cumhuriyetçi bir İtalya değil anayasal monarşiyle yönetilen merkezi bir devlet kurmak anlamına gelir. Cavour, İtalya'nın potansiyelini açığa çıkarabilmenin ve her şeyden önce sanayileşmeyi sürdürüp

Giuseppe Garibaldi İki Sicilya Krallığındaki Bourbon Hanedanını devirmeyi başarsa da yönetim şekli hususunda ödün vermek zorunda kalmıştır. Burada geçici ordusunu simgeleyen kırmızı gömleğiyle resmedilmiştir.

Fransız Devriminin ilham verdiği **ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı** fikri Avrupa'ya yayılmaya başlar.

↓

Yunan Bağımsızlık Savaşı, ulusların **yabancı egemenliğinden** kurtulması için gerekli mücadelelerin örneğini verir.

↓

Başarısız 1848 devrimleri, yönetici elitin **ulusal bağımsızlık** fikrine direnmesini gösterir.

↓

Garibaldi Sicilya'ya ayak basar ve İki Sicilya Krallığını devirir ama İtalya anayasal monarşi olarak kalır.

↓

Almanya'nın Prusya egemenliğinde birleşmesi, **cumhuriyetçi özgürlükler** pahasına **muhafazakâr milliyetçiliği** güçlendirir.

Avrupa'nın lider ülkeleriyle rekabet edebilmenin tek yolunun bu olduğuna inanmıştır.

Sicilya adasının yerli halkının katılımıyla sayıca çok artan Garibaldi'nin kırmızı gömlekli kuvvetleri çok geçmeden İki Sicilya Krallığının kötü yönetilen ordularına üstünlük sağlamıştır.

Venedik ve Roma haricinde yeni birleşik İtalya'da yönetim şeklinin ne olacağına karar verilirken [Venedik ve Roma daha sonradan sırasıyla 1866 ve 1870'te katılmıştır] Garibaldi, Piyemonte devletinin hâkimiyetinin kaçınılmaz olduğunu kabul etmiştir. 1860 Kasımında Garibaldi'yi de yanına alan Sardinyalı II. Victor Emmanuel Napoli'ye girmiş ve ertesi yılın Mart ayında İtalya kralı olmuştur.

Bölünmüş Hedefler

Garibaldi ve Cavour'un hedefleri arasındaki fark, 19. yüzyıl Avrupa'sında milliyetçiliğin özündeki çelişkileri yansıtır. Fransız Devriminin vaat ettiği özgürlük ve eşit haklar anlayışından beslenen milliyetçilik, sosyal adalet konusunda idealist bir bakış geliştirmiştir. Yabancıların boyunduruğu altındaki milli gruplar, bağımsızlığın doğal bir hak olarak ileri sürülebileceğine inanmıştır.

Milliyetçilik halkların tarihi yazgıları hakkında söz sahibi olabilmesi ve kendini yönetebilmesi hakkına – yani bağımsızlığa – romantik bir bakışla karakterize olmuştur. Egemen hanedana bağlılığın yerini dil, kültür, tarih ve öz kimlikle tanımlanan milli gruplara yeni bağlılıklar formüle edilmiştir. Ulus-devlet fikri ve ulusların kendi kaderlerini tayin hakkına duyulan inanç gittikçe yaygınlaşmıştır.

Orta Avrupa ve İtalya'da bu hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen 1848 devrimlerinin başarısızlığa uğraması, Avrupalı yönetici elitlerin bu tür inisiyatifleri bastırma ve Napoléon'un yenilgiye uğratılmasının ardından 1814–15'te toplanan Viyana Kongresinde yaratılan Avrupa'yı – Fransız Devrimi öncesindeki sınırların geçerli olduğu hükümdarlar ve çok uluslu imparatorlukların Avrupa'sını – koruma azmini yansıtır.

Metternich'in Başarısızlıkları

Yeni Avrupa istikrardan çok uzaktadır ve Viyana Kongresi'nin baş mimarı Avusturya Prensi Metternich daha sonradan "Bütün hayatımı çürüyen yapıların çökmesini engellemeye çalışmakla geçirdim" diyerek bu durumu kabul etmiştir. 1830 itibariyle Belçika eyalet statüsünde bağlı olduğu Hollanda Krallığına karşı ayaklanmış ve ertesi yıl İngilizlerin desteğiyle bağımsızlığına kavuşmuştur. 1831 ve 1846'da Polonya'da gerçekleşen benzer ayaklanmalar Rusya tarafından vahşice bastırılmıştır.

> İnsanlığın refahı için büyük işler yapmaya yazgılı bir halk er ya da geç bir ulus inşa etmelidir.
> **Giuseppe Mazzini, 1861**

Alman Milliyetçiliği

Artan milliyetçilik ciddi sonuçlar doğurmuştur. Almanya genelindeki çeşitli devletler bundan bilhassa etkilenmiştir. Ülkenin 1871'de Prusyalı Otto von Bismarck'ın şansölyeliğinde birleşmesi ve Almanya İmparatorluğunun kuruluşunun ilan edilmesi, Avrupa'da yeni bir çağ açmıştır. Tıpkı Cavour gibi Bismarck'ın gözünde de birleşmenin faydaları gayet nettir. Bu sayede ortak bir Alman milliyeti ifade edilebilecek ve filozof Georg Hegel'in tanımladığı kapsayıcı Alman karakterini vurgulama ihtiyacı karşılanacaktır. Ayrıca Habsburg Avusturyası'nın Almanca konuşulan bölgelerdeki egemenliğine son verilecek ve özellikle de Bavyera başta olmak üzere güneydeki Katolik Alman devletleri Avusturya'nın etkisinden uzak tutulabilecektir.

Bismarck bu büyük Alman devletini inşa etmek için bir tür muhafazakar milliyetçiliğe başvurmuştur. Amaç daha adil veya özgür bir ülke inşa etmek için sosyal veya demokratik bir reform gerçekleştirmek değildir; dünyaya meydan okuyacak bir ülke yaratmaktır. Bismarck önderliğindeki Alman milliyetçiliği, sanayileşmeye sıkı sıkıya bağlı kalmak ve daha kalabalık ve daha etkili bir ordu kurmak anlamına gelir.

Bismarck bu yeni Almanya'yı kurmak için askeri yolu kararlılıkla takip etmiştir. Üç önemli sefer düzenlemiştir: 1864'teki Danimarka seferinde Prusya güney Danimarka'daki Schleswig ve Holstein bölgelerini Avusturya'nın da desteğiyle geçirmiştir. 1866'da Prusya birlikleri bu kez Avusturya'yı hedef almıştır. Son olarak 1870–71'de tüm Almanya'dan toplanan kalabalık bir ordu Fransa'yı kapsamlı ve aşağılayıcı bir yenilgiye uğratmış, III. Napoléon'un yönetimi devrilmiş ve sefalet içindeki Paris boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu askeri zaferler Almanya'nın görünüşe göre karşı konulmaz yazgısının altını çizmiştir. Bunun mantıksal bir sonucu olarak İmparator I. Wilhelm adını alan Prusya kralının liderliğinde birleşik bir Alman imparatorluğu kurulmuştur.

Osmanlı ordusunun Yunan ayaklanmalarını acımasızca bastırmaya çalışması Yunan davasına desteğin artmasına yol açar. Eugène Delacroix'in *Sakız Adası'nda Katliam* tablosu.

Milliyetçi Özlemler

Orta Avrupa'da sembolik olarak Viyana'dan yönetilen birçok etnik grubu çatısı altında toplayan Avusturya Habsburg İmparatorluğu, çatışan milliyetçi emellerin en çok kördüğüm haline geldiği yerdir. Avusturya'nın Prusya'ya yenilmesinden bir yıl sonra 1867'de Macaristan Avusturya'dan neredeyse tamamen bağımsız hale gelebilmiştir. Bunun sonucunda ortaya çıkan "ikili monarşi" – Avusturya İmparatorluğunun artık Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna dönüşmesi – güçlü bir Macar kimliğinin oluşmasına önemli bir katkıda bulunmakla kalmamış, aynı

I. Wilhelm, 1871'de Versailles şehrinde Almanya İmparatoru ilan edilir. Fransa seferini de kapsayan bir dizi askeri sefer bu gelişmenin habercisi olmuştur.

zamanda Macaristan'ın Transilvanya ve Hırvatistan başta olmak üzere çeşitli yerlerde Viyana'dan bölgesel imtiyazlar elde etmesini sağlamıştır. Ancak kendi aralarındaki tüm gerginliklere rağmen Avusturya ve Macaristan çok parçalı etnik nüfuslarının başka milliyetçi kışkırtmalara sahne olmasından korktuğu için bu birlikteliği ihtiyatlı bir biçimde sürdürmeyi tercih etmiştir. Örneğin Macarlar kendi topraklarındaki Slovak, Rumen ve Sırp nüfusların talep ettiği siyasi hakları tanıma noktasında oldukça isteksizdir. Aynı zamanda Osmanlıların Balkanlar üzerindeki kontrolünün zayıflaması da milliyetçi özlemleri teşvik etmiştir. Örneğin Sırbistan daha 1817'de az çok bağımsız bir statüye kavuşmuştur. Moldova ve Eflak (esasen modern Romanya) 1829 itibariyle benzer bağımsızlık taleplerini dillendirmiştir. Kendilerini Antik Yunan uygarlığının mirasçısı olarak gösteren ve bu rol sayesinde Avrupalı liberallerin desteğini kazanan Yunanlılar dokuz yıllık bir savaşın ardından 1830'da bağımsızlığını kazanmıştır.

Avusturya ve Rusya, Osmanlıların bıraktığı boşluğu doldurmak için birbiriyle yarışmıştır. Avusturya'nın 1878'deki provokatif Bosna işgali, 1914'te Dünya Savaşının patlak vermesine yol açan gerginlikleri tırmandırmıştır. Avusturya 1908'de Bosna'yı kesin olarak ilhak etmiştir. Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan arasındaki kanlı bir üstünlük kurma mücadelesi olan 1912–13 Balkan Savaşı, milliyetçilik güdümlü devlet inşasının istikrarsızlaştırıcı etkisinin bir başka kanıtıdır.

Sonuçlar

Sosyal adaletin kendi kaderini tayin etme hakkı için mücadele eden halklar tarafından sağlanabileceği anlayışı 1800'lerde nadiren hayat bulmuştur. Örneğin çok etnisiteli Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 1918'de I. Dünya Savaşının sonunda yenilgiye uğrayana kadar Viyana'dan yönetilmeye devam etmiştir. Benzer bir biçimde Polonya halkı kendi kaderini tayin etme hakkı gibi ulusal haklardan mahrum bırakılmıştır. Siyonizm'in 1890'lardan itibaren kutsal topraklarda bir Yahudi ülkesi kurma vaadine rağmen, Avrupalı Yahudiler sürekli baskıya uğramıştır. ■

Otto von Bismarck

Prusya başkanı (1862'den itibaren) ve Almanya şansölyesi (1871–90) olan ve Demir Şansölye adıyla da tanınan Otto von Bismarck (1815–98) Almanya'nın birleşmesini kurguladıktan sonra Kıta Avrupası'nda ön plana çıkmıştır. Bismarck'ın başlıca hedefleri Avusturya'nın pahasına Prusya'nın Alman dünyasındaki liderliğini garantiye almak ve yenilenen Fransa düşmanlığı tehdidini kontrol altında tutmaktır. Son derece oportünist olan Bismarck 1864, 1866 ve 1870'te üç savaş başlatmasına rağmen sonrasında Avrupa'daki güç dengesini korumak için her şeyi yapmıştır. Çatışan çıkarları dengelemeyi gerektiren bu zorlu görevde çok başarılı olmuştur. Almanya'da çok büyük bir sanayileşme programı yürütmüş, Alman silahlı kuvvetlerinin daha da gelişmesini idare etmiş ve bir sömürgeleştirme programı başlatmıştır. Muhafazakâr olmasına rağmen dünyanın ilk sosyal refah sistemini uygulamaya koymuştur. Ancak bunu yapmaktaki amacı, Alman işçilerinin çıkarlarını korumak kadar sosyalist muhaliflerine üstünlük sağlamaktır.

ÖLÜM VE KEDERLE DOLU BU SAHNELER NE ZAMAN SON BULACAK?

LUCKNOW KUŞATMASI (1857)

KISACA

YAKLAŞIM
Hindistan'da İngiliz Egemenliği

ÖNCE
1824 İngilizler Burma'yı ele geçirmeye başlar; fetih 1886'ya itibariyle büyük ölçüde tamamlanır.

1876 Kraliçe Victoria, Hindistan'ın İmparatoriçesi ilan edilir.

May 1857 Hint askeri birliklerin İngiliz egemenliğine karşı ilk ayaklanması Meerut'ta gerçekleşir.

SONRA
1858 Hindistan'daki Doğu Hindistan Şirketinin yönetimi resmi olarak son bulur. Hindistan'ın kontrolü doğrudan İngiliz kraliyetine geçer.

1869 Süveyş Kanalı açılır ve Hindistan yolculukları önemli ölçüde kısalır.

1885 Hindistan Ulusal Kongresi kurulur. Hindistan'ı birleştirmeyi hedefleyen ilk siyasi hareket olarak ulusalcı bir hareketin çekirdeğini teşkil eder.

1857 yılının Mayıs ve Kasım ayları arasında gerçekleşen Lucknow Kuşatması, 1857–58 Hint İsyanı sırasında kuzey-orta Hindistan'ın büyük bir kısmında tekrarlanan sahnelere yol açmıştır: İngiliz yerleşim bölgeleri daha önce İngilizlere sadık olan yerli birliklerin elinde büyük ıstıraplar yaşamıştır. İngilizler düzeni yeniden sağlamaya başladıktan sonra, bunun bedelini aynı şekilde ağır ödetmiştir. Her iki tarafın da uyguladığı şiddet kamuoyunu şoke etmiş ve derhal reform çağrıları yapılmasına neden olmuştur.

Sepoy adı verilen yerli askerlerden oluşan Hint Birlikleri yeni tüfekler için dağıtılan fişekleri Hindu ve Müslümanların inançlarına aykırı olarak inek ve domuz yağıyla yağlandığı söylentisi üzerine ayaklanmıştır. Ancak ayaklanmanın kökleri Hindistan'da geniş bir kesimin İngiliz egemenliğinden duyduğu rahatsızlığa uzanır. Geleneksel yöneticilerin uzaklaştırılması, yerel dinlerin açık bir tehditle karşı karşıya olması ve yabancı egemenliğinin saldırganca dayatılması bunda önemli rol sahibidir.

Britanya'nın isyandan sonra verdiği ilk tepki, Hintleri Britanya'nın barışçıl niyetler beslediğine ikna etmeye çalışmak olmuştur ama gerçekte Hindistan'ın artık hem ekonomik hem de siyasi olarak Britanya'ya bütünüyle boğun eğdiği gerçeğinin altını çizmiştir.

Avrupa'da eğitim görmüş Hint elitler çoğaldıkça Britanya'nın Hint alt kıtası üzerindeki haklarına meydan okumuştur. Britanya sömürgeci konumunu korumaya çalışsa da bunun olanaksızlığıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Britanya'nın Hindistan'daki egemenliğinin hiçbir zaman göründüğü kadar sağlam olmadığı artık su götürmez bir gerçektir. ■

> Diğer tebaalarımıza karşı hangi yükümlülüklerimiz varsa, Hint bölgelerimizin yerlilerine karşı da aynı yükümlülüklerimiz var.
> **Queen Victoria**

Ayrıca bakınız: Quebec Savaşı 191 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ İkinci Afyon Savaşı 254–55 ▪ Berlin Konferansı 258–59 ▪ Sih İmparatorluğunun Kurulması 264

SERFLİĞİ KALDIRMAK İÇİN BİR AYAKLANMANIN GERÇEKLEŞMESİNİ BEKLEMEMEK DAHA İYİ

RUSYA'DA SERFLERİN ÖZGÜRLÜĞÜNE KAVUŞMASI (1861)

KISACA

YAKLAŞIM
Çarlık Rusya'sı

ÖNCE
1825 Çarlık Rusya'sına karşı Aralıkçılar İsyanı bastırılır.

1853–55 Kırım Savaşında Britanya ve Fransa karşısında alınan yenilgi Rusya'nın askeri zayıflığını vurgular.

SONRA
1881 Çar II. Alexander II, Halkın İradesi adlı terörist örgütün gerçekleştirdiği suikast sonucu ölür.

1891 Sibirya'da yeni yerleşim merkezlerinin kurulmasına yol açan yeni demiryolu hattının çalışmaları başlar.

1894 Son çar II. Nicholas, maliye bakanı Sergei Witte'nin yeni bir sanayileşme programı başlatmasına izin verir.

1905 Rusya'nın Uzak Doğu'ya yayılması Japonya karşısındaki aşağılayıcı yenilgiyle son bulur.

1861'de II. Alexander'ın Rusya'daki 20 milyon serfi özgür bırakması insancıl kaygılarla gerçekleşmemiştir. Sahip olduğu potansiyelden bağımsız olarak Batı'nın sanayileşen ülkelerinin gerisinde kalan Rusya'yı modernleştirmeyi amaçlar. Rusya dünyada hak ettiğini düşündüğü yere gelmek için siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlarda kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir.

Bu reformların etkileri en iyi ihtimalle karmaşıktır. Serflerin özgür bırakılması refah düzeylerini iyileştirmediği gibi tarımsal üretkenliği de çok az artırmıştır. Gerçek anayasal reformları hiç gündeme almayan Alexander, sonuna kadar otokratik bir hükümdar olarak kalmış ve mutlak hükümdarlığın kendisine ilahi bir hak olarak sunulduğunu düşünmüştür. Ancak gerçekleştirdiği reformlar, belli ölçüde siyasi özgürleşmenin sağlanabileceği ümidini doğurmuştur.

Polis Devleti

Çarın 1881'de suikast sonucu öldürülmesi tahmin edileceği gibi gerici bir tepkiye yol açmıştır. Veliaht III. Alexander sanayi reformunu uygulamak için daha da istekli davranmış ama bir tür polis devleti yaratmıştır. Bu dönemde katı bir sansür uygulanmış, protestolar bastırılmış ve sendikalar yasadışı ilan edilmiştir.

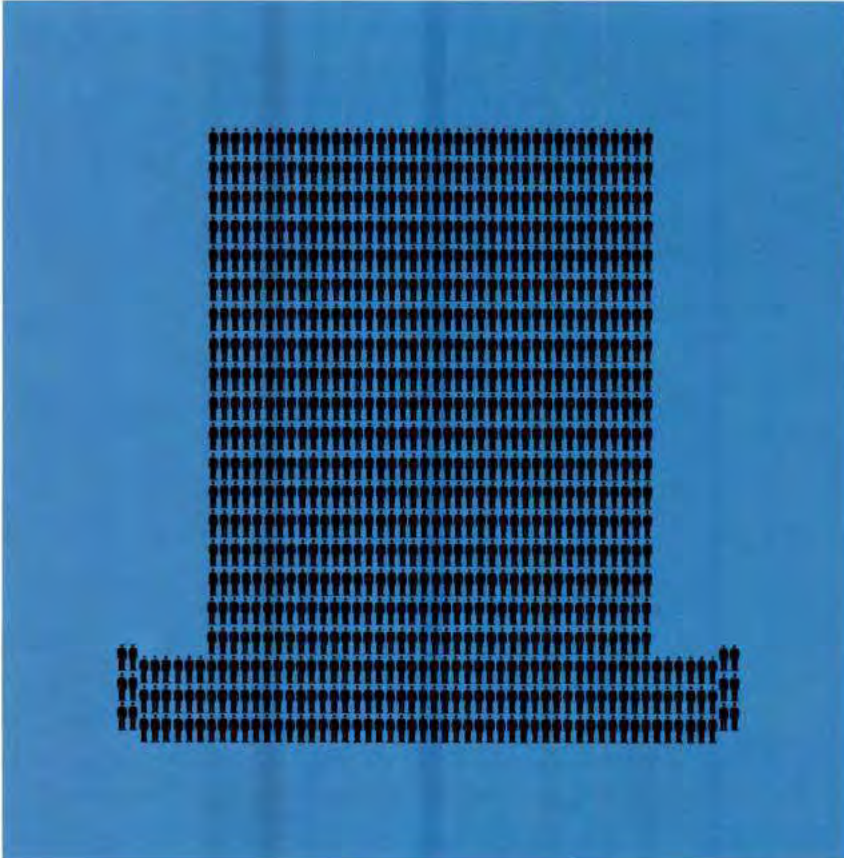
> Sanayide Amerika Birleşik Devletleri'yle boy ölçüşecek bir seviyeye ulaşmalıyız.
> **Sergei Witte**
> **Rus Bakan**

Her şeye rağmen Çarlık Rusya'sı sanayileşen dünyadaki yerini almaya başlamıştır. Her zaman etkili olmasa bile azımsanmayacak bir askeri varlığa sahip olmuştur. Ancak Çarlığın siyasi reformlar noktasındaki isteksizliği, Sovyet devriminde bütünüyle yıkılmasına zemin hazırlamıştır. ■

Ayrıca bakınız: St. Petersburg'un Kurulması 196–97 ▪ 1848 Devrimleri 228–29 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ Kırım Savaşı 265 ▪ Ekim Devrimi 276–79

HALKIN, HALK TARAFINDAN HALK İÇİN YÖNETİMİ YERYÜZÜNDEN HİÇ SİLİNMESİN

GETTYSBURG KONUŞMASI (1863)

KISACA

YAKLAŞIM
Amerikan İç Savaşı

ÖNCE
1820 Missouri Uzlaşmasında Missouri'nin güney sınırından batıya doğru bir hat çizilerek yeni eyaletlerde kölelik sınırlandırmak istenir.

1854 Kansas-Nebraska yasası Kansas'ta şiddeti tetikler.

1857 Dred Scott davasında köleliğin geçerli olmadığı eyaletlerde bile kölelerin özgür bırakılamayacağına hükmedilir.

1861 Şubat ayında Amerika Konfedere Devletleri'nin kuruluşu ilan edilir; Nisan ayında iç savaş başlar.

1863 Konfederasyon Temmuz ayında Gettysburg ve Vicksburg'da yenilgiye uğrar.

SONRA
1864 Lincoln yeniden seçilir.

1865 General Lee teslim olur; Lincoln suikast sonucu öldürülür.

Amerikan Başkanı Abraham Lincoln 19 Kasım 1863'te Amerikan İç Savaşının yarısından biraz fazlası geride kalmışken Pennsylvania, Gettysburg'da buranın adıyla anılacak konuşmasını yapmıştır. Lincoln bu konuşmasında İç Savaşı hem ulusal kimliğin oluşturulması hem de herkesin eşitliğinin teminat altına alınması için verilen bir mücadele olarak nitelendirir.

1–3 Temmuz 1863'te gerçekleşen Gettysburg Savaşında 7058 asker ölmüş, 27.224'ü de yaralanmıştır. Lincoln bu konuşmasını savaşta ölenlerin defnedildiği Gettysburg Askeri Mezarlığında düzenlenen anma töreninde gerçekleştirmiştir.

Ayrıca bakınız: Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Bastille Baskını 208–13 ▪ 1848 Devrimleri 228–29 ▪ California Altına Hücum 248–49 ▪ Ellis Adasının Açılması 250–51

Gettysburg Savaşı 1863'te gerçekleşmiştir. Yedi binden fazla askerin öldüğü üç günlük muharebenin ardından Konfederasyon ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Gettysburg, Amerikan İç Savaşının en kanlı muharebesi olmasının yanı sıra Güney ordusunun ilk önemli yenilgisini aldığı bir dönüm noktasıdır. Robert E. Lee komutasındaki Northern Virginia ordusu sayıca daha az ve daha az donanımlı olmasına rağmen bu noktaya kadar beklenmedik bir biçimde başarılı olmuştur.

Savaşın Nedenleri

Amerikan İç Savaşı sadece kölelikle ilgili bir savaş değildir; böyle bir görüş ayrılığı yüzünden Birleşik Devletlerin parçalanmasına izin verilip verilemeyeceğine dair bir savaştır. Birleşik Devletler, Lincoln'un söylediği gibi "özgürlük esasına dayalı" ve "herkesin eşit yaratıldığı önermesine bağlı" bir ülkedir ama Güney eyaletlerinde neredeyse 4 milyon siyah köle vardır. Birleşik Devletler anayasasına göre kölelere yasal olarak sahip olunabilmiştir. Hızla sanayileşen Kuzeyde her zaman azınlık olmasına karşın seslerini duyurmayı başaran kölelik karşıtları ise köleliğin ahlaken kabul edilemez olduğunu ve Hıristiyan duyarlılıklara ters düştüğünü savunmuştur.

Ancak kölelik Güney eyaletlerinin tarıma dayalı refahının omurgasını teşkil eder; üstelik köle sahibi Güneyliler bunun bir hak olduğunu düşünmüştür. Onların gözünde "özgürlük" ek bir anlama sahiptir: kölelere sahip olabilme özgürlüğü.

Anlaşmazlığın temelinde eyaletlerin hakları sorunu yatar: Eyaletlerin Washington'daki federal veya merkezi hükümetin otoritesi karşısında sahip olduğu hakların kapsamı nedir? Bu soru batıda yeni kurulan yerleşim bölgeleri Birliğe katılmak istediğinde tekrar tekrar gündeme gelmiştir: Yeni eyaletler köle eyaleti mi yoksa "özgür" eyalet mi olacaktır?

1820 Missouri Uzlaşmasında Missouri'nin güney sınırından batıya doğru bir hat çizilerek yalnızca bu hattın güneyinde kalan yeni eyaletlerde köleliğe izin verileceği hükme bağlanmıştır. Daha sonra bu konudaki tasarruf yeni eyaletlerdeki yerle-

Abraham Lincoln

Abraham Lincoln (1809–65) 1861 Şubatında başkanlık görevine başlamak için Washington'a geldiğinde siyasi çevreler tarafından cahil, uyumsuz bir taşralı olarak görülmüştür. Dört yıl sonra suikast sonucu öldürülene kadar Amerika'ya hâkim olmuştur. Lincoln sadece İç Savaşı kazanmakla kalmamış, karşı konulmaz bir siyasi önder olarak kendini kabul ettirmiştir.

Kentucky'de ahşap bir kulübede dünyaya gelen Lincoln 20'li yaşlarının sonuna doğru savcı olmuş ve kölelik karşıtı Cumhuriyetçi Partinin gittikçe açık bir savunucusu haline gelmiştir. Hiç askeri deneyimi olmamasına rağmen İç Savaşın nasıl yürütülmesi gerektiği hakkında zekice bir muhakeme yapmış ve aktif olarak General Grant'ın yanında yer almıştır. Daha genel hedeflerini hiçbir zaman gözden kaçırmamıştır: Amerikan özgürlüklerinin ve insanlığın haysiyetinin korunması. İç Savaşı kararlılıkla sürdürse de savaşın mal olduğu can kaybının ne anlama geldiğini tam olarak anlamıştır.

şimcilerin kendisine bırakılmıştır; 1854'teki Kansas-Nebraska yasası bu yöndeki iradeyi güçlendirmiştir. Kansas ve Nebraska eyaletleri Missouri Uzlaşması Hattının kuzeyinde kaldığı için hem kölelik yanlıları hem de kölelik karşıtları üstünlüğü sağlamak için özellikle Kansas'a hücum etmiştir. İki taraf arasında sık sık çatışmalar yaşanmıştır.

Güneyin Ayrılması

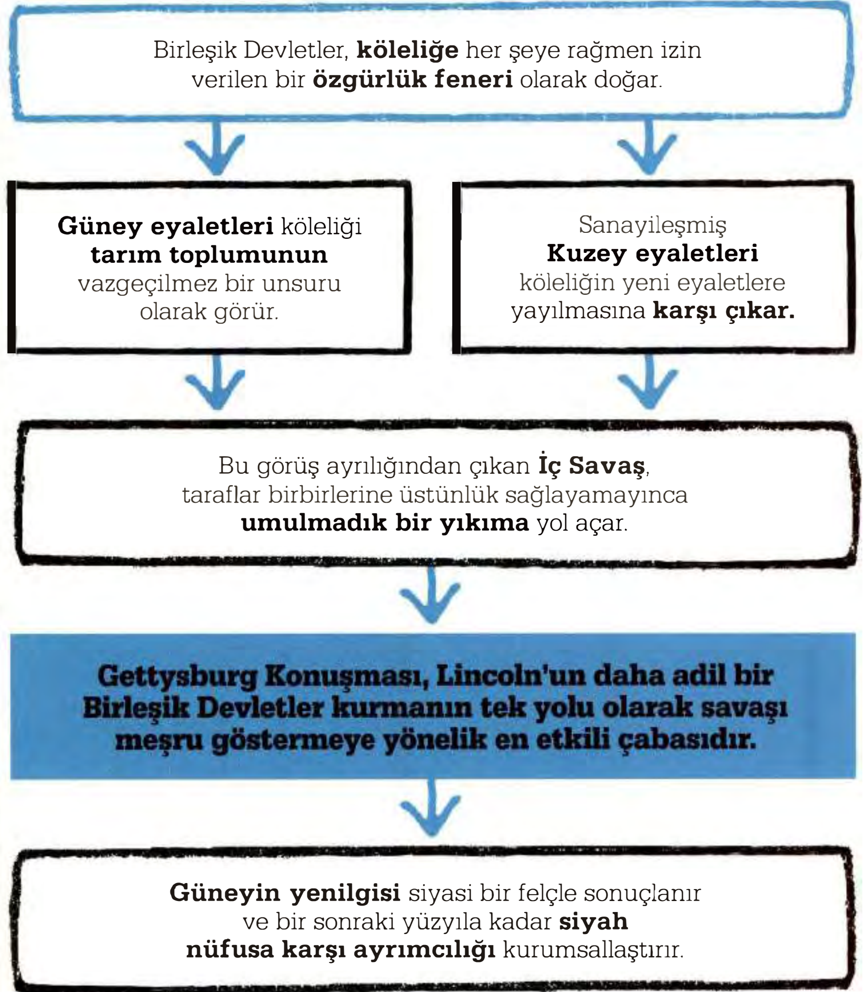
Bu çatışmalar yeni bir kölelik karşıtı partinin kurulmasına yol açmıştır. Yeni kurulan Cumhuriyetçi Partinin adayı Abraham Lincoln kölelik yanlısı eyaletlerden hiçbir destek almadan 1860 yılının Kasım ayında başkan seçilmiştir. Lincoln'un zaferi üzerine South Carolina neredeyse derhal Birlik'ten ayrılma kararı almıştır. Şubat ayına kadar altı Güney eyaleti daha ayrılmış ve bu yedi eyalet Amerika Konfedere Devletleri adı altında yeni bir ülke kurmuştur. Mayıs ayına kadar dört eyalet daha katılmış ve Virginia eyaletindeki Richmond şehri yeni ülkenin başkenti ilan edilmiştir. Ancak Sınır Eyaletler adı verilen beş köle eyaleti başlangıçtaki Birliğin içinde kalmayı tercih etmiştir.

Konfederasyon, Anayasanın özgürce benimsendiğini ve kendisine baskı uygulandığını düşünen her eyaletin Birlik'ten ayrılmasının meşru olduğunu ileri sürmüştür. Güney eyaletlerinin özgür doğmuş vatandaşlarının tıpkı İngiliz egemenliğinin zorbalığını reddeden kurucu babalar gibi kendi kaderini şekillendirmek için "devredilemez ve vazgeçilemez" bir hakka sahiptir. Birçok Güneylinin gözünde Amerikan hükümeti bu özgürlükleri sınırlandırmak için aynı türden bir zorbalık uygulamıştır.

Bu çok kökleşmiş bir düşüncedir. Konfederasyonun başkan yardımcısı Alexander Stephens, yeni devletin esasının "siyahların beyazlarla eşit olmadığı ... ve köleliğin doğal ve normal bir koşul olduğu ... gerçeğine" dayandığını ifade etmiştir.

Lincoln, üstün bir siyasi lider olarak ihtiyatlı davranmak gerektiğini fark etmiştir. Öncelikli olarak Birliği korurken köleliğin genişlemesini ne olursa olsun sınırlandırmayı amaçlamıştır. Bu konumundan asla geri adım atmamıştır; federal hükümetin otoritesinin tek tek eyaletlerin otoritesinden üstün olduğuna inanmıştır.

O tarihte dünya üzerinde tamamen demokratik tek ülke olan Birleşik Devletler, Lincoln'un ifadesiyle "dünyaya büyük bir vaat" olarak kurulmuştur ve varlığının koruması mutlak bir ahlaki vazifedir. 1863 yılı-

> Doğduğum yere, evime, çocuklarıma karşı oy kullanamam.
> **Robert E. Lee**
> **İstifası üzerine (April 1861)**

nın Ocak ayında Özgürlük Bildirgesini yayınlarken Lincoln kendini siyasi olarak tüm Güneyli kölelerin özgür bırakılması talimatını verebilecek kadar güvende hissetmiştir. Ancak bu "büyük vaat" İç Savaşın ardından yerine getirilebilmiştir.

Nihai Kuzey Zaferi

Amerikan İç Savaşının sonucunu nihayetinde Kuzey ve Güney arasındaki insani ve maddi farklar belirlemiştir. Birlik çatısı altındaki 21 eyaletin nüfusu 20 milyonken, 11 Güney eyaletinin nüfusu 9 milyondur ve bunların 4 milyonu da silah taşımasına izin verilmeyen kölelerdir. 1864 itibariyle Kuzey eyaletlerinde yaşları 18 ile 60 arasında değişen erkeklerin yüzde 44'ü, Güney eyaletlerinde ise aynı yaş aralığındaki erkeklerin yüzde 90'ı orduya katılmıştır. Yine de Kuzey savaş boyunca 2,2 milyon kişiyi askere alırken Güney yalnızca 800.000 kişiyi askere alabilmiştir.

Kuzey, Güneyden üç kat daha zengindir. Güneydeki her 1,6 kilometre (1 mil) demiryolu hattına karşılık Kuzeyde 3,8 kilometre demiryolu hattı vardır. Kuzeyin fabrikalarındaki üretim 10 kat fazladır. Kuzeyin demir üretimi 20 kat, kömür üretimi 38 kat ve silah üretimi 32 kat fazladır. Güneyin üstün olduğu tek alan pamuk üretimidir; 24 kat fazladır.

Bütün bu üstünlüğe rağmen, Güneyin dört yıl boyunca direnebilmesi ve hatta 1862 ve 63'te zafer kazanmaya yaklaşması Güneyli askerlerin kendi davalarına duydukları sağlam inancın bir yansımasıdır. Güney ordusunda Virginialı Robert E. Lee başta olmak üzere daha üstün generallerin görev yapması da bunda etkili olmuştur. Öte yandan Birlik ordusunda en azından Ulysses S. Grant ve William Sherman ön plana çıkana kadar bolca sahip oldukları avantajları boşa harcayan ürkek ve yeteneksiz generaller görev yapmıştır.

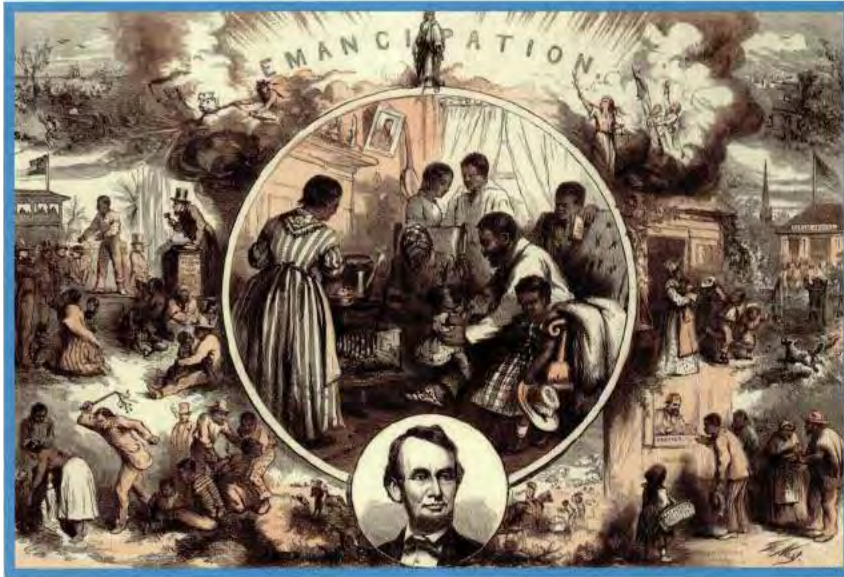
Grant ve Sherman'ın canlandırdığı Kuzey üstünlük sağlamıştır. 1864 Eylülünde Atlanta'nın yerle bir edilmesinin ardından Sherman "denize yürüyüşü" adıyla bilinen Savannah seferini düzenlemiştir. Aralık ayında tamamlanan Savannah seferi, Georgia'da 96,5 kilometre genişliğinde bir yıkım kuşağı yaratmıştır; özel mülkler kasıtlı olarak hedef gözetilmiştir. Sherman bunu "Savaş acımasızlıktır. Ne kadar acımasız olursa o kadar çabuk sona erer" diye savunmuştur.

> Delilik ettiğim zamanlarda Grant bana destek oldu, ben de ona sarhoş olduğu zamanlarda destek oldum; artık birbirimize destek oluyoruz.
> **William Sherman**

Yeni Bir Özgürlük

Amerikan İç Savaşı dünyanın ilk önemli endüstriyel savaşıdır; demiryollarının yaygın olarak kullanıldığı ilk savaştır ve popüler basının yeni bir türünde yaygın olarak haber yapılan ilk savaş olmuştur. Daha önce görülmemiş bir ölçekte toplu ölümler yaşanmıştır. Dört yıldan biraz daha uzun bir sürede 620.000 asker ve 50.000 sivil hayatını kaybetmiştir.

Abraham Lincoln'e göre bu savaş Gettysburg Konuşmasında "tamamlanmamış iş" olarak nitelendirdiği sorunun yansımasıdır. Anayasa "özgürlük esasına dayalı" bir ülkede köleliğin nasıl var olabileceği sorusuna bir çözüm getirmemiştir. Tüm yıkıma ve büyük can kaybına rağmen İç Savaş "yeni bir özgürlük" şansı tanımıştır. 1865'teki 13. Yasa Değişikliğiyle köleliğe resmi olarak son verilmesi, ABD'nin siyah ve beyaz tüm vatandaşları için gerçekten özgür bir ülke olarak yeniden yapılandırılması için bir fırsat sunmuştur. ■

Thomas Nast'ın bu çizimi Amerikalı siyahların özgürlükten önce ve sonraki hayatını gösterir. Altta Abraham Lincoln'e de yer verir.

KITAYA YAYILMAK BİZİM AÇIK YAZGIMIZ

CALIFORNIA ALTINA HÜCUM (1848–1855)

KISACA

YAKLAŞIM
Amerikan Yayılması

ÖNCE
1845 Eskiden Meksika'nın parçası olan Texas, Birleşik Devletler'e katılır.

1846 Britanya Oregon'u Birleşik Devletler'e devreder.

1848 Meksika–Amerika Savaşının ardından New Mexico ve California ilhak edilir.

SONRA
1861 Kıtayı uçtan uca kat eden ilk telgraf hattı tamamlanır; Pony Express posta servisi iki gün sonra kapanır.

1862 Arazi Yasasıyla isteyen herkese 65 hektar arazi bedelsiz olarak verilir.

1869 İlk transkontinental demiryolu hattı tamamlanır.

1890 Amerikan Sayım Bürosu artık geniş boş araziler kalmadığı için Amerikan sınırını kapatır.

Amerika'nın batısı hakkındaki bilgiler o topraklara **yerleşme isteği** uyandırır.

California'da altına hücum yeni zenginlikleri paylaşmak için genel bir çılgınlık yaratır ve Batı Yakasında yerleşimi hızlandırır.

Telgraf ve demiryolu hatları doğu ve batı yakaları arasındaki **bağları geliştirir**.

Kızılderililer ata topraklarından sürülür.

Daha iyi iletişim imkânları Birleşik Devletler'de sanayinin gelişmesini teşvik eder.

John L. O'Sullivan'ın gazetecilik yaptığı süreçte ortaya koyduğu "açık yazgı" kavramı – yani Birleşik Devletlerin geleceğinin batıya yayılmaktan geçtiği inancı – 1848 yılının Ocak ayında kuzey California'daki bir nehirde altın keşfedilmesinin ardından büyük bir popülerlik kazanmıştır. O tarihteki kaçınılmaz iletişim ve ulaşım güçlüklerine rağmen bu keşif çılgınca bir reaksiyonun fitilini ateşlemiştir. Sonraki beş yıl boyunca bu akının gerçek anlamda başladığı yıldan hareketle "49'lular" adıyla anılan 300.000 kadar kişi 1850'de ABD'nin 31. Eyaleti haline gelecek olan yere akın etmiştir. Zenginlik hayallerinin peşinde vahşi bir hukuksuzluğun ortaya çıkması ve Amerika'nın Pasifik kıyısının vaat edilmiş topraklar olarak kabul görmesi, bunun doğrudan sonuçları-

Ayrıca bakınız: Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07, ▪ Gettysburg Konuşması 244–47 ▪ Ellis Adasının Açılması 250–51 ▪ Gözyaşı Yolu 264

John Gast'ın *American Progress* (1872) tablosu "açık yazgı" kavramını resmeder. ABD'yi temsil eden Columbia figürü telgraf hatlarını döşeyerek yerleşimcileri batıya doğru yönlendirir.

dır. Ana giriş noktası olan San Francisco'nun nüfusu 1846'da en fazla 200'ken 1852'ye kadar 30.000'i aşmış ve 1870'te 150.000'e ulaşmıştır.

En önce gelen bir avuç kişi servet edinirken, bazıları az da olsa kazanç elde edebilmiş ve birçoğunun da eli boş kalmıştır. California altına hücum, milli bir saplantı gibi görünür. Aslına bakılırsa Birleşik Devletler'in altın bulunmadan çok daha öncesine dayanan Kuzey Amerika'yı kolonileştirme kararlılığının aşırı bir örneğinden başka bir şey değildir. 1803'e kadar Vermont, Kentucky, Tennessee ve Ohio eyalet haline gelmiştir. 1845'te Texas'ın ilhak edilmesinin yanı sıra 1848'e kadar 13 eyalet daha ilhak edilmiştir. Aynı yıl New Mexico ve California da Meksika'nın elinden alınmıştır.

Yeni Teknolojiler

49'lular California'ya ulaşmak için uçsuz bucaksız Büyük Düzlükler bölgesini at arabalarıyla geçerek, Boynuz Burnunu etrafından gemiyle dolaşarak veya Panama Kıstağından geçiş yaparak çok zorlu yolculuklara göğüs germiştir. Bu zorlu yolculukların en az altı sürmesi göze alınmıştır.

Ancak bu uçsuz bucaksız yeni topraklarla bağlantı kurmak için olağanüstü bir kararlılık sergilenmiştir. Destansı boyuttaki ulus inşasında yeni teknolojiden faydalanılmıştır. 1861'de doğu ve batı kıyıları arasında ilk telgraf hattı kurulmuştur. 1869'da ilk transkontinental demiryolu hattı tamamlanarak yolculuk süreleri kısaltılmıştır: 1876 itibariyle New York'tan California'ya üç buçuk günde gitmek mümkündür.

Yerleşimciler ve Kurbanlar

Çok sayıda yeni yerleşimciye ihtiyaç duyulan yeni topraklara yapılan göç, bu dönüşümleri beslemiştir. 1803'te Amerikan nüfusu 4 milyonken 1861'e kadar 31 milyona ve yüzyılın sonunda 76 milyona ulaşmıştır. Bu kadar hızlı bir büyümenin kaçınılmaz bedelleri de olmuştur ve en büyük bedeli Kızılderililer ödemiştir. Kabilelerine ait arazilerden acımasızca sürülen Kızılderililerin nüfusu belki de 4,5 milyondan 500.000'e düşmüştür. Görünüşe göre karşı konulmaz olan Amerikan yayılması karşısında çaresiz kalan Kızılderililer rezervasyon adı verilen kısıtlanmış yerleşim bölgelerine hapsedilmiş ve geleneksel yaşam tarzlarını terk etmek zorunda bırakılmıştır. ■

Little Bighorn Savaşı

25 Haziran 1876'da gerçekleşen ve batının yeni yerleşimcileriyle yerli nüfus arasındaki çatışmaların en ünlüsü olan Little Bighorn Savaşının arka planında altın vardır. Amerikan hükümeti South Dakota'nın Black Hills bölgesini altın keşfedildikten sonra yerleşime açmıştır. Ancak bu gelişme Büyük Düzlükler'de yaşayan Siularla yapılan anlaşmanın ihlali anlamına gelir. Azımsanmayacak kadar kalabalık olan Siu ve Şayen kabileleri rezervasyonlara yerleşmeyi reddedince, federal süvari birlikleri Montana'ya gönderilmiştir. Albay George Custer komutasındaki 600 kişilik süvari birliği de bunların arasındadır. Bu birlikten 200 kadar süvari Custer'ın öncülüğünde Little Bighorn vadisindeki Kızılderili kampını bulmuştur. Oturan Boğa'nın komutasındaki birleşik Kızılderili savaşçıları sadece bir saat içinde Custer'ın bütün birliğini yok etmiştir. Bu yenilgi, hükümetin Siu ve Şayen kabilelerini her ne pahasına olursa olsun rezervasyonlara yerleştirme kararlılığını pekiştirtirmiştir.

AMERİKA TANRI'NIN İNSANLARI KAYNAŞTIRDIĞI BULUŞMA NOKTASIDIR

ELLIS ADASININ AÇILMASI (1892)

KISACA

YAKLAŞIM
Kitlesel Göç ve Nüfus Artışı

ÖNCE
1840'lar İrlanda'da patates kıtlığı kitlesel göçe neden olur.

1848 Liberal devrimlerin başarısızlığı geniş ölçekli Alman göçüne yol açar.

Y.1870 Rusya'da zulümden kaçan Yahudilerin göçü başlar..

1882 Çinlilerin Birleşik Devletler'e girişine kısıtlama getirilir.

1880'ler İtalya'dan kitlesel göç başlar.

SONRA
1900 Avrupa nüfusu 408 milyona, Birleşik Devletler nüfusu 76 milyona ulaşır..

1907 En çok göç yaşanan yılda ABD'ye 1 milyondan fazla göçmen giriş yapar.

1954 Ellis Adası kapatılır.

Sanayileşme, şehirleşme ve bebek ölümlerinin azalması **Avrupa nüfusunu** önemli ölçüde **artırır**.

ABD gibi genç ülkelerde **siyasi ve dini özgürlükler** ve **ekonomik fırsatlar** milyonlarca göçmeni çeker.

Buharlı gemiler uzak ülkelere deniz yolculuklarını **daha güvenli, hızlı** ve **ucuz** hale getirir.

Ellis Adasında göçmenlerin ABD'ye giriş işlemlerini gerçekleştirmek için göç merkezi açılır.

19. yüzyılın ortalarında Avrupa başta olmak üzere dünyada eşi benzeri görülmemiş bir nüfus patlaması yaşanmıştır. Bu artış 20. yüzyıl ve ötesine kadar devam etmiştir. Nüfus artışı kısmen sağlık alanındaki ilerlemelerden kaynaklanmıştır; gelişen tarımsal yöntemlerin sonucunda gıdaya daha kolay ulaşılabilmesi de bunu desteklemiştir. Nüfus artışı aynı zamanda sanayileşme ve şehirleşmenin bir sonucudur; bunların her ikisi de bolluk ve daha iyi yaşam standartları üretmiştir. Siyasi istikrar da nüfus artışında rol oynamıştır. 1815'te Napoléon'un yenilgiye uğramasının ardından Avrupa nere-

Ayrıca bakınız: Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ▪ Bolivar'ın Gran Colombia'yı Kurması 216–19 ▪ 1848 Devrimleri 228–29 ▪ Rusya'da Serflerin Özgürlüğüne Kavuşması 243 ▪ California Altına Hücum 248–49 ▪ İrlanda'da Patates Kıtlığı 264

deyse 100 yıllık kesintisiz bir barış dönemi yaşamıştır. Göçteki artışta doğanın da parmağı vardır. 1840'larda İrlanda'da bereketsiz mahsulden kaynaklanan patates kıtlığı Avrupa'daki son önemli kıtlık olabilir ama ürkütücü bir yıkıma yol açmıştır: 1 milyona yakın kişi hayatını kaybetmiştir. Hayatta kalanlar arasında 1 milyondan fazla kişiyi kapsayan büyük bir göç dalgası yaşanmış ve bunların hemen hepsi ABD'ye göç etmiştir. İrlanda'nın nüfusu 1841'de 6,5 milyonken 1871'e kadar 4 milyona düşmüştür.

Şehirli Alt Sınıf

Sanayileşme benzer bir paradoks doğurmuştur. Özellikle Britanya'da Sanayi Devriminin yarattığı yeni şehirlerin sakinleri yaşadıkları yerle gurur duyarken ve süslü sözler kullanırken aynı zamanda yoksulluğa mahkûm olan ve sefalet içinde yaşayan yeni bir şehirli alt sınıf ortaya çıkmıştır.

Kıta Avrupası'nın vatandaşları için özgürlük ve zenginlik vaat eden yeni ülkelerin cazibesi karşı konulmazdır. Çok sayıda Alman, Çek ve Macar 1848 ulusal devrimlerinin baskısı altında Orta Avrupa'yı terk etmiştir. 1870'ten itibaren Rusya ve Polonya'daki Yahudiler anti-Semitik katliamlardan kaçmış ve sadece 1901–10 yılları arasında 1,5 milyon Yahudi göç etmiştir.

> Bu ülkenin hangi uyruktan olursa olsun insanlığın erdemli ve zulüm gören kesimi için güvenli ve makul bir sığınak olmasını her zaman ümit ettim.
> **George Washington**

Bu büyük göç dalgalarındaki rakamlar dikkat çekidir. 19. yüzyılın ortalarından 1924'e kadar Britanya'dan 18 milyon; İtalya'dan (çoğunluğu yoksul güney bölgelerden) 9,5 milyon; Rusya'dan 8 milyon; Avusturya–Macaristan'dan 5 milyon ve Almanya'dan 4,5 milyon kişi göç etmiştir. ABD 1820–1920 yılları arasında 33,6 milyon göçmen kabul etmiştir. Bu göçmenlerin çoğu Chicago ve New York gibi hızla büyüyen şehirlerde zorlu yaşam koşullarına ayak uydurmak zorunda kalmış ve ucuz işgücü olarak Amerikan sanayisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Aynı dönemde 3,6 milyon Avrupalı Güney Amerika'ya ve 2 milyon Avrupalı da Avustralya ve Yeni Zelanda'ya yerleşmiştir.

Davetsiz Misafirler

Bu yer değiştirme süreci sadece Avrupalılarla sınırlı değildir. Hintler Güney Afrika'ya yerleşmiş, Çinli göçmenler Doğu Hint Adalarına yayılmış ve Japon göçmenler California'ya yerleşmiştir; birçoğu misafir olarak hoş karşılanmamıştır.

Bu dönemde zorunlu göç kurbanları da eksik olmamıştır. Bilinmeyen sayıda Afrikalı köle gemilere bindirilip dünyanın değişik bölgelerine gönderilmiştir.

1910 itibariyle Amerikan nüfusunun yedide birinden fazlası Birleşik Devletler dışında doğanlardan oluşur. ■

İlk 30 yılda ABD'ye gelen göçmenlerin yüzde 80'i – yaklaşık 12 milyon kişi –Ellis Adasından geçmiştir.

Ellis Adası

1 Ocak 1892'de açılan Ellis Adası, Özgürlük Heykeliyle birlikte ABD'ye yönelen göç dalgasının simgesi haline gelmiştir. Bu göç merkezinde 12 milyon kadar göçmenin işlemleri gerçekleştirilmiştir. ABD nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ının bu devasa bürokrasi makinesinin çarkından geçmiş en az bir akrabaya sahip olduğu tahmin edilir. New York Limanında New Jersey sahilinin açıklarındaki küçük bir kumluk adada inşa edilen göç merkezinin ortasında büyük bir salon yer alır. Yeni gelen göçmenlerin işlemleri birçok farklı dilden sözcüklerin yankılandığı bu salonda gerçekleştirilmiştir. Göçmenler önce sağlık muayenesinden geçirilmiş, ardından da vatandaşlığa uygun olup olmadıklarının belirlenebilmesi amacıyla bir dizi basit soruyu yanıtlamıştır. Büyük çoğunluk ABD vatandaşlığına kabul edilmiştir; sadece yüzde iki kadarı geri çevrilmiştir. Ellis Adası sonunda 12 Kasım 1954'te kapılarını kapatmıştır.

ÜLKENİ ZENGİNLEŞTİR, ORDUNU GÜÇLENDİR

MEIJI RESTORASYONU (1868)

KISACA

YAKLAŞIM
Modernleşen Japonya

ÖNCE
1853 Amerikan donanması Japonya'ya ulaşır ve ticari bağlantılar kurmak ister.

1854–55 ABD, Britanya, Hollanda ve Rusya Japonya'da ticari antlaşmalar yapar.

1866 Choshu ve Satsuma bölgelerinin hükümdarları, egemen Tokugawa şogunluğuna karşı gizli ittifak kurar.

1867 Tokugawa şoğunluğu son bulur.

SONRA
1868–69 Şogunluğu savunanlar yenilgiye uğrar.

1871 Feodalizm kaldırılır ve Japonya geniş kapsamlı bir reform programı başlatır.

1894–95 Çin-Japon Savaşı yayılmacı Japonya'nın bölgeye ilişkin emellerini gösterir.

1904–05 Rus-Japon Savaşı Japonların zaferiyle sonuçlanır..

Batılıların Japonya'da ticari haklara kavuşmaya yönelik saldırganca talepleri **yönetici elitin zayıflığını** vurgular.

Önde gelen feodal beyler çocuk imparator Meiji'nin otoritesini yeniden sağlar ve şogunluğu devirir.

Feodal beyler Batılı siyasi ve sosyal yöntemleri benimsemenin **Japonya'yı güçlendirmenin en iyi yolu** olduğunu görür.

Ordunun gücü Japonya'nın emellerini yerine getirmenin önemli bir yolu olarak görülür.

Meiji dönemine **modernleşme ve batılılaşma** damga vurur ve Japonya emperyal bir güç haline gelir.

250 yıldır Japonya'yı yöneten Tokugawa şogunlarının 1868'de güneydeki Choshu ve Satsuma eyaletlerinden feodal beylerin öncülüğünde devrilmiştir. Bu, ticari bağlantılar kurmak isteyen Birleşik Devletler, Britanya, Rusya ve Hollanda'nın saldırgan talepleri karşısında Japonya'nın zayıf düşmesinin doğrudan sonucudur. Şogunların yerine 14 yaşındaki esnek imparator Meiji "mutlak otoriteye" sahip olmuştur. Feodal beylerin amacı şogunların yerine geçmek ve Japonya'yı eskiden olduğu gibi katı bir hiyerarşiye dayalı ve dünyadan kasten izole edilmiş bir ülke olarak tutmak değildir. Japonya'nın

Ayrıca bakınız: Sekigahara Savaşı 184–85 ▪ Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ İkinci Afyon Savaşı 254–55 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93 ▪ Uzun Yürüyüş 304–05

Yokohama 1874'teki bu görüntüsü, Meiji dönemindeki Japonya'nın modernliğini anlatır. Modernliğin göstergesi buharlı trenler ve gemiler ülkeyi ticarete açılmasına da hizmet etmiştir.

geleceğini inşa etmek için Batı'nın hem teknolojik araçlarının hem de siyasi ve mali sistemlerinin benimsenmesi gerektiği düşünülmüştür.

Japonya'nın Dönüşüme Uğraması

Bunun ardından tarihte hiçbir toplumun yaşamadığı türden bir dönüşüm yaşanmıştır. Batı'yı model alan Japonya 30 yıl içinde dünyadaki en dinamik endüstriyel güçlerden biri ve Doğu Asya'daki en büyük askeri güç haline gelmiştir.

Japon toplumunun hemen her yönü bu baş döndürücü değişimden etkilenmiştir. 1871'de feodalizm kaldırılmış ve yen resmi para birimi olarak kabul edilmiştir. 1872 itibariyle ilk demiryolu hattı inşa edilmeye başlanmış ve 15 yıl içinde 1600 kilometrelik hat döşenmiştir. 1873'te Batı silahları ve üniformalarıyla zorunlu askerlik uygulamasına başlanmıştır. Aynı yıl eğitim sistemi revize edilmiş ve 1877'de Tokyo'da Japonya'nın ilk üniversitesi kurulmuştur. 1882'de hukuk sistemi yenilenmiş ve yedi yıl sonra yeni bir anayasa yapılmıştır. Sanayideki büyük gelişmeyle birlikte ihracat da artmıştır. Şehirler gelişmiş ve nüfus artmıştır; 1888'de 39.5 milyonken 1918'e kadar 55 milyona çıkmıştır.

Modernleşmeyi teşvik eden faktör, büyük ölçüde Japonya'nın da tıpkı Çin gibi Batı'nın piyonu haline gelmesinden duyulan korkudur. Aslına bakılırsa bunun tam tersi gerçekleşmiştir.

Military expansion

1890'lar itibariyle Japonya sömürgeci bir güçtür. 1894'te Kore kendi topraklarındaki ayaklanmayı bastırmak için Japonya ve Çin'den yardım talep etmiştir. Her iki ülke de Kore'ye egemen olmak isteyince Japonlar önce Çinlileri devre dışı bırakmış, daha sonra Tayvan'ın kontrolünün yanı sıra Mançurya üzerinde haklar elde etmiştir. Burada Rusya'yla karşı karşıya gelen Japonya, 1905'teki Tsushima Savaşında düzensiz Rus filosunu bozguna uğratmıştır. Endüstriyel bir Avrupalı gücün Asyalı bir güç karşısında aldığı ilk kez yenilgiye uğramasıyla Japonya dünyanın dikkatini üzerine çekmiştir. ■

İmparator Meiji

Mutsuhito adını hiç kullanmayan İmparator Meii (1852–1912) bizzat yetki kullanması anlamında önemli bir devlet adamı veya Japonya hükümdarı olmasa da yeni doğan Japonya'nın simgesidir. 1868 yılının Ocak ayındaki Meiji Restorasyonuna kadar Japon imparatorları sadece sembolik bir konuma sahiptir. Şogunluk yönetiminde imparatorlar az çok kalıcı bir biçimde Kyoto'daki kraliyet sarayında izole bir şekilde kalmaya zorlanmıştır. Doğrusu "restorasyon" hiçbir zaman gerçekleşmemiştir: Meiji babası Komei'nin ani ölümünün ardından 1867 Şubatında imparatorluk tahtına çıkmıştır.

Japonya'yı modern dünyanın bir parçası haline getirmeye kararlı olan hırslı feodal beyler (daimyo) imparatorun daha yüksek bir profile kavuşmasını sağlamak ve bu suretle başka türlü bir darbe gibi görünebilecek tedbirlere meşruiyet kazandırmak istemiştir. İlk tedbirlerden biri olarak imparatorun Edo şehrine taşınmaya zorlanması manidardır; 1868'de Tokyo adını alacak olan bu şehir, şogunların eski merkezidir. Meiji'nin kendisi sonuna kadar çözülemez bir şifre olarak kalmıştır.

TÜM KAİNAT VE SALDIRIP ÖLDÜRME KUDRETİ AVCUMUN İÇİNDE

İKİNCİ AFYON SAVAŞI (1856–1860)

KISACA

YAKLAŞIM
Çin İmparatorluğunun Gerilemesi

ÖNCE
1793 Lord Macartney'nin Çin'e gönderdiği ticari heyet geri çevrilir.

Y.1800 Çin ürünleri karşılığında yapılan ödemelerde afyon gittikçe daha çok kullanılır; ödemeler dengesi krizi yaşanır.

1839–42 Birinci Afyon Savaşının sonunda Hong Kong Britanya'ya devredilir ve beş Ticari Liman açılır.

1850–64 Taiping İsyanı neredeyse Çin'i tamamen dağılma noktasına getirir ve milyonlarca kişinin ölümüne yol açar.

SONRA
1899 Batı karşıtı Boxer İsyanı sekiz uluslu bir yabancı güç tarafından bastırılır. Çin'deki imparatorluk otoritesinin fiilen son bulmasına işaret eder.

Çin'in büyük zenginliğine rağmen Batılı güçler Çin limanlarına **çok sınırlı biçimde** erişebilir.

Batılı tüccarlar ödeme yapmak için **afyon kullanır** ve Çin ekonomisine zarar verir.

Birinci Afyon Savaşı, Çinlilerin **afyon ticaretini durdurma** girişimlerinin sonucunda patlak verir.

İkinci Afyon Savaşı daha da olumsuz bölgesel ve ticari imtiyazlar verilmesine yol açar.

Batı'ya direnemeyen **Çin'in statüsü** hem içeride hem dışarıda **zayıflar**.

İki Afyon Savaşı adıyla bilinen yıllarca süren aralıklı çatışmaların ardından 6 Ekim 1860'ta Anglo–Fransız kuvvetleri Çin İmparatorluğunun başkenti Pekin'i [Beijing] ele geçirerek Çinlileri ticari imtiyazlara boyun eğmeye zorlamıştır. Avrupalılar imparatorun gösterişli Yaz Sarayını yakıp kül etmesi bu gayelerini önemle vurgulamıştır. Çinliler müzakere masasına oturmayı kabul etmiş ve imzalanan Pekin Antlaşmasıyla Batılıların ticaretine açık liman sayısının artırılmasının yanı sıra İngiliz ve Fransız nüfuz bölgeleri güney Çin'de ve bereketli Yangtze nehri boyunca genişletilmiştir. Yaklaşık 70 yıl önce

Ayrıca bakınız: Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ Lucknow Kuşatması 242 ▪ Meiji Restorasyonu 252–53 ▪ Taiping İsyanı 265 ▪ Uzun Yürüyüş 304–05

Güney Çindeki Canton limanı ilk başlarda Batılı tüccarlara açık tek ticari limandır. İki Afyon savaşından sonra Avrupalılar daha birçok ticari limanı kullanma imtiyazına kavuşmuştur.

Britanya'nın ticari anlaşmalar yapmak için Çin'e yolladığı elçi terslenerek geri gönderilmiştir. 18. yüzyılın sonlarında dünyanın en zengin, en kalabalık ve en güçlü ülkesi olan Qing Çin'i bu tür bir tutum sergileyebilecek konumda olsa da 19. yüzyılın ortalarında kıtlık ve isyanlarla sarsılan ülke fiilen iflas etmiş ve Batılılar tarafından sömürülüp aşağılanmaya başlamıştır.

Ayaklanmalar ve İsyanlar

Çin'in hem iç hem de dış problemleri vardır. 1650'de 100 milyon, 1800'de 300 milyon ve 1850'de 450 milyon olan kabalık nüfus sık sık kıtlıkların yaşanmasına neden olmuştur. 1787–1813 yılları arasında üç önemli ayaklanma yaşanmıştır. 17. ve 18. yüzyılda ağır bedellerle fethedilen sınır eyaletleri neredeyse sürekli çalkantılara sahne olmuştur.

1850'de Orta Çin'de patlak veren Taiping İsyanı 20 milyon kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. İsyan 1864'te ancak Batılıların müdahalesiyle bastırılabilmiştir. Gittikçe etkisiz hale gelen Qing Hanedanı esasen Çin'in kontrolünü yitirmiştir.

Batı Müdahalesi

Batı bu artan karmaşadan yararlanarak Çin'i süreç içinde daha da zayıflatmıştır. Çin'in kabullendiği ilk ılımlı ticari imtiyazlar, tüm Çin ürünlerinin ödemesinin gümüşle yapılabileceğini şart koşar. Ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupalı tüccarlar çoğunlukla yetkililere rüşvet vererek bunu ihlal etmiştir. Çin ürünleri Hindistan'da ucuz bir maliyetle yetiştirilen afyon kullanılarak satın alınmıştır. 1820'lere kadar Çin'e yılda 5000 sandık afyon girmiştir.

Çinliler afyon ticaretine ve zayıflatıcı etkilerine son vermek için 1839–42 Birinci Afyon Savaşında Avrupalı güçlerle karşı karşıya gelmiş ama ağır bir yenilgi aldıktan sonra Britanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine önemli ticari imtiyazlar vermek zorunda kalmıştır. 1856'da Batılıların bu imtiyazları genişletmekteki ısrarı İkinci Afyon Savaşına yol açmış ve savaşın sonucunda 1860'ta Pekin Antlaşması imzalanmıştır. 1900'e kadar Çin kıyıları Batı'nın ticaret limanlarıyla dolmuştur. Britanya, Fransa, Japonya ve Rusya eskiden Çin'e bağlı olan sınır eyaletlerinin kontrolünü ele geçirmiştir. Çalkantıların pençesindeki Çin fiilen parçalanmıştır. ■

Boxer İsyanı

19. yüzyıl sonlarında Çin çalkantılı bir dönemden geçmiş ve Batı'nın artan egemenliğine son vermeye dönük çabalar kaçınılmaz olarak artmıştır. Pekin'deki imparatorluk yönetimi Batı çizgisinde reform yapmak için son bir girişimde bulunsa da, 1899'da çoğunluğu gençlerden oluşan *Yihetuan* adlı yarı-gizli örgütün tırmandırdığı Boxer İsyanı sonucunda kaos doruğa ulaşmıştır. Milis hareketi Batı'nın tüm imtiyazlarını ortadan kaldırmayı amaçlamış ve Batı'nın silahlarının kendilerine işlemeyeceğine inanarak ayaklanmıştır. İmparatorluk sarayı ayaklanmayı desteklemek ve önlemek arasında bocalamıştır. Ayaklanmanın kurtuluşa giden yol mu olduğu, yoksa sadece Batılıların misliyle karşılık vermesine mi yol açacağı daha sonra netlik kazanmıştır. Ayaklanmayı bastırmak için aralarında Japonya'nın da yer aldığı sekiz uluslu bir askeri ittifak oluşturulmuştur. Çin hiçbir ayrım gözetilmeden uygulanan şiddet manzaralarına sahne olmuş ve Boxer İsyanı 1901 Eylülünde bastırılmıştır.

EYFEL KULESİNİ KISKANMALIYIM, BENDEN DAHA MEŞHUR

EYFEL KULESİNİN AÇILMASI (1889)

KISACA

YAKLAŞIM
Şehir Kültürü

ÖNCE
1858 Londra'daki yoğun koku 21. yüzyılda halen kullanılmaya devam eden kapsamlı lağım sisteminin inşa edilmesine yol açar.

1863 Londra'da ilk yeraltı treni faaliyete geçer.

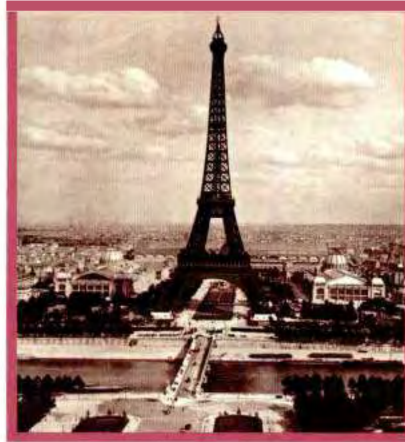
1868 New York'ta ilk yerden yüksek tren hattı açılır.

1876 Los Angeles dünyadaki ilk elektrikli sokak aydınlatmalarını yerleştirir. Çok geçmeden Londra peşinden gelir.

SONRA
1895 Berlin'de Wintergarten varyete tiyatrosu dünyanın ilk sineması haline gelir.

1902 Londra'da ilk otobüs seferi başlar.

31 Mart 1889'da Eyfel Kulesinin açılması, 1870–71'deki Fransa-Prusya savaşında yaşanan bozgundan 1914'te I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine kadarki süreçte Parislilerin şehirleriyle duyduğu gururun çarpıcı bir ifadesidir. Bu Güzel Çağ'da [Belle Epoque] Parisliler yaşadıkları şehri süslü ifadelerle – ve haklı olarak – "Işık Şehri", kozmopolit, dünyanın sanat başkenti ve uygar yaşamın merkezi olarak nitelendirmiştir. Yeniden doğmuş bir şehir olan Paris'te 300 metrelik Eyfel Kulesi yükselmiştir. Gustave Eiffel'in kulesi sadece dünyadaki en uzun yapı olmakla kalmayıp aynı zamanda teknolojik ilerlemenin zafer anıtıdır.

Eyfel Kulesi 1889 yılındaki Evrensel Fuar sırasında açılmıştır. O tarihte dünyanın en uzun yapısıdır. Tüm dünyada Paris'in simgesi olmaya devam eder.

İdeal Şehir

Modern Paris, III. Napoléon'un eseridir. Fransız imparator, 1853'ten itibaren bütün semtler yıkılarak ortaçağdan kalma binaların sıralandığı daracık sokakların yerine görkemli geniş bulvarlar inşa edilmiştir. Bu daha önce hiç görülmemiş ölçekte bir şehir planlamasıdır. Tren istasyonları inşa edilmiş, su şebekesi iyileştirilmiş, kanalizasyon kurulmuş, parklar yapılmış ve büyüleyici manzaralar yaratılmıştır. Fransa'nın hem görkemini hem de modern çağa hâkimiyetini yansıtacak model bir şehir kurulması amaçlanmıştır.

Sanayileşen Batı'daki şehirlerde aynı süreç yaşanmıştır. 1850'de Avrupa'da 500.000'den fazla nüfusa sahip üç şehir vardır: Paris, Londra ve İstanbul. Elli yıl sonra dokuz şehrin nüfusu 1 milyonu aşmıştır ve 1900 itibariyle 6,5 milyon nüfusa sahip Londra dünyanın en büyük şehridir. ABD'de de aynı şekilde baş döndürücü bir büyüme yaşan-

Ayrıca bakanız: Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ Ellis Adasının Açılması 250–51 ▪ Fransa'nın Cumhuriyet Yönetimine Dönmesi 265

mıştır. 1850–1900 yılları arasında örneğin Chicago'nun nüfusu üç kat artarak 560.000'den 1,7 milyona çıkmıştır.

Zorluklar ve Buluşlar

Bu nüfus patlaması, şehirlerde ilk başta büyük bir sefalete yol açmıştır. Kolera ve tifo gibi bulaşıcı hastalıklar çok yaygındır. Modern şehirlerin altyapı ihtiyaçları açığa çıkmıştır: Sadece yeterli toplu ulaşım ve iyi aydınlatılmış caddelere değil, sıhhi temizlik başta olmak üzere kamu sağlığında önemli iyileştirmelere ihtiyaç vardır.

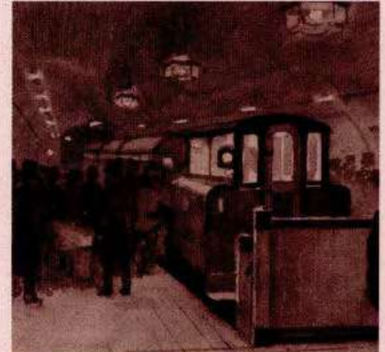
Zamanla büyük metropollerdeki yaşam kalitesinde olağanüstü bir değişim yaşanmıştır. İyileşen yaşam standartları, daha kısa çalışma saatleri ve zorunlu eğitimin doğrudan bir sonucu olarak kitlesel tüketim hızla gelişmiştir. Temel okuryazarlık ve matematiksel beceriler gittikçe yaygınlaşmıştır. Müzikholler ve popüler tiyatrolar, daha sonra sinemalar; gramofonlar; yüksek tirajlı gazeteler ve artan spor merakı bu çağa damgasını vurmuştur.

İlk mağazalar da bolluğun ve boş zamanların – en azından belli bir kesim için – arttığı bu çağda ortaya çıkmıştır. Mağazalar perakende satış devriminin göze çarpan bir parçasıdır. 1870'lerden itibaren reklam sektöründeki patlama ve ilk defa seri olarak üretilen renkli posterler de buna eşlik etmiştir. 1890'lardan sonra ABD'de şehir manzaraları yeni bir bina türünün ortaya çıkmasıyla daha da değiştirmiştir: Gökdelenler tıpkı kendilerinden önceki Eyfel Kulesi gibi şehir hayatındaki dönüşümün sembolleri olmuştur. ■

Yeraltı Trenleri

1800–1900 yılları arasında New York'taki nüfus yoğunluğu bir mil karede 39.183'ten 90.336'ya çıkmıştır. Toplu ulaşım değerli arazileri kaplamaya başladıkça yoğunluk daha da artmıştır. Birleşik Devletler çözüm yolu olarak yerden yüksek demiryollarını tercih etmiştir. Çelik kirişler üzerinde yükseltilen ve caddelerin üzerinden giden bu tren hatlarının ilki 1868'de New York'ta açılmıştır.

Britanya'da aynı yer kısıtlamaları yeraltı demiryolunun ortaya çıkışan yol açmıştır. Alışılagelmiş buharlı lokomotifleri kullanan ilk yeraltı tren hattı Metropolitan Railway 1863'te açılmış ve Paddington ve King's Cross istasyonlarını Londra şehir merkezine bağlamıştır. Çok geçmeden District Line tren hattıyla birleştirilip uzatılarak 1871 itibariyle Londra'yı neredeyse tamamen sarmıştır. Daha hızlı, sessiz ve çok daha az kirli olan ilk elektrikli yeraltı tren hattı 1890'da faaliyete başlamıştır. Paris de 1900'de Londra'daki tren hattının adından hareketle Metro adı verilen tren hattını açarak yeni trende uymuştur ve ilk Amerikan yeraltı tren hattı Boston'da 1897'de açılmıştır.

1890'da Londra'da dünyanın ilk elektrikli yeraltı treni hizmet vermeye başlamış ve şehir içi ulaşım hızlı ve güvenilir hale gelmiştir.

ELİMDE OLSAYDI DİĞER GEZEGENLERE UZANIRDIM

BERLİN KONFERANSI (1884)

KISACA

YAKLAŞIM
"Afrika Kapışması"

ÖNCE
1830 Fransa Cezayir'i işgal etmeye başlar.

1853–56 David Livingstone Orta Afrika'yı dolaşır.

1862 John Speke Nil'in kaynağını keşfeder.

1879 II. Leopold H. M. Stanley'i Kongo'yu araştırmakla görevlendirir.

1882 Britanya sembolik olarak Osmanlıların idaresindeki Mısır'ı ele geçirir.

SONRA
1886–94 Doğu Afrika'da Alman bölgeleri kurulur.

1890 Anglo-Fransız Antlaşması uyarınca Fransa Sahra'nın kontrolünü ele geçirir.

1891–93 Cecil Rhodes Kuzey ve Güney Rodezya'yı İngiliz egemenliği altına alır.

1899–1902 Boer Savaşı sonucunda Britanya Özgür Orange Devleti ve Transvaal'i ele geçirir.

Avrupalıların keşifleri **Afrika'nın içlerine** uzanır. Bu bölgelerin **ticari olanakları** caziptir.

Avrupalı **sömürgeci güçler** arasındaki **sürekli rekabet** "Afrika kapışmasına" yol açar.

Avrupa kendini Afrika'ya empoze etmek için **mali ve askeri üstünlüğünü** sonuna kadar kullanır.

Berlin Konferansında sözde Hıristiyanlık ve "uygarlık" yararına yeni sömürge bölgeleri yaratılır.

1913'e kadar yalnızca **Liberya ve Etiyopya** tamamen bağımsız kalır.

Berlin Konferansı, 1880'den sonra Afrika'nın hızla Avrupa egemenliğine geçmesine zemin hazırlayan bir etken olmaktan ziyade Avrupalıların kendinde gördükleri bir hakkın teyididir: geri kalmış, cahil ve vahşi saydıkları bir kıtaya kendilerini zorla empoze etme hakkı. Alman şansölyesi Otto von Bismarck'ın çağrısıyla 1884–85 kışında toplanan Berlin Konferansına on dört ülkenin temsilcileri katılmıştır. Konferans Afrika'nın az veya çok zor yoluyla egemenlik altına alınmasını meşrulaştırmayı ve başta Fransa ve Britanya olmak üzere Avrupalı sömürgeci güçler arasında çatışma-

Ayrıca bakınız: Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ Lucknow Kuşatması 242 ▪ İkinci Afyon Savaşı 254–55 ▪ Zulu Krallığının Yükselişi ve Çöküşü 264 ▪ Sudan'da Mehdi Devletinin Kurulması 265 ▪ [İkinci] Boer Savaşı 265 ▪ Hindistan'ın Bağımsızlığa Kavuşması ve Bölünmesi 298–301 ▪ Gana'nın Bağımsızlığa Kavuşması 306–07

ları önlemek için sömürgeleştirme kurallarını belirlemeyi amaçlar.

Bu, köle ticaretine son vermenin bir yolu olarak da görülmüştür; özellikle Hıristiyan misyonerlerin eylemleri bunda önemli bir rol oynamıştır. Aynı zamanda sömürgeci egemenlik geçmişine sahip olmayan Almanya ve Belçika'nın da önemli sömürgeci güçler haline gelmesine de kapı aralanmıştır. Bu Almanya için Britanya ve Fransa'ya meydan okuyuşta bir sonraki mantıksal adımdır: Onlar geniş sömürge topraklarına sahipse, Almanya'nın da sahip olması gerekir.

Avrupa Yayılmacılığı

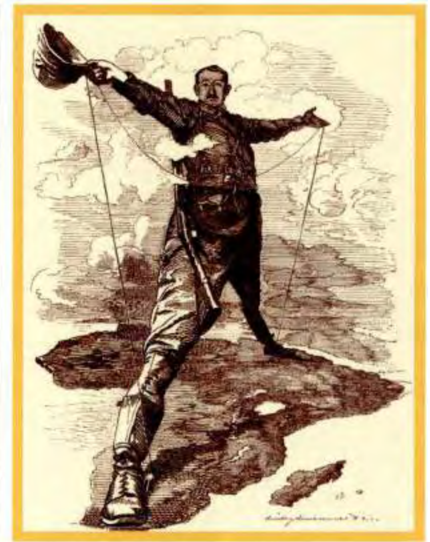
Afrika'da sömürgeleştirme öncesinde çeşitli ülkeler ve bölgeler vardır; bunlardan bazıları kesin olarak tanımlanmıştır bazıları ise dağınık bir biçimde yaşayan kabilelerin topraklarıdır. Örneğin Mısır'ın gelişmişliğiyle tropik Afrika'daki Kongo arasında büyük bir uçurum vardır. Ayrıca kuzey Afrika'nın büyük bir kısmı Müslümandır. Avrupalılar Afrika'da ilk önce kıyılara yerleşerek altın ve köle ticareti yapmış ve iç bölgeler bakir kalmıştır ama 1800'lerin başından itibaren bu bölgeler keşfedildikçe Afrika'daki Avrupa egemenliği hızla yayılmıştır.

Tırmanan gerginlikler, Afrika'nın neredeyse tamamen Avrupa egemenliğine geçmesiyle sonuçlanmıştır. Afrika kolonileri esasen yapay oluşumlardır; sınırlar haritalar üzerinde sömürgeci güçlerin çıkarlarına uygun olarak çizilmiştir. Yerel tarihler ve kültürler hiçbir şekilde dikkate alınmamış ve sömürgeleştirmeye karşı her direniş askeri yöntemlerle bastırılmıştır.

Belçika ve Almanya Egemenliği

1885'te Belçika Kralı II. Leopold, Belçika'dan 76 kat büyük olan Kongo Özgür Devletinin kurulduğunu ilan etmiştir. Belçika Kongosu insancıl amaçlar ve serbest ticarete adanmış model bir koloni olarak takdim edilse de aslında bunun tam tersidir.

II. Leopold'un kişisel mülkü gibi muamele gören Kongo neredeyse soykırım boyutlarına ulaşan acımasızlıklara sahne olmuştur. Tam sayılar hiçbir zaman bilinemeyecek olsa da 2 milyonla 10 milyon arası Kongolunun öldüğüne inanılır. 1884'ten sonra Almanya tarafından ele geçirilen ve günümüzde Namibya'nın parçası olan güneybatı Afrika'daki koşullar da aynı ölçüde acımasızdır. Afrika'nın Avrupalı sömürgecilere sunduğu fildişi, kauçuk, altın ve elmas gibi zenginliklerin gerçek bedeli olağanüstü ıstıraplardır. ■

Cecil Rhodes, Victoria Dönemine ait bu karikatürde tüm Afrika kıtasını arşınlayan bir dev olarak tasvir edilir. Rhodes, İngiliz İmparatorluğunun sömürgecilik politikasının önemli bir savunucusudur.

Cecil Rhodes

Sermayedar, devlet adamı ve amansız bir emperyalist olan Cecil Rhodes (1853–1902) İngiliz İmparatorluğunun Afrika'daki egemenliğini en çok destekleyen kişidir. İngiliz kolonilerinin kuzey ve güneyden tüm Afrika'ya yayılmasını ve kıtanın iki stratejik ucunda (Cape Town ve Kahire) birleşmesini planlamıştır. Güney Afrika'da madencilik ve elmas ticaretinden servet edindikten sonra tüm hayatını bu cüretkar vizyona adamıştır. Günümüzde Zambiya sınırları içinde kalan Kuzey Rodezya ve günümüzde Zimbabve olan Güney Rodezya'yı İngiliz İmparatorluğuna kazandırmıştır; her iki bölgeye de Rhodes'un adı verilmiştir. 1890'dan itibaren Britanya'nın Cape Town Kolonisinin başına getirilen Rhodes, Boer cumhuriyetlerini ele geçirmek için durmak bilmeden planlar yapmıştır. Sonunda 1895'te siyasetten çekilmek zorunda kalmıştır. Pervasız emperyalistlerin belki de en çarpıcı örneği olarak kalmıştır. İngilizlerin sömürgeci egemenliğini genişletmeye sürekli hazır olmasının dışında, Avrupalıların hükmetmek için yaratıldığı inancıyla bunu kendine görev edinmiştir.

HALKIM DEMOKRASİNİN İLKELERİNİ, HAKİKATİN PRENSİPLERİNİ VE İLMİN ÖĞRETİLERİNİ BENİMSEYECEKTİR

JÖN TÜRK DEVRİMİ (1908)

KISACA

YAKLAŞIM
Modernleşen Türkiye

ÖNCE
1798 Fransa'nın Mısır işgali, Osmanlıların 1805'te ülkeyi kaybetmesine yol açar.

1830 Yunanistan'ın bağımsızlığa kavuşması Osmanlıların Balkanlardaki ilk toprak kaybına işaret eder. Fransa Cezayir'i fethetmeye başlar.

SONRA
1912–13 Osmanlılar Balkan Savaşlarında ağır yenilgiler alır.

1914 Osmanlılar Almanya'nın tarafında I. Dünya Savaşına katılır.

1920 Mustafa Kemal I. Dünya Savaşındaki yenilginin ardından Osmanlı hükümetine dayatılan Sevr Antlaşmasına karşı ayaklanmanın öncülüğünü yapar.

1923 Lozan Antlaşması modern Türkiye'nin sınırlarını çizer; Mustafa Kemal modernleşme programı başlatır.

Osmanlı Türkiyesi imparatorluğun **kontrol altında tutmakta** ve **Batılı güçlere** ayak uydurmakta gittikçe zorlanır.

→

Osmanlı saltanatı **Batılılaşma reformları** yapmayı dener ama bu girişimler isteksizce gerçekleştirilir.

↓

II. Abdülhamid döneminde **baskı ve yozlaşma** hâkim olur; ülke her zamankinden çok **Batılıların mali çıkarlarının** insafına kalır.

←

Jön Türk Devrimi modernleşme reformlarını teşvik eder ama ülkenin zayıflamasına kalıcı bir çözüm üretemez.

→

I. Dünya Savaşındaki yenilgi Osmanlı İmparatorluğunu parçalar ama **laik cumhuriyetin** kurulmasına yol açar.

1908 Temmuzundaki Jön Türk Devrimi, Osmanlı İmparatorluğunun toprak kayıplarından rahatsızlık duyan ulusalcı subaylar tarafından başlatılmıştır. Etkisiz ama baskıcı bir padişah olan II. Abdülhamit, sadece iki yıl yürürlükte kaldıktan sonra 1878'de askıya aldığı meşrutiyet [anayasal monarşi] sistemini yeniden yürürlüğe koymaya zorlanmış ve 1909'da yetkilerini sadece sembolik bir lider olan kardeşi V. Mehmet'e devrederek tahttan çekilmek zorunda bırakılmıştır.

Osmanlı'nın çöküşünü önlemeye çok az katkıda bulunabilen Jön Türk Devrimi, Türk-İslam değerlerini

Ayrıca bakınız: Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25 ▪ 1848 Devrimleri 228–29 ▪ Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ Binler Seferi 238–41

savunanlarla Türkiye'yi sadece Batılı tarzda reformların kurtarabileceğine inanan liberaller arasındaki gerilimi tırmandırmıştır.

Toprak Kayıpları

1800'de Osmanlılar Rusya karşısında tekrarlanan yenilgilere rağmen halen Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da geniş toprakları bulunan çok uluslu bir imparatorluktur. 1805'ten sonra padişahın komutanlarından biri olan Kavalalı Mehmet Ali Paşanın hükümdarlığında fiilen bağımsız hale gelen Mısır, Osmanlıların kontrolünden çıkmıştır.

1830 yılında Fransa Cezayir'i işgal etmeye başlamış ve işgal 1857'de tamamlanmıştır. Aynı yıl Yunanistan bağımsızlığını kazanmış ve 1878'e kadar Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Romanya da ismen bağımsız olmuştur. 1881'de Tunus da Fransızların egemenliğine geçmiştir.

Jön Türk Devriminden sonra Osmanlıların durmak bilmeyen çöküşü devam etmiştir. 1911'de Libya İtalyanların eline geçerken, 1912–13 Balkan Savaşlarında Avrupa'da kalan son topraklar da neredeyse tamamen kaybedilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın sonlarında topraklarının kontrolünü sağlayamadığı için "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelendirilir. I. Dünya Savaşındaki yenilgi daha da çok toprak kaybına yol açar.

Öldürücü İttifak

Balkan krizinden sonra Osmanlıların askeri yönetimi ülkeyi Batılı çizgilerde modernleştirmeye çalışmıştır. 1914 Ekiminde Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan oluşan İttifak Devletlerinin yanında I. Dünya Savaşına giren Osmanlılar, Almanların askeri yardımının ülkeyi eski gücüne yeniden kavuşturacağına inanmıştır. Bu vahim bir hatadır ve 1918'deki yenilginin sonucunda Ortadoğu'daki geriye kalan toprakları çoğunlukla Britanya ve Fransa arasında paylaşılan Türkler Anadolu'nun içlerine çekilmek zorunda kalmıştır.

1920'de büyük ölçüde Fransız ve İngilizlerin dayatmasıyla imzalanan Sevr Antlaşması I. Dünya Savaşındaki yenilginin travmalarını pekiştirmiştir. Osmanlıların toprak kayıpları teyit edilmiş ve Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı Yunanistan'a verilmiştir. Bu gelişmeler Mustafa Kemal önderliğinde güçlü bir ulusçu tepkinin doğmasına ve son padişah VI. Mehmet'in devrilmesine yol açmıştır.

Atatürk ("Türklerin Atası") soyadını alan Mustafa Kemal yönetiminde kurulan Türkiye, geçmişte Jön Türkler gibi ulusalcı reformcuların savunduğu gibi Batılı tarzda, merkezi ve asıl önemlisi de laik bir devlettir. ■

Kemal Atatürk

Daha çok 1934 yılında aldığı Atatürk soyadıyla bilinen Mustafa Kemal (1881–1938) Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanıdır. 1881'de dünyaya gelen Mustafa Kemal orduda bir subayken Jön Türk Devrimine katılmıştır. Fransız ve İngilizlerin Türkiye'nin batısını ele geçirmeye dönük ortak saldırısının püskürtüldüğü 1915–16 Çanakkale Savaşında övgüye değer bir biçimde görev yapmıştır.

Türkler I. Dünya Savaşında yenilgiye uğradıktan sonra Atatürk geçici bir hükümet kurmuştur. Türk Ulusal Hareketine önderlik ederek Yunanlıların Batı Anadolu'dan çıkarılmasında merkezi rol oynamıştır. 1923 Lozan Antlaşmasıyla ülkenin sınırları belirlendikten sonra, Batı yeni bir Türk cumhuriyetinin kuruluşunu fiilen tanımıştır. Atatürk ülkeyi modern, Batılaşmış bir cumhuriyet haline getirmeye dönük sosyal ve siyasi reformlardan oluşan radikal bir program başlatmıştır. Türkiye'yi modern dünyanın bir parçası haline getirmek ne kadar sancılı bir süreç olsa da Atatürk'ün liderliğinde ülke gerçekten de uyumlu, seküler bir siyasi mevcudiyete kavuşmuştur.

SÖZ DEĞİL EYLEM

EMILY DAVISON'UN ÖLÜMÜ (1913)

KISACA

YAKLAŞIM
Kadınların Oy Hakkı

ÖNCE
1869 ABD'de Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği ve Amerikan Kadınlarına Oy Hakkı Derneği kurulur.

1893 Yeni Zelanda kadınlara oy hakkı tanıyan ilk ülke olur.

1897 Britanya'da Kadınların Oy Hakkı Dernekleri Ulusal Birliği kurulur. Kadınlara oy hakkı verilmesi için barışçıl kampanyalar düzenler.

1903 Emmeline Pankhurst Britanya'da Kadınların Sosyal ve Siyasi Birliğini kurar. Oy hakkı kampanyaları alevlenir.

SONRA
1917 Ulusal Kadınlar Partisi Beyaz Saray'da 30 aylık protestoya başlar.

1918 Britanya'da 30 yaş ve üzeri bütün kadınlara oy hakkı tanınır.

1920 21 yaş ve üzeri bütün Amerikalı kadınlara oy hakkı tanınır.

Gittikçe daha çok kadın eğitim alır ve profesyonel görevler üstlenir. **Oy hakkına sahip olma beklentileri** artar.

Başta Britanya ve Birleşik Devletler'de olmak üzere dernekler **kadınların oy hakkı için kampanyalar** düzenler.

Britanya'da Kadınların Sosyal ve Siyasi Birliğinin militanları **tutuklanıp hapse atılır**.

Emily Davison'un ölümü dünya çapında kadınların oy hakkı profilini yükseltir.

Kadınların savaş sırasında çalıştıkları işler, **sahip oldukları yetenekleri vurgular**. İngiliz kadınları 1918'de, Amerikalı kadınlar 1920'de **oy kullanma hakkına kavuşur**.

4 Haziran 1913'te Emily Davison, İngiltere'deki en önemli at yarışı olan Derby Koşusunda parkura koşarak kendini Kral V. George'un atının önüne atmış ve at tarafından ezildikten dört gün sonra ölmüştür. Olayın aksilik yaşanan bir protesto mu olduğu, yoksa Davison'un aktif olarak şehit olmayı mı amaçladığı net değildir. Ancak amaçlanan etki bakımından Davison'un 1906'da katıldığı Kadınların Sosyal ve Siyasi Birliği hareketinden beklenebilecek türden bir eylemdir.

Britanya: Süfrajetler

Batılı kadınlar, kendilerinin ve diğer kadınların artık ikinci sınıf vatandaş görülmemesi gerektiğini düşünmeye

Ayrıca bakınız: Bağımsızlık Bildirgesinin İmzalanması 204–07 ■ Passchendaele Savaşı 270–75 ■ Washington Yürüyüşü 311 ■ 1968 Protestoları 324 ■ Nelson Mandela'nın Serbest Bırakılması 325

Emily Davison, jokey Herbert Jones ve V. George'un atı Epsom yarış pistinde yerde yatarken. Davison'un kadınların oy hakkına dikkat çekmek için gerçekleştirdiği eylemde sadece kendisi hayatını kaybeder.

başlamıştır. Britanya ve Birleşik Devletler gibi ülkelerde oy kullanma hakkının gittikçe daha çok sayıda erkeği kapsayacak şekilde genişletilmesi, neden kadınların da oy kullanma hakkının olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. 1903'te Emmeline Pankhurst, bu davayı daha ileri taşımak için militan taktikler kullanmak amacıyla Kadınların Sosyal ve Siyasi Birliğini kurmuştur. Birliğin sloganı "Söz değil eylem" şeklindedir. Oy kullanma hakkı anlamına gelen "suffrage" sözcüğünden yola çıkılarak alaycı bir biçimde "süfrajet" [sufragette] adıyla anılan kadın eylemciler gittikçe daha çok şiddete başvurmuştur: Kendilerini kamu binalarına zincirlemek ve toplantıları basmak gibi taktikler yerini mağaza camlarını indirmek, yangın çıkarmak ve bombalama yapmak gibi taktiklere bırakmıştır.

Birliğin aktif üyeleri defalarca tutuklanıp hapse atılmıştır: Pankhurst yedi kez, Davison dokuz kez hapis cezası almıştır. 1909'da Birlik cezaevlerinde açlık grevlerine başlamış ve eylemcilere zorla yemek yedirilmesiyle acı ve onur kırıcı bir süreç yaşanmıştır.

ABD: Süfrajistler

ABD'de süfrajistler adıyla bilinen hareketin deneyimi de açık paralellikler taşır. Kadınların Hıristiyan Ölçülülük Birliği, kadınların siyasi kararları – bu durumda Yasağı – oy kullanma hakkı olmadan etkileyemeyeceğini ileri sürerek kadın hakları için barışçıl kampanyalar düzenlemiştir.

Ancak 1916'da kurulan Ulusal Kadınlar Partisi, Britanya'daki Kadınların Sosyal ve Siyasi Birliğinin militan taktiklerine öykünmüştür. Kurucusu Alice Paul'un 1907–1910 yılları arasında bu birliğin bir üyesi olduğu ve üç kez hapse atıldığı düşünüldüğünde bu hiç de şaşırtıcı değildir. Ulusal Kadınlar Partisinin 1917 Ocağından itibaren Beyaz Sarayın önünde gerçekleştirdiği Sessiz Protesto eyleminin katılımcıları tutuklanmış ve cezaevinde açlık grevi yapanlara zorla yemek yedirilmiştir.

Sonunda Kazanılan Zafer

I. Dünya Savaşı patlak verince Kadınların Sosyal ve Siyasi Birliği kampanyalarına son vererek ülkenin savaştaki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiştir. Kadınların savaş sırasındaki katkıları, onlardan birer eş ve anne olarak beklenen geleneksel rolden çok daha fazlasını başarabileceğini gözler önüne sermiştir. 1918'de 30 yaş ve üzeri tüm İngiliz kadınlara oy hakkı tanınmıştır. 1928'de oy kullanma hakkı 21 yaş ve üzeri kadınları kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Bu esnada Birleşik Devletler'de Ulusal Kadınlar Partisi, Kongrenin 19. Yasa Değişikliğini onayladığı 1919 yılına kadar protestolarına devam etmiştir. Ertesi yıl yürürlüğe giren yasa değişikliğiyle kadınlara da erkeklerin oy kullanma haklarının aynısı tanınmıştır. ■

Emmeline Pankhurst

En tanınmış süfrajet Emmeline Pankhurst (1858–1928) 20. yüzyılın başlarında siyasetle aktif olarak uğraşmaya başlayan yeni kadın kuşağının temsilcisidir. İngiltere'nin kuzeyinde çok saygın ve biraz sol eğilimli bir orta sınıf dünyasında yetişmesi ve evlendikten sonra da bu dünyada kalması, Pankhurst'un kadın hakları davasını daha ileri taşıma arzusunu pekiştirmiştir. Bu kararın yankıları şiddetli olmuştur. Pankhurst kararlı, olağanüstü aktif ve asla taviz vermeyen biridir. Kadınların Sosyal ve Siyasi Birliği adlı hareketin liderliğini yürütürken bu kararlılığını sergilemiştir. Kadınların oy hakkı mücadelesini, "düşman kamp" olarak gördüğü sistemin can evine yöneltmiştir. Gittikçe daha çok şiddete dayalı yöntemler kullanması, doğal destekçisi olabilecek birçok kadını ve erkeği mücadeleye yabancılaştırmıştır. Her şeye rağmen davasından vazgeçmeyen ve taraftarlarına coşku aşılayan Pankhurst, kayıtsız maksülen siyasi dünyada feminist militanlığın yeni bir türünü var etmiştir.

DİĞER ÖNEMLİ OLAYLAR

POLONYA'NIN BÖLÜNMESİ (1772–1795)

1569'dan 18. yüzyıla kadar Polonya ve Litvanya kuzey Avrupa'da uzun bir süre varlığını koruyan geniş bir federe devletin çatısında altında birleşmiştir. 1772'de güçlü komşuları – Avusturya, Prusya ve Rusya – bu federe devletin topraklarını yavaş yavaş ilhak etmiş ve sonunda 1795'te tamamen ele geçirmiştir. Rusya ülkenin doğu yarısı; Prusya kuzeyini ve Avusturya da güney ve orta bölgelerini egemenliği altına almıştır. Polonya devletinin tasfiyesi Avrupa'daki bu üç büyük gücü daha da cesaretlendirmiştir. Polonyalı yurtseverler bağımsızlık mücadelesi vermek zorunda kalmış ve ancak 1918'de başarıya ulaşmıştır.

SİH İMPARATORLUĞUNUN KURULMASI (1799)

Mihrace Ranjit Singh 1799'da güçlü bir Sih İmparatorluğu yaratmak için kuzey Hindistan'ın Pencap bölgesinde ve çevresinde bir grup Sih devletini bir araya getirmiştir. İmparatorluğun kurulması ve savunulması için 1730'larda Sih lider Nevvab Kapur Singh tarafından 1730'larda kurulan birleşik Khalsa ordusundan yararlanılmıştır. İmparatorluk İngilizlerin eline geçmeden önce 50 yıl varlığını sürdürmüştür. Çok uzun ömürlü olmasa da Sih birliğinin güçlenmesine katkıda bulunmuş ve Sihlerin Pencap bölgesiyle özdeşleştiğini teyit etmiştir.

1812 SAVAŞI (1812–1815)

1812'de Birleşik Devletler ticari kısıtlamalar, İngilizlerin Amerikan ticaret gemilerinde çalışan denizcilere kendi emrinde kullanmak üzere el koyması ve Amerikalıların batıya doğru yayılmasına karşı koyan Kızılderililerin İngilizler tarafından desteklenmesi gibi birçok nedenle Britanya'ya savaş açmıştır. Savaş birçok cephede gerçekleşmiştir: Amerikalıların Kanada'yı işgal girişimi, 1814'te İngilizlerin Washington'ı yakması ve 1815'te New Orleans'taki önemli Amerikan zaferi gibi birçok gelişmeyi kapsar. İki yılı aşkın bir süre devam eden çatışmaların ardından statüko büyük ölçüde korunmuştur. Ancak savaş ABD'ye daha güçlü bir ulus anlayışı sunmuş ve Kanada'nın İngiliz İmparatorluğunun bir parçası olarak kalmasını teyit etmiştir.

ZULU KRALLIĞININ YÜKLEŞİ VE ÇÖKÜŞÜ (Y.1816-1887)

Küçük Zulu şefliğinin başındaki Shaka dinamik bir liderdir. 1816'dan sonra güneydoğu Afrika'da kalabalık Nguni halkını kontrol altına alıp birleştirerek bir Zulu devleti kurmuştur. Zulu krallığı iki saldırgan yabancı grupla başa çıkmak zorunda kalmıştır: Boerler (Cape kolonisinin ilk Flemenk yerleşimcilerinin soyundan gelenler) ve İngilizler. 1879'da İngilizler Zulu topraklarını işgal etmiş ve Isandiwana'da ilk başta yenilgiye uğrasalar da ateş gücüyle Zuluları bozguna uğratmıştır. Zuluların krallığı parçalanmış ve Zululand sonunda İngiliz İmparatorluğuna bağlanmıştır.

GÖZYAŞI YOLU (1830)

1830'da Kızılderililerin mevcut eyalet sınırları içinde kalan ata topraklarından Mississippi'nin batısındaki topraklara yerleştirilmesini öngören Kızılderili Tehcir Yasası Amerikan Kongresi tarafından onaylanmıştır. Tehcir teoride gönüllü gibi görünse de on binlerce Kızılderili yaşadıkları topraklardan zorla tahliye edilmiştir. Batıya doğru yapılan bu zorunlu göç "Gözyaşı Yolu" olarak anılır. Tehcir edilen kabilelerin başında Çeroki, Çikasav, Çoktav, Krik ve Seminole kabileleri gelir. Tehcir sırasında sadece Çeroki kabilesin 4000 üyesi hayatını kaybetmiştir.

İRLANDA'DA PATATES KITLIĞI (1845-1849)

1840'larda İrlanda'da hızla artan kırsal nüfusun temel gıdası patatestir. Nemli havada hızla yayılan patates mantarı yüzünden üst üste yaşanan mahsul kıtlığı tam bir felakete sebep olmuştur: Yaklaşık bir milyon kişi açlıktan ölürken, bir milyon kişi de Britanya veya Kuzey Amerika'ya göç etmiştir. Kıtlığın son bulmasının ardından özellikle ABD'ye göç sürmüştür; emlak "rasyonalizasyonu" çerçevesinde arazi sahipleri kiracı çiftçileri tahliye etmiştir. Kıtlık

İrlanda tarihinde korkunç bir olay ve bir dönüm noktasıdır: İrlanda'nın nüfusu kıtlıktan önceki seviyelere bir daha asla ulaşamamıştır ve İngilizlerin kıtlık sırasında yeterli yardımda bulunmamasının neden olduğu öfke dinmemiştir.

TAIPING İSYANI (1850–1864)

19. yüzyılın ortalarında Çin'deki Qing Hanedanı yozlaşmış ve geniş kesimlerce devrilmek istenmiştir. Muhalif gruplardan biri de dini lider Hong Xiuquan'ın takipçileridir. 1853'te Nanjing'e saldırarak şehri ele geçirmişlerdir. İsyan büyümüş ve neredeyse tüm ülkeye yayılarak yüzbinlerce kişinin katıldığı bir savaşa dönüşmüştür. Qing Hanedanı Avrupalıların askeri yardımıyla isyanı bastırmayı en sonunda başarsa da milyonlarca asker ve sivil ölmüştür. Taiping İsyanı başarısızlığına rağmen Qing rejimine ölümcül bir darbe indirmiştir. Zayıflayan rejim, dış güçlere gittikçe daha bağımlı hale gelerek sadece yarım yüzyıl ayakta kalabilmiştir.

KIRIM SAVAŞI (1853–1856)

1853'te Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş patlak verince, Fransa ve İngiltere Kırım'ı işgal etmek ve Rusların Sivastopol Limanını kuşatmak için ortak bir kuvvet göndererek Türklerin lehine müdahalede bulunmuştur. Rusya barış müzakerelerini görüşmeyi kabul edene kadar özellikle Rusya tarafı ağır zayiatlar vermiştir. Savaş sırasındaki kritik hatalar, haddinden fazla can kaybına yol açmıştır: İngilizlerin hafif süvari alayının intiharı andıran hücumu bunlardan biridir. Kırım Savaşı, yaralılara sunulan hemşirelik hizmetlerini iyileştirmek ve hem askeri hem sivil hastanelerde hemşire eğitimini geliştirmek için çalışan Florence Nightingale gibi sağlık reformcularının çabalarıyla da özdeşleşmiştir.

FRANSA'NIN CUMHURİYET YÖNETİMİNE DÖNMESİ (1870)

1870'te İmparator III. Napoléon, Fransa-Prusya Savaşı sırasındaki Sedan Muharebesinde teslim olmuş ve tutsak düşmüştür. Fransız parlamentosu yeni bir hükümdar seçilene kadar geçici bir yönetim oluşturmak amacıyla cumhuriyeti ilan etmiştir. Ancak yeni bir hükümdar için gerekli anayasal çerçeveyi belirleme veya tahta kimin çıkacağına karar verme noktasında uzlaşmaya varılamamıştır. 1871'deki seçimin ardından Üçüncü Cumhuriyet kalıcı hale gelmiştir. Erkeklerin oy kullanma hakkına sahip olduğu genel seçimde bir devlet başkanı ve Temsilciler Meclisi seçilerek yasama görevini üstlenmiştir. Üçüncü Cumhuriyet 1940'a kadar varlığını sürdürmüş ve II. Dünya Savaşından sonraki Fransız yönetimi için model teşkil etmiştir.

SUDAN'DA MEHDİ DEVLETİNİN KURULMASI (1885)

1881'de Sudan lideri Muhammed Ahmed kendini Mehdi ilan etmiş (bazı Müslüman geleneklerinde mesih benzeri figür) ve Sudan'a hükmeden Mısır yönetimine karşı ayaklanmıştır. Ama her iki ülke de fiilen İngiliz egemenliği altındadır. Muhammed Ahmed, İngiliz sömürge valisi ve general Charles George Gordon tarafından savunulan Hartum şehrini kuşatmış ve 1885 yılının başlarında fethetmiştir. Mehdiciler sonunda 1898'de Lord Kitchener tarafından yenilgiye uğratılmış ve Sudan'a Britanya ve Mısır birlikte hükmetmiştir.

[İKİNCİ] BOER SAVAŞI (1899–1902)

1899–1902 Savaşı, Boerler (Flemenk kökenli Güney Afrikalılar) ve İngilizler arasındaki ikinci çatışmadır. İngilizler ilk Boer zaferinin ardından Boerlerin gerilla savaşını başarıyla yürüttüğü ve kadınlarla çocukları kaçırabildiği bölgelerde "yakıp yıkma" politikası uygulayarak düşmanlarını yenilgiye uğratmıştır. Toplama kamplarında yaklaşık 20.000 kişi ölmüş ve Boerler bağımsızlığını kaybetmiştir. Savaş Boerleri yoksullaştırırken aynı zamanda milliyetçi duygularını da kabartmış ve dolaylı olarak 20. yüzyılda "Afrikaner" nüfusun Güney Afrika'nın yönetimine egemen olmasına yol açmıştır.

MEKSİKA DEVRİMİ (1910)

1910'da başlayan ve ilk başta Francisco Madero tarafından önderlik edilen Meksika Devrimi, ülkeyi 35 yıldır yöneten diktatör Porfirio Diaz'ı devirmiştir. Ancak yeni cumhuriyet silahlı grupların çatışmalarını ve iç savaşı durduramamıştır. Çatışma süreci 1917'de yeni bir anayasa hazırlanıp 1920'de yeni bir hükümet seçilene kadar devam etmiştir. Sonraki yirmi yıl boyunca arazilerin köylüler ve yerli topluluklar arasında yeniden paylaştırılması ve 1938'de petrolün millileştirilmesi gibi önemli reformlar yapılmıştır.

MODER
DÜNYA
1914–GÜNÜM

N

ÜZ

Rusya'da ayaklanmalar Çarın devrilmesine yol açar. **Lenin** devrim çağrısı yapar ve **Bolşevikler** kasım ayında iktidarı ele geçirir.

1917

New York Borsasında **hisse senetleri dibe çakılır.** Milyarlarca dolar kaybedilir ve **mali felaket** dünyayı Büyük Buhran'a sokar.

1929

Hitler **Polanya'yı işgal eder**. Britanya ve Fransa, **Almanya'ya savaş ilan eder.** Dünya tarihindeki en ölümcül savaş altı yıl sürer.

1939

İngiliz Hindistanı **iki bağımsız ulus devlete** bölünür: Hinduların çoğunlukta olduğu **Hindistan** ve Müslümanların çoğunlukta olduğu **Pakistan**.

1947

1919

I. Dünya Savaşı sona erer (1918) ve 1919 Haziranında Versoilles Antlaşması imzalanır. Almanlar **topraklarını kaybeder**, büyük ölçüde **silahsızlandırılır ve savaş tazminatı ödemek** zorunda bırakılır.

1934–35

Güney Çin'deki milliyetçilerden kaçan 80.000 **komünist Mao Zedong öncülüğünde** kuzeye doğru zorlu Uzun Yürüyüşü gerçekleştirir.

1942

Naziler Wannsee'de bir araya gelerek Yahudileri yok etme planını görüşür. **Yahudi soykırımı sırasında** 6 milyondan fazla kişi öldürülür.

1948

Otuz yıldır İngiliz egemenliğinde olan Filistin'de Yahudi devleti İsrail kurulur.

Yakın geçmişteki olaylara tarihsel perspektiften bakmak kaçınılmaz biçimde değişken ve belirsizdir. 20. yüzyılın ortalarındaki bir tarihçi, modern çağı bir yıkım dönemi olarak görebilir; liberal uygarlığın tüm ekonomik ve siyasi kazançları boşa harcanmıştır. Ancak 21. yüzyılın başlarından bakıldığında 1914 öncesi dünyayla sürekliliği görmek daha caziptir; küresel kapitalist ekonomi ve büyük teknolojik yenilikler, hızla artan nüfus ve üretkenlikle birleşmiştir.

İki Dünya Savaşı

1914–1950 yılları arasındaki çalkantılar destansı bir ölçektedir. Bu dönemdeki iki dünya savaşı 70 ila 100 milyon kişinin ölümüne yol açmıştır ve tarihteki en yıkıcı savaşları çok geride bırakmıştır. 19. yüzyıldaki geleneksel "ilerleme" fikrinin iki dayanağı olan Avrupa uygarlığı ve bilim, bu kıyımlarla özdeşleşerek lekelenmiştir. Genellikle Avrupa'nın en "uygar" ülkelerinden biri olarak görülen Almanya diktatörlük ve soykırıma bulaşmıştır. Bilim zehirli gazlardan atom bombasına kadar kitle imha silahları üretmek için kullanılmıştır. Dünya savaşlarının arasındaki görece barış döneminde bile küresel kapitalizm etkin bir biçimde işleyememiştir. Büyük Buhran'ın getirdiği ekonomik yıkım, demokratik yönetim ve serbest piyasadan geri adım atılmasına yol açmıştır.

Marksist bir vizyondan ilham alan devrimcilerin gözünde bu altüst oluşlar kapitalist düzenin ölümcül sancılarıdır. Fakat tek partili ve devletçi bir modele dayalı alternatif "komünist" toplumlar inşa etme deneyinin bedeli ağır olmuştur. Rusya'da ve daha sonra Çin'de komünizm görece geri kalmış ülkeleri önemli birer endüstriyel ve askeri güç haline getirmeyi başarsa da milyonlarca kişi bu devletlerin kurbanı olmuş ve vatandaşlar temel özgürlüklerden mahrum bırakılmıştır.

İdeolojik Savaş

II. Dünya Savaşının ardından ABD öncülüğündeki "özgür dünya" ve komünist blok arasında Soğuk Savaş yaşanmıştır. Silahsızlanma bir tarafa, felakete yol açabilecek potansiyele sahip nükleer silahlanma yarışı başlamıştır. Bu esnada ekonomik açıdan zayıflayan ve demoralize olan Avrupalı güçler, sömürgeleştirdikleri halkların özgürlük talepleri karşısında imparatorluklarını koruyamaz konuma gelmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler, kapitalist ve komünist sistemler arasında ideolojik

Mısır lideri Nasır, **Süveyş Kanalının** millileştirildiğini ilan eder. Britanya, Fransa ve İsrail **Mısır'ı işgal eder**. ABD ateşkesi sağlar ve **müttefikler geri çekilir.**

1956

Küba Füze Krizi sırasında dünya 13 gün boyunca Küba ve ABD arasında **nükleer savaş tehdidi** yaşar. Anlaşmazlık **diplomasi** yoluyla çözüme kavuşturulur.

1962

Doğu Alman hükümeti seyahat kısıtlamalarını kaldırır ve binlerce kişi **Berlin Duvarını** yıkar; komünizm çöker.

1989

11 Eylül'de **aşırı İslamcılar** ABD'ye **büyük bir terörist saldırı** gerçekleştirir. Yaklaşık 3000 kişi ölür.

2001

1957

Kwame Nkrumah, İngiliz egemenliğindeki **Gana'nın bağımsızlığını barışçıl yollarla kazanır.** 1970'lere kadar Afrika'daki birçok ülke bağımsızlığına kavuşur.

1965

ABD **komünizmin yayılmasını** önlemek için **Güney Vietnam'a** birlikler gönderir ve dokuz yıllık bir savaşın içine sürüklenir.

1991

İngiliz bilgisayar bilimci Tim Berners-Lee tarafından akademisyenlerin bilgi paylaşmasına imkân tanımak için kurulan **ilk web sitesi** ("World Wide Web") kullanılmaya başlanır.

2011

Dünyanın nüfusu **7 milyarı aşar;** küresel sorun, **çevreye** zarar vermeden **yaşam standartlarını** iyileştirmektir.

ve hatta zaman zaman askeri savaş alanı haline gelmiştir.

Sonunda düğümü çözen şey ekonomi olmuştur. Kapitalizm geniş ölçekte ekonomik büyüme üretebilme yeteneğini sergileyerek daha gelişmiş ülkelerde gittikçe genişleyen bir tüketim toplumu yaratmıştır. Buna karşın komünist ülkeler 1980'ler itibariyle ekonomik durgunluk ve yaygın hoşnutsuzlukla karşı karşıya kalmıştır. Sovyet bloğundaki komünist rejimler büyük bir hızla çökerken, komünist Çin daha sonra kapitalizmin etkin bir gücü haline gelmiştir.

Komünizmin ardından, siyaset bilimci Francis Fukuyama "tarihin sonu" ifadesini kullanmış ve Batılı liberal demokrasinin "tek seçenek" olduğunu ileri sürmüştür. Elbette ki 20. yüzyılın sonuna kadar liberalizm dalgası yayılmıştır: 1950'de Avrupa'daki birkaç ülke demokrasiyle yönetilirken 50 yıl sonra hepsi demokrasiyi benimsemiştir.

İlerleme ve Kötümserlik

1960'lardan itibaren vatandaşlık haklarını savunmak için düzenlenen çok çekişmeli kampanyalar sayesinde ırksal eşitlik ve toplumsal cinsiyet politikası gibi alanlarda liberal idealler ileriye taşınmıştır. Artan bolluk da etkileyicidir. Latin Amerika'da ve Asya'nın büyük bir kısmında yaşam standartları 21. yüzyılın başlarına kadar önemli ölçüde iyileşmiştir. Dünya nüfusundaki büyük ölçekli artışa rağmen birçoklarının öngördüğünün aksine besin kaynakları tükenmemiştir; 1914'te 2 milyarın altında olan dünya nüfusu yüz yıl sonra 7 milyarı aşmıştır. Çevreye verilen zararın kısıtlanması, gelecek için önemli bir sorun olarak kabul edilmiştir. Bu insanlığın gelişmesi ve başarılı olmasının ürettiği bir problemdir.

20. yüzyılda okuryazar oranı ve ortalama yaşam süresindeki artıştan hava ve uzay yolculukları ve bilgisayarların geliştirilmesine kadar birçok alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Yine de genel bir iyimserlik ortaya çıkmamıştır. Çevre sorunları bir tarafa, geleceğin potansiyel tehlikeler barındırdığı gayet açıktır: Ortadoğu'nun istikrarsız politik yapısı ve önemli güçlerin savaşlara müdahil olması; terörizmin acımasız eylemleri; kitlesel göçe neden olan ekonomik eşitsizlikler; mali istikrarsızlık ve ekonomik çöküş; küresel seyahatlerin yaydığı salgın hastalıklar... Tüm bunlar kötümserler için bolca malzeme sunmaktadır. Tarih öngörüler için sağlam bir zemin sunmaz; yalnızca "beklenmedik" şeylerin "beklenmesi" gerektiğini gösterir. ■

HER ŞEY O KADAR KORKUNÇ Kİ BURADA HERKES ÖLMÜŞ OLMAYI DİLER

PASSCHENDAELE SAVAŞI (1914)

KISACA

YAKLAŞIM
I. Dünya Savaşı

ÖNCE
1870–71 Fransa'nın Prusya karşısında yenilgiye uğraması güçlü bir Alman İmparatorluğunun kurulmasına yol açar.

1887 Almanya gemi yapımı projeleri başlatır.

1912 Balkan Savaşları patlak verir. Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a karşı tutumu sertleşir.

SONRA
1916 Britanya ve Fransa arasındaki gizli görüşmeler sonucunda Osmanlı İmparatorluğunun bölünmesini öngören Sykes-Picot Antlaşması imzalanır.

9 Kasım 1918 Kayser Wilhelm tahttan çekilir ve imparatorluk yönetimi çöker.

1919 Paris Barış Konferansında Almanya'ya Versailles Antlaşmasının ağır koşulları dayatılır.

Resmi adı Üçüncü Ypres Muharebesi olan Passchendaele Muharebesi, I. Dünya Savaşı sırasında Belçika'da Ypres dolaylarında Alman cephe hattına yönelik geniş kapsamlı bir saldırıdır. İtilaf kuvvetlerinin amacı Belçika'ya ilerlemek ve Belçika kıyısında Almanların İngiliz gemilerine saldırmak için kullandığı limanları ele geçirmektir. En büyük zorluk, Almanların West Flanders sırtlarındaki savunma mevzilerini aşmaktır. Passchendaele köyünü ele geçirmek cepheyi yarıp geçmek açısından kilit önemdedir.

Muharebenin hazırlıkları 7 Haziran 1917'de Alman mevzilerinin iki hafta boyunca ağır bombardımana tutulmasıyla başlamış ve kara saldırısı emri 31 Temmuz 1917'de verilmiştir. İtilaf kuvvetleri çok geçmeden sağanak yağışın bataklığa dönüştürdüğü araziye saplanıp kalmıştır. İngiliz, Fransız, Kanadalı ve Avustralyalı birlikten oluşan İtilaf kuvvetleri 6 Kasımda Passchendaele'yi ele geçirene kadar köy tam bir harabeye dönmüştür. 8 kilometrelik bir ilerleme, İtilaf kuvvetlerinde 300.000 askerinin hayatına mal olurken Almanlar da 260.000 kayıp vermiştir. Muharebe İngiliz hükümeti tarafından bir zafer olarak selamlansa da savaşın beyhudeliğini anlatmak için dillere destan olmuştur.

Passchendaele'de ağır şartlar altında savaşan askerler. Bombaların açtığı oyuklar geçici siper olarak kullanılmıştır.

Gizli Diplomasi

I. Dünya Savaşına iki temel uyuşmazlık yol açmıştır; bunlardan biri Almanya ve Fransa, diğeri de Rusya ve Avusturya-Macaristan arasındadır. Almanya ve Fransa arasındaki karşılıklı düşmanlığın uzun tarihçesi 1870'te Fransızların Fransa-Prusya savaşında aldığı ağır yenilgi ve Alsace-Lorraine bölgesinin büyük bir kısmını kaybetmesiyle zirveye ulaşmıştır.

Siperlerde Yaşam

I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde her iki taraf da yüzlerce kilometreye yayılacak hızla ilerleyen savaşlar öngörmüştür. Hiç kimse kuvvetlerin savunma mevzilerine çekildiği durağan bir çarpışma beklememiştir.

Küçük oluklar şeklinde olan ilk siperler zamanla ahşap çerçeveler ve kum torbalarıyla desteklenerek daha donanımlı hale getirilmiştir. Alman siperleri daha gelişmiştir: elektrik ve tuvaletlerle donatılmıştır. Askerler gündüz saatlerinde düşman ateşinden kaçınmak için bu siperlerde kalmıştır; nöbet görevleri ve kısa uyku molaları haricinde günün büyük bir kısmı gündelik işler ve can sıkıntısıyla geçmiştir. Siperler bazen fare ve bitlerle dolmuştur; bazen de su baskınları yaşanmış ve sular buz tutmuştur. Bu koşullar altında yaşam çok zahmetlidir; askerler sürekli konserve yemekler yemiş ve çok az konfora sahip olmuştur.

Siperden başını çıkaranları avlayan keskin nişancıların atışları ve saldırıya geçen tarafın fırlattığı el bombaları sürekli bir tehdittir. Siperlere gülle, mermi ve zehirli gaz yağdırılmıştır. Pis kokulu, kirli ve hastalık yüklü bir ortamda büyük zayiata yol açan amansız bir savaş yaşanmıştır.

Ayrıca bakınız: Binler Seferi 238–41 ▪ Rusya'da Serflerin Özgürlüğüne Kavuşması 243 ▪ Ekim Devrimi 276–79 ▪ Versailles Antlaşması 280 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93

> Avrupa'da tüm lambalar söndü. Onların bir daha yandığını görmeye ömrümüz vefa etmeyecek.
>
> **Sör Edward Grey**
> **İngiliz Dışişleri Bakanı (1914)**

Doğu Avrupa'da Avusturya-Macaristan ve Rusya imparatorluklarının Balkanlarda egemenlik kurma mücadelesinin uzun bir geçmişi vardır. Her iki taraf da Akdeniz'e ulaşmak için gözlerini bu bölgeye dikmiş ve birbirlerinin hamlelerini derin bir kuşkuyla karşılamıştır.

Her devlet müttefiklere ihtiyaç duymuştur. 1882'de Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya savaş durumunda birbirlerine askeri destek sunmayı vaat ederek Üçlü İttifak kurmuştur. Daha sonra 1890'larda Rusya ve Fransa, Almanya'ya karşı bir savaş halinde birbirlerini korumak için antlaşma imzalamıştır. Yüzyılın dönümünde Kayser II. Wilhelm'in provokatif milliyetçi konuşmaları ve donanmayı güçlendirmesi, Britanya'yı Fransa'yla daha yakın bağlar kurmaya yöneltmiştir. 1904'te Britanya ve Fransa dostluk antlaşması *(entente cordiale)* imzalanmış ve 1907 Rusya da aralarına katılmıştır. Bu üç devlet İtilaf Devletleri olarak anılacaktır. Bu uluslararası kamplaşmanın yarattığı atmosfer, Avrupa hükümetlerinin askeri harcamaları artırmasına ve ordularla donanmalarını güçlendirmesine yol açmıştır.

Savaşın Patlak Vermesi

Küçük bir kıvılcım, bu iki kamp arasında düşmanlık ateşini tutuşturmaya yetmiştir. 28 Haziran 1914'te Habsburg tahtının veliahdı Arşidük Franz Ferdinand Saraybosna'da bir Bosnalı Sırp tarafından öldürülmüştür. Avusturyalılar bu suikastten Balkanlardaki baş düşmanları Sırbistan'ı sorumlu tutmuştur. Müttefikleri Almanya'dan destek alan Avusturya-Macaristan 23 Temmuzda Sırpların Avusturya-Macaristan karşıtı tüm etkinliklerine son vermesini şart koşan bir ültimatom yayınlamıştır. Sırbistan şartların birçoğunu kabul etse de Avusturya-Macaristan 28 Temmuzda Sırbistan'a savaş ilan etmiştir. Britanya uluslararası arabuluculuk çağrısına karşın kriz hızla tırmanarak Avrupa savaşına dönüşmüştür. Rusya, Avusturya-Macaristan'a karşı harekete geçince Almanya 1 Ağustosta Rusya'ya ve iki gün sonra da Fransa'ya savaş açmıştır. Almanların tarafsız Belçika'yı işgal etmesinden sonra Britanya da 4 Ağustosta savaşa katılmıştır. Sör Douglas Haig komutasındaki küçük bir profesyonel birlik olan İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti 22 Ağustosta Fransa'ya ulaşmış ve savaş öncesinde Fransız hükümetiyle yapılan askeri planlar

Howitzer topu gibi ağır toplar atlar ve traktörlerle taşınmıştır. Çok patlayıcı güllelerin yoğun olarak kullanılması savaştaki yüksek ölüm oranında önemli rol oynamıştır.

doğrultusunda Fransa-Belçika sınırı yakınlarına konuşlanmıştır.

Almanya iki cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Batı cephesinde ilk haftalarda Almanlar Belçika ve Fransa topraklarına girse de ilerleyişleri Marne Muharebesinde Fransızlar ve İngilizler tarafından engellenmiştir. Sonbaharın sonuna doğru taraflar arasında bir yenişememe durumu ortaya çıkmıştır. Bu esnada Doğu cephesinde savaş akışkanlığını sürdürmüştür: Almanya Tannenberg'de Ruslara karşı büyük bir zafer kazanarak egemenlik sağlasa da Avusturyalı müttefikleri peş peşe yenilgiler almıştır. Batı cephesinde ise kuzeyde Belçika kıyılarından aşağıya doğru doğu Fransa ve İsviçre sınırına kadar uzanan 645 kilometrelik siperler kazılmıştır. İki tarafın cephe hatları arasında kalan arazi şeridinde – tarafsız bölge – ihlalleri yavaşlatmak amacıyla siperlerin önüne dikenli tel çekilmiştir. Siperden sipere devam eden çatışmalar ve çok kanlı muharebeler, yenişememe durumunu bozmamıştır. Bir tek Somme Muharebesinde 600.000'den fazla İtilaf askeri ölmüş veya yaralanmıştır.

Topyekun Savaş

Savaşın başında her iki taraf da kısa, belirleyici bir muharebe olacağına inanmıştır. Hiç kimse bu kadar yıkıcı bir savaş beklememiştir. Yeni mekanize silahlar yüksek ölüm oranına katkıda bulunmuştur. Tanklar ilk defa kullanılmış ve Alman MG 08 Maxim gibi makineli tüfekler dakikada 600 mermi atabilmiştir. Uçaklardan ilk önce keşif amaçlı, daha sonra bombardıman yapmak için faydalanılmıştır. Her iki taraf da zehirli gaz kullanmıştır. Atlar lojistik operasyonların belkemiği olsa da savaş ilerledikçe cepheye mühimmat taşımak için demiryolları ve motorlu taşıtlardan faydalanılmıştır.

Zeplinler ve uçaklarla gerçekleştirilen Londra ve Paris bombardımanlarında siviller de kendini cephe hattında bulmuştur. 1917'ye kadar Alman denizaltıları Britanya'ya giden dört ticari gemiyi batırmıştır. Almanlar bu saldırılarla İngilizleri açlığa mahkum ederek boyun eğdirmeye çalışırken, İngiliz donanması da Almanya'yı denizden ablukaya alarak ciddi gıda kıtlığına yol açmıştır. Bu sadece askerleri değil sivilleri de kapsaması bakımından ilk "topyekun savaştır".

I. Dünya Savaşı beklenmeyen sayıdaki katılımcısı nedeniyle Büyük Savaş olarak da bilinir. Savaşta 65 milyon asker çarpışmış, neredeyse üçte biri yaralanmış ve yarısı kadarı ölmüştür. Ayrıca 8 milyon sivil hayatını kaybetmiştir. Bu yüksek rakamlar, savaşın tüm taraflarınca kullanılan ölümcül yeni silahların doğrudan bir sonucudur.

> Hiçbir yaşam belirtisi yoktu… Ne bir kuş, hatta ne bir fare, ne bir ot.
>
> **Er R. A. Colwell**
> **Passchendaele (1919)**

İngilizler tarihinde ilk kez seferberlik uygulamak zorunda kalmıştır. 1916 Ocağından itibaren 18–41 yaş arası bütün bekâr erkekler askere çağrılabilmiştir. Britanya ve Fransa, Hindistan ve Afrika gibi denizaşırı kolonilerinden ve Britanya'nın egemenliğindeki Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada'dan ordular toplamıştır. Savaş bu dönemde fabrika ve ofislerde çalışan kadınlar açısından birçok sosyal değişime yol açmıştır. Hükümetler geniş ölçekli üretime başlayınca kadınlar savaş sanayinde de gittikçe daha çok istihdam edilmiştir.

Küresel Çatışma

Savaşan devletler uçsuz bucaksız imparatorlukları da savaşın içine çekmiş ve çatışmalar çok geçmeden bir dünya savaşına dönüşmüştür. Çin ve Pasifik'teki Alman kolonileri, İtilaf Devletlerinin yanında savaşa giren Japonya tarafından işgal edilmiştir. Almanya'nın Afrika'daki kolonileri İngiliz, Fransız ve Güney Afrikalı birlikler tarafından ele geçirilmiştir. 1915 Mayısında İtalya da İtilaf Devletlerinin yanına geçerek Alplerde Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya karşı savaşmıştır.

1914 Kasımının başlarında İslami bir güç olan Osmanlı İmparatorluğu tarafsızlığını terk etmiş ve Fransa, Rusya ve Britanya'ya karşı cihat (kutsal savaş) ilan etmiştir. ABD, Alman denizaltılarının ticari gemilere düzenlediği saldırılar nedeniyle savaşın içine çekilmiştir: 1915'te güvertesinde 128 Amerikalı bulunan İngiliz yolcu gemisi *Lusitania*'nın batırılması bu saldırılardan biridir. Almanların Meksika'yı Amerikan karşıtı bir ittifaka ikna etmeye çalıştığı da ortaya çıkınca Kongre 1917 Nisanında savaş ilan etmiştir.

Rusya'da Bolşevikler 22 Aralık 1917'de Brest-Litovsk'ta Almanya'yla barış görüşmelerine başlayınca, Almanların önemli bir zafer elde ettiği düşünülmüştür. Almanya 1918'de Batı cephesinde de kazanımlar edinmiştir ama Temmuz ve Ağustos aylarında İtilaf Devletleri karşı saldırıya geçmiş ve Kasım ayına kadar ilerlemeye devam etmiştir. Dört milyon Amerikan askerinden oluşan taze gücün de desteğiyle İttifak Devletleri yenilgiye uğratılmış ve Almanlar barış masasına oturmak zorunda kalmıştır.

11 Kasım 1918'de saat 11'de çatışma sona erdiğinde, Fransa ve Britanya'nın öncülüğündeki İtilaf Devletleri zaferini ilan etmiştir. Savaşa 65 milyondan fazla asker katılmış ve en az yarısı ölmüş veya yaralanmıştır. Rusya, Avusturya ve Almanya imparatorlukları dağılmış ve savaştan sonra imzalanan Versailles Antlaşmasıyla Avrupa'nın haritası – Almanya başta olmak üzere bazı ülkeleri gücendirecek şekilde – yeniden çizilmiştir. Barışı korumak için Milletler Cemiyeti kurulsa da ülkeler tarafından görmezden gelinen bu kurum etkisiz kalmıştır. İtalya'da 1922'de iktidara gelen faşist Benito Mussolini, Versailles Antlaşmasını tanımamıştır. Antlaşmanın derin rahatsızlık uyandırdığı Almanya'da da Nazi Partisi ivme kazanmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı "tüm savaşları sona erdiren savaş" olmadığı gibi geleceğin çatışmalarının da tohumlarını ekmiştir. ■

I. Dünya Savaşının getirdiği toplumsal değişimlerden biri kadınların rolüyle ilgilidir. Kadın nüfusu mühimmat fabrikaları gibi yerlerde çalışarak cephe gerisinde görev almıştır.

ŞİMDİ İKTİDARI ELE GEÇİRMEZSEK TARİH BİZİ AFFETMEZ

EKİM DEVRİMİ (1917)

KISACA

YAKLAŞIM
Rus Devrimi

ÖNCE
1898 Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi kurulur.

1905 Rusya Japonya karşısında bozguna uğrar ve bu ağır yenilgi bir ayaklanmaya yol açar.

1914 Rusya I. Dünya Savaşına girer ve çok geçmeden Batı cephesinde Almanya karşısında ağır yenilgiler alır.

SONRA
1918 Çar II. Nicholas ve ailesi idam edilir.

1922 Lenin Komünist Parti kontrolünde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini (SSCB) kurar.

1929 Stalin SSCB'nin lideri haline gelir ve diktatörlük kurar.

1. Dünya Savaşında ağır yenilgiler alan Rusya, 1917 Ekiminde ..büyük çalkantılar içindedir. Gıda kıtlığı baş göstermiş ve şehirlerdeki işçiler düşük ücretler karşılığında korkunç koşullara mahkum edilmiştir. Şubat Devrimi Çar'ı devirse de oluşturulan Geçici Hükümetin dağılması an meselesidir.

Devrimci Bolşevik Parti'nin üyesi Vladimir Lenin bu durumdan faydalanmıştır. Kendini işçilerin (proleter) devrimine adamış biri olarak Nisan Tezleri olarak bilinen tezlerinde hükümeti devirmek için bir dizi öneride bulunmuştur. "Barış, toprak, ekmek!" sloganı devrimci şiar haline gelmiştir. 24 Ekimde

Ayrıca bakınız: St. Petersburg'un Kurulması 196–97 ▪ Rusya'da Serflerin Özgürlüğüne Kavuşması 243 ▪ Stalin'in İktidara Gelmesi 281 ▪ Saraybosna Kuşatması 326 ▪ İspanya İç Savaşı 340

(Gregoryen takviminde 6 Kasım) hükümet kendisine yönelik bir darbeyi önlemek için Bolşeviklerin faaliyetlerini bastırmaya çalışmıştır. Partinin önde gelen üyelerinin tutuklanması için yakalama emri çıkarılmış ve *Pravda* (Gerçek) adlı parti gazetesinin kapatılmıştır. Gözlerden uzak bir yaşam süren Lenin eylem çağrısında bulunmuştur: "Beklememeliyiz! Yoksa her şeyi kaybedebiliriz! Hükümet sendeliyor. Eylemi ertelemek ölmek demektir," diye yazmıştır.

25 Ekimde (Gregoryen takviminde 7 Kasım) hükümetin silahlı destek bulma arayışı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bolşeviklerin bir parçası olduğu Petrograd İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti, Petrograd'daki (daha sonraki adıyla St. Petersburg) birliklerin desteğini alabilmiştir. Kızıl Muhafızlar adlı Bolşevik milisler ana telgraf binası, postane ve elektrik santrallarını işgal etmiştir. Geriye yalnızca hükümetin kalbi olan Kışlık Saray kalmıştır. Burayı savunan askeri okul öğrencilerinden oluşan küçük birlik de devrimci askerlere kendi rızalarıyla teslim olmuştur. Rejim devrilmiş ve iktidar Lenin ve Bolşeviklerin eline geçmiştir.

Zeminin Hatırlanması

Ekim Devrimi aylardır tırmanın huzursuzluğun birikimidir. 23 Şubat 1917'de (Gregoryen takviminde 8 Mart) Petrograd şehrinde saatlerce ekmek kuyruğunda bekleyen kadınların öncülüğünde bir ayaklanma başlamıştır. Kadınlar şehirde protesto yürüyüşü yapmış ve gittikleri her yerde destek toplamıştır. Protestolar genel grev boyutuna ulaşmış ve daha siyasi bir içerik kazanmıştır. Kızıl bayraklar görül-

1905 Rus Devrimi otokratik Çar II. Nicholas **kapsamlı reformlar** talep etmiştir.

↓

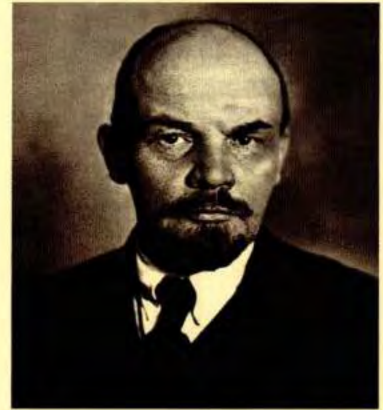
Halk arasında **hoşnutsuzluk devam eder.** → **Rusya** I. Dünya Savaşında ağır yenilgiler alır. → Ekonomik zorluk **gıda isyanlarına** yol açar.

↓

1917 Şubatında **monarşi devrilir** ve Geçici Hükümet kurulur. Mart ayında **Çar tahttan çekilir.**

↓

Lenin ve Bolşevikler bütün iktidarın proletaryaya geçmesi için Ekim Devrimini başlatır.

Vladimir İlyiç Lenin

10 Nisan 1870'te dünyaya gelen Bolşeviklerin kurucusu ve Sovyet Rusya'nın ilk lideri Vladimir İlyiç Ulyanov cesur bir teorisyen ve yorulmak bilmez bir örgütçüdür. 1887'de kardeşi Alexander Çar III. Alexander'a suikast hazırlığı nedeniyle idam edildikten sonra Lenin, Tanrı ve dine olan inancını kaybetmiş ve aktif bir Marksist devrimci olmuştur. 1895'te tutuklanıp üç yıllığına Sibirya'ya sürülmüştür.

Lenin'in başlıca amacı, Çar'a karşı muhalefeti tek bir çatı altında örgütlemektir. 1917 Mart Devriminden sonra kendisi için beklediği anın geldiğine inanarak Rusya'ya dönmüştür. Ekim ayında Bolşeviklerin hükümeti devirmesine önderlik etmiş, tüm muhalefeti bastırmış ve dünyanın ilk komünist devletinin diktatörü olmuştur.

Lenin'in karşılaştığı başlıca zorluk iç savaştır (1918–20). Komünistler iç savaşı kazansa da Rusya zor bir dönemden geçmiştir. Liderlik yükü de Lenin'in sağlığını olumsuz etkilemiştir. Lenin iki kez felç geçirdikten (ve bunların birinde konuşma yeteneğini kaybettikten) sonra 21 Ocak 1924'te ölmüştür.

meye başlamış ve Çar II. Nicholas'ın heykelleri yıkılmıştır. Askerler kalabalığa ateş açma emrini riayet etmese de polisler ateş açarak 50 kişiyi öldürmüştür.

Devrimci Partilerin Güçlenmesi

Şehrin sokakları şiddete teslim olunca Çar Şubat ayında iktidarı Prens Georgi Y. Lvov'un başkanlığındaki Geçici Hükümete devrettikten sonra Mart ayında tahttan çekilmiştir. Sadece orta sınıfları temsil eden hükümet, Rusya'nın I. Dünya Savaşındaki politikasını desteklemeyi sürdürmüştür. Değişimi savunan işçi ve köylülerden oluşan Petrograd İşçi ve Asker Vekilleri Sovyeti gibi gruplar güçlenmiş ve Geçici Hükümette söz sahibi olmaya başlamıştır. Devrimci faaliyetleri yüzünden sürgüne gönderilmiş olan Lenin dünya kapitalizminin çöküşünün yakın olduğuna kanaat getirerek Petrograd'a dönmek istemiştir. Lenin'in dönüşüyle Rusya'daki siyasi tablonun daha da istikrarsızlaşabileceğini uman Alman yönetimi ünlü "kurşun mühürlü treni" tahsis etmiş ve Lenin gizlice Petrograd'a ulaşmıştır. Devrimci coşkuyla dolu Lenin kendi görüşleri doğrultusunda yeni bir Rus hükümeti kurmaya kararlıdır ve yoldaşlarını mevcut rejimi devirmek için yeterince çaba göstermemekle eleştirir.

Batı cephesindeki başarısız Temmuz Taarruzunun ardından Başbakan Lvov istifa etmiş ve onun yerine geçen Alexander Kerensky, Petrograd Sovyetiyle birlikte yeni bir sosyalist hükümet kurmuştur. Ancak Kerensky de Rusya'nın savaşa devam etmesinde ısrarcı olunca Petrograd'da Bolşeviklerin öncülüğünde kitlesel mitingler düzenlenmiştir. Kerensky, Bolşeviklerin faaliyetlerini yasaklamış ve liderlerinin birçoğunu tutuklatmıştır. Lenin de Finlandiya'ya kaçmıştır.

Devrime Doğru

Ağustos ayında Kerensky yeni bir tehditle karşılaşmıştır. Rus ordusunun başkomutanı General Lavr Kornilov birliklerini Petrograd'a yöneltmiştir. Kornilov'un darbe yaparak iktidarı ele geçirmeyi planladığını düşünen Kerensky umutsuzca Bolşevikleri serbest bırakmıştır. Bolşevikler karşı devrimi önlemek isteyenleri silahlandırmıştır. Bu kendi davalarını ileri taşımak için büyük bir imkândır. Bolşevikler kendilerini halka Petrograd'ın savunucuları olarak tanıtabilmiştir. Eylül ayı itibariyle Bolşevikler Petrograd Sovyetinin kontrolünü ele geçirince Lenin uygun anı yakalamış, Rusya'ya dönmüş ve devrim çağrısını yenilemiştir. Askeri taktiklerin sorumluluğunu Marksist yoldaşı Leon Troçki'ye devretmiştir. Köylüler ve çiftçiler kırsal kesimlerde, işçiler şehirler ayaklanmıştır. Lenin, Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinin vaktinin geldiğine karar verince Bolşevikler hükümet binalarını ve Kerensky'nin kabinesinin sığındığı Kışlık Sarayı zaptetmiştir.

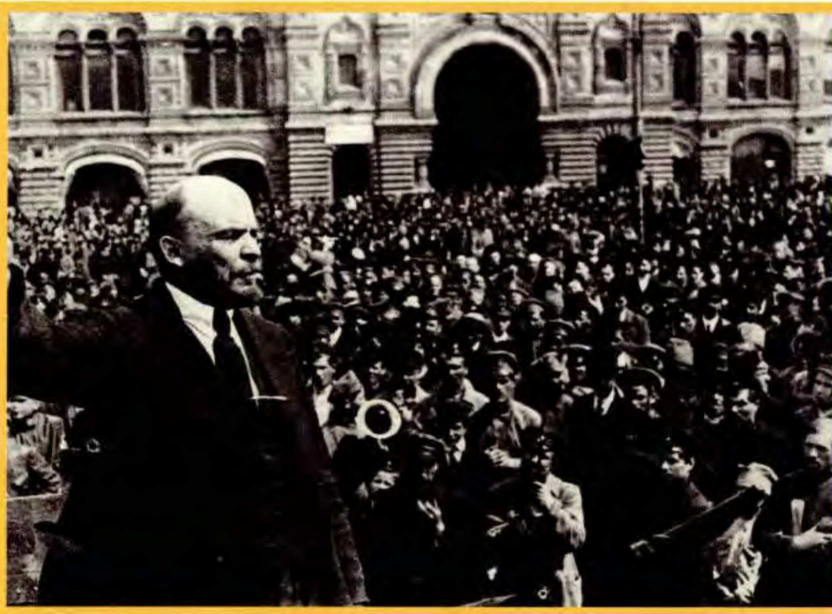
25 Ekim gecesi (Gregoryen takviminde 7 Kasım) Lenin Rus halkına kısa bir açıklama yapmıştır: "Geçici Hükümet devrilmiştir... Yaşasın işçi, asker ve köylü devrimi!" İlk zaferin ardından Lenin demokratik seçimler yapmaya zorlanmış ama Bolşevikler oyların yalnızca dörtte birini alabilmiştir. Bunun üzerine Lenin seçimle iş başına gelen hükümeti dağıtmış ve tekrar toplanmasını önlemek için silahlı muhafızlar göndermiştir. 1918 Şubatında Almanya'yla son derece ağır şartlar içeren bir barış antlaşması imzalanmıştır. Baltık ülkeleri Almanya'ya terk edilirken Ukrayna, Finlandiya ve Estonya bağımsız ülkelere dönüşmüştür. Rusya aynı zamanda savaş tazminatı olarak altı milyar Alman markı ödemek zorunda kalmıştır. Bolşevikler bu suretle Alman tehdidini ortadan kaldırsa da antlaşmanın koşuları büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır ve geniş bir kesim tarafından vatana ihanet olarak görülmüştür.

İç Savaş

Bolşevikler iktidarı geçirmiştir ama artık iktidarı korumak zorundadır.

Kışlık Sarayın ele geçirilmesi, Ekim Devriminde Bolşeviklerin yönetim binasını ele geçirdiği dramatik bir andır.

1919'da Ekim Devriminden sonra başlayan iç savaş sırasında Moskova'daki Kızıl Meydan'da birliklere seslenirken.

Lenin her türlü muhalefeti yasaklayarak çok merkezi bir yönetim sistemi kurmuştur. Bolşeviklere tehdit olarak algılanan herkesi tutuklamalar ve infazlarla sindirmeyi amaçlayan Kızıl Terör dönemi başlamıştır.

Bolşevikler Rusya'da azınlıktadır ve muhalifler Bolşevik Devrime karşı güçlerini birleştirmiştir. Eski çaristler, subaylar ve demokratlardan oluşan Beyazlar başlıca muhalefet hareketidir. Bolşevikler ise Kızıllar olarak bilinir.

Çeşitli hizipler ülkenin geleceği için mücadele ederken Rusya'da aşırı şiddetle karakterize olan bir iç savaş patlak vermiş ve 1918'den 1921'e kadar devam etmiştir. Beyazlar komünizmin yayılmasından korkan Rusya'nın eski müttefikleri Britanya, Fransa, ABD ve Japonya'dan destek bulmuştur. İlk başta önemli kazanımlar elde etseler de Beyazlar kötü biçimde koordine edilmiş ve Troçki mükemmel bir askeri taktisyen olduğunu ispatlamıştır.

1920'de Lenin doğu ve orta Avrupa'daki işçileri özgürleştirmek için Polonya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Ancak Varşova Muharebesinde olağanüstü bir karşı saldırının ardından Kızıl Ordu geri çekilmiştir.

Harabeye Dönen Bir Ülke

1921 itibariyle Beyazlar yenilgiye uğramış ve Lenin sonunda Rus ekonomisini yeniden inşa etmeye odaklanabilmiştir.

Ülke çöküşün eşiğindedir. Kırsal kesimde yaklaşık 6 milyon köylü açlıktan ölmüş, şehirlerde ayaklanmalar başlamıştır. 1921 Martında Kronstadt'ta denizcilerin isyanı rejimi daha da zayıflatmıştır. Kronstadt, Petrograd açıklarındaki bir adada kurulmuş liman kentidir. 1921'de 16.000 asker ve işçi "Bolşeviklerden arınmış Sovyetler" çağrısında bulunan bir dilekçe imzalamış ve özgür seçimler ve konuşma ve basın özgürlüğü talep etmiştir. Kızıllar acımasız bir tepki vererek yüzlerce elebaşını infaz edip 15.000'den fazla denizciyi donanmadan azletmiştir.

1922 Mayısında Lenin felç geçirmiştir. Aralık ayında Sovyet hükümeti Sovyet Rusya ve komünist hareketin kolları tarafından yönetilen komşu bölgelerden oluşan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) kuruluşunu ilan etmiştir. SSCB en başından beri her türlü siyasi örgütlenmeyi yasaklayarak tek parti sistemini esas almıştır.

Siyasi çekişmelerden dolayı umutsuzluğa düşen Lenin kendisinin ölümünden sonra SSCB'nin nasıl yönetileceğine dair endişeler besler. 1922'nin sonu ve 1923'ün başında "vasiyeti" olarak bilinen belgeyi kaleme almış ve Sovyet hükümetinin ilerlediği yönden pişmanlığını dile getirmiştir. Özellikle o tarihte Komünist Parti'nin genel sekreteri olan Joseph Stalin'i eleştirmiştir. Stalin saldırgan tutumu nedeniyle Lenin'le ihtilafa düşmüştür.

Lenin 1924'te ölse de mirası yaşatılmaya devam eder. Bolşevik Parti'nin en büyük ülkede dünyanın ilk sosyalist devletini kurması her ülkeyi etkilemiştir. Zafer kazanan sosyalist devrim, işçilere ilham vererek kapitalizm ve eski emperyalist rejimlerin bir alternatifi olabileceğini göstermiştir. ■

"Çarın ve ailesinin idam edilmesi ... sadece düşmana umutsuzluk aşılamak için değil bizi ileride topyekun zafer veya topyekun felaketin beklediğini göstermek için gerekliydi."

Leon Troçki

BU BARIŞ DEĞİL, 20 YILLIK BİR ATEŞKES

VERSAILLES ANTLAŞMASI (1919)

KISACA

YAKLAŞIM
I. Dünya Savaşından Sonra Barış

ÖNCE
1914 Avusturya-Macaristan, Almanya, Osmanlı ve Çarlık Rusyası imparatorlukları geniş topraklarda hüküm sürer.

1916 İngiliz ve Fransız diplomatlar Osmanlı sonrası Arap dünyasının kaderini çizmek için gizlice toplanır.

1919 Paris Barış Konferansı savaş sonrası barışın koşullarını belirler.

SONRA
1920 Sevr Antlaşması Osmanlı İmparWatorluğunu parçalayarak Ortadoğu'yu yeniden şekillendirir.

3 Eylül 1939 Almanya'nın Polonya'ya saldırması sonucunda II. Dünya Savaşı başlar.

24 Ekim 1945 Dağılmış olan Milletler Cemiyeti II. Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler adıyla yeniden kurulur.

Dört yıl süren I. Dünya Savaşının sonucunda 16 milyon kişinin ölmüş ve yüzlerce yıllık imparatorluk ve hanedanlıklar yıkılmıştır. 1919 Ocağında I. Dünya Savaşının galipleri barış koşullarını görüşmek için toplanmıştır. Amerikan Başkanı Woodrow Wilson Avrupa'ya demokrasiyi temel alan yeni bir düzen getirmeyi planlamış ve uluslararası anlaşmazlıklarda hakemlik ve arabuluculuk yapacak Milletler Cemiyetinin kurulmasını önermiştir.

Britanya ve Fransa, Almanya'nın Avrupa barışını bir daha asla tehdit edememesini garantiye almak istemiştir. Alman ordusu küçültülecek ve Rhineland silahsızlandırılacaktır. Almanya ayrıca batıdaki topraklarını Fransa'ya, doğu ve güneydeki topraklarını Polonya'ya bırakacaktır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Çekoslovakya ve Yugoslavya gibi yeni ülkelere bölünecektir. Osmanlı İmparatorluğu da İngiliz ve Fransızların çıkarına olacak şekilde parçalanacaktır.

Savaş Suçu Koşulu

28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Antlaşmasında kritik bir "savaş suçu koşulu" da yer almıştır: Almanlar savaşı başlattıklarını kabul etmiştir ve savaşın yıkımını onarmak için 6,6 milyar sterlin ödeyecektir. Ancak bu tazminatın ödemesi geciktirilince Fransa 1923 yılında Almanya'nın sanayi yoğunluklu Ruhr Vadisini işgal etmiştir. Ancak iki dünya savaşı arasındaki yıllarda her iki ülke de Nazi Almanyası'nın saldırganlığını engellemek için harekete geçmemiştir. Adolf Hitler 1940'ta Fransa'yı işgal edince Versailles Antlaşmasının orijinal kopyasının yakılması emrini vermiştir. ■

> Barış istediniz. Size barışı sunmaya hazırız.
> **Georges Clemenceau**
> **Fransız Dışişleri Bakanı**

Ayrıca bakınız: Jön Türk Devrimi 260–61 ▪ Passchendaele Savaşı 270–75 ▪ Reichstag Yangını 284–85 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93 ▪ Birleşmiş Milletlerin Kurulması 340

ÖLÜM TÜM PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜDÜR. İNSAN YOK – PROBLEM YOK

STALİN'İN İKTİDARA GELMESİ (1929)

KISACA

YAKLAŞIM
Sovyet Rusya

ÖNCE
1917 Lenin Rusya'nın komünizme ilerleyişini başlatır.

1922 Birlik Antlaşmasıyla Rusya, Ukrayna, Belarus ve Güney Kafkasya Sovyetler Birliğine katılır.

1928 Birinci Beş Yıllık Plan kabul edilir. Devlet tüm ekonomi için iddialı hedefler koyar.

SONRA
1945 Sovyetler Birliği Nazi Almanyası'nı yenilgiye uğratır ve orta Avrupa'yı kontrolü altına alır.

1989 Doğu ve orta Avrupa komünizmi reddeder ve Berlin Duvarı yıkılır.

1991 Halk Temsilcileri Kongresi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına karar verir.

1917 Ekim Devriminden sonra Rus lider Vladimir Lenin tek parti sistemine dayalı bir devlet kurmuş ve Joseph Stalin'i partinin genel sekreterliğine atamıştır. Stalin bu konumunu kullanarak liderliği elde etmeye çalışmış ve Lenin'in ölümünden beş yıl sonra 1929'da diktatör olmuştur.

Stalin ülkeyi hızlı bir sanayileşme sürecine sokmuştur. Köylülere ait arazileri devletleştirerek büyük çiftliklere dönüştürülmüş ve bu çiftlikler yeni işgücüne gıda sağlamak için kolektif olarak işletilmiştir. 1931–32'de Ukrayna'da köylülerin tahılına el koymuş ve bunun sonucunda ortaya çıkan ciddi kıtlıkta milyonlarca kişi ölmüştür.

İçişleri Halk Komiserliği (gizli polis) Stalin'in siyasi muhaliflerini avlamakla görevlendirilmiştir. 1930'larda Büyük Terör olarak bilinen kanlı tasfiyede binlerce Sovyet vatandaşı öldürülmüş ve Rus olmayan milyonlarca kişi çalışma kamplarına gönderilmiştir. Buna rağmen Stalin ülkesini barış ve ilerlemenin diyarı, kendisini de halkın yararına çalışan biri olarak tanıtmıştır. Komünizmi Sovyet sınırlarının ötesine taşımak istemiş ve II. Dünya Savaşından sonra Polonya, Macaristan, Çekoslovakya Doğu Almanya gibi Doğu Sovyet Bloğu ülkelerine yaymıştır. 1948'de Kuzey Kore, 1949'da Çin, 1959'da Küba ve 1975'te Vietnam'da komünist partiler iktidara gelmiştir.

Sadece bir tek şeye inanırım: insan iradesinin gücüne.
Joseph Stalin

Stalin dünyadaki en güçlü figürlerden biri haline gelmiştir. 1953'teki ölümünden kısa bir süre sonra ülkesi ABD'ye meydan okuyan bir süper güç konumundadır. ■

Ayrıca bakınız: Ekim Devrimi 276–79 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93 ▪ Berlin Ablukası 296–97 ▪ Berlin Duvarının Yıkılışı 322–23

ABD'NİN EKONOMİK GELECEĞİNE HER TÜRLÜ GÜVENSİZLİK AKILSIZCADIR

WALL STREET'İN ÇÖKÜŞÜ (1929)

KISACA

YAKLAŞIM
Büyük Buhran

ÖNCE
1918 Küresel ekonomi I. Dünya Savaşından sonra tekrar istikrar kazanmaya çalışır.

1922 Fabrikalar seri üretime geçince Amerikan ekonomisi hızla gelişmeye başlar.

1923 Almanya'daki fiyatlar kontrolden çıkar. Hiperenflasyon halkın birikimlerini yok eder.

SONRA
1930 ABD, Britanya, Almanya ve diğer ülkelerde kitlesel işsizlik baş gösterir.

1939 II. Dünya Savaşı öncesi işsizlik ve hükümet harcamaları artar; kalkınma hızlanır.

1944 Dünya liderleri ekonomik kalkınmayı finanse etmek için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasının kurulmasına karar verir.

1929 Ekimindeki altı umutsuz günde New York Borsasındaki hisseler dibe çakılmıştır. 23 Ekim'de otomobil üreticisi General Motors'un hisseleri zararına satılmasıyla gerileme dönemine girilmiş ve piyasa çökmeye başlamıştır. Panik yayılınca ertesi gün piyasa tepetaklak olmuştur.

Kara Salı olarak bilinen 29 Ekim'de hisse senetlerini daha da gerilemiştir. Toplam 25 milyar dolarlık (günümüz piyasasında yaklaşık 319 milyar dolar) kayıp yaşanmıştır. Dünyadaki en büyük mali felakettir ve tüm dünyayı Büyük Buhrana sokmuştur.

Kükreyen Yirmiler

ABD I. Dünya Savaşından sonra hızla toparlanmış ve savaş sırasında mühimmat üreten fabrikalar otomobil ve radyo gibi tüketim ürünleri üretmeye başlamıştır. Yeni teknolojiler ve seri üretimin gelişmesi sayesinde ekonomik çıktı yüzde 50 artmıştır; bunun sonucunda ortaya çıkan bolluk ve tüketimcilik çağı Kürkeyen Yirmiler olarak bilinir.

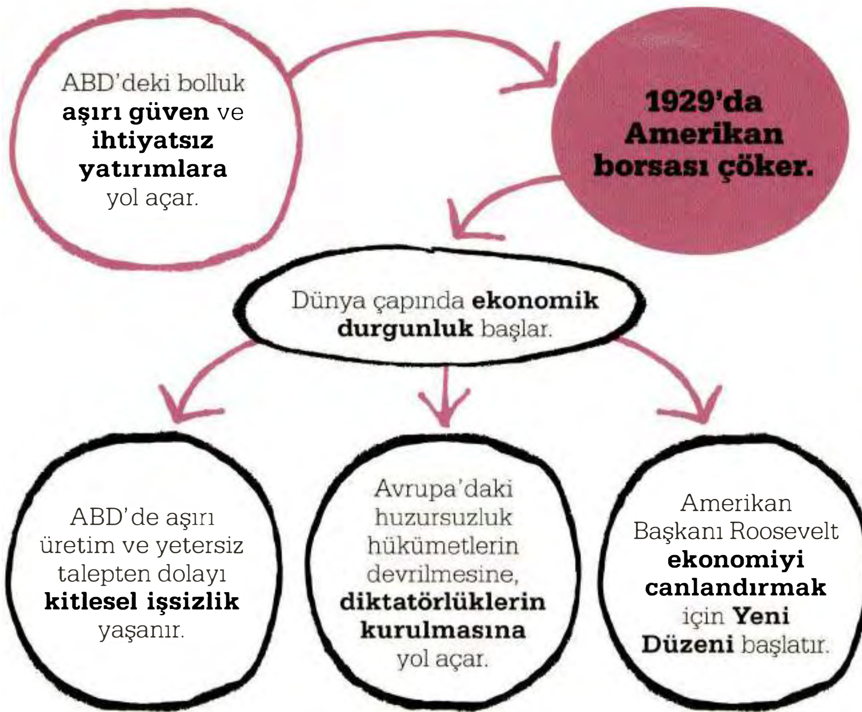
Gazeteler ve dergiler hisse senetleri alıp satarak bir gecede zengin olan insanların öyküleriyle doludur. Binlerce sıradan Amerikalının hisse senedi almasıyla talep artmış ve değerler yükselmiştir. 1920–1929 arasında hisse senedi sahiplerinin sayısı 4 milyondan 20 milyona çıkmıştır.

1929'un sonlarına doğru Amerikan ekonomisi olumsuz sinyaller verir: İşsizlik artmış, çelik üretimi gerilemiş, inşaatlar yavaşlamış ve otomobil satışları düşmüştür. Yine de güvenini kaybetmeyen girişimciler servet edinebilmiş ve bazıları hisse senetlerine yatırım yapmaya devam etmiştir. Ancak 1929 Ekiminde hisse senetleri düşmeye başlayınca panik baş göstermiştir. Yaşanan çöküş Büyük Buhran ola-

New York Borsasının ön girişinde toplanan spekülatörler Wall Street Çöküşünün ardından mali yatırımları hakkında derinden endişelidir.

Ayrıca bakınız: California Altına Hücum 248–49 ▪ Versailles Antlaşması 280 ▪ Reichstag Yangını 284–85 ▪ Küresel Mali Kriz 330–33

rak bilinen dünya çapındaki ekonomik durgunluğu tetikler.

Büyük Buhran

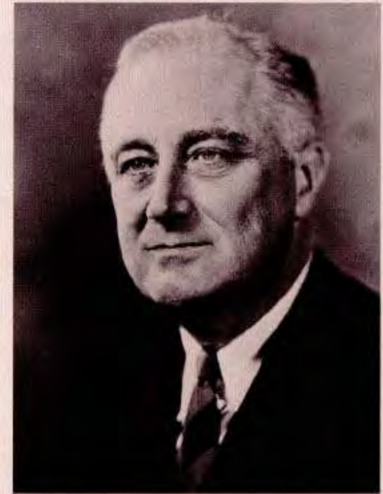
ABD'de fabrikalar kapanmış ve işçiler işten atılmıştır. 1933 baharında tarım sektörü felaketin eşiğindedir: çiftçilerin yüzde 25'i işsizdir ve birçok çiftliklerini bile kaybetmiştir. 1929'da 1,5 milyon olan işsiz sayısı 1933'e kadar 12,8 milyona çakmıştır. Bu rakam toplam işgücünün yüzde 24,75'ine karşılık gelir. Aynı tablo tüm dünyada görülür.

Britanya'daki işsiz sayısı 2,5 milyona yani toplam işgücünün yüzde 25'ine yükselmiştir. Özellikle gemi yapımı gibi ağır sanayi dalları olumsuz etkilenmiştir. Savaş sonrasında ekonomiyi canlandırmak için Amerika'dan çok fazla borç alan ve geri ödeme yapamayan Almanya da büyük sıkıntı içindedir.

Yeni Düzen

Ekonomik kriz 1932 yılında Demokrat Franklin D. Roosevelt'in Beyaz Saraya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Roosevelt'in Yeni Düzen politikası, yoksullar için sosyal refah uygulamalarının devreye sokulmasını ve hükümet bütçesinin ağırlıklı olarak yeni istihdam olanakları yaratacak dev kamu projelerine harcanmasını öngören bir programdır.

Büyük Buhran, ABD'deki savaş sonrası ekonomik patlamanın sonuna işaret eder. Avrupa'da ekonomiyi kalkındırma vaadinde bulunan sağ eğilimli partiler güç kazanmıştır; Almanya'daki Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi bunlardan biridir. Birçok ülkede ancak II. Dünya Savaşının neden olduğu istihdam artışıyla birlikte ekonomik verilerde iyileşme kaydedilebilmiştir. ■

Franklin D Roosevelt

Franklin Delano Roosevelt (1882–1945) dört dönem görev yapmak için seçilen tek başkandır. 1921'de geçirdiği felç yüzünden bacaklarının kötürüm kalmasına ve neredeyse siyasi kariyerini sonlandırma noktasına gelmesine rağmen bu büyük başarıya ulaşmıştır.

Roosevelt 1929'da New York valisi seçilmiş, 1932'de Demokratların başkan adayı olmuştur. Amerikan halkına yeni bir düzen vaat eden Roosevelt oyların büyük çoğunluğunu alarak başkan seçilmiştir. İlk 100 gününde Büyük Buhranla mücadele etmek için sosyal ve ekonomik reform paketini uygulamaya başlamıştır. Bu popüler tedbirler sayesinde 1936'daki ikinci seçimde de ezici bir zafer almıştır.

1939'da ABD II. Dünya Savaşının içine çekilince Roosevelt İtilaf liderlerinin arasındaki yerini almıştır. Birleşmiş Milletlerin kurulmasına ön ayak olan liderlerden biridir ama 1945 Martında Birleşmiş Milletlerin San Francisco'daki ilk toplantısından hemen önce hayatını kaybetmiştir.

GERÇEK ŞU Kİ İNSANLAR ÖZGÜRLÜKTEN USANMIŞ

REICHSTAG YANGINI (1933)

KISACA

YAKLAŞIM
Faşizmin Yükselişi

ÖNCE
1918 I. Dünya Savaşı Avrupa'yı siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsızlaştırır.

1920 Almanya'da ırkçılığı eksen alan Nasyonal Sosyalist Parti (veya Nazi Partisi) kurulur.

1922 İtalyan'da Benito Mussolini, Kral III. Victor Emmanuel tarafından başbakan yapılır.

SONRA
1935 Mussolini hırslı dış politikasının bir parçası olarak Etiyopya'yı işgal eder.

1936–39 The Spanish Civil War is fought.

1938 Adolf Hitler Avusturya'yı işgal eder. Münih Paktı, Sudetenland bölgesinin kontrolünü Hitler'e verir.

1939 Hitler II. Dünya Savaşını tetikleyen Polonya'yı işgal emrini verir.

Yavaşlayan Avrupa ekonomileri gündelik hayatı zorlaştırır.

Almanların **Versailles Antlaşmasının koşullarından** duyduğu rahatsızlık artar.

↓

Aşırı faşist ve komünist ideolojiler **ulusal problemlere kolay çözümler** sunuyormuş gibi görünür.

↓

Reichstag Yangınından dolayı komünistler suçlanır ve temel hakları kısıtlamak ve muhalifleri tutuklamak için mazeret üretilir.

↓

Resmi hükümet binalarının yok edilmesi **Adolf Hitler'in** diktatör olmasına zemin hazırlar.

27 Şubat 1933'te akşam 9'dan biraz sonra Almanya parlamento binası Reichstag'ta yangın çıkınca Şansölye Adolf Hitler olayın hükümeti devirmeye yönelik komünist bir komplo olduğunu ileri sürmüştür. Bu, Hitler'e komünist rakiplerini yok etmek için bir mazeret sunan kinik bir taktiktir.

Zamanlama kusursuzdur: 1933 Martında seçimler yapılacaktır. Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi parlamentodaki en büyük parti olsa da yeterli çoğunluğuna sahip değildir; ikinci ve üçüncü büyük parti (Sosyal Demokratlar ve Komünistler) solcudur. Hitler partisinin seçimlerde alacağı sonuçtan endişelidir.

Ayrıca bakınız: Binler Seferi 238–41 ▪ Passchendaele Savaşı 270–75 ▪ Versailles Antlaşması 280 ▪ Wall Street'in Çöküşü 282–83 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93 ▪ Wannsee Konferansı 294–95

> Almanya'da komünizmin kökünü kazıyana kadar mücadelemiz devam edecek.
>
> **Hermann Göring**
> **Nazi Partisinin önde gelen üyelerinden**

Reichstag yangından sonra hiç vakit kaybetmeden tek başına bir Hollandalı komünisti suçlu ilan etmiştir. Komünistlerin itibarsızlaştırılmasından en çok Nazilerin kazançlı çıktığı düşünüldüğünde bu kundaklama olayında kendi parmaklarının olduğu şüphesi uyanır.

Ertesi gün Reichstag Yangını Kararnamesi yayınlanarak Komünist Parti kapatılmıştır. Hitler komünist darbe korkularını beslemiş ve birçok Alman onun kararlı tedbirlerinin ülkeyi kurtardığına inanmıştır. Nisan itibariyle Nazilerin baskısıyla "Yetkilendirme Yasası" çıkarılmıştır. Hitler Reichstag'a başvurmadan kendi istediği kanunları çıkarabilme yetkisine kavuşmuş ve Almanya'yı tamamen kontrol altına alan faşist bir diktatör olarak konumunu sağlamlaştırmıştır.

Diktatörlerin İktidarı Ele Geçirmesi

Faşizm Avrupa'da 1920'ler ve 30'larda ortaya çıkmıştır. Hükümetler savaş sonrası ekonomik güçlükle ve komünist devrimlerin korkusuyla uğraşırken, aşağı sağ hareketler – İtalya'da faşizm, Almanya'da Nazizm –"komünizme karşı ülkelerinin koruyucuları" olarak kurulmuş; muhalifleri sindirmek için paramiliter gruplar kullanmış ve popülerlik kazanmak için propaganda faaliyetleri yürütmüştür. İtalya'da düzeni sağlayabilecek tek adam olarak görülen Benito Mussolini, 1922'de başbakan olarak atanmış ve aşama aşama diktatöryel yetkiler üstlenerek "lider" (Il Duce) haline gelmiştir. 1928 itibariyle İtalya artık totaliter bir devlettir.

Almanya'da Hitler Nazileri önemli bir siyasi güce dönüştürmek için durmaksızın çalışmıştır. Milliyetçi retoriği komünizm karşıtlığı ve Yahudi karşıtlığıyla harmanlayarak ve 1919'da imzalanan Versailles Antlaşmasının barış koşullarının iptal edilmesi için çağrılar yaparak popülerlik kazanmıştır. 1933'te Şansölye olmuş ve çok geçmeden bir diktatöre dönüşerek kendine Führer unvanını vermiştir.

Faşistlerin Birleşmesi

1936'da Hitler ve Mussolini sağcı milliyetçilerle solcu cumhuriyetçilerin karşı karşıya geldiği İspanya İç Savaşında General Franco'ya askeri destek göndermeye başlamıştır. Franco'nun solcu Halk Cephesi hükümetine karşı elde ettiği zafer diktatörleri cesaretlendirmiş ve Batı demokrasilerinin zayıflığını vurgulamıştır.

Reichstag Yangını öylesine büyüktür ki alevler kilometrelerce uzaktan görülebilmiştir. Hitler Nazi Partisine destek bulmak için bu olaydan dolayı komünistleri suçlamıştır.

Reichstag Yangını, Nazi tarihinde bir dönüm noktasıdır. Adolf Hitler'in mutlak diktatörlüğüne ve faşizmin gelişmesine yol açmıştır. Avrupa artık dünya savaşına giden yoldadır. ■

Avrupa'da Faşizm

Avrupa faşizmi 1920'ler ve 30'lardaki ekonomik kargaşa atmosferinde gelişmiştir. Demokrasiler halkın gözünde meşruiyetini yitirmiş, faşist partiler aşırı sağcı milliyetçiliği kullanarak özlem duyulan gücü sağlamayı vaat etmiştir.

1930'larda Sovyetler Birliği hariç Avrupa ülkelerinin hepsinde bir tür faşist parti vardır. Britanya'da Sör Oswald Mosley'nin Britanya Faşistler Birliği; İrlanda'da Mavi Gömlekliler; Fransa'da Le Faisceau; Danimarka ve Norveç'te birçok aşırısı parti faaliyet yürütür. Avusturya'da Engelbert Dollfuss'un Vatan Cephesi 1934'de iktidarı ele geçirmiştir; Yunanistan ise 1936–1941 yılları arasında General Ioannis Metaxas tarafından yönetilir. Portekiz ve Bulgaristan'ın yanı sıra Romanya'da da sağcı diktatörlükler kurulmuştur.

1930'ların sonuna doğru otoriter yönetimler orta ve doğu Avrupa'nın hemen her köşesinde iktidarı ele geçirmiş ve demokrasi gerilemiştir.

SAVAŞ BAŞLARKEN VE BİTERKEN ÖNEMLİ OLAN DOĞRULUK DEĞİL ZAFERDİR

NAZİLERİN POLONYA'YI İŞGALİ (1939–1945)

KISACA

YAKLAŞIM
II. Dünya Savaşı

ÖNCE
1919 I. Dünya Savaşının sonunda imzalanan Versailles Antlaşması Almanya'yı aşağılar ve gelecekteki çatışmanın tohumlarını atar.

1922 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kurulur.

1933 Yetkilendirme Yasası Almanya'da Adolf Hitler'e diktatörlük yetkisi tanınır.

SONRA
1942–43 Sovyetler Stalingrad'da Almanları yenilgiye uğratır.

1944 Tarihteki en büyük çıkarma harekatı olan 6 Haziran Normandiya Çıkarmasıyla Batı Avrupa'nın özgürleşme süreci başlar.

1945 Rus birlikleri Berlin Savaşını kazanınca Hitler intihar eder. Almanlar koşulsuz teslim olur.

1939 Ağustosunda Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği bir saldırmazlık paktı imzalamış ve Polonya'yı işgal edip paylaşmak üzere gizlice anlaşmıştır. Rus lider Joseph Stalin savaş halinde Almanya'nın Sovyet güvenliğinin en büyük umudu olduğuna karar vermiştir. Bir hafta sonra 1 Eylül 1939'da bir milyondan kalabalık Alman birlikleri Polonya'yı batıdan istila etmeye başlamış ve çok geçmeden Rus birlikleri de 17 Eylülde saldırmıştır. Alman Führer Adolf Hitler'in ifadesiyle, bu kışkırtılmamış saldırının amacı Alman halkının genişlemesi için gerekli "yaşam alanını" [Lebensraum] sağlamaktır. Hitler'in gözünde "Aryan üstün ırk" olan Almanların kendilerinden aşağı ırkları yerinden etmeye hakkı vardır.

İstila bir aydan biraz daha uzun sürmüştür. İyi donanımlı iki büyük güç arasında sıkışan Polonya ordusu ve hava kuvvetleri kahramanca dirense de modern tank ve uçaklara sahip değildir. Alman hava kuvvetleri [Luftwaffe] gökyüzünde kontrolü kısa sürede sağlayabilmiştir. İki cephede savaşan Polonya askerleri ve pilotları sonunda yenik düşmüştür.

İstila çarpıcı bir zaferle sonuçlanmış ve Hitler kendisinin bir askeri deha olduğuna daha da çok inanmıştır. Batı Polonya'daki bölgeler Almanya'nın olurken, Bug nehrinin doğusundaki topraklar Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmiştir.

Polonya'da Nazi Rejimi

Naziler Polonya'da acımasız bir rejim uygulamıştır ve Hitler Alman egemenliğine gölge eden herkesi ortadan kaldırmaya kararlıdır.
Hitler'in etnik temizlik planının bir parçası olarak 5 milyon kadar Polonya Yahudisi toplanıp gettolara doluşturulmuştur. Polonya istilası çok geçmeden birçok ülkenin ve dünyanın dört bir yanından sayısız insanın maruz kalacağı şiddetin habercisidir.

Nazi Partisinin Yükselişi

II. Dünya Savaşını Hitler'in Polonya'yı işgal etmesi tetiklese da bunun izlerini daha gerilere kadar sürmek mümkündür: Almanya I. Dünya Savaşında yenilgiye uğramış ve savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmıştır. Yenilen ülkeler toprak ve prestij kaybetmiş ve bu kayıplar derin bir öfkeye yol açmıştır. Almanya Alsace–Lorraine bölgesini Fransa'ya geri vermeye zorlanmış ve denizaşırı kolonileri-

Ayrıca bakınız: Passchendaele Savaşı 270–75 ▪ Versailles Antlaşması 280 ▪ Wall Street'in Çöküşü 282–283 ▪ Reichstag Yangını 284–85 ▪ Wannsee Konferansı 294–95 ▪ Berlin Ablukası 296–97 ▪ Pasifik'te II. Dünya Savaşı 340 ▪ Birleşmiş Milletlerin Kurulması 340

Adolf Hitler Polonya işgalinden sonra Varşova'da zafer alayını izlerken. Hitler ve Sovyet lider Joseph Stalin ülkenin işgal edilip paylaşılması konusunda anlaşmıştır.

nin hepsi İtilaf Devletleri tarafından ilhak edilmiştir.

Almanya'da Weimar Cumhuriyeti 1920'lerde ekonomik istikrarı sağlamaya başlasa da ABD'deki 1929 ekonomik krizinin vurduğu darbeyi atlatamamıştır. Bu mali kriz Almanya'yı tekrar büyütme vaadinde bulunan Hitler'in önderliğindeki Nasyonal Sosyalist Partisinin yükselişine katkıda bulmuştur.

Hitler I. Dünya Savaşında görev almıştır ve siper savaşı deneyimi, bozgunun şoku ve Versailles Antlaşmasının koşulları onu tüm hayatı boyunca etkiler. Aşırı sağ milliyetçiliğe dayalı uç görüşler geliştirmiştir. 1933'te Almanya'nın koalisyon hükümetinin şansölyesi ve ertesi yıl ülkenin diktatörü olduğunda milliyetçi, Yahudi karşıtı ve komünizm karşıtı politikalarını acımasızca uygulamıştır.

Hitler'in Yaşam Alanı

Hitler bu inanç doğrultusunda hırslı bir dış politika yürütmüştür. 1935'te Versailles Antlaşmasının koşullarını açıkça ihlal ederek kapsamlı bir silahlanma programı başlatmış ve 1936'da silahsızlandırılmış Rhineland bölgesine girmiştir. Ancak Avrupa'nın önemli güçleri bu olanlara seyirci kalmıştır. Hitler 1938 Martında Avusturya'yı ilhak ettikten sonra Çekoslovakya'nın Almanca konuşulan bölgesi Sudetenland'a gözünü dikmiştir. I. Dünya Savaşının dehşetinin tekrarlanmasından çekinen İngiliz ve Fransız siyasetçiler Sudetenland için savaşmaya değmeyeceğini düşünmüştür. 29 Eylül 1938'deki Münih Antlaşmasında Sudetenland yayılma politikasına son vermesi karşılığında Hitler'e bırakılmıştır. İngiltere başbakanı Neville Chamberlain "zamanımızda barışı sağladık" açıklamasını yapsa da Naziler 1939 Martında Çekoslovakya'nın geri kalanını işgal etmiştir.

Avrupa'da Faşizm

İtalya'nın faşist diktatörü Benito Mussolini de yurtdışında ihtişam peşindedir. 1935 Ekiminde İtalyanların 1896'da uğradığı yenilginin öcünü almak için Etiyopya'yı istila etmiştir. 1936 Mayısına kadar ülkeyi işgal etmiş ve Batılı güçlerin hiçbir itirazıyla karşılaşmamıştır.

Faşist meydan okuma karşısında Batı demokrasilerinin zayıflığını gösteren daha açık bir kanıtı vardır: Aynı yıl Mussolini ve Hitler, İspanyol Cumhuriyetinin solcu destekçilerine karşı savaşan milliyetçi General Franco'yu desteklemek için İspanya İç Savaşına "gönüllüler" göndermiştir. Britanya ve Fransa buna da seyirci kalınca Franco'nun 1939'daki zaferi Faşist davayı güçlendirmiştir.

Batı Müdahalesi

1 Eylül 1939'da başlayan Hitler'in Polonya işgali sonunda Britanya ve Fransa'yı umutsuzca kaçınmaya çalıştıkları bir savaşın içine çekmiş-

> Bu sabah şafak vakti Alman birlikleri Polonya sınırını geçmiştir. Açık şehirlerin bombalandığı haberleri gelmektedir. Bu koşullar altında bir tek çıkar yolumuz var.
>
> **Neville Chamberlain**

tir. Çekoslovakya'nın işgalinden sonra Hitler'e karşı daha dik bir duruş sergilemeleri gerektiğine karar veren iki ülke, Almanya'nın saldırması durumunda Polonya'ya destek sözü vermiştir. Almanlar saldırıya geçince Britanya ve Fransa Polonya'ya vermiş oldukları sözü yerine getirmek için 3 Eylülde Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Bu her iki ülkenin kolonilerinin de çatışmanın içine sürüklendiği anlamına gelir: Britanya'nın egemenliğindeki Avustralya ve Yeni Zelanda derhal savaş ilan ederken Güney Afrika Birliği 6 Eylülde ve Kanada 10 Eylülde onları takip etmiştir.

Almanya yıldırım savaşı [blitzkrieg] taktiğiyle hava kuvvetleri ve tank tümenlerini kullanarak Polonya'yı hızla istila etmiştir. İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti Fransa'ya gönderilse de ne Britanya ne de Fransa saldırıya geçmiştir. Almanya'ya karşı geniş ölçekli bir saldırıya henüz değillerdir ve bazı siyasetçiler halen müzakereler yoluyla barışın sağlanabileceğine inanır.

Bu dönem "Tuhaf Savaş" adıyla bilinir. Britanya bombardıman olabileceği endişesiyle çocukları büyük şehirlerden tahliye etmeye başlamıştır. Sığınaklar inşa edilmesi ve maskeler dağıtılması da diğer tedbirler arasındadır. Tuhaf Savaş, 1940 Nisanında Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i işgal etmesiyle son bulmuştur. Bir ay sonra Almanlar bu kez Fransa, Belçika ve Hollanda'ya yönelmiştir. Fransız ordusu kötü idare edilmektedir ve yeterli donanıma sahip değildir. Saldırıları önlemek için Almanya sınırı boyunca uzanan bir dizi kaleden oluşan Majino Hattına bel bağlanmıştır ama tahkimat Fransa–Belçika sınırı boyunca uzatılmadığı için Almanlar sınırın kuzey ucundan kolayca geçebilmiştir. Fransa, Almanların şiddetli hücumuna sadece altı hafta dayanabilir.

Britanya Savaşı

Birliklerini dinlendirmek ve olası bir karşı saldıran korumak isteyen Hitler'in duraksaması, İngiliz kuvvetlerinin saldırı başlamadan Dunkirk'den deniz yoluyla tahliye edilebilmesini sağlamıştır. Binlerce Müttefik askeri Dinamo Harekatında her türden deniz taşıtıyla kanalı geçmiştir. Daha sonra Britanya'nın savaş dönemi başbakanı olacak

> Ne pahasına olursa olsun adamızı savunacağız. Sahillerde, iniş alanlarında, arazilerde, sokaklarda ve tepelerde savaşacağız. Asla teslim olmayacağız.
> **Winston Churchill**

Amirallik Brinci Lordu Winston Churchill, İngiliz parlamentosunda "Fransa Savaşı bitti. Artık Britanya Savaşının başlamasını bekliyorum" ifadesini kullanır.

Hitler Alman hava kuvvetlerinin gökyüzündeki savaşı kazanamaması üzerine Deniz Aslanı Harekatıyla Britanya'yı işgal etme planından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Alman hava kuvvetlerinin Polonya ve Fransa'daki zaferleri, Almanları Britanya'nın da sadece hava gücüyle yenilgiye uğratılabileceğine inandırmıştır. Ancak Alman mürettebatı tükenmiştir, istihbarat zayıftır ve Britanya'nın kullandığı radarlar sayesinde Kraliyet Hava Kuvvetleri gelen uçakların izini sürebilmiş ve saldırıya yanıt vermek için tam zamanında yetişmiştir. 1940 Yazındaki Britanya Savaşı Hitler'in ilerleyişini durduran ilk engeldir ama Britanya neredeyse tüm kıtayı kontrol altına alan bir güce tek başına karşı koyabilecek kapasiteye sahip değildir.

1940 Haziranındaki Dinamo Harekatı, Alman birlikleri tarafından etrafı kuşatılan Müttefik askerlerinin Fransa'daki Dunkirk limanından tahliyesine odaklanır.

Almanya'ya karşı savaş ilanları Polonya'nın işgalinden hemen sonra başlar ve II. Dünya Savaşının sonuna kadar devam eder. Haritada üzerinde isimlerinin yanında * işareti bulunan ülkeler savaş sırasında taraf değiştirmiştir.

Dünya Savaşta

Avrupa savaşı olarak gelişmeler aşama aşama dünya savaşına dönüşmüştür. 1940 Haziranında Almanların başarılarından cesaret alan İtalya 22 Mayıs 1939'da Hitler ve Mussolini arasında yapılan Mihver Antlaşmasının koşullarını yerine getirerek Britanya ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir. Ancak İtalya'nın Yunanistan ve Kuzey Afrika'daki başarısızlıkları Hitler'i bu bölgelere ve Yugoslavya'ya ordular göndermeye zorlamıştır.

7 Eylül 1940'ta Almanya Londra'ya ilk büyük hava saldırısına başlamıştır. Almanca yıldırım anlamına gelen Blitz sözcüğüyle anılan bu bombardıman, İngiltere'nin başkentinin sakinlerini savaşın içine çekmiş ve İngilizlerin moralinin yanı sıra sanayi ve limanları üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Erkeklerin orduya alınmasının ardından fabrika ve çiftliklerde kadınların çalışması gerekmiştir. 1940 Ocağında gıda ürünleri karneye bağlanmış ve insanlar kendi gıdasını yetiştirmeye teşvik edilmiştir. Nazi Avrupası'nda da en çok işgal altındaki nüfusların etkilendiği gıda kıtlıkları yaşanmıştır.

Ya İşbirliği Ya Sürgün

Almanlar bazı yerlerde mevcut hükümetlerle çalışarak Norveç'teki Nazi yanlısı Vidkun Quisling ve güney Fransa'daki Vichy rejimi gibi kukla yönetimlere tam destek sunmuştur. Mareşal Philippe Pétain önderliğindeki Vichy rejimi resmi olarak tarafsızdır ama Fransız direnişini bastırmaya çalışarak ve Yahudi karşıtı kanunlar uygulayarak Almanya'yla sıkı bir işbirliği yapmıştır.

Almanya, Polonya üzerinde tam kontrole sahiptir ve sonrasında Baltık ülkelerini de kontrol etmiştir. İşgal edilen bir düzineden fazla ülkenin hükümdar ve siyasetçileri Britanya'ya kaçmıştır. Polonyalı bakanlar Londra'da bir merkez kurarken, Belçika hükümeti de Londra'ya taşınmıştır. Kraliçe Wilhelmina'nın liderliğindeki Hollanda kraliyet ailesi Londra'ya sığınmıştır. Almanya tarafından işgal edilen Fransa'da yeni kurulan Vichy hükümetine karşı çıkan Charles de Gaulle ise Nazi işgaline karşı Fransız direnişinin sesi olmuştur.

1940'ta Britanya'nın karşı karşıya olduğu en büyük tehdit Alman denizaltılarıdır. Britanya bir ada olarak yaşamsal kaynaklarını temin etmek ve yurtdışındaki askeri kuvvetlerine mühimmat taşımak için ticari gemilere bağımlıdır. Aman denizaltıları her ay bir düzine Müttefik gemisini batırmıştır. Ticari gemiler taşınan malzemelerin yerine ulaşma şansını artırmak için konvoy halinde yolculuk yapmıştır ama zayiatlar çok yüksektir.

SSCB'yle Savaş

1941 Haziranında Almanya Barbarossa Harekatıyla SSCB'yi istila edince Britanya yeni bir müttefik kazanmıştır. Hitler Sovyetler Birliğine Alman halkı için yeni bir ülke gözüyle bakmış ve doğudan gelebilecek tehditleri ortadan kaldırmak istemiştir ama bu hamle esasen komünizmi ortadan kaldırma planının bir uzantısıdır. Almanya ve müttefikleri ilk başta Ruslar karşı-

Barbarossa Harekatında Almanya iki ülke arasında iki yıl önce imzalanan saldırmazlık paktını ihlal ederek 1941 Haziranından itibaren Sovyetler Birliğini istila etmeye başlamıştır.

sında da Fransızlar karşısında olduğu gibi başarılı görünür. Almanlar kışa kadar Moskova'nın 1,5 kilometre yakınına kadar ilerlemiş ve SSCB'nin ikinci büyük şehri Leningrad'ı kuşatmıştır.

Doğudaki savaşın bir diğer güçlü nedeni, ırkçı ideoloji ve Hitler'in Slavlar ve Yahudilerden duyduğu nefrettir. Alman birlikleri Rusya'nın içlerine ilerlerken komünistler ve Yahudilere karşı korkunç bir soykırım uygulamıştır. Rusya birlikleri büyük zorluklara katlanmıştır. Alman tankları Kızıl Ordunun savunma hatlarını yarmış ve tutsaklar ya vurulmuş ya da açlıktan ölmeye terk edilmiştir. Kaçan siviller hiç tereddütsüz katledilmiştir. Rusya kışının sertliği Almanları yavaşlatmış ve Rusya'nın karşı saldırıları sonucunda cephe hattı birkaç yüz kilometre geriye taşınabilmiştir. Moskova Savaşında 1941 Ekiminden 1942 Ocağına kadar yaklaşık 650.000 Sovyet askeri hayatını kaybetmiştir. 1942 Baharında Almanlar Rusya'daki saldırılarını sürdürmüş ve Kızıl Orduyu püskürterek Rusya'nın petrol sahalarına yaklaşmıştır.

> Tarihte Sovyetler Birliği halkının sergilediği cesaretten daha büyük bir cesaret gösterisi yoktur.
>
> **Henry L. Stimson**
> **Amerikan Savaş Bakanı**

Pasifik ve Afrika

1914 yılının Aralık ayında Japonya da Amerikan kuvvetlerini Pasifik'ten sürme planının bir parçası olarak Hawaii Adalarında Pearl Harbor'daki Amerikan filosuna saldırarak savaşa girmiştir. Almanya, Japonya ve İtalya'nın Üçlü İttifak Antlaşması bu ülkelerden herhangi birinin savaşa müdahil olmayan bir ülkenin saldırısına maruz kalması durumunda karşılıklı askeri destek sağlamayı öngörür. Almanya bu antlaşma çerçevesinde ABD'ye derhal savaş ilan etmiştir. Britanya artık iki güçlü müttefike sahiptir: Joseph Stalin önderliğindeki SSCB ve Başkan Franklin D. Roosevelt'in yönetimindeki ABD. Bu ülkelerin ikisi de Mihver devletlerini yenilgiye uğratmaya kararlıdır. Amerikan sanayisi savaş döneminde üretimi artırmış ve Avrupa ve Asya'da Mihver devletleriyle savaşan Amerikalılara gereken mühimmatı sağlamıştır.

Japonya Pasifik'te hızlı zaferler kazanmıştır. Filipinler, Malaya, Burma, Endonezya ve o tarihte Britanya'nın Uzak Doğudaki ana donanma üssü Singapur'u başarıyla ele geçirmiştir.

Kuzey Afrika'da ise General Erwin Rommel'in önderliğinde yenilenen Mihver taarruzları Almanya ve İtalya'nın Kahire ve Süveyş Kanalına kadar ilerlemesini sağlamıştır. Müttefikler ilk önemli zaferini Mısır'da kazanır. 1942 Temmuzunda El-Alameyn'de durdurulan Rommel, Feldmareşal Montgomery'nin komuta ettiği İngiliz 8. Ordusu tarafından geri çekilmeye zorlanmıştır.

Aynı kış Kızıl Ordu Stalingrad'da Nazileri bozguna uğratmıştır. 1943 Şubatında etrafı kuşatılan Almanlar teslim olmak zorunda kalmıştır.

General Dwight D. Eisenhower 1944 Haziranındaki Normandiya çıkarması sırasında Müttefik kuvvetlerini komuta etmiştir. Harekat Avrupa'yı Nazilerin elinden geri almaya dönük kararlı bir adımdır.

Olayların Akışının Tersine Dönmesi

1943 Kasımında Tahran'da bir araya gelen Müttefik liderler Avrupa'yı özgürleştirme stratejisi üzerinde anlaşmaya varmıştır. Ruslar doğuda Almanları geri püskürtürken, İngiliz ve Amerikalılar yavaş yavaş İtalya'ya ilerler. 1944 Haziranında Normandiya'ya çıkarma yapan kalabalık bir Müttefik kuvveti 11 ay sonra kuzey Almanya'daki Elbe nehrine ulaşır. Rus birlikleri de sokak sokak ilerleyerek Berlin'e girer. Amerikan 8. Hava Filosu ve Kraliyet Hava Kuvvetleri Bombardıman Merkezinden İngiliz Lancaster bombardıman uçakları Almanya'yı tekrar tekrar bombalar. Bu bozgun karşısında Hitler 30 Nisan'da intihar etmiş ve bir hafta sonra Almanya koşulsuz teslim olmuştur.

Savaşın son hamlesi 1945 Ağustosunda ABD tarafından gerçekleştirilir. ABD Pasifik'te Japonlarla ada ada çarpıştıktan sonra Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atarak Japon direnişini kırmıştır. İki Japon şehrinde eşi benzeri görülmemiş bir dehşet yaşatan atom bombaları büyük bir felaket getirir.

Iwo Jima Savaşında Amerikan birlikleri Pasifik Okyanusundaki küçük bir adayı ele geçirmek için Japonya'nın İmparatorluk Ordusuyla karşı karşıya gelir. Japonlar 100.000 kayıp verir.

Birleşen Milletler

Hitler'in Polonya'yı işgal etmesi, tarihteki en büyük ve en yıkıcı savaşı başlatmıştır. II. Dünya Savaşının sonuna kadar 60 milyon kişi hayatını kaybeder. Müttefikler tıpkı 1918'de olduğu gibi bunun son dünya savaşı olması gerektiğine karar verir.

1945'te 50 ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletleri kurar. Bunun uluslararası anlayışa dayalı yeni bir çağın başlangıcı olması umut edilir. ■

Hiroşima ve Nagazaki

Amerikan uçakları Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atom bombası atmıştır. Amaç Japonya'yı teslim olmaya zorlamak ve II. Dünya Savaşını sonlandırmaktır. 6 Ağustos 1945'te "Küçük Çocuk" adındaki atom bombası Hiroşima semalarına bıraktığında şehrin sakinlerini nelerle karşılaşacaklarına dair hiçbir fikre sahip değildir. İnsanlar, hayvanlar ve binalar kavurucu bir alev dalgasına maruz kalarak yanıp kül olmuştur. İlk planda yaklaşık 70.000 kişi ölse de Japonya bu korkunç olaya rağmen teslim olmamıştır.

Sovyetler 9 Ağustosta Mançurya'ya girerek savaş ilan edince Japonya konumunu yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Aynı akşam ABD bu kez Nagazaki semalarına "Şişman Adam" adındaki atom bombasını bırakmış ve ilk planda 50.000 kişi ölmüştür. Japonya sonunda diz çökmüş ve Müttefiklerin koşullarını kabul etmiştir. Bu eşi benzeri görülmemiş saldırılar, Japonya anakarasında kanlı bir savaşın önüne geçmişse de radyasyona maruz kalmanın uzun vadeli etkileri yüzünden binlerce kişi hayatını kaybetmiştir.

YAHUDİ SORUNUN NİHAİ ÇÖZÜMÜN

WANNSEE KONFERANSI (1942)

KISACA

YAKLAŞIM
Yahudi Soykırımı

ÖNCE
1933 İlk toplama kampı Münih yakınlarındaki Dachau'da kurulur. İlk olarak komünistler, sosyalistler ve sendikacılar toplama kampına kapatılır.

September 1935 Yeni Nuremberg Yasalarıyla Yahudiler vatandaşlık haklarını kaybeder.

1938 Kristal Gece ("Kırık Camlar Gecesi") sırasında Naziler Almanya ve Avusturya genelinde Yahudilere terör uygular.

June 1941 Almanya'nın Sovyetler Birliği işgaline Yahudilerin kitlesel olarak katledilmesi eşlik eder.

SONRA
May 1942 Polonya'daki Auschwitz kampında gaz kullanılmaya başlar.

1945–46 Nuremberg duruşmalarında 24 Nazi üyesi yargılanır, 12'si idam cezasına çarptırılır.

Hitler Almanya'nın hükümdarı olur ve Yahudilere karşı ayrımcılık uygular.

→ Hitler'in Avusturya'yı ele geçirmesinin ardından **Yahudilere geniş çaplı saldırılar** düzenlenir.

↓ **Almanya Polonya'yı işgal eder** ve Polonya Yahudileri **aşırı kalabalık gettolara** yerleşmeye zorlanır.

← Naziler **Rusya işgalinden sonra** milyonlarca kişinin imha edilmesinin **etkili yollarını** arar.

↓ **Wannsee Konferansı Nihai Çözümü düzenler.**

→ Soykırım sırasında **6 milyondan fazla** Yahudi öldürülür.

20 Ocak 1942'de 15 Nazi Partisi üyesi ve üst düzey resmi yetkili "Yahudi Sorunun Nihai Çözümü" konusunu görüşmek için Berlin'deki Wannsee kasabasında bir araya gelmiştir. "Nihai Çözüm" ifadesiyle Avrupalı Yahudilerin sistematik imhasıdır. Toplantı sırasında Avrupa'daki tüm Yahudi nüfus ülke ülke listelenmiş ve soykırım için hedeflenen rakam belirlenmiştir: 11 milyon kişi. İki saat süren toplantı sakin ve soğukkanlı bir havadadır. Katılımcılar "Nihai Çözüm" ve Yahudi katliamını onayladıktan sonra brendi ve sigara servisi yapılmasını istemiştir.

Ayrıca bakınız: Versailles Antlaşması 280 ▪ Wall Street'in Çöküşü 282–83 ▪ Reichstag Yangını 284–85 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93 ▪ İsrail'in Kurulması 302–03 ▪ Saraybosna Kuşatması 326

Güney Polonya'daki Auschwitz Yahudi Soykırımının simgesi haline gelir. Zorunlu çalışma kamplarına yerleştirilen tutsaklar çalışamayacak zayıf düştüklerinde infaz edilir.

Nazilerin Yahudilere karşı acımasızlığı, Wannsee Konferansından çok daha gerilere dayanır. Adolf Hitler Almanların Aryan üstün ırk olduğu, diğer tüm ırklardan daha ileri olduğu ve Alman kanının kirlenmemesi gerektiği inancını yayarak 1933'te iktidara gelmiştir. Yahudileri sadece dini bir grup olarak değil ırk olarak tanımlamıştır. Alman Yahudileri gittikçe daha çok ayrımcılık ve tecritle karşılaşmıştır; Yahudi olmayan Almanlarla evlenmeleri de yasaklanmıştır. 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı işgal etmesinin ardından Nazilerin Yahudilere karşı acımasızlığı artmıştır. Diğer ülkeler de Almanya'dan kaçmak isteyen Yahudileri kabul etmeye isteksizdir.

Soykırımın Hız Kazanması

1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesinin ardından Yahudi karşıtı Nazi kampanyası ürkütücü bir seviyeye ulaşmıştır. Zorla gettolara yerleştirilen çok sayıda Polonya Yahudisi açlık ve kötü muameleden dolayı hayatını kaybetmeye başlamıştır. Almanya 1941'de Rusya'yı istila ettiğinde paramiliter ölüm mangaları işgal edilen bölgelerdeki Yahudileri katletmiştir. Başlangıçta kurbanlar vurularak öldürülmüştür; bir seferde 30.000 kadar kişi kurşuna dizilir. SS daha sonra Yahudileri gaz kamyonlarında öldürmeye başlamıştır. Zehirli gaz daha etkili bir katliam yöntemi olarak görülür.

1941'e kadar Nazi önderliği "Yahudi problemini" hepsini uzak bir sürgün ederek çözmeyi öngörmüştür. Ancak Wannsee Konferansından itibaren Naziler Avrupa'daki tüm Yahudi nüfusu sistematik biçimde öldürmeye girişir. Polonya'da bu amaçla altı ölüm kampı inşa edilmiştir. Fransa, Yunanistan, Macaristan ve İtalya gibi birçok Avrupa ülkesinden Yahudilerin bu kamplara aktarılmasını koordine eden kişi Nazilerin paramiliter SS birliklerinden Adolf Eichmann'dır. Polonya gettolarına yerleştirilen Yahudiler de yok edilmek üzere bu kamplara gönderilmiştir. Bu devasa ölüm fabrikalarına trenlerle getirilen tutsaklar, duş dolarında gaz verilerek öldürülmüş ve cesetleri büyük krematoryumlarda yakılmıştır. Belzec kampında yaklaşık yarım milyon Yahudi öldürülmüştür ve yalnızca yedi tutsağın hayatta kalmayı başardığı bilinir. Auschwitz ölüm kampında ise bir çalışma kampı da bulunur ve buraya getirildikten sonra öldürülmeyen tutsaklar zorla çalıştırılmıştır. Almanların savaş mühimmatı sağlamak için köle işgücüne ihtiyaç duyması Yahudilerin hayatta kalması için en büyük şanstır. Sosyalistler, eşcinseller, çingeneler ve savaş esirleriyle birlikte birçok Yahudi toplama kamplarına götürülmüştür. Bu kamplarda çalıştırılanlar, saçları kesilerek ve tek tip üniforma giydirilerek kimliksizleştirilmiştir. Müttefikler 1945'te kampları özgürleştirdiğinde cehennemi andıran bir tabloyla karşılaşmıştır. Hayatta kalmayı başaranlar bir deri bir kemiktir ve ağır travmalar geçirmiştir.

Devlet Destekli Soykırım

Wannsee Toplantı Tutanakları akıl almaz bir tabloyu yansıtır: Modern bir devlet ilk defa bütün bir halkın katledilmesini kararlaştırmıştır. 6 milyon kadar Yahudi'nin yanı sıra tahminen 5,5 milyon öteki – Slav, eşcinsel, komünist – hayatını kaybetmiştir. ■

Nuremberg Duruşmaları

Müttefikler II. Dünya Savaşından sonra Nazileri adalet karşısına çıkarmak istemiştir. 1945'ten başlayarak Almanya'nın Nuremberg şehrinde kurulan uluslararası mahkeme bunun bir sonucudur. Gaz odaları, sivillere uygulanan katliam ve tutsaklara yapılan kötü muameleyi belgeleyen görüntüler ele geçirilmiştir. Nuremberg'deki duruşmalar toplama kamplarında yaşanan dehşetin kanıtı olarak başta Almanya olmak üzere tüm dünyada televizyonda yayınlanmıştır. Adolf Hitler, SS'lerin başı Heinrich Himmler ve propaganda sorumlusu Joseph Goebbels intihar etmiştir. Geriye kalan 24 lider ise dört suçlamayla karşı karşıya kalmıştır: barışa karşı suçlar, saldırı savaşı planlamak ve açmak, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar. Birçoğu "sadece emirleri uyguladıklarını" beyan etmiştir. Silahlanma Bakanı Albert Speer 20 yıl hapis cezası alırken, diğer sanıklardan 12'si idam cezasına çarptırılmıştır. Duruşmalar Hollanda'nın Lahey şehrinde kalıcı bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına yol açmıştır.

BÜTÜN YAPTIĞIMIZ UÇMAK VE UYUMAK

BERLİN ABLUKASI (1948)

KISACA

YAKLAŞIM
Soğuk Savaş

ÖNCE
1918–20 Amerikan birlikleri Rus İç Savaşı sırasında Bolşeviklere karşı savaşır.

1922 Rus devrimci lider Vladimir Lenin uluslararası devrimi desteklemek için Komünist Enternasyonel'i (Comintern) kurar.

1947 Truman Doktrini komünizmi önlemeye çalışan ülkelere destek sunar.

SONRA
1961 Sovyetler Doğu ve Batı Berlin arasına Berlin Duvarını inşa eder. Berlin Duvarı Soğuk Savaşın çirkin bir simgesi haline gelir.

1985 Rus lider Mikhail Gorbaçov ekonomik ve siyasi reformları savunur: *glasnost* ve *perestroyka*.

1990 Almanya Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra birleşir.

1945'te Yalta ve Potsdam Konferanslarında Müttefikler yenilgiye uğrayan Almanya'yı dört bölgeye ayırmıştır: bu bölgeler ayrı ayrı Fransa, Britanya, SSCB ve ABD tarafından yönetilir. Başkent Berlin, Sovyetlerin kontrolündeki Doğu Almanya'nın içinde kalır ama bu kent de dört bölgeye ayrılmıştır. 24 Haziran 1948'de Sovyetler Birliği Batı Berlin'e abluka uygulamaya başlar; demiryolu, karayolu ve kanal üzerinden kentin tüm bağlantıları kesilerek hayati malzemelerin ulaşması engellenir. Nihayetinde 2,5 milyon şehir sakini aç kalmakla komünist rejimi kabul etmek arasında seçim yapmaya zorlanır.

1948 hava ikmalleri sırasında bir Amerikan uçağının bırakacağı yardım paketlerini bekleyen Batı Berlinliler.

Doğu ve Batı arasındaki anlaşmazlık yeni bir dünya savaşına yol açabilecek potansiyele sahiptir ama Batılı devletler ihtiyaç duyulan malzemeleri Berlin'e havadan ulaştırma planına başvurmuştur. Sonraki 14 ay boyunca şehre 278.288 yardım uçuşu gerçekleştirilir. Hava ikmalinin en yoğun döneminde her üç dakikada bir uçak iniş yapar.

Soğuk Savaş

II. Dünya Savaşının galip devletleri arasındaki işbirliği kısa ömürlü olmuştur: Batılı ülkeler ve Sovyetler Birliği Avrupa'da kurulacak hükümetlerin türü konusunda hemfikir değildir. SSCB, Doğu Avrupa ülkelerinde komünist parti dışındaki partileri yasaklamış ve Sovyet liderliğine bağlı uydu devletlerden oluşan bir blok yaratmıştır. Batılı güçler ise komünistleri iktidardan uzaklaştıran demokrasiler kurma niyetindedir. Almanya kutuplaşmış Avrupa'nın bir simgesi olarak komünist Doğu ve demokratik Batı olmak üzere ikiye bölünür. 1946'da İngiltere'nin eski başbakanı Winston Churchill durumu şöyle özetler: "Kıtayı boydan boya kesen bir demir perde indi." Doğu ve batı arasındaki bu derin bölünme hiçbir

Ayrıca bakınız: Rusya'da Serflerin Özgürlüğüne Kavuşması 243 ▪ Ekim Devrimi 276–79 ▪ Stalin'in İktidara Gelmesi 281 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93

II. Dünya Savaşından sonra **komünist Doğu** ve **demokratik Batı** Almanya'nın geleceği konusunda **uzlaşamaz**.

↓

Batılı Müttefikler kendi kontrollerindeki bölgeleri birleştirerek **ayrı bir Alman devletinin kurulmasını** planlar.

↓

Sovyetler başkenti teslim olmaya zorlamak için Batı Berlin'in **karayolu ve demiryolu bağlantılarını keser.**

↓

Batı, Berlin'de varlığını korumaya kararlıdır ama **yeni bir dünya savaşı riskini** üstlenemez.

↓

Havadan ikmal barışçıl bir çözümdür.

zaman doğrudan askeri çatışma boyutuna ulaşmadığı için Soğuk Savaş adıyla bilinir. Berlin'in geleceği hakkındaki anlaşmazlık Soğuk Savaşın ilk önemli krizi haline gelir.

Berlin'i Aç Bırakma Planı

1948 yılının Haziran ayında Batılı Müttefikler kendi kontrollerindeki üç bölgeyi birleştirme ve yeni bir para birimini kullanıma sokma planını ilan etmiştir. Stalin bu hamleye yanıtı gecikmemiştir: Berlin'i teslim olmaya zorlamak ve Batı'yı zayıf düşürmek için abluka uygulamaya başlar. Batı Berlin'i Sovyetlere bırakmak istemeyen Batılı güçler geri adım atmamakta kararlıdır.

Berlin'e yapılan havadan ikmaller başarıya ulaşmış ve Stalin 1949 Mayısında ablukayı kaldırmıştır. Berlin krizinin de etkisiyle Batı Avrupa ülkeleri Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) adında bir savunma ittifakı kurarken Doğu Avrupa'nın komünist devletleri 1955'te Varşova Paktıyla buna rakip bir ittifak oluşturmuştur.

Berlin krizi, ABD ve SSCB arasındaki düşmanlığı tırmandırmıştır. II. Dünya Savaşından sonra Kore de ikiye bölünmüştür: Sovyetlerin kontrolündeki Kuzey Kore ve Amerikalıların kontrolündeki Güney Kore. SSCB'nin desteklediği Kuzey Kore 1959 Haziranında güneyi istila edince ABD Güney Korelilere desteğe giden Birleşmiş Milletler ordusuna birlikler sağlamıştır. Kore Savaşı 1953'te son bulsa da Berlin anlaşmazlığı ve Sovyetlerin 1949'da ilk atom bombası denemesi Batı'da komünizmin yayılması korkusu yaratmıştır.■

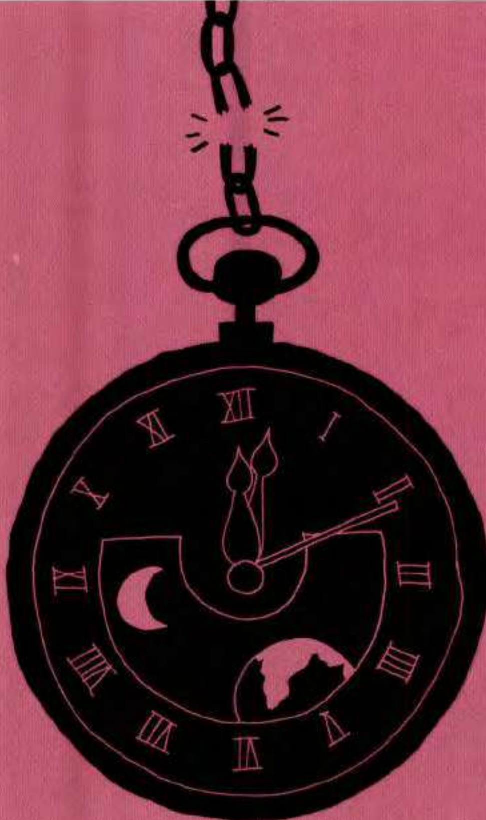

Joseph Stalin

1927'den ölümüne kadar SSCB'nin diktatörü olan Joseph Stalin (1878–1953) muhalefeti acımasızca bastırmasıyla ünlüdür. İktidara yükselişi 1903'te Sovyet Rusya'nın ilk lideri Vladimir Lenin'le arkadaş olmasıyla başlamıştır. Rus Devrimi (1917) sırasında ve sonrasında Komünist Partinin iktidara gelmesinde önemli bir rol oynamış ve 1922'de Rusya Komünist Partisinin genel sekteri olmuştur.
Stalin 1927'de mutlak lider haline gelmiş ve Sovyetler Birliğini önemli bir endüstriyel güç haline getirmeyi amaçlamıştır. 1928'de bir sanayileşme programı başlatmış ve kolektif çiftçiliği uygulamaya sokmuştur. Milyonlarca kişi çalışma kamplarında veya siyasi muhaliflere yönelik sürgünlerde açlıktan ölmüştür.
Savaş sonrası yıllarda Stalin Komünist Parti'yi II. Dünya Savaşındaki eski müttefikleriyle karşı karşıya getirmiştir. Ölümünün ardından halefleri tarafından terör ve katliamlar uygulamakla suçlanmıştır.

SAATLER GECE YARISINI VURDUĞUNDA, DÜNYA UYKUDAYKEN, HİNDİSTAN HAYATA VE ÖZGÜRLÜĞE UYANACAK

HİNDİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞA KAVUŞMASI VE BÖLÜNMESİ (1947)

KISACA

YAKLAŞIM
İmparatorlukların Sonu

ÖNCE
1885 Hindistan Ulusal Kongresi kurulur ve Hintlerin hakları için mücadele eder.

1901 Avustralya kolonileri birleşerek Avustralya Milletler Topluluğunu kurar.

1921 İrlanda'nın beşte dördünü teşkil eden Serbest İrlanda Devleti Britanya'dan bağımsızlığını kazanır.

1922 Britanya Mısır'a sınırlı bağımsızlık sunar ama İngiliz birlikleri imparatorluğun çıkarlarını korumak için ülkede kalır.

SONRA
1947 Milletler Topluluğu kurulur – bütün eski İngiliz kolonileri ayrılabilir.

1960 Dekolonizasyon Deklarasyonu bütün halkların kendi kaderini tayin etme hakkını tanır.

Hindistan yüzyılı aşkın bir süredir İngiliz İmparatorluğunun tacındaki mücevherdir ama 14 Ağustos 1947'de saatler gece yarısını gösterirken bağımsız bir ülke haline gelmiştir. Delhi'de Hindistan'ın Kurucu Meclisinde parlamento gece yarısında özel bir oturum gerçekleştirmiş ve Hindistan'ın ilk başbakanı Jawaharlal Nehru ayağa kalkıp Hindistan'ın özgürlüğünü ilan etmiştir. Ancak bu bağımsızlık iyileştirilmeyen bekleyen sosyal ve coğrafi bir yara da açmıştır.

Yeni Hint ülkesi iki bağımsız ülkeye bölünür: Müslüman ağırlıklı Pakistan ve Hindu ağırlıklı Hindistan. Pakistan kuzeybatı ve kuzeydoğuda Müslümanların

Ayrıca bakınız: Kraliyet Afrika Şirketi'nin Oluşumu 176–79 ▪ Lucknow Kuşatması 242 ▪ Gana'nın Bağımsızlığa Kavuşması 306–07

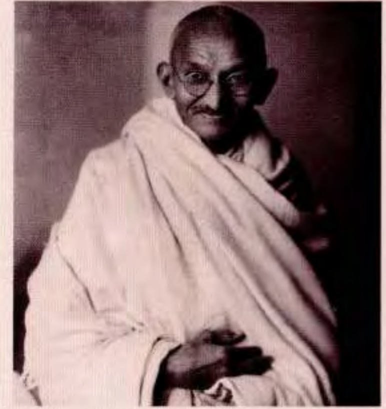

çoğunlukta olduğu iki ayrı bölge üzerinde kurulmuştur. Çok geçmeden milyonlarca Müslüman Batı ve Doğu Pakistan'a (daha sonraki adıyla Bangladeş), milyonlarca Hindu ve Sih de bağımsızlığına yeni kavuşan Hindistan'a göç etmiştir. Binlercesi ulaşmak istedikleri topraklara hiç ulaşamamıştır; birçoğu yetersiz beslenme ve hastalıktan ölmüştür. Hindistan genelinde Hindular ve Sihlerle Müslümanlar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.

1948'e kadar süren büyük göçte 15 milyondan fazla kişi yerini yurdunu terk etmiş ve 1–2 milyon kişi de hayatını kaybetmiştir. Hindistan artık bağımsızdır ve Hindistan'ın Müslümanları da kendi bağımsız devletine sahiptir ama özgürlüğün bedeli ağır olmuştur.

Bağımsızlığa Giden Yol

Hindistan'daki milliyetçilik ruhu 19. Yüzyılın ortalarında zemin kazanmış ve 1885'te Hindistan Ulusal Kongresinin kurulmasıyla güçlenmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Britanya'nın Hintlere savaşa katkıda bulunmaları karşılığında özerklik vermeyi vaat etmesi öz-yönetim beklentilerini artırmıştır. Ancak Britanya öz-yönetime aşamalı bir geçiş öngörür: 1919 yılındaki Hindistan Hükümeti Yasasıyla iktidarın Hint ve İngiliz yetkililer arasında paylaşıldığı bir Hint meclisi kurulmuştur. Hint milliyetçileri bununla yetinmeyince Britanya

Mohandas Gandhi

"Büyük Ruh" anlamına gelen Mahatma adıyla tanınan Hindistan'ın milli lideri Mohandas Gandhi (1869–1948) ülkesinin Büyük Britanya'dan bağımsızlığını kazanmasına önderlik etmiştir. Hindu bir ailede dünyaya gelen Gandhi, İngiltere'de hukuk eğitimi aldıktan sonra 20 yıl boyunca Güney Afrika'daki Hintlerin haklarına kavuşması için mücadele etmiştir.

Gandhi 1919'da Hindistan politikasıyla ilgilenmeye başlamış ve çok geçmeden bağımsızlık hareketinin tartışmasız lideri olmuştur. İngilizlerin üzerinde büyük bir etkisi yaratan Satyagraha (ruh gücü veya pasif direniş) öğretisini savunmuştur. Küçük toplulukların erdemine inanarak sade bir yaşam sürmüş ve Hindistan'ın sanayileşmesine karşı çıkmıştır.

Gandhi'nin hayatı boyunca verdiği mücadele 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığına kavuşmasıyla taçlanmıştır. Ne var ki Müslümanlara tanıdığı imtiyazlar nedeniyle onu Hindistan'ı bölmekle suçlayan bir Hindu fanatik tarafından öldürülmüştür. Halbuki Gandhi Hint alt kıtasının bölünmesine şiddetle karşıdır.

protestoları bazen acımasızca bastırarak karşılık vermiştir.

1920'lerden 1940'lara kadar bağımsızlık mücadelesi Mohandas Karamchand Gandhi'nin çabalarıyla alevlenmiştir. Gandhi Satyagraha öğretisini ileri sürerek barışçıl protestoları desteklemiş ve milyonları peşinden sürükleyen etkili bir figür haline gelmiştir. Gandhi 1942'de "Hindistan'dan Çıkın" kampanyasını başlatarak Britanya'nın II. Dünya Savaşındaki çabalarını aksatmak için sivil itaatsizlik çağrısında bulununca İngilizler Gandhi ve diğer milliyetçi liderleri derhal hapse atmıştır.

II. Dünya Savaşının sonuna doğru Britanya'nın milliyetçi kampanya karşısında çaresiz netlik kazanmıştır. Britanya'nın Hindistan'daki temsilcileri yorgun düşmüştür ve Britanya iflasın eşiğindedir. İngilizler sonunda tam bağımsız Hindistan'ı kabullenmiştir. Gandhi ve Nehru Hindistan'ın birliğini savunurken, 1906'da Müslümanların haklarını savunmak için kurulan Müslüman Birliği tamamen ayrı bir Müslüman devleti talep etmiştir. Birliğin lideri Muhammed Ali Cinnah, Müslümanların Hindistan egemenliğinde yaşarken azınlık haklarını koruyamayacağından korkmuştur. Kongre ayrı devlet talebini reddedince sokaklarda Hindular ve Müslümanlar arasındaki şiddet tırmanmıştır.

Pakistan'ın Doğuşu

1947'de Lord Louis Mountbatten Britanya'nın son Hindistan Valisi olarak Delhi'ye gitmiştir. Hindistan'daki Müslümanların ayrı devlet talebi hakkındaki uzlaşmaz bir görüş farkıyla karşılaşan Mountbatten, tarafları ülkeyi Hindu Hindistan ve Müslüman Pakistan olarak bölünmesine ikna etmiştir.

Pakistan doğuşundan itibaren birçok zorlukla karşılaşmıştır. Kaynakları sınırlıdır ve büyük bir mülteci problemi vardır. Farklı gelenekler, kültürler ve diller barındıran ülkenin ilk lideri Cinnah ertesi yıl ölmüştür. 1948'de Hindistan ve Pakistan, Hindistan sınırları içinde Müslümanların çoğunlukta olduğu tek bölge olan Kaşmir için savaşmıştır.

> Bizim amacımız güce kavuşmak değil Hindistan'ın bağımsızlığı için tamamen barışçıl bir mücadele.
> **Mohandas Gandhi**

Kolonilerin Özgürlüğe Kavuşması

II. Dünya Savaşından sonra Britanya, Fransa, Hollanda ve Portekiz başta olmak üzere Avrupalı sömürgeci güçler değişimin kaçınılmaz olduğunu görmüştür. Burma ve Seylan (1948) gibi bazı koloniler bağımsızlıklarını barışçıl yollardan kazanırken, çoğu zaman Avrupalılar kolonilerini elinde tutmaya çalışmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında önemli bir emperyal güç olan Japonya Avrupalı güçleri Asya'dan sürmüştür. Japonlar 1945'te teslim olunca eski Asya kolonilerindeki milliyetçi hareketler Avrupalıların egemenliğine dönmek yerine bağımsızlıklarını savunmuştur. Endonezya'daki milliyetçi hareketin lideri Dr. Ahmed Sukarno 1945'te Bağımsız Endonezya Cumhuriyetini ilan etmiştir. Hollanda egemenliğini yeniden sağlamak için iki askeri sefer düzenlemiş ve yaklaşık 150.000 Endonezyalı ve 5000 Hollandalı asker ölmüştür. Uluslararası baskı sonucunda Hollandalılar 1949'da Endonezya'nın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalır.

Hindistan'ın bağımsızlığı
Delhi'deki Kurucu Meclis'te Jawaharlal Nehru ve Lord Louis Mountbatten tarafından 15 Ağustos 1947'ye saniyeler kala ilan edilir.

Japonların savaş sırasında Malaya'yı işgal etmesi, Malayalıları birleştirmiş ve milliyetçi duyguları çok güçlendirmiştir. Britanya protestoları bastırmaya çalışınca Malaya Komünist Partisinin militan kanadı 1948'de İngiliz İmparatorluğuna savaş ilan etmiştir. Britanya olağanüstü hal ilan ederek ve Çinli "komünist teröristlere" karşı daha şiddetli karşılık vermiştir. Malaya sonunda 1957 yılında bağımsızlığına kavuşur.

Afrika'da Kargaşa

Kenya'da 1952'de Mau Mau (isyan) kalkışması nedeniyle ilan edilen olağanüstü hal daha büyük direnişe yol açmış ve İngilizler on binlerce Mau Mau şüphelisini toplama kamplarına yerleştirmiştir. 1956 itibariyle isyan bastırılsa da İngilizlerin kontrolü yeniden sağlamak için kullandığı yöntemler uluslararası eleştirilere yol açmıştır. Orta Afrika'da da dekolonizasyon [sömürgeci ülkeden bağımsızlaşma ç.n.] süreci şiddet olaylarına sahne olmuştur. Rodezya'da siyah çoğunlukla 1965'te tek taraflı olarak bağımsızlık ilan aşırı ırkçı beyaz liderlik arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.

Dekolonizasyon süreci, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki yeni Soğuk Savaşla aynı döneme denk gelir. ABD, Avrupalı güçler kolonilerini kaybettikçe Sovyetler tarafından desteklenen komünist partilerin yeni ülkelerde iktidara gelebileceğinden endişe duyar. Bu süreçte bağımsızlığına yeni kavuşan ülkeleri Batıyla uyumlu hükümetleri benimsemeye teşvik etmek için önemli yardım paketleri gönderilmiştir. Sovyetler Birliği de yeni ülkeleri komünist bloğa katılmaya teşvik etmek amacıyla benzer taktiklere başvurmuştur. Birçok ülke Soğuk Savaşın içine çekilmeye karşı koymuş ve "bağlantısızlar hareketine" katılmıştır. Bu hareket 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde 29 Afrika ve Asya ülkesinin katılımıyla gerçekleştirilen toplantıdan doğmuştur. Üye ülkeler dünyanın ana güçleriyle ittifak veya savunma paktına girmeyip kendi kalkınmalarına odaklanma kararı alır.

> Bu mücadele, gözyaşları, ateş ve kanla canı yürekten gurur duyuyoruz.
>
> **Patrice Lumumba**
> **Kongo'nun (Zaire) ilk başbakanı (1960)**

Fransa'da Terör

Fransa Cezayir'deki siyasi statüsünü korumaya kararlıdır. II. Dünya Savaşından sonra bağımsızlık gerçekleşmeyince Cezayir milliyetçileriyle Fransız yerleşimciler arasında savaş çıkmıştır. 1958'de en büyük milliyetçi grup Ulusal Kurtuluş Cephesi önce Cezayir, daha sonra Paris'te birçok terörist saldırı gerçekleştirmiştir. Yaşanan kriz savaş sırasında Özgür Fransa'nın lideri Charles de Gaulle'ün iktidara dönmesine yol açmıştır. 1960'ta Charles de Gaulle Fransız yerleşimcileri dehşete düşüren bir kararla Cezayir'den çekilmeyi kabul eder ve Cezayir yaklaşık 150.000 kişinin hayatını kaybettiği uzun ve kantı bir çatışmanın ardından 1962'de bağımsızlığını kazanır.

Bağımsızlığın Kazanılması

1960'lar ve 70'lerde bir zamanlar İngiliz kolonisi olan ülkelerin birçoğu bağımsız devletler haline gelmiş ve Milletler Topluluğuna katılmıştır. 1931'de kurulan İngiliz Milletler Topluluğu Britanya'nın küresel ekonomik ve siyasi nüfuzunu koruyarak eski imparatorluğun halefi haline gelmiştir. 1931'de Britanya halihazırda kendi kendini yöneten kolonileri Kanada (1867), Avustralya (1901), Yeni Zelanda (1907) ve Newfoundland'e (1907) "dominyon" statüsü [İngiliz İmparatorluğu bünyesinde özerk toplum ç.n.] tanımıştır. Britanya ve dominyonları eşit statüye sahiptir ve İngiliz hükümdarı Milletler Topluluğunun başı olarak kabul edilir. 1949'da İngiliz Milletler Topluluğu bağımsız devletlerin özgür ve eşit birliği olarak tanımlanan "Milletler Topluluğu" haline gelse de imparatorun sonu artık yakındır. Britanya 1982'de Falkland Adalarını geri almak için savaşmıştır ve Hong Kong'daki İngiliz egemenliği 1997'ye kadar devam etmiştir.

Kenya'da Nairobi'deki Büyük Uçurum Vadisinde ele geçirilen Mau Mau şüphelileri elleri başlarının arkasında polis sorgusuna ve oradan da büyük olasılıkla toplama kampına götürülürken.

Gandhi dünya siyasi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Martin Luther King Jr. ve Tibetli Dalai Lama gibi diğer barışçıl direnişçiler onun yöntemlerine öykünmüştür. Dünyanın dört bir yanında bağlı oldukları ülkelerden ayrılmak isteyenlerin mücadelesi sürer. İskoçya (Birleşik Krallık), Quebec (Kanada) ve Filistin bağımsız birer ülke olarak tanınmak için mücadele eder. ■

ÜLKEMİZİN ADI İSRAİL OLACAK

İSRAİL'İN KURULMASI (1948)

KISACA

YAKLAŞIM
İsrail'in Oluşumu

ÖNCE
1897 Siyonizm örgütlü bir hareket haline gelir ve Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması çağrısı yapar.

1917 Balfour Deklarasyonuyla Britanya Yahudilerin Filistin'de bir ülke kurmasına yardım etmeyi vaat eder.

1946 Filistin ve Britanya'ya karşı terör saldırılarında Yahudi yeraltı ordusu King David Otelini bombalayarak 91 kişiyi öldürür.

SONRA
1967 Altı Gün Savaşında Araplar İsrail'e karşı birleşir ama İsrail zafer kazanır ve geniş Arap topraklarını ele geçirir.

1993 Oslo Barış Antlaşması Filistinlilerle İsrail arasında barışı tesis etmeyi amaçlar.

2014 İsveç Filistin devletini tanıyan 135. ülke olur.

Siyonist teorisyenler **Yahudi ülkesinin** kurulma olasılığını öngörür.

Yahudiler **Filistin'e yerleşmeye başlar** ve gelişme gösterir.

Nazi egemenliğinden kaçan Yahudiler **Filistin'e sığınır.**

Birleşmiş Milletler İsrail topraklarını Yahudi halkına tahsis eder.

Birçok Filistinli zorla yerinden edilir ve mülteci haline gelir.

Arap devletleri ve İsrail arasında **periyodik olarak savaşlar** yaşanır.

Kudüs'te Yehuda'nın İsa'ya ihanet ettiğine inanılan tepede [Hill of Evil Counsel] yer alan Hükümet Binasında asılı İngiliz bayrağı 14 Mayıs 1948 sabahında indirilirken, İngilizlerin Filistin üzerindeki 26 yıllık egemenliği son bulur. Avrupa'dan Filistin'e kaçan Yahudi yerleşimcilerin veya Siyonistlerin uzun süredir liderliğini yapan David Ben-Gurion Filistin'de Yahudi devletinin kurulduğunu haber vermiştir.

Arap Birliği adıyla birleşen İsrail'in Müslüman mahalleri devletin kurulmasına karşı çıkmış ve saldırıya geçmiştir. Mavera-i Ürdün, Mısır, Lübnan ve Suriye'den birlikler gelmesine rağmen Filistin'deki yerleşim bölgelerini yıllardır korurken

Ayrıca bakınız: Jön Türk Devrimi 260–61 ▪ Versailles Antlaşması 280 ▪ Süveyş Krizi 318–21 ▪ 11 Eylül Saldırıları 327 ▪ Birleşmiş Milletlerin Kurulması 340

> Sonunda kendi topraklarımızda özgür insanlar olarak yaşayacağız.
> **Theodor Herzl**
> **Siyonist yazar**

savaş tecrübesi kazanan Yahudiler Arapları engellemiştir.

Sorunlu Bir Ülke

Yahudiler 1880'lerden beri Avrupa'daki zulümden kaçmak için Filistin'e göç etmiş ve buranın Tanrı tarafından vaat edilen topraklar olduğuna inanmıştır. 1917'deki Balfour Deklarasyonuyla İngiliz hükümeti bir Yahudi ülkesinin kurulmasını desteklemiştir. Çoğunluğu Araplardan oluşan nüfus bu yerleşimcilerin kendi ülkesini kurma iddiasına karşı çıkmıştır. Gittikçe daha çok saldırıyla karşılaşan Yahudiler, Haganah çatısı altında yerel milis kuvvetleri kurmuştur.

Şiddetin Tırmanması

1939'da Avrupa'da ve özellikle de Nazi Almanyası'nda Yahudi karşıtlığının yükselişi Yahudileri Kudüs'e kaçmaya zorlamıştır. İngilizler beklediklerinden çok daha büyük bir göç dalgasıyla karşılaşınca Filistin'de Yahudi mültecilerin serbest yerleşimine kısıtlama getirmeyi önermiştir. II. Dünya Savaşından sonra Filistin'deki şiddet tırmanmış ve 1947'de İngiliz hükümeti Filistin'den çekilme kararı alarak problemi Birleşmiş Milletlere havale etmiştir. Yahudi soykırımı, Birleşmiş Milletleri Yahudi halkının bir ülkeye ihtiyaç duyduğuna ikna eder. Filistin'in bir bölgesinin (yaklaşık yüzde 44'ünün) Araplara, geri kalanınsa Yahudi devletine tahsis edilmesine karar verilir. Yahudiler bu planı kabul ederken, Araplar kararı tanımamıştır. Buna rağmen 14 Mayıs 1948'de İsrail devleti doğmuştur.

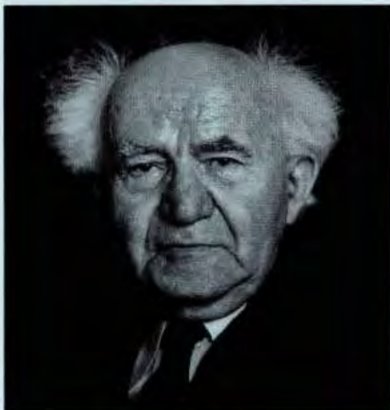
İsrail her şeyden önce Haganah üyelerinden sağlam bir savunma kuvveti kurmuş ve Altı Gün Savaşıyla birlikte (1967) Sina, Gazze, Batı Şeria, Golan Tepeleri ve Kudüs'ü kontrol altına almıştır. Arap komşularının birçok saldırısının yanı sıra 1964'te kurulan Filistin Kurtuluş Ordusu'nun (FKÖ) tehditleriyle karşılaşmıştır.

Arap kökenli Filistinliler Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir devlet kurma talebini tekrar tekrar gündeme getirmiştir. Filistinliler işgal altındaki bölgelerde zorlu yaşam koşulları, askeri baskınlar ve seyahat kısıtlamasıyla karşı karşıyadır. ■

İsrail bayrağı 1948'te devletin kurulmasından birkaç ay sonra kabul edilmiştir. Ortasında Davud'un Yıldızı yer alan bayrak ilk olarak 1891'de Siyonist hareket tarafından kullanılmak üzere tasarlanmıştır.

David Ben-Gurion

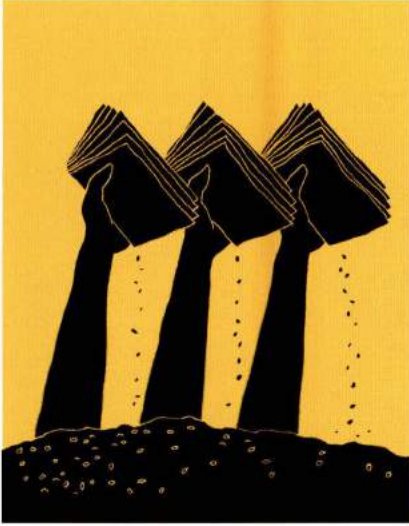

İsrail devletinin kurucusu ve ilk başbakanı (1948–63) David Ben-Gurion 1886'da Polonya'da Siyonist bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1906'da Filistin'e göç ederek bağımsız bir Yahudi devleti kurma mücadelesinin aktif destekçisi olmuştur. Yahudi hareketinin önderliğini üstlenerek Filistin'de İngilizlere karşı sabotaj eylemlerini onaylamıştır.

Ülkenin lideri olduktan sonra İsrail Savunma Kuvvetini kurmuş ve İsrail'in modern gelişimine rehberlik etmiştir. Ülkenin resmi dili olarak İbranicenin kullanılmasını desteklemiş ve 1950'de çıkan "Dönüş Yasasıyla" dünyanın dört bir yanından Yahudilerin İsrail'e göç etmesine izin vermiştir.

1953'te kısa süreliğine emekliye ayrılmış ve iktidardaki son yıllarında Ortadoğu'da barışı sağlamak için Arap liderlerle gizli görüşmeler başlatmıştır.

1970'te İsrail parlamentosun-dan (Knesset) tamamen emekliye ayrılmış ve Güney İsrail'deki Negev çölünde yer alan Sde-Boqer komünal yerleşim merkezine *(kibbutz)* çekilerek kendini anılarını yazmaya adamıştır. 1973'te halen saygın bir figürken hayatını kaybetmiştir.

UZUN YÜRÜYÜŞ BİR MANİFESTODUR, PROPAGANDA GÜCÜDÜR, TOHUM MAKİNESİDİR

UZUN YÜRÜYÜŞ (1934–1935)

KISACA

YAKLAŞIM
Komünist Çin'in Kurulması

ÖNCE
1911–12 Milliyetçi Sun Yat-sen önderliğinde Çin Cumhuriyeti kurulur; son Qing imparatoru tahttan indirilir.

1919 Öğrencilerin öncülük ettiği Dört Mayıs Hareketi milliyetçilik ve komünizm fikirlerini yayar.

1921 Şangay'da kurulan Komünist Parti, Marksizm'i temel alan devrimi destekler.

SONRA
1958 Mao Zedong beş yıllık ekonomik planı Büyük İleri Atılımı başlatır.

1978 Başbakan Deng Xiao-ping Çin'i önemli bir mali güç yapmak için yeni bir ekonomik program açıklar.

1989 Tiananmen Meydanında demokrasiyi savunan yüzlerce kişi askerler tarafından öldürülür.

Çin yerel **savaş beyleri** tarafından yönetilir ve **merkezi hükümet** yoktur.

→

Komünist ve Milliyetçi partiler savaş beylerine karşı birleşir.

↓

Uzlaşmaz ideolojiler bu iki grubun çoğunlukla **birbiriyle mücadele etmesine** yol açar.

←

Milliyetçiler üstünlük sağlar ve **Komünistler geri çekilir**.

↓

Uzun Yürüyüşün zorlukları ve sonunda elde edilen zafer, Mao'nun liderliğini güçlendirir ve efsaneleştirir.

→

Komünistler yeniden örgütlenir ve **Çin Halk Cumhuriyeti** doğana kadar mücadele eder.

1933 Sonbaharında Çin Komünist Partisi yok olmanın eşiğindedir. Milliyetçiler ülkenin kontrolünü ele geçirmiş ve Komünistlerin güneydoğuda Jiangxi eyaletindeki üssüne karşı önemli bir saldırı başlatmıştır. 1934 Ekiminde Komünistler kalelerini terk edip Milliyetçi ablukayı yarmak zorunda kalmıştır. Yaklaşık 80.000 kişi 368 gün süren 6.000 kilometre-lik olağanüstü bir yolculuğa başlamıştır. Bu daha sonradan Uzun Yürüyüş adıyla bilinir.

Geleceğin lideri Mao Zedong'un önderliğindeki Komünistler havadan bombalanıp makineli tüfeklerle tara-nırken karadan da sürekli Milliyetçi

Ayrıca bakınız: İkinci Afyon Savaşı 254–55 ▪ Versailles Antlaşması 280 ▪ Kültür Devrimi 316–17 ▪ Küresel Mali Kriz 330–33

birliklerin saldırısına uğramıştır. Genellikleri geceleri yolculuk eden Komünistler yerlerinin tespit edilmesini zorlaştırmak için farklı kollara ayrılmıştır.

Komünistlerle ulaşmak istedikleri hedef arasında Tibet dağları, Gobi Çölü ve kilometrelerce ıssız arazi vardır. Kuzey Çin'in güvenli topraklarına ulaşıp yeni bir Komünist üs kurmadan önce 80.000 kişiden sadece 8000 kadarı hayatta kalabilmiştir. Bu tablo bir başarısızlık olarak görülmediği gibi dayanıklılığın zaferi olarak kutlanmış ve Çin Komünist Partisinin varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

Ulusu Birleştirmek

Çin 1895'te Japonya karşısında ağır bir askeri yenilgi almıştır. Japonların I. Dünya Savaşı sırasında Çin'e karşı saldırganlığı güçlü bir Japon karşıtlığı doğurmuştur. 1919'da Versailles Antlaşmasıyla Çin'deki Alman kolonileri Japonya'ya devredilince büyük protestolar başlamıştır. Bu protestoların ardından komünist idealler destek bulmuş ve 1921'de Çin Komünist Partisi kurulmuştur.

Mao Zedong 1934–35 Uzun Yürüyüş sırasında beyaz atının sırtında Komünist Parti üyeleriyle birlikte ilerlerken. Bu yolculuktaki rolü onu ülkenin liderliğine yükseltmiştir.

Milliyetçi parti Kuomintang da büyümüş ve 1920'lerde ülkeyi birleştirmeye başlamıştır.

Şangay'da Kıyım

1926'da Çan Kay Şek (Jiang Jieshi) önderliğinde yerel savaş beylerinin kontrolündeki bölgeleri ele geçirmeyi amaçlayan Kuzey Seferinde Milliyetçiler Komünistlerle güç birliği yapmıştır. Sefer sırasında Komünist Parti güç kazandıkça iki taraf arasındaki acımasız rekabet 1927 Nisanında Milliyetçilerin Şangay'da Komünistlere saldırmasına yol açmıştır. Yüzlerce Komünist tutuklanıp işkenceye tabi tutulmuştur. Bu kıyım yıllarca devam eden Komünist karşıtı şiddeti tetikler ve Komünistler Jiangxi kırsalına çekilir.

Hayatta Kalma Mücadelesi

Uzun Yürüyüşten sonra Komünist Parti kuzeyde yeniden örgütlenmiştir. 1937'de Japonya'nın Çin'i işgal etmesi, Milliyetçiler ve Komünistleri kırılgan bir ittifaka zorlamıştır. 1939'a kadar kuzeyde ve doğuda geniş bölgeler fethedilmiştir. Japonya II. Dünya Savaşında yenilgiye uğradıktan sonra Milliyetçiler ve Komünistler arasındaki gerginlik tekrar alevlenmiş ve 1946'da iç savaşa yol açmıştır. Yarım milyondan kalabalık orduların karşı karşıya geldiği büyük muharebelerin ardından Komünistler zafer kazanır. 1 Ekim 1949'da Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyetini kurar.

Uzun Yürüyüş büyük bir dayanaklılık gösterisidir. Hayatta kalanlara derin bir vazife duygusu aşılamış ve Mao'nun ülkenin kaderini belirleyecek devrimci bir lider olarak algılanmasına katkıda bulunmuştur. ■

Çan Kay Şek

20. yüzyılda komünist olmayan en önemli Çinli lider Çan Kay Şek (1887–1975) asker kökenlidir ve Sun Yat-sen tarafından kurulan Milliyetçi Parti'de(Kuomintang) 1925'te lider olmuştur.

Çin başbakanı olarak görev yaptığı dönemlerde sorunlarla dolu bir ülkeyi yönetmiştir. Ilımlı reformlar gerçekleştirmeye çalışsa da zorlu iç kargaşalarla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Japon işgalcilere karşı silahlı mücadele vermiştir.

Başlıca rakipleri Çinli Komünistleri bastırmaya yönelik girişimleri olduysa da Japonların saldırısına maruz kalınca işgalcilere karşı Komünistlerle ittifak yapmaya zorlanmıştır. Bu ittifak II. Dünya Savaşından sonra son bulmuş ve 1949'da Chiang ve partisi Çin anakarasından Formosa adasına sürülmüştür. Batılılar tarafından Tayvan olarak bilinen bu adada kaldığı sırada bir sürgün hükümeti kurmuş ve 1975'teki ölümüne kadar bu hükümeti yönetmiştir. Chiang'ın sürgün hükümeti birçok ülke tarafından Çin'in meşru hükümeti olarak tanınmıştır.

GANA, SİZİN AZİZ ÜLKENİZ, İLELEBET ÖZGÜR

GANA'NIN BAĞIMSIZLIĞINA KAVUŞMASI (1957)

KISACA

YAKLAŞIM
Sömürgecilik Sonrası Afrika

ÖNCE
1946 Uluslararası Pan-Afrika Federasyonunun oluşumu Afrika'nın bağımsızlığını savunur.

1952–60 Kenya'da İngilizlere karşı Mau Mau ayaklanması bağımsızlık mücadelesinde dönüm noktası olur.

1956 Süveyş'te Fransa ve Britanya'nın uğradığı bozgun eski Avrupalı güçlerin daha da gerilemesine işaret eder.

SONRA
1957–75 Birçok Afrika ülkesi Fransa, Britanya, Portekiz ve Belçika egemenliğinden bağımsızlığını kazanır.

1963 Afrika Birliği Örgütü kurulur.

1994 Güney Afrikalılar kıtada çoğunluk yönetimini elde eden son halk olur.

Afrika milliyetçiliği 1900'lerin başında ivme kazanır.

Pan-Afrikacı ideoloji dünya çapında taraftar toplar.

Afrika'da **II. Dünya Savaşı** sırasında **ırksal eşitlik talepleri** artar.

Nkrumah Gana'nın bağımsızlığını kazanır.

Nkrumah Afrika'nın **siyasi birliğini** sağlama çabasız başarısız olur.

1970'lerin ortasına kadar Afrika'daki birçok ülke barışçıl yollardan olmasa bile **bağımsızlığını kazanır**.

Britanya'nın Batı Afrika'daki kolonisi Altın Sahili yıllardır bağımsızlık ederken 1948 yılının Şubat ayında silahsız bir Afrikalı eski asker grubu şikâyet dilekçelerini iletmek için İngiliz valiliğine yürür. Yürüyüşün durdurulması emrine uymayan kitleye polis tarafından ateş açılır. Buna yanıt olarak 1949'da milliyetçi Kwame Nkrumah, öz-yönetim için mücadele eden Konvansiyon Halk Partisini kurmuştur. Hindistan'da Gandhi'nin Britanya'ya karşı barışçıl direniş felsefesinden ilham alan Nkrumah pozitif eylem kampanyası başlatmıştır. Grevler ve protestolar barışçıl olsa da ülkeyi felç etmiş ve Britanya

Ayrıca bakınız: Kraliyet Afrika Şirketinin Oluşumu 176–79 ▪ Köle Ticareti Yasası 226–27 ▪ Berlin Konferansı 258–59 ▪ Hindistan'ın Bağımsızlığa Kavuşması ve Bölünmesi 298–301 ▪ Nelson Mandela'nın Serbest Bırakılması 325

1951'in başlarında seçimleri kabul etmiştir. Halk Partisi 38 koltuktan 35'ini kazanmış ve Altın Sahili bağımsızlığa doğru hızla ilerlemiştir. 6 Mart 1957'de bağımsızlığını ilan eden Gana'nın başbakanı Nkrumah olmuştur. Bu yeni bir Afrika umudunu yeşerten bir andır.

Afrika'yı egemenlik altına alan Avrupalı güçler II. Dünya Savaşında yoksullaşmış ve sömürgecilik hakkındaki tutumlarını değiştirmiştir. Faşizme karşı savaşan ülkelerin emperyalizmi meşrulaştırması zordur.

Domino Etkisi

Gana'daki olaylar Batı Afrika'da önemli bir etki uyandırır. 1958 Gana'daki olaylar Batı Afrika'da önemli bir etki uyandırır. 1958'de Gine Fransa'dan ayrılmayı oylamıştır. Geride kalmak istemeyen Nijerya da 1 Ekim 1960'ta Britanya'dan bağımsızlığını kutlamıştır. 1964'e kadar Kenya, Kuzey Rodezya (Zambiya), Nyasaland (Malawi) ve Uganda bağımsızlığına kavuşmuştur. Fransa Cezayir'i elinde tutmak için sekiz yıl savaştıktan sonra 1962'de bağımsızlığı kabullenmek zorunda kalmıştır.

Kwame Nkrumah, Kojo Botsio, Krobo Edusei ve Ganalı diğer siyasetçiler barışçıl ve demokratik yollarla elde edilen bağımsızlığı kutlarken.

Afrika'daki ilk Avrupalı sömürgeci güç olan Portekiz 1961'den 1974'e kadar Angola, Mozambik ve Gine kolonilerini elinde tutmak için uzun bir savaşı göze almıştır. 1960'ta Kongo'da Belçika egemenliğini yıkılışı ülke genelinde bir şiddet dalgasına yol açmış ve 1961'de ilk başbakan Patrick Lumumba suikaste uğramıştır.

Birçok Afrikalı ülke Soğuk Savaş sırasında bağımsızlığa kavuşmuştur. Kapitalist ve komünist süper güçler arasında piyon olarak kullanılan ülkeler borç ve askeri yardım almıştır: 1970'lerde Etiyopya'ya milyarlarca dolar değerinde Sovyet askeri mühimmata bağışlanmıştır. İç savaşlar da sayısızdır: Rwanda ve Zaire'deki etnik iç savaşlar ve Somali'deki gıda kaynakları üzerine yerli savaş beyleri arasında çıkan çatışmalar bunun birkaç örneğidir.

Diktatöryel Yöneticiler

Afrikalı milliyetçi liderler bağımsızlığın ardından siyasi rakiplerini yasaklayarak gücü kendi ellerinde toplamayı amaçlamıştır. Uganda'daki Idi Amin rejimi gibi, darbeler ve askeri yönetimler yaygındır. 1970'lerin başına kadar beyaz siyasi elit tarafından yönetilen iki ülke kalmıştır: Zimbabwe ve Güney Afrika'dır. Ancak birçok Afrika ülkesinde yozlaşır. Nkrumah Gana'nın yol gösterici olmasını istese de Pan-Afrikacı anlayış başarısız olur ve Nkrumah gittikçe bir diktatör haline gelirken Gana'nın talihi dönmeye başlar.■

Kwame Nkrumah

Hırslı ve iyi eğitimli bir lider olan Kwame Nkrumah'ın hem Gana hem de bir bütün olarak Afrika için büyük planları vardır. ABD'de üniversite eğitimi almış daha sonra İngiltere'ye giderek Batı Afrikalı Öğrenciler Birliğine katılmıştır. 1948'te gençlik hareketinin lideri olarak Altın Sahili dolaşarak "öz-yönetim hemen şimdi" çağrısında bulunmuştur.

Nkrumah'ın Konvansiyon Halk Partisi'nin lideri olarak sivil itaatsizlik çağrısı yapması üzerine tutuklanmış ve üç yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapishanedeyken genel seçimleri kazanmış ve beş yıl sonra 1957'de yeni bağımsızlığına kavuşmuş Gana'nın başbakanı olmuştur.

Nkrumah'ın popülerliği yeni okullar, yollar ve sağlık tesislerinin inşasıyla artmıştır ama 1964'e kadar Gana tek partili bir sistemle yönetilmiştir ve Nkrumah "ömür boyu başkandır". İki suikast girişimi ve artan insan hakları ihlallerinden sonra 1966'da askeri darbe gerçekleşmiş ve Nkrumah Gine'ye sürgüne gönderilmiştir. 1972'de kanserden dolayı hayatını kaybetmiştir.

GÖZ GÖZE GELDİK VE SANIRIM KARŞI TARAF GÖZÜNÜ KIRPTI

KÜBA FÜZE KRİZİ (1962)

KISACA

YAKLAŞIM
Nükleer Silahlanma Yarışı

ÖNCE
1942–45 ABD ilk nükleer silahı geliştirmek için Manhattan Projesini başlatır.

1945 ABD Japon şehirleri Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atarak II. Dünya Savaşını sonlandırır.

1952–53 Hem ABD hem de SSCB atom bombasından 1000 kat daha güçlü hidrojen bombasını geliştirir.

SONRA
1963 ABD ve Rusya nükleer testleri yasaklayan bir antlaşma imzalar ve gerginlikler yatışır.

1969–72 Stratejik Silahların Sınırlandırılması Müzakerelerinde süper güçler füzelerin konuşlandırılmasını sınırlandıran bir antlaşma imzalar (SALT I).

1991 Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması I (START I) ABD ve Sovyetlerin sahip olduğu uzun menzilli füzelerin sayısını azaltır.

SSCB ve ABD **nükleer silah** depolamaya başlar.

Karşılıklı Kesin İmha teorisi nükleer savaş için caydırıcı olur.

Küba'yı da kapsayan uydu devletlerin kontrolü için **mücadele gelişir**.

Küba Füze Krizinde gerginlik zirveye ulaşır; nükleer savaşın ucundan dönülür.

Nükleer savaşın teşkil ettiği **tehdidin ölçeği** daha belirgin hale gelir.

Dünya liderleri **diplomasiye yönelir** ve silah depoları azaltılır; **gerginlikler yatışır**.

1962 yılında 15 Ekim Pazartesi gününden 18 Ekim Pazar gününe kadar 13 gün boyunca dünya nükleer yıkımın eşiğine gelmiştir. Sovyet lider Nikita Kruşçev Küba'ya nükleer silah konuşlandırmış ve Amerikan başkanı John F. Kennedy bunların kaldırılması istemiştir. Her iki lider de nükleer savaş tehdidini dile getirmiştir ve bu boş bir tehdit değildir: 1950'lerden itibaren her iki süper güç de büyük nükleer cephanelikler oluşturmaya başlamıştır. Strateji uzmanları Rusya'nın Batı'ya saldırması halinde Batı'nın da muhakkak misillemede bulunacağını öngören Karşılıklı Kesin İmha teorisini üretmiştir.

Ayrıca bakınız: Ekim Devrimi 276–79 ▪ Stalin'in İktidara Gelmesi 281 ▪ Berlin Ablukası 296–97 ▪ Sputnik'in Uzaya Fırlatılması 310 ▪ Domuzlar Körfezi Çıkarması 314–15 ▪ Berlin Duvarının Yıkılışı 322–23 ▪ 1968 Protestoları 324

Kısacası savaşın kazananı olmayacaktır.

Kennedy 1961'de başkan olduğunda Küba'yla kötüye giden ilişkiler miras almıştır. ABD ve Küba karşılıklı işbirliği geçmişine sahiptir ama Fidel Castro'nun 1 Ocak 1959'da Başkan General Fulgencio Batista hükümetini devirdiği Küba Devrimiyle birlikte her şey değişmiştir.

Ticari Ambargo

Küba'da büyük bir ekonomik varlığı olan ABD, Castro'yu komünist eğilimlerine rağmen Küba'nın yöneticisi olarak kabul etmiştir. Ancak Castro hiçbir bedel ödemeden tüm sanayiyi millileştirerek ekonomide Amerikan egemenliğini kırmaya başlamıştır. ABD buna yanıt olarak kapsamlı bir ticari ambargo uygulayınca Castro destek için Sovyetler Birliği'ne yönelmiştir. ABD komünist yayılma korkusuyla Küba hükümetini devirmeye çalışsa da 1961 Nisanında CIA destekli Kübalı sürgünler tarafından gerçekleştirilen Domuzlar Körfezi Çıkarması başarısız olur.

1961'de ABD gerektiğinde SSCB'ye vurmaya hazır halde 15 nükleer başlıklı Jüpiter füzesini Türkiye'ye konuşlandırmıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği'yle sınır olduğundan bu hamle Sovyet bölgesine doğrudan bir tehdit olarak görülmüştür.

Ültimatom

Ödün vermeyen üst düzey Sovyet yetkilileri Kruşçev'i sıkı bir duruş sergileye zorlar. Hem bu baskı hem de Kübalı müttefikini Amerikan saldırganlığına karşı koruma arzusu Kruşçev'i Küba'ya nükleer savaş başlığı takılabilen füzeler yerleştirmeye yöneltir. 14 Ekim 1962'de U-2 casus uçağıyla çekilen fotoğraflar Sovyetler tarafından inşa edilen nükleer silah bölgelerini belgelemiştir. Kennedy askeri danışmanları füze rampalarına derhal saldırmayı önerse de daha fazla füzenin konuşlandırılmasını önlemek için Küba'yı denizden ablukaya almayı tercih etmiştir. Kruşçev'e geri çekilmesi için bir ültimatom yayınlar ve tüm dünyayı nükleer savaş olasılığı hakkında bilgilendirir. Bu esnada Kruşçev Küba limanlarına ilerleyen Sovyet gemilerinin kaptanlarına rotalarını koruma emri vermiştir.

Küba başkanı Fidel Castro ve Sovyet lider Nikita Kruşçev, Castro'nun 1963 Mayısındaki resmi Moskova ziyaretinde birlik mesajı verirken.

Kördüğümün Çözülmesi

Perde arkasındaki hummalı diplomasi, kördüğümün çözülmesini sağlamıştır: Kennedy, Kruşçev'in Küba'daki tüm nükleer silahları çekmesi durumunda Türkiye'deki füzeleri gizlilik içinde çekmeyi kabul eder. Sovyet lider de Amerika'nın Küba'yı işgal planından vazgeçmesini şart koşar.

28 Ekimde Kruşçev gemilerine geri dönme emri vermiştir. Bu, Soğuk Savaş'ta bir dönüm noktasıdır: Süper güçler daha ihtiyatlı hale gelir ve nükleer savaş tehdidi azalmaya başlar. ■

John Fitzgerald Kennedy

35. Amerikan başkanı John Fitzgerald Kennedy (1917–63) bu göreve gelen ilk Katolik başkandır. 43 yaşında başkanlığa seçilerek o zamana kadarki en genç başkan olmuştur. Başkanlık görevi sırasında "Yeni Ufuklar" programıyla siyasete taze ve genç bir soluk katmıştır. Bu program dış uzay araştırmaları gerçekleştirmeyi ve yoksulluğu ortadan kaldırmayı kapsar. Kennedy yönetimi toplumda hızla geniş destek bulmuştur.

Kennedy'nin iktidardaki yıllarına dış ilişkilerde Soğuk Savaş gerilimi damgasını vurur. Kennedy karşılaştığı en büyük sınav olan 1962'deki Küba Füze Krizinde Rusya'ya karşı kararlı bir duruş sergileyerek popülerliğini daha da artırmıştır. İç siyasette sosyal refah ve vatandaşlık hakları gibi alanlardaki iddialı reformları ise gittikçe daha Kongre engeline takılmıştır.

JFK bir sonraki başkanlık seçimine hazırlanırken 22 Kasım 1963'te Texas, Dallas'ta Lee Harvey Oswald tarafından öldürülmüştür. Kennedy suikasti tam da ABD ve Rusya arasındaki gerilimlerin yumuşamaya başladığı bir dönemde Amerikalılara şok ve trajedi yaşatmıştır.

DÜNYADAKİ HERKES ELİYLE UYDUYU İŞARET EDİYOR

SPUTNIK'İN UZAYA FIRLATILMASI (1957)

KISACA

YAKLAŞIM
Uzay Yarışı

ÖNCE
1926 Robert Goddard dünyanın ilk sıvı yakıtlı roketini fırlatır.

1942 Alan Shepard ilk Merkür görevinde *Freedom 7*'yi komuta ederek uzaydaki ilk Amerikalı olur.

SONRA
1961 Alan Shepard ilk Merkür görevinde *Freedom 7*'yi komuta ederek uzaydaki ilk Amerikalı olur.

20 Temmuz 1969 Amerikalı Neil Armstrong aya ayak basan ilk insan olur.

1971 Dünyanın ilk uzay istasyonu olan Rusya'nın *Salyut 1* uzay istasyonu açılır.

1997 ABD'nin *Sojourner* adındaki uzay aracı Mars'ın yüzeyinde keşif yapar.

2015 *Mars Reconnaissance Orbiter* Mars'ta su bulur.

4 Ekim 1957'de SSCB dünyanın ilk yapay uydusu *Sputnik 1*'i fırlatmıştır. Uzaydaki koşullar hakkında bilgiler iletmek için basit bir radyo vericisi taşıyan uydu, yeniden atmosfere girip yandığı 4 Ocak 1958'e kadar dünyanın yörüngesinde kalmıştır.

Sputnik bilimsel bir atılımdan daha fazlasını simgeler. Batı'yla Soğuk Savaş sırasında Sovyetler için sansasyonel bir başarıdır. Bir tek kurşun sıkılmamış olsa da önemli askeri ve siyasi sonuçlar doğurmuştur. Amerikalılar nükleer bir saldırı karşısında daha korunmasız olduğunu hissetmiştir. SSCB artık bir süper güçtür. ABD'yi şaşkına çevirmiş ve "uzay yarışını" başlatmıştır. Ülkeler arasında teknolojik üstünlüğü sağlamak için çılgınca bir rekabet yaşanmıştır.

ABD'nin Arayı Kapatması

Sputnik bir medya olayı olarak "Uzay Çağını" başlatmış ve tüm dünyanın kolektif hayal gücünü esir almıştır. Bilimkurgu kitapları, filmleri ve uzayda geçen televizyon dizilerinde patlama yaşanmıştır. 1958 itibariyle ABD Ulusal Havacılık Uzay Dairesi (NASA) kurulmuştur ama 1961'de Sovyetlerin dış uzaya ulaşan ilk insan Yuri Gagarin'i dünyanın yörüngesine göndermesini kıskançlık dolu gözlerle izlemiştir.

> Bu bir insan için küçük, insanlık için büyük bir adım.
> **Neil Armstrong**

ABD 1962'de John Glenn'i dünyanın yörüngesine göndererek mesafeyi kapatmış ve 1967'ye kadar aya ulaşacak kadar güce sahip *Saturn V* roketini yapmıştır. *Sputnik 1*'in fırlatılmasından 12 yıl sonra 1969'da Amerikalı astronot Neil Armstrong *Apollo 11*'den inerek ayda yürüyen ilk insan olur. ■

Ayrıca bakınız: Berlin Ablukası 296–97 ▪ Küba Füze Krizi 308–09 ▪ Berlin Duvarının Yıkılışı 322–23 ▪ İlk Web Sitesinin Açılması 328–29

BİR HAYALİM VAR

WASHINGTON YÜRÜYÜŞÜ (1963)

KISACA

YAKLAŞIM
Vatandaşlık Hakları Hareketi

ÖNCE
1909 Renkli İnsanların İlerlemesi İçin Ulusal Dernek (NAACP) kurulur.

1955 Rosa Parks otobüsteki koltuğunu beyaz bir adama vermeyi reddeder ve bunu yaparak vatandaşlık hakları hareketini ateşler.

1960 Sadece beyazların kabul edildiği bir restorana giren dört öğrenciye servis yapılmaması ABD genelinde "oturma" eylemlerine yol açar.

SONRA
1965 Afro-Amerikan Birliği Örgütü Malcolm X vurularak öldürülür.

1966 Stokely Carmichael "Kara Güç" fikrini ortaya atarak barışçıl protestolardan uzaklaşır.

1968 Martin Luther King Jr. suikasti ABD şehirlerinde ayaklanmalara yol açar.

28 Ağustos 1963'teki Washington yürüyüşünde çoğunluğu Afro-Amerikalılardan oluşan yaklaşık 250.000 kişi ülkenin başkentine yürümüştür. Eşitlik, ırk ayrımcılığına son verilmesi ve tüm Amerikalılara iyi eğitim, düzgün konut ve insanca geçinebilecek ücretli bir iş talepleri dile getirilmiştir.

Konuşmacılardan biri aynı yıl Nisan ayında Alabama'daki ayrımcılık karşıtı protestolar sırasında tutuklanmış olan papaz Dr. Martin Luther King Jr.'dır. King, "Bir hayalim var" cümlesiyle başlayan ünlü konuşmasını yapar.

Eşitlik Çağrıları

1861–65 Amerikan İç Savaşından sonra köleliğin kaldırılmasıyla serbest bırakılan köleler Amerikan vatandaşlığına geçmiştir. Ancak artık köle olmamalarına rağmen beyazlarla eşit statüde değildirler. Ayrımcılık, tecrit ve ırkçı saldırılara maruz kalırlar. 1950'lerde birçok Afro-Amerikalı grup ayrımcılığa karşı barışçıl yöntemlerle mücadele etmiştir. 1960'larda Birmingham, Alabama'da King öncülüğünde düzenlenen vatandaşlık hakları yürüyüşleri bu hareketin merkezinde yer alır. Özellikle Güney'de kimi aşırı uçlar dehşet verici şiddet eylemleri sergileyerek buna karşılık vermiştir.

> Vatandaşlık hakları meselesinde fazla acele ettiğimizi söyleyenler var. Halbuki 172 yıl geç kaldık!
> **Hubert Humphrey**
> **Minneapolis Valisi (1948)**

Washington Yürüyüşünden sonra Amerikan Kongresi ırk ayrımcılığını yasaklayan 1964 Vatandaşlık Hakları Yasası ve 1965 Oy Kullanma Hakkı Yasasını onaylamıştır. Ancak aradan yarım yüzyılı aşkın bir süre geçmesine rağmen Afro-Amerikalılar o gün belirlenen hedeflerin halen uzağındadır. ■

Ayrıca bakınız: Kraliyet Afrika Şirketi'nin Oluşumu 176–79 ▪ Köle Ticareti Yasası 226–27 ▪ Gettysburg Konuşması 244–47 ▪ Nelson Mandela'nın Serbest Bırakılması 325

VİETNAM'I KAYBETMEYECEĞİM

TONKIN KÖRFEZİ OLAYI (1964)

KISACA

YAKLAŞIM
Güneydoğu Asya'ya Müdahale

ÖNCE
1947 Özgür halklara Amerikan desteği vaat eden Truman Doktrini, Güneydoğu Asya'daki Amerikan dış politikasına yön verir.

1953 Kamboçya, Fransa'dan bağımsızlığını kazanır.

1963 Güney Vietnamlı başkan Ngo Dinh Diem, ABD destekli askeri darbede öldürülür.

SONRA
1967 Bölgedeki istikrarı desteklemek için Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) kurulur.

1973 Paris Barış Antlaşması, ABD'nin Vietnam'daki savaşına son verir ama Kuzey ve Güney arasındaki çatışmayı bitirmez.

1976 Sosyalist Vietnam Cumhuriyeti ilan edilir ve Saygon şehrine Ho Chi Minh City adı verilir. Birçok Vietnamlı yurtdışına kaçar.

Güneydoğu Asya ülkeleri **sömürgeci yönetimlerinden bağımsızlığını** talep eder.

ABD Güneydoğu Asya'ya **komünizmin yayılmasından** korkar.

Fransa'yla savaşın ardından Vietnam **komünist Kuzey** ve **ABD destekli Güney** arasında bölünür.

ABD **komünistlerin bölgedeki başarıları** karşısında askeri varlığını artırır.

Gizli ABD faaliyetleri, Tonkin Körfezinde bir Amerikan savaş gemisinin saldırıyla uğramasıyla sonuçlanır.

Amerikan başkanı Johnson, Soğuk Savaşın cephelerini genişleterek bu olayı **Vietnam'a askeri müdahaleyi haklı çıkarmak** için kullanır.

II. Dünya Savaşından sonra Güneydoğu Asya devletleri istikrarlı siyasi sistemler oluşturmak için mücadele verirken ABD ve SSCB arasındaki Soğuk Savaş bölgeyi karmaşaya sürüklemiştir. Cephe hatlarının Vietnam'daki kadar keskin bir biçimde çizildiği çok az yer vardır.

Vietnam 1954'te Fransız sömürge yönetimi son bulduktan sonra Cenevre Konferansında ikiye bölünmüştür: Vietnamlı komünist devrimci lider Ho Chi Minh'in komünist yönetimi altındaki Kuzey Vietnam ve ABD destekli Güney Vietnam. 1960'ta Ho Chi Minh Güney Vietnam'da komünist süper güçler

Ayrıca bakınız: Angkor Wat'ın İnşa Edilmesi 108–09 ▪ Stalin'in İktidara Gelmesi 281 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93 ▪ Berlin Ablukası 296–97 ▪ Uzun Yürüyüş 304–05

Amerikan donanmasına ait *Maddox* destroyeri Kuzey Vietnam açıklarında ilerlerken saldırıya uğramıştır. Bu olay Vietnam Savaşının fitilini ateşler.

Rusya ve Çin'in desteğiyle Ulusal Özgürlük Cephesini (NLF) kurmuş ve ülkeyi komünist yönetim altında birleştirmek için gerilla savaşına başlamıştır.

Gerginlikler 1964'e kadar sürekli tırmanır. Ağustos ayında Amerikan donanmasına ait *Maddox* destroyeri Güney Vietnam donanmasının yapacağı saldırıları desteklemek için Kuzey Vietnam kıyılarındaki tesislerin radar ve telsiz trafiğini izlemek üzere Tonkin Körfezine gönderilmiştir. Kuzey Vietnam *Maddox* destroyerinin kıyıdaki hedeflere gerçekleştirilen saldırılarla bağlantılı olduğu düşüncesiyle bir torpil saldırısı gerçekleştirmiştir. İki gün sonra *Maddox* bir kez daha saldırıya uğradığını rapor eder. Bu ikinci saldırı o tarihten beri ihtilaflıdır ama Güney Vietnam'ın ülkenin büyük bir kısmını kontrol altında bulunduran komünistler öncülüğündeki gerilla hareketine karşı çok fazla dayanamayacağının farkında olan Amerikan başkanı Lyndon B. Johnson tarafından kullanılır. Kongre'de onaylanan Tonkin Körfezi Yasası Amerikan başkanına Güneydoğu Asya'da Amerikan kuvvetlerine yönelik tehditlere karşı her türlü tedbiri alma yetkisi tanır.

Amerikan Müdahalesi

ABD, Vietnam'da komünist bir rejimin kurulması halinde bölgedeki diğer ülkelerin de çok geçmeden onu takip edeceğinden korkar. Başkan Johnson, Tonkin Körfezi Yasasını kullanarak Güney Vietnam'a askeri birlikler göndermiş ve Kuzey Vietnam'ı havadan bombalatmıştır. Çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Amerikalılar bütün teknolojik üstünlüklerine rağmen Vietkong gerillalarına üstünlük sağlayamamıştır. Büyük kayıplar veren Amerikan birlikleri aşama aşama demoralize olmuştur.

Komünizm Hayaleti

Vietnam Savaşı, Amerikan tarihinde televizyonda görüntüleri yayınlanan ilk savaştır. Kamuoyu korkunç olayları izledikçe savaşa karşı çıkanların sayısı artmıştır. Dünyanın dört bir yanında barışı savunan hareketler kalabalık savaş karşıtı gösteriler düzenlemiştir.

Komünistler 1968'deki Tet Saldırısında Güney Vietnam'daki yüzü aşkın şehir ve kasabaya şiddetli saldırılar düzenlemesi, ABD'nin çatışmalara kısa sürede sonlandırma umudunu ortadan kaldırmış ve 1969'da barış müzakereleri başlamıştır. 1973 Martında son Amerikan birlikleri Vietnam'dan çekilmiş ve 1975 Nisanında Güney Vietnam düşmüştür.

Amerikalı karar alıcılar Asya'daki milliyetçi hareketleri Sovyetlerden ilham alan komünizmle ilişkilendirerek sürekli yanlış yorumlamıştır. Nihayetinde ABD'nin korktuğu şey hiçbir zaman gerçekleşmez ve Laos ve Kamboçya dışında bölgenin geri kalanı komünist kontrolün dışında kalır. ■

Pol Pot'un Acımasız Rejimi

Vietnam Savaşı sırasında Kuzey Vietnam Ho Chi Minh lojistik hattı boyunca Güney'e asker ve mühimmat taşımak için Kamboçya'yı kullanmıştır. 1970'te ABD-Güney Vietnam birlikleri Vietkong gerillalarını temizlemek için Kamboçya'yı işgal etmiştir. Ayrıca ABD'nin Kamboçya'yı ağır bombardıman altında tutmuştur. Kamboçya'daki askeri istikrarsızlık Kamboçya Komünist Partisinin lideri Pol Pot'a olan desteği artırmış ve Kızıl Kmerler olarak bilinen gerilla hareketi 1975'te iktidarı ele geçirmiştir. Pol Pot'un acımasız rejimi, ülkeyi Mao Zedong'un Çin'deki Kültür Devriminden ilham alan sınıfsız bir tarım toplumu olarak şekillendirmeyi amaçlamıştır. Bütün nüfus kırsal kesime yerleştirilmiş ve pirinç tarlalarında çalışmaya zorlanmıştır. Sonraki 44 ay boyunca yaklaşık 2 milyon kişi (Kamboçya nüfusunun dörtte biri) ya öldürülerek ya da açlıktan hayatını kaybetmiştir. İnsanların öldüğü tarlalar "Ölüm Tarlaları" olarak bilinir. Pol Pot rejimi üç yıllık dehşetin ardından Vietnam'ın ülkeyi etmesi sonucunda devrilmiştir.

DEVRİM GÜL BAHÇESİ DEĞİLDİR

DOMUZLAR KÖRFEZİ ÇIKARMASI (1961)

KISACA

YAKLAŞIM
Latin Amerika'da Devrim ve Karşıdevrim

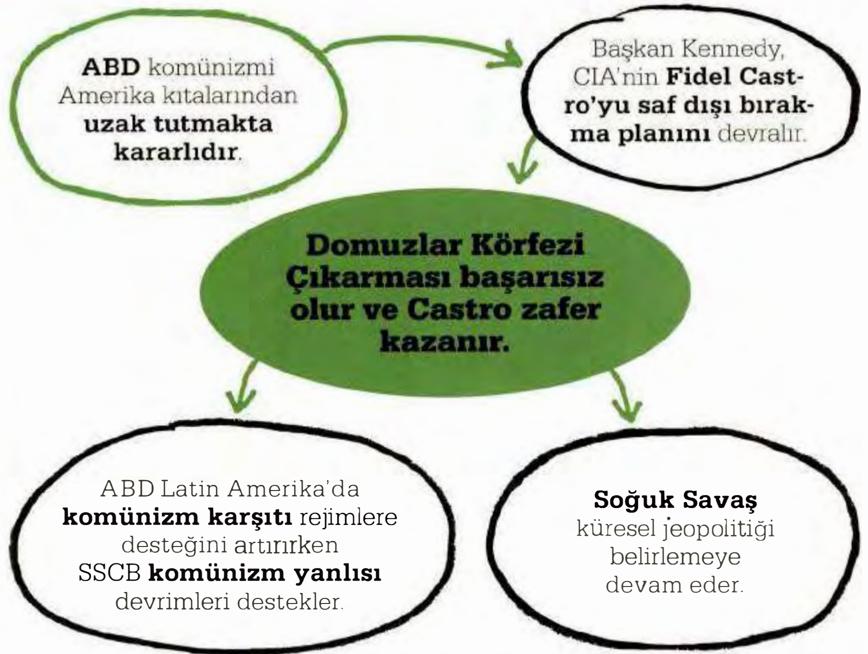
ÖNCE
1910 Meksika Devrimi 20. yüzyıldaki ilk önemli toplumsal devrimdir.

1952 Ulusal Devrimci Hareket (MNR) Bolivya'da iktidara gelir.

1954 Guatemala'da CIA tarafından organize edilen bir darbeyle askeri cunta yönetime el koyar.

SONRA
11 Eylül 1973 Şili'nin başkanı Salvador Allende, ordu komutanı Augusto Pinochet'nin öncülüğünde gerçekleşen darbe sırasında öldürülür.

1981 ABD Nikaragua'ya yardımları askıya alır ve sol eğilimli Sandinistaları devirmek için Kontralar olarak bilinen savaşçıları destekler.

15 Nisan 1961'de sürgündeki Kübalılardan oluşan bir askeri birlik Fidel Castro'nun sol eğilimli rejimini devirmek ve onun yerine Amerika'nın çıkarlarına daha uygun bir rejim kurmak amacıyla Küba çıkarmasını başlatmıştır. Castro'nun hava kuvvetlerini yok etmek için Nikaragua'dan sekiz Amerikan B-26 bombardıman uçağı kalkmıştır. Hava saldırısı başarılı gibi görünse de Castro'nun avcı uçaklarından en az altısı hasar görmemiştir.

Ertesi gün Castro'nun hava kuvvetleri hayati mühimmatlarla yüklü iki gemiyi batırmıştır. 17 Nisan sabahı yaklaşık 1400 Kübalı sürgün güney Küba kıyısındaki Domuzlar Körfezine çıkarma yapmıştır. Kod adı 2506. Tugay adı olan birlik, Castro'nun kuvvetleri tarafından geri püskürtülmüş

Ayrıca bakınız: Bolivar'ın Gran Colombia'yı Kurması 216–19 ▪ Ekim Devrimi 276–79 ▪ Stalin'in İktidara Gelmesi 281 ▪ Küba Füze Krizi 308–09 ▪ Brezilya'da Askeri Darbe 341 ▪ Pinochet'nin Şili'de İktidarı Ele Geçirmesi 341

Domuzlar Körfezi Çıkarması ABD için bir felakettir ve çatışmalar sırasında Castro karşıtlarının birçoğu ele geçirilmiştir.

ve cephanesiz kalmıştır. İşgal girişimini engellemek sadece üç gün sürmüştür.

Castro Gitmeli

II. Dünya Savaşından sonra Latin Amerika iki rakip ideolojik sistemin – kapitalizm ve komünizmin – mücadele alanı haline gelmiştir. ABD komünizmin kökünü kurutmaya kararlığıyla Küba, Honduras ve Guatemala gibi ülkelerde reform karşıtı rejimler kuran sağcı diktatörleri desteklemiştir.

1950'lerde Küba'daki Batista yönetiminde baş gösteren yozlaşma ve acımasızlık Amerikan desteğinin yavaş yavaş kaybolmasına yol açmıştır. Castro 1959'da Batista'yı devirdiğinde Amerikan hükümeti Castro'nun komünist eğilimlerini kuşkuyla karşılamıştır. 1960 itibariyle Castro ülkedeki tüm Amerikan varlığını hiçbir bedel ödemeden millileştirir ve diplomatik bağları keser. Amerikalı karar alıcılar ekonomik varlıklarını korumak ve komünizmi yenmek için Castro'nun gitmesi gerektiğine karar verir.

Castro'nun iktidarı ele geçirdiği yıl Miami'de Kübalı sürgünler tarafından birçok karşı devrimci grup kurulmuştur. ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) bu grupla ilgi göstererek Küba hükümetini devirmek için ihtiyaç duydukları eğitim ve ekipmanı sağlamıştır. Domuzlar Körfezi Çıkarmasının başarısızlığa uğraması büyük ölçüde zayıf planlama ve Amerikan Başkanı Kennedy'nin olaya fazla müdahil olmaktan çekinmesinden kaynaklanır.

Küba Yanlısı Gösteriler

Castro Amerikan saldırganlığına karşı Sovyetler Birliğiyle daha yakın bağlar geliştirmiş ve ideallerini tüm Latin Amerika'ya yayma fırsatı bulmuştur. İşgal girişiminin ardından Şili'den Meksika'ya Küba yanlısı, Amerikan karşıtı gösteriler düzenlenir. Castro gerilla savaşını aktif olarak destekler ve binlerce Latin Amerikalı gerilla eğitim için Küba'ya gider. Küba'daki devrim 1960'lar ve 70'lerde eğitimsizlik, eşitsizlik ve yoksulluğun hüküm sürdüğü Nikaragua, Brezilya, Uruguay ve Venezuela'da benzer ayaklanmalara ilham verir.

Latin Amerika ABD dış politikasını meşgul etmeyi sürdürmüştür. ABD komünizmi sınırlandırmak için birçok kez müdahalelerde bulunur: 1973'te Şili'de ve 1976'da Arjantin'de askeri darbeleri desteklemiş ve 1970'lerin sonunda El Salvador'da komünistlerin iktidarı ele geçirmesinden endişelenerek askeri rejimi mali olarak desteklemiştir. 1983'te Grenada ve 1989'da Panama'yı işgal etmiştir. ■

“Küba komünistlere terk edilmemelidir.
John F Kennedy”

Fidel Castro

1926'da doğan Fidel Castro, destekçilerinin gözünde Amerika'ya kafa tutan devrimci bir kahramandır. Onu kötüleyenlerin gözünde ise Sovyetler Birliği'yle yakın bağlar kurarak dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren bir diktatördür.

1953'te öğrenciyken devrimci faaliyetleri yüzünden hapse atılmıştır. İki yıl sonra serbest bırakılınca ABD ve Meksika'ya sürgüne gitmiştir. 1956'da Küba'ya küçük bir gerilla grubuyla dönmüştür. Arjantinli Marksist devrimci Ernesto "Che" Guevara da bu grubun arasında yer alır. Gerillalar diktatör Batista'nın rejimini yıkmak için mücadele başlatmış ve 1 Ocak 1959'da Castro iktidarı ele geçirmiştir. Castro okuryazarlığı artırmaya, ücretsiz sağlık hizmetleri sunmaya ve toprak reformları yapmaya kararlıdır.

Castro kendini dünyanın zulüm altındaki halklarının bir lideri olarak görmüş ve Güney Afrika'da Apartheid karşıtı kuvvetlerin eğitilmesine yardım etmiştir. 1970'lerde Angola, Etiyopya ve Yemen'de komünist kuvvetleri desteklemek için birlikler göndermiştir.

2008'de sağlık durumu kötüye giden Castro başkanlıktan çekilmiş ve görevini kardeşi Raul'e bırakmıştır.

ESKİ DÜNYAYI YIKIN, YENİSİNİ İNŞA EDİN

KÜLTÜR DEVRİMİ 1966)

KISACA

YAKLAŞIM
Maoizmden Kapitalizme

ÖNCE
1943 Mao Çin Komünist Partisinin başkanlığına gelir ve "güçlü lider" imajını pekiştirir.

1945–49 Komünistler ve sosyalistler arasındaki iç savaş Mao'nun zaferiyle sonuçlanır.

1958–61 Mao'nun Çin'i modernleştirmek için başlattığı Büyük İleri Atılım sırasında milyonlarca kişi ölür.

SONRA
1972 Amerikan başkanı Richard Nixon'ın Çin ziyareti iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin önünü açar.

1978 Deng Xiaoping Çin'in yeni lideri olur ve ekonomik reformları başlatır.

2015 Çin Uluslararası Para Fonu tarafından dünyanın en büyük ekonomisi ilan edilerek ABD'yi geride bırakır.

Mao Zedong **Çin'i sanayileştirmeye dönük** iddialı planlarına odaklanır.

→ **Büyük İleri Atılımla** Çin toplumu bu hedefe yöneltilir.

↓ **Kıtlık** yaşanır ve kitlesel açlık başlar. **On milyonlarca kişi ölür.**

← **Mao Kültür Devrimini başlatır.**

↓ **Mao'nun ölümü** Çin'in savaş sonrası tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

→ Deng Xiaoping'in **kapitalist fikirleri** benimsemesi Çin'i süper **güç statüsüne taşır.**

Kültür Devrimi, Çin tarihindeki en karanlık dönemlerden biridir. Komünist Parti lideri Mao Zedong 1949'da iktidara geldikten sonra ne amaçladığı Çin'i yaratabilmiş ne de iktidarını güvence altına alabilmiştir. Önceliğini hayata geçirmek ve devrimci coşkuyu canlı tutmak için her türlü muhalefeti bastırmaya ve kapitalistlerle entelektüelleri proleter – sıradan işçi – haline getirmeye karar vermiştir. Mao'nun Kültür Devrimi "Dört Eskiyi" hedef alır: eski fikirler, eski alışkanlıklar, eski gelenekler ve eski kültür. Kızıl Muhafızlar adıyla bilinen genç komünistler entelektüel, bürokrat ve öğretmenlere terör

Ayrıca bakınız: İkinci Afyon Savaşı 254–55 ▪ Stalin'in İktidara Gelmesi 281 ▪ Uzun Yürüyüş 304–05 ▪ Küresel Mali Kriz 330–33 ▪ Dünya Nüfusunun 7 Milyarı Aşması 334–39

Kültür Devrimi sırasındaki bu propaganda posterinde Mao'nun *Küçük Kırmızı Kitap*'ının bir kopyası görülür.

uygulamıştır. 1976'ya kadar süren çalkantılı süreçte 36 milyon kişi zulüm görmüş ve yaklaşık bir milyon kişi hayatını kaybetmiştir.

Büyük İleri Atılım

Mao 1949'da Çin Halk Cumhuriyetini kurduktan sonra Çin'i yarı feodal, çoğunlukla tarıma dayalı bir toplumdan sanayileşmiş bir sosyalist ülkeye dönüşmek için reformlara başlamıştır. 1950'lerin sonunda hızlı bir ekonomik büyüme sağlamak için Büyük İleri Atılım programını hayata geçirmiştir. 1961'e kadar çelik ve kömür üretimindeki artış sayesinde sınai çıktı çoğalır, demiryolu ağları iki katına çıkar ve Çin topraklarının yarıdan fazlası sulu tarım yapılabilir hale gelir.

Ancak bu gelişmenin korkunç bir bedeli olmuştur. Mao kırsal Çin'i köylülerin arazi, hayvan, araç ve mahsulü bir merkezde topladığı çiftlik komünlerine dönüştürmüştür. Yetkililer şehirlerdeki işçilerin ihtiyaçlarını karşılamak için komünlerden çok miktarda tahıl almıştır. Bir dizi doğal felaket de yaşanınca kıtlık ve açlık baş göstermiştir. Sonuçlar tüyler ürperticidir: yaklaşık 45 milyon kişi hayatını kaybetmiştir.

Yeni Bir Dış Politika

Mao Kültür Devriminden sonra Çin'i restore etmek için Amerikalıların uzmanlığına ihtiyaç duymuş, ABD de Sovyetler Birliği karşısında bir müttefik edinmek istemiştir. 1972'de Amerikan başkanı Richard Nixon Mao'yla görüşmek için Pekin'i ziyaret etmiştir. Mao'nun öldüğü 1976 yılında Çin artık nükleer kapasiteye sahip önemli bir petrol üreticisidir.

1978'den 1997'ye kadar Çin'i yöneten Deng Xiaoping ekonomik büyümeye odaklanmak için kapitalist fikirleri kullanmaya yatkındır. Ancak yabancı şirketleri Çin sanayinde yatırım yapmaya davet etmek ve gelişen teknolojileri desteklemek gibi yeni ve kapsamlı tedbirler alırken, demokratik reformlar yapılmasına dönük baskıya direnmiştir.

Yeni milenyumun başlarında Çin'in ekonomik büyümesi çarpıcıdır. Çin 2001'de Dünya Ticaret Örgütüne kabul edilmiş ve 2008'de Pekin'de Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapmıştır Bazı ekonomistler Çin'in 2026'ya kadar Japonya ve Batı Avrupa'yı geride bırakan bir gayri safi yurtiçi hasılaya sahip olacağını öngörür.

Mao'nun ölümünden sonra Çin Komünist Partisi Kültür Devrimini bir felaket olarak kınamıştır. Ancak ülke görülmemiş bir ekonomik büyüme yaşarken çiftçiler ve şehirli çalışan sınıflar arasında Mao'nun halk ve kendi kendine yeterlilik odaklı ideallerine özlem duyulmaya başlamıştır. Günümüzde Mao'nun mirasının modernleşen Çin'in üzerindeki uzun gölgesi varlığını korur. ■

Mao Zedong

1893'te Hunan eyaletinden varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelen Mao Zedong 1949'dan 1976'daki ölümüne kadar Komünist Çin'in liderliğini yapmıştır. Pekin Üniversitesinde kütüphaneci olarak çalışırken komünist olmuş ve 1921'de Komünist Partinin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Altı yıl sonra milliyetçi lider Çan Kay Şek'e karşı isyan girişimi başarısız olunca Mao kırsala çekilmek zorunda kalmış ve orada 1931 yılında Çin Sovyet Cumhuriyetini ilan etmiştir. Uzun Yürüyüş sırasında liderliğini ispatladıktan sonra 1935'te Komünist Partinin kontrolünü ele geçirmiş ve 1945–49 iç savaşında Chiang'ı yenilgiye uğratmıştır.

Sadık bir Leninist olan Mao, Sovyetlerin Batıya dönük "barış içinde bir arada yaşama" politikasına karşı çıkmış ve komünizmin daha güçlü bir şekli olan Maoizmi geliştirmiştir. Ancak radikal görüşleri ve kollektifleştirme denemeleri milyonlarca kişinin acı çekmesi ve ölümüne yol açmıştır. Son eylemlerinden biri, o zamana dek Çin'i ziyaret eden ilk Amerikan başkanı olan Richard Nixon'la 1972'de bir araya gelmek olmuştur.

BURAYI CANIMIZ PAHASINA, VAR GÜCÜMÜZLE SAVUNACAĞIZ SALDIRGANLIĞA KARŞI SALDIRGANLIK, KÖTÜLÜĞE KARŞI KÖTÜLÜK

SÜVEYŞ KRİZİ (1956)

KISACA

YAKLAŞIM
Modern Ortadoğu

ÖNCE
1945 Mısır, Irak, Lübnan, Suriye, Suudi Arabistan, Kuzey Yemen ve Mavera-i Ürdün Arap Birliğini kurar.

1948 Eski Filistin topraklarında İsrail devletinin kurulması Araplar ve Yahudileri böler.

1952 Mısır'da Kral Faruk askeri darbeyle devrilir. Albay Cemal Nasır iki yıl iktidarda kalır.

SONRA
1964 Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Yahudi devletinin ortadan kaldırılması çağrısında bulunur.

1993 Oslo Görüşmeleri, FKÖ ve İsrail'in karşılıklı olarak birbirini tanımasını sağlar.

2011 Arap ülkelerinde protestocular bir dizi halk ayaklanmasıyla reformlar talep eder.

26 Temmuz 1956'da Mısır lideri Albay Cemal Abdül Nasır, İskenderiye şehrindeki kalabalığa seslenerek Batı Avrupa'ya giden petrolün büyük bir kısmının geçtiği Süveyş Kanalının millileştirildiğini duyurmuştur. Mısırlıların gözünde bu millileştirme, ülkenin 1880'lerden beri maruz kaldığı İngilizlerin emperyalist egemenliğinden kurtulmasını simgeler. Nasır'ın bu cesur hamlesine karşı Britanya, Fransa ve İsrail gizli bir plan yapmıştır. Fransa, Cezayir'deki Fransız sömürgeciliğine karşı savaşan Cezayirli direnişçileri desteklediği için Nasır'ı devirmeye isteklidir. İsrail'in de Nasır'ı devirmek için birçok nedeni

Ayrıca bakınız: Süveyş Kanalının İnşa Edilmesi 230–35 ▪ Jön Türk Devrimi 260–61 ▪ Versailles Antlaşması 280 ▪ İsrail'in Kurulması 302–03 ▪ 11 Eylül Saldırıları 327 ▪ Sovyetlerin Afganistan'ı İşgal Etmesi 341 ▪ İran Devrimi 341 ▪ ABD ve Britanya'nın Irak'ı İşgal Etmesi 341

Mısır devlet başkanı Nasır devrimin dördüncü yılını kutlamak için İskenderiye'de toplanan çeyrek milyon kişiye Süveyş Kanalının millileştirilmesini duyururken.

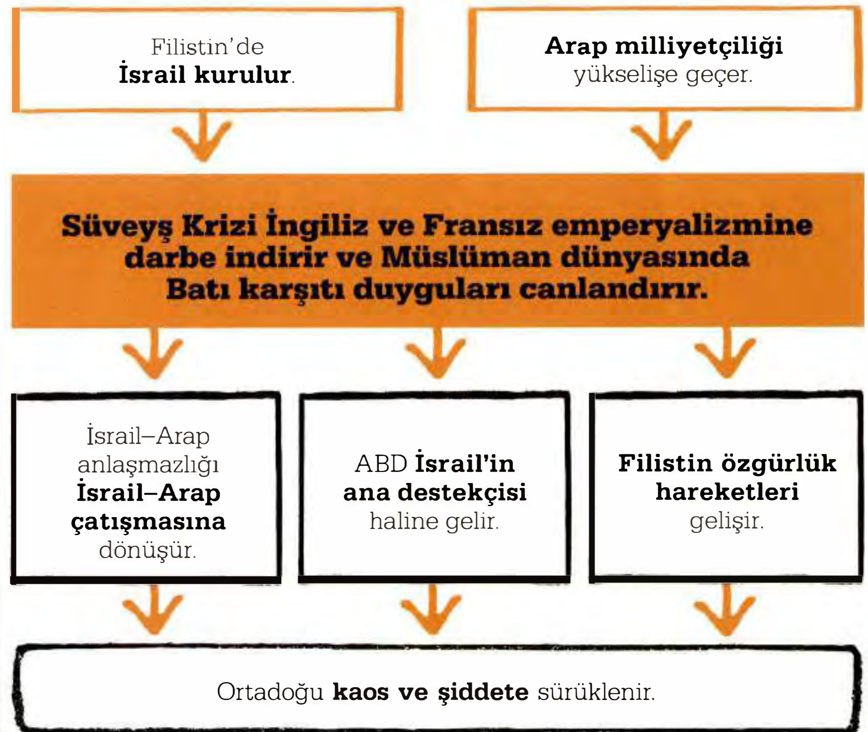
vardır; Mısır'ın İsrail bayraklı gemilerin kanaldan geçmesine izin vermemesi bunların başında gelir. Üç ülkenin üzerinde anlaştığı plana göre İsrail Mısır'a saldıracak ve birkaç gün sonra Britanya ve Fransa arabulucu sıfatıyla müdahalede bulunarak kanalın kontrolünü ele geçirecektir. 29 Ekim 1956'da İsrail saldırıya geçmiş ve 31 Ekimde İngiliz ve Fransız birlikleri çıkarma yapmıştır. Ancak çok geçmeden ateşkesin sağlanması için diplomatik baskı oluşmuştur. Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışan ABD bunun tüm bölgenin istikrarını tehdit edeceği düşüncesiyle Anglo-Fransız işgaline karşı çıkmıştır. Başkan Dwight Eisenhower ateşkesi sağlamak için Birleşmiş Milletleri devreye sokunca, İngiliz ve Fransız birlikleri aşağılayıcı bir biçimde geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Toprakların Bölünmesi

Ortadoğu'daki güçlü Batı karşıtlığı yüzyıllar öncesine dayanır. Batı'nın bölgeye artan müdahaleleri bunu beslemiştir. 1800'lerde sömürgecilik ve I. Dünya Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğunun bölünmesi, İslam'ın ilahi vahyin en yüce formu olduğuna inanan halklar için küçük düşürücüdür. 1948'de İsrail devletinin kurulması için Filistin'in bölünmesi biri Arap, diğeri Yahudi iki devletin ortaya çıkmasına yol açmış ve Filistin'deki Araplar tarafından şiddetle reddedilirken diğer Arap halklarını da öfkelendirmiştir. 1948 yılının Mayıs ve Haziran aylarındaki ilk Arap-İsrail Savaşında Irak, Lübnan, Suriye, Mavera-i Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen ve Mısır gibi Arap ülkelerinin düzenli orduları İsrail'e saldırmıştır. Savaş Araplar için yenilgiyle sonuçlanırken Filistinlilere tam bir yıkım getirmiştir: Ülkenin Arap nüfusunun yarısından fazlası mülteci konumuna gelmiş ve kendi ülkelerine sahip olma olanağını kaybetmiştir.

İddialı Planlar

Mısır, Süveyş Kanalını İsrail gemilerine kapatarak İsrail'e karşı saldırgan tutumunu sürdürmüştür. Nasır 1954'te Kral Faruk'un rejimini devirip kralı sürgüne gönderdikten sonra, İsrail'le gelecekteki çatışmalarda elini güçlendirmek için Sovyetler Birliğinden silahlar almıştır. Britanya 1956 Haziranına kadar Süveyş bölgesinden birliklerini çekmeyi kabul etmiştir. Ancak son İngiliz birlikleri Mısır'dan ayrılırken Nasır'ın iddialı kalkınma planlarını finanse etmesi Britanya ve ABD'den alacağı dış borçlara bağlıdır. Nil nehrine Asvan Barajı projesi bunların başında gelir. Britanya ve

Birleşik Devletlerin baraj inşaatı için daha önceden vaat ettiği kredi teklifini geri çekmesi Nasır'ı öfkelendirmiştir. ABD ve Britanya'nın bu tutumu Nasır'ın Sovyetlerle yakınlaşmasından ve Batı'ya sürekli sert eleştiriler yöneltmesinden kaynaklanır. Nasır bu onur kırıcı tutum karşısında derhal Süveyş Kanalını millileştirmiş ve kanal Arapların gurur kaynağı olduğu için Nasır'ın hamlesi halkın desteğini almıştır.

Nasır modernleşme yanlısı laik bir lider olarak dinle siyasetin birbirinden ayrılmasını savunmuş, bunun Arap modernitesinin ayırıcı özelliği olduğuna inanmıştır ama bu görüşü herkesçe hoş karşılanmamıştır. 1928'de Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler İslam'ın yönetimde merkezi role sahip olması gerektiğini savunmuştur. İslam'a dayalı hukuk sistemi şeriatın uygulanması için tekrar tekrar çağrıda bulunan ve Nasır'a karşı suikast girişiminde bulunan örgüt sonunda 1954 yılında yasaklanmıştır. 1967'de Arap ülkeleri Altı Gün Savaşında İsrail karşısında bozguna uğramıştır. İsrail Mısır'dan Sina, Suriye'den Golan Tepeleri ve Ürdün'den Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü almıştır: yani İsrail artık işgalci konumundadır. 1970'ler ve 80'lerde Arap–İsrail çatışması büyük ölçüde barış yönünde ilerler. 1979'da İsrail–Mısır barış müzakereleri 30 yıllık savaşı sona erdirmiştir. Ancak Filistin Kurtuluş Ordusu ve Filistinli diğer silahlı grupların yükselişi ve 1982'de İsrail'in bu grupların birçoğunun merkez üssü olan Lübnan'ı işgal etmesi bu kırılgan barışı sürekli istikrarsızlaştırmıştır.

Amerikan başkanı Jimmy Carter Beyaz Saray'da 1979'da barış antlaşmasının imzalanmasının ardından el sıkışan Mısır devlet başkanı Enver Sedat'la İsrail başbakanı Menachem Begin'in arasında.

İran–Irak Savaşı

Ortadoğu'daki birçok ülke gibi modern Irak da I. Dünya Savaşından sonra Osmanlı İmparatorluğunun kalıntıları üzerinde inşa edilmiştir. Irak etnik olarak Araplar ve Kütler arasında ve mezhepsel olarak Sünniler ve çoğunlukta olan Şiiler arasında bölünmüş bir ülkedir. 1979'da iktidara gelen Sünni lider Saddam Hüseyin, Kürtleri ve Şiileri acımasızca bastırmıştır. Mısır'daki Nasır gibi Saddam da Arap milliyetçiliğini benimsemiş ve Irak'ı seküler bir devlet anlayışıyla yönetmiştir.

1979'da İran'daki gelişmeler tüm Ortadoğu genelinde İslamcılara ilham vermiştir. İran'daki İslam devrimiyle ABD destekli şah devrilmiş ve seküler, Batılı yaşam tarzı yok edilmiştir. Şii lider Ayetullah Humeyni önderliğindeki yeni rejim, yasalarını ve ideolojisini sıkı sıkıya Kuran'ın öğretilerine dayandırmıştır. İslami devrimini ve kendi ülkesinde olası bir Şii ayaklanmasını tehdit olarak algılayan Saddam, iki ülkenin arasında kalan Şatt'ül-arab su yolu konusundaki anlaşmazlıkları bahane göstererek 22 Eylül 1980'de İran'a saldırmıştır.

Irak'ın istilası her iki ülkeyi de tüketen ve Ortadoğu'da gerginlikleri artıran sekiz yıllık bir savaşa yol açar. İran'ın baş müttefiki Suriye'dir ama Libya, Çin ve Kuzey Kore de İran'a silah göndermiştir. Irak'ın desteği ise çoğunlukla Arap Körfezi ülkelerinden gelir. İran'ı daha büyük bir güvenlik tehdidi olarak algılayan Suudi Arabistan ve Kuveyt Irak'a milyarlarca dolarlık borç temin etmiştir. Nihayetinde İran yenilgiye uğramış ve Irak bu savaş sırasında Britanya, Fransa ve ABD gibi birçok Batılı ülkenin temin ettiği silahlarla 1990'da petrol zengini Kuveyt'i işgal etmiştir. Birleşmiş Milletlerin geri çekilme talebini reddeden Saddam, Kuveyt'in Irak tarafından ilhak edildiğini ilan etmiştir. ABD koalisyon güçlerinin desteğiyle Birinci Körfez Savaşı sırasında (1990–91) Irak'a birlikler göndermiş ve Saddam'ı devirmiştir.

Birinci Körfez Savaşında Irak kuvvetleri 600'den fazla Kuveyt petrol kuyusunu ateşe vermiştir. Saddam Hüseyin'in Kuveyt petrol sahalarını kontrol etme arzusu Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgal etmesine yol açmıştır.

11 Eylül Saldırıları

ABD'nin İsrail'e devam eden desteği, İslamcılar için ciddi bir hoşnutsuzluk kaynağıdır. Petrol hırsıyla hareket eden kapitalist, seküler ABD'nin Batıyla ilgili tüm sorunları simgelediği düşünülür ve ABD'yi hedef alan terörist saldırılar artar. 11 Eylül 2001'de El-Kaide ABD'de dört hedefe şoke edici saldırıları gerçekleştirmiştir. New York City'deki Dünya Ticaret Merkezi de bu hedeflerden biridir.

11 Eylül Saldırılarına yanıt olarak Afganistan'a ABD'nin öncülüğünde başarılı bir uluslararası müdahale

> İsrail Ortadoğu haritasından tamamen silinene kadar memnun olmayacağız.
> **Muhammed Salah al-Din**
> **Mısır Dışişleri Bakanı (1954)**

gerçekleştirilmiştir. Usame Bin Ladin ve El-Kaide'ye sığınma imkanı tanıdığına inanılan Taliban rejimi devrilmiştir. 11 Eylül'den sonra "Teröre Savaş" açan Başkan Bush 2002'de İngiliz hükümetinin de yardımını alarak ulusal güvenliği tehdit eden "kitle imha silahlarını" yok etme iddiasıyla Irak'a saldırmıştır. Batı'nın Müslüman dünyasına müdahalesi, İslamcılar arasında Batı'nın İslam düşmanı olduğu inancını güçlendirmiştir.

Arap Baharı

11 Eylül Saldırıları, Arap ve Müslüman halkın mustarip olduğu temel problemlerin çözümünün zalim gözüyle bakılan yabancı güçlere saldırmaktan geçtiğini öngören radikal ideoloji ve inançtan ilham almıştır. 2011'de değişimi kendi içinde arayan ve on yıllardır süren siyasi, ekonomik ve kültürel gerilemeden dolayı kendi liderlerini suçlayan Arap gençleri tüm Arap dünyasında ayaklanmaların merkezindedir. Arap Baharı adıyla bilinen süreç yeni kuşağın düzeni değiştirme girişimidir. Eşi benzeri görülmemiş demokrasi yanlısı ayaklanmalar Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da büyük altüst oluşlara yol açmıştır. Arap Baharı 17 Aralık 2010'da Tunus'ta bir işportacının polisin acımasızlığını protesto etmek için kendini yakmasıyla başlamıştır. Tüm Tunus'a yayılan protestolarda demokrasi talepleri dillendirilmiş ve devlet başkanı Zeynel Abidin 14 Ocakta ülkeden kaçmıştır. Kargaşa işsizlikten dolayı huzursuzlukların yaşandığı Cezayir'e sıçramıştır.

25 Ocakta binlerce protestocu Mısır sokaklarını ele geçirmiş ve 18 günlük protestoların ardından devlet başkanı Hüsnü Mübarek istifa etmiştir. Şubat ortasına doğru Bahreyn'e yayılan toplumsal gösteriler acımasızca bastırılmıştır. Libya'da Muammer Kaddafi'nin muhaliflere şiddetle karşılık vermesi iç savaşa yol açmıştır. NATO öncülüğündeki uluslararası koalisyon Kaddafi'nin kuvvetlerini hedef alan hava saldırıları başlatmış ve Kaddafi 2011 Ekiminde öldürülmüştür.

Ürdün, Yemen ve Suudi Arabistan'da da ayaklanmalar gerçekleşmiştir ama sivillere en yönelik en ağır şiddet Suriye'de uygulanmıştır. Suriye devlet başkanı Beşar Esad reform vaat etse de muhalifleri bastırmak için kuvvet kullanmıştır. Bu hamle protestocuların kararlılığını pekiştirmek dışında bir işe yaramamıştır. 2011 Temmuzunda yüz binlerce insan sokaklara çıkmış ve ülke iç savaşa sürüklenmiştir. Birleşmiş Milletler raporlarına göre 2015 Ağustosuna kadar 210.000'den fazla kişi yaşamını yitirmiştir. El-Kaide'nin yerini alan aşırı dinci IŞİD (sözde Irak Şam İslam Devleti) bölgedeki kaostan faydalanarak Kuzey ve Doğu Suriye'de ve hatta Irak'ta geniş bölgelerin kontrolünü ele geçirmiştir.

Ortadoğu'da İstikrarsızlık

Süveyş Krizi Ortadoğu siyasetinde bir dönemin sonu, yeni bir dönemin başlangıcıdır. Britanya ve Fransa'nın emperyal etkilerinin aşağılayıcı bir biçimde son bulmasına işaret eder. Bu iki Avrupalı ülkenin yerini çok geçmeden ABD almıştır. Kriz, Arap milliyetçiliğini teşvik etmiş ve Arap-İsrail savaşlarına ve Filistin terörizmine kapı aralamıştır.

Modern zamanlarda Ortadoğu hiçbir zaman çok istikrarlı görünmemiştir. Din, etnisite, bölgecilik, siyaset ve ticaret uğruna savaşlar yapılır. Bu çatışmalar II. Dünya Savaşından bu yana en kötü mülteci krizine yol açmıştır; milyonlarca kişi anarşi ve fanatizmden kaçmıştır. ■

Ortadoğu'da Terör

20. yüzyılın ortasından itibaren Ortadoğu terörle anılmaya başlamıştır. İsrail-Filistin çatışması dünyanın en zorlu çatışmalarından biridir.

1964'te Arap liderler İsrail'in kurulmasını yasadışı ilan ederek Filistin Kurtuluş Örgütünü kurmuştur. FKÖ İsrail'e ve onu destekleyen Batılı hedeflere saldırmak için teröre başvurmuştur. 1970'te Filistinli militanlar üç uçak kaçırıp Ürdün çölünde patlatmıştır. 1972'de Almanya'nın Münih şehrinde düzenlenen Olimpiyat Oyunlarında İsrail kafilesi FKÖ'yle bağlantılı bir grubun saldırısına uğramıştır.

Lübnan'da kurulan İran destekli kökten dinci Şii grup Hizbullah 1983'te Amerikan donanması ve Fransız kuvvetlerinin Beyrut'taki üslerine saldırarak 298 kişinin ölümüne yol açmıştır. Hizbullah Ortadoğu'da canlı bombaların kullanılmasına öncülük etmiştir.

Hem Yahudiler hem de Müslümanlar bölgede barışı sağlamaya dönük birçok girişimi teröre başvurarak baltalamıştır.

DEMİR PERDE ARALANIYOR

BERLİN DUVARININ YIKILIŞI (1989)

KISACA

YAKLAŞIM
Komünizmin Çöküşü

ÖNCE
Ağustos 1989 Polonya'da 45 yıl sonra komünist rejim son bulur. Dayanışma Sendikası komünist olmayan yeni bir hükümet kurar.

23 Ağustos 1989 Estonya, Litvanya ve Letonya'da iki milyon kişi Sovyet egemenliğini protesto etmek için insan zinciri oluşturur.

11 Eylül 1989 Macaristan Doğu Alman mültecilerin ayrılmasına imkân tanımak için Avusturya sınırını açar.

SONRA
3 Aralık 1989 ABD ve SSCB ortaklaşa Soğuk Savaşın sona erdiğini ilan eder.

3 Ekim 1990 Almanya yeniden birleşir.

Aralık 1991 Sovyetler Birliği 15 ayrı devlete bölünür.

Gorbaçov SSCB'nin devlet başkanlığına seçilir. **Radikal siyasi ve ekonomik reformlar** uygular.

Bu demokratikleşme süreci **Soğuk Savaş gerilimlerini** azaltır.

Gorbaçov'un uydu komünist rejimleri desteklemek için **askeri güç kullanma niyeti** yoktur.

Doğu Avrupa'da **ayaklanmalar** gerçekleşir ve **komünist rejimler** devrilir.

Berlin Duvarı yıkılır ve çok geçmeden Sovyetler Birliği dağılır.

Doğu ve Batı Berlin'i ayıran Berlin Duvarı on yıllar boyunca Sovyet komünizmiyle Batı kapitalizmi arasındaki Soğuk Savaşın simgesi olarak ayakta kalmıştır. 9 Kasım 1989'da Batı Alman hükümeti seyahat kısıtlamalarını kaldırmış ve binlerce kişi duvara yönelmiştir. Batı Alman sınır muhafızları coşkulu kalabalıklara karşı koyamamıştır. 10 Kasım'da yaşanan olağandışı sahnelerde her iki taraftan askerler Berlinlilerin duvarı yıkmasına yardımcı olmuştur. Sonraki iki gün boyunca 3 milyonu aşkın kişi sınırı geçmiştir.

Ayrıca bakınız: Ekim Devrimi 276–79 ▪ Stalin'in İktidara Gelmesi 281 ▪ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93 ▪ Berlin Ablukası 296–97 ▪ Uzun Yürüyüş 304–05 ▪ Küba Füze Krizi 308–09 ▪ Sputnik'in Uzaya Fırlatılması 310 ▪ Kızıl Ordu Fraksiyonunun Terörist Faaliyeti 341

Berlin Duvarının Yıkılışı birçok insan için özgürlük anlamına gelir. Çok geçmeden Almanya birleşir, Sovyetler Birliği dağılır ve Doğu Avrupa'da komünizm son bulur.

Doğu Bloğunun Yönetimi

II. Dünya Savaşının sonunda SSCB tüm Doğu Avrupa ülkelerinde komünizm karşıtı partileri yasaklamış ve her türlü muhalefeti acımasızca bastırarak Sovyetler liderliğinde uydu devletlerden bir blok oluşturmuştur. 1956 Sonbaharında Macaristan komünist hükümete karşı ayaklanmış ama direniş Sovyet tankları tarafından bastırılmıştır. 1968'de SSCB fazla liberal bulduğu hükümeti devirmek için Çekoslovakya'yı işgal etmiştir.

1960'larda Almanya halen Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünmüş durumdadır ve eski başkent Berlin de Müttefiklerin etkin olduğu Batı Berlin ve Sovyetlerin kontrolündeki Doğu Berlin olmak üzere iki parçadır. Her iki taraf da kendi Alman yönetimine sahiptir: Batı'da demokratik, Doğu'da komünist rejim vardır. Binlerce Doğu Alman Batı'ya kaçmıştır ve ülkede kalifiye çalışan kaybı yaşanmıştır. 13 Ağustos 1961'de hükümet bir çit çekerek Doğu Berlin'i Batı Berlin'den ayırmıştır. Zamanla daha da güçlendirilen bu bariyer şehri, ulusu, aileleri ve arkadaşları birbirinden ayırmıştır.

1985'te Mikhail Gorbaçov Sovyet Komünist Partisinin genel sekreterliğine atanmıştır. Batıyla daha sıcak ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen Gorbaçov yeni reformlar uygulamıştır: *glasnost* (siyasi "açıklık") ve *perestroyka* (liberal ekonomik "yeniden yapılan"). Kritik biçimde Doğu Bloğu ülkelerinde siyasi reform yasağını kaldırmıştır.

Komünizmin Yıkılışı

Sovyet askeri müdahale tehdidi ortadan kalkınca tüm Doğu Bloğu ülkelerindeki vatandaşlar komünist rejimi sona erdirmek için protestolara başlamıştır. 1989 Haziranında Polonya'da daha önce yasaklanmış bir sendika olan Dayanışma Hareketi yapılan seçimlerde koalisyon hükümetinin başına gelmiştir. Reform talepleri ivme kazanınca Doğu Alman hükümeti vatandaşlarının Berlin Duvarı da dahil her türlü sınırı aşarak Batı Berlin'i ziyaret edebileceğini duyurmuştur.

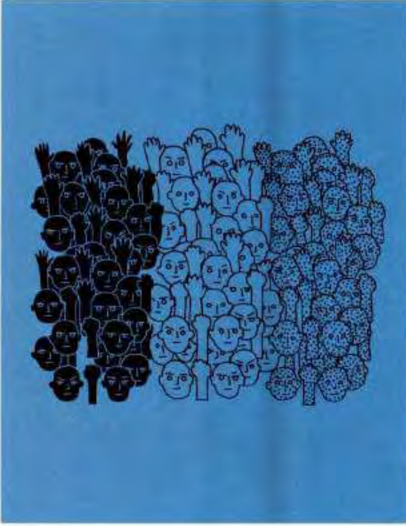
Berlin Duvarının yıkılışı tarihi bir andır. Soğuk Savaşın sona erdiği ve Sovyetler Birliği'nin dağıldığı bir dönemi başlatır. Milyonlarca kişinin daha serbestçe dolaşmasına imkân tanır ve Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nin kapalı ekonomilerinin dünyaya açılmasını sağlar. Birçok eski komünist ülke NATO'ya kabul edilir ve Avrupa Birliğine katılır.

1989'da dünyanın seyri değişmiştir. Doğuda komünizm son bulmuştur ve yeniden birleşen Almanya artık Avrupa'nın merkezindeki yerini almaya hazırdır. ■

Sovyetler Birliğinin Dağılması

1985'te Mikhail Gorbaçov durgunlaşan Sovyetler Birliği'nin lideri olmuştur. *Glasnost* ve *perestroyka* adıyla bilinen radikal reformlar gerçekleştirmiş ve 1989 Temmuzunda Varşova Paktı bünyesindeki ülkelerin açık çekişmeli seçimler gerçekleştirebileceğini duyurmuştur. Polonyalılar, Çekler, Macarlar ve diğerleri demokratik hükümetleri tercih ederek Sovyetler Birliğini istikrarsızlaştırır.

1991 Temmuzunda komünizm karşıtı Boris Yeltsin Rusya'nın devlet başkanlığına seçilmiştir. Bir ay sonra komünistlerin darbe girişimi Gorbaçov'u zayıflatınca Yeltsin'in eli güçlenmiştir. Yeltsin Rusya'da Komünist Partiyi yasaklamış ve Sovyetler Birliğinden ayrılmayı kabul eden Ukrayna ve Belarus liderleriyle gizlice görüşmüştür. Gorbaçov 1991 Noelinde istifa edince Yeltsin yeni Rusya devletinin başkanı olmuştur. Eski imparatorluk 15 bağımsız devlete bölünmüş ve SSCB son bulmuştur.

TÜM İKTİDAR HALKA

1968 PROTESTOLARI

KISACA

YAKLAŞIM
Savaş Sonrası Radikal Siyaset

ÖNCE
1963 Betty Friedan'ın *Kadınlığın Gizemi* adlı kitabı kadın hakları hareketini yeniden ateşler.

1967 Berlin'de gösterici öğrencilerden Benno Ohnesorg'un öldürülmesi isyanı ateşler.

Mart 1968 İtalya'daki göstericiler polisin acımasızlığını protesto eder.

SONRA
1969 Chicago'daki "Gazap Günleri" gösterilerinde Vietnam Savaşı ve Amerikan ırkçılığını protesto etmek için şiddete başvurulur.

1970'ler Radikal grup Japonya Kızıl Ordusu Japonya'da Amerikan üslerinin varlığını protesto eder.

1978 İtalya'da Kızıl Tugaylar sol eğilimli terör saldırılarının bir parçası olarak eski başbakan Aldo Moro'yu rehin alır.

1968'de Fransa'da Paris'in bir banliyösündeki Nanterre Üniversitesinde elverişsiz kampüs tesisleri hakkındaki küçük bir protesto gösterisi tüm ülkeye yayılmıştır. Mart ayında çevik kuvvet polisi olaylara müdahale edince Nanterre'ye yüzlerce öğrenci akın etmiştir. Mayısa kadar ayaklanma Paris'in merkezine taşınmış ve protestocuların sayısı binleri bulmuştur. Göstericiler devrimci toplumsal değişim ve hükümetin istifası taleplerini dillendirirken sokaklardaki gerginlik tırmanmıştır. Birkaç gün içinde 8 milyon işçi sendika onayı olmadan greve çıkarak Fransa'da hayatı durdurmuştur.

Önemli Bir Yıl

Fransa'nın devrimin eşiğine gelişi, küresel protestoların yaşandığı 1968 yılının dönüm noktasıdır. Gösterilerin çoğu Vietnam Savaşına karşıdır ama birçok insan baskıcı rejimlere de karşı yürümüştür. Siyaset radikalleşir: cinsel azınlıklar "toplum önüne çıkar", kadınlar özgürlük mücadelesi verir ve cinsel eşitlik talepleri dillendirilir. ABD'de Kara Panterler gibi gruplar ırksal eşitlik için savaşır. Rudi Dutschke önderliğindeki Alman Öğrenci Hareketi II. Dünya Savaşının parçası olan yaşlı nesle karşı çıkar.

Fransa'daki seçimlerde hükümetin ezici bir destek almasıyla protestolar zayıflamıştır. 1968'in devrimci hareketleri sonunda başarısız olsa da bir kuşağa otoriteyi sorgulatmıştır. Bunun ardından toplumsal adalet için mücadele verdiğini ileri süren ve bu uğurda bombalama ve adam kaçırma gibi yöntemler kullanan solcu terörist gruplar yükselişe geçmiştir. ■

> Önemli olan şey eylemin herkesin olanaksız gördüğü bir zamanda gerçekleşmesidir.
> **Jean-Paul Sartre**

Ayrıca bakınız: Gana'nın Bağımsızlığa Kavuşması 306–07 ▪ Washington Yürüyüşü 311 ▪ Tonkin Körfezi Olayı 312–13 ▪ De Gaulle'ün Beşinci Cumhuriyeti Kurması 340 ▪ Kızıl Ordu Fraksiyonunun Terörist Faaliyeti 341

ASLA, ASLA, BİR DAHA ASLA

NELSON MANDELA'NIN SERBEST BIRAKILMASI (1990)

KISACA

YAKLAŞIM
Apartheid Rejiminin Son Bulması

ÖNCE
1948 Ulusal Parti iktidara gelerek apartheid (ayrımcılık) politikasını uygular.

1960 Sharpeville'de yetmiş siyah protestocu öldürülür; Afrika Ulusal Kongresi yasaklanır.

1961 Güney Afrika cumhuriyeti ilan ederek Milletler Topluluğundan ayrılır. Mandela Afrika Ulusal Kongresinin askeri kanadının başına geçer.

SONRA
1991 F. W. De Klerk apartheid yasalarını fesheder; uluslararası yaptırımlar kaldırılır.

1994 İlk demokratik seçimlerin ardından Güney Afrika BM Genel Kuruluna katılır.

1996 Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu apartheid döneminde işlenen insan hakları suçları hakkında duruşmalara başlar.

Nelson Mandela 1964'te Sharpeville'de düzenlenen apartheid karşıtı protestolardaki rolü yüzünden ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Afrika Ulusal Kongresinin militan bir üyesi olan Mandela egemen beyaz hükümetin uyguladığı ırk ayrımcılığı sistemine (apartheid) karşı kampanyalar düzenlemiştir. Hapisteyken ırksal eşitlik mücadelesinin sembolü haline gelmiş ve 1990'da serbest bırakıldığında büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Ulusal Parti 1948'de iktidara geldikten sonra beyaz Afrikanerler acımasız bir apartheid politikası uygulamıştır: Siyah insanlar ayrımcılığa tabi tutulmuş ve oy kullanamamıştır. Apartheid karşıtı hareketin içinde yer alanların birçoğu Güney Afrikalı beyazların da desteğini kazanan şiddetten uzak protestolar düzenlemiştir. Apartheid dünya çapında lanetlenmiş ve Güney Afrika'ya sıkı uluslararası yaptırımlar uygulanmıştır.

Dostlar, yoldaşlar, Güney Afrikalılar, sizi barış, demokrasi ve herkes için özgürlük adına selamlıyorum.
Nelson Mandela

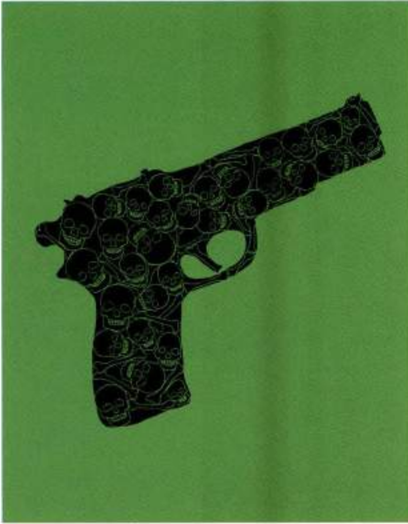

Yeni Bir Şafak

Başkan F. W. De Klerk 1990'da Afrika Ulusal Kongresinin yasağını kaldırarak dünyayı şaşkına çevirmiştir. Kökten değişim ihtiyacını gören Klerk, apartheid sistemini sona erdirmek için iki yıl boyunca gizlice müzakereler yürütmüştür.

1994'te çok ırklı seçimler gerçekleşmiş ve Mandela ezici bir farkla galip gelmiştir. Mandela'nın serbest bırakılması 20. yüzyılın sonlarındaki dönüm noktalarından biridir; Güney Afrika'da 300 yıllık beyaz egemenliğinin son bulduğuna işaret eder. Güney Afrika birçoklarının korktuğunun aksine kanlı bir iç savaş yaşanmadan çok ırklı demokrasinin hakim olduğu bir ülkeye dönüşür. ■

Ayrıca bakınız: Köle Ticareti Yasası 226–27 ▪ Berlin Konferansı 258–59 ▪ Gana'nın Bağımsızlığa Kavuşması 306–07 ▪ Washington Yürüyüşü 311

HİÇBİR YAŞAM UMUDU BIRAKMAYAN KATLANILMAZ BİR GÜVENSİZLİK ORTAMI YARATIN

SARAYBOSNA KUŞATMASI (1992–1996)

KISACA

YAKLAŞIM
SSCB'nin Dağılmasından Sonraki Çatışmalar

ÖNCE
9 Kasım 1989 Berlin Duvarının yıkılması Almanya'nın yeniden birleşmesine zemin hazırlar.

1989 Romanya acımasız Nikolay Çavuşesku rejimi devrilir.

1990 Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'da yeni kurulan merkez sağ partiler iktidara gelir.

1992–95 Bosna Hersek'teki savaş yaklaşık 100.000 kişinin ölümüyle sonuçlanır.

SONRA
1998–99 Kosova'da etnik Arnavutlar ve etnik Sırp gruplar arasında savaş patlak verir. NATO birlikleri müdahale eder.

2014 Doğu Ukrayna'da Ruslar ve Ukraynalılar arasında çatışmalar yaşanır.

Saraybosna Kuşatması, Yugoslavya İç Savaşındaki (1991–2002) en büyük trajedilerden biridir. 44 aylık kuşatma boyunca şehrin gıda kaynakları ve elektriği kesilmiş ve sivil nüfus milliyetçi Bosnalı Sırplar tarafından bombalanmıştır. Binlerce Bosnalı Müslüman hedef alınmış ve öldürülmüştür.

Yeni Bir Milliyetçilik Dalgası

Yugoslavya her biri kendi başbakanı ve anayasasına sahip altı sosyalist cumhuriyetten oluşur: Hırvatistan, Karadağ, Slovenya, Bosna Hersek, Makedonya ve Sırbistan. Önemli bir komünist lider olan Josip Broz Tito 1953'ten 1980'e kadar Yugoslavya'daki merkezi iktidarı elinde tutmuştur.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Doğu Avrupa'yı milliyetçilik dalgası sarar. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık taleplerine Sırbistan karşı çıkmış ve Doğu Hırvatistan'daki Vukovar şehri Sırp lider Slobodan Miloseviç komutasındaki Yugoslav ordusu tarafından yerle bir edilmiştir. Bosna 1992'de bağımsızlığını ilan edince şiddet daha da yoğunlaşmıştır. Bosnalı Sırplar yeni Bosna Hersek Cumhuriyetinden ayrılarak etnik olarak tamamen saf bir Sırp Cumhuriyeti kurmak ister. Komşu Sırbistan tarafından desteklenen milliyetçi Bosnalı Sırplar, Sırp olmayanları sürmek için harekete geçmiş ve Saraybosna Kuşatması sırasında çoğunluktaki Bosnalı Müslüman nüfusu hedef almıştır.

Bosna Savaşı 1995'te son bulsa da etnik Arnavutların ayrılıkçı bir hareket başlattığı Kosova'da çatışmalar devam etmiştir. Etnik milliyetçilik Dağlık Karabağ'da ve Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Ermeni karşıtı kanlı kıyımlara da yol açmıştır. Gürcistan'da Gürcüler ve Abhazlar arasında şiddet olayları yaşanmıştır.

Yugoslavya'daki savaşlar, küresel toplumun genel istikrarı tehdit eden veya kabul edilemez insani acılara veya hak ihlallerine yol açan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma sorumluluğunu gündeme getirmiştir. ■

Ayrıca bakınız: Ekim Devrimi 276–79 ■ Nazilerin Polonya'yı İşgali 286–93 ■ Berlin Duvarının Yıkılışı 322–23

BUGÜN YAŞAM TARZIMIZ, ÖZGÜRLÜĞÜMÜZ SALDIRIYA UĞRADI

11 EYLÜL SALDIRILARI (2001)

KISACA

YAKLAŞIM
İslami Köktenciliğin Yükselişi

ÖNCE
1979 İran İslam Devrimi, Batı yanlısı şahın yerine Şii din adamı Ayetullah Humeyni'yi getirir.

1989 Sovyet birlikleri Afganistan'dan ayrılırken Usame bin Ladin yeni bir cihat (savaş) başlatmak için El-Kaide'yi kurar.

26 Şubat 1993 El-Kaide New York'taki Dünya Ticaret Merkezine saldırarak emellerini ortaya koyar.

SONRA
2004 El-Kaide Irak'ta Sünni Müslümanları Amerikan birliklerine karşı ayaklanmaya teşvik eder. İspanya'nın Madrid şehrindeki bombalamalarda 190 kişi ölür.

Şubat 2014 Terörist grup IŞİD Irak ve Suriye'yi içine alan bir İslam halifeliği kurmaya çalışır ve etkisini tüm dünyaya yayar.

11 Eylül 2001'de aşırı İslamcı bir grup ABD'ye yıkıcı bir saldırı gerçekleştirmiştir. Kaçırılan dört uçaktan ikisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezine, biri Washington DC'deki Pentagon'a ve biri de Pennsylvania'ya çarpmıştır. Patlamalarda neredeyse 3000 kişi hayatını kaybetmiştir.

Aşırılığın Tohumları

11 Eylül aşırı İslamcıların Amerikan topraklarında düzenlediği ilk terör saldırısı değildir. 26 Şubat 1993'te militan İslamcı örgüt El-Kaide bağlantılı olduğu düşünülen kişilerce Dünya Ticaret Merkezine bomba atılmıştır. Bazı Müslümanlar İsrail'le çatışmalar sırasında radikalleşmiş ve uluslararası terörizmi benimsemiştir. 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi dünyanın dört bir yanından Müslüman militanları işgalcilerle savaşmaya yöneltmiştir. Usame Bin Ladin yaklaşık olarak bu tarihlerde El-Kaide'yi kurmuştur. İstihbarat raporlarına göre 11 Eylül Saldırılarının arkasındaki isimdir. Bin Ladin 2011'de öldürülmüştür.

> Biz ölümü sizin hayatı sevdiğinizden daha çok seviyoruz.
> **El-Kaide'nin Düsturu**

Suriye'de 2011'den beri devam eden iç savaş ve Amerikan kuvvetlerinin Irak'tan ayrılmasından sonra oluşan iktidar boşluğu IŞİD'in (sözde Irak Şam İslam Devleti) doğmasına zemin hazırlamış ve bölgedeki birçok kent IŞİD tarafından ele geçirilmiştir.

11 Eylül olayları ABD topraklarındaki en büyük terörist saldırıdır. Bölgesel terörist gruplardan oluşan dağınık bir ağ tarafından Londra, Madrid ve Paris'te gerçekleştirilen saldırılar aşırı İslamcı terörizm tehdidine tüyler ürpertici bir boyut katmıştır. ■

Ayrıca bakınız: Jön Türk Devrimi 260–61 ▪ İsrail'in Kurulması 302–03 ▪ Süveyş Krizi 318–21

GEZERKEN DÜNYAYI ETKİLİYORSUNUZ

İLK WEB SİTESİNİN AÇILMASI (1991)

KISACA

YAKLAŞIM
İletişim ve Bilgisayar

ÖNCE
1943–44 John Mauchly ve J. Presper Eckert dijital bilgisayarların öncüsü Elektronik Sayısal Entegreli Hesaplayıcıyı inşa eder.

1947 Transistor küçük, etkili elektroniği mümkün kılarak ev bilgisayarları gibi daha sonraki gelişmelerin önünü açar.

1962 TV sinyalleri, telefon çağrıları ve faks görüntülerini uzay üzerinden gönderen Telstar 1 uydusu fırlatılır.

1980'ler İlk cep telefonları piyasaya sürülür.

SONRA
2000'ler Kablosuz iletişimdeki patlama neredeyse tüm insanlığı bağlar.

2003 Skype'ın icadı internet üzerinden ücretsiz iletişimi mümkün kılar.

Amerikan ordusu **İleri Araştırma Projeleri Kurumu Ağı** (ARPANET) kurulur.

→ **ARPANET** gelişip büyüyerek **internet haline gelir.**

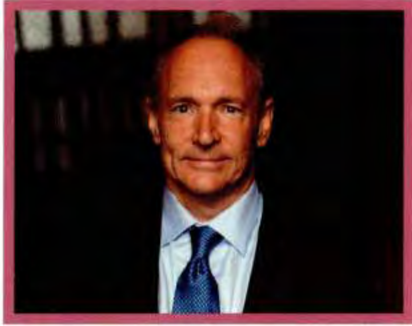
↓ **Kullanıcıların internette dolaşmasına imkân tanıyan ilk web sitesi açılır.**

↓ Web milyonlar tarafından kullanılan **küresel iletişim aracı** haline gelir.

↓ İnternet **bilgi paylamışını ve ticareti** kökten değiştirir.

"World Wide Web" adını taşıyan ilk web sitesi, World Wide Web projesi ve web sayfalarının nasıl yaratıldığı hakkında temel bilgiler sunar. İsviçre'nin Cenevre şehrindeki Avrupa Nükleer Araştırma Örgütünde (CERN) görev yapan İngiliz bilgisayar bilimci Tim Berners-Lee tarafından kurulmuştur. Berners-Lee'nin amacı üniversite ve araştırma kurumlarındaki bilim insanları arasında fikir paylaşımını hızlandırmaktır. Dünya çapında bilgilerin paylaşıldığı bir bilgisayar ağı kurulması fikrini ilk olarak 1989'da ortaya atmıştır. 1991'de hayata geçirdiği web site-

Ayrıca bakınız: Amsterdam Borsasının Açılması 180–83 ▪ Darwin'in *Türlerin Kökeni*'ni Yayımlaması 236–37 ▪ Berlin Ablukası 296–97 ▪ Sputnik'in Uzaya Fırlatılması 310

World Wide Web'in yaratıcısı **Sör Tim Berners-Lee** genç yaştan itibaren bilgisayarlara büyük ilgi duymuştur. Günümüzde açık ve serbest internetin bir savunucusudur.

sine CERN araştırmacılarından oluşan küçük bir grup erişebilmiştir. Berners-Lee kritik biçimde CERN'i World Wide Web'i dünyaya serbest kaynak olarak sunmaya ikna etmiştir.

World Wide Web ancak telefon, televizyon, radyo ve internet gibi mevcut teknolojilerin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmış olsa da bilgisayar ve iletişim dünyasında köklü bir devrim yapmıştır.

İnternet

Sovyetler Birliği'nin 1957'de Sputnik 1 uydusunu fırlatması, ABD Savunma Bakanlığını olası bir nükleer saldırıdan sonra iletişim araçlarını düşünmeye itmiştir. Bunun sonucunda 1969'da ilk başta sadece dört bilgisayarlık bir sistem olan ARPANET (İleri Araştırma Projeleri Kurumu Ağı) kurulmuştur. 1980'lerin ortasında birbiriyle bağlantılı bilgisayarların genişleyen ağı internet adıyla anılmaya başlamıştır. Hem internet hem de World Wide Web o tarihte henüz akademiler ve araştırma kurumlarıyla sınırlıdır.

1993'te Mosaic adındaki kullanıcı dostu web tarayıcısıyla web daha genel kullanıma açılmıştır. Mosaic hem metinler hem de resimleri gösterebilir ve kullanıcılar artık fareyle tıklayarak web linklerini takip edebilir. Web internetle eş anlamlı hale gelse de bunlar birbirinden farklıdır. World Wide Web internette dolaşmayı kolaylaştırmış ve internetin etkili bir iletişim şekli haline gelmesini sağlamıştır.

Bilgisayar Devrimi

1981'de IBM 5150 kişisel bilgisayarın tanıtılması, ev ve ofis bilgisayarlarında bir devrimdir. Büyük ofis bilgisayarlarından daha küçük ve daha ucuz olan IBM 5150 ve sonraki versiyonları internet ve e-posta erişimine sahiptir. Kişisel bilgisayarlarla birlikte internette büyük bir gelişme yaşanmıştır. İlk arama motorları 1990'ların başlarında ortaya çıkmıştır: Web aramalarıyla neredeyse eşanlamlı hale gelen Google biraz daha sonra 1997'de kurulmuştur. 1994'te çevrimiçi satış sitesi Amazon'un açılması insanların alışveriş şeklini kökten değiştirmiştir. Artık kitap ve CD'lerden otel rezervasyonları ve uçak biletlerine kadar her şey evden rahatça satın alınabilir.

İşletmelerin faaliyet şeklinde de önemli değişimler olmuştur: İnternetin hızı ve verimi sayesinde iletişim gelişmiş ve küreselleşme artmıştır. Dünya artık çok daha küçük bir yer gibi görünür. Dünyanın her yerinde faaliyet göstermek daha kolay olduğu için işler daha çok dışarıdan destek alınarak yapılır ve şirketler fiilen "ulussuzdur".

Bir sonraki teknolojik ilerleme dalgasında küçük entegre devreler veya "çipler" üzerindeki elektronik bileşenler sayesinde cihazlar daha küçük ve daha mobil hale gelmiştir.

Gelecek "Şimdi"

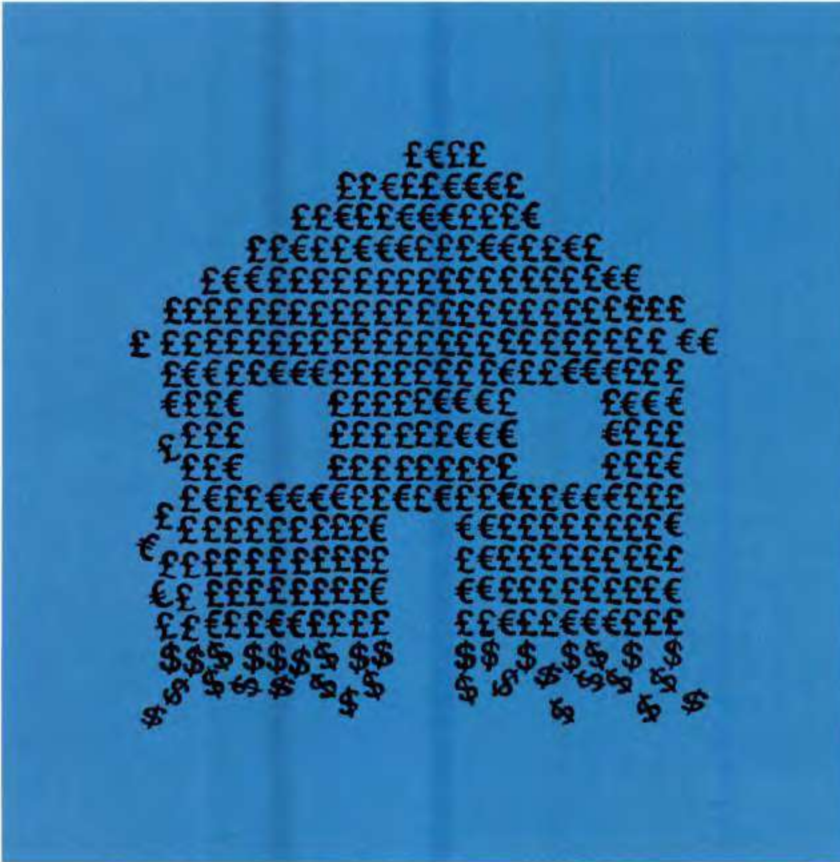
Mikroçip teknolojisinin tanımında en büyük etkiyi 2007'de Apple iPhone'un tanıtılması yaratmıştır. Akıllı telefonlar interneti mobil kaynak haline getirir. Kablosuz bağlantılar seyahat halindeyken örneğin haberlere ve uydu navigasyonuna erişim sağlar. Bilgiler ve fikirler Facebook ve Twitter gibi sosyal ağ siteleri aracılığıyla bir tek düğmeye basılarak her yerden paylaşılabilir. Akıllı telefonlar eğitim, sağlık ve kültürü de etkiler ve siyasi manzarayı değiştirir; protestocular rejimleri devirmek için sosyal medya aracılığıyla eylemler organize eder. 2010 yılında başlayan Arap Baharı gibi ayaklanmalar kısmen eylemcilerin internet üzerinden iletişim kurmasıyla güç kazanmıştır. İnternet aktivizmi veya "kliktivizm" fikirleri paylaşmak, farkındalık yaratmak veya bir davayı desteklemek için etkili bir yoldur. 3 milyardan fazla kullanıcısı bulunan World Wide Web modern günlük hayatın her yönünü dönüştürmüştür. ■

> Gutenberg'in matbaa makinesi ortaçağı nasıl dönüştürdüyse, enformasyon akışı da kültürümüzü en az o kadar dönüştürecektir.
>
> **Bill Gates**

ortadan kaldırmayı vaat eder.

AMERİKAN MORTGAGE PİYASALARINDA BAŞLAYAN KRİZİN DÜNYANIN MALİ SİSTEMİNİ ÇÖKÜŞÜN EŞİĞİNE GETİRMESİ

KÜRESEL MALİ KRİZ (2008)

KISACA

YAKLAŞIM
Küreselleşme ve Eşitsizlik

ÖNCE
1929 Wall Street'in çöküşü 20. yüzyıldaki en büyük ekonomik kriz olan Büyük Buhrana yol açar.

1944 44 ülkenin temsilcisi küresel mali sistemi yeniden şekillendirmek için ABD'nin New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods'ta bir araya gelir.

1975 Fransa, İtalya, Almanya, Japonya, Britanya ve ABD uluslararası ticareti güçlendirmek için G6'yı (Altılı Grup) kurar.

1997–98 Endonezya'da başlayan ve tüm dünyaya yayılan Asya mali krizi 2008'deki olayların habercisidir.

SONRA
2015 Dünya liderleri 2030'a kadar dünyada yoksulluğu

21. yüzyılın dönümü dünya çapında bir ekonomik durgunluğun tedirgin edici işaretlerini vermiştir. Düşük faiz oranları ve düzenlemeye tabi tutulmayan krediler gittikçe daha çok insanın sürdürülemez borç yükü altına girmesine yol açmıştır. ABD'de başta olmak üzere bankalar zayıf kredi geçmişine sahip müşterilere konut kredileri vermiştir. Bu mortgage türüne "yüksek risk faizli mortgage" adı verilir. İnsanların mortgage ödemelerini zamanında yapamaması durumunda evlerine el konulabileceği ve bu konutların satışından kâr elde edilebileceği düşünülmüşse de bu konut fiyatlarındaki artışa bağlı bir

Ayrıca bakınız: Wall Street'in Çöküşü 282–283 ▪ 1968 Protestoları 324 ▪ İlk Web Sitesinin Açılması 328–29 ▪ Dünya Nüfusunun 7 Milyarı Aşması 334–39

durumdur. 2007'de faiz oranlarındaki gerilemeyle birlikte konut fiyatları da düşmüştür. ABD genelinde birçok ipotek borçlusu aylık ödemelerini geciktirmeye başlayınca paralarını hiç geri alamamaktan korkan bankerler zararına da olsa konutlara el koymuştur.

Krizin Avrupa'ya Yayılması

2007 yılının Ağustos ayında Fransız bankası Paribas yüksek risk faizli mortgage piyasasında risk altında olduğunu duyurur. Bankalar geri alınamayabilecek riskli kredilere trilyonlarca dolar yatırım yaparak kumar oynamıştır. Panik baş göstermiş ve bankalar birbirlerine borç vermeyi durdurmuştur. İngiliz bankası Northern Rock kullanıma hazır nakit sıkıntısıyla karşılaşır ve İngiliz hükümetinden acil kredi talep etmek zorunda kalır.

Dünya genelinde hisse senetleri dibe çakılmaya başlar. 2008 Eylülünde Amerikan mortgage kurumları Fannie Mae ve Freddie Mac hükümet tarafından kurtarılırken, güçlü yatırım bankası Lehman Brothers iflasını ilan etmiştir. Amerikan hükümeti yüksek risk faizli mortgage piyasasında çok faal olan Lehman Brothers'ı fazla batık görmüş ve kurtarma girişiminde bulunmamıştır.

Finans piyasalarındaki çalkantı birçok Batı ekonomisine ciddi bir gerileme yaşatır. Hisse senetleri dibe çakılır ve hükümetlerin daha az harcama yapmasından dolayı dünya ticareti azalır. İrlanda ekonomi durgunluğa yenik düşen ilk Avrupa ülkesi olmuştur. İzlanda hükümeti ülkenin iflasın eşiğine gelmesinin ardından 2008 Ekiminde istifa

Uzun bir ticari geçmişe sahip yatırım bankası **Lehman Brothers**, yüksek risk faizli mortgage piyasasındaki çöküşün ardından 15 Eylül 2008'de iflasını açıklar.

1973–74'te Batılı ülkeleri vuran petrol krizi Yom Kippur Savaşının sonucudur. ABD'de benzinin karneye bağlanması burada görüldüğü gibi uzun kuyruklara yol açmıştır.

etmiştir. ABD, Çin, Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerdeki hükümetler ekonomiyi canlandırmak için teşvik paketlerini devreye sokar; hükümet harcamaları artırılırken vergiler düşürülür. Avrupa başta olmak üzere bazı ülkelerde ise kemer sıkma, kamu harcamalarını dondurma ve vergileri artırma gibi tedbirler tercih edilir. Avrupa genelinde bu tedbirlere karşı protestolar ve grevler yayılmıştır. Avrupa Birliği (AB) Portekiz, İspanya ve Yunanistan'a borçlarını azaltmaları için baskı uygulamıştır. AB Euro bölgesini korumak ve Euro'yu canlı tutmak için milyarlarca Euro'yu gözden çıkararak zayıf ekonomileri desteklemiştir. Ancak ekonomik krizin etkisi yıkıcıdır; birçok insan evini ve işini kaybeder. Bu II. Dünya Savaşından beri en kötü ekonomik çöküştür.

Savaş Sonrası Ekonomi

II. Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın büyük bir kısmı, Japonya, Çin ve Sovyetler Birliği'nin savaşın yaralarını sarması zaman almıştır. Savaş sırasında mühimmat üretiminde büyük bir artış yaşayan ve savaşın yıkımından kurtulan ABD daha da yüksek seviyelerde üretime devam eder ve dünya ekonomisine egemen olur. Savaş sonrası ekonominin planlayıcıları endüstriyel güç ve dolarda istikrarı temel alan yeni bir ekonomik düzen amaçlar. 1944'te küresel ticareti canlandırmak için Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştur. ABD'nin savaş sonrasındaki güçlü ekonomisi ve Batılı ülkelere yardım etmeye dönük bir Amerikan inisiyatifi olan 1947 Marshall Planı kapitalizmi ve ülkeler arasında serbest mal alım satımını teşvik ederek dünya ticaretine canlılık kazandırmıştır. 1947'de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması dünya genelinde piyasaları açmak için gümrük tarifelerinin kaldırılmasını öngörür.

Asya Kaplanları

Bu süreçte Japonya muazzam bir ekonomik büyüme yakalamıştır. Japon hükümeti verimliliği esas alan reformlar uygulamış ve ithalata kısıtlamalar getirmiştir. Japonya Gümrük Tarifeleri Antlaşmasını 1955 yılına kadar imzalamaz. Kömür ve çelik sanayilerinin yanı sıra gemi inşası ve otomobil üretimine büyük yatırımlar yapılır. 1960'larda Japonya kamera ve bilgisayar çipleri gibi ileri teknoloji ürünlerinde uzmanlaşmıştır. Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Malezya gibi ülkeler de elektronik ve teknoloji odaklı benzer bir büyüme yakalar. Bu ülkelerin başarılı ekonomileri "Asya Kaplanları" adıyla anılır.

Petrolün Rolü

1970'ler itibariyle dünya zengin sanayi ülkeleri ve kalkınmakta olan yoksul ülkeler olmak üzere ikiye bölünmüştür ve petrol gittikçe daha çok önem kazanır. 1960'ta Suudi Arabistan, Mısır, Irak ve İran'ı kapsayan Petrol İhracatçısı Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC) kurulmuştur. Diğer ülkelerdeki petrol rezervleri azaldıkça bol petrol rezervine sahip İran Körfezinin çevresindeki ülkeler egemen hale gelmiştir. 1973 yılının Ekim ayında Yom Kippur Savaşında Mısır ve Suriye İsrail'e saldırınca OAPEC İsrail'e yardım eden tüm ülkelere petrol ambargosu uygulamış ve fiyatlar üçe katlanmıştır. Petrol olmadan sınai üretim de düşmüştür. ABD petrol ambargosunun kaldırıldığı 1974 Martına kadar benzini karneye bağlamak zorunda kalır.

Yeni Bir Ekonomik Model

1970'lerin ortasındaki petrol krizi yeni bir küresel durgunluğa, yüksek enflasyona ve yüksek işsizlik oranlarına yol açmıştır. Buna yanıt olarak yeni "neoliberal" ekonomi politikası benimsenerek ekonomik faktörlerin kontrolü kamudan özel sektöre devredilir. Sosyal refah programları ekonomik başarısızlığın nedenlerinden biri olarak kabul edilir ve önemli kesintiler uygulanır. Serbestleşme birçok hükümet kontrolünü ortadan kaldırarak ve organizasyonların daha geniş bölgelerde ticaret yapmasına izin vererek dünya ekonomilerinin itici gücü haline gelir. II. Dünya Savaşının yıkımından sonra artık tamamen yeniden inşa edilen

> 2008 Eylül ve Ekim ayları Büyük Buhran da dahil dünya tarihindeki en büyük mali krizdir.
> **Ben Bernanke**
> **ABD Merkez Bankası eski başkanı**

bir dünyada yoğun rekabetle karşı karşıya kalan ABD bu serbestleşme ihtiyacını bilhassa hissetmiştir. Tüketicileri korumak için uygulanan katı yasa ve mevzuatların bir kısmı serbest girişime müdahale olarak görülmeye başlanır.

Dünya Soğuk Savaşın sona ermesine ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına uyum sağlarken ekonomide serbestleşme eğilimi yeni pazarların, daha fazla rekabetin ve açıklığın benimsenmesiyle sonuçlanmıştır. Hindistan ve Çin gibi Asya ülkelerindeki karar vericiler Doğu Asya örneğinden etkilenir. Meksika ve Brezilya ticaretin önündeki engelleri azaltır ve yaşam standartlarında önemli bir iyileşme sağlayan ekonomik reformlar uygular. Doğu ve Batı Almanya Berlin Duvarının yıkılmasından sonra 1989'da yeniden birleşince, 28 Avrupa ülkesinin ekonomik birliği olan Avrupa Birliği dünya ekonomisinde önemli bir kuvvet olarak sahneye çıkar. 1980'lerde Çin de dış ticarete açılır ve bu ülkeye yapılan büyük yabancı yatırımlar olağanüstü bir büyümeye yol açar.

Küresel Ekonomi

Dünya ekonomisi artık çok daha açıktır. İnternet kullanımı insanların dünyanın öbür ucundan ürünler sipariş edip birkaç gün içinde teslim alabilmesini sağlar. Büyük cirolara sahip çok uluslu şirketlerin kurulmasıyla dünya ticareti küresel ortaklıklardan oluşur. Dünya genelinde insanların iş bulmak için şehirlere göç etme eğilimi şehirleşmede artışla sonuçlanır.

Küreselleşmeye sıkça yöneltilen eleştirilerden biri, bazı şirketlerin ucuz işgücünden yararlanması ve kâr oranlarını artırmak için gayri ahlaki biçimde davranmasıdır. Bir diğer eleştiri ise üretilen olağanüstü servetin birkaç elde toplanması ve böylelikle eşitsizliğin artmasıdır. Ayrıca bazı ülkeler aşırı yoksul kalmıştır: örneğin Afrika'nın Sahra Çölünün altında kalan bölgeleri bilhassa kötü etkilenmiş ve borç batağı içinde geri bırakılmıştır.

Ekonomik durgunluk tarih boyunca eksik olmamıştır ama 2008–11 mali krizi en azından 1929 Büyük Buhranından itibaren en kötüsüdür ve belki de en kötüsü olarak kalacaktır. Birçoklarına göre hükümetlerin düzenlemelerindeki yaygın hatalar ve yatırım bankalarının düşüncesizce risk üstlenmesinin yol açtığı kaçınılmaz bir felakettir. Yıkım ancak kapsamlı mali ve parasal tedbirlerle önlenebilmiştir. Ancak konut borçları ve ticari borçlar halen yüksektir ve krizi görece hasar görmeden atlatan bankalara yönelik yaygın bir öfke vardır; kapitalizme karşı gösteriler düzenlenmiştir. Occupy Hareketi yaygınlaşmıştır: New York, Londra, Frankfurt, Madrid, Roma, Sydney ve Hong Kong'ta on binlerce kişi sokakları doldurmuştur. Finans uzmanları Küresel Durgunluğun nedenleri üzerine tartışadursun, kriz sıradan insanların hayatlarında önemli ve kalıcı sonuçlar doğurmuştur. ■

İnsanlar mali krizi tetiklediği düşünülen bankalar ve çok uluslu şirketlerin etkinliklerini protesto etmek için sokaklara dökülür.

Protestolar Devri

2008'de başlayan küresel ekonomik kriz, güç ve hırsın kurumsal simgelerine karşı büyük bir öfkeye yol açmış ve protestolar dalga dalga yayılmıştır. Bu gösteriler banka ve kapitalistleri karşısına alanları, küreselleşme karşıtlarını ve çevrecileri bir araya getirmiştir. Eşitsizlik seviyesi, şirketlerin açgözlülüğü ve işsizliğe duyulan öfke artmıştır.

Ekonomi bakanlarının katıldığı uluslararası G20 forumu 2009'da Londra'nın finans merkezinde toplandığında, binlerce öfkeli gösterici sokakları doldurmuştur. Sosyal medya büyük mitinglerin ve mekan işgallerinin örgütlenmesinde kritik rol oynar. Protestolar Avrupa geneline yayılırken New York'ta sosyal ve ekonomik eşitsizliği protesto eden toplumsal hareketin "Occupy" [İşgal Et] sloganı benimsenir. Roma'da ayaklanmalar, Yunanistan'da grevler ve Portekiz'de gösteriler düzenlenirken Barcelona, Moskova, Madrid, New York, Chicago ve İstanbul'da meydanlar işgal edilmiştir.

BU BÜTÜN İNSANLIK AİLESİNE DAİR BİR GÜN

DÜNYA NÜFUSUNUN 7 MİLYARI AŞMASI (2011)

KISACA

YAKLAŞIM
Nüfus Patlaması

ÖNCE
1804 Dünya nüfusu 1 milyara ulaşır. En hızlı nüfus artışı Avrupa'dadır.

1927 Ölüm oranlarının düşmesi ve doğum oranlarının yüksek kalmasıyla dünya nüfusu 1 milyara ulaşır.

1959 Yaklaşık 3 milyar bebek doğar.

1989 Birleşmiş Milletler sembolik 5 milyarıncı insanın doğmasından ilham alarak 11 Temmuzu Dünya Nüfus Günü ilan eder.

SONRA
2050 Küresel nüfus 9,7 milyara ulaşır; hane başına daha az bebeğin doğumuyla nüfus artışı yavaşlar.

2100 Tahminler dünya nüfusunun 11 milyarın üstüne çıkacağı ve besin kaynaklarında ciddi sıkıntıların yaşanacağı yönündedir.

31 Ekim 2011'de Filipinler'in başkenti Manila'da doğan bir kız bebek Birleşmiş Milletler tarafından sembolik olarak dünyadaki 7 milyarıncı kişi seçilmiştir. Dünya nüfusundaki bu kilometre taşını işaret etmek için 31 Ekim Yedi Milyar Günü olarak anılır ama aynı tarihte bir milyar insanın aç olduğu rapor edilince dünyanın bu kadar çok insanı besleyip besleyemeyeceği tartışmaları alevlenmiştir.

17. yüzyıldan önce çok yavaş olan nüfus artışı 1850'den sonra hız kazanmaya başlamıştır. Bu kısmen çocuk ölümleri sayısındaki düşüşten kaynaklanır ama yeni çiftçilik teknolojisi sayesinde gıda kaynaklarının artması ve kıtlık riskinin düşmesiyle ölüm oranları genel olarak da düşmüştür. Sanayileşmedeki belirgin artış ve tıptaki ilerlemeler kamu sağlığını ve yaşam standartlarını iyileştirmiştir.

1927 itibariyle dünya nüfusu 2 milyara ulaşmıştır. 20. yüzyılın başlarında nüfus artışının en yüksek olduğu yerler sanayileşmiş zengin Batılı ülkelerken bu eğilim zamanla değişmiştir. Yüzyılın ortalarına doğru birçok Avrupa ülkesinde doğum oranları düşer; Asya, Afrika ve Güney Amerika'nın görece gelişmemiş bölgelerinde çok daha yüksek doğum oranlarıyla nüfus hızla artar. 1987'de 5 milyarınca kişi, 1999'da 6 milyarıncı kişi doğmuştur. Dünya nüfusunun 1 milyardan 2 milyara çıkması 123 yıl alırken 6 milyardan 7 milyara sıçraması sadece 12 yıl içinde gerçekleşmiştir.

Yeşil Devrim

20. yüzyılın başlarında birçok ülke artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için kendi yetiştiremedikleri mahsulleri büyük miktarlarda ithal etmiştir. Örneğin Britanya her yıl 55 milyon ton gıda ithal etmiştir.

1940'ların başında Meksika ihtiyaç duyduğu buğdayın yarısını ithal etmiş ve nüfusu hızla artmıştır. Ülke buğday üretimini artırmanın yollarını bulmak için ABD'den teknik destek talep etmiştir. 1944 itibariyle Amerikan Rockefeller Vakfının mali desteğiyle Amerikalı biyokimyacı Norman Borlaug'un da aralarında bulunduğu bir grup Amerikalı bilim insanı hastalığa karşı direnebilen ve rüzgarın verdiği hasarı azaltmak için boyu kısa olan yüksek verimli bir buğday türü geliştirmek için araştırmalara başlamıştır. Meksika'daki çalışmalar inanılmaz başarılı olmuştur: 1956'da ülke tamamen kendi

Daha Uzun Yaşamak

20. yüzyılda ortalama yaşam süresi önemli ölçüde yükselmiştir. 2013'te dünya genelinde ortalama yaşam süresi 71 yıldır. Diyet ve temel hijyene odaklanan sağlık eğitimi bebeklerdeki ölüm oranını düşürmüştür. Sıhhi temizlik ve temiz içme suları kolera ve tifo gibi bulaşıcı hastalıkların yayılma riskini azaltmıştır.

Ortalama yaşam süresinin uzamasını sağlayan en önemli faktörlerden biri, bazı ölümcül hastalıkların ortadan kalkmasıdır. Bakteriyel enfeksiyonlarla mücadele eden penisilin gibi antibiyotik ilaçlar tüberküloz ve frengi gibi hastalıkların tedavisinde yaygın olarak kullanılır. Hükümetlerin ve Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütünün uyguladığı kitlesel aşı programları çiçek hastalığını yok etmiştir ve çocuk felcini de yok etmeyi amaçlar. Tıp ve teşhis yöntemlerindeki ilerlemeler tedavilerde bir devrim yaşanmasını sağlamıştır. Bazı bilim insanları 2050'ye kadar ortalama yaşam süresinin 100 olacağını öngörür.

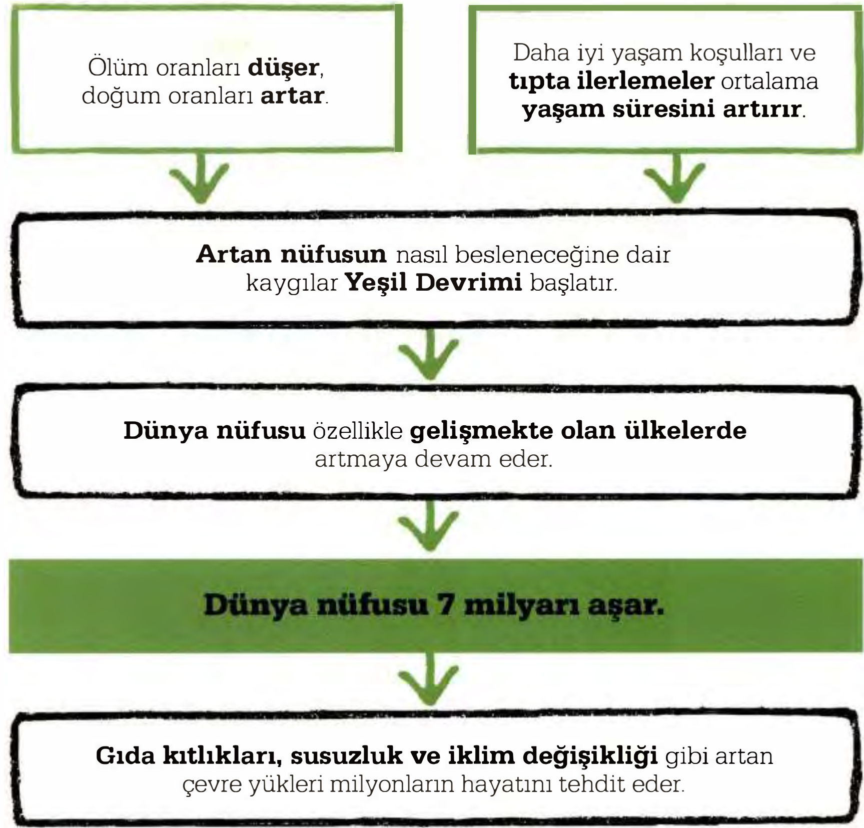

Dr. Norman Borlaug'un özel olarak geliştirdiği hastalığa karşı dayanaklı ve yüksek verimli buğday Meksika'da buğday üretiminde devrim etkisi yaratmıştır.

Ayrıca bakınız: Avrupa'da Veba Salgını 118–19 ▪ Columbus Değişimi 158–59 ▪ Stephenson'ın Lokomotifinin Hizmet Vermeye Başlaması 220–25 ▪ Ellis Adasının Açılması 250–51 ▪ Eyfel Kulesinin Açılması 256–57

kendine yetebilir hale gelmiştir ve dışarıdan buğday ve mısır ithal etmemiştir. Bu başarı Yeşil Devrim adıyla bilinen hareketi başlatır. 1960'lar ve 70'lerdeki yeni modern tarım teknolojilerinin yayılması dünya genelinde gıda üretimini önemli ölçüde artırmıştır. Filipinler, Bangladeş, Sri Lanka, Çin, Endonezya, Kenya, İran, Tayland ve Türkiye gibi ülkeler Yeşil Devrimden yararlanmıştır.

Özellikle Hint bilim insanları Borlaug ve meslektaşlarının çalışmasını takip etmiştir. 1960'ların ortalarında Hindistan'da peş peşe yaşanan iki kuraklık ABD'den büyük miktarda gıda ithal edilmesine yol açmıştır. 1964'te Hindistan ve Pakistan Meksika'dan yarı bodur buğday ithal edip bu buğday türünü test etmiştir. Sonuçlar umut vericidir: 1966 Baharında kurak bir yıl olmasına rağmen Güney Asya'daki gelmiş geçmiş en verimli hasat gerçekleşir.

Mucize Pirinç

1960'ta Filipinler'deki Uluslararası Pirinç Araştırma Enstitüsünde mucize pirinç adıyla bilinen IR-8 geliştirilmiştir. Büyüme döngüsü çok daha kısa olan bu yeni ürün çiftçilerin yaşamlarına büyük bir değişiklik getirmiştir. Geleneksel pirinç yılda sadece bir kez mahsul verirken, bu yen pirinç türüyle Vietnam gibi ülkelerde her yıl iki kez mahsul alınabilir. Tarım bilimindeki bunun gibi çarpıcı yenilikler başta Asya olmak üzere kronik biçimde yoksul ülkelerin kendilerini beslemesine ve artan nüfuslarının ihtiyaçlarını karşılamasına olanak tanır.

Yeşil Devrim tartışmalara da yol açmıştır. Her şeyden önce kimyasal ilaç kullanımına dönük bir hamledir. 1940'larda DDT (dikloro-difenil-trikloroethan) böcek ilacı bir tek uygulamayla çeşitli hastalıkları kontrol altına almanın bir yolu olarak tanıtılmıştır; sivrisineklerden kaynaklanan sıtma da bu hastalıkların arasındadır. Ancak 1962'de Amerikalı biyolog Rachel Carson çığır açıcı *Silent Spring [Sessiz Bahar]* kitabında DDT'nin kansere yol açabileceğini ve çevreyi olumsuz etkileyebileceğini ileri sürerek tehlikelerini vurgulamıştır. *Silent Spring* ABD'de DDT'nin ülke çapında yasaklanmasına yol açmış ve çevreyi korumayı amaçlayan bağımsız bir yapı olan Çevre Koruma Ajansının kurulması için gerekli kamuoyunu yaratmıştır. Ayrıca Yeşil Devrim sulama tesislerinin yetersiz ve yağış miktarlarının güvenilmez olduğu birçok Afrika ülkesini büyük zorluklarla baş başa bırakmıştır; bu ülkelerde suni gübre fiyatları yüksektir ve yeni tohum türlerini satın almak için gerekli kredi yoktur.

Genetiği Değiştirilmiş Mahsuller

Genetiği değiştirilmiş mahsuller 1990'larda büyük bir heyecanla karşılanmış ve İkinci Yeşil Devrimin parçası olarak görülmüştür ama bu da tartışmalı çıkmıştır. Genetiği değiştirilmiş mahsuller genetik mühendisliği aracılığıyla DNA'sı değiştirilmiş organizmalardan üretilen gıdalardır. 1994'te ABD'de Flavr Savr domatesinin satışının Gıda ve İlaç Kurumu tarafından onaylanmasıyla genetiği

değiştirilmiş ürünler piyasadaki yerini almıştır. Olgunlaşması geciktirilmiş domatesler, geleneksel domateslerden daha uzun raf ömrüne sahiptir. Ancak patateslerde yapılan denemeler, genetiği değiştirilmiş ürünlerin fareler üzerinde zehirleyici etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Birçok Avrupa Birliği hükümeti genetiği değiştirilmiş mahsullerin kullanımını yasaklarken, bu mahsulleri savunan hükümetler genetik müdahale olmadan dünyanın açlığa mahkum olacağını ileri sürmüştür. ABD, Brezilya, Kanada, Arjantin ve Avustralya başta olmak üzere genetik müdahalenin savunucuları, bunun hastalık ve açlıkla mücadele edebilme potansiyeline sahip olduğuna inanır. Avrupa, Afrika ve Asya'da genel tutum daha ihtiyatlıdır; ayrıca zirai ilaçlar ve bunların sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinden de kaygı duyulur.

Tüm itirazlara rağmen genetiği değiştirme teknolojisi geliştirilmeye devam eder. Her yıl 670.000 çocuğun sıtma ve kızamık gibi hastalıklara neden olan ve körlüğe yol açabilen A vitamini eksikliğinden öldüğü düşünülür. Bu tür eksiklikleri gidermeye yönelik ilerlemelerden biri, sıradan pirince A vitamini eklenerek elde edilen "altın pirincin" üretilmesidir.

Ekilebilir Arazilerin Kaybolması

Sürekli artan dünya nüfusunu beslemek için daha çok ve daha güçlü mahsullere ihtiyaç duyulurken, şehirler ekilebilir arazileri ve kırsal bölgeleri kuşatmıştır. 21. yüzyılın başlarında Çin ülkedeki birçok küçük çiftliğin kaybı pahasına büyük bir kentsel gelişim hamlesine sahne olmuştur.

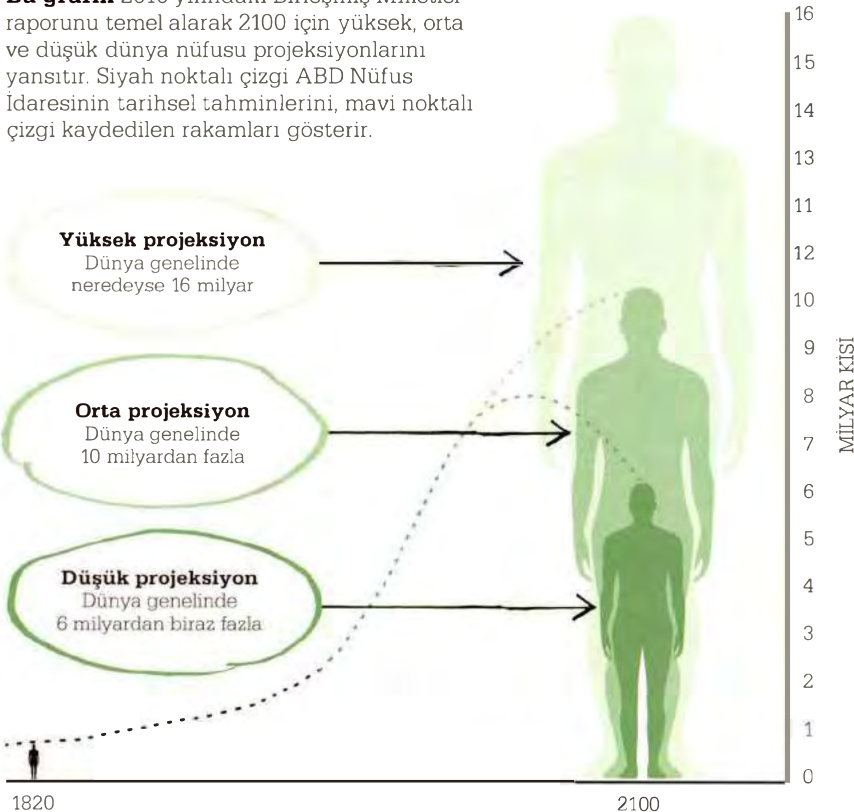
> Bu siyasi bir mesele değil. Kültürel bir mesele de değil. Balinaları veya yağmur ormanlarını kurtarmaktan da ibaret değil... Bu acil bir sorun.
>
> **Stephen Emmott**
> **Bilgisayar bilimci ve yazar**

İnsanlar tarihsel olarak istihdam ve sosyal fırsatlar için şehirlere yönelmiştir. 1800'de her dört İngiliz'den biri şehirlerde yaşarken 1900'de bu oran dörtte üçe çıkmıştır. Kırsal bölgelerden şehirlere göçün yanı sıra sığınılacak yer ve daha iyi bir hayat arayan insanlar başka ülkelere de göç etmiştir. 1960'ta dünya nüfusunun yüzde 34'ü şehirlerde yaşarken 2014'te bu oran yüzde 54'e çıkmıştır. 2014'te BM 2050'ye kadar dünya nüfusunun üçte ikisinin şehirlerde yaşayacağını öngörmüştür. Ancak düşük maliyetli konut eksikliği evsizliği ortaya çıkan önemli faktördür: Afrika'nın Sahra Çölünün altında kalan bölgelerinde şehir sakinlerinin yüzde 70'i kulübelerde yaşar. Dünyanın önemli şehirlerinde sağlık koşullarının kötülüğü ve şiddet suçlarının yanı sıra zenginler ve yoksullar arasındaki derin uçurum önemli bir sorundur.

İklim Değişikliği

Şehirleşme ve kalkınma çevre üzerinde gittikçe daha büyük bir yük oluşturmuştur. Dünya nüfusu arttıkça çevreye zarar vermeden yaşam standartlarını iyileştirmek küresel bir sorundur. Bilim insanlarına göre

Bu grafik 2010 yılındaki Birleşmiş Milletler raporunu temel alarak 2100 için yüksek, orta ve düşük dünya nüfusu projeksiyonlarını yansıtır. Siyah noktalı çizgi ABD Nüfus İdaresinin tarihsel tahminlerini, mavi noktalı çizgi kaydedilen rakamları gösterir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki enerji tesislerinin neden olduğu ciddi hava kirliliği yakınlarda yaşayan insanların sağlığı üzerinde çok olumsuz etkilere sahiptir.

iklim değişikliği (veya "küresel ısınma") insani etkinliğin bir sonucudur. 19. yüzyıldaki Sanayi Devriminden itibaren küresel sıcaklık sürekli artmıştır ve 2011–15 kaydedilen en sıcak beş yıllık dönemdir.

İklim değişikliğinin arkasındaki nedenlerden bazıları doğal olaylardır ama 1970'lerin başlarında çevreciliğin yükselişiyle birlikte kamuoyunda insani etkinliğin gezegene sağladığı faydalar hakkındaki şüpheler artmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, iklim değişikliğinde payı olduğu düşünülen karbon emisyonlarını düşürmeye teşvik edilmiştir. 2015'te Hindistan 1,3 milyar vatandaşını yoksulluktan hızla çıkarmak için ayda bir maden açmıştır. İklim değişikliğine bizzat katkıda bulunmuş olan gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin halkın ekonomik refahını artırmak için kendi doğal kaynaklarından yararlanmasına kısıtlama getirmeye çalışarak yeni bir gerginliğe yol açmıştır.

Bilim insanları, sera gazı emisyonu artmaya devam ederse kritik eşiğin aşılacağına dair uyarılar yapmıştır. Bu eşiğin aşılması halinde iklim değişikliği yıkıcı ve geri dönülemez hale gelecektir. Deniz seviyelerinin yükselmesiyle kıyı bölgeler erozyona uğramakta ve Güney Pasifik'teki küçük adalar sular altında kalmaktadır. Değişen yağış miktarları Afrika'da ciddi bir kuraklığa yol açmıştır ve birçok canlı türü neslinin tükenmesi tehlikesiyle karşı karşıyadır.

İklim değişikliği tehdidi artık öylesine ciddi bir boyuttadır ki 2015'te Fransa'nın Paris şehrinde düzenlenen bir konferansta dünya liderleri sera gazlarının oluşumunu azaltmak için uzlaşmıştır. Hükümetler arasındaki zorlu pazarlıklarda gelişmekte olan ülkeler, daha zengin ülkelerden iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamak için zararın telafi edilmesini talep etmiştir. Nihayetinde 196 ülke küresel ısınmayı görece güvenli seviye olan 2°C (3.6°F) ile sınırlandırmayı öngören bir antlaşmaya imza atmıştır; bu iklim değişikliği konusunda hukuki olarak bağlayıcılık taşıyan ilk evrensel antlaşmadır.

> Bu yakıtları
> hiç kullanamayacağız.
> **Barack Obama**
> **Fosil yakıtlar hakkında**

Aç Bir Dünya

1970'lerde ekoloji hareketleri 1980'lerin ortalarına kadar yüz milyonlarca kişinin açlıktan öleceğini öngörmüştür. Bu vahim tahmin gerçekleşmese de 7 milyar kişinin yaşadığı bir gezegende doğal kaynaklar kaçınılmaz olarak azalmıştır. Endonezya ve Çin'de başta olmak üzere aşırı avlanma dünya genelinde balık stoklarının hızla düşmesine yol açmıştır ve su talebi yakın gelecekte mevcut kaynakları geride bırakabilir. 2015 yılında BM 2025'e kadar 1,8 milyar insanın mutlak su kıtlığı yaşanan ülkeler veya bölgelerde yaşayacağını öngörmüştür. Sanayi ve üretimin itici gücü kömür de sürekli artan taleple birlikte eninde sonunda tükenecektir.

BM 2050'ye kadar dünya nüfusunun 9,7 milyara ulaşacağını ve 2100 itibariyle dünya üzerinde 11,2 milyar insan yaşayacağını tahmin etmektedir. Nüfus dinamikleri yüksek ölüm ve yüksek doğumdan düşük ölüm ve düşük doğuma doğru değişmektedir; dünya genelinde gittikçe daha yaşlı hale gelen nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak daha zor olacaktır. Hızlı nüfus artışı nedeniyle iklim değişikliği, göç ve mülteci krizleri, gıda ve su yetersizliği, yoksulluk, borç ve hastalık gibi sorunlar büyük ölçüde derinleşmektedir. Dünya nüfusunun artışını stabilize etmek, dünyada hayatı idame ettirebilmek için anahtar olabilir. ■

DİĞER ÖNEMLİ OLAYLAR

İRLANDA'NIN BAĞIMSIZLIĞI (1922)

1918'deki genel seçimlerde Birleşik Krallık'tan bağımsızlığı savunan cumhuriyetçiler İrlanda parlamentosunda çoğunluğu ele geçirmiştir. Cumhuriyetçiler kendi parlamentolarını (Dáil) kurduktan ve bağımsız İrlanda'nın kuruluşunu ilan ettikten sonra Britanya isyanı bastırmak için birlikler göndermiştir. 1922 itibariyle taraflar İrlanda'nın büyük bir kısmının Serbest İrlanda Devleti adıyla bağımsız hale gelmesi ve Protestanların çoğunlukta olduğu altı kuzeydoğu eyaletinin Birleşik Krallığın parçası olarak kalması noktasında uzlaşmıştır. Bu bölünmüşlük günümüzde de halen geçerlidir.

İSPANYA İÇ SAVAŞI (1936-1939)

1930–31'de İspanya'da cumhuriyetçiler askeri diktatörlüğü yıkıp Kral XIII. Alfonso'yu sürgüne gitmeye zorlamıştır. Cumhuriyetçi hükümet sosyalist reformlar gerçekleştirmiş ve kiliseyle ordunun gücünü azaltmıştır. Ancak hoşnutsuz subaylar ve Faşist Falanj Partisi üyelerinin ayaklanması 1936'da iç savaşa yol açmıştır. Faşist İtalya ve Almanya sağcı milliyetçileri desteklerken Avrupa'nın dört bir yanından sosyalistler İspanya'daki cumhuriyetçi yoldaşlarının saflarına katılmak için gönüllü olunca iç savaş uluslararası bir ideolojik çatışmaya dönüşmüştür. Milliyetçi lider General Francisco Franco zafer kazanmış ve İspanya'yı 1975 yılına kadar diktatör olarak yönetmiştir.

PASİFİK'TE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI (1941–1945)

1941 yılının Aralık ayında Japonlar Hawaii'de Pearl Harbor'daki Amerikan filosunu bombalamış ve Tayland, Malezya, Burma, Filipinler ve diğer hedeflerini işgal etmeye girişmiştir. Bu gelişme ABD'yi II. Dünya Savaşının içine çekmiştir. Amerikan ve Japon kuvvetleri yıllarca savaşmıştır: Uzun hava çatışmaları, 1944'te Filipinler'deki Leyte Körfezinde tarihteki en uzun deniz muharebesi, Filipinler'i ele geçirmek için üç aylık bir kara seferi ve Okinawa'da 82 günlük kanlı bir muharebenin ardından Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombaları atılmıştır (1945).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLERİN KURULMASI (1944)

Birleşmiş Milletler II. Dünya Savaşı sırasında yıkıcı çatışmaları önlemek için dünya ülkelerini bir araya getirmenin yolu olarak tasarlanmıştır. Amaçları 1944'te Washington DC.'deki Dumbarton Oaks malikanesinde düzenlenen bir konferansta ana hatlarıyla belirlenmiştir. BM sonraki savaşları önleyemese de dünya çapında barışı desteklemek için çalışmış ve bir dizi ajans ve organizasyon aracılığıyla eğitim, sağlık, insan hakları, sömürgeleştirilmiş halkların bağımsızlığı ve ekonomik kalkınmaya destek sunmuştur. Dünya üzerindeki ülkelerin birçoğu BM üyesidir.

DE GAULLE'ÜN BEŞİNCİ CUMHURİYETİ KURMASI (1958)

1958'de Fransa kolonisi Cezayir'in geleceğiyle ilgili bir kriz yaşamıştır. Fransız ordusunun üyeleri Cezayir'in bağımsızlığına karşı çıkmış ve Dördüncü Cumhuriyetin politikalarına karşı açıkça isyan etmiştir. Cumhuriyetin çökmesinin ardından emekli askeri ve siyasi lider General Charles de Gaulle güçlü bir başkanı merkez alan yeni bir yönetim sistemi önermiştir. Bu teklif referandumda onaylandıktan sonra Charles de Gaulle başkan seçilmiştir. Fransa'da halen Beşinci Cumhuriyet yürürlüktedir.

ENDONEZYA'DA SUHARTO'NUN İKTİDARI ELE GEÇİRMESİ (1965–1967)

1965'te Endonezya'nın devlet başkanı Sukarno'ya karşı askeri darbe girişimi yaşanmış ama 1940'ta ülkeyi bağımsızlığa taşıyan General Suharto'nun komutasındaki birlikler isyancıları bastırmıştır. Darbe girişiminden dolayı komünistler suçlanmıştır. İktidarı Sukarno'nun elinden alan Suharto komünist olduğu iddiasıyla yaklaşık 500.000 kişinin ölümüne yol açmıştır. Suharto 1998'e kadar Endonezya'nın ikinci devlet başkanı olarak hüküm sürmüştür. Ülkede ekonomik kalkınma ve geniş bir kesim için daha iyi sağlık ve yaşam koşulları sağlansa da Suharto yönetimi yozlaşmıştır. Suharto milyonlarca doları zimme-

tine geçirmiş ve Doğu Timor'u işgali büyük bir kıyımla sonuçlanmıştır.

BREZİLYA'DA ASKERİ DARBE (1964)

Yaptığı reformlar rakipleri tarafından "komünist" olarak etiketlenen Brezilya devlet başkanı João Goulart 1964 darbesiyle devrilmiştir. Ordunun ABD destekli kesimi tarafından gerçekleştirilen darbe, Amerikan görüşleri doğrultusunda politikalar yürüten askeri bir hükümet kurmuştur. Brezilya'da yabancı ekonomik girişimler büyük ölçüde artmış ve ülkenin en büyük şirketlerinin yarısı yabancıların eline geçmiştir. Brezilya diktatörlük döneminde büyük bir ekonomik gelişme yaşasa da özgürlükler çiğnenmiş, rejim muhalifleri acımasızca bastırılmıştır.

KIZIL ORDU FRAKSİYONUNUN TERÖRİST FAALİYETİ (1970'ler)

1968'de birçok Batı ülkesi kapitalizm ve emperyalizm karşıtı gösteriler, grevler ve ayaklanmalara sahne olmuştur. Bu olaylar herhangi bir değişim getirmese de sonrasında anti-kapitalist mücadele yürüten birçok grup silahlı ortaya çıkmıştır. Bu grupların en uzun ömürlülerinden biri olan Almanya Kızıl Ordu Fraksiyonu 1970'te kurulmuştur ve iki kurucusu Andreas Baader ve Ulrike Meinhof'un adıyla Baader-Meinhof çetesi olarak da anılır. Kızıl Ordu Fraksiyonu çoğunlukla 1970'lerde olmak üzere on yıllarca terörist saldırılar (adam kaçırma, bombalama, soygun ve cinayetler) gerçekleştirmiştir. Bu eylemler ve yine aynı dönemde Almanya'da faaliyet gösteren Devrimci Hücreler gibi benzer grupların eylemleri geniş kesimleri kendinden uzaklaştırmıştır.

PINOCHET'NİN ŞİLİ'DE İKTİDARI ELE GEÇİRMESİ (1973)

1973'te General Augusto Pinochet Şili'nin seçimle işbaşına gelen sosyalist lideri Salvador Allende'yi askeri bir darbeyle devirerek cunta yönetiminin başına geçmiştir. Güney Amerika'da sağcı diktatörlükleri desteklemeyi komünizme karşı Soğuk Savaş mücadelesinin bir parçası olarak gören ABD Allende'nin solcu hükümetine karşı çıkıp darbeyi desteklemiştir. Sosyalist rejimler tamamen demokratik olsa bile bastırılmıştır. Muhaliflerini hapse atmak, öldürmek ve işkenceden geçirmekle nam salan Pinochet 1990'a kadar Amerikan desteğiyle iktidarda kalmıştır.

SOVYETLERİN AFGANİSTAN'I İŞGAL ETMESİ (1979)

1970'lerin sonunda Afganistan'ın solcu hükümeti (Sovyetler Birliği'nin yakın bir müttefiki) kadınların eğitimi gibi alanlarda yapılan modernleşme politikalarına karşı çıkan Amerikan destekli Müslüman mücahitlerin tehdidi altına girmiştir. 1979'da SSCB Afganistan'ı işgal etmiştir. On yıl süren savaşta yaklaşık 1,5 milyon Afgan hayatını kaybetmiş ve birçoğu ülkeyi terk etmiştir. Mücahit grupların savaştığı işgalciler 1989'da geri çekilmiştir. Savaş SSCB'yi askeri ve siyasi olarak zayıflatarak çöküşünde rol oynamıştır. Daha sonra mücahitler ve Afgan ordusu arasında iç savaş patlak vermiş ve iktidar sonunda aşırı İslamcı Taliban'ın eline geçmiştir.

İRAN DEVRİMİ (1979)

İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, ülkeyi Batılılaştıran ve belirli bir kesimi zenginleştiren seküler bir rejim yürütmüştür. 1970'lerin sonlarında ülkenin dizginsiz seküler kapitalizmine ve aynı zamanda komünizme karşı vaazlar veren Ayetullah Humeyni gibi İslamcı liderlerin önderliğindeki muhalefet gittikçe ön plana çıkmıştır. 1979'da Şah ülkeden ayrılmak zorunda kalmış ve Ayetullah Humeyni çok katı Müslüman değerlere odaklanan yeni bir hükümet kurmuştur. Devrim özellikle İslam'ın dünya sahnesinde artan önemini vurgulaması bakımından ve Batıyla Orta Doğu ülkeleri arasındaki ilişkilerde önemli bir etki yaratmıştır.

ABD VE BRİTANYA'NIN IRAK'I İŞGAL ETMESİ (2003)

2003'te olarak ABD ve Britanya kuvvetlerinin Irak'ı işgal etmesiyle başlayan savaş kendi halkını bastıran, uluslararası terörizmi destekleyen ve ABD ve müttefiklerine göre kitlesel imha silahlarına sahip olan Irak diktatörü Saddam Hüseyin'in devirmesiyle sonuçlanmıştır. Son iddiaların asılsız olduğu ortaya çıksa da Saddam Hüseyin'in devrilmesi birçok Iraklı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak savaş sonrası stratejisinin yokluğu Irak'ta daha da büyük bir istikrarsızlık ve şiddete yol açmıştır. Savaş aşırı muhalif grupların ABD ve müttefiklerine karşı terörist saldırılar başlatmasına zemin hazırlamıştır.

SÖZLÜK

Adil savaş teorisi: Savaşın ahlaki ve hukuki bir temeli olmasını (savaşma hakkı) ve savaşın ahlaki biçimde yürütülmesi (savaşta adillik) prensiplerini birleştiren askeri etik öğretisi.

Ambargo: Genellikle diplomatik önlem olarak kullanılan belirli bir ülkeyle ticareti veya diğer ticari etkinliği kesme kararı.

Anayasa: Bir ulusun temel prensip ve yasalarının yazılı toplamı.

Antlaşma: İki veya daha çok ülke arasında ittifak, ateşkes veya ticaret gibi konularda düzenlenen resmi sözleşme.

Aydınlanma: 18. yüzyılda dünyaya ilişkin dini anlayışları sorgulamayı ve aklı kullanmayı savunan entelektüel ilerlemelerin yaşandığı dönem; Akıl Çağı.

Ayrılıkçı: Bir yapı veya gruptan ayrılmayı savunan insan grubu.

Barbar: Antik çağlarda büyük uygarlıklardan birine (Yunan veya Roma) ait olmayan ve bu nedenle sosyal olarak daha az gelişmiş ve uygarlaşmamış görülen halklar, bölgeler veya kültürler.

Burjuvazi: Belirgin materyalist değerlere veya geleneksel tutumlara sahip orta sınıf; kentsoylu.

Bürokrasi: İşlevler konusunda uzmanlaşmış, sabit kurallara bağlı kalan ve belirli bir yetki hiyerarşisi gözeten yönetim.

Cihat: İslam'da Tanrı adına kötülüğe karşı ruhani veya fiziksel olarak mücadele etme vazifesi.

Cumhuriyet: İktidarın hükümdarların değil halkın elinde olduğu ve seçilmiş temsilciler tarafından uygulandığı yönetim şekli.

Çalışma kampı: İnsanların genellikle kötü koşullar altında ağır işlerde çalışmaya zorlandığı hapishane kampları.

Darbe: Bir hükümetin veya liderin aniden, yasadışı bir biçimde ve şiddete dayalı olarak devrilmesi. Genellikle mevcut siyasi yapının üyeleri tarafından gerçekleştirilir.

Demokrasi: Egemenliğin halkta olduğu ve seçilen temsilcilerin görev yaptığı hükümet şekli.

Devlet: Bir bölge üzerinde meşru egemenliğe sahip ve o bölgenin sınırları içinde güç kullanma tekelini elinde bulunduran örgütlü otorite.

Devrim: Mevcut siyasi rejim veya toplumsal düzenin halk tarafından bazen şiddet yöntemlerine başvurularak devrilmesi.

Diktatör: Halkın rızası olmaksızın tüm kontrolü eline geçiren ve baskıcı bir biçimde hükmedebilen mutlak hükümdar.

Doğrudan demokrasi: Antik Atina'da uygulandığı gibi vatandaşların kendilerini ilgilendiren her konuyu oyladığı yönetim şekli.

Egemenlik: Özerk bir devlet veya yönetici tarafından herhangi bir dış etki veya kontrol olmaksızın uygulanan en yüksek güç. Genellikle bir ülkenin iç işlerinde ve diğer ülkelerle uluslararası ilişkilerinde kendi kaderini tayin hakkına işaret eder.

Emperyalizm: İmparatorluk inşa eden bir ülkenin başka ülkelerin iç işlerine doğrudan müdahale ederek, toprakları ele geçirerek ve halkları boyunduruk altına alarak egemenliğini genişletme politikası.

Eşitlikçilik: Sosyal, siyasi ve ekonomik eşitliği savunan felsefe.

Faşizm: Güçlü liderliği esas alan, kolektif kimliği vurgulayan ve devletin çıkarlarını savunmak için şiddet veya savaşı kullanan ideoloji. İtalyancada kolektif kimliğe işaret etmek için kullanılan fascio [bağlanmış çubuk destesi] sözcüğünden türetilmiş ve ilk olarak Mussolini'nin rejimi için kullanılmıştır.

Feodalizm: Prenslikler veya dükalıklar gibi küçük coğrafi birimlerden oluşan ortaçağ siyasi sistemi. Soylular hüküm sürerken, köylü nüfus onların boyunduruğu altında yaşamıştır.

Gerilla: Resmi ordu veya polis gibi daha kalabalık düzenli kuvvetlere karşı beklenmedik saldırılar ve sabotajlar gerçekleştiren gayriresmi, çoğu zaman siyasi motivasyonları olan askeri grup üyesi.

Göç: Kişinin kendi ülkesinden ayrılıp kalıcı olarak başka bir ülkeye taşınması.

Göçebelik: Genellikle mevsimlerle bağlantılı olarak ve belirli bir bölge içinde göç etme durumu; göçebe hayatı.

Göçmenlik: Yabancı bir ülkeye kalıcı olarak yaşamak için girme durumu.

Hac: Dini ibadet olarak bir tapınak veya kutsal yere yapılan yolculuk.

Haçlı Seferleri: Dini bir amaç uğruna gerçekleştirilen kutsal savaş. Genellikle Avrupalı Hıristiyanların 11, 12 ve 13. yüzyıllarda kutsal toprakları Müslümanlardan geri almak için başlattığı seferler için kullanılır.

Halifelik: Muhammed peygamberin doğrudan halefi olarak kabul edilen İslam'ın ruhani ve siyasi liderinin egemenliği veya makamı.

Hanedan: Aynı aile veya gruptan gelen hükümdarların soyu veya o hükümdarların hüküm sürdüğü dönem.

Hegemonya: İktidarı ele geçirme ve koruma ve bu süreçte sosyal grupların oluşumu.

Irkçılık: Belirli bir ırkın tüm üyelerinin benzer karakteristik ve niteliklere sahip olduğu ve dolayısıyla belirli ırkların doğuştan üstün veya aşağı olduğu inancı.

İç savaş: Aynı ülkenin karşıt grupları arasındaki savaş.

İdeoloji: Belirli bir sosyal gruba bakış açısı veya inançlar sunan fikir çerçevesi.

İlhak: Bir ülkenin veya devletin genellikle kuvvet kullanarak yeni bir bölgeyi ele geçirmesi ve topraklarına katması. İmparatorluk: Bir tek lider, oligarşi veya egemen devletin idaresindeki ülkeler veya halklar topluluğu.

İsyan: Bir hükümete karşı örgütlü devrimden daha düşük düzeyde olan ve savaş hali olarak görülmeyen ayaklanma durumu.

Kapitalizm: Üretim araçlarının özel mülkiyete ait olduğu, firmaların kâr karşılığında ürünlerini satmak için rekabet ettiği ve çalışanların ücret karşılığında işgücünü sattığı sistem.

Koloni: Yeni yerleşimcilerin egemenlik altına aldığı bölge; genellikle bu bölgelerde halihazırda yaşayan yerliler bu yeni yerleşimcilerin egemenliği altına girer.

Komünizm: Karl Marx ve Friedrich Engels'in siyasi manifestosunu temel alarak özel mülkiyeti ortadan kaldırıp onun yerine komünal sahipliği getirmeyi savunan ideoloji. Kralların ilahi hakkı: Bir hükümdarın meşruiyetini Tanrı'dan aldığı ve dünyevi hiçbir otoriteye tabi olmadığı görüşü.

Kukla devlet: İsmen bağımsız ama gerçekte dış güçlere bağlı olan ve genellikle ülkeyi askeri güç kullanarak kontrol eden devlet.

Liberalizm: Mutlakiyete ve kralların ilahi hakkına karşı çıkarak devlet veya kilise karşısında bireyin haklarını savunan 18. yüzyılda ortaya çıkmış felsefe.

Marksizm: Karl Marx'ın yazılarını temel alan ve toplumun ekonomik deninin siyasi ve sosyal ilişkileri belirlediğini savunan felsefe.

Meritokrasi: Yöneticilerin servet veya soy esasına göre değil yetenek esasına göre seçilmesi gerektiği inancı.

Milis kuvvetleri: Acil durumlarda ülkenin profesyonel ordusuna desteğe çağrılan ve belli düzeyde askeri eğitime sahip olabilen vatandaş grubu.

Milliyetçilik: Anavatana bağlılık ve adanmışlık; anavatanının çıkarlarının politikanın başlıca hedefi olması gerektiği inancı.

Oligarşi: İktidarın kendi çıkarlarını gözeten ve genellikle toplumun geneline zarar veren küçük bir grubun elinde olduğu yönetim şekli.

Otokrasi: Bir tek kişinin sınırsız otoriteye sahip olduğu toplum veya ülke.

Oy hakkı: Seçimler veya referandumlarda oy kullanma hakkı. Evrensel oy hakkı cinsiyet, ırk, sosyal statü veya zenginliğine bakılmaksızın her vatandaşın oy kullanma hakkına sahip olmasıdır. Kadınların oy hakkı, 20. yüzyılın başlarında "süfrajetler" gibi aktivistlerin savunduğu gibi kadınların erkeklerle aynı temelde oy kullanma hakkını ifade eder.

Öjenik – Soy Islahı: İnsan nüfusunun ıslah edilerek ilerletilebileceği inancı veya bu inançla bağlantılı araştırmalar.

Özgürlük – Azat: Hukuki, sosyal veya siyasi kısıtlamalardan kurtulma.

Paramiliter: Askeri eğitime sahip ve askeri yapıya göre örgütlenen siviller grubu; genellikle ülkenin resmi askeri kuvvetine destek sunar.

Partizan: Genellikle sorgusuz bir bağlılık sergileyen belirli bir siyasi lider, parti veya davanın mutlak destekçisi.

Proletarya: Bir toplumun en alt sosyal veya ekonomik sınıfı.

Propaganda: Bir hükümet, hareket, kurum vesaireyi desteklemek veya zayıflatmak amacıyla bilgi, fikir ve görüşlerin genellikle medya aracılığıyla organize şekilde yayılması.

Rasyonalizm: İnsanın eylemlerine duygu veya sezginin değil aklın yön vermesi gerektiği inancı.

Reform hareketi: 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan, Roma Katolik Kilisesi ve papalık otoritesinden reform bekleyen ve Protestan Kiliselerin kurulmasıyla sonuçlanan siyasi ve dini hareket.

Rönesans: 14–17. yüzyıl arasında Avrupa'da sanat, edebiyat ve ilimde büyük başarıların kaydedildiği dönem; genellikle ortaçağdan modern dünyaya geçiş olarak kabul edilir.

Sağcılık: Siyasi "sağın" ideolojisi. Genel olarak muhafazakâr ve piyasa yanlısı tutumları savunmak, bireysel hakları müdahaleci devletin üzerinde tutmak, kanun ve düzen konusunda katı bir yaklaşım sergilemek ve milliyetçilikle tanımlanır. Kavramın kökeni 18. yüzyıl Fransası'nda monarşiyi savunanların kralın sağ tarafında oturmasına dayanır.

Sanayi Devrimi: 18. yüzyılda Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan gelişmişlik aşaması; makineleşmenin yeni biçimleri sayesinde tarımsal ekonomilerin yerini sanayileşmiş kentsel ekonomiler almıştır.

Savaş tazminatı: Savaşta yenilgiye uğrayan ülkenin karşısındaki ülkenin savaş sonucunda uğradığı hasar, zarar ve ekonomik kayıpları genellikle para, malzeme veya işgücüyle telafi etmesi.

Serf: Özellikle Avrupa'da ortaçağda efendisinin topraklarında tarım işçiliği yapmakla yükümlü alt sınıf üyesi. Arazinin yeni bir soyluya satılması halinde toprakla birlikte serfler de devredilebilmiştir.

Sıkıyönetim: Bir ülke veya devlette askerler tarafından dayatılan ve medeni hukuku askıya alan geçici hukuk.

Sınıf: Toplumsal sistemde güç, servet, eğitim ve prestiji yansıtan hiyerarşik statü.

Siyonizm: Yahudi halkının bir ülke kurduğunu ilan eden ve bir yurda hakkının olduğunu savunan dünya çapındaki siyasi hareket. İlk başta Yahudi halkı için bir ülkenin kurulmasına odaklanmıştır. Günümüzde modern İsrail devletini geliştirmek ve korumayı amaçlar.

Solculuk: Siyasi "solun" ideolojisi. Sosyal refaha müdahaleci bir yaklaşım ve enternasyonalist dünya görüşüyle karakterize olur. Kavramın kökeni 18. yüzyıl Fransası'nda köylülerin yaşam koşullarının iyileştirilmesini amaçlayan soyluların kralın sol tarafında oturmasına dayanır.

Sosyalizm: Serbest piyasa yerine devlet mülkiyetini, sanayinin devlet tarafından düzenlenmesini ve kaynakların dağıtımı üzerinde merkezi kontrolü savunan ideoloji ve yönetim şekli.

Soykırım: Bütün bir dini grup, ırk veya ulusu hedef alarak çok sayıda insanın kasıtlı olarak öldürülmesi.

Sömürge valisi: Bir koloniyi kendi hükümdarı adına idare eden yönetici.

Süper güç: Uluslararası politikayı etkileyebilen büyük bir siyasi ve askeri güce sahip egemen ülke.

Tarih öncesi: Büyük ölçüde arkeolojik tarih aracılığıyla anlaşılan yazılı kayıtların başlamasından önceki dönem.

Tebaa: Feodal sistemde kral, lord veya arazi sahibi başka bir soylu tarafından kendisine tam sadakat ve bağlılık göstermesi karşılığında arazi kullanma hakkı bahşedilen kişi.

Totaliter: Devletin çıkarların bireyin haklarından üstün tutarak siyasi ve ekonomik ilişkileri kontrol eden ve nüfusun tutum, değer ve inançlarını belirleyen rejim.

Tüketimcilik: Gelişmiş kapitalist toplumlarda çeşitli ürün ve hizmetlerin alım satımının bir döneme damgasını vurduğu evre. Bireylerin öz kimliğini şekillendirmek için çeşitli ürünleri arzulaması algısına da işaret eder.

Ulus devlet: Dil, köken ve gelenekler gibi ortak özellikleri paylaşan büyük ölçüde homojen insan grubunun yaşadığı egemen devlet.

Uzay çağı: 20. yüzyılda uzay keşiflerinin damga vurduğu dönem. 1957 yılının Ekim ayında Sovyetler Birliği'nin Sputnik I uydusunu dünyanın yörüngesine fırlatmasıyla başladığı kabul edilir.

Zorunlu askerlik: Vatandaşların askerlik hizmetine zorunlu olarak kaydedilmesi uygulaması.

DİZİN

Ana sayfa referansları **kalın** yazı tipiyle belirtilmiştir.

C-Ç

D

E

F

G

H

I-İ

N

O-Ö

P

U-Ü

V

W

X

Y

Z

ALINTILAR

İNSANIN KÖKENLERİ

20-21 Yuval Noah Harari
22-27 J. M. Chauvet, E. B. Deschamps ve C. Hillaire
28-29 Brian Fagan
30-31 Michael Balter

ANTİK UYGARLIKLAR

36-37 Hammurabi
38-39 Mısır-Hitit barış antlaşması (Mısırca versiyon)
40-41 Gautama Buddha
42-43 Arthur J. Evans
44-45 Heredotos
46-51 Thucydides
52-53 Plutarkhos
54-57 Sima Qian
58-65 Genç Marcus Junius
66-67 İmparator Constantine'in vizyonu
68-69 Aziz Jerome

ORTAÇAĞ DÜNYASI

76-77 Procopius
78-81 Muhammed
82-83 Yorklu Alcuin
84-85 İmparator Taizong
86-93 Said el-Endelüsi
94-95 Yorklu Alcuin
96-97 Papalık Buyruğu
98-99 Jien
100-01 İngiltere Kralı John
102-03 Marco Polo
104-05 Marco Polo
106-07 Papa II. Urban
108-09 Henri Mouhot
110-11 Al-Umari
112-17 Fray Bernardino de Sahagún
118-19 Geoffrey the Baker
120-27 İmparator Hongwu
128-29 Papa III. Calixtus
130-31 Kral Büyük Sejong

ERKEN MODERN ÇAĞ

138-41 Constantine XI Palaiologos
142-47 Christopher Columbus
148-51 Tordesillas Antlaşması
152-55 Giorgio Vasari
156-57 Jean V. de Bueil
158-59 Christopher Columbus
160-63 Martin Luther
164-69 Hans Heberle
170-71 Abu'l Fazl ibn Mubarak
172-73 William Bradford
174-75 Oliver Cromwell
176-79 Ottobah Cugoano
180-83 Joseph Peso de la Vega
184-85 Ieyasu Tokugawa
186-87 Çin atasözü
188 Sör Isaac Newton
189 Kaptan Cook
190 XIV. Louis
191 Büyük Frederick
192-95 Denis Diderot
196-97 Büyük Petro

DEĞİŞEN TOPLUMLAR

204-07 Bağımsızlık Bildirgesi
208-13 François Alexandre Frédéric, duc de la Rochefoucauld-Liancourt
214-15 Napoléon Bonaparte
216-19 Simón Bolivar
220-25 John Ruskin
226-27 William Wilberforce
228-29 Alexis de Tocqueville
230-35 Ferdinand de Lesseps
236-37 Charles Darwin
238-41 Giuseppe Garibaldi
242 Katherine Mary Bartrum
243 II. Alexander
244-47 Abraham Lincoln
248-49 John L O'Sullivan
250-51 Israel Zangwill
252-53 Meiji döneminde Japonya'nın ulusal sloganı
254-55 Hong Xiuquan
256-57 Gustave Eiffel
258-59 Cecil Rhodes
260-61 Kemal Atatürk
262-63 Kadınların Sosyal ve Siyasi Birliği örgütü sloganı

MODERN DÜNYA

270-75 Alman askeri
276-79 Vladimir Lenin
280 Ferdinand Foch
281 Joseph Stalin
282-83 Herbert Hoover
284-85 Benito Mussolini
286-93 Adolf Hitler (1939)
294-95 Hermann Göring
296-97 Amerikan hava Kuvvetlerinden Kenneth Nessen
298-301 Jawaharlal Nehru
302-03 David Ben-Gurion
304-05 Mao Zedong
306-07 Kwame Nkrumah
308-09 Dean Rusk
308-309 Nikita Kruşçev
311 Martin Luther King Jr.
312-13 Lyndon B. Johnson
314-15 Fidel Castro
316-17 Ünlü Çin propaganda posteri
318-21 Cemal Nasır
322-23 Daniel Johnson
324 Amerikalı bir protestocunun taşıdığı dövizdeki yazı
325 Nelson Mandela
326 Radovan Karadziç
327 George W. Bush
328-29 Tim Berners-Lee
330-33 Kofi Annan
334-39 Ban Ki-moon

TEŞEKKÜRLER

Dorling Kindersley editöryel yardımları için Hannah Bowen, Polly Boyd, Diane Pengelly ve Debra Wolter'a, tasarım yardımları için Stephen Bere ve Ray Bryant'a, redaksiyon için Alexandra Beeden ve dizin için Helen Peters'e teşekkür eder.

RESİMLER HAKKINDA

Yayıncı, fotoğraflarının kullanılmasına izin verdikleri için aşağıdaki isimlere teşekkür eder:

(Anahtar: a-yukarıda; b-aşağıda; c-ortada; f-uzakta; l-solda; r-sağda; t-yukarıda)

21 Science Photo Library: Javier Trueba / MSF (tl). **25 Alamy Images**. Juan Carlos Muñoz (bl). **Getty Images:** Robert Frerck (tl). **27 Alamy Images:** Heritage Image Partnership Ltd (tl). **Getty Images:** Imagno (bl). **29 Getty Images:** Sovfoto (tl). **37 Alamy Images:** INTERFOTO (tl). **38 Dreamstime.com:** Siempreverde22 (br). **41 Alamy Images:** Art Directors & TRIP / ArkReligion.com (bl); imageBROKER / Olaf Krüger (tr). **43 Bridgeman Images:** Archaeological Museum of Heraklion, Crete, Greece (tr). **Corbis:** Gustavo Tomsich (bl). **44 Bridgeman Images:** © National Museums of Scotland / Bridgeman Images (cr) **45 Corbis:** (bl). **49 Corbis:** Atlantide Phototravel (tl). **51 Alamy Images:** World History Archive (tr). **52 Alamy Images:** World History Archive (cb) **53 Corbis:** Leemage (bl). **55 akg-images:** Pictures From History (tr). **56 Dreamstime.com:** Zhongchao Liu (bl). **57 akg-images:** (br). **61 Alamy Images:** World History Archive (tr). **62 Alamy Images:** The Art Archive (bl). **65 Alamy Images:** Lanmas (b). **66 Alamy Images:** Peter Horree (c). **69 TopFoto.co.uk:** World History Archive (br). **77 Corbis:** Christel Gerstenberg (tl) **79 Alamy Images:** Prisma Archivo (tl). **80 Alamy Images:** Heritage Image Partnership Ltd (tl) **83 Getty Images:** APIC (tr). **85 Alamy Images:** Heritage Image Partnership Ltd (tl). **89 Alamy Images:** Lebrecht Music and Arts Photo Library (bl). **91 Alamy Images:** The Art Archive (tr). **92 Bridgeman Images:** Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, Türkiye (t). **93 Bridgeman Images:** Bibliotheque Nationale, Paris, France / Archives Charmet (cb). **95 Alamy Images:** North Wind Picture Archives (bl). **97 TopFoto.co.uk:** The Granger Collection (tl). **98 Getty Images:** DEA / A. DAGLI ORTI (c). **99 Corbis:** The Print Collector (tr). **100 Alamy Images:** PBL Collection (cr). **102 Bridgeman Images:** National Museum of Chinese History, Beijing / Ancient Art and Architecture Collection Ltd. (br) **103 Alamy Images:** Pictorial Press Ltd (tl). **105 Corbis:** Leemage (tr). **106 Bridgeman Images:** Emile (1804-92) / Château de Versailles France / Bridgeman Images (c). **109 Alamy Images:** ADS (tr). Bridgeman Images: Pictures from History / David Henley / Bridgeman Images (bl). **111 Bridgeman Images:** Bibliotheque Nationale, Paris, France (br). **115 Getty Images:** Dea Picture Library (br). 119 Corbis: Pascal Deloche / Godong (br). **123 Alamy Images:** GL Archive (br). **125 Bridgeman Images:** Pictures from History / Bridgeman Images (bl). **126 Alamy Images:** Anton Hazewinkel (bl). **Getty Images:** Universal History Archive (tr). **129 Alamy Images:** Bildarchiv Monheim GmbH (cb). **130 Bridgeman Images:** Pictures from History / Bridgeman Images (cr). **131 Corbis:** Topic Photo Agency (tl) **139 Alamy Images:** The Art Archive (tr). **140 Alamy Images:** Sonia Halliday Photo Library (tc). **Getty Images:** Heritage Images (bl). **141 Alamy Images:** Peter Eastland (tl). **145 Getty Images:** Universal History Archive (bl). **147 Corbis:** The Gallery Collection (tr). **150 Alamy Images:** Lebrecht Music and Arts Photo Library (b). **151 Alamy Images:** The Art Archive (tr). **153 Alamy Images:** ivgalis (br). **154 Corbis:** Jim Zuckerman (tr). **155 TopFoto.co.uk:** The Granger Collection (tr). **157 Rex Shutterstock:** British Library / Robana (tr). **161 Getty Images:** UniversalImagesGroup (br). **162 Alamy Images:** INTERFOTO (bl) **163 Alamy Images:** Adam Eastland (tr). **166 akg-images:** (tr). **168 akg-images:** (bl). **171 Alamy Images:** Dinodia Photos (tr). Corbis: Stapleton Collection (bl) **173 Bridgeman Images:** Embleton, Ron / Private Collection / © Look and Learn (tl). **175 Corbis:** Christie's Images (bl). **177 The Art Archive:** F&A Archive (tr). **178 The Art Archive:** Granger Collection (tr). **181 Alamy Images:** North Wind Picture Archives (tl). **182 Alamy Images:** FineArt (bl). **185 Bridgeman Images:** Pictures from History / Bridgeman Images (tl). **186 Corbis:** (c). **194 Alamy Images:** ITAR-TASS Photo Agency (tl) **195 Alamy Images:** World History Archive (br). **196 Bridgeman Images:** De Agostini Picture Library / G. Dagli Orti (cr). **197 Alamy Images:** Heritage Image Partnership Ltd (bl) **206 Alamy Images:** PAINTING (t) **207 Corbis:** Christie's Images (bl). **211 Alamy Images:** GL Archive (tl) **212 TopFoto.co.uk:** Roger-Viollet (bl). **213 Corbis:** Leemage (tr). **215 Alamy Images:** Heritage Image Partnership Ltd (tl). **217 Bridgeman Images:** Private Collection / Archives Charmet (tr). **218 Alamy Images:** World History Archive (tl). **219 Getty Images:** DEA / M. Seemuller (br). **223 Getty Images:** Science & Society Picture Library (bl). **224 Alamy Images:** Heritage Image Partnership Ltd (bl). **Getty Images:** Print Collector (tc) **225 Getty Images:** Stock Montage (tl). **227 Bridgeman Images:** Wilberforce House, Hull City Museums and Art Galleries, UK (tl). **228 akg-images:** (bc). **233 Alamy Images:** Everett Collection Historical (tl). **234 Getty Images:** Popperfoto (bl). **235 Getty Images:** Keystone-France (bl). **237 Alamy Images:** World History Archive (bl). **Getty Images:** Science & Society Picture Library (tc). **239 TopFoto.co.uk:** (bl). **240 Alamy Images:** Peter Horree (tr). **241 Alamy Images:** INTERFOTO (tr). Getty Images: Imagno (bl). **245 Corbis:** (tl, bl) **247 Corbis:** (bl). 249 The Library of Congress, Washington DC: (tl). **251 Corbis:** AS400 DB (bl). **253 Alamy Images:** Pictorial Press Ltd (bl). The Library of Congress, Washington DC: (tl). **255 Alamy Images:** liszt collection (tl). **256 Getty Images:** Underwood Archives (bc). **257 Getty Images:** Science & Society Picture Library (br) **259 Alamy Images:** The Print Collector (bl); Stock Montage, Inc. (tr). **261 Bridgeman Images:** Pictures from History (bl); Private Collection / Archives Charmet (tc). **263 Corbis**: Lebrecht Music & Arts / Lebrecht Music & Arts (bl) **Getty Images:** Hulton Archive (tl). **272 Alamy Images:** World History Archive (bl) **Getty Images:** Fotosearch (tr). **274 Alamy Images:** Heritage Image Partnership Ltd (tl). **275 Getty Images:** IWM (br) **277 Alamy Images:** David Cole (tr) **278 TopFoto.co.uk:** ullsteinbild (bl). **279 Corbis:** AS400 DB (tl). **282 Getty Images:** Keystone-France (br). **283 Getty Images:** National Archives (tr). **285 Getty Images:** Imagno (tr). **289 Getty Images:** Hugo Jaeger (tl). **290 Getty Images:** William Vandivert (bl). **292 Alamy Images:** Pictorial Press Ltd (tl) Corbis: Bettmann (br). **293 Alamy Images:** GL Archive (tr); MPVHistory (tl). **295 Getty Images:** Keystone (tl). **296 Alamy Images:** Everett Collection Inc (bc) **297 Corbis:** AS400 DB (tr). **299 Alamy Images:** Dinodia Photos (tr). **300 Alamy Images:** World History Archive (bl). **301 Getty Images:** Popperfoto (tr). **303 Alamy Images:** LOOK Die Bildagentur der Fotografen GmbH (tr). **Getty Images:** Horst Tappe (bl). **305 Bridgeman Images:** Pictures from History (bl). **Getty Images:** Universal History Archive (tc). **307 Corbis:** AS400 DB (bl) **Getty Images:** Mark Kauffman (tc). **309 Getty Images:** Alfred Eisenstaedt (bl); (c) **313 Naval History and Heritage Command:** NH 97908 (tl). **315 Getty Images:** Miguel Vinas (tl). Reuters: Prensa Latina (tr) **317 Getty Images:** Apic (bl); Photo 12 (tl). **319 Getty Images:** Keystone-France (tl). **320 Alamy Images:** Peter Jordan (tr). **Getty Images:** Stringer (bl) **323 Getty Images:** Gerard Malie (tl). **329 Alamy Images:** WENN Ltd (tl). **331 Alamy Images:** Stacy Walsh Rosenstock (br). **332 Getty Images:** Spencer Grant (tl). **333 Press Association Images:** Dominic Lipinski (bl). **336 Getty Images:** Art Rickerby (br). **339 Getty Images:** alohaspirit (tr)

Daha fazla bilgi için: **www.dkimages.com**

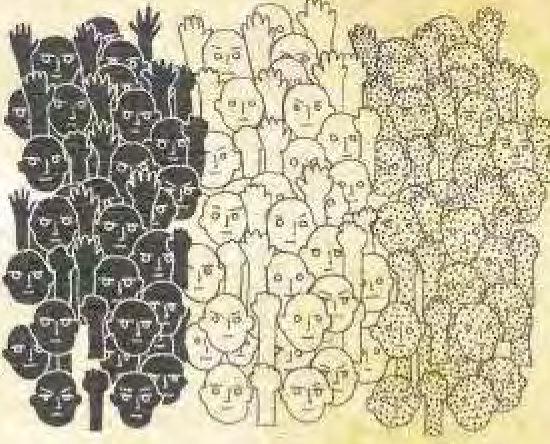
UZUN YÜRÜYÜŞ BİR MANİFESTODUR, PROPAGANDA GÜCÜDÜR, TOHUM MAKİNESİDİR

BÜTÜN TİRANLARIN PAYLAŞTIĞI HAZİN SON

TÜM İKTİDAR HALKA

GÖĞÜN İRADESİNİ YERİNE GETİRMEYE ÇALIŞTIM

ÖLÜM TÜM PROBLEMLERİN ÇÖZÜMÜDÜR. İNSAN YOK – PROBLEM YOK

BARIŞ ZAMANINDA OĞULLAR BABALARINI, SAVAŞTA BABALAR OĞULLARINI GÖMER

Demokrasi neden Antik Yunan'da ortaya çıktı? İspanya Güney ve Orta Amerika'yı nasıl fethetti? Berlin Duvarı neden yıkıldı? Bu kitap, dünyayı değiştiren uygarlıklar, devrimler ve teknolojileri inceleyerek bu soruları ve daha fazlasını yanıtlıyor.

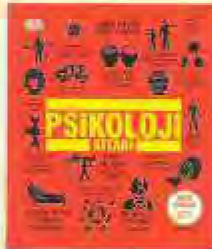
Sade bir dilde kaleme alınan ***Tarih Kitabı*** dünyamızı şekillendiren olayların arkasındaki fikirleri kısa ve özlü biçimde sunuyor, karmaşık kavramları şekillerle açıklıyor ve geçmiş hakkında fikir sunan zekice görseller içeriyor.

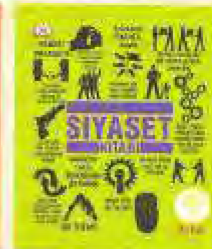
İster meraklı bir tarih öğrencisi, ister bir tarihçi olun bu kitapta ilginizi çeken birçok şey bulacaksınız.

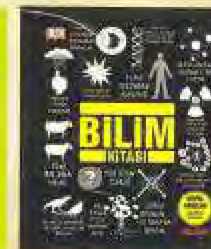

SAVAŞ BAŞLARKEN VE BİTERKEN ÖNEMLİ OLAN DOĞRULUK DEĞİL ZAFERDİR

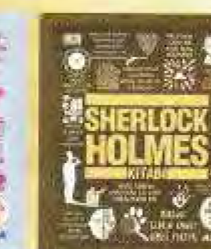

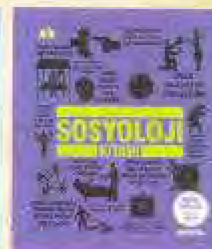

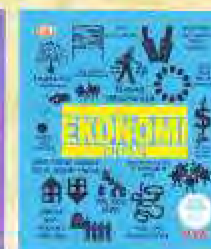

ALFA®

www.alfakitap.com

/alfakitap

/alfakitap

www.dk.com

ALFA BAŞVURU

ISBN 978-605-171-364-9

9 786051 713649